

TİCARET VE KUR SAVAŞLARI
KÜRESEL EKONOMİK POLİTİĞE YANSIMALARI

Ticaret ve Kur Savaşları

Küresel Ekonomik Politığe Yansımaları

Editörler

Prof. Dr. Murat ÇETİNKAYA
Dr. Gönül MURATOĞLU

Yazarlar

Prof. Dr. Murat ÇETİNKAYA	Prof. Dr. Mehmet GÜNAL
Prof. Dr. Zeynep KARAÇOR	Prof. Dr. Fatih MANGIR
Doç. Dr. Emre AKSOY	Doç. Dr. Burcu GÜVENEK
Doç. Dr. Pelin KARATAY GÖGÜL	Doç. Dr. Abdulkadir DEVELİ
Dr. Oktay KÜÇÜKKİREMİTÇİ	Dr. Gönül MURATOĞLU
Dr. Şerife Gamze ALBAYRAK	Dr. İlkey GÜLER
Dr. Demet YAMAN	Dr. Selin ZENGİN TAŞDEMİR
Dr. Orhon Can DAĞTEKİN	Dr. Işın KORTAN SARAÇOĞLU
Arş. Gör. Mert AKYÜZ	Arş. Gör. Uğur YILDIRIM
Öğr. Gör. Emel MİRZA	Öğr. Gör. Turgay YAVUZARSLAN
	Zehra Feryal ALLAHVERDİ

"En İyi
Akademi, Bir
Kitaplıktır."

Ticaret ve Kur Savaşları Küresel Ekonomik Politığe Yansımaları

Editörler:
Prof. Dr. Murat ÇETİNKAYA
Dr. Gönül MURATOĞLU

© Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.

Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti'ne aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

ISBN • 978-975-8396-94-8

1. Baskı • Aralık, Ankara, 2019

Dizgi/Mizanpaj • Şule TEZCAN
Kapak Tasarım • Gazi Kitabevi

Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.
Yayıncı Sertifika No: 44884

Merkez
📍 Bahçelievler Mah. 53. Sok. No: 29 Çankaya/ANKARA
☎ 0.312 223 77 73 - 0.312 223 77 17
📞 0.544 225 37 38
📠 0.312 215 14 50

Mağaza
📍 Döğol Cad. No: 49/B Beşevler/ANKARA
☎ 0.312 213 32 82 - 0.312 213 56 37
📠 0.312 213 91 83

Sosyal Medya
📘 gazikitabevi
📷 gazikitabevi
📺 gazikitabevi

İlksan Matbaası Ltd. Şti.
Yayıncı Sertifika No: 13189

Matbaa
📍 İvedik Org. San. Bölgesi Ağaç İşleri San. Sit.
2521. 1. Sok. No: 35 İvedik / ANKARA
☎ 0.312 394 39 55

SUNUŞ

Harvard Üniversitesi'nin ekonomi profesörlerinden ve eski dekanlarından olan Henry Rosovsky, akademik araştırmaları, "ilerleme ihtimaline olan inancın bir ifadesi" olarak tanımlar. Onun anlatımıyla, "araştırmacıları bir konuyu incelemeye yönelten güdü, yeni şeylerin keşfedilebileceği, daha yeninin daha iyi olabileceği ve daha büyük bir anlayış derinliğinin elde edilebileceği inancını içermelidir. Araştırma, özellikle akademik araştırma, insanlık haline dair bir iyimserlik türüdür". Bize göre de esasen toplumsal ilerleme, araştırmaların ülkeyi ve toplumu bütün kurumlarıyla, kendine özgü nitelikleriyle, tarihsel bağlamı içerisinde mümkün olan her açıdan incelemesi, şimdiye ve geleceğe odaklı tespitler ve isabetli çözümler üretebilmesiyle yakından ilgilidir. Dolayısıyla akademik araştırmalar bir yandan ülkenin bilgi dağarcığını geliştirirken, diğer taraftan ülke meselelerine açık, somut ve uygulanabilir öneriler sunabilmeli, toplumsal ihtiyaçlar uyarınca yön alabilmeli, daha iyiye ulaşmak için yön gösterebilmelidir.

İktisadi araştırmalar, ekonominin bireysel ve toplumsal hayatın diğer birçok alanına baskın çıktığı çağımız koşullarında, ayrı bir öneme sahiptir. Bu çalışmalar bireyler arası, toplumsal ve küresel iktisadi ilişkilerin daha yeni, daha makul ve daha iyi formlarını araştırmayı amaç edindiği ölçüde ilerleme ihtimali bulunmaktadır.

"Ticaret ve Kur Savaşları: Küresel Ekonomik Politieğe Yansımaları" adlı bu kitap, günümüzün üretim ve ticaret meselelerine, ülkeler arasındaki değişen güç dengelerine yönelik çok yönlü akademik araştırmalardan oluşmaktadır. Kitabın her bir bölümü, üretime ve ticarete ilişkin ayrı bir unsuru izah etmekle beraber, on iki bölümden oluşan bu kitap, ticaret ve kur savaşlarını neden sonuç ilişkileri bakımından sistematik olarak açıklamaktadır. Küresel iktisadi sistem ve yapıları, küresel üretim ve ticaret ilişkileri, mevcut ticaret ve kur savaşlarının bu ilişkilere yansımaları, cari açığın sürdürülebilirliği meselesi, istihdam bakımından ticaret gerilimlerinin incelenmesi, çeşitli ülke ve bloklar bakımından değerlendirmeler ve dünya ekonomisinde çok kutupluluk arayışları, Türkiye'nin küresel ekonomideki konumu ve geleceğe yönelik çıkarsamalar ile politika önerileri kitapta bir arada sunulmaktadır.

Türkiye ekonomisinin halihazırdaki sorunlarının üstesinden gelinebilmesi, iktisadi ve sosyal göstergelerinin topyekûn iyileştirilebilmesi hem müzmin hem de güncel meselelere dair çok yönlü akademik araştırmalar ile mümkün olabilecektir. Dolayısıyla bu kitap ve bunun gibi akademik araştırmaların nitelikli birikimi, daha iyiye ulaşabileceğimize yönelik iyimserliğimizi artırmaktadır.

Nurettin ÖZDEBİR

Ankara Sanayi Odası
Yönetim Kurulu Başkanı
Ankara-2019

ÖNSÖZ

Yaşanan son küresel kriz sonrasında, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, yerel ekonomilerini ve pazarlarını korumak için tarife dışı engelleri de içine alan korumacı ticaret politikalarını yoğun bir şekilde uygulamaya koymuşlardır. Bununla birlikte, 2018 yılından itibaren, ABD'nin milli politika değişimi ile artan korumacılık tedbirleri sonucu uygulamaya koyduğu ve başta Çin olmak üzere, ikili/çok taraflı ticarete açık verdiği ülkeleri hedef alan tarife artışları; bu tarifelerden olumsuz etkilenen ülkelerin, özellikle Çin'in misillemeleri sonucunda bir ticaret savaşına dönüşmüştür.

Ulusal üretimi ve ihracatı artırmak amacıyla uygulanan bu politikaların devam etmesi/hızını artırması; tarife savaşını başlatan ve yükselten ABD dâhil olmak üzere, birçok ülkeyi etkilemekte, küresel ekonominin yavaşlamasına ve reel gelirin daralmasına yol açmaktadır.

Küresel ticaret savaşları, bir yandan ithal girdi maliyetlerini artırmakta, diğer yandan ihracat maliyetlerini yükseltmektedir. Artan üretim ve ihracat maliyetleri, yatırımları ve istihdamı baskılamaktadır. Tarife artışlarının etkilediği ülkelerin/sektörlerin/ürünlerin kapsamının genişlemesi halinde, küresel ekonomide dış ticaret göstergelerinin önemli ölçüde korozyona uğraması olasılık dâhilindedir.

Diğer taraftan ülkelerin kendi para birimlerinin değerini düşük tutarak, ticarete üstünlük sağlamak ve rekabet güçlerini artırmak amacıyla uygulamaya koydukları politika tercihleri, küresel ekonomide kur savaşlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından oluşturulan Bretton Woods sistemine göre ancak çok özel ve düzeltilmesi olanaksız parasal dengesizlikler olması halinde, herhangi bir ülkeye parasının dolara karşı değerini değiştirme izni verilmiştir. Bu dönemde, ihracatı artırmak amacıyla ülkeler kendi para birimi üzerinde küçük oynamalar yapabiliyor olsa da henüz sistematik bir kur savaşından söz etmek mümkün değildir. Bu sistemin 1973 yılında çökmesinin ardından ülkeler esnek

kur sistemini benimsemeye başlamıştır. Esnek kurda kurun değeri piyasada belirlenir, hızlı ve büyük değer değişikliklerine yol açacak resmi müdahaleler yapılmaz. Ancak 2008 Küresel Kriziyle birlikte ABD, Çin ve birçok Avrupa Birliği ülkesi ihracat hacmini arttırmak ve resesyondan çıkmak için paralarının değerini düşük tutma yaklaşımını etkin bir politika aracı olarak kullanmışlardır.

Ülkeler, uluslararası ticarete karşılaştırmalı bir avantaj elde etmek için kur savaşlarına girmektedirler. Diğer para birimleri karşısında değer kaybeden eden para birimleri, dış pazarlarda ihracatlarını daha ucuz hale getirerek, firmaların daha fazla ihracat yapmasına ve yeni iş imkânları yaratmasına neden olmaktadır. Böylece ülkeler daha güçlü bir ekonomik büyümeden faydalanmayı amaçlamaktadır. Diğer taraftan, yüksek kur, ihracat fiyatlarını düşürerek ekonomik büyümede katalizör görevi yaparken, ithalatın da daha pahalı hale gelmesine neden olmaktadır. Bu durum, fiyat istikrarının bozulmasına ve tüketici refahının olumsuz yönde etkilenmesine neden olabilmektedir. Özellikle 2010 yılında ABD ile Çin arasında cereyan eden kur savaşları, gıda fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur. Ülkelerin rekabet güçlerini artırmak için değeri düşük yerli para/yüksek kur uygulaması halinde kur istikrarının bozulması gibi bir riskle karşı karşıya kalmaktadır. Bütün ülkelerin aynı anda böyle bir politika tercihinde bulunması halinde ise, bu politika tercihi karşısında ülkelerin hiçbiri göreceli bir rekabet avantajı sağlayamamaktadır.

ABD ve Çin'in gelecek yıllarda birbirlerine karşı izleyecekleri politika tercihleri çok katmanlı ve çok yönlü ticaret savaşları ile kur savaşlarını küresel ekonomi gündeminde tutacaktır. Kısa vadede bazı ülkelerin bazı endüstrilerde geçici kazanımları olsa da uzun vadeli etkileri bakımından bu savaş kolay olmayacağı gibi, kazanımı da olmayacak gibi görünmektedir.

Prof. Dr. Murat ÇETİNKAYA

Ankara-2019

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	v
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	
21. YÜZYILDA KÜRESEL TİCARET SAVAŞLARI	7
<i>Prof. Dr. Murat ÇETİNKAYA - Dr. Gönül MURATOĞLU</i>	
2. BÖLÜM	
TİCARET VE KUR SAVAŞLARININ EKONOMİ POLİTİĞİ: ÇOK KUTUPLU YENİ FİNANSAL SİSTEM ARAYIŞLARI.....	41
<i>Prof. Dr. Mehmet GÜNAL</i>	
3. BÖLÜM	
OECD ÜLKELERİNİN KÜRESEL TİCARETTEKİ KONUMU	91
<i>Uğur YILDIRIM - Doç. Dr. Emre AKSOY</i>	
4. BÖLÜM	
TİCARET SAVAŞLARI EKSENİNDE TÜRKİYE'DE ÜRETİMİN İTHALATA BAĞIMLILIK DÜZEYİNİN DÖNEMLER ARASI BENZERLİK ANALİZİ	119
<i>Dr. Oktay KÜÇÜKKİREMİTÇİ - Dr. İlkey GÜLER</i>	
5. BÖLÜM	
KÜRESEL TİCARET SAVAŞININ BRICS ÜLKELERİ VE TÜRKİYE YEREL PARALARINA ETKİSİ	157
<i>Turgay YAVUZARSLAN - Dr. Şerife Gamze ALBAYRAK</i>	
6. BÖLÜM	
ULUSLARARASI EKONOMİ POLİTİĞİ ÖZELİNDE TİCARET SAVAŞLARI: MERCANTİLİZM, LİBERALİZM, MARKSİZM TEORİLERİ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME	201
<i>Prof. Dr. Zeynep KARAÇOR - Prof. Dr. Fatih MANGIR - Doç. Dr. Burcu GÜVENEK- Emel MİRZA</i>	
7. BÖLÜM	
SÜRDÜRÜLEMİYEN CARİ AÇIKTAN TİCARET SAVAŞLARINA: E7- G7 ÜLKELERİ KARŞILAŞTIRMASI	221
<i>Dr. Demet YAMAN - Doç. Dr. Pelin KARATAY GÖĞÜL</i>	

8. BÖLÜM

KÜRESEL TİCARET SAVAŞLARI VE ÇOK ULUSLU FİRMALAR 245

*Prof. Dr. Fatih MANGIR - Doç. Dr. Burcu GÜVENEK -**Prof. Dr. Zeynep KARAÇOR - Zehra Feryal ALLAHVERDİ***9. BÖLÜM**

TİCARET SAVAŞLARININ İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ÇİN-ABD

TİCARET SAVAŞI..... 292

*Dr. Selin ZENGİN TAŞDEMİR***10. BÖLÜM**

KRİPTO PARALAR TİCARET SAVAŞLARINDA

KORUYUCU BİR ALTERNATİF OLABİLİR Mİ? 312

*Dr. Orhon Can DAĞTEKİN***11. BÖLÜM**

TİCARET SAVAŞLARI: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME 313

*Dr. Işın KORTAN SARAÇOĞLU***12. BÖLÜM**

TİCARET SAVAŞLARININ GÖLGESİNDE TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ

GÜMRÜK BİRLİĞİNİN GÜNCELLENMESİ: NEDENLERİ, İÇERİĞİ VE

YÖNTEMİ 335

Mert AKYÜZ - Doç. Dr. Abdülkadir DEVELİ

GİRİŞ

Küresel ticari düzeni yönlendiren ve rezerv para gücüne sahip olan ABD'nin, bu gücün sorgulanmasına neden olabilecek yükselen ekonomi Çin'e karşı uygulamaya koyduğu politika tercihleri, ticaret ve kur savaşlarının ana nedenidir. Ticaret savaşlarının en önemli silahı olan korumacı politika tercihleri, gelecek yıllarda küresel ekonominin yönünü tayin edecektir. Ticaret savaşlarının devam etmesi, özellikle ülkeler arasında birbirine bağlı emtia ve değer zincirlerinin karmaşık ağında ortaya çıkaracağı sorunlarla, uluslararası toplumun gelir ve sosyal refah seviyesini olumsuz yönde etkileyecektir.

Bu kitapta yapılan çalışmalarda, ticaret ve kur savaşlarının küresel ekonomik politığe yansımaları ortaya konularak, savaşların, sağlayacağı ve ortaya çıkaracağı maliyet ve fırsatlar ele alınmış, politik önermelerle zenginleştirilmiştir.

Kitabın ilk bölümünde, Prof. Dr. Murat ÇETİNKAYA ve Dr. Gönül MURATOĞLU, “**21. Yüzyılda Küresel Ticaret Savaşları**” başlıklı çalışmada, ağırlıklı olarak ABD ile Çin arasında cereyan eden mevcut ticaret savaşının içeriği ve gelişimi hakkında sistematik bilgiler sunmuş ve ticaret savaşının ekonomik sonuçlarını mercek altına almıştır. Bu çerçevede çalışmada öncelikle son dönemde dünya ekonomisinin genel görünümüne değinilmiş, giderek artan ve ticaret savaşı haline gelen korumacılık uygulamaları ele alınmış ve 2018 yılından itibaren ABD'nin uygulamaya koyduğu ithalat tarifeleri ile bu tarifelerden birinci derecede etkilenen ülkelerin uyguladığı misillemelere yer verilmiştir. İkinci kısımda ise ticaret savaşının hem korumacı önlemleri uygulayan ülkeler hem maruz kalan ülkeler bakımından etkileri ve de genel olarak dünya ekonomisine olan etkileri ele alınmıştır. Ticaret savaşının genel bir değerlendirmesi ve politika önerileri ise sonuç bölümünde sunulmuştur.

İkinci bölümde, Prof. Dr. Mehmet GÜNAL, “**Ticaret ve Kur Savaşlarının Ekonomi Politikası: Çok Kutuplu Yeni Finansal Sistem Arayışları**” başlıklı çalışmada, yaşanan ticaret ve kur savaşlarının arka planındaki ekonomi-politik nedenleri ele almış ve bu bağlamda çok kutuplu yeni finansal sistem arayışları çer-

çevesindeki önlemleri ve gelişmeleri değerlendirmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Bretton Woods sisteminin kuruluşu ve çöküşü ile petro-dolar sistemi ele alınmıştır. İkinci bölümde ise çok kutuplu yeni dünya düzenine geçiş çabaları ve özellikle 2008 Küresel Krizin ardından ABD hâkimiyetinin sorgulanması ve buna ilişkin tartışmalara yer verilmiştir. Ticaret ve kur savaşlarının arka planının ele alındığı üçüncü bölümün ardından, ABD dolarının hâkimiyetinin sonu ve yeni rezerv para arayışları incelenmiştir. Yeni finansal sistem arayışlarına yer verilen bir sonraki bölümde SWIFT sistemine alternatif bir sistem olarak İngiltere, Almanya ve Fransa tarafından tesis edilen INSTEX ile BRICS'in yeni bankaları olan Yeni Kalkınma Bankası (NDB) ve Asya Altyapı Yatırım Bankası (AIIB) ele alınmıştır. Bir sonraki bölümde ulusal paralarla ticaret konusu değerlendirilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise ticaret ve kur savaşlarının dünya ve Türkiye açısından sonuçlarına yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde, Arş. Gör. Uğur YILDIRIM ve Doç. Dr. Emre AKSOY, **“OECD Ülkelerinin Küresel Ticaretteki Konumu”** başlıklı çalışmada, küresel ticaret savaşları çerçevesinde OECD ülkelerinin küresel ticaret içindeki konumunu değerlendirmiştir. Bu amaçla öncelikle OECD ülkelerinin iktisadi konumu ağırlıklı olarak ticaret göstergeleriyle incelenmiştir. Bir sonraki bölümde OECD ülkeleri ile Çin arasında gerçekleştirilen ticaret incelenmiştir. Hemen ardından, dönüşen küresel üretim ilişkilerinden bahsedilerek, dış ticaretin hâlâ klasik göstergeler ile değerlendirilmesinin ne kadar sağlıklı olduğu sorgulanmıştır. Çünkü artık üretim, birçok bileşenin birçok farklı ülke tarafından sağlandığı küresel değer zinciri adı verilen yeni bir yapı içinde gerçekleşmektedir. Bu zincir içinde defalarca farklı ülke sınırlarını geçen bileşenler, tekrar tekrar klasik dış ticaret rakamlarına dâhil olmakta, ihracat ve ithalat rakamlarını gerçek olamayacak şekilde şişirmektedir. Bu çalışma söz konusu tartışmalar kapsamında, OECD ülkelerinin mevcut ekonomik durumunu ve küresel hegemonya mücadelesindeki konumunu incelemiştir.

Dördüncü bölümde, Dr. Oktay KÜÇÜKKİREMİTÇİ ve Dr. İlkay GÜLER, **“Ticaret Savaşları Ekseninde Türkiye’de Üretimin İthalata Bağımlılık Düzeyinin Dönemler Arası Benzerlik Analizi”** başlıklı çalışmada, Türkiye ekonomisinde yer alan tüm sektörlerde üretimin ithalata bağımlılığının ve bu bağımlı-

lığın dönemler arası benzerlik düzeylerinin belirlenmesini amaçlamıştır. Bu çerçevede çalışmanın birinci bölümünde, Türkiye’de 1980 sonrası dönemde ihracatın ithalata bağımlılığını inceleyen çalışmalara ve ithalata olan bağımlılığı azaltarak ihracatı arttırma hedefini belirten iktisat politikası metinlerine yer verilmiştir. İkinci bölümde, girdi-çıktı analizi yöntemiyle Türkiye’de üretimin ithalata bağımlılığı analizi sonucu elde edilen katsayılara, önce Leontief Benzeşme Testi uygulanmış, daha sonra Shapiro-Wilk Testi ile Spearman Korelasyon Katsayısı hesaplaması yapılmıştır. Üçüncü bölümde, Türkiye’de üretiminin ithalata bağımlılığı dönemler arası benzerlik gösteren sektörlerin dış ticaret verileri, ticaret savaşları ekseninde değerlendirilmiştir.

Beşinci bölümde, Öğr. Gör. Turgay YAVUZARSLAN ve Dr. Şerife Gamze ALBAYRAK, “**Küresel Ticaret Savaşının BRICS Ülkeleri ve Türkiye Yerel Paralarına Etkisi**” başlıklı çalışmada, ticaret savaşının arka planı ve gelişimi ile dünya ekonomisindeki olası etkileri üzerinde durmuştur. Bu çerçevede çalışmanın birinci bölümünde BRICS ülkeleri ve organizasyonları hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Ardından, BRICS ülkeleri ve Türkiye’nin ABD ile dış ticaret pozisyonları, karşılıklı ticaretlerinin ABD dış ticaret açığındaki payı ve etkisi incelenmiştir. Bir sonraki bölümde ticaret savaşının ve kur savaşının BRICS ülkeleri ve Türkiye yerel para birimlerine etkisi araştırılmıştır. Ulaşılan tüm bulguların değerlendirmesine son bölümde yer verilmiştir.

Altıncı bölümde, Prof. Dr. Zeynep KARAÇOR, Prof. Dr. Fatih MANGIR, Doç. Dr. Burcu GÜVENEK ve Öğr. Gör. Emel MİRZA, “**Uluslararası Ekonomi Politikası Özelinde Ticaret Savaşları: Merkantilizm, Liberalizm, Marksizm Teorileri Açısından Bir Değerlendirme**” başlıklı çalışmada, genellikle korumacı politikaların bir sonucu olan ticaret savaşlarının uluslararası politik ekonomi bağlamında Merkantilizm, Liberalizm ve Marksizm yaklaşımlarıyla karşılaştırılmalı olarak değerlendirmesini sunmuştur. Bu amaçla öncelikle uluslararası politik ekonomi yaklaşımı genel olarak gözden geçirilmiştir. Ardından ticaret savaşları Merkantilizm, Liberalizm ve Marksizm açısından irdelenmiştir ve bu farklı yaklaşımlar kıyaslanarak ülkelerin serbest ticarete yönelik ve korumacı politika uygulamaları açıklanmıştır.

Yedinci bölümde, Dr. Demet YAMAN ve Doç. Dr. Pelin KARATAY GÖGÜL, “**Sürdürülemeyen Cari Açıktan Ticaret Savaşlarına: E7- G7 Ülkeleri Karşılaştırması**” başlıklı çalışmada, E7 ve G7 ülkelerinde cari açığın sürdürülebilir olup olmadığını ampirik olarak test etmiştir. Bu amaçla çalışmanın birinci bölümünde cari açık sorununa ve ticaret savaşlarına ilişkin teorik altyapıya yer verilmiştir. İkinci bölümde cari açığın sürdürülebilirliğini inceleyen ampirik literatüre yer verilmiştir. Üçüncü bölümde E7 ve G7 ülkelerinde cari açığın sürdürülebilirliği, panel birim kök testleri kullanılarak, 1996-2018 dönemi için test edilmiştir. Ulaşılan bulguların değerlendirmesine son bölümde yer verilmiştir.

Sekizinci bölümde, Prof. Dr. Fatih MANGIR, Doç. Dr. Burcu GÜVENEK, Prof. Dr. Zeynep KARAÇOR ve doktora öğrencisi Zehra Feryal ALLAHVERDİ, “**Küresel Ticaret Savaşları ve Çok Uluslu Firmalar**” başlıklı çalışmada, ticaret savaşlarına tarihsel bir bakış açısıyla yaklaşarak çok uluslu firmaların bu savaşlarda ne kadar etkin olduğunu incelemiştir. Çalışmada, rekabet avantajı sağlamak isteyen firmaların AR-GE ve inovasyon yatırımlarına önem verdikleri takdirde uluslararası piyasalarda önemli bir paya sahip olacakları açıklanmıştır. Bu çerçevede, ilk bölümde ticarete korumacılık ve tarihsel gelişimi ele alınmış, Merkantilizmden başlayarak korumacılık yöntemlerine değinilmiş ve küreselleşmenin getirdiği serbestleşme hareketleri GATT ve Dünya Ticaret Örgütü çerçevesinde aktarılmıştır. Bir sonraki bölümde, ticaret savaşı kavramına yer verilerek ülkelerin birbirine karşılıklı olarak uyguladıkları korumacı önlemler, dönemler itibarıyla açıklanmıştır. Son olarak mutlak ve karşılaştırmalı üstünlükten rekabet avantajına geçiş süreci ve çok uluslu firmaların küresel ekonomideki rolü izah edilmiştir.

Dokuzuncu bölümde, Dr. Selin ZENGİN TAŞDEMİR, “**Ticaret Savaşlarının İstihdam Üzerindeki Etkisi: Çin-ABD Ticaret Savaşı**” başlıklı çalışmada, güncel literatür çerçevesinde, Çin ile ABD arasındaki ticari anlaşmazlığın istihdam üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çalışmanın amacı, Çin-ABD ticaret savaşı kapsamında, uluslararası ticaret ve istihdam ilişkisinin dinamikleri bakımından öngörülerin değerlendirilmesini sağlamaktır. Bu kapsamda öncelikle küresel ticaretin istihdam üzerindeki etkisinin teorik temelleri değerlendirilmiş ve Çin-ABD ticaret savaşının işgücü piyasalarına etkilerini anlamak için, ticaret savaşı-

nın nedeni, ekonomik etkileri ve spesifik olarak istihdam üzerindeki etkilerini inceleyen yazın aktarılmıştır. Son olarak, konuya ilişkin veriler aracılığıyla ulaşılan bulgulara ve genel değerlendirmelere yer verilmiştir.

Onuncu bölümde, Dr. Orhon Can DAĞTEKİN, “**Kripto Paralar Ticaret Savaşlarında Koruyucu Bir Alternatif Olabilir Mi?**” başlıklı çalışmada, kripto paraların ve ideolojilerinin doğurduğu politikaları ticaret savaşları ekseninde incelemiştir. Kripto paraların tarafsız, şeffaf, merkezizetten uzak ve özgürlükçü yapısının ticaret savaşları ve korumacı politikalarla taban tabana zıt olduğu vurgulanırken, önce kripto paranın temelleri ve sahip olduğu avantajlar ile dezavantajlar sunulmuş, daha sonra ise ticaret savaşlarına ilişkin kısa bir açıklama sunularak kripto para ideolojisinin benimsenmesinin mevcut politik düzene dair olası etkileri tartışılmıştır. Son olarak, kripto para politikalarının ticaret savaşları benzeri olgulardan nasıl etkilendiği, zarar gören toplumları koruyup koruyamayacağı ve bu politikalarından çıkartılabilecek olası çözüm önerileri sunulmuştur.

On birinci bölümde, Dr. Işın KORTAN SARAÇOĞLU, “**Ticaret Savaşları: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme**” başlıklı çalışmada, Türkiye’nin ticaret savaşlarında hangi konumda olduğunu değerlendirmiştir. Bu bağlamda çalışmada ilk olarak, 2008 Küresel Krizinden sonra Türkiye’nin ticaret göstergeleri ve hangi korumacı politikaları uyguladığı açıklanmıştır. Bir sonraki bölümde ise Türkiye’nin ticaret savaşlarının neresinde yer aldığı ve mevcut ticaret savaşından minimum ölçüde etkilenmek için uygulanabilecek politikalar tartışılmıştır.

On ikinci bölümde, Arş. Gör. Mert AKYÜZ ve Doç. Dr. Abdulkadir DEVELİ, “**Ticaret Savaşlarının Gölgesinde Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliğinin Güncellenmesi: Nedenleri, İçeriği ve Yöntemi**” başlıklı çalışmada, Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliğinin tarım sektörü, hizmetler sektörü ve kamu alımlarını içerecek şekilde genişletilmesinin ve Türkiye’nin AB’nin üçüncü taraflarla yaptığı serbest ticaret anlaşmalarını imzalamasının veya içinde yer almasının ekonomik ve kurumsal etkilerini değerlendirmeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede çalışmanın birinci bölümünde Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliğinin güncellenmesi süreci anlatılmıştır. İkinci bölümde Gümrük Birliğinin güncellenmesinin nedenleri incelenmiş ve Gümrük Birliğinin uygulamasına ilişkin

sorunlar ele alınmıştır. Üçüncü bölümde AB-Türkiye Gümrük Birliğinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Son bölümde ise Gümrük Birliği'nin güncellenmesinin etki analizi ele alınmıştır. Bu bölümde, güncellenme ile birlikte AB -Türkiye ticaretinin nasıl etkileneceği, mevcut ticaret savaşının etkileriyle birlikte değerlendirilmiştir.

1. BÖLÜM

21. YÜZYILDA KÜRESEL TİCARET SAVAŞLARI

Prof. Dr. Murat ÇETİNKAYA
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
m.cetinkaya@hbv.edu.tr

Dr. Gönül MURATOĞLU
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
gonul.muratoglu@hbv.edu.tr

ÖZET

2008 Küresel Ekonomik Krizinin ardından, ağırlıklı olarak G20 ülkeleri arasında cereyan eden ticari gerilimlerin ekonomi gündemine egemen olduğu ve bir bütün olarak dünya ekonomisini çevreleyen belirsizliği artırdığı görülmektedir. Öte yandan ABD'nin ulusal güvenlik gerekçesine dayanarak 2018 yılından itibaren uygulamaya koyduğu ve başta Çin olmak üzere, ikili ticarette açık verdiği ülkeleri hedef aldığı tarife artışları, tarifelerden olumsuz etkilenen ülkelerin, özellikle Çin'in misillemeleri sonucunda bir ticaret savaşına dönüşmüştür. Gelenen noktada küresel üretimin ve ticaretin entegrasyon süreci, durma ve hatta tersine gitme riskiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Bu çalışmada, 21. yüzyılın ekonomi politisinin en belirgin olgularından biri olan ticaret savaşının gelişimi ve dünya ekonomisine yansımaları incelenmiştir. Ulaşılan bulgular, mevcut ticaret savaşları çerçevesinde hem tarife artışlarını gerçekleştiren ülkelerde hem de tarife artışlarına maruz kalan ülkelerde yatırım, istihdam ve reel gelir kayıplarına işaret etmektedir.

Anahtar Sözcükler: Uluslararası Ticaret, Korumacılık, Ticaret Savaşı, ABD, Çin, Dünya Ekonomisi.

ABSTRACT

After the 2008 Global Economic Crisis, trade tensions happening mainly among G20 countries dominate the economic agenda and increased the uncertainty surrounding the world economy as a whole. On the other hand, the tariff increases, which the US has been implementing since 2018 on the grounds of national security and targeting the countries which the US has a deficit in bilateral trade, especially China, turned into a trade war as a result of the retaliations of the countries affected by tariffs, especially China. At this point, the integration process of global production and trade is at risk of stopping and even reversing. In this study, the development of trade war which is one of the most prominent phenomena of economic policy of 21st century and its reflections on world economy are examined. The findings indicate investment, employment and real income losses both in the countries performing tariff increases and in countries subject to tariff increases within the framework of the current trade war.

Key Words: International Trade, Protectionism, Trade War, USA, China, Global Economy.

GİRİŞ

Uluslararası ticaret, en genel tanımıyla malların ve hizmetlerin ülkeler arasındaki alışverişi anlamına gelmekte olup, uluslararası ticaretin biçimi, ticarete konu olan her şeyin fiyatını ve ulaşılabilirliğini etkilemektedir. Uluslararası ticaret aynı zamanda ulusal ve küresel gelir, istihdam, çevre ve yoksullukla mücadele gibi birçok alanda da kilit rol oynamaktadır. Öte yandan mallar ve hizmetler ülkeler arasında her zaman bütünüyle serbestçe akmamaktadır. Ülkeler, çeşitli nedenlerle ticarete engeller uygulayabilmektedir.

Ticarette korumacılığın temel nedenleri yerli şirketleri dış rekabetten korumak, ulusal üretimi güçlendirmek, dış ticaret açıklarını azaltmak ve tüketicileri tehlikeli veya istenmeyen ürünlerden korumaktır. Dış ticarete korumacılığın temel araçları tarife önlemleri ile tarife-dışı önlemlerdir. Tarife önlemleri gümrük tarifeleri, vergiler ve harçlardan oluşmaktadır. Tarife dışı önlemler ise, malların ticaretinde, işlem gören miktarları veya fiyatları veya her ikisini birden değiştirebilecek potansiyel etkiye sahip teknik ve politik önlemler olup; ticarete teknik engeller, sağlık ve bitki sağlığı önlemleri, beklenmedik durum önlemleri, miktar kotaları, ticaretle bağlantılı yatırım önlemleri, fikri mülkiyet önlemleri, menşekuralları ve kamu ihale sınırlamaları gibi çok çeşitli uygulamalardan oluşmaktadır (UNCTAD; 2018). Bu iki grup önlem arasındaki en önemli fark, tarife dışı önlemlerin ölçümünün daha zor olmasıdır. Böylelikle ülkeler, tarife dışı önlemler aracılığı ile ticarete korumacılığı açıkça görülmeden yükseltebilmektedir.

Dünya ticaretinde son dönemlerde, tarife önlemleri, hızını artıran iktisadi küreselleşmenin etkisiyle ve büyük ölçüde Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) eliyle önemli ölçüde azaltılmıştır. Öte yandan 2008 Küresel Ekonomik Krizinin ardından ticarete korumacı politikalar yeniden yükselişe geçmiş ve -ağırlıklı olarak tarife dışı önlemler aracılığı ile- küresel ölçekte korumacılık artış göstermiştir (WTO, 2014; WTO, 2019a-b, Wallen ve Wiberg, 2018).

Dahası, söz konusu korumacılık trendi, 2018'den itibaren keskin bir tırmanışa geçmiş ve bu defa tarife önlemlerinin de yoğun biçimde uygulanmaya başlamasıyla bir "ticaret savaşı" halini almıştır. Ticaret savaşları, ülkelerin korumacı politikalarının kapsamını çarpıcı biçimde artırmaları ve ticaret partnerlerinin misillemeleri sonucu bu savaşın küresel bir boyut kazanması anlamına gelmektedir

(Thiebaut, 2018; Lau, 2018). Dolayısıyla 21. yüzyıldaki ticaret savaşı kavramı ile 2018 yılında başlayan ve etki alanı itibarıyla oldukça ekstansif olan tarife artışlarının kast edildiği anlaşılmaktadır. Bu duruma büyük ölçüde ABD'nin ve Çin'in agresif ticaret politikalarının şekil verdiği söylenebilir. Nitekim ABD Başkanı Donald Trump, 2 Mart 2018 tarihinde yazdığı “ticaret savaşları iyidir ve kazanması kolaydır”¹ şeklindeki bir tweet ile ticaret savaşı başlattıklarını bütün dünyaya duyurmuştur.

Bu süreçte ABD'nin başlattığı ticaret savaşı koşullarında, 2018 yılının ilk yarısında, küresel ölçekte rekor seviyelere ulaşan yeni kısıtlayıcı önlemler alınmıştır. Bu önlemlerin çoğu yürürlükte kalmaya devam etmiş ve bunlara 2019 yılı boyunca, tarihsel olarak yüksek düzeylere ulaşılmasına neden olan bir dizi yeni önlem eklenmiştir. Bu dönemde uygulamaya koyulan yeni ithalat kısıtlayıcı önlemlerin ticaret hacmi bakımından kapsamı çarpıcı düzeylerde olmuştur. Ticari teminat rakamları dahil olmak üzere 2018'den itibaren uygulanan tarifelerin kapsamı, Mayıs 2012'den bu yana uygulananların üç buçuk katından fazladır (WTO, 2019a).

Ticaretteki gerilimler ve ekonomik belirsizliklerin yüksek kalması nedeniyle, dünya ticaretindeki büyüme, 2018 yılından beri güçlü olumsuzluklarla karşı karşıya kalmıştır. 2018 DTÖ Ticaret İzleme Raporunda belirtildiği gibi dünya mal ticareti hacmindeki yıllık büyüme, 2018'in ilk yarısında %3,9 iken, bu oran ikinci yarıda %2,7'ye düşmüştür. Yavaşlama yılın sonuna doğru daha belirgin hale gelmiştir, çünkü üçüncü çeyrekteki büyümeyi, 4. çeyrekte yeniden düşüş takip etmiştir. Ticaret istatistikleri, 2019'un ilk iki çeyreğinde de yavaş ticaret büyümesine işaret etmektedir.

2018'in ilk yarısından itibaren söz konusu olan ticaretteki ivme kaybı, zayıf küresel ekonomik faaliyet, daha sıkı para politikası, artan finansal oynaklık ve büyük ekonomilerde yaygın olarak işlem gören mallarda daha yüksek tarifeler gibi bir dizi faktöre bağlanabilir. Ancak ticaret gerilimlerinin artması, ticareti ya-

¹ Donald Trump'ın resmi Twitter hesabından yaptığı paylaşım. “When a country (USA) is losing many billions of dollars on trade with virtually every country it does business with, trade wars are good, and easy to win. Example, when we are down \$100 billion with a certain country and they get cute, don't trade anymore-we win big. It's easy!”, 2 Mart 2018, Twitter.

vaşlatan başat etken olarak görülmektedir. Cereyan etmekte olan ticaret gerilimleriyle ilgili belirsizlik, küresel GSYH büyümesi ve dünya ticareti ile ilgili projeksiyonlara da olumsuz biçimde yansımaktadır. Nitekim IMF'nin ve WTO-UNCTAD'ın tahminlerine göre, dünya mal ticareti hacmi, 2019'da en fazla %2,6 oranında ve GSYH de yaklaşık %2,6 oranında artabilecektir. Ticaret gerilimleri artmaya devam ederse ticaret hacminin ve GSYH büyümesinin bu oranların altında olabileceği, gevşemeye başlar ise bu oranların üzerinde olabileceği belirtilmektedir (IMF, 2018; WTO-UNCTAD, 2019).

Bu koşullar içerisinde piyasa katılımcıları, önceki küresel ticaret savaşları ile mevcut durum arasında paralellikler aramaktadır. Bu bağlamda, küresel ticaretteki aktüel gelişmeler, ünlü Smoot-Hawley tarifelerini ve 1930'ların Büyük Buhranına eşlik eden "ticaret savaşlarını" akla getirmektedir. 17 Haziran 1930'da yürürlüğe giren Smoot-Hawley Yasası, binlerce ürüne uygulanmış ve ortalama ABD tarifelerini yüzde 38'den yüzde 45'e çıkarmıştır (Bown, 2018). ABD Kongresi, Büyük Buhran'a karşı, yaklaşık 20.000 ithalat kaleminin üzerine zorlayıcı tarifeler uygulayan Smoot-Hawley Yasasını hayata geçirerek, ABD'li üreticilerin karşılaştığı dış rekabeti azaltmayı amaçlamıştır. Ancak bu tarifeler, tüm dünyada bir milliyetçilik dalgası ortaya çıkarmış, ABD ekonomisindeki depresyonu şiddetlendirmiş ve küresel ticareti harap eden ticari misilleme dalgalarını ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla özellikle gelişmiş ülkeler açısından bu dönemin en önemli dersi ticaret savaşlarını kazanmanın kolay olmadığı ve zararlı etkilerini tersine çevirmenin çok zaman aldığı yönündedir (Abad, 2018).

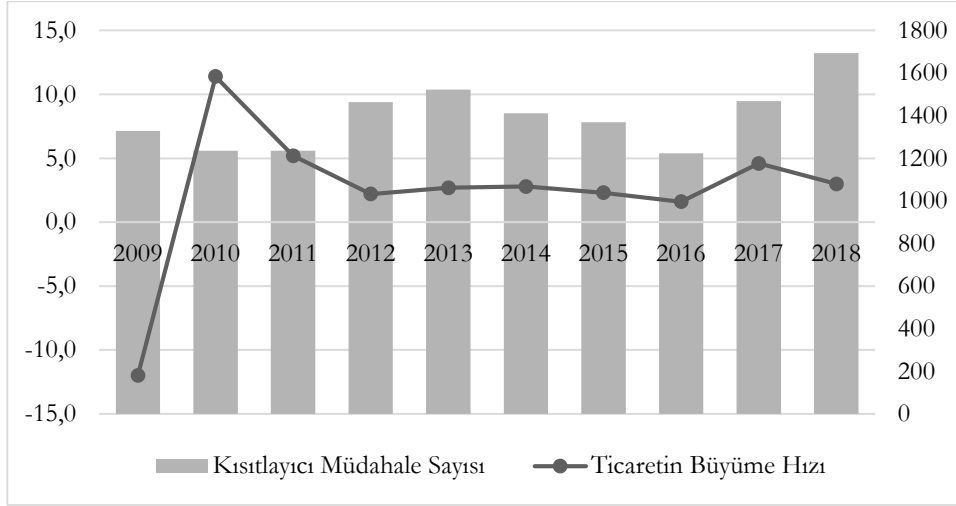
2018'de başlattığı ticaret savaşında ABD'nin temel amacı, Smoot-Hawley'e benzer şekilde, ABD'nin ulusal üretimini güçlendirmek ve ABD'nin dış açıklarını, özellikle Çin ile gerçekleştirdiği ikili ticarete süregelen dış ticaret açığını azaltmaktır. Ancak günümüzde çoğu ülkede üretimin ulusal niteliğinin zayıflayıp yerini büyük ölçüde küresel üretim zincirlerinin almış olması, ticaret savaşlarında, tarifelerin hedef aldığı ülkelerin yanı sıra, tarifeleri yükselten ülkenin kendisinin ve tarifelerin doğrudan hedef almadığı üçüncü ülkelerin de ekonomik kayıplara uğramasına neden olabilmektedir. Bu durum, ticaret savaşının etkilerini ve ilerleyen dönemlerde kapsamını ve hızını artırırsa sonuçlarının nasıl olacağı konularının araştırılması gerektiğini beraberinde getirmektedir.

Bu çalışmanın amacı öncelikle, söz konusu ticaret savaşının içeriği ve gelişimi hakkında sistematik bilgiler sunmak ve ikinci olarak ticaret savaşının ekonomik sonuçlarını araştırmaktır. Bu çerçevede çalışmada öncelikle son dönemde dünya ekonomisinin genel görünümüne değinilecek, giderek artan ve ticaret savaşı haline gelen korumacılık uygulamaları ele alınacak ve 2018 yılından itibaren ABD'nin uygulamaya koyduğu ithalat tarifeleri ile bu tarifelerden birinci derecede etkilenen ülkelerin uyguladığı misillemelere yer verilecektir. İkinci kısımda ise ticaret savaşının hem korumacı önlemleri uygulayan ülkeler hem maruz kalan ülkeler bakımından etkileri ve de genel olarak dünya ekonomisine olan etkileri ele alınacaktır. Ticaret savaşının genel bir değerlendirmesi ve politika önerileri ise sonuç bölümünde sunulacaktır.

1. ARTAN KORUMACILIKTAN TİCARET SAVAŞLARINA

2008 Küresel Ekonomik Krizi'nin ardından, dünya ekonomisinde, ağırlıklı olarak gelişmiş ülkelerden kaynaklanan korumacılık politikaları uygulanmaya başlamıştır. Literatürde, krizden sonraki toparlanma sürecinin yavaş olmasının ve ortalama büyüme hızlarının beklentilerin altında kalmasının en önemli nedenlerinden biri olarak, uluslararası ticarete artan korumacı uygulamalar gösterilmektedir (WTO&UNCTAD, 2019).

Aşağıda yer alan Grafik 1, 2009-2018 döneminde ortalama dünya ticaretinin ortalama büyüme hızını ve her yıl yeni uygulamaya koyulan (kümülatif olmayan) ticareti kısıtlayıcı uygulama sayılarını göstermektedir. Küresel ticaretin ortalama büyüme hızının düşük olduğu, her yıl yeni uygulamaya koyulan kısıtlayıcı müdahale sayısının ise oldukça yüksek olduğu grafikten izlenebilmektedir. Küresel ticaretin 2000-2018 dönemindeki ortalama artış hızı %3,8'dir. Bu oran 2018 yılında %3 ile, zaten düşük olan dönem ortalamasının altında kalmıştır. Aynı dönemde dünya ekonomisinin ortalama büyüme oranı %2,7 olarak gerçekleşmiştir. Bu göstergeler, küresel ölçekte ticari korumacılığın ve zayıf büyümenin bir arada seyrettiğine işaret etmektedir.

Grafik 1: Dünya Ticaretinin Artış Oranı (%) ve Kısıtlayıcı Müdahale Sayıları (Kümülatif Olmayan)

Kaynak: WTO, Data Portal, 2019; GTA, 2019.

2009-2019 döneminde, her bir yılda yeni uygulamaya koyulan ilave kısıtlayıcı uygulama sayısı bakımından grafik incelendiğinde, 2008 Küresel Krizinin ardından zaten her yıl oldukça yüksek sayıda olan yeni kısıtlayıcı uygulama sayısının, 2018 yılında zirve yaptığı ve buna düşüş trendinde olan ticari büyüme hızının eşlik ettiği görülmektedir.

Tablo 1'de yer alan veriler ise, 2009-2019 döneminde, ülkelerin dış ticarete uyguladıkları ve maruz kaldıkları, çoğunluğunu tarife dışı önlemlerin oluşturduğu korumacı/kısıtlayıcı önlem sayısını göstermektedir. Tablonun, ülkelerin uygulamaya koydukları kısıtlayıcı önlem sayısına göre sıralandığı ilk kısmında ABD listenin başında yer almaktadır. Öte yandan AB ülkelerinin, Kanada'nın, Japonya'nın ve BRIC ülkelerinin korumacılıkta başı çeken ilk 15 ülke arasında olduğu görülmektedir. Türkiye listede 44. sıradadır. Listenin neredeyse tamamının G-20 ülkelerinden oluştuğu dikkat çeken bir olgudur.

Tablonun ikinci kısmında yer alan, 2009-2019 döneminde ülkelerin maruz kaldıkları korumacı/kısıtlayıcı uygulama sayısına bakıldığında ise, listede Çin ilk sırada olduğu, AB ülkelerinin, ABD'nin, Kanada'nın ve Doğu Asya ülkelerinin

ilk 15 ülke arasında olduğu görülmektedir. Türkiye 28. sıradadır. Bu sıralamada da G-20 ülkelerinin önemli bir ağırlığı bulunmaktadır.

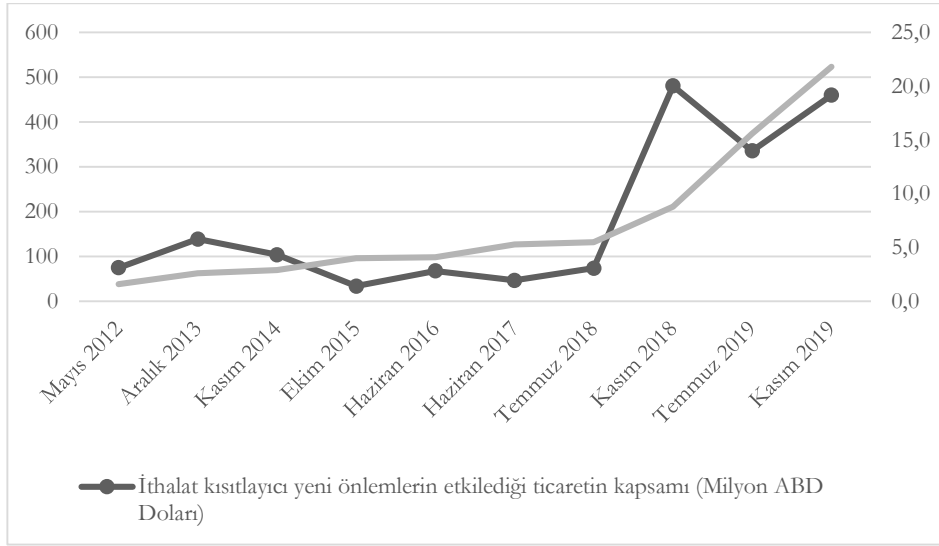
Tablo 1: Ülkelerin Uyguladıkları ve Maruz Kaldıkları Kısıtlayıcı Uygulama Sayıları

Ülke	Uyguladığı Kısıtlayıcı Müdahale Sayısı	Ülke	Maruz Kaldığı Kısıtlayıcı Müdahale Sayısı
1. ABD	1874	1. Çin	2402
2. Almanya	1544	2. Almanya	2171
3. Hindistan	954	3. ABD	1992
4. Rusya	760	4. Fransa	1958
5. Birleşik Krallık	747	5. İtalya	1941
6. Kanada	735	6. Birleşik Krallık	1808
7. Arjantin	726	7. İspanya	1738
8. Brezilya	693	8. Hindistan	1703
9. İtalya	672	9. Hollanda	1695
10. Fransa	659	10. Belçika	1612
11. İspanya	579	11. Japonya	1605
12. Japonya	564	12. G. Kore	1559
13. Polonya	563	13. Tayland	1505
14. Çin	544	14. Brezilya	1468
15. Avusturya	519	15. Kanada	1338
44. Türkiye	243	28. Türkiye	1118

Kaynak: GTA, 2019.

G-20 ülkelerinin her yıl yeni uygulamaya koyduğu (kümülatif olmayan) ticareti kısıtlayıcı uygulamalarının etkilediği ithalatın kapsamını milyon ABD doları cinsinden ve toplam G-20 ithalatı içerisindeki payı bakımından gösteren veriler ise Grafik 2’de sunulmuştur.

G-20 ekonomilerinde ticareti kısıtlayan tedbirlerin her yıl etkilediği ithalat düzeyinin 2018 yılında hızla yükseldiği ve 2019 yılı boyunca da yüksek düzeylerini sürdürdüğü görülmektedir. Korumacı uygulamaların etkilediği ithalatın payı da buna paralel olarak giderek artış göstermiş ve %20’yi aşan bir orana ulaşmıştır. Bu verilere, 2019 yılının Aralık ayında uygulamaya koyulan ve oldukça önemli düzeyde ticareti kapsayan son uygulamaların dahil olmadığı göz önüne alındığında, ticari korumacılığın ticaret savaşları halini aldığı ve bu savaşta G-20 ülkeleri arasında cereyan eden ticari gerilimlerin en büyük paya sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Grafik 2: G-20 Ekonomilerinin Her Yıl Uygulamaya Yeni Koyduğu İthalat Kısıtlayıcı Önlemlerinin Etkilediği Ticaretin Kapsamı (Milyon ABD Doları) (Kümülatif değil)

Kaynak: WTO, 2018; WTO, 2019a-b.

Bu noktada önemle belirtmek gerekir ki, Küresel Ekonomik Krizden sonra artan, 2018 yılından sonra tırmanışa geçen korumacı uygulamalar G-20 ülkeleri arasında yoğunlaşmakla beraber, ticaret savaşlarına, yazının başında belirtildiği üzere, temel olarak ABD'nin 2018 yılında başlattığı çarpıcı tarife artışları neden olmuştur. Söz gelimi, ABD-Çin ikili ticaretinde ulaşılan birikimli en yüksek değerlere bakıldığında; 2019 yılının Aralık ayı itibarıyla, ABD'nin tarife uyguladığı Çin kaynaklı ithalatın kapsamı toplam 550 milyar dolara, Çin'in tarife uyguladığı ABD ithalatının kapsamı ise yaklaşık 185 milyar dolara ulaşarak zirve yapmıştır.

Bu duruma nasıl gelindiğine bakıldığında, ulusal üretimi zayıflayan ve yüksek düzeylerde dış ticaret ve cari işlemler açıkları veren ABD'nin ticaret partnerlerine yönelik agresif ticaret politikalarının belirleyici olduğu görülmektedir. ABD Başkanı Donald Trump, yönetime gelir gelmez, dış ticarete konu olan kritik endüstri ve ürünlerde (çelik, alüminyum, otomobil gibi) ulusal güvenliğe aykırı ticaret uygulamalarının bulunup bulunmadığının tespiti için inceleme ve soruşturmaların başlatılmasını sağlamıştır. Ayrıca Çin'in haksız ticaret uygulamalarının ve siber casusluk ile teknoloji hırsızlığı da dahil olmak üzere, ABD'nin ulusal

güvenliğini zedeleme amacı güden ticaret politikalarının bulunduğunu iddia ederek, spesifik olarak Çin ile yürütülen ikili ticarete yönelik inceleme başlatmıştır. Yapılan incelemelerin neticesinde, çalışmanın bir sonraki kısmında detaylı bir biçimde aktarılacak olan ürün ve endüstrilerde, ulusal güvenlik tehdidi bulunduğu belirtilmiş ve Başkanlık yetkisine dayanarak başlattığı için ‘Trump tarifeleri’ olarak da anılan biz dizi ithalat tarifelerini yürürlüğe koymuştur.

Esasında, DTÖ’nün temeli olan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması’nın (GATT)² 21. Maddesi, ülkelerin savaş sırasında veya uluslararası ilişkilerdeki diğer acil durumlarda, elzem güvenlik çıkarlarının korunması için serbest ticaret yükümlülüklerini görmezden gelmesine izin vermektedir.

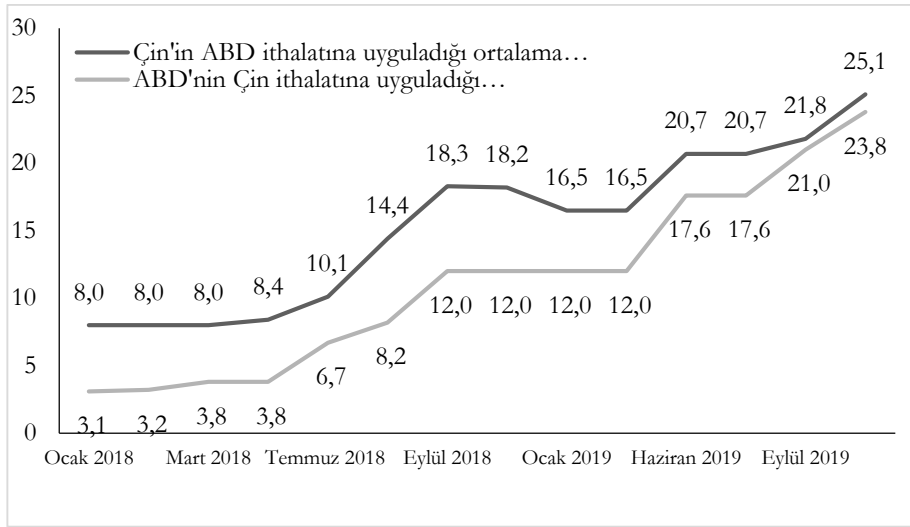
Öte yandan ABD’nin öne sürdüğü ulusal güvenlik tehdidi; çelik, alüminyum, otomobil gibi ürünlerin savunma sanayisinin gelişimi açısından kritik önemi haiz bulunduğu ve bu alanlarda yerli üretimin payının artırılması, yabancı üretimin ise maliyetinin düşürülmesi gerektiği savına dayanmakta olup, 21. Maddenin özündeki dramatik ve acil çözüm gerektiren hususlara tam olarak uymamaktadır. Nitekim, bu maddeye dayanarak korumacı önlem alan ülkede, DTÖ’nün yapacağı incelemede temel alacağı matrisi radikal bir biçimde etkileyecek koşulların bulunması gerekmekte olup, ABD’nin savunma sanayisinin üretim koşullarını değiştirme hedefi, ülkenin tarife taahhütlerinden ivedi ve çarpıcı bir kopuş göstermesini gerektirmemektedir. Buna karşın ABD, ulusal güvenlik iddiasını sürdürmekte ve tarife artışlarını hızlandırmaktadır.

İki ülkenin karşılıklı olarak yükselttiği tarifeler neticesinde ulaşılan oldukça yüksek düzeylerdeki ortalama tarife oranları Grafik 3’te sunulmuştur. Ortalama tarifeler 15 Haziran’daki artışın yürürlüğe girmesinden önce yaklaşık yüzde 12 oranındadır. 15 Aralık’ta yürürlüğe giren 300 milyar dolarlık ithalat alt kümesi üzerindeki yüzde 15’lik yeni tarifelerden sonra, ABD’nin Çin’e uyguladığı tarifeler ortalama yüzde 23,8’e yükselmiştir. Çin, Trump’ın eylemleriyle örtüşen ta-

² 1947’de imzalanan GATT’ın temel amacı çeşitli mallarda gümrük tarifelerinin indirilmesi ve dünya ticaretinin serbestleştirilmesidir. GATT, 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü’ne dönüşmüştür. DTÖ günümüzde 164 üyeli bir kuruluş olup, küresel ticareti düzenleyen temel yapı durumundadır (Ay ve Karaçor, 2006). Ancak son yıllarda DTÖ’ye olan güven önemli ölçüde sarsılmıştır.

rihlerde tarife misillemelerini gerçekleştirmiştir. ABD'den yapılan ithalattaki ortalama tarifeler aynı altı aylık dönemde keskin bir şekilde yüzde 16,5'ten 25,1'e yükselmiştir.

Grafik 3: ABD-Çin Tarife Savaşının Gelişimi, Ortalama Tarife Oranları (%) (1)

Kaynak: PİIE, 2019 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

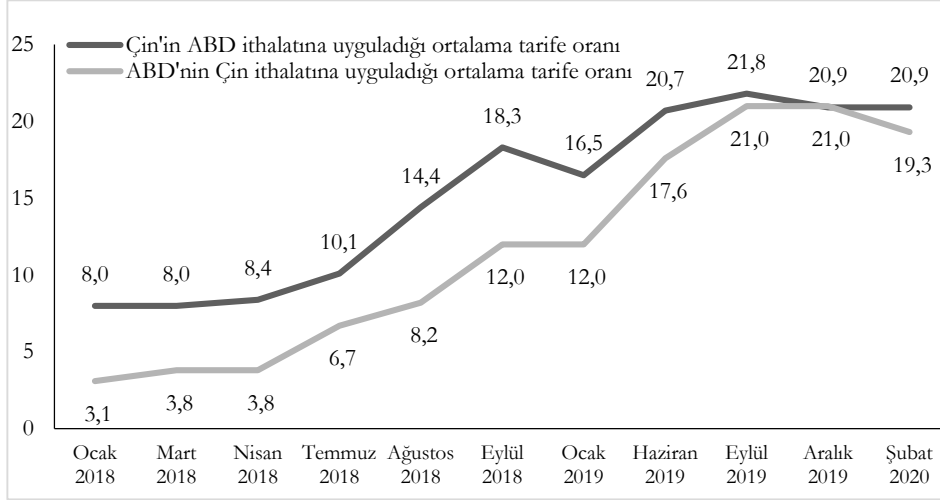
Belirtmek gerekir ki, Haziran 2019-Aralık 2019 arasında gerçekleşen tarife değişiklikleri oldukça hızlı ve büyük çaplıdır. 2018'den beri ABD ile Çin arasındaki ticaret savaşı dört aşamada devam etmektedir: 2018'in ilk altı ayında tarifelerde ılımlı bir artış yaşanmıştır. Temmuz ayından Eylül 2018'e kadar olan aralıkta her iki tarafta da keskin tarife artışları olmuştur: ABD ortalama tarifeleri yüzde 3,8'den yüzde 12'ye, Çin ortalama tarifeleri yüzde 7,2'den yüzde 18,3'e yükseltmiştir. Üçüncü aşamada, karşılıklı olarak tarifelerde sekiz aylık bir süre (25 Eylül 2018-Haziran 2019) boyunca görece ılımlı artışlar yapılmıştır. 1 Haziran 2019'dan başlayarak, tarife artışlarının keskin ve son aşaması devreye girmiştir.

Aralık ayının ikinci yarısında, ABD ve Çin, tarifeleri karşılıklı olarak düşürme konusunda anlaşmaya varmıştır. Buna bağlı olarak, ABD, 15 Aralık'ta yürürlüğe giren en son tarifelerin uygulanmasını iptal etmiştir. Ayrıca iki ülkede iç onay süreçlerinin tamamlanmasının ardından, 2020 yılının Şubat

ayında ilk aşaması başlayacak şekilde tedrici tarife indirimlerinin söz konusu olması beklenmektedir. Bu gelişmeye bağlı olarak ABD'nin ve Çin'in ikili ticarete uyguladığı ortalama tarife oranlarının aldığı yeni seyir, Grafik 4'te sunulmuştur.

Şubat 2020'de yürürlüğe girecek olan ilk aşama tarife indirimlerinden sonra bile, iki ülkenin ortalama tarifelerinin oldukça yüksek oranlarda kalacağı grafikten izlenebilmektedir. Nitekim ABD'nin Çin ithalatına uyguladığı ortalama tarife oranı 2018 yılının başında %3,1 iken, bu oran Şubat 2020'deki tarife indirimlerine rağmen %19,3 olacaktır. Bu rasyo, ticaret savaşının cereyan ettiği iki yılda ABD'nin Çin'den gerçekleştirdiği ithalatta altı kattan fazla tarife oranı artışı uyguladığını ortaya koymaktadır.

Grafik 4: ABD-Çin Tarife Savaşının Gelişimi, Ortalama Tarife Oranları (%) (2)

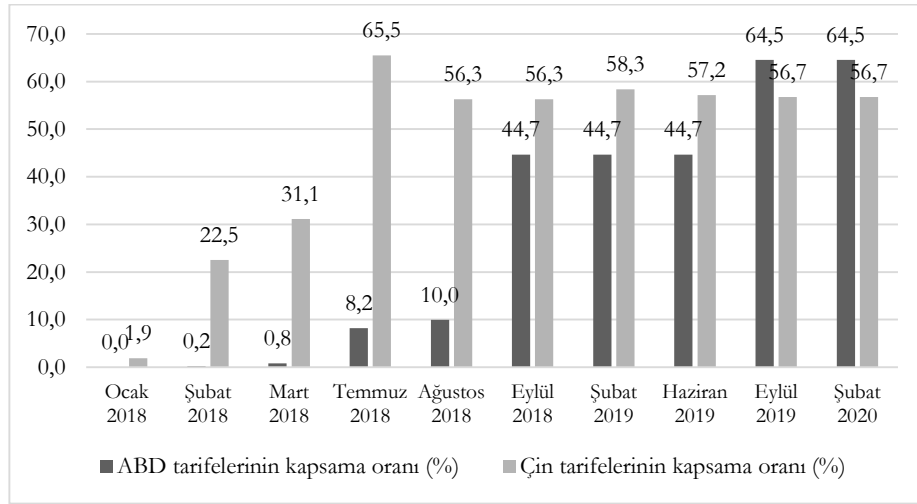

Kaynak: PIIE, 2019 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Benzeri biçimde, Çin'in ABD ithalatına uyguladığı ortalama tarife oranı 2018 yılının başında %8 iken, bu oran 2020 yılının Şubat ayında %20,9 olacaktır. Bu rasyo, yürürlüğe girecek olan tarife indirimlerine rağmen, Çin'in ABD'den gerçekleştirdiği ithalatta yaklaşık 2,5 kat tarife oranı artışı uyguladığını ortaya koymaktadır. Tarifelerin nihayetinde ne kadar azaltılacağını ve tarife indirimlerinin uygulanma takvimini ise iki ülke arasındaki müzakereler belirleyecektir.

2018 yılının başından itibaren ABD ve Çin ikili ticaretlerinde uyguladıkları tarife oranlarını karşılıklı olarak yükseltmenin yanı sıra, tarife artışı uygulanan malların sayısını da hızla artırmıştır. Bu durum, iki ülkenin karşılıklı ticaretlerinin önemli bir bölümünün tarife savaşlarından etkilenmesine yol açmıştır. ABD tarifelerinin etkilediği Çin kaynaklı ithalatın ve Çin tarifelerinin hedef aldığı ABD kaynaklı ithalatın iki ülkenin toplam ithalatlarındaki payını Grafik 5 göstermektedir.

Grafik 5: ABD-Çin Tarife Savaşında Tarifelerin Kapsama Oranları (%)

Kaynak: PIIE, 2019 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

2019'un Eylül ayında tarife uygulanan mal listelerinde yapılan güncellemelerden sonra, ABD'nin hedef aldığı Çin kaynaklı ithalatın, ABD'nin Çin'den gerçekleştirdiği toplam ithalatın %64,5'ine ulaştığı görülmektedir. Çin'in tarife uyguladığı ABD malları ise Çin'in ABD'den gerçekleştirdiği toplam ithalatın %56,7'sine ulaşmıştır. Grafikten de görülebileceği gibi, Şubat 2020'de uygulanması planlanan tarife indirimleri, mal kapsamını etkilememekte olup, tarifeye tabi ithalatın kapsama oranı her iki ülkede de aynı yüksek düzeyleri kısa ve orta vadede sürdürmeye devam edecektir.

2. TİCARET SAVAŞININ SEYRİ VE YOĞUNLAŞTIĞI ALANLAR

Buraya kadar, oluşma nedenleri açıklanan söz konusu ticaret savaşı, temel olarak 5 başlıkta cereyan etmektedir. Bunlar:

1. Güneş Paneli ve Çamaşır Makinesi Endüstrileri
2. Çelik ve Alüminyum
3. Otomotiv Endüstrisi
4. Teknoloji ve Fikri Mülkiyet Hakları
5. Yasadışı Göç olarak sıralanabilir.

Bu alanlarda 2018 yılının başlarından itibaren ABD'nin uygulamaya koyduğu yüksek ithalat tarifeleri aşağıda yer alan Tablo 2'de özetlenmiştir:

Tablo 2: ABD'nin 2018 yılından itibaren uygulamaya koyduğu tarifeler

Yürürlükte Olan Tarifeler	
%30	Güneş Paneli
%20	Çamaşır Makinesi
%25	Çelik
%10	Alüminyum
%25	Çin'in ABD'ye 250 milyar \$ tutarındaki ihracatı
%15	Çin'in ABD'ye 300 milyar \$ tutarındaki ihracatı
Beklemede Olan Tarifeler	
%25	Tüm otomobiller, kamyonlar, oto parçaları
Açıklanmadı	Telekomünikasyon sektöründe uygulanacak tarifeler

Kaynak: Tarafımızca oluşturulmuştur.

Bu tabloda ABD'nin yükselttiği tarifelere karşılık olarak Çin'in ve diğer ülkelerin uygulamaya koyduğu tarifelere yer verilmemiş olup, tüm tarife artışları birlikte düşünüldüğünde, küresel ticaretin hem sürtünmesizlik hem de hacim bakımından önemli bir sektöre uğradığını ve bu durumun etkilerinin ilerleyen yıllarda daha belirgin bir şekilde ortaya çıkacağını belirtmek yanlış olmayacaktır.

Burada belirtilmesi gereken bir başka gelişme, 26 Kasım 2019'da ABD Ticaret Bakanlığı'nın, ABD telekomünikasyon ağına ve hizmet tedarik zincirine yönelik ulusal güvenlik riski oluşturan işlemlerin belirlenmesi, değerlendirilmesi ve ele alınması için yeni bir prosedür getiren bir bildiri yayınlamış olmasıdır. Bu prosedür, ABD hükümetine, ABD şirketlerinin yerli tedarik zinciri altyapılarında yabancı teknoloji ithal etmelerini ve kullanmalarını engelleme gücü vermektedir. Dolayısıyla önümüzdeki dönemde, ABD'nin telekomünikasyon alanında tarife artışları ve/veya ithalat kısıtlamaları uygulaması kuvvetle muhtemel olup, ticaret savaşlarının 6. cephesini bu başlık oluşturacaktır.

Mevcut ticaret savaşının temel içeriği nedir sorusuna ışık tutabilmek için son birkaç yılın kısa bir kronolojisini sunmakta fayda bulunmaktadır (Bown ve Kolb, 2019; WTO, 2019; Iyengar, 2018):

1. Güneş paneli ve çamaşır makinesi endüstrilerine uygulanan tarifeler

Ocak 2018: ABD güneş paneli ithalatına 8,5 milyar \$, çamaşır makinesi ithalatına ise 1,8 milyar \$ küresel koruma tarifesi uygulanmasını onaylamıştır.

Nisan 2018: Çin hükümeti, ABD'den gerçekleştirilen yaklaşık 1 milyar dolarlık sorgum ihracatına yönelik %178,6 oranında anti-damping vergisi uygulamaya başlamıştır.

Mayıs 2018: ABD ve Çin müzakere heyetleri, ticari anlaşmazlıkları çözmek üzere bir araya gelmiştir. Müzakerelerin sonucunda Çin, sorguma uyguladığı tarifeyi kaldırmıştır.

2. Çelik ve alüminyuma uygulanan tarifeler

Nisan 2017: ABD Başkanı Donald Trump, diğer ülkelerden gerçekleştirilen çelik ithalatının ABD'nin ulusal güvenliğine zarar verip vermediğinin araştırılması için ABD Ticaret Bakanlığına soruşturma talimatı vermiştir.

Mart 2018: Yapılan soruşturmanın neticesinde ABD'nin ulusal güvenliğini tehdit ettiği gerekçesiyle, çelik ithalatına %25, alüminyum ithalatına ise %10 oranında ek tarife uygulanacağı duyurulmuştur. Bu uygulama, ağırlıklı olarak AB, Meksika, Kanada, Güney Kore ve Çin'den sağlanan yaklaşık 48 milyar dolarlık ithalatı hedef almaktadır.

Mart 2018: ABD, NAFTA kapsamında olan Kanada ve Meksika'nın çelik ve alüminyuma uygulanacak olan tarifelerden bir süre muaf tutulacağını açıklamıştır. Ayrıca, AB, Güney Kore, Brezilya, Arjantin ve Avustralya'nın 1 Mayıs 2018'e kadar bu tarifelerden muaf tutulacağını açıklamıştır.

Mart 2018: ABD'nin çelik ve alüminyum tarifeleri, muaf tutulan ülkeler dışındaki ülkelere uygulanmaya başlamıştır. Bu uygulama, ABD'ye yaklaşık 10,2 milyar dolar tutarında çelik ihraç eden ve yaklaşık 7,7 milyar dolar tutarında alüminyum ihraç eden ülkeleri etkilemektedir.

Nisan 2018: Çin, bu tarifelerden etkilenen ABD'ye yönelik toplam 2,8 milyar dolar değerindeki çelik ve alüminyum ihracatına karşılık, ABD'den 2,4 milyar dolara ithal ettiği çeşitli ürünlere misilleme tarifesi uygulamaya başlamıştır.

Nisan 2018: ABD; AB, Kanada ve Meksika'nın muafiyetini 1 Haziran'a kadar uzatmıştır. Güney Kore'nin muafiyeti sona ermiştir. Brezilya, Arjantin ve Avustralya'ya ise başka ticari anlaşmalar karşılığında süresiz muafiyet verilmiştir.

Haziran 2018: AB, Kanada ve Meksika'nın muafiyeti sona ermiştir. 2017 yılında AB, Kanada ve Meksika, ABD'nin çelik ve alüminyum ithalatının yarısını sağlamaktaydı.

Haziran 2018: AB, çoğunluğu ikonik Amerikan ürünlerinden oluşan bir grup mala ithalat vergisi uygulamaya başlamıştır. Türkiye de ABD'den gerçekleştirdiği çoğunluğu tarımsal ürünlerden oluşan çeşitli ithalat kalemlerine³ koruma tarifesi uygulaya başlayarak misillemede bulunmuştur.

Temmuz 2018: Kanada, ABD'den gerçekleştirdiği yaklaşık 12,8 milyar dolar civarındaki mal sepetine tarife uygulamaya başlamıştır.

Ağustos 2018: ABD, çelik ve alüminyumda Türkiye'ye uygulanan tarifeleri yükselterek çelikte %50'ye, alüminyumda %20'ye çıkarılacağını açıklamıştır. Türkiye 2017 yılında ABD'nin çelik ithalatının %4,2'sini, alüminyum ithalatının ise %0,3'ünü sağlamıştı. Tarife savaşında ise ABD'nin 1,8 milyar dolarlık ithal malına misilleme tarifesi uygulamıştı.

³ Türkiye'nin misilleme tarifesi uyguladığı ürünler temel olarak binek otomobiller, tütün ürünleri, alkollü içecekler, kağıt, karton ve selüloz ürünleri, çeşitli tarımsal mamuller, taşkömürü, çeşitli kozmetik ürünleri, santrifüj pompa ve çeşitli plastik eşyalardan oluşmaktadır (Resmî Gazete, 2018-2019).

Ağustos 2018: Türkiye ABD'den gerçekleştirdiği binek otomobiller, alkollü içecek, tütün gibi ürünlere ek tarife uygulamaya başlayarak ikinci kez misilleme yapmıştır.

Kasım 2018: Çelik tarifelerinin ilk altı ayında, güçlü ekonomik büyüme ABD'nin çelik ithalatını %2,2 oranında artırmıştır, ancak küçük ülkelerin ABD'ye yönelik çelik ihracatı hacminde %12'lik bir düşüş, ihracat gelirlerinde ise %15,5'lik bir azalma gerçekleşmiştir. Bu tarifelerin neticesinde çelik ürünlerinin fiyatında ortalama %9 oranında artış gerçekleşmiştir.

Mayıs 2019: ABD, 21 Mayıs'tan itibaren Kanada ve Meksika'ya çelik ve alüminyum tarifelerini kaldırmayı kabul etmiştir.

Buna ek olarak ABD Türkiye'ye uyguladığı çelik ve alüminyum tarifelerini ilk tarife artışı düzeyine düşürmüştür. Türkiye de benzer bir adım atarak, ABD'ye uyguladığı misilleme tarifelerini başlangıç oranlarına çekmiştir.⁴

3. Otomobiller ve Otomobil Parçalarına Uygulanması Planlanan Tarifeler

Mayıs 2018: ABD Ticaret Departmanı, çelik ve alüminyum yasalarını takip ederek, ithal otomobiller ve oto parçaları hakkında ulusal güvenlik soruşturması başlatmıştır. Soruşturmanın neticesine bağlı olarak, bu ürünlerde uygulanacak tarifelerin yüzde 25'e çıkarılacağı bildirilmiştir.

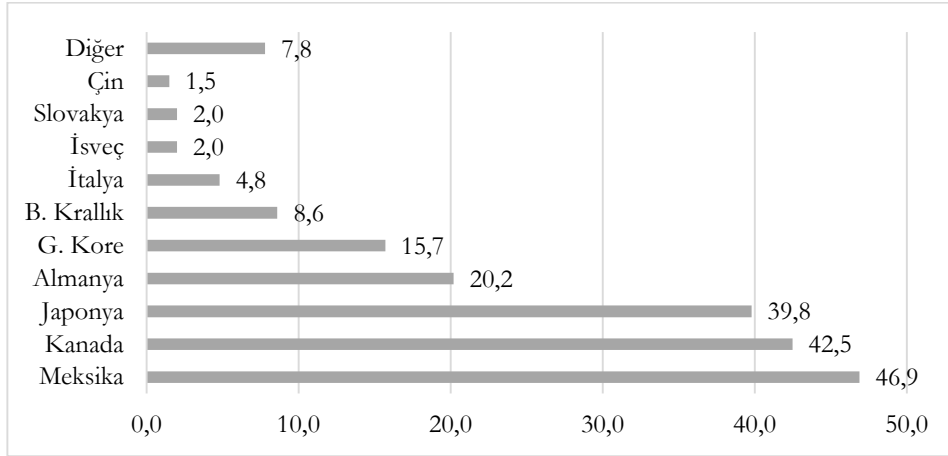
Mayıs 2019: Soruşturma, ulusal güvenliğe aykırılık bulunduğu yönünde tamamlanmış olmasına karşın, ABD Başkanı Trump, oto tarifelerinin uygulanmasına ilişkin kararını şimdilik ertelemiştir. Bu konudaki belirsizlik devam etmektedir.

Otomobil tarifelerinin uygulanması halinde, birçok ülkenin ihracat gelirlerinin ve ilgili endüstrilerdeki istihdam düzeylerinin tarifelerden oldukça olumsuz etkilenmesi beklenmektedir. Eğer ABD bu endüstride tarifeleri %25'e çıkarırsa, bu tarifenin yaklaşık 195 bin kişinin istihdamına mal olacağı ön görülmektedir. Eğer ticaret ortakları misilleme yaparsa, bu sayı en az üç katına çıkabilecektir. Bu tarife uygulamaya koyulursa, oto parçaları hariç, 208 milyar dolarlık ticaret hacmi olumsuz etkilenecektir (Robinson et. al., 2018).

⁴ Resmi Gazete, 2019.

Otomobil tarifesinden en çok etkilenecek ülkeler ise, ABD'ye 2017 yılında gerçekleştirdikleri otomobil ihracatına göre aşağıdaki gibidir:

Grafik 6: Ülkelere göre ABD'nin yeni otomobil ithalatı (Milyon \$)

Kaynak: U.S. Department of Commerce, 2018

Bu noktada belirtilmelidir ki, NAFTA'nın yerini alacak olan ABD-Meksika-Kanada Ticaret Anlaşması'nın (the US-Mexico-Canada Agreement-USMCA) imzalanmış, onay sürecinin tamamlanmasının bekleniyor olması, bu tarifelerden Meksika ve Kanada'yı muaf hale getirecektir. Otomobil endüstrisinde ABD'nin en önemli diğer ticaret partnerleri Japonya, Almanya ve Güney Kore'dir. Dolayısıyla bu endüstride ABD'nin uygulamaya başlaması olası tarifelerin en çok bu ülkelerde istihdam ve üretim kayıplarına yol açması beklenmektedir. Nitekim AB, otomobil ve otomobil parçaları ithalatının ABD'nin ulusal güvenliğini zedelediği gerekçesine şiddetle karşı çıkmakta ve bu tarifeye DTÖ nezdinde de direnmektedir.

4. Teknoloji ve fikri mülkiyet hakları bakımından adil olmayan ticaret uygulamaları

Ağustos 2017: ABD Ticaret Departmanı, Çin'in makul olmayan veya ayrımcı olan veya Amerika'nın fikri mülkiyet haklarına, inovasyonuna veya teknoloji gelişimine zarar veren yasalarını, politikalarını, uygulamalarını, eylemlerini araştırmak üzere soruşturma başlatmıştır.

Mart 2018: Soruşturmanın sonucunda, Çin'in haksız ticaret uygulamaları yürüttüğünü belirten ayrıntılı bir rapor yayınlamıştır. Bu rapora dayanarak ABD, Çin'den ithal edilen yaklaşık 60 milyar \$ değerindeki ürüne yönelik tarife uygulanması, yeni yatırım düzenlemeleri ve DTÖ nezdinde anlaşmazlık başvurusu sürecini başlatmıştır.

Nisan 2018: ABD, Çin'den gerçekleştirilen 46,2 milyar dolarlık ithalatı kapsayan yüzde 25 tarife için 50 milyar dolarlık ürün listesini yayınlamıştır. En çok etkilenen sektörler makine, mekanik ve elektrikli ekipman olmuştur. Tarifelerin hedeflediği ithalatın kabaca yüzde 85'i, Amerikan şirketlerinin tedarik zincirlerinde maliyetleri artıracak olan ara malları ve sermaye mallarındadır.

Nisan 2018: Çin, ABD'den yaptığı ithalatın yaklaşık 50 milyar dolarlık kısmını kapsayan ve misilleme olarak yüzde 25 tarifelere tabi ürün listesini yayınlamıştır. Bunlar çoğunlukla ABD taşımacılığını (araçlar, uçaklar ve gemiler) ve bitkisel ürünleri (çoğunlukla soya fasulyesi) hedef almaktadır.

Haziran 2018: Her iki ülke de güncellenmiş listeler oluşturarak, tarifeye tabi tutulacak ithalatın kapsamını karşılıklı olarak yükseltmiştir.

Temmuz 2018: ABD, Çin'e yönelik 200 milyar dolarlık yeni ithalat listesini yayınlamıştır. Bilgisayar ve otomobil parçaları gibi ara mallar listenin yüzde 47'sini oluşturmaktadır. Bu liste, 15 Haziran'daki 50 milyar dolarlık listeye birlikte, 2017'de Çin'den ithal edilen yaklaşık 504 milyar dolarlık malın 250 milyar dolarlık kısmını kapsamaktadır.

Temmuz 2018: ABD, ticaret savaşından oldukça olumsuz şekilde etkilenen yerli tarımsal üreticilere 12 milyar dolara kadar sübvansiyon uygulayacağını açıklamıştır.

Eylül 2018: ABD, 24 Eylül'de yürürlüğe giren yüzde 10'luk bir tarife tabi olacak olan Çin'den 200 milyar dolarlık ithalatı için ek ürün listesini tamamlamıştır. Çin de güncellenmiş yeni bir liste açıklamıştır.

Mayıs 2019: Daha önce yüzde 10 tarife uygulanan Çin'den yapılan ithalat ürünleri, yüzde 25'lik bir orana tabi tutulmaya başlanmıştır.

Haziran 2019: Çin'in misilleme olarak ABD'nin ihracatı üzerindeki yeni tarife zammı yürürlüğe girmiştir. Bu tarife artışı Eylül 2018'deki 60 milyar dolarlık listenin 36 milyar dolarını kapsamaktadır. Çin'in, ticaret savaşının başlamasından

bu yana ABD'nin rakipleri üzerindeki tarifeleri de düşürdüğü göz önüne alındığında, Çin'in ABD'deki mallar üzerindeki tarifesi ile dünyanın geri kalanına uyguladığı tarifeler arasında 14 puanlık bir fark bulunmaktadır.

Ağustos 2019: ABD-Çin ticaret müzakerelerinin bir diğer turunun hemen ardından, ABD, 1 Eylül 2019'da Çin'den gerçekleştirilen 300 milyar dolarlık ek bir ithalat için yüzde 10'luk bir tarifenin yürürlüğe gireceğini açıklamıştır. Bu tarife yürürlüğe girdiğinde, ABD'nin Çin'den yaptığı ithalatın yüzde 97'si özel tarife kapsamında olacaktır.

Eylül 2019: ABD'nin %10'luk ek tarifelerin uygulanmasının ilk aşaması 116 milyar dolarlık Çin ithalatını kapsayacak şekilde başlamıştır. 160 milyar dolarlık ikinci kısım (okula dönüş ve Noel alışverişlerini kapsayan ürünlerin alışverişini aksatmamak için) 15 Aralık 2019'da başlayacaktır.

Çin, yeni bir misilleme ile 75 milyar dolar tutarındaki ABD ithalatına ilk aşaması 1 Eylül'de, ikinci aşaması 15 Aralık'ta başlayacak şekilde tarife uygulamaya başlamıştır. Burada en kritik nokta, ABD'den ithal edilen otomobil parçalarına uygulanan tarifenin %12,6'dan %42,6'ya çıkarılmasıdır.

ABD, Çin'in bu hamlesinin hemen ardından, Çin'e uygulanan tüm tarifelerin %5 oranında tekrar yükseltileceğini açıklamıştır.

17 Eylül'de Çin, yaklaşık 2 milyar dolar tutarındaki ABD ihracatına tarife muafiyeti uygulamaya başlamıştır.

Aralık 2019: Eylül'de ilk aşaması başlayan tarife uygulamalarının ikinci aşaması yürürlüğe girmeden önce ABD ve Çin ilerleyen dönemlerde aşamalı olarak tarife indirimine gidecekleri konusunda anlaşmalarını açıklamıştır. Bu anlaşmaya bağlı olarak 300 milyar dolar tutarındaki Çin ithalatına uygulanacak tarife oranının %25'e çıkarılması askıya alınmıştır.

ABD ile Çin'in anlaşmasının ilk aşamasının Şubat 2020'de yürürlüğe girmesi beklenmektedir.

5. Yasadışı Göç

Mayıs 2019: ABD Başkanı Trump, ABD'nin Meksika ile olan ilişkilerinde gerilim kaynağı olan yasadışı göçe ilişkin sorunlar nedeniyle Meksika'dan gerçekleştirilen tüm ithalata %5 oranında ek tarife uygulanacağını açıklamıştır.

Haziran 2019: Meksika'dan ABD'ye yasadışı göçü azaltmak veya ortadan kaldırmak için iki ülke bir anlaşmaya vardıldıktan sonra planlanan söz konusu tarife askıya alınmıştır. Meksika, düzensiz göçe karşı yaptırımını artırmayı ve taleplerinin işleme konulmasını beklerken sığınmacıları Meksika'da tutmayı kabul ederek ABD'ye yönelik tüm ihracatında uygulanacak %5 oranındaki ek tarifelerden kaçınabilmiştir (Bown ve Kolb, 2019).

3. TİCARET SAVAŞLARININ EKONOMİK ETKİLERİ

Önceki bölümlerde özetlendiği üzere, 2018 yılının başlarından itibaren ABD, birçok sektörde ve üründe ithalata çarpıcı tarifeler getirerek, odak noktası Çin olmak üzere bir ticaret savaşı başlatmıştır. Bir yandan bu savaşın şiddetini ve kapsamını artırması, diğer yandan ticari anlaşmazlıkların yarattığı yoğun belirsizlik, üreticilerin üretim planlarını gözden geçirmesi ve tüketicilerin büyük alımları ertelemesinden ötürü, yatırımların azalmasına yol açmaktadır. Azalan yatırımlar, bu harcama kategorisinin yüksek ithalat içeriğinden dolayı ticareti ve büyümeyi yavaşlatmaktadır. Ayrıca, ticaret ortamındaki değişiklikler, piyasaların yeni koşullara tepki göstermesi nedeniyle daha yüksek finansal oynaklığa yol açmaktadır.

ABD'nin en önemli ticaret ortakları Kanada, Çin, Almanya, Japonya ve Meksika'dır. Birlikte, bu beş ekonomi tüm ABD ithalatının yarısından fazlasını temsil etmektedir. Tarife savaşları bu ülkelerin tümünü olumsuz yönde etkilemekle birlikte, her bir ülke üzerindeki etkisi oldukça heterojendir ve savaşın ne yönde şekil alacağına bağlıdır. Şu aşamada, ticaret savaşı ABD ile Çin arasında yoğunlaştığı için, iki ülke de bundan zarar görmektedir. ABD ile yüksek oranda bütünleşmiş olan Kanada ve Meksika gibi diğer ülkeler, uzun dönemde ABD pazarında Çin ile azalan rekabetten yararlanma eğilimindedirler. Bununla birlikte, araçlar ve otomobil parçaları üzerindeki tarifeler uygulanırsa ve USMCA askıya alınırsa, bu iki ülkenin de bu endüstride ABD'ye olan ihracatı yüksek olduğu için, tarifelerden çok olumsuz etkilenmeleri olasılık dahilindedir. Bu durum otomobil tarifelerinde Almanya ve Japonya için de geçerlidir.

Finansal ve ticari olarak yüksek derecede bütünleşmiş bir dünyada, ticaret engellerindeki değişimler, iki taraflı da olsa, çok taraflı düzeylerde de olsa, hatta değişen ticaret engellerine doğrudan maruz kalmasalar bile, tüm ülkeler üzerinde

negatif yönlü bir etkiye sahip olabilmektedir. Bu etkinin oluşma mekanizmaları (Caceres et al., 2019):

1. Ticari risk: Artan ticaret engellerinden kim kazanır ve kim kaybeder sorusu sorulduğunda, her ülke için sonucun önemli bir belirleyicisi, ülkelerin ABD'ye ve Çin'e yönelik sektörel ticari bağıllık durumu-
dur.
2. Küresel üretim zincirleri: Ticaret savaşları, üretimin uluslararası üretim zincirlerinde gerçekleştirildiği günümüz dünyasında, bu zincir-
ler içinde yer alan tüm ülkeleri etkilemektedir. Örneğin, Güney Kore ve Malezya ABD piyasasında Çin rekabetine doğrudan maruz kalan iki ülkedir. Bu nedenle, doğrudan maruziyetlerin göz önüne alındığı birinci dereceden yaklaşımda, her iki ülkenin de ABD piyasasında Çin rekabetinin azalmasından fayda sağlaması beklenebilir. Bununla birlikte, yapılan projeksiyonlara göre Malezya uzun vadede daha büyük kazanımlar görürken, Güney Kore görece az fayda sağlayacaktır. Bunun nedeni, Çin'den ABD'ye giden elektronik ve diğer imalat ihracatının yüksek oranda Güney Kore kaynaklı bir katma değer bileşeni olmasıdır. Bu tür durumlarda, küresel üretim zincirlerindeki dolaylı bağlantılar birinci dereceden önemli olabilir. Dolayısıyla, ticaret savaşları her zaman yıkıcı olsa da, küresel üretim zincirlerinin egemen olduğu günümüz dünyasında, tarife ve kur savaşlarının etkilerinin daha komplike ve maliyetlerinin daha yüksek olduğu söylenebilir (Blanchard, 2019).
3. İkame esneklikleri: Farklı ülkeler arasındaki göreceli niceliksel kazanç/kayıpları belirleyen önemli bir diğer faktör, ülkelerin, özellikle ABD'nin, ithal edilen yabancı ürünler yerine yerli olarak üretilenleri ikame edebilmelerindeki nispi kolaylık ile ilgilidir. Genel olarak, ABD'de yeniden üretimin daha kolay olması durumunda, potansiyel zararların çoğu ülkede daha büyük olacağı tahmin edilmektedir. ABD, belirli bir ülkeden (veya belirli sektörlerden) yaptığı ithalata ilişkin tarifeleri yükselttiğinde, o ülkeden ithal edilen malların, aynı

malların diğerkülkelerden yapılan ithalat ile ikame edilmesi de olasıdır. Bu ticari yön değıştirme etkisinin nasıl sonuçlanacağı gelecek birkaç yılda netlik kazanacaktır.

Özetle ifade etmek gerekirse, tarifelerdeki önemli bir artış, küresel değıer zincirleri aracılığıyla dalgalanma etkilerine neden olmaktadır. Tarifeler ekonomik faaliyetler için maliyetlidir, hem doğrudan maruz kalan ülkeler için, hem de küresel değıer zincirleri ile bağlantılı diğerkülkeler için hasılayı, istihdamı ve üretkenliği olumsuz yönde etkilemektedir.

Küresel ekonomi ve üretim zincirleri günümüzde oldukça entegre ve karmaşık olduğundan, tam bir ticaret savaşının potansiyel etkilerini tanımlamak ve ölçmek oldukça zordur (Berthou et. al., 2019; Abad, 2018). Buna karşın, yaşanan ticaret savaşının cari ve gelecekteki etkileri üzerine birçok önemli çalışma yapılmaktadır.

IMF'nin Ekim 2018 tarihli Dünya Ekonomik Görünüm Raporunda; Küresel Bütünleşik Para ve Mali Model kullanılarak, ABD ile en büyük ticari ortakları arasında açıklanan tarifelerin ve otomobil endüstrisinde olduğu gibi ilan edilmiş ancak henüz uygulanmayan tarifelerin ekonomik etkilerini tahmin etmek için kapsamlı analizler yapılmıştır.

Bu simülasyonlar, ticaret gerilimlerindeki artışın küresel ekonomik aktiviteyi etkileyebileceğı birkaç kanalı ele almıştır: Yükselen ticaret maliyetlerinin doğrudan etkisine ek olarak, analiz, ticaret gerginliklerinin güveni nasıl etkileyebileceğinin tahminlerini ve dolayısıyla şirketlerin yatırım planlarının yanı sıra finansal piyasaların nasıl tepki verebileceğini ve bunun da şirketlerin sermaye maliyeti üzerindeki etkilerini içermektedir.

Sonuçlara göre mevcut ticaret savaşı, tarife savaşını başlatan ve yükselten ABD dahil olmak üzere birçok ülkenin reel gelirinde daralmaya yol açmıştır ve bu daralma önümüzdeki dönemde devam edecektir.

IMF'nin projeksiyonlarına göre (WEO, 2018: 33-35), eğer ABD şu anda uygulamakta olduğu tarifeleri sürdürürse:

- ABD'nin reel geliri %0,3 daralacak ve ticari kayba bağılı bu daralma 2023 sonrasındaki uzun dönemde de devam edecektir.

- Çin'in reel GSYH'sindeki öngörülen azalma % 1,2 düzeyindedir.
- Kanada ve Meksika'da 2019'da yüzde 0,4'lük bir artış, 2020'den sonra ise yüzde 0,1 civarında kalıcı bir daralma beklenmektedir.
- Dünya ortalamasına bakıldığında reel gelir kaybı şimdiden başlamış olup, bu daralmanın uzun dönemde yüzde 0,2 düzeyinde seyredeceği tahmin edilmiştir.

Eğer ABD tarife savaşını hızlandırıp arabalara, kamyonlara ve motorlu taşıt parçalarına ithalat tarifesi uygularsa:

- ABD'nin tahmini reel gelir daralması yüzde 0,8'e yaklaşacaktır.
- Çin'in reel gelir daralması yüzde 1 civarında seyredecektir.
- Japonya'nın reel gelir daralması yüzde 0,4 civarında olacaktır.
- Kanada ve Meksika'nın reel gelir daralması yüzde 1,2'yi aşacaktır.
- Dünya toplam reel geliri yüzde 0,4 civarında daralacaktır.

Eğer ABD şimdiye kadar uygulamaya koyduğu tarifleri sürdürür ve tarife savaşını hızlandırıp arabalara, kamyonlara ve motorlu taşıt parçalarına ithalat tarifesi uygularsa, bu duruma güven etkisi ve piyasaların tepkisi eklenince tahmin edilen reel gelir kayıpları:

- ABD'nin tahmini reel gelir daralması yüzde 1 olacaktır.
- Çin'in reel gelir daralması yüzde 1,6'yı aşacaktır.
- Japonya'nın reel gelir daralması yüzde 0,8 civarında olacaktır.
- Euro Bölgesinin reel gelir daralması yüzde 0,5 civarında seyredecektir.
- Kanada ve Meksika'nın reel gelir daralması yüzde 1,6'yı aşacaktır.
- Dünya toplam reel geliri yüzde 0,8 civarında daralacaktır.

Literatürdeki yaygın kanı, mevcut ticaret gerilimlerinin daha fazla ülkeyi ve daha fazla sektörü kapsayacak şekilde artmasının uzun vadeli etkileri bakımından tehlikeli olacağı yönündedir. Bazı yeni araştırmalar, tam gelişmiş bir ticaret savaşının potansiyel ekonomik maliyetinin yüksekliğine işaret etmektedir (Bekkers ve Teh, 2019). Tam bir ticaret savaşı, uluslararası ticaret iş birliğinin bütünüyle

koptuğu ve tüm ülkelerin yüksek tarifeler belirlediği en kötü durum senaryosu olarak tanımlanmaktadır. DTÖ mevzuatı açısından tanımlandığında ise tam bir ticaret savaşı, DTÖ üyelerinin tarife taahhütlerini yerine getirmediği ve çoğu durumda DTÖ kurallarını aşan tarifeleri belirledikleri durum anlamına gelmektedir. Nicita vd. (2018), bu nitelikte bir ticaret savaşının ortalama dünya tarifelerinde en az %32 puanlık bir artışla sonuçlanacağını belirtmektedir.

Dünya genelindeki tarifelerde böylesi bir artış durumunda, 2019'da başlayan bir küresel ticaret savaşı 2022'ye kadar küresel GSYH'de yaklaşık %1,96 oranında ek bir düşüşe yol açabilecek ve küresel ticarete, ticaret savaşının şu andaki durumuna kıyasla yaklaşık %17'lik ek bir azalmaya neden olabilecektir. Bu rakamlara bir miktar bağlam sağlamak için, küresel GSYH'nin, 2009'un küresel finansal krizi sırasında %2,1 ve küresel ticaretin %12,4 oranında düştüğü belirtilmelidir.

Ticaret savaşlarının olumsuz etkileri, küresel ticaretteki ve GSYH'deki bu düşüşlerin ötesine geçmektedir. Nicita vd. (2018), şu aşamada bulunduğu durumdan daha ilerlemiş bir ticaret savaşının, birçok ülkede çift haneli negatif sektörel üretim etkilerine yol açacağını belirtmektedir. Ayrıca, bu sektörel üretim değişimleri, istihdamı üzerinde negatif etkilere yol açmaktadır. Ticaret savaşının ilerlemesi halinde dünya genelinde, yüksek vasıflı işçilerin %1,15'i ve düşük vasıflı işçilerin ortalama %1,74'ü, başka bir yerde iş bulmak için başlangıçtaki istihdam sektöründen ayrılmak zorunda kalacaktır. Toplamda, bu durum, ekonomide başka bir yerde iş bulmak zorunda kalacak olan dünya genelinde yaklaşık 69 milyon işçiyi etkileyecektir.

Avrupa Ekonomik ve Mali Politika Araştırmaları Ağı tarafından yapılan bir başka araştırma (Felbermayr ve Steininger, 2019) ABD'nin uyguladığı tarife artışlarından hem ABD'li tüketicilerin hem de Çin üreticilerinin olumsuz yönde etkilediğini belirtmektedir. Öte yandan bu çalışmada bu yükün büyük payının ABD'li tüketicilere veya firmalara değil, Çin ihracatçılara düştüğü ortaya konulmaktadır. Analizlere göre, tarifelerdeki %25'lik bir artış ABD'de tüketici fiyatlarını ortalama olarak %4,5 artırırken, Çin firmalarının üretici fiyatlarını ortalama %20,5 oranında yükseltmektedir. 1 Eylül'e kadar uygulanan tarifelerin kap-

samına bakıldığında, Çin mallarına uygulanan ithalat vergileri yüksek ithalat esnekliğine sahip mallara uygulanmıştır, bu nedenle tarife yükünün büyük bir kısmı Çin ihracatçılarına aktarılmaktadır. ABD'nin Çin'e uyguladığı tarifeler, bu tarifelerden etkilenen malların ABD'ye ihracatını yaklaşık %37 azaltmıştır. Bu durum, ABD ile Çin arasındaki ikili ticaret açığının %17 oranında düştüğü anlamına gelmektedir.

Öte yandan Amiti, Redding ve Weinstein (2019) ise, ABD'nin uygulamaya başladığı tarifelerden en çok zararı kendisinin gördüğünü ileri sürmektedir. Yazarların hesaplamalarına göre bu tarifelerden kaynaklanan kümülatif refah maliyeti (reel gelirdeki azalma), 2018 yılının ilk 11 ayında 6,9 milyar dolar civarında iken, yerli tüketicilere ve ithalatçılara olan maliyeti ise 12,3 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. Ticaret savaşı, küresel üretim zincirlerinde de yaklaşık 165 milyar dolarlık ticaretin (136 milyar dolarlık ithalatın ve 29 milyar dolarlık ihracatın) tarifelerden kaçınmak için kaybedilmesi veya yönlendirilmesi nedeniyle önemli değişimlere neden olmuştur. Yazarlar, analizleri sonucunda ABD'nin uyguladığı tarifelerinin neredeyse tamamının ABD iç fiyatlarına geçtiğini, böylece tarifelerin maliyetinin neredeyse tümünün yerli tüketicilere ve ithalatçılara yüklendiğini belirtmektedir. Çalışmada ayrıca, ABD'li üreticilerin, ithalattaki azalan rekabete karşın fiyatlarını yükselttikleri de belirtilmektedir. Tüm bu bulgular, devlete aktarılan tarife gelirlerine rağmen toplam ekonomik etkileri bakımından ABD'nin kendi tarifelerinden zarar gördüğünü ortaya koymaktadır.

Paul Krugman, ABD'nin tarife artışlarının Çin'e ve diğer ekonomilere zarar vermekle birlikte, ABD ekonomisine de zarar verdiğine işaret etmekte ve ABD'de ortalama hane halkının bu tarifelerden kaynaklanan fiyat artışlarına bağlı olarak yılda 1.000 dolardan fazla ödeme yapacağını belirtmektedir (Krugman, 2019b).

Krugman bir diğer yazısında, %30 ile %60 arasında genelleştirilmiş bir tarife artışının, küresel reel GSYH'de uzun vadede %2 ile %3 arasında kayba yol açacağını belirtmektedir (Krugman, 2019a).

ABD-Çin ikili ticaretindeki dengesizliği ABD lehine azaltan tarifeler, öte yandan, ABD'nin hasılasını birkaç kanal üzerinden negatif yönde etkilemektedir. Birinci etkisi, tarifelerin üreticilere ve tüketicilere daha yüksek fiyatlar biçiminde

geçişkenliğinin bulunmasıdır. Tarifeler, ithal aramalı ve girdilerin maliyetini artırmakta, bu girdileri kullanarak malların fiyatını artırmakta ve özel sektör üretimini azaltmaktadır. Bu durum hem firmalar hem de işçiler için daha düşük gelir anlamına gelmektedir. Benzer şekilde, tarifeler nedeniyle artan tüketici fiyatları hem işgücü hem de sermaye gelirinin vergi sonrası değerini düşürecektir.

Alternatif olarak, ABD doları, tarifelere yanıt olarak değer kazanabilir ve doların değerindeki artış, ABD tüketicilerinin fiyat artışlarından uğradığı kaybı dengeleyebilir. Ancak, daha değerli olan dolar, ihracatçıların mallarını küresel pazarda satmasını zorlaştıracak ve ihracatçıların gelirlerinin düşmesine neden olacaktır. Bu durum ise yatırımların azalmasına, hasılanın azalmasına ve daha küçük bir ekonomiye yol açacaktır (York et al., 2019).

Gerçekten de, ABD ticaret politikasının fiyatlar ve refah üzerindeki cari etkilerini inceleyen güncel bir araştırmada (Amiti, Redding ve Weinstein, 2019) tarife artışlarına bağlı olarak 2018’de ABD üreticilerinin ara mal ve nihai ürün fiyatlarında belirgin bir artış yaşadığı, tedarik zinciri ağlarında çarpıcı değişiklikler yaşadıkları, ithal edilen çeşitlerin mevcudiyetinde azalma ve tarifelerin ithal edilen mallar aracılığı ile yerli fiyatlara aktarılması sonuçlarının oluştuğu ifade edilmiştir. Özetle, raporda, tarifelerin negatif etkilerinin yerli tüketicilere yansıdığı ve tarife artışlarına bağlı fiyat artışları nedeniyle 2018 yıl sonu itibarıyla hem ABD’nin hem de diğer ülkelerin reel gelir kayıplarına uğradıkları belirtilmektedir.

Benzeri biçimde, Ulusal Ekonomik Araştırma Bürosu tarafından Mart 2019’da yayınlanan bir araştırmada, 2018 ticaret savaşının ABD ekonomisi üzerindeki etkileri analiz edilmiş ve ABD’nin tariflerle hedef aldığı ülkelere ithalatının %31,5 oranında azalırken, ABD’nin bu ülkelere ihracatının %11 oranında azaldığı tespit edilmiştir. ABD tarifelerinin çeşitli seviyelerde ithalat fiyatlarına yansıdığı belirtilmiş ve daha yüksek ithalat maliyetinden kaynaklanan yıllık tüketici ve üretici zararı 68,8 milyar ABD Doları (ABD GSYH'sinin %0,37'si) olarak tahmin edilmiştir.

Şu ana kadar açıklanan tüm tarifelerin ve otomotiv endüstrisinde uygulanması olası olan tarifelerin ABD ekonomisi üzerindeki uzun dönemli etkilerine yönelik bir tahmine diğer tahmine göre, ABD GSYH’si uzun vadede yüzde 0,59

oranında (146,81 milyar dolar) düşecektir. Ücretler yüzde 0,38 düşecektir. İstihdam kaybı ise 455.065 tam zamanlı iş olarak gerçekleşecektir (York et al., 2019).

Tablo 3'teki tahminlerden de görüldüğü gibi, tarife gelirlerindeki artış, GSYH'deki azalıştan daha yüksektir ancak ücretlerdeki düşüş ve istihdamdaki kayıpla beraber değerlendirildiğinde tarifelerin ABD ekonomisine olan zararının katkısından daha fazla olduğu belirtilmelidir.

Tablo 3: Tarifelerin ABD Ekonomisine Olası Etkileri

Tarife Geliri (Milyar Dolar)	172,46 \$
GSYH (% Değişim)	%-0,59
GDP (Milyar Dolar)	-146,81\$
Ücretler (% Değişim)	%-0,38
İstihdam (Kişi)	-455.065

Kaynak: Tax Foundation Taxes and Growth Model, April 2018.

Hukuki bakış açısıyla ele alındığında ise bu ticaret savaşı, Dünya Ticaret Örgütü'nün temyiz sistemine ve anlaşmazlık çözüm sistemine onulması güç zararlar vermektedir. Aynı zamanda üye ülke parlamentolarının 1994 DTÖ Anlaşmasını onayladıklarında ve bu doğrultudaki hükümleri ticaret yasalarına ve yerel hukuk sistemlerine dahil ettiklerinde verdikleri demokratik talimatlara da aykırılık teşkil etmektedir (Petersmann, 2018).

Bu noktada, ticaret savaşlarının başlangıcından itibaren, DTÖ sisteminin günümüzdeki küresel ticaret ilişkilerin minimum problemle sürdürülebilmesi, anlaşmazlıkların halli ve hem gelişmiş ülkelerin hem de gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ihtiyaçlarına cevap verilebilmesi hususlarındaki yeterliliğinin literatürde artan ölçüde sorgulandığı belirtilmelidir. DTÖ sisteminin devamlılığı çerçevesinde ön plana çıkan çözüm arayışı ise ABD, AB, Japonya ve Çin'in baş aktörleri olacağı 'açık çok taraflı anlaşmalar' (open plurilateral agreements - OPAs) sistemine işaret etmektedir (Hoekman, 2019).

SONUÇ

ABD, küresel ekonomik yapıdaki başat rolünü korumak, ulusal üretimini güçlendirerek ekonomik nüfuzunu yeniden artırmak ve dış ticaret açıklarını azaltmak amacıyla, Başkan Donald Trump liderliğinde 2017 yılında, bir dizi kritik

sektör ve üründe gerçekleştirilen ticaretin, ABD'nin ulusal güvenliğine zarar verip vermediğine yönelik soruşturma sürecini başlatmış, bu incelemelerin neticesinde ulusal güvenlik gerekçelerine dayanarak, 2018 yılından itibaren güneş panelleri, çelik, alüminyum ve çamaşır makinesi ürünleri ithalatında çarpıcı tarife artışlarını uygulamaya koymuştur. Ayrıca adil olmayan/haksız ticaret uygulamalarında bulunduğu gerekçesiyle Çin'den gerçekleştirdiği ithalatın çok önemli bir kısmına yüksek oranlarda tarife uygulamaya başlamış ve ilerleyen süreçte tarife oranlarının ve tarife uygulanan ürün kapsamının artırılabilceğini açıklamıştır. Buna karşılık olarak Çin de ABD ile yürüttüğü ikili ticaret kapsamında yüzlerce ürüne tarife artışları uygulayarak misillemede bulunmuştur. Bu alanların yanında ABD; otomobiller, kamyonlar ile otomobil parçalarında ve telekomünikasyon sektöründe benzer tarifelerin uygulanması için gerekli ulusal yasal zemini oluşturmuştur. Şu aşamada ticaret savaşı ABD ile Çin arasında yoğunlaşmış olsa da otomobil, kamyon ve otomobil parçalarına uygulanacak tarifelerin yürürlüğe girmesi halinde AB'nin, Güney Kore'nin ve Japonya'nın bu savaştan ağır hasar alması ve misillemelerini artırmalarıyla ticaret savaşının şiddetlenmesi muhtemel bir senaryo olarak belirlemektedir. NAFTA'nın yerini alacak olan USMCA'nın askıya alınması halinde, Kanada'nın ve Meksika'nın da ABD'nin uyguladığı tarifelere bağlı olarak önemli ölçüde ekonomik kayıplar yaşaması söz konusu olacaktır. Özetle belirtmek gerekirse, ticaret savaşının yol açtığı küresel turbülans devam etmektedir.

Ticaret savaşına ilişkin analizlerin ortaya koyduğu küresel riskler oldukça fazladır ve ağırlıklı olarak olumsuz taraftadır. Tarife artışları hem bu savaşı başlatan ABD'de, hem Çin başta olmak üzere tarife artışlarına doğrudan maruz kalan önemli ticaret partnerlerinde, hem de tarifelerden doğrudan olmasa da küresel üretim zincirlerindeki dalgalanmalar ve kaymalar aracılığıyla etkilenen üçüncü ülkelerde reel gelir kayıplarına yol açmaktadır. Bu kayıplar, tarifelere bağlı olarak yükselen ara malı ve yatırım malı fiyatları ile artan üretim maliyetlerinin yanı sıra, ticaret savaşının oluşturduğu belirsizliğin yatırım kararlarını negatif yönde etkilemesi, azalan üretim ve yatırıma bağlı istihdam kayıpları ve tarife artışlarının tüketici fiyatlarına yansımaları sonucunda tüketici refahının azalması bileşenlerinden oluşmaktadır. Halihazırda gelişmiş ülkelerde genişleyici para politikalarının

enflasyonu artırması ve beklenmeyen faiz artırımlarına neden olması olasılık dahilindeyken ve çözülmemiş Brexit sorunları belirsizlik yaratmaktayken, hızla artan ticaret gerilimleri ve buna bağlı misilleme döngüleri, küresel üretim ve ticaret açısından görünümü karamsar kılmaktadır.

Dünya ticaret sistemi açısından değerlendirildiğinde ticaret savaşı, DTÖ'nün güvenilirliğini ve itibarını önemli ölçüde azaltmaktadır. Her ne kadar ABD, tarife artışlarını, DTÖ'nün temelini teşkil eden GATT'ın 21. Maddesine dayandırarak gerçekleştirdiyse de ulusal güvenliğe ilişkin bu madde esas itibarıyla değerlendirildiğinde, ABD'nin savunma sanayisinin zarar gördüğü iddiası ile uygulamaya koyduğu tarife artışları, savaş veya uluslararası ilişkilerdeki diğer acil durumların özüne uygun görünmemektedir ve DTÖ'nün bu konuda bağlayıcı adımlar atması beklenmektedir. ABD ve tarife artışlarına misillemede bulunan ülkeler, DTÖ nezdinde itiraz ve anlaşmazlıkların halli süreçlerini kullanarak sistem içerisinde hareket ediyor görünmekle beraber, ticareti kısıtlayıcı müdahaleleriyle DTÖ'nün kurallarına ve DTÖ'ye üyelik taahhütlerine aykırı politikalar uygulamaktadırlar. Bu noktada DTÖ'nün etkisiz kaldığı kanısı giderek ağırlığını artırmaktadır. Söz gelimi Çin, ABD'ye karşı Dünya Ticaret Örgütü nezdinde yaptığı başvurulardan birini 1 Kasım 2019 tarihinde kazanmıştır. DTÖ yaptığı açıklamada, Çin'in ABD'nin Çin ürünlerine yönelik anti-damping kurallarına uymaması nedeniyle ABD'den gerçekleştirilen 3,6 milyar dolar tutarındaki ithalat üzerinde telafi edici yaptırımlar uygulayabileceğini açıklamıştır. Öte yandan ABD'nin mevcut durumda Çin'den gerçekleştirdiği yaklaşık 550 milyar dolar tutarındaki ithalata DTÖ taahhütlerini aşan oranda tarifeler uyguladığı göz önüne alındığında, bu yaptırımın önemi zayıflamaktadır.

DTÖ sisteminin gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler açısından anlamının ve etkilerinin değerlendirilmesi bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Ancak bu çalışmanın kapsamı içerisinde, mevcut dünya ticaret sisteminin, ticaret savaşının etkisiyle önemli sarsıntılar geçirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Ticaret savaşının devam etmesi/hızını artırması halinde küresel ekonominin büyüme hızında ve ülkelerin reel gelirlerinde daralma meydana gelmesi, toplam küresel ticaret hacminin azalması, fiyatlar genel düzeyinin artması ve sermaye

piyasalarında sert dalgalanmaların oluşması, küresel yatırım ve istihdam düzeylerinde düşmelerin meydana gelmesi kaçınılmaz görülmektedir.

ABD ile Çin'in karşılıklı olarak yükselttiği tarifeler neticesinde çarpıcı biçimde azalması beklenen ikili ticaretlerini ikame ettikleri ülkelerin, artan üretime ve ihracata bağlı olarak yaşayabileceği reel gelir artışları dışında, devam eden ticaret savaşının kazananı yok gibi görünmektedir.

Bu olumsuz etkilerden, ABD ile yüksek ticaret hacmine sahip olup, üretimde ABD'ye az çok bağımlı bulunan ve öte yandan düşük misilleme gücüne sahip olan küçük ekonomilerin daha fazla zarar görmesi kaçınılmazdır.

Her bir ülke açısından son tablo, tarife artışlarının küresel üretim zincirlerinde yol açacağı değişimlere, ülkelerin ulusal üretimlerini ne ölçüde artırabileceklerine, ayrıca ülkelerin alternatif ticaret pazarlarıyla olan bağlarına, bir başka deyişle ticaret akışlarını diğer ülkelerle nasıl ikame edebileceklerine göre şekillenecektir.

Dolayısıyla özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından orta ve uzun vadede uygulanması elzem olan politikalar, küresel üretim zincirlerindeki konumlarını katma değeri görece yüksek endüstri ve aşamalara taşıyacak ve daha önemlisi ulusal üretimde ithal ara malı ve yatırım mallarına olan bağımlılıklarını azaltacak sanayi ve ticaret politikalarıdır.

KAYNAKÇA

- Abad, R. (2018). Trade Wars in the 21st Century: Perspectives from the Frontline. *Western Asset*, August 18.
- Amiti, M., Redding, S. J., & Weinstein, D. (2019). The impact of the 2018 trade war on US prices and welfare (No. w25672). *National Bureau of Economic Research*.
- Ay, A. & Karaçor, Z. (2006). GATT ve DTÖ: Dünya Ticaretinin Düzen Arayışı. *Uluslararası Örgütler ve Türkiye* Ed. Şaban H. Çalış, B. Akgün ve Ö. Kutlu, 121-152, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Bekkers, E., & Teh, R. (2019). Trade tensions and trade wars. Gauging the economic effects of actual trade tensions and a potential trade war. Presented at the 22nd Annual Conference on Global Economic Analysis, Warsaw, Poland). Purdue University, West Lafayette, IN: Global Trade Analysis Project (GTAP). Erişim: <https://www.gtap.agecon.purdue.edu>

- Berthou, A., Jardet, C., Siena, D. & Szczerbowicz, U. (2019). The macroeconomic implications of a global trade war. *VOX CEPR Policy Portal*. Erişim: <https://voxeu.org/article/macroeconomic-implications-global-trade-war>.
- Blanchard, E. (2019). Trade wars in the global value chain era. Erişim: <https://voxeu.org/article/trade-wars-global-value-chain-era>
- Bown, C. P. & Kolb, M. (2019). Trump's Trade War Timeline: An Up-to-Date Guide. *Peterson Institute for International Economics*. Trade and Investment Policy Watch Blog. Washington.
- Bown, C. & Irwin, D. A. (2019). Does Trump Want a Trade War? What You Need to Know about Smoot-Hawley Tariffs and the 1930s. *Peterson Institute for International Economics*. Washington.
- Caceres, C., Cerdeiro, D. A. & Mano, R. C. (2019). Trade Wars and Trade Deals: Estimated Effects using a Multi-Sector Model. *International Monetary Fund Working Paper*. No. WP/19/143.
- Felbermayr, G. & Steininger, M. (2019). Trump's trade attack on China – who laughs last?, *EconPol Policy Brief* 13, February 2019.
- Global Trade Alert (2019). Number of New Harmful Interventions Implemented Worldwide Since the Start of the Global Financial Crisis. Erişim: <https://www.globaltradealert.org/>
- Global Trade Alert (2019). Countries Affected by Harmful Interventions. Erişim: https://www.globaltradealert.org/global_dynamics/day-to_0822/flow_all
- Global Trade Alert (2019). Countries Implementing Harmful Interventions. Erişim: https://www.globaltradealert.org/global_dynamics/day-to_0822/flow_all
- Hoekman, B. (2019). Trade Wars and the World Trade Organization: Causes, Consequences, and Change. *Asian Economic Policy Review*, 9999, 1-17.
- IMF (2018). *World Economic Outlook: Challenges to Steady Growth*. Washington: October 2018. Erişim: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/02/weodata/index.aspx>.
- IMF-WB-WTO (2018). *Reinvigorating Trade and Inclusive Growth*. International Monetary Fund, World Bank and World Trade Organization Joint Report.
- Iyengar, R. (2018). US-China trade battle: Catch up here. CNN. April 8th. Erişim: <http://money.cnn.com/2018/04/08/news/economy/trump-china-us-tariffs-tradetimeline/index.html>

- Krugman, P. (2019a), “Thinking about a trade war (very wonkish)”, *New York Times blog*, 17 June.
- Krugman, P. (2019b), “Trump is losing his trade wars”, *The New York Times column*, 4 July.
- Lau, L. J. (2018). A better alternative to a trade war. *China and the World*, 1(02), 1850014.
- Nicita, A., Olarreaga, M. & P. Silva (2018). A Trade War Will Increase Average Tariffs by 32 Percentage Points. *VOXEU Research Article*. Erişim: <https://voxeu.org/article/trade-conflict-will-increase-average-tariffs-32-percentage-points>
- Petersmann, E. U. (2018). The 2018 American and Chinese trade wars risk undermining the world trading system and constitutional democracies. *EUI Department of Law Research Paper*, No. 2018/17.
- PIIE (2019). Peterson Institute for International Economics. Erişim: <https://www.piie.com/research>
- PIIE (2019). Peterson Institute for International Economics. Erişim: <https://www.piie.com/blogs/trade-investment-policy-watch/trump-trade-war-china-date-guide>
- Resmi Gazete (2018). Amerika Birleşik Devletleri Menşeli Bazı Ürünlerin İthalatında Ek Mali Yükümlülük Uygulanmasına Dair Karar. 25.06.2018
- Resmi Gazete (2018). Amerika Birleşik Devletleri Menşeli Bazı Ürünlerin İthalatında Ek Mali Yükümlülük Uygulanmasına Dair Kararda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Karar. 15.08.2018
- Resmi Gazete (2019). Amerika Birleşik Devletleri Menşeli Bazı Ürünlerin İthalatında Ek Mali Yükümlülük Uygulanmasına Dair Kararda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Karar. 22.05.2019
- Robinson, S., Thierfelder, K., Schott, J. J., Jung, E.& Lu, Z. (2018). Tariffs Would Throw US Automakers and Workers Under the Bus. *Peterson Institute for International Economics*. Washington.
- The Tax Foundation (2018). *Taxes and Growth Model*. Erişim: <https://taxfoundation.org/business-taxes/tariffs-and-trade>
- Thiebaut, R. (2018). An Analysis of the U.S.-China Trade War: How the Section 301 China Intellectual Property Case May Impact New Directives to Promote the 'Made in China 2025'. *Harvard University LEAD Working Paper Series (2018)*. Erişim: <https://ssrn.com/abstract=3272153>

- UNCTAD (2018). *The Global Database on Non-Tariff Measures User Guide 2017 Version 2*. UN Press.
- US Department of Commerce (2019). Data and Reports: Economic Indicators. Erişim: <https://www.commerce.gov/data-and-reports/economic-indicators>
- Wallen, F.& Wiberg, M. (2018). Growing Protectionism After the Financial Crisis: What is the Evidence? *Institute of Economic Affairs. IEA Current Controversies Papers* No. 60.
- WTO (2018). Report on G20 Trade Measures: Mid-May 2018 to Mid-October 2018. Erişim: https://www.wto.org/english/news_e/news18_e/g20_wto_report_november18_e.pdf
- WTO (2019a). Report on G20 Trade Measures: Mid-October 2018 to Mid-May 2019. Erişim: https://www.wto.org/english/news_e/news19_e/g20_wto_report_june19_e.pdf
- WTO (2019b). Report on G20 Trade Measures: Mid-May 2019 to Mid-October 2019. Erişim: https://www.wto.org/english/news_e/news19_e/report_trdev_21nov19_e.pdf
- WTO (2014) The WTO Agreements Series: Technical Barriers to Trade. Erişim: https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/tbttotrade_e.pdf
- York, E., Pomerleau, K.& Bellafiore, R. (2019). Tracking the Economic Impact of U.S. Tariffs and Retaliatory Actions. *Tax Foundation* (updated Sept. 9, 2018) Erişim: <https://taxfoundation.org/tracker-economic-impact-tariffs>

2. BÖLÜM

TİCARET VE KUR SAVAŞLARININ EKONOMİ POLİTİĞİ: ÇOK KUTUPLU YENİ FİNANSAL SİSTEM ARAYIŞLARI

Prof. Dr. Mehmet GÜNAL
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
mehmet.gunal@hbv.edu.tr

ÖZET

ABD’de başlayıp dünyaya yayılan 2008 Küresel Finansal Kriz ve 2011’de Avrupa Birliği’nde ortaya çıkan mali krizin ardından hükümetler korumacı önlemlere yönelmeye başlamış ve dünyada ekonomik milliyetçilik uygulamaları artmıştır. Milli ekonominin güçlendirilmesi, yerli üretimin teşvik edilmesi ve yabancı ürünlere karşı ülke ekonomilerinin korunması için alınan önlemlerde de ciddi artış kaydedilmiştir. Ülkeler milli menfaatleri için fiziki müdahale ve savaşların yanı sıra ticaret ve kur savaşları aracılığıyla mücadele etmektedir. Bu çalışmada yaşanan ticaret ve kur savaşlarının arka planındaki ekonomi-politik nedenler ele alınmakta ve bu bağlamda çok kutuplu yeni finansal sistem arayışları çerçevesindeki önlemler ve gelişmeler değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, ticaret ve kur savaşlarının arka planında doların rezerv para olması ve dünya hâkimiyeti kavgası yatmaktadır. Küresel krizin ardından kur savaşları şeklinde başlayan, Trump’ın başkan olmasıyla birlikte ABD’nin başta Çin olmak üzere bazı ülkelere yaptırımları ile alevlenen ticaret savaşlarının tek nedeni ticaret açıklarının kapanması değil, aynı zamanda yeni dünya düzeninde jeopolitik hâkimiyeti koruma kaygısıdır. Bu kapsamda çok kutuplu yeni finansal sistem arayışlarına örnek olarak İngiltere, Almanya ve Fransa tarafından tesis edilen INSTEX, BRICS ülkelerinin IMF ve Dünya Bankası’na alternatif olarak kurduğu NDB ve AIIB ile ulusal paralarla ticaretin gelişmesi için yapılan çalışmalar incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Kur Savaşları, Ticaret Savaşları, Bretton Woods, Petro-Dolar Sistemi, INSTEX, BRICS*

ABSTRACT

After the 2008 global financial crisis that began in the USA and spread to the world and the financial crisis that emerged in 2011 in the European Union, governments started to take protective measures and economic nationalism practices increased in the world. Also, the measures taken to strengthen the national economy, to encourage domestic production and to protect national economies against foreign products have increased significantly. Countries protect their national interests not only through physical intervention and wars, but also through trade and currency wars. In this study, economic and political reasons behind trade and currency wars are discussed and, in this context, measures and developments in the search for new multi-polar financial system are evaluated. In conclusion, the background of trade and currency wars lies in the fact that the

dollar is the reserve money and the fight for world hegemony. Not only the reduction of foreign trade deficits but also the preservation of geopolitical dominance in the new world order was the reason for the trade wars, which started in the form of currency wars following the global crisis, and fueled by sanctions against certain countries, especially China, when Trump became president. In this context, as an example of the search for a new multi-polar financial system, INSTEX, established by the UK, Germany and France, NDB and AIIB established by the BRICS countries as alternatives to IMF and the World Bank and the efforts for the development of trade with national currencies were examined.

Key Words: *Currency Wars, Trade Wars, Bretton Woods, Petro-Dollar System, INSTEX, BRICS*

GİRİŞ: ASKERİ SAVAŞLARDAN TİCARET VE KUR SAVAŞLARINA

Tarih boyunca başka ülkeler üzerinde hâkimiyet kurma, başka bir deyişle sömürgecilik anlayışıyla birçok savaş ve işgal yaşanmıştır. Ancak teknolojik ve siyasi gelişmelere paralel olarak savaş yöntemleri de değişmektedir. 20. yüzyılın sonları ve 21. yüzyılın başlarında hızlanan küreselleşme sonucu dünya ticareti ve sanayisinde yapısal değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır. Son yıllarda ülkeler arasındaki mücadele bir nevi ticaret ve ekonomi savaşına dönüşmüştür. Soğuk Savaş sürecinin bitmesinin ardından, yeni bir dünya düzeni arayışları ve buna bağlı güç mücadelelerinin, hatta savaşların yaşandığı günümüzde, yaşanan vahşi küreselleşme ve buna bağlı krizlerin ardından ulus devletlerin ve milliyetçiliğinin anlam ve önemi daha da artmıştır.

Kural tanımayan neo-liberal küreselleşme anlayışı şu anda yaşadığımız küresel krizin ortaya çıkmasının ve bu boyutlara ulaşmasının en önemli nedenidir. ABD'deki "mortgage krizi" ile başlayan ve 2007'nin ortalarında ABD mali sisteminde ve sonra da tüm dünyaya yayılan krizin finansal piyasalara ve reel kesime etkileriyle birlikte, teorik alanda da "kapitalizmin sonu mu?" ya da "küresel finansal sistem çöktü mü?" gibi sorular gündeme taşınmış ve tartışılmıştır. Krizde mali kurumların aşırı kar hırsı önemli yer tutmakla birlikte, asıl sorun sistemin kendisinde yatmaktadır. 1980'lerde ivme kazanan ve 1990'larda hızlanan küreselleşmeye paralel olarak uluslararası piyasaların malileşmesi krizin temelinde

yatan asıl nedendir. Bu süreçte ekonominin yerini finans, devletlerin yerini çokuluslu şirketler ve bankalar almıştır. ABD’de başlayıp dünyaya yayılan 2008 Küresel Finansal Kriz ve 2011’de Avrupa Birliği’nde ortaya çıkan mali krizin ardından hükümetler korumacı önlemlere yönelmeye başlamış ve dünyada ekonomik milliyetçilik uygulamaları artmıştır. Ekonomik milliyetçilik anlayışı çerçevesinde, milli ekonominin güçlendirilmesi, yerli üretimin teşvik edilmesi ve yabancı ürünlere karşı ülke ekonomilerinin korunması için alınan önlemlerde de ciddi artış kaydedilmiştir (Günel, 2010: 69-71).

Finansal krizler sonrası dönemde ülkeler ekonomideki daralmanın etkilerini azaltmak ve istihdamı artırabilmek için para birimlerinin değerini düşürerek ihracatlarını artırmaya çalışmaktadır. Ülkelerin bu amaçla uyguladığı politikalar, “kur savaşları” olarak adlandırılmaktadır. Bu amaçla uyguladıkları para ve kur politikalarının tetiklediği kur savaşları aracılığıyla bazı ülkeler ihracat mallarını göreceli olarak ucuzlatıp, ihracatlarını artırabilmek için paralarının değerini düşürmektedir (Ünay ve Dilek, 2108:23-24).

Bu çerçevede, küreselleşme ve serbest ticaretin savunucusu olan ülkeler milli menfaatleri için ekonomik yaptırımlar uygulayabilmektedir. Ülkeler arasındaki siyasi bir kriz kolaylıkla ekonomik bir krize dönüşebilmektedir. ABD’nin başta Çin olmak üzere, İran, Rusya, Venezuela ve Türkiye gibi diğer bazı ülkelere uyguladığı yaptırımlar dikkate alındığında Henry Ford’un yüz yıl önce söylediği sözler akla gelmektedir. Ford “Yahudi Enternasyonalisi: Dünyanın En Önemli Meselesi” başlıklı eserinde şöyle demiştir: “Bugün ‘serbest ekonomi kanunları’ denen safsata aslında dünyayı ve içindeki ülkeleri kontrol etmeyi amaçlayan bir kısım insanın koyduğu kurallardan başka bir şey değildir. Yani ekonomi kendi kanunları içinde özgürce çalışmamaktadır. Bugün dünyada pek çok şey milli olsa bile finans milli değildir. Uluslararası finans ise rekabet ortamı içinde çalışmaktadır. Bağımsız finans kurumları olmasına rağmen bunlardan pek azı güçlüdür. Dünya üzerindeki planlarının işleyişini bilen bir kısım insan bugün dev bankalar ve para fonlarıyla dünyayı yönetmektedir.” (Ford, 2013: 23). Aslında bu tür uygulamalar Ford’un tespitlerinden yüz yıl önce de vardı. Yani teknoloji ve yöntemler değişse de işin özü değişmemiştir. Ülkeler milli menfaatleri için fiziki müdahale ve savaşların yanı sıra ticaret ve kur savaşları aracılığıyla mücadele etmektedir.

Bu çalışmada yaşanan ticaret ve kur savaşlarının arka planındaki ekonomi-politik nedenler ele alınmakta ve bu bağlamda çok kutuplu yeni finansal sistem arayışları çerçevesindeki önlemler ve gelişmeler değerlendirilmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Bretton Woods sisteminin kuruluşu ve çöküşü ile petro-dolar sistemi ele alınmaktadır. İkinci bölümde ise çok kutuplu yeni dünya düzenine geçiş çabaları ve özellikle 2008 küresel krizinin ardından ABD hâkimiyetinin sorgulanması ve buna ilişkin tartışmalara yer verilmektedir. Ticaret ve kur savaşlarının arka planının ele alındığı üçüncü bölümün ardından, ABD dolarının hâkimiyetinin sonu ve yeni rezerv para arayışları incelenmektedir. Yeni finansal sistem arayışlarına yer verilen bir sonraki bölümde SWIFT sistemine alternatif bir sistem olarak İngiltere, Almanya ve Fransa tarafından tesis edilen INSTEX; BRICS'in yeni bankaları olan Yeni Kalkınma Bankası (NDB) ve Asya Altyapı Yatırım Bankası (AIIB); ve ulusal para birimleriyle ticaret ele alınmaktadır. Çalışmanın son bölümünde ise ticaret ve kur savaşlarının dünya ve Türkiye açısından sonuçlarına yer verilmektedir.

1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI DÜNYA DÜZENİ

1.1. BRETTON WOODS SİSTEMİ VE ABD HÂKİMİYETİ

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, 1944 yılında ABD'de, New Hampshire'in Bretton Woods kasabasında toplanan uluslararası ekonomi delegasyonları, ABD öncülüğünde savaş sonrası uygulanacak ekonomi politikalarının ana hatları üzerinde önemli kararlar aldılar. 1920'lerde rezerv para niteliğini almaya başlayan ABD Doları da ABD'nin finans ve emtia piyasalarındaki konumunu 1930'larda pekiştirmesiyle dünya rezerv parası konumunu ele geçirdi. ABD, İkinci Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılan Almanya ve galip ayrılan İngiltere ile Fransa blokuna karşı, sahip olduğu ekonomik gücünü iyi kullanarak yeni dünya ekonomik düzeninin tek hâkimi oldu. Bu üstünlüğü sadece ekonomik ve askeri alanda değil, siyasi anlamda da diğer dünya devletlerine kabul ettirebilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nı kazanmak ve büyük farkla dünyadaki en büyük altın rezervlerine sahip olmak (yaklaşık 20.000 ton) ABD'ye Bretton Woods uluslararası para sistemi içinde, küresel parasal sistemi doların merkezde olduğu bir şekilde yeniden inşa etme gücü verdi. Bretton Woods sistemi bir ülkenin parasının

sabit bir döviz kuru aracılığıyla dolara ve doların da aynı şekilde sabit kurla altına bağlı olduğu bir düzenlemeydi. Ülkeler uluslararası ticaret yapmak veya ABD hükümetiyle altının resmi kurundan (ons başına 35 dolar) takas yapmak için rezervlerinde dolar biriktirdiler.

Ülkeler dış ticarete dolar kullanacak, FED ise, dünya merkez bankası gibi ülkelerin dolar karşılığında kazandığı altını depolayacak ve gerek duyduklarında o ülkelere verecekti. Bu sistem gereği ABD, önemli bir altın stoku tutmak zorundaydı. 1964 yılında ABD, Vietnam Savaşı'na müdahil olarak ekonomisini krizin eşiğine getiren gelişmelere teslim etti. Savaşın maliyeti arttıkça, ABD'nin cari açığı da tırmandı ve 1970'li yıllara gelindiğinde bu durum ABD'nin Bretton Woods sisteminin gerektirdiği taahhütleri yerine getiremeyeceği konusunda endişeleri artırdı. Bunun sonucunda dünyada ABD Doları'ndan kaçış ve altına yönelik başladı. Dönemin ABD Başkanı Nixon 1971 yılında ABD'nin Bretton Woods Anlaşması ile taahhüt ettiği dünyanın altın kasası olması durumunu ortadan kaldırdı ve kurlar tamamen serbest dalgalanmaya bırakıldı (Güenal, 2018: 253-256). Dolar ABD'nin keyfi kararına dayalı bir fiat para haline gelmiş ve böylece bugün kullandığımız dalgalı döviz kurları sistemi ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda, altının fiyatı üçe katlanmış, dolar bu ayrılmadan önceki değerinin altıda birine kadar düşerek önemli oranda bir değer kaybı yaşamış ve enflasyon on yılın sonunda yüzde 15'ler düzeyine gelmiştir.

1.2. BRETTON WOODS SİSTEMİNİN ÇÖKÜŞÜ VE PETRO-DOLAR SİSTEMİNİN YÜKSELİŞİ

ABD'nin Bretton Woods sistemini terk etmesinin ardından 1973 yılında yaşanan OPEC krizi sonrası dünya genelinde birçok ülke Bretton Woods sisteminden çıkmıştır. Doları altın standardından çıkararak ABD, doların karşılığı olarak yeni alternatif arayışı içerisine girmiş ve 1973 yılında yaşanan petrol krizini fırsata çevirerek doları petrole bağlı hale getirmiş ve bu standart "petro-dolar" olarak adlandırılmıştır. 1975 yılında hayata geçirilen petro-dolar sistemi ile dönem itibarıyla en fazla petrol ihraç eden ülke olan Suudi Arabistan, ABD'nin vermiş olduğu birtakım güvenlik teminatları karşılığında çıkarmış olduğu petrolü ABD doları üzerinden fiyatlandırmayı kabul etmiştir. Diğer OPEC üyesi ülkelerin de petro-dolar sistemini kabul etmesi ABD Doları'nın yine uluslararası rezerv

para birimi olma özelliğini daha da güçlü bir şekilde devam ettirmesini sağlamıştır.

Bretton Woods sisteminin çöküşü sonrası uygulamaya konulan petrodolar sistemi, dünya genelinde çarpık ve haksız zenginlikler ortaya çıkarmasının yanı sıra ülkelerin savaşa ve teröre dayalı politikalar üretmesine sebep olmaya başlamıştır. Bu durumdan rahatsız olan Fransa, Almanya gibi AB ülkelerinin yanı sıra Çin, Rusya gibi buldukları coğrafyada etkin role sahip ülkeler petrol ihracatında kullanılmak üzere farklı bir uluslararası sistem arayışı içerisine girmişlerdir. Örneğin, son dönemde Çin, Rusya ve bazı lider AB ülkelerinin petrol ihraç eden Arap ülkeleriyle petrolün dolardan farklı bir para birimi ile satılması konusunda anlaşmaları iddia edilmektedir. Dolayısıyla dünya genelinde başlayan dolara alternatif yeni rezerv para birimi arayışları, yeni bir dünya düzeni kurulmasının hedeflendiğini ve bu hedeflerin uygulanması için gerekli çalışmaların başladığına işaret etmektedir. ABD dolarının günümüze kadar uluslararası rezerv para birimi olarak işlem görmesi, uluslararası ekonomilerde ülkelerin gerçekleştirmiş oldukları dış ticaret işlemlerinde resmi para birimi olarak kullanılmasını sağlamış ve ABD ekonomisine çok ciddi avantajlar sunmuştur. Ancak ABD dolarının son yüzyılda uluslararası rezerv para birimi olarak süren hâkimiyetinin özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası ABD'nin küresel alandaki hegemonyasının zayıflamaya başlamasıyla sorgulanmasına ve çok kutuplu yeni bir dünya düzeni kurulmasına yönelik bazı hedeflerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Günel, 2018: 258).

1.3. KÜRESEL EKONOMİLERDE ULUSLARARASI REZERV PARA BİRİMİ ARAYIŞLARI

Günümüzde uluslararası alanda ülke ekonomilerinde gerçekleştirilen tüm küreselleşme hareketlerine ve yükselen işbirliklerine rağmen küresel para sisteminde böyle bir bütünleşmenin tam anlamıyla sağlanamadığı görülmektedir. Özellikle son dönemlerde birçok ülkede ulus-devlet anlayışından hareketle milliyetçilik akımlarına dönük politikaların ortaya konulması ülkelerin dış ticarete kendi milli para birimlerini kullanma arzularını beraberinde getirmiştir. Bu durum ortaya çıkmasındaki en önemli etkenin kuşkusuz ABD'nin uluslararası ticarete devam eden hegemonyasının olduğu diğer ülkeler tarafından defalarca tekrarlanmıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana dünya genelinde ortaya

çıkın çeşitli krizleri fırsata çevirmesini bilen ABD bu sayede dünya ticaretinde var olan hegemonyasını sürdürmeyi başarmıştır. Bugüne gelindiğinde ABD'nin uluslararası alanda devam eden bu hâkimiyeti diğer ülkeler tarafından haklı olarak tekrar sorgulanmaya başlamıştır.

Uluslararası alanda rezerv bir para birimi olmasını savunanların yanında karşı çıkanlar da bulunmaktadır. Uluslararası parasal sistemde uluslararası rezerv para birimi olmasını destekleyenlerden biri olan Mundell (2003), Avrupa Birliği (AB) ülkeleri için ortak bir para biriminin olması gerektiğini savunmuştur. Euro'nun fikir babası olarak da nitelendirilen Mundell (2003), küresel bir para biriminin uluslararası bir yönetimi gerektirdiğini ve oluşturulan küresel para birimine karşı ikame para birimi yaratma çabalarına karşı tedbir alınması gerektiğini ifade etmektedir. Dünya ticaretinde ülkeler arasındaki ticaret hacminin ve parasal alanların artması ve ülkelerin ekonomilerindeki enflasyon oranlarında yaşanan düşüşlerle birlikte ülkelerin mevcut ekonomik koşullarının birbirine yakınsaması küresel alanda uluslararası bir rezerv para biriminin oluşmasını beraberinde getirmektedir.

Stiglitz (2003), küresel finans piyasalarında bir bütün olarak entegrasyonun sağlanabilmesi için mevcut uluslararası rezerv sisteminin ABD ekonomisinin sürekli olarak cari açık vermesine bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Diğer taraftan uluslararası rezerv sisteminin küresel fonları gelişen veya gelişmekte olan ülkelere yerine gelişmiş ülkelere yönlendirmesinin finansal entegrasyon sürecini olumsuz etkilediğini belirtmektedir. Dolayısıyla zaten refah seviyesi yüksek olan gelişmiş ülkelere gelen bu fonlar bu ülkelerde yeterli düzeyde talep yaratamamaktadırlar. Stiglitz (2003), çözüm için Special Drawing Rights (SDR)'lerin küresel para birimi olarak kullanılmasını önermektedir. Bunun en önemli nedeni olarak da SDR'lerin ülkeler tarafından rezerv para birimi olarak kullanılmasının yanı sıra diğer global para birimleriyle değiştirilebilme imkânı sunmalarını göstermektedir.

1.4. PETROLÜN ÜRETİMİNDEN ÇOK HANGİ PARA BİRİMİYLE SATILDIĞI ÖNEMLİDİR

Ortadoğu'da özellikle 2000'den sonra petro-dolar döngüsüne karşı koyma çabaları artmaya başlamıştır. Bu karşı koyma çabalarının sebepleri ise ABD'nin

Ortadoğu başta olmak üzere dünyada baskıcı tutumu ve tek taraflı ekonomik kazanç elde etmesidir. Örneğin; II. Irak işgalinin sebebi olarak kitle imha silahları olduğu gösterilse de dönemin İngiliz yöneticileri tarafından daha sonra yapılan açıklamalarda işgalin hata olduğu açıklanmıştır. Binlerce insanın öldüğü ve ailelerin dağıldığı bir işgalin istihbarat hatası sonucu gerçekleştiğinin açıklanması kabul edilebilir bir durum değildir. Hâlbuki işgalden önce Saddam'ın yaptığı açıklamalara baktığımız vakit petrolü artık dolar üzerinden satmak yerine diğer Euro, Yen gibi paralarla da satacağını açıklamasının ABD'nin petro-dolar politikasına zarar vereceği açıktır. Bu tarz açıklamalardan sonra gelen işgalin sadece istihbarat hatası sonucu gerçekleşmesi yukarıda belirttiğimiz gibi inanılması zor bir durumdur.

Bu yaşananlar ticaret hacmini etkilemek için kurun değeri üzerinden yapılan bir savaş değil, uluslararası rezerv para gücünü kaybetmeme savaşıdır. Irak'ta Saddam Hüseyin ve Libya'da Muammer Kaddafi OPEC üzerinden petrol satışlarını Euro ile kotasyona başlayınca ülkeleri işgal edildi, el konuldu ve öldürüldüler!

İran'da ise bu iki devlete göre biraz daha farklı bir durum görülmektedir. 1979 İran devrimine kadar Amerika İran'ı kendi safına çekmeye çalışmıştır. Fakat İran Devrimi ile birlikte kendine büyük düşman olarak ABD'yi seçmesinin ardından araları açılmıştır. Bunla beraber İran'ın petrollerini dolar karşılığı satmaması ve diğer nedenlerden dolayı ABD tarafından ambargo uygulanmıştır. ABD'nin kurduğu bu sistemde dünya üzerindeki petrol ticareti ve dolar kurunun değeri en önemli yapı taşlarını oluşturmaktadır. Örneğin ABD'nin Suudi Arabistan'dan aldığı petrolün ülke içinde kullanılan oranının sadece %11 olması, Irak işgalinin nedenleri ve sonuçları göz önünde bulundurulunca, Amerika'nın Ortadoğu bölgesinde bu kadar etkin olmayı istemesinin petrol üzerinden oluşturduğu dolar döngüsünü devam ettirme amacına bağlı olduğu anlaşılmaktadır.

2. ÇOK KUTUPLU YENİ DÜNYA DÜZENİNE GEÇİŞ

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya genelinde ortaya çıkan soğuk savaş döneminin 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin parçalanmasıyla sona ermesi sonucu uluslararası alanda kısa bir süre ABD hegemonyası hâkim olmuştur. Ancak son yıllarda bu tek kutuplu düzenden çıkılıp, yine ABD liderliğinde, AB ülkelerinin

oluşturduğu Batı bloku ile Çin ve Rusya'nın başını çektiği bir Doğu bloku arasında bir kutuplaşma düzeninin kurulma çabaları gözlenmektedir. Fakat küresel anlamda yaşanan gelişmeler dünya düzeninin çift kutuplu olmaktan ziyade çok kutuplu dünya düzeni kurulma ihtimalini de ortaya çıkarmıştır.

2.1. ABD'İN TEK KUTUPLU HEGEMONYA DAYATMASI

1990'lı yılların başlarından bu yana süregelen ve günümüzde dünya genelinde daha sıklıkla konuşulmaya başlayan çok kutuplu dünya düzeni fikrinin ortaya çıkış aşaması ve sonrasında küresel düzende yaşanan olaylar son derece önemlidir. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması soğuk savaş döneminde kurulan dünya düzeninin ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Bu dönem, dünyanın çift kutuplu düzenden ABD'nin dünyada tek hegemonik güç olabileceği yeni bir dünya düzenine doğru yönelmesi bakımından diğer bölge ülkeleri üzerinde önemli endişeleri beraberinde getirmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Orta Asya'da bulunan ülkeler bölgesel ve etnik sorunların yanında ekonomide gelir dağılımında eşitsizlik, hızlı nüfus artışı, kentleşme, enerji ve doğal kaynaklarda ortaya çıkan sorunlar gibi ekonomik zorluklarla yüzleşmek zorunda kalmışlardır (Hunter, 1992:58-59).

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası Rusya Federasyonu adını alan Gorbacov Rusya'sı, 1991 ile 2000 yılları arasında iç politikaya odaklanarak şeffaflık ve yeniden yapılanma gibi politikalar güderek bir reform süreci başlatmıştır. Rusya'nın dış politikada etkinliğini yitirmesi 1990 ile 2000 yılları arası dönemde ABD'nin uluslararası alanda hareket alanının genişlemesine ve ABD'yi bir dünya imparatorluğu kurma amacına yöneltmiştir. Bu dönemde 1977-1981 yılları arası ABD başkanı olan Jimmy Carter'ın milli güvenlik danışmanlığı görevini yürüten Zbigniew Brzezinski ABD'nin dış politikasında önemli bir rol oynamıştır. Brzezinski "Büyük Satranç Tahtası" adlı eserinde ABD dış politikasındaki politik hedefleri ifade etmiştir. Avrasya bölgesini satranç tahtası olarak gören Brzezinski, bu bölgedeki devletleri de oyunun piyonları şeklinde nitelendirirken ABD'ye ise "Şah" rolünü uygun görmüştür. Soğuk savaşın sonlanmasıyla ABD'nin küresel alanda gerçek bir hegemonik güce ulaştığını ve bu küresel gücün etkinlik ve yayılma alanının emsalsiz olduğunu vurgulamıştır. Bulunulan dönem itibarıyla Brzezinski ABD'nin, askeri alanda benzeri olmayan bir küresel güç, uluslararası

alanda hegemon bir ekonomik güç, tüm yeniliklere önderlik eden bir teknolojik güç ve dünya genelinde genç nüfusu teşvik eden eşsiz cazibeye sahip bir kültürel güç haline geldiğini belirtmiştir (Kantarıcı, 2012:62).

Brzezinski (1998), Avrasya’da bulunan bölgedeki güçlerin üstün güç olduğunu ancak Avrasya’nın dünya gücünün merkezi olabileceğini söylemiştir. ABD’nin soğuk savaş sonrası Avrasya’da sağlamış olduğu üstünlüğün geçici olduğunu ancak bu gücün hızlı bir şekilde sona erdirilmeye çalışılmasının da uluslararası alanda önemli istikrarsızlıkları beraberinde getireceğini ifade etmiştir. Bu sebeple küresel alanda hegemon olma mücadelesi içerisinde Avrasya’da birbirinden farklı görüşlere sahip birden fazla gücün yer almasının da yeni bir dünya düzeni ihtimalini meydana getireceğini belirtmiştir. Bu noktada ABD’ye muhtemel rakip olacak bir gücün Avrasya’dan çıkabileceğini ve ABD’nin dış politika stratejisinin Avrasya’da bulunan bölgesel ana güçler üzerine odaklanması gerektiğini vurgulamıştır.

Soğuk savaşın sona ermesi ABD’nin dış politika hedeflerinde önemli değişimler meydana getirmemiş, yalnızca uluslararası alandaki potansiyel rakiplerinin arasında yaşanan dengesizlikleri lehine çevirmek amacıyla hareket etmesine neden olmuştur. Özellikle “11 Eylül 2001” saldırıları sonrası “Bush Doktrini” gibi yeni dış politika ve ulusal güvenlik uygulamalarının ortaya konulduğu bir sürece girilmiştir. Aslında bu yeni politikalar uzun zaman önce planlanmış ve faaliyete geçirilmesi için fırsat kollanan bazı uygulamalardan oluşmaktaydı. ABD’nin bu dönemdeki ulusal güvenlik çıkarlarına ilişkin dış politikaları uluslararası alanda ekonomik ve siyasi istikrarın “İyi Huylu Hegemonya” şeklinde tanımlanan bir yapı üzerine kurgulanmıştı. Bu politika askeri güce dayalı olmayan, diğer güçlerin çıkarlarını gözeten, ekonomik-siyasi istikrarlarını koruyan ve güvenliklerini sağlamayı taahhüt eden bir strateji olarak dikkat çekiyordu. Böylece potansiyel güçlerin ulusal güvenlikleri için ayıracakları harcamaların azaltılması ve ekonomik kalkınmaya yönelmeleri hedefleniyordu. ABD bu sayede sahip olduğu üstün teknoloji ve uluslararası piyasalardaki dolar hakimiyeti sayesinde dünya genelindeki egemenliğini sürdürmeye devam etmeyi planlamıştı (Aydın, 2003:2-3).

Brzezinski (2005) “Tercih” adlı kitabında bu duruma dikkat çekmiş ve ABD’nin küresel hegemonyayı güç kullanarak sürdüremeyeceğini ve küresel sisteme liderlik etmesinin daha doğru olacağını söylemiştir. Danışmanlığını yaptığı ABD başkanı Carter’ın, eski danışmanının kitabına ilişkin kısa yorumunda söyledikleri kitabın özeti niteliğindedir. Carter kitabın tanıtım yazısı olarak kullanılan sözlerinde şöyle demiştir: “Hiç kimse gücün ve ilkelerin karşılıklı bağımlılığını Zbigniew Brzezinski’den daha iyi anlayamaz. ‘Tercih,’ şu andaki jeopolitik durumu gösteren tartışmasız bir yol haritası ve Amerika’nın gelecekte barışı ve istikrarı sağlamak amacıyla nasıl davranması gerektiğine dair bir rehber.” ABD maalesef “küresel hakimiyet mi, küresel liderlik mi?” sorusunun cevabı olarak Brzezinski’nin de önerdiği gibi küresel liderliği tercih etmemiş ve karşılıklı bağımlılığı ihlal ederek hep kendi lehine tek taraflı dayatmalarda bulunmuştur. Son yıllarda ise önceki dönemlere göre tek fark; her bölgeye kendisi doğrudan müdahale etmek yerine, uzak coğrafyalarda ‘taşeron kullanmayı’ tercih etmeye başlaması olmuştur.

Yeni bir dünya düzeninin inşası için dünyanın doğu ve batı blokları arasında küresel alanda yaşanan güç mücadelelerinden günümüze gelindiğinde bazı durumların emarelerinin belirginleşmeye başladığı görülmektedir. Zbigniew Brzezinski 2016’da “The American Interest” dergisi için kaleme aldığı makalede uluslararası alanda yeni dünya düzeni için yaşanan küresel güç mücadeleleri için; ABD’nin hala dünyanın askeri, politik ve ekonomik bakımdan en güçlü devleti olduğunu, fakat bölgesel güç merkezlerinde meydana gelen karmaşık jeopolitik değişimler dikkate alındığında ise ABD’nin artık küresel hegemon bir güç olmadığını açıkça ortaya koymuştur (Brzezinski, 2016). Brzezinski’ye göre artık belirleyici bir süper güç olmamakla birlikte yine de en belirleyici güç olan ABD, müttefikleriyle birlikte istikrar getiren bir güç olmayı öğrenmelidir. Küresel güç krizine karşı ideal jeopolitik yanıt, ABD, Çin ve Rusya arasında kurulacak üçlü bir bağlantıdır.

2.2. ÇOK KUTUPLU DÜZEN ARAYIŞLARI

1990’larda ve 2000’lerde uluslararası düzenin refah ve istikrara katkı sağlanan olumlu unsurları bugün yan etkilerini gösterip istikrarsızlık ve düzensizliğe neden olmaktadır. 1945 sonrasında ABD liderliğinde kurulan liberal demokrasi

modeli ve onun ekonomi söylemleri Berlin Duvarı'nın, Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku'nun yıkılması ile başarısını pekiştirmiştir. Francis Fukuyama 1992 yılında yayınladığı "Tarihin Sonu ve Son İnsan" adlı kitabında liberalizmin kazandığı zafere kesin gözü ile bakarak tarihe "bu tarihte" bir nokta koymak gerektiğini ifade etmiştir. Ancak Fukuyama tarihin sona ermediğini 9 Kasım 2016'da Donald Trump'ın ABD başkanı seçilmesinin ertesi günü Financial Times'da kaleme aldığı makalede kabullenirken bugün küresel sistemin sahip olduğu risklerin 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ifade ettiği gibi ciddi bir kırılma noktasında olduğu konusunda da uyarıda bulunmuştur (Ünal, 2016: 35).

Bugün dünyada küreselleşmeyi savunan küresel elitlere ve Atlantik ittifakına karşı bir duruş ve arayış söz konusudur. Ülkelerin arasındaki karşılıklı ekonomik ve siyasi bağımlılığın geri dönülemez bir biçimde arttığı günümüzde küreselleşme bir olgudur ve bu sürecin geriye döndürülmesi mümkün değildir. Ancak gelişmiş ülkelerdeki alt gelir gruplarındaki insan sayısındaki artış, gelişmekte olan ülkelerin finansal ve kalkınma sorunları, az gelişmiş ülkelere yönelik göç dalgaları, uluslararası terörizm ve gelişmiş ülkeler dahil tüm dünyada açlık sınırının altında yaşayan milyonlarca insan gibi günümüzde tanık olduğumuz birçok sorun artık küreselleşme sürecinin beklendiği (veya sunulduğu) gibi gerçekleşmediğini göstermektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde inşa edilen Bretton Woods sistemi, bizzat sistemin arkasındaki güç olan ve serbest ticaret ve finansı savunan ABD tarafından tahrip edilmektedir.

1990'lı yıllardan bugüne hız kazanan hiper küreselleşme ile oluşan ve kurgulanan dünyadaki sınırların önemsizleştiği, ülkeler arası serbest ticaret ve işbirliği, küresel köy söylemleri yerini korumacı, içe dönük, anti-küresel, yerel ve yer yer popülist bir ekonomi politikasına bırakmaktadır. Dani Rodrik'e (2016) göre uluslararası sistemde son 70 yılda meydana gelen olumlu gelişmeler bir daha tekrarlanamayacaktır. Tüm bu faktör ve söylemler göz önünde bulundurulduğunda küreselleşme için yeni bir dönemin başlayacağını söylemek mümkündür.

2.3. 2008 KÜRESEL KRİZİ SONRASI GÜÇ KAYMALARI

2008'de vahşi ve tamahkâr kapitalizm anlayışından kaynaklanan aşırı kâr hırsı ve menkul kıymetleştirme sonucu ortaya çıkan Mortgage krizi bütün dünya ülkelerini etkilemiştir. Kural tanımayan neo-liberal küreselleşme anlayışı şu anda

yaşadığımız küresel krizin ortaya çıkmasının ve ciddi boyutlara ulaşmasının en önemli nedenidir.

Krizin finansal piyasalara ve reel kesime etkileriyle birlikte, teorik alanda da “kapitalizmin sonu mu?” ya da “küresel finansal sistem çöktü mü?” veyahut da “Marx haklı mıydı?” gibi sorular gündeme taşınmış ve tartışılmıştır. Krizin temel kaynağı düşük kaliteli (yani yüksek riskli) mortgage kredilerine dayalı menkul kıymetler ve bunları ihraç eden aracı kurumlar ve yatırım bankaları ile satın alan hedge fonlar olmakla birlikte, burada asıl sorun sadece bu kurumlarda değil, sistemin kendisinde yatmaktadır. 1980’lerde ivme kazanan ve 1990’larda hızlanan küreselleşmeye paralel olarak uluslararası piyasaların malileşmesi krizin temelinde yatan asıl nedendir. Bu süreçte ekonominin yerini finans, devletlerin yerini çokuluslu şirketler ve bankalar almıştır.

Bu sürecin sonucu olarak piyasa oyuncularını sürekli yeni türev araçlar icat ederek, kuralların ve düzenlemelerin etrafından dolaşarak aşırı risk almışlardır. Dünyada likidite bolluğunun yaşandığı 2000’li yıllarda türev araçlara dayalı olarak “paradan para kazanma” süreci yaygınlaşmış, ancak bu süreçte aşırı risk alma eğilimi artmıştır. 2008 yılı itibarıyla dünya ekonomisinin toplam üretimi yaklaşık 60 trilyon dolar iken, türev ürünlerin miktarının 120 trilyon dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu durum üretmeden, menkul kıymetleştirme yoluyla ve türev araçlar aracılığıyla para kazanmanın ve aşırı risk almanın geldiği boyutu açıkça göstermektedir. Dolayısıyla, sorun kapitalizmin kendisinde değil, kuralların uygulanmamasındadır. Kapitalizmde de kar güdüsü önceliklidir, ancak orada kâr üretim üzerinden gerçekleşir. Küresel sistemdeki malileşmeye paralel olarak artan kuralsızlık ve denetim yetersizliği ise, üretmeden aşırı kâr elde etmeye imkân sağlamıştır. Piyasalardaki tersine gidiş sonucunda aşırı kâr amacıyla alınan aşırı risklerin gerçekleşmesiyle birlikte de böyle bir kriz kaçınılmaz hale gelmiştir. Kısacası, kuralsızlık, düzenleme ve denetim eksikliği, risk yönetimindeki yetersizliklerle de birleşince böyle bir kriz kaçınılmaz hale gelmiştir (Güenal, 2008:2).

İlk olarak finansal bir kriz olarak ortaya çıkan 2008 krizi kısa zamanda bir siyasi krize, jeopolitik parçalanmaya ve dünyanın yeniden biçimlenmesine, çok kutuplu bir dünya düzeni arayışına dönüşmüştür. Aslında bu arayışlar Sovyetler

Birliği'nin dağılmasının ardından başlamıştı. 1991 yılından itibaren Asya'da ve Uzak Doğu'da Çin'in yeni ekonomik süper güç olarak öncülük ettiği gelişmekte olan ülkeler blokundan söz edilmeye başlanmıştır. 2002-2014 arasında hızla artan petrol ve doğalgaz fiyatlarının sürüklediği büyüme de Rusya ve Ortadoğulu petrol üreticilerini güçlendirmiştir. 2000'li yıllarda Çin ve Rusya dışında bazı gelişen ülkelerden de söz edilmeye başlanmıştır. 2001 yılının Kasım ayında, yatırım bankası Goldman Sachs'ın Küresel Ekonomik Araştırma direktörü James O'Neill "Daha İyi Küresel Ekonomik BRIC'ler İnşa Etme" başlıklı bir makale kaleme almıştır. Makalenin başlığındaki BRIC kısaltması; Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in İngilizce baş harflerinden oluşmaktadır ama aynı zamanda İngilizcede "tuğla" anlamına geldiği için bir kelime oyunu içermektedir. O'Neill'in tezine göre bu dört ülke uluslararası ekonomiyi çarpıcı biçimde yeniden şekillendirmektedir. O'Neill, BRIC ülkelerinin yeni sanayileşen ekonomiler içindeki gruplardan biri olmanın ötesinde, dünya ticareti ve sermaye akımlarını değiştirme potansiyeline sahip dört büyük ve dinamik ekonomi olduğunu iddia etmektedir (Goldman Sachs, 2001 ve Ersungur vd. 2017).

Goldman Sachs tarafından 2003'te yayımlanan başka bir raporda ise; 2050 yılında dünyanın en büyük ekonomisinin Çin, üçüncü büyük ekonomisinin Hindistan, dördüncü büyük ekonomisinin Brezilya ve altıncı büyük ekonomisinin Rusya olacağı öngörülmektedir (Servi ve Yıldırım, 2015). Diğer taraftan Çin ve Hindistan'ın imalat ve hizmet sektöründe, Brezilya ve Rusya'nın ise hammadde sektöründe küresel bir aktör olacakları da belirtilmektedir. 2050'de G5 te hiçbir Avrupa ülkesinin bulunmayacak olması Almanya, Fransa gibi ülkeleri endişelendirmekte ve hırçınlaştırmaktadır (Goldman Sachs, 2003).

Raporda gelecek 50 yıl içinde bambaşka bir dünya ekonomisinin söz konusu olacağı Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in dünya ekonomisinde büyük bir güç haline geleceği vurgulanmıştır. Ayrıca 40 yıldan az bir süre içinde BRIC ekonomilerinin dolar bazında 6'lar Grubu (G-6) ülkelerinden (ABD, Almanya, Fransa, Britanya, İtalya, Japonya) daha büyük bir ekonomik güç olacağı belirtilmiştir. Raporda BRIC'in 2025'te G-6'nın yarısı kadar olacağı, 2050'de o zamanki G-6'dan sadece ABD ve Japonya'nın dünyanın altı büyük ekonomisi arasında yer alacağı vurgulanmıştır. İlk 10 yılda bu ülkeler gerçekten beklentileri karşılamış ve ötesine geçmiştir. Yatırım bankaları, düşünce kuruluşları ve akademi başarıya

inanmıştır ve herkes BRIC hakkında konuşmuştur. 2010'da gruba Güney Afrika da eklenmiş ve kısaltma BRICS olmuştur.

Küresel ekonominin coğrafi merkezi Batı'dan Doğu'ya doğru kaymakta ve bu kaymada Asya ülkeleri ve bilhassa Çin'in dünya ekonomisinde günden güne artan ağırlığı etkili olmaktadır. 2008 Küresel Kriz sonrasında gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere göre daha hızlı büyüyerek aradaki farkı kapatmaya başlamış olmaları, ilerleyen dönemler için gelişmekte olan ülkelerin büyüme tahminlerinin gelişmiş ülkelere göre daha yüksek olması ve bu durumun "normalleşmesi" küresel ekonomideki ağırlığı G7 ülkelerinden G20 ülkelere kaydırmaktadır.

Her küresel düzen çok büyük krizlerin ardından biçimlenmiştir. Yaşanan gerilim ve çatışmalar 21. yüzyıl küresel düzeninin uzlaşma ve paylaşım kurulumunu göstermektedir. 21. Yüzyılda belirsizlik, öngörülemezlik, pragmatizm, demagoji, popülizm gibi kavramların daha ön planda olacağı öngörülmektedir. Ülkelerin özellikle ekonomik anlamda birbirlerine bağımlı olması ortaya çıkacak en ufak bir sürtüşmeden iki tarafın da büyük zararlar görmesi anlamına gelmektedir.

2008 krizinin iktidar hesaplaşmasının bir parçası olarak Atlantik merkezinin ekonomik düzenine karşı bir başkaldırı olması ve sürecin çok kutupluluğa evrilmesi, Atlantik ittifakı başta olmak üzere eski ittifakların ve müesses nizamın çatlama ve çatırdamaya başlaması ve bu çatırdamanın sonucunda ABD ve müttefiklerinin gücünün Asya ülkeleri başta olmak üzere yeni yükselen ekonomiler tarafından sınırlandırılmaya çalışılması bu dönemi şekillendiren en önemli unsurdur. Ülkeler arasında yaşanan ilişkilerin ticaret savaşı ve yaptırımlar uygulama pratiği göz önünde bulundurulduğunda günümüzde "örtülü dünya savaşı"ndan söz etmek mümkündür (Karagül 2016: 4).

3. TİCARET VE KUR SAVAŞLARININ ARKA PLANI

Ticaret ve kur savaşları son yıllarda hız kazanmış olmasına rağmen mal ve hizmet ticareti çok eskilere dayanmaktadır. Ticaret binlerce yıl önce ilkel olarak başlamış ve bazı malların çakmak taşı gibi değerli taşlarla değiştirilmesi şeklinde yapılmıştır. M.Ö. 7. yüzyılda paranın ilk olarak Anadolu'da kullanılmaya başlamasıyla birlikte, insanlar elindeki mallara sanal bir değer katmaya başlamış ve

ticarete belli başlı birimler ve değerler girmiştir. M.Ö. 2. yüzyılda Çinlilerin Hindistan, Pers İmparatorluğu ve Roma üzerinden ticaret yapmaya başlamasıyla birlikte, uzun yıllar boyunca bilinen dünyanın en önemli ticaret yolu olan İpek Yolu açılmış olmuştur. Yeni İpek yolu olarak nitelenen ve Pekin'den Londra'ya ulaşması planlanan Kuşak-Yol Projesini başlatarak, ABD'nin kur ve ticaret savaşını hızlandırmasına neden olan Çin'in bugünkü durumu ve ABD ile olan çekişmeleri incelenmeden önce bu alt bölümde ticaret ve finansın serbestleşmesi ele alınacaktır.

3.1. TİCARET VE FİNANSIN SERBESTLEŞMESİ

Uluslararası mal ve hizmet ticaretinin kökeni çok eski tarihlere dayansa da sermaye hareketlerinin serbest kalması yani paranın uluslararası dolaşımı, 20. yüzyılda ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tesis edilen ABD önderliğindeki yeni dünya düzeninde ticaretin serbestleşmesi ve liberal anlayışın hâkim olması için Bretton Woods kasabasında üç önemli kurum; IMF, Dünya Bankası ve GATT kurulmuştur. Bu kurumlardan IMF ile döviz kuru dalgalanmalarına ve ödemeler dengesi sorunları yaşayacak ülkelere yardım edilmesi amaçlanırken, Dünya Bankası eli ile Avrupa devletlerinin savaş sonrası ekonomik açıdan toparlanmaları amaçlanmış, daha sonraki yıllarda ise az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarına destek verilmiştir. GATT ile de gümrük duvarları indirilerek dünya ticaretinin serbestleşmesinin sağlanması hedeflenmiş, rauntlar halinde devam eden ticaret düzenlemeleri 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) dönüşmüştür. Dolayısıyla, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Bretton Woods sistemiyle birlikte ortaya çıkan uluslararası ekonomik ve finansal kuruluşların küresel ticaretle ilgili tutumları serbest ticaret ve korumacılığın evrimi açısından önemlidir (Ünay ve Dilek, 2018: 12-13).

Sermayenin uluslararası dolaşımının serbestliği gelişmiş ekonomiler arasında başlamış ve yirminci yüzyılın son çeyreğinde bu serbestlik çok daha geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bugün neredeyse bütün dünyada sermaye hareketleri serbesttir ve istisnai durumlar hariç bu dolaşıma bir vergi de uygulanmamaktadır. Bir bilgisayar veya cep telefonu tuşuna basarak, parayı bir ülkeden başka bir ülkeye göndermek ve orada sermaye yatırımına ya da portföy yatırımına dönüştür-

mek mümkün hale gelmiştir. Günümüzde sermaye hareketlerine kısıtlama getirilmek istediğinde genellikle eskiden olduğu gibi sermaye denetimi gibi yollara başvurulması yerine kurlarla oynanmaktadır. Dolayısıyla bu tür eylemler kur savaşları olarak adlandırılmaktadır. Bir ekonomin ihracatında düşüş, ithalatında artış, dolayısıyla dış ticaret açığında yükseliş varsa o ülke parasının değerini düşürme yoluna gitmekte ve kurlara müdahale etmektedir. Sabit kur rejiminin hâkim olduğu dönemlerde devalüasyon yoluyla yapılan müdahale, şimdi geçerli olan dalgalı kur rejiminde ise farklı yöntemlerle gerçekleştirilmektedir. Mal ve hizmet ticaretine getirilen kısıtlamalar; gümrük vergilerinin yükseltilmesi, tarife dışı engeller (ithalatı zorlaştıracak kurallar, denetimler), anti dumping ve telafi edici vergi önlemleri gibi çok daha çeşitli yöntemler yoluyla yapılmaktadır (Eğilmez, 2018).

3.2. ABD VE TRUMP'IN FİTİLİNİ ATEŞLEDİĞİ TİCARET SAVAŞI VE SONUÇLARI

Ticaret savaşları, ülkelerin birbirlerine karşı gümrük kotaları oluşturarak yaptıkları ekonomik savaşa verilen addır. Dar anlamda ticaret savaşları, iki veya daha fazla ülkenin birbirlerine karşı uyguladıkları ticari tarifeler nedeni ile ortaya çıkan anlaşmazlık veya çatışmalar anlamına gelmektedir. Ticaret savaşları, devlet eylemleri ve uluslararası ticareti kısıtlayan politikalar olan korumacılığın yan etkisidir. Ülkeler genellikle yerli işletmeleri ve işçileri dış rekabetten korumak amacıyla korumacı eylemlerde bulunmaktadır. Bununla birlikte, ticari tarifeler üzerinden yürütülen anlaşmazlık kolaylıkla, dış ticareti kısıtlamaya, engel ve yasaklara veya hatta yaptırımlara yol açabilir. Ekonomik ilişkiler itibarı ile parlayan saman alevi, siyasi bir yangına dönüşebileceği gibi, siyasi sürtüşme ve restleşmeler kolaylıkla ikili veya çok taraflı ticaretin zor durumda kalmasına da neden olabilir. Bu durumda ise tüketiciden üreticiye, dağıtıcıdan araştırmacıya kadar hemen hemen bütün ekonomik aktörlere zarar verebilir (Sepanek, 2016).

2008 krizi sonrasında artan korumacı eğilimler, ABD'de "önce Amerika" sloganına uygun olarak eyleme geçen Başkan Trump'ın özellikle İran, Çin ve Venezuela başta olmak üzere birçok ülkeye yaptırım veya ambargo uygulamaya başlamasıyla yeni bir aşamaya geçmiştir. Bu aşamada dünya ABD'nin serbest

ticarete dayalı kapitalizm şampiyonluğundan siyasi nedenlerle aşırı korumacılık eğilimine girdiği, buna karşılık Komünist partinin yönettiği Çin'in ise serbest ticareti savunduğu tuhaf bir sürece girmiştir. Yani ironik bir şekilde dünya tersine dönmeye başlamıştır.

Başka bir deyişle, ABD Brzezinski'nin (2005) "Tercih" kitabında yaptığı uyarıyı dikkate almamış ve küresel liderlik yerine zora dayalı küresel hegemonyasını sürdürmeyi seçmiştir. Çok kutuplu bir dünyaya geçiş sürecinin başladığını kavrayamayan ABD hala tek kutuplu dünya düzenini silah zoruyla dayatabileceğini sanarak düzen bozucu politikalar izlemektedir.

Çin ve Almanya gibi ulusal zenginlik ve refahlarını büyük oranda dış ticarete dayalı sürdüren ülkeler serbest ticaretin savunuculuğunu yaparken ABD ve İngiltere gibi sanayileşme süreçlerini erken ve hızlı tamamlayan devletler ise daha yoğun korumacı politikaların temsilciliğini üstlenmektedir. ABD Başkanı Trump'ın yaklaşımları ve İngiltere'nin AB'den ayrılma kararı (Brexit) uluslararası ekonomide küreselleşme karşıtı korumacılık eğiliminin yükselişini göstermektedir (Ünay ve Dilek, 2018: 19). Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in son yıllarda serbest ticaret ve küreselleşme yönünde uluslararası alandaki söylemlerinin dikkat çektiğini belirten Ünay ve Dilek (2018) Jinping'in Davos Zirvesi'nde ticaret savaşlarından hiç kimsenin kazançlı çıkamayacağını ifade ederken kullandığı şu benzetmelere dikkatimizi çekmektedir: "Yerli ekonomiyi korumaya yönelik ekonomik politikalar uygulamak, tıpkı kendini karanlık bir odaya kilitlemek gibidir. Rüzgar ve yağmur dışarıda tutulabilir belki, ama içeri ışık ve hava da girmez."

Donald Trump, 2016'da Başkan adayı olurken Çin ve Hindistan gibi dış kaynaklardan tedarik edilen ve diğer ülkelere ABD'ye imalat işleri getirmeyi vaat eden mevcut ticaret anlaşmalarına olumsuz baktığını belirtmiş ve eleştirmişti. Seçildikten sonra da korumacı bir kampanya başlatan Başkan Trump, ABD'nin de aralarında olduğu 164 ülke arasındaki ticareti düzenleyen ve tahkim eden tarafsız, uluslararası bir kurum olan Dünya Ticaret Örgütü'nden (DTÖ) çıkmakla tehdit etmiştir.

ABD başkanı Trump, Çin'in ABD ile adaletsiz ticari ilişkilerinin olduğunu savunmaktadır. ABD, Çin ile olan ticaret dengesinde yaklaşık 375 milyar dolarlık

büyük ve kalıcı bir ticaret açığından muzdarip idi ve ithalatı kısıtlayarak Çin ile olan ticaret açığını 100 milyar dolar azaltmak istemiştir (Martin, 2018). Ayrıca Çinli bireylerin ve firmaların yasal ve yasadışı yollarla teknoloji transferi yaptığı iddiası ile ilgili şikâyetle bulunarak Çin'i Amerika'nın fikri mülkiyetini çalmakla suçlamıştır. Çin'in Amerikan fikri mülkiyet hırsızlığının Amerikan ekonomisine yıllık yaklaşık 225 ila 600 milyar dolar ve bir sürü Amerikan işine mal olduğu tahmin edilmektedir (Siby ve Arunachalam, 2018).

ABD'nin ulusal strateji belgesinde Çin başta olmak üzere bazı ülkeler açıkça düşman olarak ilan edilmiştir. ABD, Ocak 2018'de Çin'e karşı bir ticaret savaşı başlatmıştır. Böylelikle, Çin'in ithalatına, özellikle de Ar-Ge ve teknoloji ağırlıklı ürünlerine tarifeler uygulayarak, Çin'in politikalarını revize edeceğini, para birimini değiştirmeyi bırakacağını ve ABD'nin Çin'e yönelik ihracatına ve yatırımlarına daha iyi bir iş ortamı sağlayacak yeni politikalar kabul edeceğini ummaktadır (Huang vd., 2018).

Ocak 2018'de Trump, ABD'nin uluslararası ticaret komisyonu önerisine dayanarak, bu ürünlerin Çin'den ithalatının ABD'ye zarar verdiğini ileri sürerek güneş enerjisi makineleri ve çamaşır makinelerine gümrük vergileri koymuştur. Mart ayında, alüminyum ithalatı için %10 ve çelik ithalatı için %25 tarife uygulamıştır. Buna karşılık olarak Çin, Nisan ayında domuz ürünleri, otomobiller, seçilmiş fındıklar, meyveler ve alüminyum atıkları gibi 118 Amerikan ürününe yaklaşık %15 ile %25'lik perakende tarifeler uygulayarak cevap vermiştir. 15 Haziran'da Trump yönetimi, iki adet Çin ürün listesine %25'lik tarife uyguladığını açıklamış; bunlardan ilkinin değeri 34, diğerinin değeri 16 milyar dolar olarak açıklanmıştır. Daha sonralarda Çin'in tarımsal ürünleri ve mekanik parçaları hedeflediği, ABD'nin endüstriyel ürün ve kaynakları hedeflediği ürünlerde her iki ülke tarafından birbirlerine tarifeler getirilmeye devam edilmiştir. Endüstriyel ürünlerde tarifelere tabi olan malların miktarı diğerlerinden daha fazladır (BBC, 2018).

Mayıs 2019'da Google, Huawei'nin Android işletim sistemi güncellemelerine erişimini durdurmuş ve yonga üreticilerinin ABD hükümeti tarafından verilen bir ticaret kara listesine eklenmesinin ardından Çin telekom şirketleri için te-

darikin kesildiği bildirilmiştir. Bu olay ile bu iki ülke arasındaki savaş alevlenmiştir. ABD Başkanı Donald Trump'ın, yabancı firmaların teknoloji ve servislerini engellemek için dış ticaret yasağı listesine telekomünikasyon ekipmanlarını da eklemesi ve "ulusal ekonomik acil durum" ilan etmesinin ardından Google'dan sonra Intel, Broadcom, Qualcomm ve Xilinx gibi büyük teknoloji şirketleri, Huawei'ye olan tedariki kestiklerini ve ilişkilerini askıya aldıklarını açıklamıştır. Aralık 2019'da ise Çin, devlet dairelerindeki yabancı yazılımların üç yıl içinde yerli yazılımlarla değiştirilmesini kararlaştırmıştır.

Dünyanın en büyük ikinci akıllı cep telefonu üreticisi olan Huawei, 2019 yılının ilk çeyreğinde 2018 yılının aynı dönemine göre satışlarını %50 artırmış, Apple ise %20 düşürmüştür. Pazar payını da %17'ye çıkaran Huawei ile birlikte dünyada akıllı telefon üreticisi olan ilk beş marka arasında üçü Çin'e aittir. Dolayısıyla ABD'nin Huawei'ye getirdiği yaptırımlar sadece Çin'i değil kendisini de önemli derecede etkileyecektir.

Ticaret savaşının Çin ithalat fiyatlarını artırdığı kabul edilmektedir. Çin'in ithal mallarına oldukça bağımlı olan tüketiciler daha yüksek fiyatlar ödemek zorunda kalmaktadırlar. Son zamanlarda, Çin'in hammadde ithalatına bağımlı olan ABD üreticileri ve firmaları, ABD pazarlarında maliyet artışına neden olan daha yüksek fiyatlara çevrilecek üretim maliyetlerindeki artıştan zarar görmektedir. Sonunda, ABD firmalarının kârları artan maliyetler nedeniyle azalırken, Çinli firmaların kârları da ihracatlarının azalması nedeniyle düşmektedir. Ayrıca, Çin ithalatına oldukça bağımlı olan firmaların hisse senedi ve tahvil getirileri, kendilerine daha az bağımlı olan diğer firmalara göre azalacaktır (Huang vd., 2018). Uluslararası Para Fonu, Trump'ın ticaret savaşının küresel ekonomiye 430 milyar dolara mal olacağı ve küresel ekonomik büyümedeki %0,5'lik düşüşe eşdeğer olacağı konusunda uyarıda bulunmuştur.

Son yıllarda gelişmiş ülkelerdeki kalıcı ticaret açığı, oradaki politikacıları, ithalat ve dış rekabeti kısıtlamak için tarifeler uygulayarak ulusal üretimi savunmaya yönelik popülist ve milliyetçi politikaları desteklemeye yönlendirmiştir. Bu, korumacılığın geri dönüşüne ve popülist, milliyetçi ve küreselleşme karşıtı dalgaların yükselişine yol açmaktadır. Ayrıca, ticaret savaşı yeni ortaya çıkan uluslararası güçlerin, özellikle Çin'in gücünü göstermiştir (Medhat, 2018).

3.3. KÜRESEL EKONOMİLERDE KUR SAVAŞLARI

Uluslararası alanda ülkelerin dış ticaretten elde ettikleri ticaret fazlası aslında ülkelerin ticaret savaşlarında ortaya koydukları başarıyı göstermektedir. Dış ticarete meydana gelen açıklar ise ülkeler açısından genellikle bir başarısızlık olarak değerlendirilmektedir. Küresel piyasalarda ticaret savaşlarının ortaya çıkması uluslararası ticarete kullanılan döviz kurları üzerinde de bir rekabetin yaşanmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Gümrük vergileri, maliyetler ve kalite gibi mali araçlar küresel ticaret savaşlarında başvurulan araçların başında gelmektedirler. Günümüzde uluslararası ticarete uygulanmaya başlayan “düşük kur düşük faiz politikası” yeni bir küresel ticaret silahı olarak değerlendirilmiş ve uluslararası ticarete önemli bir avantaj sağladığı ortaya konulmuştur. Ülkeler arasında yaşanan ticaret savaşlarında uygulanan düşük kur düşük faiz politikasının temel hedefi, ulusal para birimine düşük faiz uygulanarak ulusal para biriminin reel getirisinin diğer para birimlerine oranla karşılaştırmalı şekilde daha düşük tutulmasıdır. Böylelikle getirisi karşılaştırmalı şekilde düşürülen ulusal para birimine olan talep azalarak uluslararası piyasalarda bu para biriminin değeri değişim oranı düşük pariteden hesaplanır ve ülke ekonomisindeki döviz kurunun düşürülmesi sağlanmış olur (Yılmaz ve Karakılıç, 2017).

Rekabetçi devalüasyonlar olarak da bilinen kur savaşları, ülkelerin para birimlerinin döviz kurunun diğer para birimleriyle ilgili olarak düşmesine neden olarak diğer ülkelerden ticari bir avantaj elde etmek istemeleridir. Yani bir ülke para biriminin değerinin yabancı para birimi karşısında düşmesi sonucu, ihracatı diğer ülkelere daha rekabetçi hale gelir ve ülkeye yapılan ithalatlar gittikçe daha pahalı hal alır ki, bu durum söz konusu ülke için dış ticarete bir avantaj sağlamış olur. Ancak, ithal mallar için fiyat artışları vatandaşların satın alma gücüne zarar verdiği için pek fazla tercih edilen bir olgu olmamakla birlikte, diğer ülkelerin de benzer stratejiler izlemesi sonucu uluslararası ticarete genel bir düşüşe yol açabilir. Politika yapıcıların döviz kurlarını aşağıya doğru baskıladığını veya çok düşük seviyelerde tuttuklarını varsaydığımızda, bir ülkenin ihracatçıları tarafından üretilen mallar yurtdışında daha ucuza satılabilmekte ve bu da ekonomiye karşılaştırmalı bir üstünlük imkânı sunmaktadır. Eğer bu ülkelerin kurda uyguladıkları baskılama politikalarına diğer ülkeler de misilleme ile karşılık verirlerse, bu durum kur savaşını da tetiklemiş olacaktır (Meakin, 2018).

Rickards (2014), kur savaşlarını üç ayrı dönemde ele almaktadır. İlk dönem kur savaşlarının 1921 ile 1936 yılları arası dönemde İngiltere, ABD ve Fransa'nın ekonomilerinde devalüasyona gitmesiyle yaşandığını belirtmiştir. İkinci dönem kur savaşlarını ABD'nin Bretton Woods sistemini yani altın standardını terk ederek petro-dolar sistemine geçmesiyle sona eren dönem olarak tanımlamıştır. Üçüncü dönem kur savaşlarının da 2010 yılında başladığını ve günümüzde halen devam etmekte olduğunu ifade etmektedir. Bu durumun en son örneği ABD'nin 2018 yılının Mart ayı itibarıyla belirli ülkelerin ticari mallarına karşı uyguladığı gümrük vergilerinde artışa gitmesi şeklinde karşımıza çıkmış ve karşılıklı yaptırım uygulamalarıyla devam etmiştir.

3.4. TİCARET VE KUR SAVAŞLARI SİLAHLI SAVAŞA DÖNÜŞEBİLİR Mİ?

Kalyoncuoğlu (2017), "Hazine Yelkenlileri ve Mayıs Çiçekleri" başlıklı kitabının ismine ilham kaynağı olan ve aslında ticaret savaşlarının ne kadar eskilere gittiğini anlatan ilginç bir olaydan bahsetmektedir. İlk kıtalararası keşif seferlerini, Coğrafi Keşifler'den çok önce 1405 yılında başlatan, döneminin dünya devi olan Çin, Avrupalı benzerlerinden on kat daha büyük Hazine Yelkenlileri adı verilen gemilerle Hint Okyanusu çevresine ve Afrika kıyılarına sayısız sefer düzenlemiş, ancak eli boş dönmüştür. Avrupa ise Coğrafi Keşiflerle ekonomisini zirveye taşıyacak zengin kaynaklara ulaşmış ve dünya tarihinin seyrini değiştirmiştir. İlk yerleşimcileri Amerika kıtasına taşıyan May Flower (Mayıs Çiçekleri) adlı gemi, yeni kaynaklara ulaşmanın ve zenginliğin simgesi olarak görülmüştür. Çin'in başarısızlığı, Doğu ve Batı olarak kutuplaşan dünya ekonomisinde Doğu'nun da yenilgisi anlamına gelmiştir. Ekonomik alandaki bu yenilginin ardından derin bir uykuya gömülen Çin, dünya sahnesine ancak yüzyıllar sonra dönabilmiştir. Ve bu, dünya ekonomisinde yeni ve büyük bir savaşın başlangıcını oluşturmuştur (Kalyoncuoğlu, 2017).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte iki kutuplu dünya düzeninden kısa süreli tek süper güç dönemine geçilmiştir. 20. yüzyılın son on yılında ve 21. yüzyılın başlarında ABD'nin süper güç olarak tek kutuplu güvenlik mimarisi kurma çabalarına, son yıllarda daha belirgin olmak üzere bazı Avrupa ülkeleri, Çin ve Rusya gibi önemli ülkeler karşı çıkmaya başlamıştır. 11 Eylül 2001 saldırısından

sonra ABD'de dış politikada ve savunma politikalarında "neo-con" olarak adlandırılan, enerji ve silah endüstrisi çevreleriyle karmaşık ilişkilere sahip olan, şahin bir kadro etkin olmuştur. Yeni muhafazakârlar olarak anılan bu kadro, ABD'nin tek kutuplu dünya amacına, geleneksel müttefiklerinin arzularını dikkate almadan, tek taraflı bir dış politika ile, özellikle asker gücüne dayanarak ulaşabileceğine inanmaktadır. Ancak Afganistan ve Irak savaşları, ABD'nin arzuladığı rakipsiz ve tüm dünyada kabul gören, adeta bir "imparatorluk" düzeni kurma yönünde beklediği liderlik sonucunu yaratmamıştır. Tek kutuplu dünya olasılığı yerini çok kutuplu ya da kutupsuz bir dünyada "güçler dengesi" ortamına bırakmıştır.

Küresel finansal krizi izleyen durgunluk döneminde, Rusya'nın geleneksel nüfuz alanlarını yeniden kazanmak için yaptığı girişimler ile Çin'in ekonomik, teknolojik hatta kültürel bir güç merkezi olarak yükselmeye başlaması, bu güçler dengesinde kaymalara yol açmıştır. Özellikle Çin gerek gelişmekte olan ülkelere uygun koşullarda dağıttığı ve karşılığında önemli imtiyazlar aldığı kredilerle gerekse Asya'dan Avrupa'ya uzanan "Tek Kuşak-Tek Yol" projesiyle jeopolitik coğrafyada bir ittifaklar zinciri oluşturmaya başlamıştır. Çin'in, yerleşik küresel lider olan ABD'nin geleneksel etki alanlarına, örneğin, Ortadoğu'dan Afrika'ya, hatta Latin Amerika'ya ulaşan bir başka ittifaklar ağı, ABD yönetiminde geleceğe ilişkin önemli güvenlik kaygıları yaratmaya başlamıştır (Yıldızoğlu, 2019).

ABD, Rusya ve Çin arasındaki jeopolitik rekabet artarken; Güney Asya denizlerinden, Ortadoğu'ya, Ukrayna ve Karadeniz'den Doğu Akdeniz'e; Kuzey buz denizinden, Güney Amerika'da Venezuela ve Bolivya krizine kadar birçok alanda güç mücadelesi çetin bir şekilde devam etmektedir. Bu siyasi ve jeopolitik risklerin yanı sıra ekonomik ve sosyal riskler de son dönemde artmaya başlamıştır. Küresel finansal krizin yol açtığı ekonomik durgunluğun etkileri, sadece az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde değil aynı zamanda Avrupa ve ABD gibi gelişmiş ülkelerde de gelir dağılımını bozmaktadır. Bu şartlar jeopolitik olarak gerileyen süper gücün, kendisine karşı yeni bir blok oluşturan yeni güçlerin karşısında duyduğu endişe ve güvensizliği artırarak yeni silahlanma yarışı ve dolaşısıyla da savaş ihtimalini artırmaktadır. Hangi boyutta olursa olsun, muhtemel bir silahlanma yarışının küresel jeopolitik ortamda istikrarsızlığı daha da derinleştirmesi, hatta fiziki savaşa dönüşmesi muhtemel görünmektedir.

Teknolojik ilerleme ve sürekli yeni, daha hızlı, daha güçlü silah türleri yaratma ve edinme arzusunun giderek güçlendiğine işaret eden Yıldızoğlu (2019), önümüzdeki dönemde yeni bir silahlanma yarışıyla ekonomik durgunluk, ticaret savaşları ve büyük olasılıkla yeni finansal sarsıntılarının eş zamanlı olarak yaşanabileceğini, belirtmektedir.

Yükselen güçlerin büyüyen ekonomik başarılarını hızlı bir şekilde askeri kapasiteye çevirdiği rakamlardan anlaşılabilir. Stockholm Barış ve Araştırma Enstitüsü'nün (SIPRI) 2017 yılı askeri harcama verilerine göre, en çok harcama yapan ilk 5 ülkeden 3'ünün Çin, Hindistan, Rusya gibi BRICS ülkeleri olduğu görülmektedir. Brezilya ise 11. sırada yer almaktadır. Dünyaca ünlü askeri istatistik sitesi Global Fire Power'a göre ise, dünyanın en güçlü silahlı kuvvetleri ABD, Rusya, Çin ve Hindistan olarak sıralanmakta olup, Brezilya ise Latin Amerika'nın en büyük ve en güçlü ordusuna sahiptir. ABD ile aralarındaki askeri güç farkını azaltmaya çalışan Çin, Hindistan ve Rusya silah alımlarını hızlandırdığı gibi ordularını da hızla modernize etmektedirler. Hindistan dünyanın en büyük silah ithalatçısıdır. Kısacası, 20. yüzyılın eski dünyası yavaş yavaş sona ererken, 21. yüzyılın yeni dünyası inşa edilmektedir (Yücel, 2019: 85).

Ancak bu ticaret ve kur savaşlarının sürdürülmesi durumunda bütün ülkeler bundan zarar görebilecektir. ABD ve Çin arasında 2018'de gümrük tarifelerinin karşılıklı olarak artırılmasıyla başlayan ticaret savaşlarında iki ülke yetkilileri anlaşma için müzakerelerde bulunsa da henüz kapsamlı bir anlaşma gerçekleşmemiştir. Nitekim ABD ile Çin arasında Soğuk Savaş döneminde ilişkilerin tesis edilmesinde önemli rol oynayan ABD eski dışişleri bakanı Henry Kissinger, Pekin'de Bloomberg'in Kasım 2019'da düzenlediği Yeni Ekonomi Forumu'nda konuşma yaparak ABD ve Çin'in soğuk savaşın eşliğinde olduğunu ifade etmiştir. Kissinger, Çin'le ABD arasındaki tansiyonun Sovyetler Birliği dönemindeki kadar artmasa da siyasi gerilimi azaltacak müzakerelerde de ilerleme sağlanmadığını belirtmiştir. Çin ve ABD'nin büyük ekonomisi olan 2 ülke olduğunu kaydeden Kissinger çatışmanın devam etmesi halinde çıkacak sonuçların Birinci Dünya Savaşı'ndan daha ağır olacağı uyarısını yapmıştır.¹

¹ <https://www.bloomberght.com/abd-eski-disisleri-bakani-kissinger-dan-soguk-savas-uyarisi-2238637>

4. DOLARIN SONU VE YENİ REZERV PARA ARAYIŞLARI

4.1. ABD VE DOLAR HÂKİMİYETİNİN SONU MU?

Dolar gibi yerli bir para biriminin “dünyanın para birimi” olabilmesi ABD’nin dünyadaki istisnai konumu sayesinde gerçekleşirken ABD de mutlak gücünü dolar sayesinde ciddi ölçüde besleme olanağına kavuşmuştur. ABD’nin İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki süreçte gücünü önemli ölçüde artırdığı ortadadır. Fakat diğer ülkeler de zaman içinde güçlerini dikkate değer oranda artırdığından ABD ile aralarındaki farkı ciddi ölçüde kapatmıştır. Batı Avrupa ülkeleri ve Japonya savaştan sonraki otuz yıllık süreçte ABD ile aralarındaki verimlilik farklarını büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Fakat bu ülkelerin dağıntık bir görünüm sergilemesi ve ABD ile aralarındaki askeri güç farkının halen muazzam ölçekte olması Washington veya doların konumu için bir tehlike arz etmelerinin önüne geçmiştir (Tatlıyer, 2018).

ABD, petro-dolarların gücünü kendi dış politikasını zorla kabul ettirmek için kullanmaktadır. Ama çoğu ülke karşılık vermemektedir. Bunun petro-doların çöküşü anlamına gelebileceğinden korkmaktadırlar. Örneğin, ABD, İran’a potansiyel nükleer silahlar geliştirmeyi bırakmadığı için yaptırımlarda bulunmaktadır. Benzer bir şekilde, Rusya’yı da Kırım’ı işgal ettiği ve Ukrayna’yla bir kriz yaratmaları için ticaret ambargolarıyla vurmaktadır. Sonucunda bu ülkeler birbirleriyle 20 milyar dolar değerinde bir ticaret anlaşması yapmıştır. Doğal olarak, bu anlaşma dolardan fiyatlandırılmamıştır ve İran’ın petrolünün satışını da içermektedir. Venezuela ve İran ayrıca petro-dolarlar yerine kendi paralarıyla petrol anlaşmaları imzalamıştır. Çin, doların yerine başka bir küresel para gelmesini istemektedir. İronik olarak, en çok dolar tutan yabancı ülkelere biri olan Çin, doları kendi parası yuanın arkasına alarak etkilemektedir (Güenal, 2019).

Öte yandan, Orta Doğu’nun jeopolitik dengeleri çok hızlı bir şekilde değişmekte ve bu değişimi tetikleyen şu faktörler petro-dolar sisteminin sürdürülebilirliğini etkilemektedir: (i) Suudi Arabistan’ın bocalayan stratejik bölgesel pozisyonu, (ii) petro-dolar sisteminin kayda değer bir parçası olmayan İran’ın yükselişi, (iii) başarısız ABD müdahaleleri ve (iv) potansiyel alternatif ekonomik/güvenlik sözleşmeleri ve kurumları doğuran BRICS ülkelerinin yükselişi. ABD ve

Suudi Arabistan arasındaki ilişki her geçen gün karmaşıklaşmakta ve kötüye gitmektedir. Suudi Arabistan'daki son siyasi gelişmeler ve uluslararası güç kavgaları nedeniyle dev petrol şirketi ARAMCO'nun hisselerinin satışı da gecikmektedir. Bunların sonucunda Çin ve Hindistan ile de büyük miktarda petrol satış sözleşmeleri imzalayan Suudi Arabistan'ın petrol satışlarında dolar kullanmaktan vazgeçmesi doların tahtını sarsacaktır (Günel, 2019:7).

4.2. TRİFFİN PARADOKSU VE YARATTIĞI SORUNLAR

Günümüzde ABD'nin Bretton Woods sisteminden sonra hayata geçirdiği petro-dolar sistemi sayesinde dünyada en fazla ticareti yapılan ve dolayısıyla üzerinden en fazla strateji üretilen petrol alışverişinde ABD doları kullanımının zorunlu kılınması diğer ülkelerin dış ticaret işlemleri ve sahip oldukları uluslararası rezervlerinde ABD doları bulundurmalarını bir zorunluluk haline getirmiştir. Böylelikle ABD dolarına herhangi bir ABD ürünü veya hizmetleriyle ilgisi olmayan işlemler sonucu yapay bir talep yaratılmış ve ABD piyasaları uluslararası alanda daha derin ve likit hale gelirken aynı zamanda petrol ithalatını ulusal para birimi üzerinden gerçekleştirme imkanına da sahip olmuştur.

Bretton Woods sistemi uygulanmaya başladıktan sonrasında küresel ekonomilerde meydana gelen etkiler üzerine ortaya konulan "Triffin Paradoksu" ile uluslararası para sisteminde ABD dolarının uluslararası rezerv para konumunda olmasına yani ABD'nin küresel alandaki hegemonyasına bir eleştiri getirilmektedir. Küresel ticarete ABD doları uluslararası rezerv para birimi olduğundan ABD dolarına hem ulusal hem de uluslararası bir talep söz konusudur. Triffin Paradoksuna göre, doların uluslararası rezerv para birimi olması ABD ekonomisinin sürekli dış açık vermesine neden olmuş ve ABD vermiş olduğu bu dış açığı dolar basarak finanse etmeye çalışmıştır. Ancak ABD dolarının altın standardına tabi olması diğer devletlerin ABD'nin hazinesinde basılan bu dolarların karşılığı kadar altının bulunmadığını düşünmelerine ve ABD dolarına olan güvenin azalmasına neden olmuştur. Son yıllarda ABD tarafından bu duruma benzer bir politika izlendiği ve ABD'nin özellikle 2008 yılında yaşanan küresel finans krizinden bu yana dış ticaretindeki açıkları yine ABD doları basarak finanse ettiği görülmüştür (Bordo ve McCauley, 2017).

Eichengreen (2010), uluslararası ekonomilerde ortaya çıkan “Triffin Paradoksu” sorununun küresel para sisteminde, küresel rezerv para birimi olan ABD dolarının hakimiyetinin sonlandırılmasıyla ortadan kaldırılabileceğini ileri sürmüştür. Farhi, vd. (2011), uluslararası rezerv para sisteminde, benzer niteliklere sahip birden fazla rezerv para birimi cinsinden finansal varlığın olması gerektiğini ve böylece finansal varlıklar arasında yaşanan değişimlerle küresel risklere karşın finansal varlıklar arasında ikamenin sağlanabileceğini ifade etmiştir. OECD, 2010 yılında yaşanan Avrupa Borç Krizi’ni örnek göstererek uluslararası para sisteminde tek para biriminin hâkim olmasının küresel ekonomilerde çeşitli istikrarsızlıklara ve krizlere ortam hazırladığını vurgulamıştır.

Diğer taraftan bakıldığında ise, FED’in (Federal Reserve Bank) 2008 yılından 2014 yılı sonuna kadar uyguladığı parasal genişleme politikası, FED’in bilanço büyüklüğünün yaklaşık olarak beş kat büyümesine neden olmuştur. ABD dış ticaret açığını finanse etmek için dolar basarak uluslararası piyasalara bol miktarda likidite sağlamış ancak yaşanan bu süreç sonucunda bir Triffin Paradoksunun ortaya çıkmadığı görülmüştür. ABD böylece hem dış ticaret açığını finanse etmiş hem de ABD dolarının uluslararası piyasalardaki satın alma paritesini korumayı başarmıştır. Yani ABD doları küresel ekonomilerde bollaşmasına rağmen ABD dolarına olan itibarın da yükselmesi Triffin Paradoksunun tersine bir pozitif ilişkinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. ABD’nin küresel anlamda sağladığı bu başarıda, FED’in faizleri önemli miktarda düşürmesi hatta birkaç yıl sıfır seviyesinde tutmasının önemli katkısı olduğu vurgulanmaktadır. Ancak ABD’nin bu pozitif ilişkinin sürdürülmesi noktasında şüphelerinin bulunması FED’in parasal genişlemeyi durdurmasına rağmen faizleri arttırma kararları alınmasına sebep olmuştur (Gyhmers, 2016).

4.3. DOLARIN YERİNİ HANGİ PARA BİRİMİ ALACAK? EURO, YEN, YUAN, SDR..?

Küresel piyasalarda rezerv para birimi olması gerektiğini savunan birçok ekonomiste karşı yerel para birimi olması gerektiği görüşünü savunan ekonomistler de bulunmaktadır. Günümüzde ise bu görüşlerin sayısı gittikçe artmaktadır. Uluslararası ticarete hala ödeme aracı olarak en fazla kullanılan para birimi ABD dolarıdır. Ancak yukarıda bahsedilen ticaret savaşlarında DTÖ’nün adil şekilde

davranmasındaki şüpheler, ABD Başkanı Trump'ın İran ve Çin üzerindeki yaptırımları ülkeleri başka kanallar ile ticaret yapma arayışına itmektir. Amerika'nın ülkeler üzerindeki hegemonyası ve krizleri fırsata çevirerek hâkimiyetini sürdürmek istemesindeki çabalar birçok ülkede son dönemlerde "ulus-devlet" anlayışından hareketle milliyetçilik politikalarının ağır basmasına neden olmuştur. Bu da ülkelerin kendi milli para birimlerini kullanarak dış ticarete yer alma istek ve çabalarını artırmıştır.

Rusya ve İran gibi büyük üreticiler yuanı petrol için ödeme kabul etmiştir. Çin ve Rusya bir anlaşma yaparak Rus şirketlerinin petrol karşılığında doğrudan Çin'den borç alabildiğini söylemiştir. Avustralya da doların hükümdarlığını rezerv para birimi olarak sonlandırmanın ilk adımını atmıştır. Avustralya hükümeti anlaşmayı onaylamıştır çünkü Çin, Avustralya'nın en büyük ticaret ortağıdır. ABD dolarından sonra ikinci yüksek oran Euro'dur. Ancak Euro bölgesindeki borç krizi ve ülkeler arasındaki anlaşmazlıklar bu para birimini küresel olmaktan çıkarmaktadır.

Ayrıca, FED kararları ile ABD dolarındaki yüksek oynaklık ülkelerin kur riskini de artırmaktadır. Dolayısıyla ülkeler merkez bankalarında dolar yerine başka yatırım araçları bulundurmaya başlamışlardır. Örneğin Rusya 2018 yılında dolar rezervinin büyük bir kısmını Çin Yuanı, altın ve Euro'ya çevirmiştir. Uluslararası ticarete kullanılması konu olan bir diğer araç ise sanal para Bitcoin'dir. Ancak bunun da arzının sınırlı olması ve para tanımına uygun olmaması ve her ülke tarafından para olarak kabul edilmemesi de bu aracı zayıf kılmaktadır (Günel, 2019).

FED'in varlıklarını 2009-2015 yılları arasında 900 milyar dolardan 4.5 trilyon dolara yükselten parasal genişleme programı, ABD hükümetinin borç almaya ve harcamaya devam etmesini ucuz hale getirmiştir. Bununla birlikte, ülkeler döviz rezervlerini çeşitlendirmeye ve dolar bağımlılıklarını azaltmaya başlamıştır. IMF'ye göre, ABD Doları döviz rezervleri, dünyadaki rezervlerin 2001'de %72'sinden bugün %62'ye düşmüştür. Euro'nun, Avrupa Birliği'ndeki sorunlar nedeniyle istikrarlı olmaması, yuan'ın henüz hazır olmaması ve Japon Yeni'nin değer kaybetmeye devam etmesi nedeniyle dolar hala dünya ekonomisinin sadece %25'ini oluşturmasına rağmen tüm döviz işlemlerinin %85'ini oluşturmaktadır.

Ancak Mart ayından itibaren, ABD Ticaret Birimi aracılığıyla Trump, çelik ve alüminyuma ithalat vergileri uygulamış ve sonrasında Çin bu metalleri fazla üretmeyi hedefleyerek fiyatların ABD çelik üretimini düşürmesine ve zarar görmesine neden olmuştur. İki ekonomik süper güç arasındaki ticaret gerilimleri artmıştır. Trump yönetimi tarafından ülkenin ihracatı bastırılmaya ve Batı teknolojisine erişim engellenmeye çalışılarak Çin'in ekonomik yükselişi durdurulmaya çalışılsa da bu aslında tutarsız bir girişimdir. ABD'nin tarifeleri ve tarife dışı ticaret engelleri, Çin'in kısa vadedeki büyümesine engel olsa da, uzun vadeli yukarı yönlü yörüngesini belirleyici bir şekilde değiştirecektir. Daha büyük olasılıkla, Çin ABD'nin finans ve ticaretine olan kısmi bağımlılığında kurtulma konusundaki kararlılığı ile son teknolojiler için ağır yatırımlar ve dolar sistemine alternatif olarak yuan temelli küresel ödeme sistemi oluşturma çabasıdadır. Başarılı olduğu takdirde dolar tehlike altında olabilecektir. Ekonomistler tarafından 2014 yılında yapılan ankete katılan 200 uluslararası kurumsal yatırımcının yarısından fazlası, yuanın sonunda dünyanın rezerv para birimi olarak doların yerini alacağını düşünmektedir. Dolar hala gücünü korumakla birlikte diğer para birimlerine göre evrensel olarak kabul edilmektedir ancak 2018'de doların önceliğinin yuan tarafından enerji ve diğer önemli sanayi ürünleri için fiyatlandırma aracı olarak zorlanacağı açıkça ortaya çıkmaktadır. Sonuçta, Çin'in ticaretinin artık Amerika'yı değil, küresel ekonomiyi sürdüğü göz önüne alındığında, doların eski ticaret aracı olarak rolünün artık kalmadığı söylenebilir. (Güenal 2019: 13-14).

Danimarka merkezli yatırım bankası olan Saxo Bank'taki FX stratejisi başkanı John Hardy bir yazısında, jeopolitik baskıların ABD dolarının dünyanın rezerv para birimi olarak sonunu getirebileceğinden bahsetmiştir. Para birimleri analisti, şu an doların durumu üzerinde baskı yaratan üç jeopolitik konuyu şöyle sıralamıştır: i) Çin'in küresel ticaret ve finans piyasalarında daha belirgin bir rol üstlendiği ve özellikle iç ekonomisini ve küresel ekonomiyi rahatsız etmeden politikalarını ve kredi balonunun aşırılıklarını nasıl gevşeteceği konusundaki yükselişinin devam etmesi; (ii) Kuzey Kore rejimleri, nükleer bir güç olarak güvenilirliği ve dokunulmazlığı sürdürmek ve bunun Çin-ABD ilişkilerini nasıl etkilediği, aynı zamanda Japonya'nın iç ve dış politika açısından bu tehditle nasıl ilgilendiği; (iii) ABD-Avrupa transatlantik ittifakının gevşetilmesi (Güenal 2018).

Çin kendi para birimi yuanın nasıl küresel ticarete kullanılabilceği üzerinde yoğunlaşmaktadır. İlk olarak petrolü yuan olarak satmayı planlamış ve ticaret ortaklarının yuanı altın olarak ödemesine izin vermiştir. Altın, petrol ihraç eden ülkeler için daha konforlu bir araç olduğundan Çin'in bu hareketi akıllıca olmuştur.

ABD doları 1970'lerde rezerv para birimi olmuştur, çünkü Suudi Arabistan yalnızca dolara petrol ödemesi olarak kabul etmeyi kabul etmiştir. Belirtildiği gibi şimdi Rusya ve İran gibi büyük üreticiler yuanı petrol için ödeme kabul etmektedir. Daha büyük risk, Suudi Arabistan gibi geleneksel ABD müttefiklerinin petrol için yuan almaya karar vererek ABD'nin öfkesini çekmeye ve mali gücünü riske atmaya istekli olup olmamasıdır (Günel 2018).

5. YENİ FİNANSAL SİSTEM ARAYIŞLARI

Dünya Çapında Bankalar arası Finansal Telekomünikasyon Derneği olan SWIFT (Society For Worldwide Interbank Financial Telecommunication), ülkeler arasında para transferinde kullanılan iletişim sistemidir. Bu sistemde aracı bankanın varlığı ile birlikte alıcı ve gönderen banka olmak üzere toplam üç banka arasında işlem yapılmaktadır.

Bu sistem ABD tekelindedir ve bu sayede ABD ciddi bir finansal istihbarata sahiptir. Dünya üzerindeki tüm dolar akışları ABD bankalarından yapıldığı için tüm küresel ticaret ve para akışını izleyebilmektedir. Özellikle 2001 yılında gerçekleşen ikiz kule saldırılarından sonra açık bir şekilde ABD, SWIFT işlemleri üzerinden bilgi edinmektedir. Bunu da diğer ülkeler üzerinde koz olarak kullanmakta hatta İran'a yaptığı gibi ülkeyi finansal sistemden dışlayabilmektedir.

Trump başkan olduktan sonra İran'ın nükleer silah arayışı konusunda yardım edecek ülkelere ve İran'la iş yapmaya devam eden yabancı şirketlere yaptırım uygulanacağı emrini vererek, bu daha korumacı ve izolasyonist yaklaşımıyla, Çin'in yanı sıra diğer ülkelerin de ABD'den uzaklaşmasına neden olmuştur. Avrupa Birliği, INSTEX ile kendi SWIFT sistemlerini kurarak ABD'nin İran'a yaptırımlarını atlatmanın yollarını aramaya başlamıştır.

ABD'nin dünya ticaretindeki hakimiyetinin son zamanlarda diğer küresel güçler karşısında zayıflaması ABD'yi de farklı dış ticaret ve ekonomi politikaları

konusunda yeni arayışlara itmektedir. Bu politikalar karşısında başka ülkeler de global ticarete kullanılacak yeni ve alternatif sistemleri ortaya çıkarmaktadır. Dış ticarete, uluslararası para sistemine hâkim konumdaki Dolar ve onu takip eden Euro yerine, yerli para birimlerinin kullanılması tartışmaları uzun yıllardır ülkelerin dış ticaret politikalarının gündemini meşgul etmektedir. Rusya uzun bir süredir özellikle Çin ile yapılan ikili anlaşmalarda bu konuda bazı ilerlemeler kaydederken, Avrupa ülkeleri de bu gelişmeler karşısında harekete geçmiş ve bazı somut adımlar atmıştır. Bunlardan biri de INSTEX sistemidir. Bu sistem, İngiltere, Almanya ve Fransa ortaklığında kurulan uluslararası bir ticaret mekanizmasıdır.

5.1 INSTEX SİSTEMİ NEDİR? NASIL ÇALIŞACAK?

Bilindiği üzere, ABD uzun yıllardır İran'a ambargo uygulamaktadır. İran'a uygulanan yaptırımlar, Obama döneminde İran ile P5+1 ülkeleri olarak anılan ABD, Çin, Rusya, İngiltere, Fransa ve Almanya arasında imzalanan ve Ocak 2016'da yürürlüğe giren Kapsamlı Ortak Eylem Planı (KOEP) anlaşmasıyla kaldırılmıştı. Ancak Trump'ın iktidara gelmesi sonrasında ABD'nin bu anlaşmadan Mayıs 2018'de tek taraflı olarak çekilmesiyle oluşan belirsizliği gidermek ve kendilerine olan ticari zararlarını azaltmak için, AB ya da E3 ülkeleri denilen İngiltere, Almanya ve Fransa, yeni bir mekanizma tesisi için anlaşmaya varmıştır. 31 Ocak 2019'da Bükreş'te AB ülkeleri dışişleri ve savunma bakanlarının katıldıkları bir toplantı sonrasında, E3 ülkelerinin üzerinde uzunca bir süredir çalıştığı "Özel Amaçlı Şirket" (Special Purpose Vehicle) olarak isimlendirilen bir tür finansal aracılık hizmeti mekanizması, tam adıyla INSTEX'i (Instrument in Support of Trade Exchanges- Ticareti Destekleme Enstrümanı) resmen kurulmuştur (Girardi, 2019).

Aslında INSTEX sistemi, ABD'nin İran üzerinde yaptırımlardan doğan ticari engelleri aşmak için kurulmuştur. Avrupa Birliği Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini başkanlığında 25 Eylül 2018'de Birleşmiş Milletler (BM) 73. Genel Kurulu kapsamında New York'ta bir araya gelen İran nükleer anlaşmasına taraf ülkeler olan Fransa, Almanya, Rusya, İngiltere ve İran'ın dışişleri bakanlarının, İran ile doğal gaz dahil genel ticareti kolaylaştırmak için özel ödeme kanallarını da içeren yeni bir mekanizma inşa

edilmesi konusunda anlaşma sağladığı açıklanmıştır. Mogherini, üye ülkelerin İran ile yapılacak meşru ticari işlemlerini kolaylaştıracak bu yasal sistemin dünyadaki diğer ortaklara da açık olacağını vurgulamıştır.

Avrupa'da ekonominin lokomotif gücü olan üç ülke İngiltere, Almanya ve Fransa'nın ABD doları olmadan İran ile ticaret yapmasını sağlayacak bu mekanizma sayesinde AB, ilerleyen süreçte diğer AB ülkelerinin de diğer ülkelerle Euro ve yerel para cinsinden ticaret yapabilmesini ve diğer Avrupa ülkelerini dış ticarete doların hegemonyasından kurtarmayı amaçlamaktadır.

INSTEX sistemi hakkında değerlendirme yapan Almanya Dışişleri Bakanı Heiko Maas, Avrupa Birliği'nin şirketlerini ABD'nin İran'a uygulanan yaptırımlara karşı koruyabilmesi için SWIFT benzeri yeni bağımsız bir sistem kurması gerektiğini belirtmişti. Heiko Maas, Alman Handelsblatt gazetesi için kaleme aldığı yazıda, "Bu durumda, Washington'a net şekilde "işbirliği istiyoruz" dememiz stratejik öneme sahip. Ama bize zarar verilmesine de müsaade etmeyiz. Bu yüzden Avrupa şirketlerini yaptırımlardan yasal açıdan korumak doğru olur" ifadelerini kullanmıştı. Alman bakan, "Amerika'dan bağımsız ödeme kanalları olarak bir Avrupa Para Fonu ve bağımsız bir SWIFT sistemi kurarak Avrupa'nın özerkliğini güçlendirmemiz işte bu nedenle önem taşıyor" ifadelerini kullanmıştı.

ABD'nin İran'a yönelik daha önceki ambargoları sırasında İran bankalarının SWIFT ile bağlantısı kesilmiş ancak 2016 yılında bu bankalar yeniden SWIFT ağına bağlanmıştı. Trump'ın yeni yaptırımları sonucu İran bankalarının SWIFT ağı ile bağlantılarının yeniden kesilmesi durumunda Avrupalı şirketlerin İran ile iş yapması da zora girecektir. Bu nedenle özellikle AB ülkeleri için SWIFT sisteminden bağımsız yeni ağ kurulmasını istemesi de bu nedenden ötürü oldukça önem taşımaktadır. 'Özel Amaçlı Şirket' (Special Purpose Vehicle) olarak adlandırılan yeni sistemin, ABD'nin yaptırımından kurtulmak için bir çeşit gelişmiş ticari takas sistemi gibi çalışabileceği belirtilmektedir. Bu kapsamda AB'nin en önemli üç gücü İngiltere, Almanya ve Fransa, İran'la ticaret için ortak bir ödeme mekanizması oluşturmak amacıyla Paris'te kurduğu şirketin CEO'lğuna da Commerzbank'ın eski başkanı Alman yönetici Per Fischer'in getirildiği açıklanmıştır.

Avrupa Birliği ülkelerince İnan ile ABD doları olmaksızın doğrudan ticaret imkânı sağlayacak sistemin öncelikle ambargo dışı kapsamdaki ilaç ve gıda gibi ürünlerin ticaretinde kullanılacağı açıklanmıştır. Ambargo kapsamı dışında olmasına rağmen dış ticaretteki finansal ve bankacılık yaptırımları nedeniyle bu ürünlerin tedarik edilmesinde sıkıntılar yaşanmaktadır. AB'nin uzun süredir üzerinde çalıştığı INSTEX sisteminin yapılacak son müzakereler sonucunda birkaç ay içinde tamamen faaliyete geçeceği belirtilmektedir (Geranmayeh and Batmanghelidj, 2019).

İranlı yetkililer de komşu ülkelerle yapacağı ticari faaliyetlerinde kullanmak üzere INSTEX benzeri bir sistemi kendi bünyelerinde kurduklarını açıklamıştır. Bu mekanizmanın İnan ile yasal zeminde ticaret yapan tüm ekonomik aktörlere güvence sağlayacağına dair taahhüt verilmiştir. Bu çerçevede komşu ülkelerle bölgesel ve uluslararası ortaklarla iş birliğini sürdüreceği duyurulmuştur.

5.2 INSTEX, SWIFT'E ALTERNATİF OLABİLECEK Mİ?

INSTEX'in oluşturulması, bugün İngiltere, Fransa ve Almanya ülkeleri tarafından atılan ilk büyük adımdır. INSTEX'in operasyonelleştirilmesi için kademeli bir yaklaşım izleyecektir: Öncelikle, İngiltere, Fransa ve Almanya, INSTEX ile birlikte şirketin çalışma şeklini tanımlamak için somut ve operasyonel detaylar üzerinde çalışmaya devam edecektir. Bu E3 ülkeleri ayrıca, INSTEX'i işletmek için gerekli olan etkili ve şeffaf bir ilgili varlık oluşturmak için İnan'la birlikte çalışacaktır. INSTEX terörle mücadele ve AB ile BM yaptırımlarına uyumu sağlamak konusunda kara para aklama konusunda en yüksek uluslararası standartlar altında çalışacaktır. Bu bağlamda, E3 ülkeleri, İnan'ın Mali Eylem Görev Gücü, FATF'nin (Financial Action Task Force) eylem planının tüm unsurlarını hızlı bir şekilde uygulamasını beklemektedir.

INSTEX'in SWIFT'e alternatif olabilme düşüncesi henüz mümkün görünmemektedir. Bunun nedeni INSTEX'in hem ticaret alanının hem de ticaret ürünlerinin sınırlı olmasıdır. İnan'ın AB ülkelerine yapacağı satışlardan elde edilen para INSTEX sistemine İnan lehine alacak olarak yazılacak buna karşın AB şirketlerinin İnan'a yaptıkları satış ki bu ürünler ABD yaptırımları kapsamında olmayan ürünler ödemeleri INSTEX üzerinden firmalara yapılacaktır.

INSTEX sınırlı bir ticari alanda aracılık hizmeti vereceği için bu sistemin SWIFT sistemine birebir alternatif işlev göreceği pratikte pek de gerçeği yansıtmamaktadır. Bu sistemin İran'daki işletmelerle AB'deki şirketlerinin, sadece sınırlı bir ürün grubuyla (gıda, ilaç ve tıbbi malzeme) ilgili ticari faaliyetlerden doğan parasal transferlerde kullanılacağı beklenmektedir. İran'ın AB ülkelerine, başta petrokimya olmak üzere satacağı ürünlerden doğacak para INSTEX sistemine İran lehine alacak olarak yazılacak ve AB şirketlerinin İran'a sattıkları (ABD yaptırımları kapsamında olmayan ürünler) için tahakkuk eden ödemeler INSTEX üzerinden AB firmalarına yapılacaktır.

INSTEX ile ilgili yapılan ilk açıklamalarda göze çarpan ve İran'ı sıkıştırabilecek unsur ise İran'da yasama sürecinde bir türlü sonuçlandırılmayan FATF ilkelerine uyum sorunudur. FATF aslında küresel anlamda terörün finansmanına yönelik mücadele hususunda bir dizi tedbiri içermektedir. BM tarafından ortaya konulan ve terörün finansmanı ile mücadele konusunda FATF sistemine üye olan ülkelerin mevzuatlarını benzeştirmeyi amaçlamaktadır. Burada İran'ın hassas noktası, FATF ilkeleri doğrultusunda hazırlanan bir kanun tasarısının, İran'ın yıllardır sürdürdüğü savunma doktrini içinde yer alan bazı enstrümanlardan vazgeçmesi anlamına gelmesidir. Açıkçası İran'ın böyle bir adım atması pek de kolay gözükmemektedir. Bükreş'te INSTEX'in devreye girmesi konusunda hazırlanan metinde, terörün finansmanı konusunda uluslararası toplumca talep edilen yasal mevzuatın yürürlüğe girmesi için gereken adımları İran'ın bir an önce atması istenmiştir.

INSTEX mekanizmasına ABD doğal olarak karşı çıkmaktadır. Bazı uzmanlara göre E3 ülkeleri bu mekanizmanın devreye girmesiyle ABD'yi karşısına almıştır. Özellikle ABD ile yakın ilişkileri bulunan İngiltere mevcut durumda hem AB tarafıyla hem ABD tarafıyla karşı karşıya kalmış durumdadır. Ancak burada birkaç şeyin gözden kaçırılmaması gerekir: İlk olarak, bu yöntemin kapasitesi ve işleyişi oldukça önem arz etmektedir.

INSTEX'in iş adamlarının para transferi sorununu çözme kapasitesine ve bundan daha önemlisi gıda, ilaç ve tıbbi malzeme gibi ürünler için İran ile AB ticaretinin önümüzdeki dönemdeki eğilimlerine bakmamız gerekmektedir. Önü-

müzdeki dönemde takip edilmesi gereken ikinci önemli nokta ise İran ile AB ülkeleri arasındaki ilişkilerin genel gidişatıdır. İlişkilerin gidişatı bu mekanizmanın işlevini etkileyebilir. İşleyişi bakımından yeterince esnek olması durumunda INSTEX'in, kapsadığı ürün çeşidinin genişlemesi, yaptırımlara maruz kalan başka ülkeleri de kapsaması ve AB dışında yerleşik diğer şirketlerin para transferine de aracılık edebilmesi söz konusu olabilir. Yatay ve dikey anlamda bu tür bir mekanizmanın daha geniş bir kapsama alanına hizmet vermesi, tabii ki ABD'nin arzu ettiği bir durum olmayacaktır. Bu bağlamda gerek INSTEX ve gerekse diğer hususlarda ABD ile AB arasındaki ilişkilerin önümüzdeki dönem seyrine dikkat etmek gerekmektedir. Ayrıca, İran tarafının FATF konusunda nasıl bir yol izleyeceği de INSTEX'in işleyişi açısından önemli bir soru işaretidir (Aslan, 2019). INSTEX, İran ekonomisinin yaptırımlar nedeniyle karşılaştığı sorunların tamamını çözecek bir mekanizma olmasa da sisteminin en yalın haliyle dahi işlemeye başlaması, İran açısından psikolojik anlamda önemli, pozitif bir gelişme olarak görülmektedir.

5.3. INSTEX'E KARŞI ABD'NİN TUTUMU

Son yıllarda ABD'nin diğer küresel iki güç Rusya ve Çin'e karşı olan tutumları bu ülkelerle arasındaki gerilimleri arttırırken, INSTEX'in gündeme gelmesiyle ABD tarafı AB ile de karşı karşıya gelmiştir. Özellikle İran'a uygulanan yaptırımlardan rahatsız olan ve bunu INSTEX ile aşmayı planlayan AB ile ileriki günlerde bu gerilimin gittikçe tırmanacağı düşünülmektedir. Son zamanlarda ABD de İran ve Çin üzerine çeşitli manevralar gerçekleştirmiş, Çin'e çeşitli ek ticari vergiler koymuştur. Önceki altbölümde de belirtildiği üzere, Ocak 2016 da yürürlüğe giren İran ile P5+1 ülkeleri arasında imzalanan kapsamlı ortak eylem planı anlaşmasıyla BM'in yanı sıra ABD ve AB İran'a uygulanan yaptırımları kaldırma kararı almıştır. Fakat tek taraflı bu anlaşmadan Mayıs 2018'de çekilen ABD yaptırımlara da devam kararı almıştır.

INSTEX ile AB ülkelerinden İngiltere, Almanya ve Fransa bazı alanlarda ticari faaliyetini İran ile sürdürmeyi planlamaktadır. Dolayısıyla aralarındaki çatışma sadece ABD ile AB arasında kalmayacak gibi gözükmeyle beraber bu gelişmeler önümüzdeki dönemde bu ülkelerde dengeleri sarsacak siyasi değişimlere bile neden olabilecektir.

İngiltere, Almanya ve Fransa'nın bu sisteme dahil olması ve yürütmesi ile beraber bu ülkeler ABD'yi karşısına almış oldular. Fakat burada önemli olan birkaç husus da gözden kaçırılmamalıdır. Bu sistemin devreye girmesi demek tek başına bir başarı değildir. Bu sistemin sağlıklı bir şekilde kısıtlı alanda iş adamların sorunu gidermesi de önemlidir. Bu olmadan sistemin yürürlüğe girmesi önemli değildir. AB ve İran ilişkilerinin seyrine göre de bu sistemin aksaklığı ya da pozitif yönde gelişimi ortaya çıkacaktır. Ayrıca AB'nin sistemine üye olmayan devletler de sisteme dahil olabilir. Kısacası ABD'nin bu alanda ki rolü İran üzerinde AB'ye geçmiş olacaktır. Bilindiği gibi İran ve Çin konusu ABD'nin kırmızı çizgisidir. Ancak İran ile AB'nin üç ülkesinin karşı karşıya gelmesi de bunların çıkarına değildir. Bu üç ülkenin dev şirketleri uzun yıllardır İran ile çalışmaktadır. Bu sistemdeki esas amaç Trump'ın İran ile ticareti kesip yaptırımları hayata sokması sonucu bu büyük şirketlere vereceği zararın minimize edilmesidir.

Sistemin İran'a pozitif katkısı kadar negatif yönde de etkileri ortaya çıkabilecektir. INSTEX sistemi için hazırlanan metinde terörün finansmanı konusunda uluslararası toplumca istenilen önemli adımların bir an önce atılması gerektiği önemle arz edilmiş ve bu da İran'da kafaları karıştırmıştır. ABD'nin İran'a yönelik olarak uyguladığı yaptırımların küresel finansal sistemin istikrarı ve bütünlüğü için alınmak zorunda kalındığı ABD yetkilileri tarafından özellikle vurgulanmaktadır. ABD Başkanı Donald Trump, 8 Mayıs 2018'de nükleer anlaşmadan çekildiğini duyurmuş ve İran'ın ABD dolarına erişimini, devlet tahvili satmasını, altın ve diğer değerli madenler ile çelik, alüminyum, kömür gibi metallerle ticaret yapmasını, yolcu uçağı ya da parçalarını ithal etmesini engelleyen yaptırım paketini 7 Ağustos 2018'de resmen hayata geçirmiştir. ABD'nin İran'a yönelik ikinci yaptırım paketi, 180 günlük sürenin dolmasının ardından devreye girmiş ve İran Ulusal Petrol Şirketi, İran Petrol Ticaret Şirketi ve Ulusal Tanker Şirketi'ne uluslararası kısıtlamalar getirilirken, ekonomisi büyük ölçüde petrole dayalı olan İran'ın petrolüne ve petrol ürünlerinin satışına yaptırımlar uygulanacağı belirtilmiştir.

5.4. BRICS'İN IMF VE DÜNYA BANKASINA ALTERNATİF YENİ KURUMLARI: NDB VE AIIB

Temmuz 2014'te Brezilya'nın sahil kenti Fortaleza'da, Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika, BRICS olarak toplanmıştır ve iki yeni uluslararası finans kurumu yaratma kararı alınmıştır. Brezilya Cumhurbaşkanı Dilma Rousseff'in dediği gibi "Uluslararası Ekonomik Yönetim Sistemini Yeniden Yapılandırmak İçin" Yeni Bir Kalkınma Bankası (NDB) kurulmuştur ve birkaç ay sonra, 24 Ekim 2014'te, 20'den fazla Asya ülkesi, Asya Altyapısı Yatırım Bankası'nın (AIIB) kurulması konusunda bir Mutabakat Zaptı imzalamıştır. 50 milyar dolarlık bir sermaye tabanına sahip olan NDB, nüfusunun veya ekonomisinin büyüklüğüne bakılmaksızın ve eşit oy hakkına sahip olmakla birlikte beş üye devlet tarafından eşit olarak katkıda bulunmuş, altyapı ve kalkınma projelerini finanse etmiştir. 2016'dan itibaren kredi vermeye başlayan bankanın merkezi Şangay'dadır. Hindistan 5 yıllığına ilk başkan olacak, ardından Brezilya ve Rusya gelecektir. Yeni banka, dünya nüfusunun neredeyse yarısını ve küresel ekonomik üretiminin beşte birini oluşturan BRICS'in artan önemini yansıtmaktadır. Fakat sonunda 100 milyar dolara kadar çıkabilecek 50 milyar dolarlık sermaye tabanı, Dünya Bankası'nın 232 milyar dolarlık sermaye tabanına, hatta Manila merkezli Asya Kalkınma Bankası'nın 165 milyar dolarlık değerine rakip olamamaktadır (Güenal 2019).

Beş lider, aynı zamanda, özellikle acil ödeme krizlerinin akut dengesizliği halinde, üye devletlere finansal acil durumlarda yardımcı olmak için 100 milyar dolarlık bir Şartlı Rezerv Düzenlemesi kurmayı kabul etmiştir. BRICS ülkeleri, Çin'in önderliğinde dünyanın en büyük döviz rezervine sahiptir ve yeni kurum bu tasarrufları kârlı olarak yatırabilir. Larionova ve Shepelov (2016), NDB ve AIIB'nin, EBRD'nin 1991'den bu yana kurulan ilk büyük çok taraflı kalkınma bankası (MDB) olduğu sonucuna varmıştır. Bu yeni kurumların ortaya çıkması, zorlukların başarıyla ele alınması için bir fırsat sağlamaktadır.

Yeni bankalar uluslararası finansal sistem reformu için katalizör görevi görebilir ve geleneksel MDB'leri geliştirmekte olan ülkelerin ihtiyaçlarına daha cevap verebilir hale getirebilir. Bunun gerçekleşebilmesi için MDB'lerin temel alterna-

tif ilkelerine bağlı kalmaları, aynı zamanda etkinliklerini kanıtladıkları alanlardaki geleneksel bankaların deneyimlerine güvenmeleri gerekmektedir (Günel 2019).

Çin'in çok kutuplu yeni finansal düzen içinde oluşan yeni kutbun öncülüğünü yaparak kurulmasını sağladığı, yeni BRICS kuruluşları olan AIIB, NDB, Bölgesel Ekonomik Ortaklık (RCEP) gibi kurumlar 21. yüzyılda batı merkezli Bretton Woods ikizleri olan IMF ve Dünya Bankasına karşı bir alternatif düzenin ilk adımları olarak anlaşılabilir. Bu süreçte Çin'in Asya-Afrika-Avrupa arasında kesintisiz ulaşımı, ticaret ve altyapı girişimini temsil eden ve Pekin'den Londra'ya ulaşacak olan "Bir Kuşak Bir Yol" projesi de büyük bir önem taşımaktadır. Çin'in liderliğini yürüttüğü bu projenin ABD'nin Avrupa'yı yeniden inşa ve kalkındırma sürecinde uyguladığı Marshall Planı'ndan bile daha kapsamlı ve kapsayıcı olduğu iddia edilmektedir. Çin'in Avrasya ekseninde kara, deniz ve hava kanalları ile devasa altyapı yatırımları üzerinden yeniden tanımlamak istediği bölgesel entegrasyon küresel ticarete tüm dengeleri yeniden belirleyebilir (Ünay ve Dilek, 2018:19).

5.5. ULUSAL PARA İLE DIŞ TİCARET BAŞARILI OLABİLİR Mİ?

Küresel ticarete ödeme aracı olarak kullanılan ve ulusal merkez bankaları tarafından en çok kabul gören rezerv para hala büyük oranda ABD dolarıdır. Doların son dönemde birçok para birimi karşısında değer kazanması, cari işlemler açığı sorunu bulunan ülkelerin dolar bağımlılığını daha da arttırmaktadır. Bu ülkeler doların son dönemdeki dalgalanmalarından da fazlaca olumsuz yönde etkilenmektedir.

Ülkelerin artık kendi milli paraları ile ticaret yapmak istemelerinin nedenlerinden birisi de bu dalgalanmalardan asgari düzeyde etkilenerek en hasarsız biçimde çıkma isteğidir. ABD Merkez Bankası FED'in faiz kararına bağlı olarak son dönemde küresel piyasalardan kaynaklanan gelişmeler sonucunda gelişmekte olan ülke para birimlerinin dolar karşısında hızla değer kaybetmesi, bu ülkelerin dış ticaret faaliyetlerinde yerel para birimlerini kullanması konusunu yeniden gündemin üst sıralarına taşımıştır. Bu bağlamda, ihracat ve ithalat konusunda problem yaşayan yani cari açığı yüksek seviyelerde olan ülkeler için para takası (swap) anlaşmaları en önemli çözüm yolu olarak gözükmektedir.

Son dönemde dünyanın önemli küresel güçlerinden biri olan Rusya'nın da doların hakimiyetine darbe vurma amaçlı hamleleri göze çarpmaktadır. Rusya Merkez Bankası, 2018'de dolar rezervlerinin önemli bir bölümünü altın, yuan ve avroya çevirmiştir. Rusya Ekonomik Kalkınma Bakanı Maksim Oreşkin de Rusya Maliye Bakanlığı ve Rusya Merkez Bankası ile ülke ekonomisinin “dolarsızlaştırılması” için çeşitli adımlar atılacağını duyurmuştur. Böylece önemli ticari ortakları olan ülkelerle dolar harici para birimleri veya emtialar aracılığıyla ticaretin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Rusya'nın uluslararası rezervlerinde doların payı, 2018 yılında 2017'ye kıyasla 23,1 puanlık düşüşle % 22,7'ye gerilerken, Euro'nun payı 10 puanlık yükselişle %31,7'ye, yuanın payı 11,4 puanlık artışla %14,2'ye çıkmıştır. Ülkenin rezervlerindeki altının payı ise 2018 itibarıyla yaklaşık 1 puanlık artışla %18,1'e yükselmiştir. Merkez Bankası ve Rus hükümetince yönetilen döviz, para, IMF rezerv pozisyonu, altın ve diğer rezerv varlıklardan oluşan ülkenin uluslararası rezervleri, Ağustos 2008'de 598 milyar dolarla tarihinin en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

Ulusal paralar ile ticaretin yapılması dış ticaret işlem maliyetlerinin düşürülmesi, risk yönetiminin etkinliği ve rezerv para birimlerine olan bağımlılığın azaltılmasına olanak sağlamaktadır. Bu nedenle Türk Hükümeti'nin Çin, Rusya ve İran ile gerçekleştirilen ticarete yerel para birimini kullanmak için çağrıda bulunmasına yuanın uluslararası rezerv para birimi olması için çaba sarf eden Çin de olumlu karşılık vermiştir. Çin Türkiye için en önemli ithalatçı ülke konumunda olması nedeniyle iki ülke arasında gerçekleşecek yerli paraya dayalı dış ticaret Türkiye'nin konvertibl döviz açığının azalmasına ve dolayısıyla döviz piyasalarındaki dalgalanmalardan daha az etkilenmesine neden olacaktır. Çin için ise yuanın küresel ödeme aracı olarak daha fazla kullanılmasına katkı sağlayacaktır. Bilindiği gibi IMF İcra Direktörleri Kurulu'nun aldığı kararla, yuan, 1 Ekim 2016 tarihinden itibaren dolar, avro, yen ve sterlinin yanında 1969 yılında yürürlüğe giren Özel Çekme Hakları (SDR) sepetinin beşinci para birimi olmuştur. Çin hükümeti yuanın küresel ödemelerde yaygın olarak kullanılması ve merkez bankaları tarafından rezerv olarak tutulması için çaba harcamaktadır. Bu nedenle Çin ulusal paralar ile ticaretin yapılmasına sıcak bakmaktadır.

TÜİK verilerine göre, Türkiye’de, 2018 yılında toplam ihracatın %6’lık bölümü TL karşılığında yapılmıştır. Bu dönemde ihracatın %47’si euro, %42’si ABD doları, %3’ü İngiliz sterlini, geri kalanı diğer para birimleri ile gerçekleştirilirken, ithalatın da %56’sı dolar, %35’i euro, %8’i TL, geri kalan bölümü diğer para birimleriyle yapılmıştır. Dış ticarete TL’nin payının artırılması, uzun yıllardır kronik sorunu haline gelen cari açıkla mücadele eden Türkiye ekonomisinin istikrarı açısından oldukça önemlidir.

Dolarda yaşanan dalgalanmalar nedeniyle ulusal paralarla dış ticaretin yapılmasının gündeme gelmesi iki para birimi arasındaki takas anlaşmalarının giderek daha fazla yapılmasına neden olmaktadır. Para takasının temel hedefi, iki ülkenin yerel para birimleri üzerinden gerçekleştirilen ticareti kolaylaştırmaktır. Para takası anlaşmaları ülkelerin ihracat ve ithalatı için sabit kur sunması, güvenli kar maksimizasyonu sağlaması nedeniyle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için kullanılan bir yöntemdir. Çin, Rusya, İran gibi ülkeler yerli para ile ticareti geliştirmek amacıyla swap (takas) merkezleri kurmaktadır. Aynı zamanda BRICS ülkeleri ortaklığında kurulan NDB (New Development Bank) özellikle kalkınma finansmanı konularında kaynak sağlayan önemli bir uluslararası finansal kuruluştur.

Merkez bankaları arasındaki swap hatları ve teminatlandırılmış ödünç verme işlemleri son yıllarda daha çok işlev kazanmıştır. Ekim 2008’de Avrupa Merkez Bankası (ECB) ve İsviçre Merkez Bankası Euro alanında İsviçre frankının dağılımını kolaylaştırmak için bir swap düzenlemesi yapmışlardır. Benzer swap işlemleri ECB ve diğer AB ülkeleri arasında da yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ile Çin Merkez Bankası arasında ilk para takas anlaşması Şubat 2012’de 3 milyar lira (10 milyar yuan) olarak imzalanmıştır. Halen yürürlükte bulunan 2012 tarihli para takası anlaşması, 2015’te 3 yıl süreyle uzatılmış ve anlaşmanın tutarı 12 milyar yuana yükseltilmiştir. Temel hedef, iki ülkenin yerel para birimleri üzerinden gerçekleştirilen ticareti kolaylaştırmaktır. Böylelikle Çinli üreticilerinin kur farkına ve ekonomik konjonktüre bağlı kalmaksızın rahatça ticaret yapabilmesine ortam sağlamıştır.

Mevcut ihracat faaliyetlerimizde Rusya, İran, G. Kore gibi ülkelerle TL ile ticaret ön plana çıkmaktadır. Ürün bazında bakıldığında ise ihracatta TL ile en

yüksek ticaret hacmi elektrik-elektronik, kimyevi maddeler, hazır giyim ve mobilya tarafında görülmektedir. Ülke bazında da TL ihracata bakıldığında Almanya, ABD, İspanya, İngiltere ve Fransa TL ile ihracat karşılığında TL geri ödemesi aldığımız ülkeler olarak dikkat çekmektedir (Yılmaz, 2016).

Türkiye'nin özellikle döviz rezervleri açısından uzun yıllardır sıkıntılı bir süreçten geçmesi zaman zaman özellikle dış ticaretinde önemli paydaşları olan yakın komşuları ile yerel para cinsinden ticaret yapma konusunda adımlar atmaya itmiştir. Son zamanlarda özellikle İran'ın yaptırımlar karşısında dış ticarete ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalması sonucu Türkiye ile yerel para cinsinden ticaret konusu tekrardan gündeme gelmiştir. İran ile Türkiye arasında ekonomi alanında tercihli ticaret, enerji, bankacılık alanında işbirliği, ortak para biriminin kullanılması ve INSTEX benzeri bir mali mekanizma kurulması konuları iki ülke yetkilileri tarafından ele alınmış ve İran yetkilileri, Türkiye ile özellikle petrol ihracatı için INSTEX benzeri bir yapının kurulabileceğini söylemişlerdir.

Ülkeler arasında ulusal paralar ile dış ticaretin sürdürülebilir olması birbirlerinden elde ettikleri ulusal paralar cinsinden kazançlarının yakın olmasına bağlıdır. Çin ve Rusya arasındaki ticarete ruble ve yuan kullanımının başarıyla uygulanmasının nedeni her iki ülkenin birbirine ihracatının çok yakın tutarlarda olmasındandır. AB'nin, ABD tarafından İran'a uygulanan yaptırımlardan korumak ve İran ile ticaretini devam ettirmek için ortaya çıkardıkları INSTEX sistemini devreye sokmak istemesinin en önemli gerekçelerinden biri de diğer küresel güçlerin dünyadaki dolar hegemonyasını sona erdirmektir. Burada da öne çıkan unsur yerli para ile ticaretin payının artırılmasıdır.

SONUÇ

Çok eski tarihlerden beri yapılan ticaret sonuçta para ile yapılmaktadır, rezerv para birimi ise ABD dolarıdır. Ticaret ve kur savaşlarının arka planında doların rezerv para olması ve dünya hâkimiyeti kavgası yatmaktadır. 2008-2009 krizinin ardından kur savaşları şeklinde başlayan, Trump'ın başkan olmasıyla birlikte ABD'nin başta Çin olmak üzere bazı ülkelere yaptırımları ile alevlenen ticaret savaşlarının tek nedeni ticaret açıklarının kapanması değil, aynı zamanda yeni dünya düzeninde jeopolitik hâkimiyeti koruma kaygısıdır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren dünya genelinde yaşanan küresel güç savaşları Sovyetler Birliği'nin dağıldığı 1991 yılına kadar soğuk savaşlar şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu süre boyunca ABD 1944 yılında uluslararası alanda kabul ettirdiği Bretton Woods sistemi, sonrasında 1976 yılından itibaren uygulanmaya başlayan petro-dolar sistemi ile küresel alanda hegemonyasını sürdürmeyi başarmıştır. Ancak 2001 yılında ABD'de yaşanan 11 Eylül olayları, uluslararası alandaki ABD hegemonyasının homojen olmadığını ortaya çıkarmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra dünya genelinde neredeyse her bakımdan süper bir güç olarak görülen ABD'nin 11 Eylül saldırılarından sonra özellikle dünyadaki güç merkezi olarak ifade edilen Avrasya'da artık tek başına bir süper güç olmadığı görülmeye başlanmıştır. Diğer taraftan diğer bölgesel güçler olan Çin ve Rusya artık Avrasya'da daha fazla hareket etme imkanına sahip olmuşlardır.

ABD hegemonyası için en büyük tehdidin aslında Avrupa olduğu görüşü de dikkat çekmektedir. Avrupa'da bulunan Almanya, Fransa gibi lider ülkelerin geçmişlerinden gelen demokratik ve derin devlet geleneklerine sahip olmaları ve bu ülkelerin önderliğinde Avrupa birleşik devletleri gibi bir yapının kurulmasının ABD'nin dünya genelinde politik, ekonomik ve birçok alanda sürdürdüğü hegemonyasına son verebileceği ileri sürülmektedir. Son dönemlerde lider AB ülkelerinin enerji ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla birtakım uluslararası ticaret ilişkileri geliştirerek ABD hegemonyasını kırmak adına bazı adımlar attıkları görülmektedir. Örneğin AB ülkelerinin İran ile ABD doları kullanmadan ticaret yapmak amacıyla kurdukları INSTEX mekanizması bu adımlar arasında en dikkat çekici olanıdır. Ayrıca BRICS ülkelerinin IMF ve Dünya Bankasına alternatif olarak kurduğu NDB ve AIIB ile ulusal paralarla ticaretin gelişmesi için yapılan çalışmalar dikkat çekicidir.

Son dönemde küresel güçler arasında yaşanan uluslararası ticaret savaşları dikkate alındığında ise, ABD dolarının geçmişteki itibarını önemli oranda kaybetmesine rağmen kısa ve orta vadede küresel rezerv para birimi olma fonksiyonunu kaybetmeyeceği anlaşılmaktadır. Aslında daha doğrusu uluslararası piyasalardaki ABD doları hakimiyetinin ne kadar devam edeceğini ABD'nin kendisinin belirleyeceği söylenebilir. Trump'ın başkanlığı sonrası ciddi prestij kaybı yaşanan ABD'nin ekonomik olarak almış olduğu kararlarla küresel serbest ticaret sis-

temini terk ederek ithal ikamesi gibi korumacı politikalara yöneldiği görülmektedir. Kısaca ABD'nin dünyada ticari, politik ve stratejik alanlarda devam ettirdiği liderliğini kaybetmesi ABD dolarının da sürdürmüş olduğu hakimiyeti kaybetmesine sebep olabilecektir.

Yeni süreçte ABD-Çin arasında kızışan uluslararası ekonomik ve teknolojik rekabetin devlet aktivizmini daha da harekete geçireceği varsayılabilir. Zira uluslararası sistemde giderek konvansiyonel sert çatışmalar ve savaşların yerini ticaret, bilim, sanayi ve teknoloji savaşları almaktadır. Denilebilir ki uluslararası güç projeksiyonunun ana noktası sert güçten ziyade yumuşak ve sert gücün birlikte kullanıldığı akıllı güce kaymaktadır (Ünay ve Dilek, 2018: 25).

Geçiş sancılarını yaşadığımız bu çok kutuplu yeni dünya düzeni Türkiye açısından değerlendirildiğinde, Türkiye'nin bu dönemde hem ortaya çıkan yeni fırsatlardan yararlanması hem de bazı önlemler alması gerekmektedir.

Yükselen bir ekonomi ve gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'nin de DTÖ'nün temsil ettiği uluslararası ticaret rejimi tarafından onaylanmayan geleneksel korumacılık politikalarından ziyade modern ve daha sofistike yeni korumacılık yöntemleriyle stratejik gördüğü sektörleri desteklemesi önemlidir. Bu bağlamda büyük çaplı kamu alımlarının öncelikli sektörlerdeki küçük ve orta boy üreticiler ile küresel piyasalarda büyüme potansiyeli taşıyan şirketleri destekleyecek biçimde yapılması, yine kamu tedarik zincirindeki standart ve koşulların yerli firmaları avantajlı kılacak şekilde tasarlanması, yerli üreticilerin enerji ve hammadde maliyetlerini düşürecek yatırımlara ağırlık verilmesi, yurt dışı pazarlarda kuluçka ve kümelenme çalışmalarının desteklenmesi, üretime yönelik AR-GE ve eğitim giderlerine destek olunması düşünülebilecek önlemler arasındadır. Havacılık, uzay, insansız hava araçları, petro-kimya, genetik, optik, nanoteknoloji, yeni malzeme teknolojileri, yazılım ve ilaç sanayii gibi stratejik sektörlerde yerli üreticileri güçlendirecek tarife dışı engeller dahi uygun konjonktürlerde gündeme alınabilmelidir (Ünay ve Dilek, 2018: 26).

Kur savaşları gelişmiş ve refahı yüksek ülkeler tarafından başlatılmış olmasına karşın Türkiye'nin içerisinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler de bu durumdan etkilenmektedirler. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin uluslararası

piyasalarda yaşanan bu kur savaşlarından etkilenmesinin temelinde gerçekleştirdikleri dış ticaret işlemleri ve yabancı sermaye hareketleri bakımından gelişmiş ülkelerle bağlantılı olması yatmaktadır. Dolayısıyla Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerindeki döviz kurları küresel piyasalarda yaşanan parasal hareketlerin yarattığı değişimlerden etkilenmektedir (Banu ve Altay, 2018).

Son dönemde Türkiye ekonomisinin küreselleşme hareketlerine uyarak uluslararası ekonomik sisteme olan entegrasyonunun her geçen gün kuvvetlenerek arttığı görülmektedir. Türkiye ekonomisinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. kuruluş yılı olan 2023 yılı için toplam ihracat hacmi hedefinin 500 milyar dolar olarak belirlenmesi yaşanan bu küresel entegrasyonun bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum Türkiye'nin hem bulunduğu uluslararası ticaret pazarları içerisindeki mevcut payını artırması hem de farklı pazar arayışlarını hızlandırmasını gerekli hale getirmektedir.

2023 Türkiye İhracat Stratejisi ve Eylem Planı'nda, Türkiye'nin hem ihracat hacminin artırılmasını hem de farklı dış ticaret pazarlarına ulaşmasını sağlamak amacıyla uluslararası ülke ekonomileri hedef ve öncelikli olmak kaydıyla iki sınıfa ayrılmıştır. Hedef ülke ekonomileri grubu Türkiye'nin ihracat hacmi için önemli potansiyele sahip ekonomik sınıfı oluştururken, öncelikli ülke ekonomileri grubu ise farklı dış pazarlara ulaşmak için işlemlerin yoğunlaştırılması gereken ekonomik sınıfı oluşturmaktadır. Hedef ülkeler sınıfı içerisinde Türkiye'nin dış ticaretinde ithalat hacminin yüksek olduğu yani çoğunlukla dış açık verdiği ülkeler olan Çin, Rusya, Hindistan ve İran gibi ülkeler yer almaktadır. Öncelikli ülkeler sınıfı içerisinde ise Türkiye'nin dış ticaret hacminin hiç olmadığı veya çok sınırlı olduğu ancak Türkiye ile ortak milli veya dini kültür ve geleneklere sahip Türkmenistan, Azerbaycan, Malezya ve Cezayir gibi ülkeler bulunmaktadır (Yücesan, Torun ve Kurt, 2017).

Uluslararası piyasalarda yaşanan kur savaşları Türkiye ekonomisi açısından değerlendirilecek olursa, Türkiye'nin dış ticaretindeki ithalat işlemlerinin ABD dolarına, ihracat işlemlerinin ise Euro'ya dayalı şekilde gerçekleştirildiği görülmektedir. Buradan hareketle Euro/Dolar paritesinin yükselmesi, Türkiye'nin dış ticaret hacminin yükselmesini ve buna bağlı olarak da Türkiye ekonomisinin bü-

yüme veya kalkınma hedefleri için beklentilerde iyileşmeyi beraberinde getirmesi anlamına gelmektedir. Yani Türkiye dış ticaretinde ihracat payının yüksek olduğu AB ülkeleri ile dış ticaret ilişkilerini geliştirmeye devam etmelidir ve ithalat payının yüksek olduğu İran, Rusya, Çin gibi ülkeler ile arasındaki ihracat payının da yükseltilmesini hedefleyen ekonomik politikalar geliştirmek durumdadır.

Sonuç olarak, doların yen ve yuan gibi alternatiflerinin kısa dönemde rezerv para birimi olmaları zor görünmektedir. Bitcoin veya IMF tarafından önerilen “bancor” da geleceğin tek para birimi olarak pek gerçekçi durmamaktadır. Çin’in öncülüğünde kurulan NDB ve AIIB, yakın gelecekte IMF ve Dünya Bankası’yla aynı seviyeye ulaşamayacak olsalar da kısa bir sürede iyi bir başlangıç yapmışlardır. Ama uluslararası finansal mimari gözlerimizin önünde aşama aşama değişmektedir. Bu gelişmeler bize göstermektedir ki, petro-dolar sisteminin çöküşü yaklaşmakta ve dolar çağı sona yaklaşmaktadır. Kısa dönemde tek bir rezerv para birimi olmayacak olsa da yeni bir çok kutuplu finansal sistem ve SDR’ye benzeyen yeni bir rezerv para olacaktır. Bu SDR benzeri yeni para birimi sadece BRICS ülkelerinin paralarını değil G-20 ülkelerinin paralarını da içerebilir (Güenal, 2019: 8).

KAYNAKÇA

- Aslan, M. (2019). AB İran yaptırımlarını INSTEX’le aşacak, 1 Şubat 2019, http://www.haberdukkani.com/haber/ab-iran-yaptirimlerini-instexle-asa-cak_591518.html
- Aydın, M. (2003). Amerika Dünyadan Ne İstiyor? ABD’nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi ve Dış Politikası. *Stradigma Aylık Strateji ve Analiz Dergisi*, Mayıs 2003, Sayı 4.
- Banu, G. & Altay, O. (2018). Dolar-Euro Paritesinin Reel Efektif Döviz Kuru Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin Bir Analiz. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 72-77.
- Bordo, M.D. & McCauley, R.N. (2017). Triffin: Dilemma or Myth?. *BIS Working Papers No. 684*.
- Brzezinski, Z. (1998). *Büyük Satranç Tahtası: Amerika’nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere*. Sabah Yayınları. İstanbul.

- Brzezinski, Z. (2005). *Tercih: Küresel Hakimiyet mi? Küresel Liderlik mi?* İstanbul: Sabah Yayınları.
- Brzezinski, Z. (2016). *Toward a Global Realignment*, *The American Interest*, April 17, 2016.
- Eğilmez, M. (2018). Kur Savaşları, Ticaret Savaşları ve Küreselleşme, Kendime Yazılar: <http://www.mahfiyegilmez.com/2018/01/kur-savaslar-ticaret-savaslar-ve.html> adresinden alındı.
- Eichengreen, B. (2010). *Managing A Multiple Reserve Currency World*. University of California Publications, Berkeley, USA.
- Ersungur, Ş. M., Boz, F. Ç. & Çınar, Ö. (2017). Türkiye ile BRICS Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaret İlişkileri: Girdi – Çıktı Yöntemi ile Bir Analiz, *Business and Economics Research Journal*, Vol.8, No.3, ss.395-412.
- Ertuna, Ö. (2006). Yeni Dünya Düzeni: Küreselleşme. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı 30.36-45.
- Geranmayeh, Ellie and Esfandyar Batmanghelidj (2019), Trading with Iran via the special purpose vehicle: How it can work? ECFR, 7th February, 2019. Erişim Tarihi: 25 Nisan 2019, Erişim Adresi: https://www.ecfr.eu/article/commentary_trading_with_iran_special_purpose_vehicle_how_it_can_work
- Ghymers, C. (2016). Overcoming the Triffin Dilemma Today: A Plan For A Stable International Financial Architecture. *Interdisciplinary Institute For Relations Between Europe, Latin America and The Caribbean Publications*. BELGIUM.
- Girardi, A. (2019), INSTEX, A New Channel To Bypass U.S. Sanctions And Trade With Iran, Forbes.com, 9.4.2019, Erişim Tarihi: 23 Aralık 2019, Erişim Adresi: <https://www.forbes.com/sites/annalisagirardi/2019/04/09/instex-a-new-channel-to-bypass-u-s-sanctions-and-trade-with-iran/#48bf6008270f>
- Goldman Sachs (2001), “Building Better Global Economic BRICs”, written by Jim O’Neill, Global Economics Paper No: 66, 30th November 2001, <http://www.goldmansachs.com/our-thinking/topics/brics/brics-reports-pdfs/build-better-brics.pdf>.
- Goldman Sachs (2003), “Dreaming With BRICs: The Path to 2050”, written by Dominic Wilson and Roopa Purushothaman, Global Economics Paper No: 99, 1st October 2003, <http://www.goldmansachs.com/our-thinking/topics/brics/brics-reports-pdfs/brics-dream.pdf>.

- Goldman Sachs (2005), “How Solid are the BRICs?”, written by Jim O’Neill, Dominic Wilson, Roopa Purushothaman and Anna Stupnytska, Global Economics Paper No: 134, 1st December 2005, <http://www.goldmansachs.com/our-thinking/topics/brics/brics-reports-pdfs/how-solid.pdf>.
- Güenal, M. (2008), Küresel Mali Krizin Nedenleri, Gelişimi ve Etkileri, *2023 Dergisi*, Ekim 2008, Yıl 8: Sayı: 90.
- Güenal, M. & Alp, A. (2007). The Role of the IMF in Crises and the Case of Turkey: Is the IMF Preventor or Creator of Crises? (Krizlerde IMF’nin Rolü ve Türkiye’nin Durumu: IMF Krizlerin Yaratıcısı mı yoksa Önleyicisi mi?) *İktisat İşletme ve Finans*, Haziran 2007, 22 (255):115-127.
- Güenal, M. (2010). Küreselleşme, Milliyetçilik ve Ekonomi, *Düşünce Dünyasında Türkiz*, Kasım-Aralık 2010, Sayı: 6, s.69-76.
- Güenal, M. (2018). Towards a New Financial System: End of the Dollar Era and Rise of a Multi-Currency System, içinde geçtiği kitap; *Economic Issues in Retrospect and Prospect II*, Eds. Prof. Jose R. Pires MANSO, Assoc. Prof. Ahmet Arif EREN, First Edition, September 2018, Londra, IJOPEC Publication No: 2018 / 24Part II, Ch.8, s.253-274
- Güenal, M. (2019). Doların Yükseliş ve Düşüşünün Tarihi: Dolar Hakimiyetinin Sonu mu? *Tarih Okulu Dergisi*, Ocak, 2019
- Güenal, M. (2010). Küreselleşme, Milliyetçilik ve Ekonomi, *Düşünce Dünyasında Türkiz*, Kasım-Aralık 2010, Sayı: 6.
- Huang, Y., Chen L., Sibö L. & Heiwai T. (2018), Trade Linkages And Firm Value: Evidence From The 2018 Us-China “Trade War”, *CTEI Working Papers*, 2008-04.
- Hunter, S.T. (1992). The Muslim Republics of Soviet Union: Challenges for The United States. *The Washington Quarterly*, 57-71.
- Ağır, H. & Yıldırım, S. (2015). Türkiye ile BRICS Ekonomilerinin Makroekonomik Performans Karşılaştırması: Betimsel Bir Analiz, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol.12, No..2, s. 42. <http://www.sbd.ksu.edu.tr/article/view/5000148931>
- Kalyoncuoğlu, Y. A. (2017). *Mayıs Çiçeği ve Hazine Yelkenlileri*, İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Kantarıcı, Ş. (2012). Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı Koalisyonlar Dönemi Mi?. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl 8, Sayı 16, 47-85.

- Larionova, M. V. & Shepelov A. V. (2016). Potential Role of the New Development Bank and Asian Infrastructure Investment Bank in the Global Financial System. *International Relations*, 16(4), 700-716.
- Marshall, A.G., (2009). The financial new world order: towards a global currency and world government. *Global Research*, 6 April. <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=13070>, [Erişim tarihi: 04.10.2009].
- Martin, M. F. (2018). *What's the difference? Comparing U.S. and China trade Data*. Retrieved from Congressional Research Center: <https://fas.org/sgp/crs/row/RS22640.pdf>
- Meakin, L., (2018). "Currency Wars", Bloomberg, <https://www.bloomberg.com/quicktake/currencywars>.
- Medhat, A. (2018), *US-China Trade War*, https://www.researchgate.net/publication/330500744_US-China_Trade_War_2018.
- Mundell, R.A. (2003). The International Monetary System and The Case For A World Currency. *Leon Kozminski Academy of Entrepreneurship and Management and TIGER Distinguished Lectures Series No. 12*, 1-35.
- Rickards, J. (2014). Currency Wars Revisited, CFA. *Institute Conference Proceedings Quarterly*, Third Quarter.
- Rickards, J. (2017). *Kur Savaşları bir sonraki küresel krizin oluşumu* (3 b.). (N. Domaniç, & N. Avhan, Çev.) İstanbul: Scala.
- Rodrik, D. (2016). There is no need to fret about deglobalisation. *Financial Times*, October 4, 2016
- Sepanek, E. (2016). Currency Wars Explained: What Is a Currency War?. <https://www.sbcgold.com/>.
- Sheng, A. (2009). *From Asian to Global Financial Crisis: An Asian regulator's view of unfettered finance in the 1990s and 2000s*. Cambridge University Press.
- Siby K.M. & Arunachalam, P. (2018). The US-China trade competition: an Overview. Retrieved from MPRA: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/87236/1/MPRA_paper_87236.pdf
- Stiglitz, J. (2003). Dealing with Debt How to Reform The Global Financial System. *Harvard International Review*, Vol. 25, No. 1, 54-58.
- Tatlıyer, M (2018). The Waning Reputation of the US Dollar. *The New Turkey*, 13 Eylül 2018.

- Tatlıyer, M. (2019). Çok Kutuplu Dünyada Doların Yerini Ne Alacak?. *Seta Rapor*, (<https://setav.org/assets/uploads/2019/04/131R.pdf>)
- Triffin, R. (1957). *Europe and the Money Muddle: From Bilateralism to Near-Convertibility, 1947-1956*. Yale University Press, Connecticut: 1957.
- Ünal, O. (2016). Küreselleşme Duvara Tosladı, *Derin Ekonomi*, Aralık 2016. <https://www.zraporu.com/kapakdosyasi/kuresellesme-duvara-tosladi/>
- Ünay, Sa. & Dilek, Ş. (2018). Yeni Korumacılık ve Ticaret Savaşları, *SETA Analiz* Ocak 2018, Sayı: 228.
- Yıldızoğlu, E. (2019) Yeni döneme ABD, Rusya ve Çin'in silahlanma yarışı mı damga vuracak? BBC Türkçe, 12 Şubat 2019. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47198011>
- Yılmaz, C. & Karakılıç, N. (2017). Global Ticaret (Döviz) Savaşları. *Eurasian Conference On Language and Social Sciences*, 22-24 Mayıs. Antalya/TÜRKİYE.
- Yılmaz, M. E. (2008). The New World Order: An Outline of the Post-Cold War Era. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 7(4).
- Yücel, U. T. (2019). Türkiye'nin Küresel Vizyonu: Yeni Dünya'nın Öncüsü BRICS, <https://www.diplomatikstrateji.com/turkiyenin-kuresel-vizyonu-yeni-dunyanin-ocusu-brics/>, 12/01/2019.
- Yücesan, M., Torun, M. & Kurt, S. (2017). Döviz Kuru Değişimlerinin Dış Ticaret Üzerine Etkileri: Türkiye'nin Yeni Dış Ticaret Pazarı Arayışında Seçilmiş Ülke Grupları Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 10, Sayı 52, 1288-1297.

3. BÖLÜM

OECD ÜLKELERİNİN KÜRESEL TİCARETTEKİ KONUMU

Uğur YILDIRIM
Kırıkkale Üniversitesi
u.yildirim@kku.edu.tr

Doç. Dr. Emre AKSOY
Kırıkkale Üniversitesi
emreaksoy@kku.edu.tr

ÖZET

Mevcut küresel ekonomik sistem İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD önderliğinde kurulmuştur. IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü'nün yönetiminde işleyen küresel ekonomik sistem, son 60 yılda küresel üretim ve ticaretin artmasını sağlamıştır. Dış ticareti serbestleştirmeye çalışan sistem, dış ticaret önündeki engellerin kaldırılması için kurallar koymuş ve ticareti serbestleştirecek iktisadi birleşme hareketlerini teşvik etmiştir. AB, EFTA ve NAFTA gibi iktisadi birleşme hareketleri oluşmuş ve bunlar OECD çatısı altında küresel ticaretin artması için serbestleştirme çabalarına devam etmişlerdir. Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne katılmasından sonra, OECD'nin 2000'lerin başında %82 olan küresel üretimdeki payı %61'e, küresel ihracat içindeki payı %73'den %60'a, küresel ithalat içindeki payı %75'den %61'e düşmüştür. Diğer taraftan bu dönüştürülen küresel üretim ve ticaretin, klasik dış ticaret göstergeleriyle ölçülmesinin, bir yanılsama yarattığını iddia eden çalışmalar vardır. Bu çalışmalara göre aslında OECD klasik dış ticaret göstergelerinin gösterdiği kadar bir pay kaybı yaşamamıştır. Ancak politika yapıcılar göstergelerin gerçeği göstermediği ile ilgili itirazlara pek inanmıyor olacak ki son dönemde, Çin – ABD arasında, küresel bir ticaret savaşına dönüşmesinden endişe edilen, bir gerilim yaşanmaktadır. Diğer yandan, böyle bir küresel ticaret savaş yaşanması olasılığına karşı, Brexit sürecini yaşayan Avrupa'da, şimdiden çok yönlü ticaret anlaşmalarının hazırlığı yapılmaktadır. Çin-ABD geriliminde olası iki sonuç olduğu değerlendirilmektedir. İlki Çin mevcut küresel ekonomik sistem için bir tehdit olarak görülüp, kotalarla piyasa mekanizması dışına itilecektir. İkincisi ise bir uzlaşmaya varılacaktır. İlk sonucun dönüştürülen küresel üretim ve ticaret yapısında imkânsız olduğu değerlendirilmektedir. İkinci sonuç sancılı ama tek çözüm yolu gibi gözükmektedir.

Anahtar Sözcükler: OECD, Küresel Ticaret, Yeni Küreselleşme

ABSTRACT

The current global economic system was established under the leadership of the USA after the Second World War. The global economic system, which operates under the leadership of the IMF, the World Bank and the World Trade Organization, has increased global production and trade in the last 60 years. The system, which tries to liberalize foreign trade, has established rules for removing obstacles to foreign trade and encouraged economic integration movements to liberalize trade. Economic integrations such as the EU, EFTA and NAFTA have developed and continued their liberalization efforts to

increase global trade under the umbrella of OECD. After China's get into the World Trade Organization, the share of OECD in global production, which was 82% in the early 2000s, decreased to 61%, its share in global exports decreased from 73% to 60% and its share in global imports decreased from 75% to 61%. On the other hand, there are studies claiming that the measurement of this transformed global production and trade with classical foreign trade indicators creates an illusion. According to these studies, the OECD has not suffered a share loss as the classical foreign trade indicators show. However, policy-makers will not believe the objections that the indicators do not show the truth, and there has recently been a tension between China and USA, which is worried that it will turn into a global trade war. On the other hand, in the face of the possibility of such a global trade war, in Europe that is undergoing the Brexit process, multilateral trade agreements are already being prepared. There are two possible results in the China - USA tension. First, China will be seen as a threat to the current global economic system and will be pushed out of the market mechanism by quotas. Secondly, an accommodation will be reached. The first result is considered to be impossible in the transformed global production and trade structure. The second result is painful but seems to be the only solution.

Key Words: OECD, Global Trade, New Globalization

GİRİŞ

Bugün küresel ticaret diye adlandırılan kavramın temelleri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan, dünya ticaretinin serbestleştirilmesi çabalarının bir ürünüdür. Korumacı dış ticaret politikalarını, dünya ticaretinin büyümesi ve gelişmesi önünde engel olarak gören küresel anlayışın serbestleştirme çabaları, iki boyutta gelişim göstermiştir. İlki, ülkelerin dış ticaretten kendilerini koruyan önlemlerini tedrici olarak ortadan kaldırmayı amaçlayan GATT çerçevesindeki çok taraflı görüşmeler boyutu, ikincisi ise yine aynı amaçla yapılan iktisadi birleşme hareketleridir. Bu iki boyutta yürütülen çalışmalar küreselleşmeyi ve küresel ticareti yaratmıştır.

GATT 1947'de küresel bir yaklaşımla tüm dünyada ticareti serbestleştirmeyi amaçlayarak ortaya çıkmış, 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) dönüşmüş ve küresel ticarete yön vermeye başlamıştır. Diğer yandan bazıları çoğ-

rafi bölge temelinde dayalı, bazıları ise coğrafyadan bağımsız din, siyasal ve ekonomik rejim gibi faktörlere dayalı iktisadi birleşme hareketleri yaşanmıştır. AB, EFTA, NAFTA ve ASEAN coğrafi bölge temelli birleşme hareketleri arasında sayılırken, OECD ve İslam Konferansı Teşkilatı coğrafi temelli olmayan birleşme hareketlerindedir. Dünya Ticaret Örgütü'nün küresel çabaları ve iktisadi birleşme hareketlerinin bölgesel çabaları, birbirine rakip olarak değil destekleyici ve tamamlayıcı şekilde küreselleşmenin hızlanmasına hizmet etmiştir. İktisadi birleşme içindeki ülkeler kendi aralarında küresel ticareti, Dünya Ticaret Örgütünün yükümlü kıldığı çok ötesinde serbestleştirmeyi, hatta tam bir serbesti sağlamayı amaçlamıştır. Bu bağlamda batılı ülkeler arasında işbirliği ve dayanışmayı sağlayamaya yönelik olarak kurulan Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), 1961 yılında Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın (OEEC) yerine kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın yeniden imarı için Amerika'nın verdiği Marshall Yardımlarının yönetimi ve koordinasyonu için kurulmuş olan OEEC, Avrupa'nın kısa sürede toparlanması sonrasında misyonunu tamamlamış olmasına rağmen dağılmamış, bilakis Amerika ve Kanada'nın katılımıyla genişlemiş, Atlantik'in iki yakasındaki Batılı sanayi ülkelerinin oluşturduğu bir örgüte dönüşmüştür. AB, EFTA ve NAFTA ülkeleri aynı zamanda OECD ülkeleridir. Batılı ülkelerin haricinde Japonya ve Güney Kore de OECD üyesidir (Seyidoğlu, 2013:225-305). OECD üyesi ülkeler Şekil 1'deki haritada gösterilmiştir.

Dünya yüzölçümünün %28'ini ve nüfusunun %17'sini oluşturan OECD ülkeleri dünyada yaratılan Gayrisafi Yurtiçi Hasılanın %61'ini üretmektedir. OECD'nin 36 üye ülkesi bulunmaktadır. Bunlar; Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Güney Kore, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Kanada, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Meksika, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Şili, Türkiye, Yeni Zelanda ve Yunanistan'dır.

OECD, gelişmiş ülkeler arasında politika koordinasyonunu ve ekonomik serbestliği destekleyen uluslararası bir organizasyondur. OECD'nin misyonu, geliş-

miş ülkelerdeki insanların ekonomik ve sosyal refahını artıracak politikaları teşvik etmektir. OECD'nin temel amacı, küresel ekonomiyi iyileştirmek, küresel ticareti teşvik etmek ve gelişmesini sağlamaktır.

Şekil 1. OECD Ülkeleri

Kaynak: <https://www.atlasbig.com/images/oecd-countries-map.png> Erişim Tarihi:03 Aralık 2019

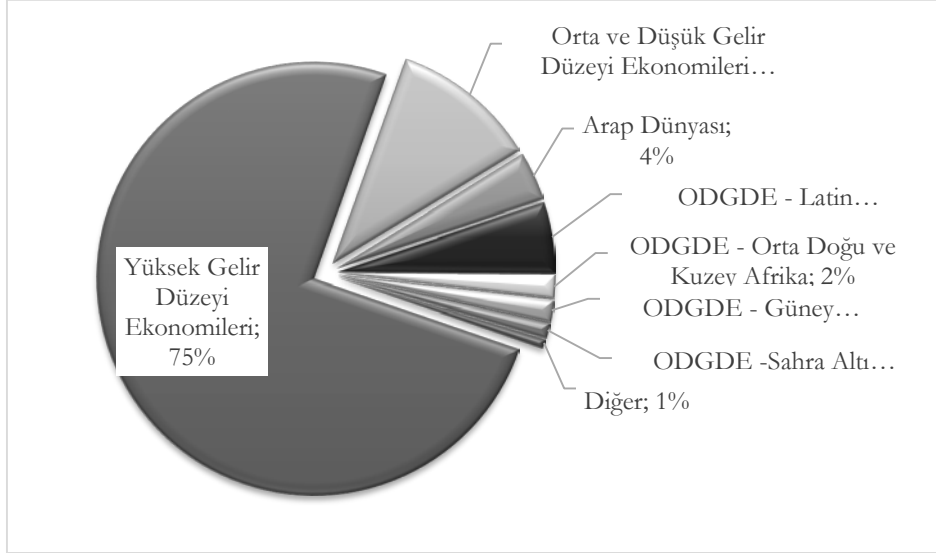
Ticaretin serbestleştirilmesi çabalarının bir sonucu olarak küresel kriz dönemine kadar ihracat ve ithalat rakamlarının sürekli arttığı ve küresel ticaretin her geçen gün daha da genişlediği görülmektedir. İktisadi birleşme hareketleri, birlik içi ülkelere sağladığı imtiyazlar ve kolaylıklar sayesinde kendi aralarındaki ticareti artırmaktadır. Bu bağlamda OECD ülkelerinin ihracat ve ithalatına bakıldığında yapılan ticaretin büyük bölümünün birlik üyesi yüksek gelir düzeyine sahip ülkeler arasında gerçekleştiği görülmektedir. Grafik 1’de OECD ülkelerinin 2017 yılı ihracatının ülkelerin gelir düzeyin gruplandırmasına göre hangi ülke gruplarına olduğu görülmektedir. Buna göre OECD ülkelerinin yapmış olduğu ihracatın %75’i yüksek gelir düzeyindeki ekonomilere olmaktadır. Grafik 2’te ise OECD ülkelerinin 2017 yılı ithalatının hangi ülke gruplarından olduğu görülmektedir. OECD ülkelerinin yapmış olduğu ithalatın %67’si yüksek gelir grubu ülkelerindedir. Her iki grafikten de anlaşılacağı üzere OECD ülkelerinin dış ticaret hacminin önemli bir kısmı yüksek

gelir grubundaki ülkeler arasındadır. Bu durum dış ticaretin serbestleştirilmesi çabalarının ve iktisadi birleşme hareketlerinin doğal sonucudur. AB, EFTA, NAFTA ve bunların birleşimi olan OECD'nin zaten kuruluş amacı ticaretin kendi aralarında serbestleştirilmesi ile ticaret hacminin artırılmasıdır ki bu grafikler bunda başarılı olduğunu bir göstergesidir.

Grafik 1 ve Grafik 2 OECD ülkeleri ticaretinin önemli bölümünün kendi aralarında olduğunu göstermektedir. Ancak, gerçekten de küreselleşme çabaları başarılı bir şekilde devam etmekte midir? OECD ülkelerinin küresel ticaretteki konumu 2000 sonrasında ve özellikle küresel kriz sonrasında değişime uğramış mıdır? İkinci dünya Savaşı sonrası başlayan, dış ticaretin serbestleştirilmesi için kotaların kaldırılması, kotaların tarifelere dönüştürülmesi, var olan tarifelerin tedrici olarak düşürülmesi, görünmez engellerle mücadele edilmesi, iktisadi birleşme hareketleri, üretim faktörlerinin serbest dolaşımı önündeki engellerin kaldırılması gibi onlarca çabanın sonucu bugüne gelen küresel ticaretin, aslında bu günlerde sıkıntılı günler yaşadığı görülmektedir.

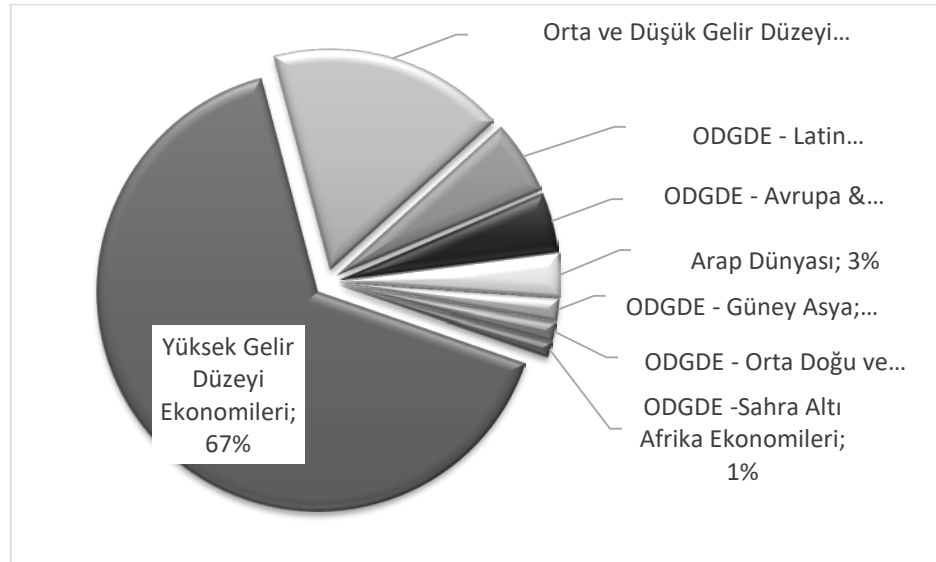
Son yıllarda küresel ticarete bir yavaşlama başlamıştır. Küresel ticaretin geleceği ile ilgili beklentiler de kısa dönemde bir canlanma öngörmemektedir. Beklentileri olumsuz etkileyen küresel piyasalardaki belirsizlik ortamıdır. Küresel ticarete iki önemli belirsizlik kaynağı küresel ticaretin geleceği ile ilgili beklentileri olumsuz etkilemektedir. İlk belirsizlik kaynağı ABD ve Çin arasındaki ticari gerilimdir. ABD ve Çin arasında bir yandan konulan veya konulmaya çalışılan tarifeler diğer yandan ülke içinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına çıkarılan görünmez engeller acaba serbestleştirmeden korumacılığa dönüş mü başlıyor sorusunu sordurmaktadır. İkinci belirsizlik kaynağı ise Avrupa Birliği'nde yaşanmaktadır. Brexit süreci ile İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden ayrılma ihtimali, İngiltere ve Avrupa dış ticaretinde bir belirsizlik yaratmaktadır.

Grafik 1. OECD Ülkeleri İhracatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (2017) (%)

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı

Grafik 2. OECD Ülkeleri İthalatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (2017) (%)

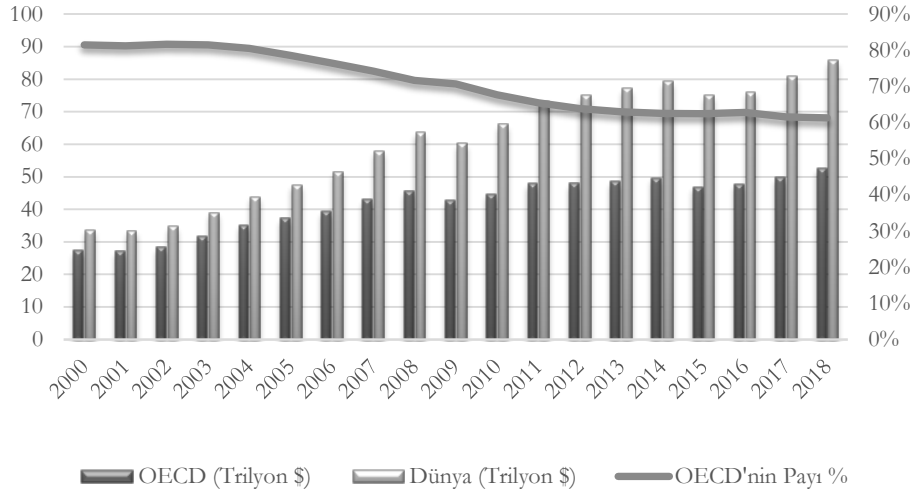

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı

Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üye olması ile başlayan süreçte küresel ticaretteki artan payı OECD'nin konumunu şüphesiz etkilemiştir. Ancak durum dramatik bir konum kaybı mıdır yoksa küreselleşme ile değişen üretim yapısına uyum sağlayamayan klasik dış ticaret göstergeleri yanıltıcı değerlendirmelere mi neden olmaktadır? Çin ile ABD arasında başlayan gerilim bir küresel ticaret savaşına mı dönüşecektir? Yoksa OECD'nin pay kaybı var olan küresel sistemin sonuna gelindiğine ve yeni bir küreselleşme dalgasının başlayacağına dair bir işaret midir? Bu çalışmada OECD ülkelerinin küresel ticaretteki konumu bu güncel tartışmalar bağlamında ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. KÜRESEL ÜRETİM VE OECD

OECD'nin küresel ekonomi içindeki konumunu anlamak adına Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla (GSYH) rakamlarına bakıldığında dramatik bir tablo ile karşılaşılmaktadır. Dünya Bankası veri tabanından elde edilen GSYH'nin yıllar içindeki seyri ve OECD ülkelerinin yaratılan hasıladaki payı Grafik 3'te gösterilmiştir. Sol eksen trilyon dolar cinsinden Dünya ve OECD ülkelerinin GSYH değerlerini, sağ eksen OECD ülkelerinin Dünya GSYH'si içindeki payını göstermektedir. Genel olarak bakıldığında hem Dünya üretiminde hem de OECD ülkelerinin üretiminde 2018 yılına kadar sürekli bir artış gözlenmektedir. Ancak dikkat çekici olan 2000'lerin başında OECD ülkeleri dünyadaki üretimin %82'sini karşılarken bu oranın hızla düşmesidir. 2018 yılına gelindiğinde bu oranın %61 düzeyine gerilediği görülmektedir. Küresel kriz dönemi ve sonrasında OECD ülkelerinin konumunda bu göstergeye göre bariz bir değişiklik olduğu anlaşılmaktadır.

Grafik 3. Gayrisafi Yurtiçi Hasılabın Seyri (Trilyon \$) ve OECD Ülkelerinin Payı (%)

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı

Küresel finansal kriz, yüksek gelirlili ve gelişmekte olan ülke uluslarının ekonomik performansında önemli bir değişim yaratmıştır. ABD, Avrupa Birliği ülkeleri ve Japonya en çok etkilenen ülkeler arasındadır. Buna karşın gelişmekte olan ülkelerin pek çoğu, 2008 ve 2009 yıllarında neredeyse hiç duraklamamıştır. Çin ve Hindistan liderliğindeki güçlü büyüme küresel ekonominin canlanmasına neden olmuştur (Hanson, 2012:41). Bu durum, OECD ülkelerinin küresel GSYH içindeki payının söz konusu dönemde dramatik olarak azalması ile sonuçlanmıştır.

GSYH'ye nominal olarak değil de reel büyüme olarak bakıldığında da durum farklıdır. Tablo 1'de küresel reel ekonomik büyüme ile ilgili gerçekleştirmeler ve OECD'nin tahminleri gösterilmiştir. OECD ülkelerinin dünya üretimindeki pay kaybının nedeni, reel büyüme rakamları incelenince daha iyi anlaşılmaktadır. Reel büyüme oranlarının 2012-2019 dönem ortalamaları karşılaştırıldığında, OECD ülkelerinin %2.1 gibi düşük bir büyüme rakamına sahip olduğu görülürken, OECD harici ülkelerdeki dönem ortalaması %4.4 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde Çin %6.9, Hindistan ise %7.1'lik bir ortalama reel büyüme yaşamıştır. Küresel olarak bu duruma bakıldığında aslında bir sorun gözükmemektedir. Büyük bir ekonomik kriz yaşanmasına rağmen küresel ekonomik

büyüme devam etmektedir. OECD haricindeki Çin ve Hindistan gibi ülkelerdeki büyüme küresel ticaretin devamlılığını sağlamaktadır. Ancak bu duruma OECD perspektifinden bakıldığında küresel üretimde OECD'nin konum kaybettiği veya kaybetmiş gibi gözüktüğü anlaşılmaktadır.

Tablo 1. Küresel Ekonomik Büyüme ve OECD'de Ortalama Ekonomik Büyüme (%)

	2012-2019	2018	2019	2020	2021
Reel GSYH'deki Büyüme					
Dünya	3.3	3.5	2.9	2.9	3.0
G20	3.6	3.8	3.1	3.2	3.3
OECD	2.1	2.3	1.7	1.6	1.7
ABD	2.4	2.9	2.3	2.0	2.0
AB	1.5	1.9	1.2	1.1	1.2
Japonya	1.1	0.8	1.0	0.6	0.7
OECD Harici	4.4	4.6	3.9	4.0	4.0
Çin	6.9	6.6	6.2	5.7	5.5
Hindistan	7.1	6.8	5.8	6.2	6.4
Brezilya	-0.1	1.1	0.8	1.7	1.8

Kaynak: OECD Economic Outlook, Volume 2019 Issue 2

OECD'nin Tablo 1'deki tahminleri incelediğinde gelecek iki yılda da büyüme oranlarında bir artış beklenmediği görülmektedir. Hatta büyüme hızının küresel olarak daha da yavaşlayacağı öngörülmektedir. Çin ve Hindistan'ın OECD ile karşılaştırıldığında nispi olarak yüksek büyüme oranları beklense de bu ülkelerinde büyüme oranlarında da bir yavaşlama öngörülmektedir.

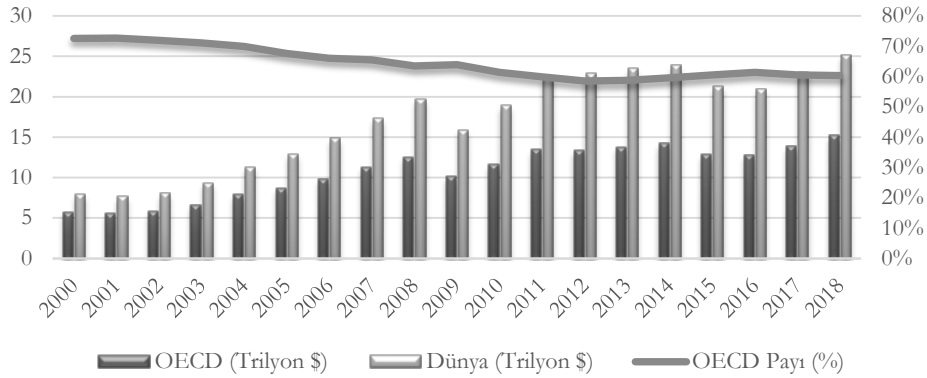
OECD'nin küresel ekonomik büyüme ile ilgili bu kötümser beklentileri son dönemde küresel ticarete yaşanan belirsizliklerden kaynaklanmaktadır. Küresel kriz sonrası dönemde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomilerde geniş tabanlı bir yavaşlama yaşanmıştır. Çin ekonomisi nispeten az etkilenmiş gözüktüğü de ithalatında daha sert bir yavaşlama yaşanmıştır. Küresel ticaret son dönemde zayıflamaya başlamıştır. Ticaret hacmindeki artış (mallar ve hizmetler) 2018'in sonunda durmuştur. ABD ve Çin arasındaki 2018'den bu yana başlatılan ikili tarife önlemleri, küresel talebin zayıflığının arkasındaki en önemli faktördür. ABD ve Çin arasındaki gerilimin devam etmesinin yarattığı belirsizliğin küresel ticaret hacmini zayıflatmaya devam edeceği öngörülmektedir. Şüphesiz bu gerilimden

en çok Çin ve ABD etkilenmektedir, ancak tüm ekonomiler ticaretin yavaşlaması ve belirsizliğin artmasından olumsuz etkilenmektedir (OECD, 2019).

2. İHRACAT-İTHALAT VE OECD

GSYH bileşenlerinden biri olan ihracat değerlerine ilişkin göstergeler incelendiğinde yine benzer bir sonuçla karşılaşılmaktadır. OECD'nin küresel ihracat içindeki payı azalmaktadır. Grafik 4'te OECD ülkelerinin ve küresel mal ve hizmet ihracatının yıllar içindeki seyri ve OECD ülkelerinin küresel ihracat içindeki payı gösterilmiştir. Sol eksen trilyon dolar cinsinden Dünya ve OECD ülkelerinin mal ve hizmet ihracatını, sağ eksen OECD ülkelerinin ihracatının, küresel mal ve hizmet ihracatı içindeki payını göstermektedir. Her ne kadar küresel kriz döneminde bir kırılma yaşansa da genel olarak bakıldığında hem küresel ihracatta hem de OECD ülkelerinin ihracatında bir artış trendi görülmektedir. Ancak OECD ülkelerinin küresel ihracat içindeki payının 2000'lerin başından itibaren bir azalma yaşadığı görülmektedir. 2001 yılında OECD ülkeleri küresel ihracat içindeki payı %73 iken, 2018'de bu değer %60'a gerilemiştir.

Grafik 4. Mal ve Hizmet İhracatı (Trilyon \$) ve OECD Ülkelerinin Payı (%)

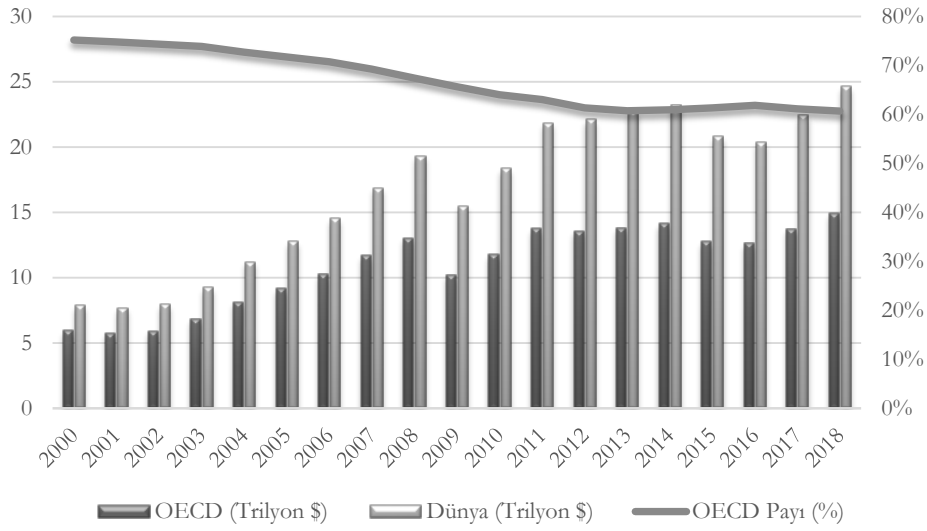

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı

İhracat değerleri gibi ithalat değerlerinde de benzer bir gelişim söz konusudur. Grafik 5'te OECD ülkelerinin ve küresel mal ve hizmet ithalatının yıllar içindeki seyri ve OECD ülkelerinin küresel ithalat içindeki payı gösterilmiştir. Sol eksen trilyon dolar cinsinden Dünya ve OECD ülkelerinin mal ve hizmet ithalatı

değerlerini, sağ eksen OECD ülkelerinin küresel mal ve hizmet ithalatı içindeki payını göstermektedir. İhracatın seyirindeki desenin neredeyse aynısı ithalat için de geçerlidir. OECD ülkelerinin küresel ithalat içindeki payının da 2000’lerin başından itibaren bir azalma yaşadığı görülmektedir. 2001 yılında OECD ülkeleri küresel ihracat içindeki payı %75 iken, 2018’de bu değer %61’e gerilemiştir.

Grafik 5. Mal ve Hizmet İthalatı (Trilyon \$) ve OECD Ülkelerinin Payı (%)

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı

Grafik 4 ve Grafik 5'e küresel olarak bakıldığında GSYH rakamlarında da olduğu gibi ihracat ve ithalat hacminin arttığı görülmektedir. Küresel üretim arttığı gibi 2000 sonrası dönemde hızı yavaşlasa da küresel ticaret de artmaktadır. Ancak dış ticaret hacmi genişlerken OECD ülkelerinin payı azalmaktadır ya da göstergelere göre öyle gözükmektedir. 2018'de başlayan ABD ve Çin arasındaki gerilim düşünüldüğünde, ABD'nin de bu göstergeleri aynı şekilde yorumladığı yani OECD ülkelerinin küresel ticarete konumunun zayıflamaya başladığını düşündüğü ve bu konum kaybının korumacı önlemlerle durdurmaya çalıştığı sonucuna ulaşılabilir. OECD'nin büyüme ve küresel ticaretle ilgili beklentilerinin olumsuz olması da bu korumacılık düşüncesinin yayılmasından duyduğu endişeden kaynaklanmaktadır. Çünkü korumacılığın yaygınlaşması dış ticaretin yeniden sıfır toplamlı bir oyun olarak görülmesine yol açacaktır ki bu küresel ticaretin

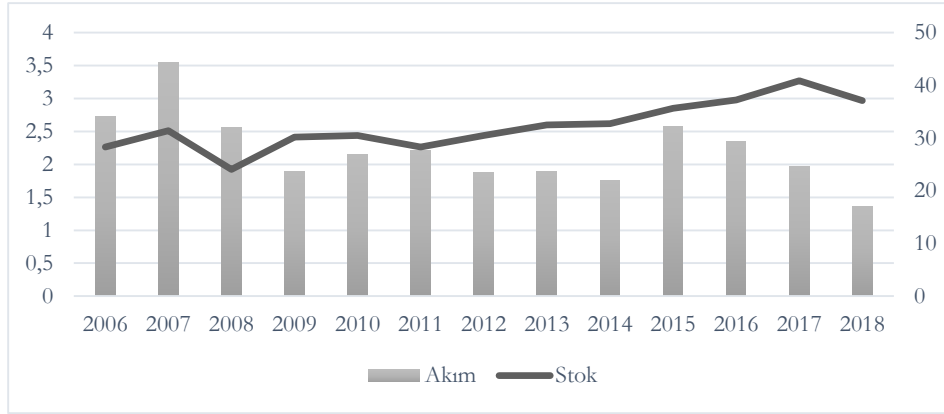
ciddi anlamda azalması ile sonuçlanabilir. 2018 sonrası durum değerlendirildiğinde küresel ticaretin serbestleştirilmesi çabalarının zayıflamaya başladığı bir döneme girildiği ile ilgili sinyaller alınmaktadır.

OECD'nin 2019 yılı ekonomik görünüm raporunda, bu durumla ilgili olarak dünyadaki ticaret ve yatırım politikası kısıtlamalarında daha fazla artış riskinin, ciddi bir endişe yarattığı vurgulanmaktadır. Bu tür önlemlerin küresel tedarik ağlarını bozacağı, verimliliği düşüreceği, ticareti azaltacağı vurgulanmaktadır. Konu ile ilgili önemli sinyallerden biri olarak doğrudan yabancı yatırımlardaki dramatik düşmeye dikkat çekmektedir. Grafik 6'da küresel doğrudan yabancı yatırımların GSYH'ye oranının seyri gösterilmiştir. Sol eksen yıllık değerleri (akım), sağ eksen kümülatif değerleri (stok) göstermektedir. Hem akım hem de stok gösterim incelendiğinde küresel doğrudan yabancı yatırımlarda bariz bir düşme dikkat çekmektedir (OECD, 2019). Şüphesiz doğrudan yabancı yatırımların azalmasında ülkelerin korumacı önlemlerindeki artış önemli bir rol oynamıştır.

Bu bölüme kadar açıklanmaya çalışılanlar özetlenecek olursa, nominal GSYH'nin gelişimi, reel büyüme oranları, ihracat ve ithalat değerleri incelendiğinde Çin'in 2000 sonrası süreçte küresel piyasalara hızlı bir şekilde dâhil olması küresel ticaret dengelerini değiştirmeye başlamıştır. Bu göstergelere göre küresel üretim ve küresel ticaret 2000 sonrası dönemde büyük bir küresel kriz yaşanmış olmasına rağmen 2018 yılına kadar büyümeye ve gelişmeye devam etmiştir. Ancak küresel ticaret artarken 2000-2018 döneminde OECD'nin payı azalmıştır ya da göstergelere göre öyle gözükmektedir. Bunun yarattığı endişe 2018 yılına gelindiğinde Dünya Ticaret Örgütü'nün iki büyük ekonomisi olan Çin ve ABD arasında bir gerilim yaratmıştır. 2018 yılı ticaretin serbestleştirilmesi ile ilgili küresel anlayışa uymayan korumacı uygulamaların artmaya başladığı bir yıl olmuştur. Dünya Ticaret Örgütü'nün iki üyesi karşılıklı olarak üyelik yükümlülüklerine aykırı korumacı önlemlerle küresel ticareti tehdit etmektedir. Bu durum 2018 yılında küresel ticaretin yavaşlamasına neden olmuş ve gelecek ile ilgili belirsizlikleri olumsuz etkilemiştir. Çin ve ABD arasındaki ticari savaş OECD ülkelerinin küresel ticaretteki konum kaybı ile başlamıştır. Bir uzlaşma yolu bulunmadığı takdirde korumacı dış ticaret politikaları diğer ülkelere sıçrayarak küresel ticaretin ciddi anlamda darboğaza girmesinden endişe edilmektedir. OECD'nin küresel

ticaretteki konumunda yukarıda açıklanmaya çalışılan değişimler için birçok çalışmada Çin'in hızlı büyümesi neden olarak gösterildiği için Çin-OECD ilişkisi ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

Grafik 6. Küresel Doğrudan Yabancı Yatırımlar (GSYH %'si olarak)

Kaynak: OECD Economic Outlook, Volume 2019 Issue 2

3. ÇİN VE OECD

Literatür incelendiğinde OECD'nin hem küresel üretimde hem de küresel ticarete pay kaybetmesinin nedeni Çin gibi durmaktadır. Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) katılmasının ardından, ihracatının artış hızı 2001'de %6.8'den, 2010'da %31.3'e yükselmiştir. Bu hızlı yükseliş, diğer ülkelerin ihracatını olumsuz yönde etkileyebileceği endişesini artırmıştır. Bu alandaki çalışmalar incelendiğinde esas olarak Çin ve diğer Asya ülkeleri arasındaki rekabete odaklanıldığı görülmektedir (Eichengreen, Rhee ve Tong, 2007; Ianchovichina ve Walmsley, 2005; Lall ve Albaladejo, 2004; Shafaeddin, 2004). Belki de gelişmiş ülke ekonomileri için o dönemde bir tehdit olarak görülmediği için bu çalışmalarda Çin'in ihracat artışının OECD ülkelerinin ihracatı üzerinde olumsuz bir etkisi olup olmadığı pek tartışılmamıştır.

Önceki çalışmalardan farklı olarak Greenaway vd. (2010)'de, Çin'in ihracat artışının, yüksek gelirli ülkelerin de Çin'in ihracat artışından olumsuz etkilenebileceği vurgulanmıştır. Greenaway vd. (2010), Çin'in karşılaştırmalı üstünlüğünü zaman içinde düşük teknolojili, düşük vasıflı emek yoğun malların üretiminden yüksek katma değerli ve daha az emek yoğun imalat üretimine dönüştürmesi ile

ihracat artışının yüksek gelirli ülkelerin küresel ticaretteki konumunda değişiklik olabileceğine dikkat çekmektedir. La (2019), bu bağlamda Çin'in ihracat artışının OECD ülkelerinin ihracatı üzerinde dışlayıcı (crowding out) bir etki yaratabileceğini vurgulamaktadır. 2000 sonrası dönemde Çin'in ihracatı hızla artmış, oysa OECD'nin ihracatı bu dönemde aynı ihracat artış hızını yakalayamamıştır. Bu durumda Çin'in ihracatındaki artış hızının yükselmesi, OECD ülkelerinin ihracatını azaltmaktadır ya da en azından azaltıyor gibi görünmesine neden olmaktadır.

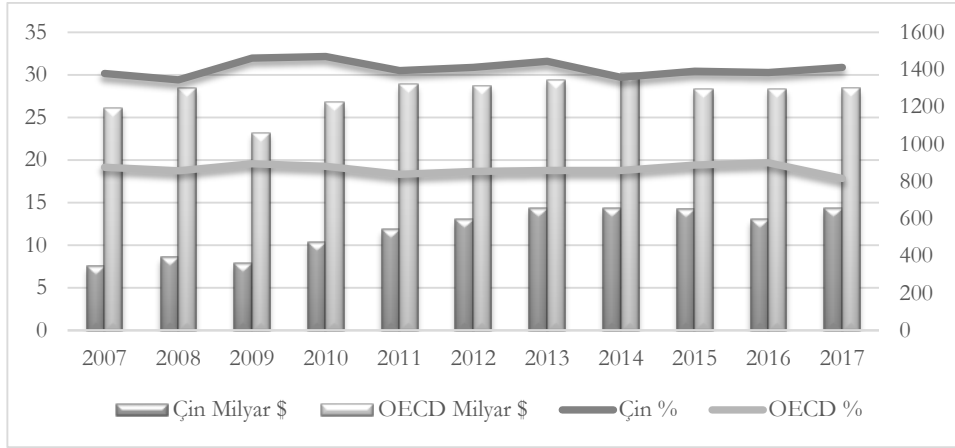
Sektörel olarak bakıldığında 2000 sonrası dönemde Çin'in en büyük ihracat artışı sermaye mallarında yaşanmıştır, tüketim mallarındaki artış ikinci sırada, ara malları ihracatındaki artış ise üçüncü sıradadır. Çin, OECD ülkelerinden daha çok ara mal ve sermaye malı olarak ihracatındaki büyüme hızını artırmaktadır. Küresel üretimde de düşük katma değerli ürünlerden yüksek katma değerli ürünlere doğru bir geçiş yaptığı da gözlenmektedir (La, 2019:1180).

İhracatın artmasından daha da önemli bir şey var ki o da ihraç edilen ürünlerin içerdiği yüksek teknolojidir. Toplam ihracat içinde yüksek teknoloji içeren ürünlerin payının artması o ülkenin küresel ticaretteki rekabet gücünün artmasına ve zaman içinde küresel piyasadaki daha fazla pay almasına neden olacaktır. OECD ihraç ürünlerinin içerdiği teknolojiye göre bazı kategoriler tanımlamıştır. İhraç ürünlerini yüksek, orta-yüksek, orta-düşük ve düşük teknoloji gibi kategorilere ayırmıştır. Sınıflandırma, ihracat için mal üreten farklı sanayi tiplerinin brüt hâsıla ve katma değerine göre araştırma ve geliştirme harcamalarının önemine dayanmaktadır. Yüksek teknoloji endüstrilerine uçak, bilgisayar ve eczacılık; orta teknoloji ürünlerine motorlu taşıtlar, elektrikli ekipman ve çoğu kimyasal madde; orta-düşük teknolojiye, kauçuk, plastik, baz metaller ve gemi yapımı; düşük teknoloji endüstrilere ise gıda işleme, tekstil, giyim ve ayakkabı örnek olarak verilebilir (OECD, 2011:1).

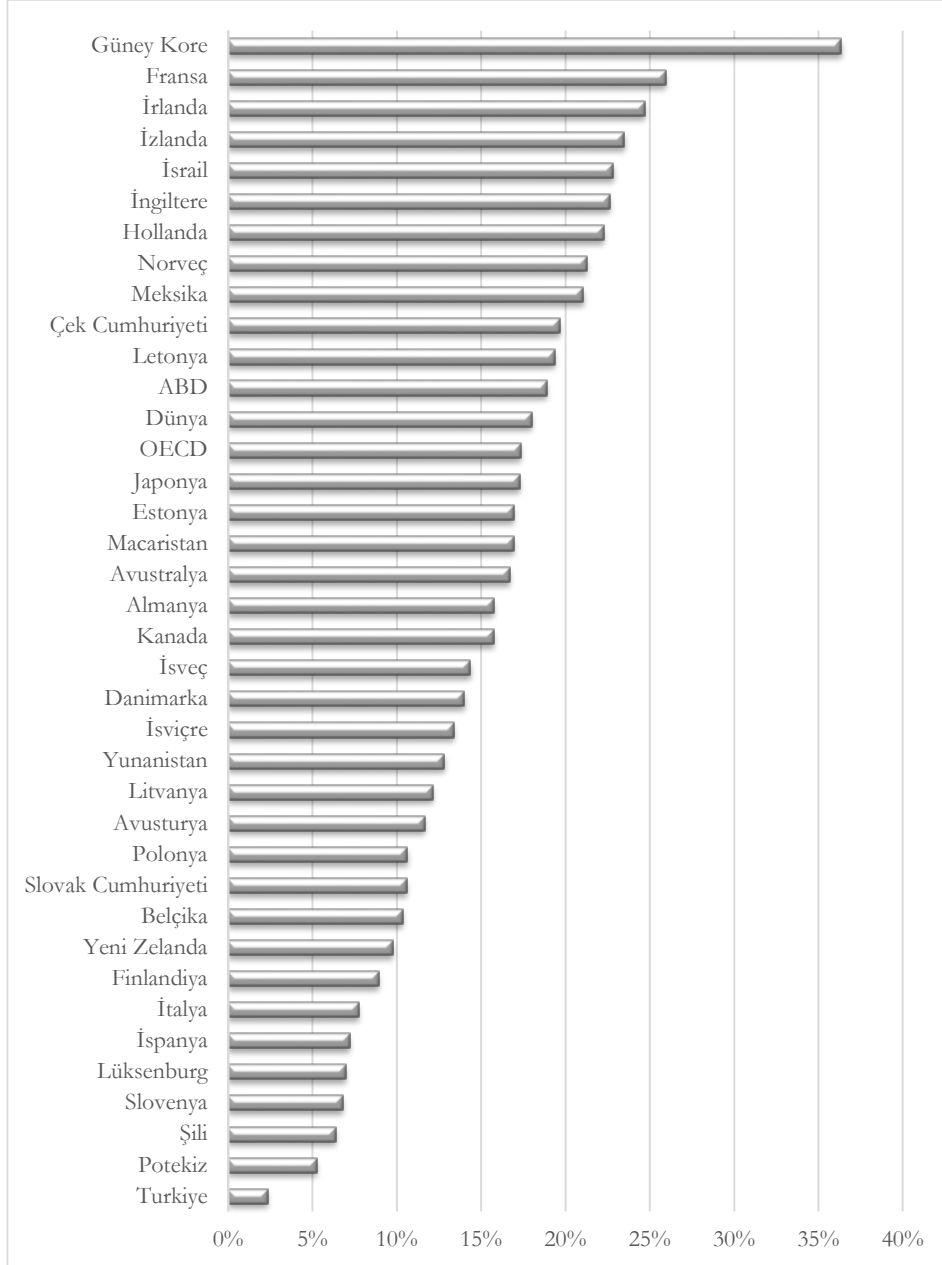
Grafik 7'de OECD ülkelerinin ve Çin'in yüksek teknoloji ürün ihracatının yıllar içindeki seyri gösterilmiştir. Sol ekseninde yüksek teknoloji ürün ihracatının toplam ihracat içindeki payı % olarak verilmiştir. Sağ ekseninde yüksek teknoloji ürün ihracatının milyar dolar olarak verilmiştir. Milyar dolar olarak yüksek teknoloji ürün ihracatını temsil eden sütun grafiklerde görüldüğü gibi Çin'in yüksek

teknolojili ürün ihracatında sürekli bir artış yaşanmıştır. 2017 yılında gelindiğinde, OECD'nin 36 üye ülkesinin toplam yüksek teknolojili ürün ihracatının yarısı kadar ihracat yapabilecek bir duruma gelmiştir.

Grafik 7. Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı Çin – OECD Karşılaştırması

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı

Grafik 8. Yüksek Teknolojili Ürün İhracatının Toplam İhracat İçinde Payı (2018) (Ülke Bazında)**Kaynak:** Dünya Bankası Veri Tabanı

Yüksek teknolojili ürün ihracatının toplam ihracat içindeki payını temsil eden çizgi grafik incelendiğinde Çin toplam ihracatının %30'u düzeyinde yüksek teknolojili ürün ihraç ederken, OECD ortalaması %20 düzeyinde seyretmekte hatta son dönemde daha da azalmaktadır. OECD üyesi ülkelerin yüksek teknolojili ürün ihracatının toplam ihracat içindeki payları ise ülke bazında Grafik 8'de gösterilmiştir. Çin'den daha büyük orana sahip tek ülke %36 ile Güney Kore'dir. Güney Kore'yi sırasıyla Fransa, İrlanda, İzlanda ve İsrail takip etmektedir. Amerika'da ise bu oran %19'dur.

Çin'in hızlı büyümesi ve küresel ticarete OECD'nin payı azalırken Çin'in payının artmasının arkasında yatan faktörler nelerdir? Trefler (2019) bu sorunun cevabını OECD ve Çin'in yapısal farklılıklarında aramaktadır. OECD ve Çin arasında sanayi politikası, rekabet politikası ve fikri mülkiyet hakları konusunda, bariz tutum farklılıkları olduğuna dikkat çekmektedir. Bu tutum farklılıklarını kapsayan belirleyici unsurun da siyasal yapı olduğunu düşünmektedir. Kaynak tahsisinde, piyasa temelli bir yapı ile merkezi planlama teşkilatının belirleyici olduğu bir yapı arasındaki mücadele söz konusudur (Trefler, 2019:195).

Sanayi politikası bağlamındaki temel tutum farklılığı sübvansiyonlarda yaşanmaktadır. Çin de OECD ülkeleri de yerli firmalarını sübvansiyonla desteklemektedir. Ancak iki boyutta farklılık vardır. İlki Çin'in Kamu İktisadi Teşebbüsleri'ne (KİT) vermiş olduğu düşük maliyetli sermayeye erişim imkânı OECD'den çok çok fazla bir hacimsel büyüklüğe sahiptir. OECD ülkelerinde ise sübvansiyon imkânları daha sınırlıdır. İkinci farklılık sübvansiyonlardaki finansal şeffaflık noktasındadır. Kamu tarafından finanse edilen OECD ülkelerindeki firmalar rakiplerinden hukuki zorluklar ile karşılaşma riski ile hareket ederken, Çin hükümeti ile yerli firmalar arasındaki finansal şeffaflığın olmayışı ve ahabap çavuş kapitalizmin (crony capitalism) geçerli olması Çinli firmalara daha rahat bir hareket imkânı sağlamaktadır.

İkinci tutum farklılığı rekabet alanında yaşanmaktadır. Çin, yerli firmalarını ölçek ekonomilerinden yararlanmalarını sağlamak için tek bir büyük şirkette birleşmeye ya da rekabeti önlemek için işbirliği yapmaya teşvik etmektedir. Örneğin, 2013'te Çin hükümeti iki tren devinin (CSR ve CNR) birleşmesini teşvik etmiştir. Yeni firma (CRRC), demiryolu lokomotifleri, hızlı tren, yolcu trenleri ve

metro araçları için Çin pazarının neredeyse %100'ünü kontrol etmektedir. Böyle bir birleşmenin OECD ülkelerinde hoş görülmesi mümkün değildir. Örneğin Avrupalı tren yapımcıları Seimens ve Alstom arasında önerilen bir birleşme hem Avrupa Komisyonu hem de rakipler tarafından eleştirilmiştir. Çin'in tröstleşmeyi ve kartelleşmeyi teşvik eden rekabet politikaları ve şeffaf olmayan büyük hacimli sübvansiyonları, yerli firmalarına büyük bir rekabet avantajı sağlamaktadır. Çinli firmalar ölçek ekonomilerini kullanarak ulaştıkları yüksek kapasite ile piyasa paylarını sürekli olarak artırmaktadır. 2002-2010 yılları arasında gemi yapım endüstrisinde dünya pazar payını %20'den %60'a çıkaran Çin halen en büyük gemi yapımcısı firmalarını birleşmeye zorlamaktadır (Trefler, 2019:198).

Üçüncü tutum farklılığı fikri mülkiyet hakları konusunda yaşanmaktadır. OECD ülkelerinde firmalar sıkı fikri mülkiyet hakkı düzenlemeleri ile karşı karşıyayken, Çin hükümeti bu noktada daha gevşek bir politika benimsemektedir. Çin, hızlı büyümek için zayıf bir fikri mülkiyet hakkı korumasına ihtiyaç olduğunu savunmaktadır. OECD ise Çin'in bu tutumunun Ar-Ge faaliyetlerine olan motivasyonu olumsuz etkilediğini bu nedenle bu tutumun dünya refahını azaltıcı bir etki yaratacağını savunmaktadır (Trefler, 2019:203).

Flaig vd. (2018) OECD'nin 2000 sonrası dönemde pay kaybını açıklarken, Çin'in hızlı büyümesine dikkat çekmektedir. Cari İşlemler Dengesinin GSYH'ye oranları incelendiğinde 2000'lerin ortalarında ulaştığı yüksek cari fazla değerleri ile küresel ticarete ana belirleyicinin Çin olduğunu vurgulamaktadır. (Flaig vd, 2018:8). Grafik 9'da ABD ve Çin'in Cari İşlemler Dengesinin GSYH'ye oranı yıllar itibariyle verilmiştir. 2007 yılında Çin'in cari fazlasının GSYH içindeki payının %10'lara ulaştığı görülmektedir. ABD'nin cari açığının GSYH'ye oranı söz konusu dönemde %5 düzeylerinde seyretmektedir. OECD'nin en önemli ülkesi olan ABD ile Çin arasındaki bu gösterge açısından küresel kriz döneminde büyük bir açık oluştuğu görülmektedir. Çin'in cari fazlası küresel kriz sonrası dönemde azalmaya başlamıştır. Hatta son yıllarda OECD üyesi olan Almanya, Japonya ve Güney Kore'nin Çin'den daha yüksek bir cari fazla / GSYH değerine ulaştığı gözlenmektedir.

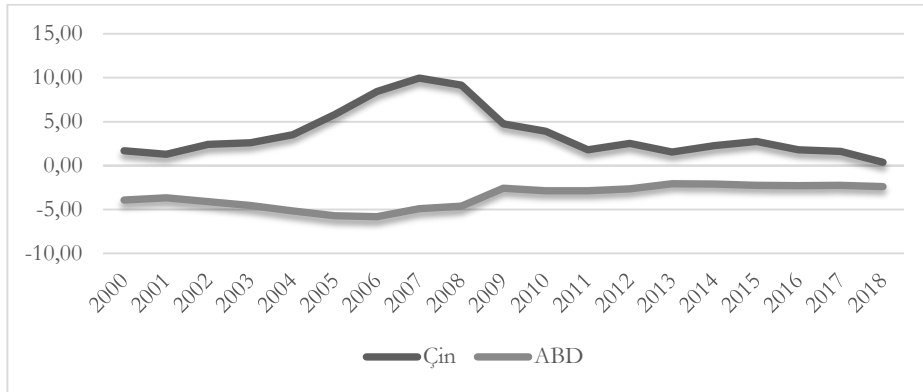
Ancak yine de özellikle ABD tarafından OECD ülkelerinin payının azalmasında temel tehdit unsurunun Çin olduğu düşünülmektedir. ABD, uzun zamandır

küresel ekonomide egemen devlet olmuştur. Bununla birlikte, kırk yıllık hızlı ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin ardından Çin, dünyanın önde gelen ikinci büyük ekonomisi olarak ortaya çıkmıştır. OECD'nin küresel ticaretteki konumu inceleyen her çalışmada yükselen Çin ekonomisinin etkisinin ele alındığı görülmüştür.

Büyüyen ekonomik gücüyle Çin, küresel ekonomik yönetiminde daha büyük bir rol talep etmektedir. Bu bağlamda ABD ve Çin, yalnızca küresel ekonomik pay için değil, aynı zamanda küresel ekonominin kurallarını koyan kurumlardaki güç için de rekabet etmektedirler. Çin'in yükselişinin Amerikan hegemonyası altında inşa edilen mevcut küresel ekonomi yönetim sistemini nasıl etkileyeceği artık daha sık tartışılmaya başlamıştır (Gray ve Murphy, 2015:5).

Sonuç olarak Çin'in ihracatında yaşanan bu hızlı büyümenin temel sebeplerinden biri, Çin'in DTÖ'ye katılımına izin verilerek - Çin'in karşılaştırmalı üstünlüğünden yararlanabilmek için - ticaretin serbestleştirilmesidir. Şüphesiz Çin merkezli bir Doğu Asya küresel değer zincirinin hızlı gelişimi de bu hızlı büyümeye katkı sağlamıştır. Ancak yaşanan hızlı büyüme bir geçiş döneminin sonucudur. Bir noktadan sonra Çin, dünya ihracatından daha büyük pay almaya devam edemeyecektir. Uzun vadede iç talep arttığında, artan iç talebin yöneldiği malları ihraç etmek istemeyecektir. Diğer taraftan devam eden işgücü maliyetlerinin artması süreci, Çin'in düşük maliyetli bir mamul üreticisi olarak konumunu daha az baskın hale getirecektir (Chinn, 2015: 229).

Grafik 9. Cari İşlemler Dengesi / GSYH

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı

4. KLASİK DIŞ TİCARET GÖSTERGELERİNE İTİRAZLAR

Üretimin küreselleşmesiyle birlikte, geleneksel ticaret istatistiklerinin ticaretin ekonomik büyüme ve gelir için önemine dair yanıltıcı bir bakış açısı verebileceği konusundaki tartışmalar her geçen gün artmaktadır (OMC, 2010). Uluslararası ticari akımların brüt olarak ölçülmesi ve nihai mal haline gelene kadar birkaç kez sınırları geçen ürünlerin değerinin birçok kez sayılması sonucu bu göstergeler gerçeği yansıtmamaktadır. Politika yapıcılar, mevcut istatistiklerin, "Dünyada Üretilmiş" olan ürünler için küresel üretim gerçeğine daha iyi ayarlanmış yeni göstergelerle ölçülmesi zorunluluğunun giderek daha çok farkına varmaktadır (OECD, 2012:1).

Bu bağlamda her ne kadar Çin yukarıda açıklanan göstergelerde OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında küresel ticarete payını artırarak, bir dışlama etkisi yaratmış gibi gözükse de bu değerlendirmelerin yanlış olduğunu düşünen çalışmalar da vardır. Örneğin Xing, (2014)'e göre Çin'in yüksek teknoloji ihracatındaki lider konumu, küresel tedarik zincirlerine dayanan ticaretle tutarsız olan, modası geçmiş dış ticaret göstergelerinin yarattığı bir efsanedir. İthal parçalarının birleştirilmesi ile yapılan yüksek teknoloji içeren ürünler, Çin'in yüksek teknoloji ihracatının %82'sini oluşturmaktadır. Mevcut ticaret istatistikleri yanlışlıkla bu montajlı ürünlerin tüm değerlerini Çin ihracatının içinde göstermekte, bu nedenle ihracat değerleri gerçeği yansıtmayacak şekilde büyük gözükmektedir. Örneğin, 2009'da Çin'in iPhone ihracatı 4.6 milyar dolardır ve bunun sadece %3.6'sı Çinli işçilerin kattığı değerdir. Dizüstü bilgisayarın yıllık ihracatı 52 milyar dolar olarak gerçekleşmiş olmasına rağmen bunun sadece %3'ü Çin'de yaratılan katma değerdir. Ayrıca, Çin'in yüksek teknoloji ihracatının %83'ü yabancı yatırım yapan şirketlere, özellikle de Tayvan'a ait şirketlere aittir. Tayvan, elektronik ürünler üretim ve montaj kapasitesinin %95'ini Çin anakarasına yerleştirmiştir. Bu nedenle Xing'e göre Çin'in 2000 sonrası dönemde ihracattaki pay artışı abartılı olarak yansıtılmaktadır. Bu bağlamda klasik dış ticaret göstergelerinin gerçeği gösterme konusunda yetersiz kaldığını savunmaktadır. Bu değerlendirmeler küresel tedarik zincirlerine dayanan ticaretle tutarsızdır. Çin'in rapor edilen yüksek teknoloji ihracatının %82'sinin gerçek katkısı teknoloji değil, emektir. Yüksek teknoloji ihracatını doğru bir şekilde ölçmek için katma değer yaklaşımı kullanılmalı ve ülkelerdeki katma değer zincirleri dağılımına ilişkin ayrıntılı analizler

yapılmalıdır. Şüphesiz çok uluslu şirketler, yüksek teknoloji ihracatının hızla artmasında önemli bir rol oynamıştır. Ancak Çin bu konuda henüz ABD, AB ve Japonya'nın gerçek bir rakibi değildir. Dolayısıyla Xing'e göre Çin'in 1 numaralı yüksek teknoloji ihracatçısı olması gerçek değil sadece bir efsanedir (Xing, 2014: 109).

Göstergelere itirazlar ile ilgili başka bir vaka çalışması, bir Apple iPod üretimi ile ilgilidir (Dedrick vd, 2010). Çalışmada, iPod'un 144\$ olan Çin fabrika çıkış fiyatı içinde Çin'in yarattığı katma değer %10'dan daha düşük bulunmuştur. Bileşenlerin çoğu (yaklaşık 100 \$'lık kısmı) Japonya'dan ithal edilmiştir. Geri kalan bileşenlerin çoğu ABD ve Güney Kore'den gelmektedir. Diğer birçok çalışmada da benzer kanıtlara rastlanılmaktadır. Örneğin yakın tarihli bir DTÖ raporunda, 2008 yılında ABD-Çin ticaret dengesinin katma değer açısından tahmin edildiğinde yaklaşık yüzde 40 daha düşük olacağı hesaplanmıştır. ABD Uluslararası Ticaret Komisyonu USITC'in (The United States International Trade Commission) raporuna göre ise katma değer yaklaşımı ile bakıldığında AB15-Çin ticaret dengesinde Çin'in fazlasında yüzde 50'lik bir düşüş görülmektedir. Yine aynı rapora göre Japonya-Çin ticaret dengesinde katma değer yaklaşımına göre bakıldığında Çin fazla değil açık vermektedir. (OECD, 2012:1).

Göstergelere itirazların bir bölümü de “Küresel Değer Zincirleri” (Global Value Chains) bağlamında yapılmaktadır. 2000'li yıllarda dünya ticaret sistemi kendi içinde, gelişmekte olan ülkeleri de içeren bir dizi dönüşümden geçmiştir. Dünya ticaretinde önemli rol oynayan ülkelerin sayısında bir artış yaşanmıştır. Bir malın üretimi için çok fazla sayıda firmanın ve çok sayıda ülkenin ürettiği ara malı ve ara hizmetlerin bir araya gelmesi gerekmektedir (De Benedictis & Tajoli 2018: 4). Bu olgu artık dünya ticareti ve üretiminin giderek “küresel değer zincirleri” etrafında yapılandırılmasına neden olmuştur. Bir değer zinciri, firmaların bir malı veya hizmeti üretmeyi düşünmesinden, nihai tüketiciler tarafından son ürün kullanımına kadar bir ürün veya hizmeti meydana getirmek için üstlendikleri faaliyetlerin tamamını tanımlamaktadır. Teknolojik gelişmeler, kaynaklara ve pazarlara erişim maliyetlerinin düşmesi ve ticaret politikası reformları, dünyadaki üretim süreçlerinin coğrafi olarak bölgelerin karşılaştırmalı üstünlüğüne göre parçalanmasını kolaylaştırmıştır. Üretimin bu uluslararası parçalanması, verimli-

lik artışı ve piyasalarda rekabeti daha da artırmıştır. Bugün, dünyada üretilen it-halatın yarısından fazlası ara mallardır (birincil mallar, parçalar ve bileşenler ve yarı mamul ürünler). Tipik olarak, bir değer zinciri aşağıdaki aktiviteleri içerir: tasarım, üretim, pazarlama, dağıtım ve nihai tüketiciye destek. Bu faaliyetler aynı firma içinde gerçekleştirilebilir veya farklı firmalar arasında bölünebilir. Giderek artan sayıda birkaç ülkeye yayılmış olmaları, değer zincirinin neden “küresel” olarak değerlendirildiğini açıklamaktadır. Ancak hâlâ dış ticaret, mal ve hizmetlerin yurt içinde üretildiğini ve “yabancı” ürünlerle rekabet ettiğini varsayarak hazırlanan dış ticaret göstergelerine göre değerlendirilmekte ve dış ticaret politikaları bunu göre belirlenmektedir. Çoğu malın ve artan sayıda hizmetin “dünyada” ve ülkelerin değer zinciri içindeki ekonomik rollerde rekabet ettiği gerçeği ihmal edilmektedir (Backer vd., 2013:5).

Sonuç olarak uluslararası ticari akımlar, bir ürüne dâhil edilen ara girdilerin değerini içeren brüt değer esasına göre kaydedilir. Böylece, A'dan B'ye bir küresel değer zincirinin parçası olarak gönderilen bir girdi, A'dan B'ye bir ihracat olarak ölçülür; işlenmiş ürünün daha sonra B'den C'ye (ya da A'ya geri) ihracatının değeri, alınan girdinin değerini içerecektir. Katma değer açısından bakıldığında, bu çift sayma olduğu anlamına gelir. Buna karşılık, GSYH, katma değerlerin toplandığı bir kavramdır: yalnızca net ihracat (ihracat eksi ithalat) dâhil olmak üzere bir ekonomide üretilen tüm katma değerlerin toplamıdır. Dış ticaret brüt değerlerle hesaplanırken, üretim katma değerler ile hesaplanmaktadır. Bu da küresel ticaret göstergelerinde yanlış değerlendirmelere neden olmaktadır (Hoekman, 2015:11).

1. YENİ KÜRESELLEŞME

1980'lerin ortasından 2000'lerin ortasına kadar olan dönem iki büyük jeopolitik gelişmeyi ve bir ekonomik gelişmeyi kapsamaktadır: (i) Berlin Duvarı'nın yıkılması, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Batı Avrupa ile yeniden bütünleşmesi; (ii) Çin'in DTÖ'ye katılmasıyla sonuçlanan ihracata yönelik bir büyüme stratejisinin kabul edilmesinin ardından Çin'in küresel ekonomiye yeniden entegrasyonu; ve (iii) üretim sürecindeki parçaların farklı ülkelerde bulunan firmalara dış kaynak tedarikini içeren, büyük üreticiler ve perakendeciler tarafından küresel değer zincirlerinde büyük bir genişleme. Bu üç büyük gelişme, küresel üretimin

ve ticaretin zaman içinde dönüşmesine neden olmuştur. 2000 öncesi dönemde üretimdeki artış ile ticaretteki artış bisikletin iki tekerleği gibi birbirini takip eden bir yapıya sahipken 2000'li yılların başından itibaren ise, küresel ticaret artış hızı yavaşlamaya başlamıştır. 2008 sonrası, ticaret artış hızındaki düşme daha belirgin hale gelmiştir. Nitekim en yeni veriler, ticaretin küresel üretim artışına ayak uyduramadığını ve düşmeye başladığını göstermektedir (Hoekman, 2015:3).

İkinci dünya savaşı sonrası, ABD önderliğinde yüksek gelir grubundaki ülkeler tarafından kurulan IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü ile yönetilen küresel ekonomik sistemin bu dönüşüme ayak uydurmakta zorlandığı bir döneme gelinmiştir. Piyasa ekonomisi yapısı dışında kendine özgü bir ekonomik yapısı olan Çin sadece küresel piyasalardan daha fazla pay değil küresel ekonomik sistemi düzenleyen kurallar bütününe yeniden tartışılmasını istemektedir.

ABD-Çin gerilimi ile ilgili son çalışmalar incelendiğinde bu gerilimin devam etmesi durumunda ortaya çıkabilecek durumlara ilişkin senaryolar tartışılmaya başlamıştır. Örneğin Jean vd. (2018) son dönemde yaşanan ABD-Çin gerilim sonrasında çıkabilecek tam ölçekli bir ticaret savaşının ekonomik sonuçlarını tahmin etmeye çalışmıştır. Yaşanabilecek bir küresel ticari savaşın, üç büyük küresel gücün (Avrupa Birliği, ABD ve Çin) GSYH'lerinde %3-4' lük küçülmeler yaratabilecek bir krize neden olabileceğini tahmin etmektedir. Ortaya çıkacak krizin en az 2008-2009 küresel krizi kadar büyük bir etki yaratabileceği ve kişi başı milli gelirlere olan bozucu etkisinin kalıcı olabileceğini değerlendirmektedir. Ortaya çıkacak krizin etkisinin, küçük ülkeler için daha yıkıcı sonuçları olacağını düşünmektedir. Jean vd. (2018) olası bir küresel ticaret savaşı için Avrupa Birliği ülkelerine şimdiden çok taraflı ticaret anlaşmaları yaparak çıkacak büyük krize karşı bir sigorta önlemi almalarını önermektedir (Jean vd., 2018: 2).

Son dönemde küresel ticaret yavaşlamaktadır. Küresel finansal krizin talep üzerindeki uzun vadeli etkisi, küresel değer zincirleri gibi üretimdeki yapısal değişiklikler, dış ticarete korumacılığın artması, ahbap çavuş kapitalizminin küresel rekabete verdiği zarar, Çin'in piyasa bozucu etkileri gibi birçok nedenle küresel ticaretin neden yavaşladığı açıklanmaya çalışılmaktadır. Ancak, şaşırtıcı derecede az dikkat çeken bir açıklama ise, küresel ticaretin kendisinin hızlı dönü-

şümü ve mevcut küresel ekonomi yönetim sisteminin buna uyum sağlayamamasıdır. Yeni ticari işbirliği modellerine, dış ticareti dönüştüren yeni yapısına göre yeniden düzenleyecek yeni kurallara ihtiyaç vardır. Dünya ekonomisi, yeni bir ticari serbestleşmenin, entegrasyonun ve küreselleşme dalgasının eşliğindedir (Keck vd. 2018: 16).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Mevcut küresel ekonomik sistem İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD önderliğinde kurulmuştur. IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü'nün yönetiminde işleyen küresel ekonomik sistem sayesinde son 60 yılda küresel üretim ve ticaret artmıştır. Serbest ticareti savunan sistem dış ticaret önündeki engellerin kaldırılması için kurallar koymuş ve ticareti serbestleştirecek iktisadi birleşme hareketlerini teşvik etmiştir. AB, EFTA ve NAFTA gibi iktisadi birlikler oluşmuş ve bunlar OECD çatısı altında küresel ticaretin artması için serbestleştirme çabalarına devam etmişlerdir.

Avrupa'da Avrupa Birliği, Berlin Duvarının yıkılması sonrası doğu Avrupa ülkelerini de birliğe katarak artan ticaret hacmiyle ABD'den sonra ikinci büyük ekonomi haline gelmiştir. OECD 2000'lerin başında küresel üretimin %80'ini, küresel ihracatın %73'ünü ve küresel ithalatın %75'ini gerçekleştirmektedir. 2001 yılında Çin'deki ucuz işgücünden yararlanmayı amaçlayan küresel ekonomi yönetimi Çin'i Dünya Ticaret Örgütü'ne almaya karar vermiştir. Çin'in küresel ekonomiye girişi ile OECD ülkelerinden Çin'e doğrudan yabancı sermaye akımı olmuş ve ucuz işgücündeki karşılaştırmalı üstünlüğü sayesinde üretimde ve ticarete büyük bir ivme yakalamıştır. Şüphesiz sadece doğrudan yabancı yatırımların böyle büyük bir büyümeye neden olması mümkün değildir. Çin'in bu büyümesinde, OECD ülkeleri ile aralarında olan yapısal farklılıklar büyük rol oynamıştır. En önemli yapısal farklılık, kaynak dağılımına Çin'de OECD ülkelerinden farklı olarak piyasa mekanizmasının değil, devletin karar vermesidir. Kamu iktisadi teşebbüslerine ve firmalara verdiği çok yüksek hacimli sübvansiyonlar ile yerli firmalarına sağladığı rekabet avantajı, OECD ülkelerinin pazar kaybetmesinde önemli rol oynamıştır. Ayrıca verdiği sübvansiyonlar da ahabap çavuş kapitalizmi bağlamında verildiği için, verilen sübvansiyonun boyutlarını ölçmeye izin vermeyecek ölçüde şeffaflıktan uzak olması, OECD'nin sübvansiyona karşı DTÖ

yaptırımlarını da devre dışı bırakmıştır. Diğer yandan Çin tam rekabetçi değil eksik rekabetçi bir piyasa yapısı kurmaya çalışmış, yerli firmalarını birleşmeye teşvik etmiş hatta zorlamıştır. Böylece ölçek ekonomisi avantajını elde eden Çin firmaları, OECD ülkelerindeki rakipleri karşısında büyük bir avantaj elde etmiştir. Çin, fikri mülkiyet hakları konusunda çok gevşek bir tutum sergilemiş ve yerli firmalarının fikri mülkiyet hakları konusundaki ihlallerini iktisadi büyümenin bir zorunluluğu olarak görmüştür. Zaman içinde üretim yapısını da dönüştürerek daha az emek yoğun ve yüksek teknoloji barındıran ürün ihracına yönelmiştir. Bütün bu gelişmeler sonucunda OECD'nin 2000'lerin başında %82 olan küresel üretimdeki payı %60'a, küresel ihracat içindeki payı %73'den %60'a, küresel ithalat içindeki payı %75'den %61'e düşmüştür.

Ancak bu değerlendirmelere katılmayan çalışmalar da mevcuttur. Dönüşen küresel üretim ve ticaret hacminin hâlâ klasik dış ticaret göstergeleri ile değerlendirilmesini eksik bulan bu çalışmalara göre aslında OECD klasik dış ticaret göstergelerin gösterdiği kadar bir pay kaybı yaşamamıştır. Çünkü artık üretim, birçok bileşenin birçok farklı ülke tarafından sağlandığı küresel değer zinciri adı verilen yeni bir yapı içinde gerçekleşmektedir. Bu zincir içinde defalarca farklı ülke sınırlarını geçen bileşenler, tekrar tekrar klasik dış ticaret rakamlarına dâhil olmakta, ihracat ve ithalat rakamlarını gerçek olamayacak şekilde şişirmektedir. Bu nedenle birçok çalışmada OECD'nin pay kaybettiği ve buna Çin'in hızlı büyümesinin neden olduğu şeklinde bir değerlendirme olsa da bazı çalışmalara göre bu değerlendirmeler abartılı bulunmaktadır.

Ancak politika yapıcılar göstergelerin gerçeği göstermediği ile ilgili itirazlara pek inanmıyor olacak ki son dönemde Çin ve ABD arasında küresel bir ticaret savaşına dönüşmesinden endişe edilen bir gerilim yaşanmaktadır. Diğer yandan Brexit sürecini yaşayan Avrupa'da eğer böyle bir küresel savaş çıkarsa şimdiden hazır olma adına çok yönlü ticaret anlaşmalarına zemin hazırlanmaktadır.

Çin-ABD geriliminde olası iki sonuç olduğu değerlendirilmektedir. İlki Çin mevcut küresel ekonomik sistem için bir tehdit olarak görülüp, kotalarla piyasa mekanizması dışına itilecektir. İkincisi ise bir uzlaşmaya varılacaktır. İlkinin yuvarıda açıklanan, dönüşen küresel üretim ve ticaret yapısında imkânsız olduğu değerlendirilmektedir. Küresel değer zincirleri ile üretim ve ticaret yapısı o kadar

çok yönlü, karmaşık bir ilişkiler ağı haline dönüşmüştür ki Çin'in mevcut haliyle piyasa sistemi dışına itilmesi imkânsızdır. İkinci sonuç, sancılı ama tek çözüm yolu gibi gözükmektedir. Bu noktada iki tarafın da karşılıklı adımlar atması gerekecektir. Uzlaşma yolunda küresel ekonomik sistemi yöneten kurumların ve kuralların yeniden değerlendirilmesi gerekecektir. Sonuç olarak yeni bir serbestleştirme anlayışına, çok taraflı anlaşmalara, yeni iktisadi birleşme hareketlerine ve yeni kurumlara gebe bir küresel ekonomik sistem söz konusudur ve doğumun çok sancılı olacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Backer, K. D., & Miroudot, S. (2013). Mapping global value chains. *OECD Trade Policy Papers*, 159, 46.
- Chinn, M. D. (2015). 13 China's trade flows: Some conjectures. *The Global Trade Slowdown: A New Normal?*, 229.
- De Benedictis, L., & Tajoli, L. (2018). Global and local centrality of emerging countries in the world trade network. *Networks of International Trade and Investment: Understanding globalisation through the lens of network analysis*, 119.
- Dedrick, J., Kraemer, K. L., & Linden, G. (2010). Who profits from innovation in global value chains?: a study of the iPod and notebook PCs. *Industrial and Corporate Change*, 19(1), 81-116.
- Eichengreen, B., Rhee, Y., & Tong, H. (2007). China and the exports of other Asian countries. *Review of World Economics*, 143(2), 201-226.
- Flaig, D., Haugh, D., Kowalski, P., Rouzet, D., & van Tongeren, F. (2018). Miracle or Mirage: What role can trade policies play in tackling global trade imbalances? *OECD Economic Department Working Papers*, (1473), 0_1-42.
- Gray, K., & Murphy, C. N. (Eds.). (2015). *Rising powers and the future of global governance*. Routledge.
- Greenaway, D., Mahabir, A., & Milner, C. (2010). Has China displaced other Asian countries' exports? *In China and the World Economy* (pp. 60-90). Palgrave Macmillan, London.
- Hanson, G. H. (2012). The rise of middle kingdoms: Emerging economies in global trade. *Journal of Economic Perspectives*, 26(2), 41-64.
- Hoekman, B. (2015). Trade and growth—end of an era? *The global trade slowdown: A new normal*, 3-19.

- Ianchovichina, E., & Walmsley, T. (2005). Impact of China's WTO accession on East Asia. *Contemporary Economic Policy*, 23(2), 261–277.
- Jean, S., Martin, P., & Sapir, A. (2018). International trade under attack: what strategy for Europe? *Notes du conseil d'analyse économique*, (1), 1-12.
- Keck, A., Hancock, J., & Nee, C. (2018). Perspectives for global trade and the international trading system. *Wirtschaftsdienst*, 98(1), 16-23.
- La, J. J. (2019). Effects of the preference for environmental quality on the export competition between China and OECD countries. *The World Economy*, 42(4), 1180-1199.
- Lall, S., & Albaladejo, M. (2004). China's competitive performance: A threat to East Asian manufactured exports? *World Development*, 32(9), 1441–1466.
- OECD (2011). ISIC Rev. 3 Technology Intensity Definition <https://www.oecd.org/sti/ind/48350231.pdf> (Erişim Tarihi:8.12.2019)
- OECD (2019) Economic Outlook, Volume 2019 Issue 2
- OECD, W. (2012). Trade in Value Added: Concepts, Methodologies and Challenges (joint OECD-WTO note).
- OMC, W. (2010, October). Globalization of Industrial Production Chains and Measurement of Trade in Value Added. In Conference proceedings.
- Seyidoğlu, H. (2013). *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*. Güzem Can Yayınları No:26
- Shafaeddin, S. M. (2004). Is China's accession to WTO threatening exports of developing countries? *China Economic Review*, 15(2), 109–144. <https://doi.org/10.1016/j.chieco.2003.09.003>
- Trefler, D. (2019). The China-OECD trade divide: building bridges. *China Economic Journal*, 12(2), 195-207.
- Xing, Y. (2014). China's high-tech exports: The myth and reality. *Asian Economic Papers*, 13(1), 109-123.

4. BÖLÜM

TİCARET SAVAŞLARI EKSENİNDE TÜRKİYE'DE ÜRETİMİN İTHALATA BAĞIMLILIK DÜZEYİNİN DÖNEMLER ARASI BENZERLİK ANALİZİ

Dr. Oktay KÜÇÜKKİREMITÇİ
oktay.kucukkiremitci@gmail.com

Dr. İlkay GÜLER
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
ilkay.guler@hbv.edu.tr

ÖZET

Üretim, küreselleşme ile birlikte uluslararası bir süreç haline gelmiştir. Bu yapıda ülkeler ürettikleri ürünler ve üretimde kullanılan girdiler nedeniyle birbirleri ile daha fazla ticaret yapar hale gelmiştir. Günümüzde ticaret savaşının taraflı olmayan ülkeler bile, dış ticaretlerinin GSYH'ye oranının yüksekliği, üretimde ithal girdiye bağımlılık ve bu bağımlılığın yıllar geçse de benzerlik göstermesi gibi etkenler nedeniyle, tedarik zincirine dâhil olan ülkelerin uyguladığı yaptırımlardan etkilenmektedir. Ticaret savaşlarının olası etkilerinin görülebilmesi için üretimde kullanılan ithal girdi oranının dönemler arası seyrinin belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'de üretimin ithalata bağımlılık düzeyinin dönemler arası benzerliğinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Girdi-çıkıtı analizi ile elde edilen üretimin ithalata bağımlılık katsayılarına hem Leontief Benzeşme Testi uygulanmakta hem de Spearman korelasyon katsayısı hesaplanmaktadır. Dönem karşılaştırmalarında kullanılan verilerin kapsam ve içerikleri birebirdir aynıdır. Söz konusu analiz, literatürde ilk kez uygulanarak, diğer çalışmalarda karşılaşılan zafiyetler giderilmektedir. Bu nedenle gerçekleştirilen çalışmanın literatüre katkı sağlaması beklenmektedir. Analiz sonuçları Türkiye'de özellikle imalat sanayi kapsamında yer alan; ana metal, motorlu kara taşıtları, bilgisayar, elektronik ve optik cihazlar, elektrikli teçhizat, temel eczacılık ürünleri, başka yerde sınıflandırılmamış makine teçhizat, diğer ulaşım araçları, basım ve kayıt ile metal eşya sektörlerinde üretimin, ithal girdiye yüksek oranda bağımlı olduğunu, bu bağımlılığın zaman ilerledikçe değişmediğini göstermektedir. Elde edilen bu sonuç çerçevesinde imalat sanayi kapsamındaki tüm sektörlerin doğrudan geri bağlantılı katsayıları incelendiğinde, ilgili sektörlerin en çok girdi temin ettiği sektörün, ticaret savaşlarında yaptırımlar uygulanan demir, çelik ve alüminyum ürünleri üretiminin gerçekleştiği ana metal sektörü olduğu ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Üretimin İthalata Bağımlılığı, Dönemler Arası Benzerlik Analizi, Ticaret Savaşları, Türkiye.

ABSTRACT

Production has become an international process with globalization. In this structure, countries developed foreign trade structure between themselves in the extent of the products they produce and the inputs of this products. Today, countries are affected by the sanctions imposed by the countries included in the supply chain due to factors such as the high ratio of foreign trade to GDP, dependence on imported input in production

and similarity of this dependence even after years, even if it is not a party to the trade war. In order to see the possible effects of trade wars, it is of great importance to determine the inter-period course of the imported input rate used in production. In this study, it is aimed to determine the similarity of import dependency level of production in Turkey between periods. The Leontief Similarity Test and Spearman correlation coefficient are calculated for the dependency coefficients of the production obtained by input-output analysis. The scope and contents of the data used for comparison are identical. The said analysis is applied for the first time in the literature and the weaknesses encountered in other studies are eliminated. Therefore, the study is expected to contribute to the literature. The analysis results are within the scope of the manufacturing industry, especially in Turkey; production of metals, motor vehicles, computers, electronic and optical devices, electrical equipment, basic pharmaceutical products, machinery equipment, other means of transport, printing and registration and other metal goods industries, is highly dependent on imported input, this time of dependence show that it has not changed as it progresses. When the direct backward linkage coefficients of all sectors within the manufacturing industry are examined within the framework of this result, it is seen that the sector in which the relevant sectors provide the most input is the main metal sector where the production of iron, steel and aluminum products which are sanctioned in trade wars is realized.

Key Words: *Import Dependency of Production, Similarity Analysis Between Periods, Trade Wars, Turkey.*

GİRİŞ

Dış ticaret, dışa açık ekonomilerde büyümenin ana uyarıcılarından biri olup uluslararası ekonomi kuramcılarının ve araştırmacılarının başat inceleme alanlarından biri olarak bilinmektedir (Dinçer,2014). Her geçen gün artan rekabet ortamında, üstünlük sağlayabilmek ve ülkenin ekonomik kalkınmasını arttırabilmek için ithalata olan bağımlılığı azaltarak ihracatın arttırılması gerekmektedir. Türkiye’de bu amaçlarla, 1980’den sonra ithal ikameci modelden ihracata dayalı sanayileşme modeline geçilmiş ve kalkınma planlarında pek çok stratejiler geliştirilmiştir. Ancak söz konusu planlar amacına tam olarak ulaşamamış, “**plan olarak kalmış, eyleme dönüşmemiştir**”. Bu nedenle, istikrarlı büyümenin ihracata

dayalı olduğu bir anlayışı savunan 11. Kalkınma planının hedefleri dikkate alınarak, Ticaret Bakanlığı tarafından “İhracat Ana Planı” hazırlanmıştır. Plan çerçevesinde, verimlilik, inovasyon ve dijitalleşme odaklı bir politika tercih edilmiş ve makine, otomotiv, elektrik-elektronik, kimya, gıda endüstrisi olmak üzere hedef sektörler belirlenmiştir (T. C. Ticaret Bakanlığı, 2019b). Diğer taraftan KOSGEB tarafından İhracat Ana Planı’nda belirlenen hedef sektörler başta olmak üzere üretiminde kullanılacak girdilerin yerli ve milli imkânlarla gerçekleştirilmesi için destek sağlanmasına karar verilmiştir (T. C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019b).

ABD, ileri teknoloji ürünlerinde bilgi ve deneyimine sahip olması nedeni ile süper güç olarak nitelendirilmektedir. Aynı hedeflerle yola çıkan Çin, Almanya’nın endüstri 4.0 projesinin uyarlaması olan “Made in China 2025” endüstriyel genişleme projesi ile kendi teknolojisini geliştirip üretmeyi, “Bir kuşak bir yol” projesiyle ise, ürettiği ürünleri ihraç eden bir ülke olmayı hedeflemektedir (T. C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2017).

ABD, Çin ile ticaret açığını azaltmanın yanında, Çin’in ekonomik büyümesini frenlemek, böylece kendisine rakip olmasını engellemek için başlattığı ticaret savaşında, “Made in China 2025” projesindeki teknik ürünlerle başlayıp, daha sonra tüm ürünleri kapsayan gümrük vergisi yaptırımları uygulamıştır. Uygulanan yaptırımlar, ülkelerin dış ticaretinin GSYH’ye oranı ölçüsünde tehdit oluşturmaktadır. Savaşı başlatan ABD’nin dış ticaretinin GSYH’ye oranı yaklaşık %13.9 iken, Çin’in yaklaşık %20, Türkiye’nin ise yaklaşık %24’dür. Dolayısı ile uluslararası ticarete oluşan belirsizlikler veya uygulanan yaptırımların Türkiye’yi dolaylı olarak etkilemesi söz konusudur (Aran,2019).

Ticaret savaşlarının, Türkiye ekonomisini etkileyebileceği temel alan girdi fiyatlarıdır. Bu nedenle, Türkiye’de üretimin ithalata olan bağımlılığını azaltmak; girdi temini için bağımlı olduğumuz ülkelerin ekonomik ve/veya siyasi dengesizliklerinden, girdi kaynaklarındaki belirsizliklerden ve her geçen gün şiddetlenen ticaret savaşının olumsuz etkilerinden uzak kalmasını sağlayacak, aynı zamanda üretilecek ürünlerin yaratacağı katma değerini daha büyük bölümünün ülkede kal-

masını sağlayarak üretimden beklenen istihdam artışı, teknoloji gelişimi, kalitenin yükselmesi ve girdi tedariki güvenliği konularında da ülke ekonomisine kalıcı faydalar sağlayacaktır.

Bu çalışmada, Türkiye ekonomisinde yer alan tüm sektörler için ayrı ayrı, üretimin ithalata bağımlılığı ve bu bağımlılığın dönemler arası benzerlik düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmakta olup girdi-çıktı analizi temelinde üretimin ithalata bağımlılık katsayılarına, zamanlar arası benzeşme testleri uygulanmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde, Türkiye’de 1980 sonrası dönemde ihracatın ithalata bağımlılığını inceleyen çalışmalara ve ithalata olan bağımlılığı azaltarak ihracatı arttırma hedefini belirten iktisat politikası metinlerine yer verilmektedir.

İkinci bölümde, Türkiye’de üretimin ithalata bağımlılığı analizi sonucu elde edilen katsayılara, önce Leontief Benzeşme Testi uygulanmakta, daha sonra Shapiro-Wilk Testi ile Spearman Korelasyon Katsayısı hesaplaması yapılmaktadır. Elde edilen analiz sonuçları, tarafımızca oluşturulan kartillere göre sıralanmakta böylece üretimin ithalata bağımlılığı dönemler arasında benzeyen sektörler detaylı olarak incelenmektedir. Üçüncü bölümde, Türkiye’de üretiminin ithalata bağımlılığı ve dönemler arası benzerlik gösterdiği sektörlerin, dış ticaret verileri ticaret savaşları ekseninde değerlendirilmektedir.

1. TÜRKİYE’DE 1980 SONRASINDA, İTHALATA OLAN BAĞIMLILIĞI AZALTARAK, İHRACATI ARTTIRMA HEDEFLERİ

1980’li yılların başından itibaren, Dünya ekonomisinde, uluslararası kuruluşlar ve sanayileşmiş ülkelerin öncülüğünde başlayan ekonomik istikrar ve yapısal uyum programlarının temelini ticari ve finansal liberalizasyon politikaları oluşturmuştur. Böylece, 1970’lerin ortalarında Dünya ekonomisinde başlayan liberalleşme eğilimleri, 1980’li yıllardan itibaren geniş bir uygulama alanına kavuşmuştur (Dinçer ve Çakmak, 2008). 24 Ocak kararları ile 1980 yılına kadar yirmi yıl uygulanmış olan ithal ikameci sanayileşme modelinden ihracata dayalı sanayileşme modeline geçilmiştir. Bu model ile, dışa kapalı ve kendi kendine yeten bir ekonomi bırakılarak, dışa açık, uluslararası iş bölümüne ve dış ticarete

liberalleşmeye dayalı bir kalkınma stratejisi uygulanmaya başlamıştır. Bu bağlamda, yabancı sermaye girişi desteklenerek, dışa açık büyüme politikası yürütülmüştür (Alpay ve Alkin, 2017: 157-159). Bu dönemde ihracata yönelen firmalar ve gruplar yeni modeli desteklerken, ithal ikamesine dayalı gruplar, otomotiv üreticileri ve dayanıklı tüketim malları üreten firmalar ithal ikamesinin sürdürülmesi için çabalamıştır. Ancak bu çabalar sonuçsuz kalmış, ithalat daha fazla serbestleşerek, sanayi ihracata yönelmiştir (Pamuk, 2017: 267). 32 Sayılı Kararla sermaye hareketlerinin önündeki engeller tamamen kaldırılarak finansal serbestleşme sağlanmıştır. Türk Parasını koruma hakkındaki 11 Ağustos 1989 tarih ve 32 sayılı kararın genel esasları şöyledir: “*Türk parasının kıymetini korumak amacıyla, Türk parasının yabancı paralar karşısındaki değerinin belirlenmesine, döviz ve dövizi temsil eden belgelere (menkul değerler ve sermaye piyasası araçları dâhil) ilişkin tüm işlemler ile dövizlerin tasarruf ve iradesine, Türk parası ve Türk parasını temsil eden belgelerin ithal ve ihracına, kıymetli maden, taş ve eşyalara ilişkin işlemlere, ihracat, ithalata, özelliği olan ihracat ve ithalata, görünmeyen işlemlere, sermaye hareketlerine ilişkin kambiyo işlemlerine ait düzenleyici, sınırlandırıcı esaslar bu karar ile tayin ve tespit edilmiştir*” (Resmi Gazete, 1989). Bu kararla, bir yandan piyasa mekanizmasının iktisadi kararlar üzerindeki etkisi artarken, diğer yandan Türkiye ekonomisi diğer ülkelerden daha çok etkilenir hale gelmiştir (Tüleykan ve Bayramoğlu, 2016: 407).

İhracatı özendirmeye yönelik politikalar, serbest ticaret ve uluslararası uzmanlaşmaya yönelik olup, ulusal ekonomiyi Dünya ekonomisi ile bütünleştirerek ekonomik kaynakların en etkin biçimde kullanılmasını amaçlamaktadır. Bu politikaların dolaysız etkisi ülkenin ihracat gelirlerinde görülür hale gelmektedir (Se-yidoğlu, 2017: 573). Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, ihraç edilen ürünlerin ithal girdiye bağımlı olmaması gerekliliğidir. Çünkü üretimde ithal girdiye bağımlılık devam ederken, ihracata yönelik uygulanacak destekleme programları, sektörlerin ihracatını artırırken, ara girdi vasıtası ile ithalatı arttırır. Bu durum ekonominin genişleme dönemlerinde ithalatı ve dolayısıyla da dış ticaret ve cari işlemler açığına neden olabilir ve ekonomi için kırılganlık yaratabilir.

IV. Kalkınma planından başlayarak ihracatın “ithalata olan bağımlılığı azaltılarak” arttırılması yönünde hedefler kalkınma planlarında yer almaya başlamıştır. Bu plan döneminden başlayarak, her kalkınma planında, hedefler belirlenmiş,

10. Kalkınma planında ise hedefler belirlemenin yanında “ithalata olan bağımlılığın azaltılması öncelikli dönüşüm programı” hazırlanmıştır. Bu program ile “*üretimde dönüşümün yüksek katma değerli ürünler lehine sağlanması, yerli girdi üretiminin ve kullanımının teşvik edilmesi ve bu sayede ithalata olan bağımlılığın azaltılması amaçlanmıştır. Yurtiçinde üretilen ürünlerin standart ve kaliteleri ile teknoloji kapasitelerinin yükseltilmesinin desteklenmesi; özellikle ara mallarında kullanıcılar arasında bilgi ve farkındalık düzeyinin artırılması; kamu alımlarında yurtiçinde üretilen ve yerli girdileri kullanan nihai ürünlerin tercih edilmesi yönünde tedbirler alınması hedeflenmiştir. Bu amaç ve tedbirler doğrultusunda, yerli girdi kullanımının ve yerlileşmenin artırılması için, girdi tedarik ihtiyacı envanterinin oluşturulması gerekliliği belirtilmiştir*” (T.C. Strateji ve Bütçe Dairesi Başkanlığı, 2013:152-153).

Ticaret bakanlığı tarafından ihracata dönük üretim stratejisi çerçevesinde, GİTES eylem planları hazırlanmaktadır. 2017-2019 planı, içinde bulunduğumuz dönemi kapsamaktadır. “*Bu planda, Türkiye’nin 2023 hedeflerine yönelik olarak sürdürülebilir ihracat artışının sağlanması vizyonu çerçevesinde, üretim yapısını katma değerli ve teknolojik çıktıları sağlayacak şekilde dönüştürme, yeni pazarlara açılma gibi stratejilerin yanı sıra küresel dış ticarete ortaya çıkan trendlerin yakından takip edilmesi gerektiği belirtilmektedir. İhracata dönük sınai üretimin ihtiyaç duyduğu hammadde ve ara mallarına erişimin güvence altına alınması sürdürülebilir rekabet gücü açısından önemli bir hedef olarak karşımıza çıkmakta olup, girdi tedarik politikalarında süreklilik önem arz ettiği ön plana çıkarılmıştır. Planın genel amacı; ülkemiz imalat sanayinin mevcut ve gelecek dönem ihtiyaçlarına dönük olarak girdi tedarikinin planlanması, ihracata dönük üretimde yüksek teknoloji ve katma değerli girdi üretim yetkinliğinin artırılması ve ara malı ithalat bağımlılıklarının azaltılmasıdır. Bu amaç çerçevesinde Türkiye’nin başta kritik hammaddeler olmak üzere mevcut ve gelecekteki girdi tedarik ihtiyaçlarının takip ve planlamasının yapılabilmesidir. GİTES’in öncelikli hedefi sınai üretimde ihtiyaç duyulan hammadde ve ara mallarının tedarikinde süreklilik ve güvenliğin sağlanması, bu suretle de söz konusu girdilerin mümkün olduğunca ülkemizde üretilebilmesi veya en uygun fiyatlarla tedarikinin sağlanmasıdır. Emtia fiyatlarındaki dalgalanmalar, girdi tedarik kaynaklarında ülke ve/veya bölge bazlı bağımlılıklar, küresel ticarete artan korumacı uygulamalar*

ve ara mal ithalatına bağımlılığın getirdiği riskler karşısında ülkemizin yeni bir politika ve strateji geliştirmesi ihtiyacı oluşmuştur. İhracata dönük üretimde imalat sanayinin girdi tedarik ihtiyaçlarının daha etkin karşılanabilmesi, başta ithalat bağımlılığının yoğun olduğu ürün/ürün gruplarına dönük olmak üzere sürdürülebilir tedarik imkânlarının geliştirilmesi, imalat sanayinin sektörler itibarıyla girdi tedariki perspektifinden incelenerek politika önerileri geliştirilebilmesi hedeflenmektedir. Uluslararası ekonomik konjonktürde yaşanan gelişmeler, fiyat dalgalanmaları ve ihracat kısıtlamaları şeklinde hammadde ve girdi tedarikinde büyük dalgalanmalara neden olabilmektedir. Bu türdeki gelişmelerin, küresel değer zincirleri çerçevesinde sektörler arası girdi-çıktı ilişkilerini şekillendirdiği, ülkelerin girdi tedarik yapısını da etkilediği belirtilerek girdi-çıktı analizi ile elde edilen sonuçların gerekliliği ortaya konulmuştur. Girdi tedarikinde veri temelli planlama için ise en temel veri kaynağı 2012 girdi-çıktı tabloları 1 olarak belirtilmiştir” (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2019c, 3-50).

Rekabetçiliği ve verimliliği artırıcı politikalar temelinde ithalata daha az bağımlı bir üretim yapısıyla daha fazla ihracat yapılmasını sağlayacak ihracat odaklı dönüşümün sağlam temellerini ortaya koymak, 11. Kalkınma planının vizyon, temel amaç ve ilkeleri içerisinde yer almaktadır (T.C. Strateji ve Bütçe Dairesi Başkanlığı, 2019: 32). Bu bağlamda, 11. Kalkınma planının hedefleri dikkate alınarak İhracat Ana Planı hazırlanmıştır. Asıl hedef, “Dünyadaki ticaret savaşları ve teknolojik dönüşümleri yakından takip ederek belirlenen 226,6 milyar dolarlık ihracat hedefinin de üzerine çıkabilmektir. Günümüzde yaşanan ticaret savaşları ve korumacılık artışının ardında teknoloji savaşları yatmaktadır. Bu nedenle verimlilik, inovasyon ve dijitalleşme odaklı bir politika tercih edilmiş ve makine, otomotiv, elektrik-elektronik, kimya, gıda endüstrisi olmak üzere hedef sektörler belirlenmiştir” (T. C. Ticaret Bakanlığı, 2019b).

1 Girdi-Çıktı Tabloları Arz-Kullanım tablolarından elde edilir. Bu tablolar bir ekonomide üretilen ve kullanılan mal ve hizmetlerin ayrıntılı olarak analiz edilmesini sağlamaktadır. Tablolar, toplam ekonomiyi ortaya koymak için, tanım ve sınıflamalar arasında tutarlılık sağlayarak farklı kaynaklardan derlenen verilerle arz ve talep arasında bir denge oluşturmaktadır. Bu açıdan, Gayrisafi Yurt İçi Hâsılının (GSYH) hesaplanması için en iyi araçlardır. TÜİK tarafından en son yayımlanan girdi-çıktı tablosu 2012 yılına aittir (TÜİK, 2016).

“Yenilikçi, teknolojik ve katma değeri yüksek bir ürün üreten, bu ürünü uluslararası pazarlara taşımak isteyen ve ihracat odaklı çalışan KOBİ’ler önceliğimiz olmak üzere yeni bir vizyon ile bütün KOBİ’lerimize gerekli desteği sağlayacağız” sloganı çerçevesinde KOSGEB, yerli ve milli üretime destek vereceğini kamuoyuna duyurmuştur. **Ara malı ithalatı, cari işlemler dengesini olumsuz şekilde etkilemektedir. Girdilerin yurtiçinde üretici firmalardan tedarik edilmesi, ülke içinde katma değer kalmasını sağlayacaktır. Türkiye’nin 2023 vizyonunda yer alan Dünyanın en büyük 10 ekonomisinden biri olmak için ara malı ithalatı yerine yerli ve milli ara malı üretimi gerekmektedir.** Bu bağlamda, “KOSGEB tarafından, *yurt dışından ithal edilen ara malları Türkiye’de yerli ve milli imkânlarla üreteceklere 5 milyon liraya kadar destek verecek. Programa başvuracak projelere, işletme başına 5 milyon liraya kadar yüzde 70’i geri ödemesiz olmak üzere yüzde 100 destek sağlanacaktır. Destekler, makine-teçhizat, yazılım giderleri, personel gideri, bilgi transferi, test-analiz, kalibrasyon ve referans numune desteği ve hizmet alımı şeklinde olacaktır*” (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019b).

Uygun maliyetli kredi ve ihracat kredi sigortası programları ile ihracatçının en büyük destekçilerden biri olan Türk Eximbank, ihracatı desteklemek için, ihracatçılara 2019 Kasım ayı itibarıyla 40 milyar dolar finansman sağlamış ve bu desteğini 2020 yılında daha da artırma hedefi çerçevesinde kredi maliyetlerindeki indirim ek olarak vadeleri uzatmıştır. Bu konuda, en son gerçekleştirilen yeni düzenlemeye göre; kısa vadeli kredi faizlerinde 15 baz puan indirim yapılmasına, marka kredisi faizlerinde 100 baz puan indirim yapılarak libor/euribor + %2,75’e düşürülmesi ve vadenin 3 yıldan 10 yıla çıkarılmasına, reeskont kredisi faizlerinde tüm vadelerde 10 baz puanlık indirim yapılarak, faiz oranlarının 120 gün vadede libor/euribor + 0,40’tan, libor/euribor + 0,30’a düşürülmesine, işletme sermayesi ve yatırım kredilerindeki faizlerde 20 ve 45 baz puan arasında indirim yapılmasına, katılım bankaları aracılığı ile kullanılan sevk öncesi ihracat döviz kredisi için 120, 180, 360 gün olan vadelere 540 gün seçeneği getirilmesine karar verilmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2019d).

2. TÜRKİYE’DE ÜRETİMİN İTHALATA BAĞIMLILIK DÜZEYİNİN DÖNEMLER ARASI BENZERLİK ANALİZİ YÖNTEMİ ÇERÇEVESİNDE LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Gerçekleştirdiğimiz çalışmada, üretimin ithalata bağımlılık analizi sonucu elde edilen katsayılara (Güler, 2019:118-120) dönemler arası (2002 ve 2012 yılları) benzerlik testleri uygulanmaktadır. Literatürde ekonominin ithalata bağımlılığı konusunda farklı analizler bulunmakla birlikte, bu analizler genellikle sektörler bazında ihracatın ithalatı karşılama oranıyla sınırlı kalmaktadır. Sektörlerin rekabetçilik ve yeterlilik düzeylerini, ihracatın ithalatı karşılama (ya da sektörel dış ticaret dengesi) analizi ile inceleyen çalışmalarda ilgili sektörün üretimini gerçekleştirmek için kullanmak durumunda olduğu ara girdilerin ithal bağımlılığı dikkate alınmadığından, sadece nihai ürünlerin dış ticaret karşılaştırması yapılabilmektedir. , Oysa, **üretimin toplam ithal bağımlılığı** (sadece son sektörün değil, bu sektörün girdi kullandığı tüm sektörlerin de ithal bağımlılıklarını hesaba katarak bulunacak toplam etki) dikkate alındığında; ihracat potansiyeli yüksek olan bir sektörün ithalata bağımlılığı çok yüksek olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir. Girdi-çıktı analizinin önemi bu anlamda ortaya çıkmaktadır. Dolayısı ile, literatür değerlendirilirken yalnızca girdi-çıktı analizi ile ilgili çalışmalar dikkate alınmakta olup bu çalışmalarda elde edilen sonuçlardan ziyade, saptadığımız sorunlar ve bu sorunlara getirilen çözümler analiz yöntemimiz çerçevesinde açıklanmaktadır.

Üretimin ithalata bağımlılık analizi açısından literatür incelendiğinde Tok ve Sevinç, 2019; Eryugur, Ekinci, Takım, 2011; Duman, Özgüzer, 2012; Erdumar, Eren, Gül, 2019; Dietzenbacher ve Los, 2000 çalışmalarında tarafımızca saptanan iki sorun bulunmaktadır. Bu sorunlardan ilki, yurtiçi katsayılar ters matrisinin $(I-A^d)^{-1}$, Leontief ters matrisi $(I-A)^{-1}$ yerine kullanması ve ihracatın ithalata bağımlılık analizinin gerçekleştirilmesidir. Bu analiz, ana hatları ile, aşağıda özetlenen algoritma çerçevesinde yürütülmektedir.:

Girdi katsayıları matrisi (A), yurtiçi katsayılar matrisi (A^d) ile ithal girdi matrisinin (A^m) toplamından oluşmaktadır, dolayısıyla $A = A^d + A^m$ dir.

Üretim vektörünü (X_i), yurtiçi girdi katsayıları matrisini (A^d), birim matrisi (I) ve yurtiçi nihai talep vektörünü (Y_i^d) olarak gösterirsek, **yalnızca yurtiçi girdiler kullanılarak** elde edilecek üretim miktarı;

$X_i = (I - A^d)^{-1} Y_i^d$ olacaktır. Denklemin her iki tarafı A^m ile çarpıldığında;

$A^m X_i = A^m (I - A^d)^{-1} Y_i^d$ sonucuna ulaşılır. Eşitliğin sol tarafını, M_i ile gösterirsek;

$M_i = A^m (I - A^d)^{-1} Y_i^d$ eşitliğine ulaşılır. Y_i^d herhangi bir sektörün herhangi bir zamandaki nihai talep vektörünü gösterdiğinden yerine ihracat talep vektörü konulabilir veya ithalat gereksinimini göstermek için, ilgili sektöre 1 diğer sektörlere 0 yazarak talebin ithal bağımlılığına ulaşılabilir. Böylece $A^m (I - A^d)^{-1}$ ithalat ters matrisine ulaşılır (Dietzenbacher ve Los, 2000).

Literatürde “ihracatın ithal(ata) bağımlılığı” olarak yer alan bu analiz tarafımızca doğru bulunmamaktadır. Leontief, Girdi katsayıları matrisini tanımlarken bu matrise “reçete” benzetmesi yapmıştır. Burada kastedilen nihai ürünün ancak A matrisinde belirtilen oranda (miktar) girdilerin kullanılması ile elde edileceğidir. Girdi-Çıktı analizi açısından bir girdinin ithal ya da yerli olması değil, o girdinin hangi oranda (miktar) kullanıldığı önemlidir. Aksi takdirde o ürün üretilmeyecektir. Bu anlamda Girdi-Çıktı analizinde kullanılan tablolar bir matematik denklemi gibi bölünebilir, parçalanabilir ya da sadece bir bölümü kullanılarak diğer bölümü “sabit tutulabilir” nitelikte değildir. İlgili ürün için belirlenen girdiler, belirlenen tutarda değilse üretim gerçekleştirilemez, bu nedenle “sadece yurtiçi girdileri kullanarak üretimin ne kadarı gerçekleştirilebilir” sorusu ontolojik olarak yanlıştır, böyle bir üretim fonksiyonu zaten tanımsızdır. Dolayısıyla, yurtiçi katsayılar ters matrisinin $(I - A^d)^{-1}$, Leontief ters matrisi $(I - A)^{-1}$ yerine kullanılması mümkün değildir. Bu nedenle, ihracat vektörü ile yurtiçi katsayıları ters matrisini çarparak, ihracatın ithalata bağımlılığının analizi yapmak doğru bir sonuç vermeyecektir.

Girdi katsayıları matrisi ile, bir sektörün yalnızca bir birim üretim için diğer tüm sektörlerden gereken oranlarda ithal veya yerli ayrımı olmaksızın kullandığı toplam girdiler gösterilmektedir. Sektörün üretiminde kullanılan ithal girdi oranlarını bulmak için, ithal girdi katsayıları matrisini elde etmek gerekmektedir. İthal

girdi katsayıları, ithalat girdi-çıktı tablosu² verilerinin, girdi-çıktı tablosunda³ yer alan toplam üretim değerlerine bölünmesi gerekir. Böylece doğrudan üretim girdileri içerisinde ithal girdilerin payı analiz edilmektedir.

İhracat vektörü bir nihai talep vektörü olduğundan, sektörlerin ihracata yönelik stratejileri, diğer ülkelerin uyguladığı kotalar ve tarife içi/dışı önlemler, ülkelerin dış ticaret politikaları gibi etkenler ihracat vektörünü değiştirebilmektedir. Aslolan ise, üretimin ithalata bağımlılığıdır. Doğaldır ki bir ürünün ihraç edilebilmesi için önce üretilmesi gerekmektedir. Bu nedenle ihracatın ithalata bağımlılığı yerine çalışmamızda gerçekleştirdiğimiz gibi üretimin ithalata bağımlılığını hesaplamak doğru sonuçlara ulaşmayı sağlayacaktır (Küçükkiremitçi, 2013:42-44).

Tok ve Sevinç, 2019; Ersungur, Ekinci, Takım, 2011; Duman ve Özgüzer, 2012; Erdumar, Eren ve Gül, 2019 çalışmalarında diğer bir sorun ise sektör sayısı ve içerik açısından uyumlu olmayan girdi-çıktı tablolarının kullanılmış olmasıdır. Bu çalışmalarda, sorunu çözmek için sektörler toplulaştırmış ve eşit sektör sayısına ulaşılmıştır. Ancak bu şekilde veri kaybı yaşanmakta ve sağlıklı sonuçlara ulaşılamamaktadır. Çalışmamızda birebir aynı içeriğe ve aynı sektör sayısına sahip iki adet girdi-çıktı tablosu kullanılmaktadır.

Leontief benzeşme testi ve Spearman korelasyon katsayısı açısından literatür incelendiğinde;

Chenery ve Watanabe (1958) ve Leontief (1951) ülke çiftlerini esas alarak üretim tarzlarını karşılaştırmak için Leontief benzeşme testi uygulamıştır. Chenery'nin hesaplama formülü (1) no.lu eşitlikte verilmektedir.

$$\gamma_j^{\alpha\beta} = \frac{\sum |a_{ij}^{\alpha} - a_{ij}^{\beta}|}{\frac{1}{2} \sum (a_{ij}^{\alpha} + a_{ij}^{\beta})} \quad (1)$$

2 Üretimin ithalata bağımlılığının hesaplanabilmesi için, ithalatı yapılan mal ve hizmetlerin hangi ürün ve hizmetin üretiminde kullanıldığını ve hangi nihai talep unsurları tarafından kullanıldığını gösterir (TÜİK, 2019a).

3 Arz ve kullanım tablolarından elde edilir (TÜİK, 2019a).

Leontief ise (1) no.lu formülde, pay kısmında mutlak değer kullanmamıştır (Leontief, 1951; Aktaran, Bezdek, 1984: 503). Gerçekleştirdiğimiz analizde Chenery ve Watanabe (1958)’nin formülünde α ve β ’nin (iki farklı ülkenin) yerine t ve $t+1$ ’in (iki farklı zaman) kullanılarak ülkeler arası benzerlik yerine dönemler arası benzerlik karşılaştırılmaktadır. Hesaplama formülü (2) no.lu eşitlikte verilmektedir.

$$P_j = \frac{\sum_{i=1}^n |a_{ij}^{t+1} - a_{ij}^t|}{1/2 \sum_{i=1}^n (a_{ij}^{t+1} + a_{ij}^t)} \quad (2)$$

Çalışmamızda uygulanan Leontief benzeşme testinden elde edilen katsayılar küçüldükçe zamanlar arası benzeşme olduğu, yani ilgili sektörün ithalata bağımlılığının zamanlar arası devam ettiği anlaşılmaktadır. Ancak Leontief, çalışmasında eşik değer belirlememiştir. Bu zafiyeti çözmek için çalışmamızda, öncelikle değişkenlerin normal dağılıma uygunluk gösterip göstermediğinin test edilmesi için Shapiro-Wilk testi⁴ uygulanmış, değişkenler normal dağılıma uygunluk göstermediği sonucuna ulaşıldığı için parametrik olmayan Spearman sıra korelasyon katsayısı (Chenery ve Watanabe, 1958: 498-500) hesaplanmıştır. Leontief yapısal benzeşme katsayısı hesaplaması ile 2002 ve 2012 yıllarında sektörlerin ithal girdi katsayılarında önemli bir değişim olup olmadığı, Spearman sıra korelasyon katsayısı sayesinde de sektörlerin 2002 ve 2012 yılları için alt sektörlerden kullandıkları ithal girdi oranlarının sıralamasında istatistiki olarak anlamlı bir korelasyon olup olmadığı test edilmektedir. Bu şekilde Leontief benzeşme testinin eşik değer eksikliği giderilmektedir. Buraya kadar sayılan tüm problemlere çalışmamızda çözümler bulunmakta ve bulunan çözümler ışığında analizler gerçekleştirilmektedir.

3. VERİLER

Çalışmamızda gerçekleştirdiğimiz analizde, 2002 yılı hem ithalat girdi-çıkıtı tablosunun hem de girdi-çıkıtı tablosunun (TÜİK, 2019a), NACE REV 2’ye göre 59 sektörden 64 sektöre göre düzenlenen versiyonları (Güler, 2019: 178-182,

4 Çalışmada yer alan Shapiro- Wilk testi ve Spearman korelasyon analizleri MATLAB 2018 programı kullanılarak hesaplanmıştır.

247-254) ile 64 sektörlü hazırlanan 2012 girdi-çıktı tablosu ve ithalat girdi-çıktı tablosu (TÜİK, 2019a) kullanılmaktadır. Ancak Avrupa Birliği’ndeki ülkelerle sektör sayısının aynı olabilmesi için kendi konutunda ikamet edenler için izafi kira ve ev içi çalışan personelin işverenleri olarak hane halklarının hizmetleri sektörleri, herhangi bir değer taşımadığı halde tablolarda yer almaktadır. Bahsi geçen iki sektör hesaplamalarda aksaklığa neden olmaması için tablolardan silinmiştir. Dolayısı ile çalışmada, 62 sektörün verileri kullanılmakta olup sektörlerin içeriği birebir aynıdır.

4. ANALİZ UYGULAMASI VE SONUÇLARI

2002 ve 2012 yılları girdi-çıktı tabloları ve ithalat girdi-çıktı tabloları kullanılarak hesaplanan 62 sektörün ithal girdi katsayıları matrisinden (A^m) sektörlerin doğrudan ithal girdi kullanım oranları (ΣA^m) belirlenmiştir. Sonrasında, 2002 ve 2012 yılları için hesaplanan ithal girdi katsayıları büyüklüğüne göre sektörler büyükten küçüğe doğru sıralanmış (Güler, 2019: 118-120) ve ithal girdi katsayılarının kartilleri hesaplanmıştır. Yıllar itibariyle hesaplanan kartiller aşağıdaki gibidir:

Tablo 1: 2002 ve 2012 yılları için hesaplanan ithal girdi katsayılarının kartilleri

	İthal Girdi Katsayıları (ΣA^m)	
	2002 Yılı İçin	2012 Yılı İçin
Maximum	0.5031	0.6823
Q3 (3. Kartil)	0.1337	0.1392
Q2 (2. Kartil)	0.0552	0.0709
Q1 (1. Kartil)	0.0384	0.0315
Minimum	0.0067	0.0092

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Sektörlerin bir birim üretim gerçekleştirmek için kullanmak zorunda oldukları ithal girdi oranlarını gösteren ithal girdi kullanım oranları tablosunun içeriğini daha belirginleştirmek için Tablo 1’de buldukları kartile göre sırasıyla, “Yüksek, Orta Yüksek, Orta Düşük ve Düşük” olarak dört gruba bölünmüştür. Bu bölümlendirmenin tanımsal olduğu ve daha çok Chenery ve Watanabe (1958)’deki sektörlerin doğrudan geri ve doğrudan ileri bağlantılarına göre sınıflandırıldığı Hirschman sınıflamasına benzer bir yöntemin kullanıldığı belirtilmelidir. Burada, Chenery ve Watanabe (1958)’den farklı olarak her iki yıl için de

büyükten küçüğe doğru sıralanmış sektörlerin ithal girdi oranlarının kartilleri hesaplanmış ve sektörlerin ithal bağımlılık oranlarının düzeyi buna göre belirlenerek Tablo 2’de 5 sunulmuştur:

Tablo 2: 2002 ve 2012’de Sektörlerin İthal Girdi Bağımlılık Oranları ve Düzeylerinin Saptanması⁶

Sıra No	Sektör Adı	2002 ΣA^m	Sektör Adı	2012 ΣA^m	Dü- zey
1	Kok ve rafine petrol ür.	0,5031	Kok ve rafine petrol ür.	0,6823	Yük- sek (13)
2	Bilgisayar, elekt., optik	0,3487	Kimyasallar	0,3243	
3	Mobilya	0,3113	Ana metal	0,3141	
4	Ana metal	0,2273	Motorlu kara taş.	0,2954	
5	Kauçuk ve plastik	0,2206	Kauçuk ve plastik	0,2864	
6	Motorlu kara taş.	0,1901	Kağıt ve ürünleri	0,2692	
7	Kimyasallar	0,1872	B.sayar, elekt., optik	0,2642	
8	Temel eczacılık	0,1872	Elektrikli teçh.	0,2434	
9	Kağıt ve ürünleri	0,1777	Elektrik, gaz,buhar	0,2258	
10	Kereste, ağaç ürün.	0,1746	Temel eczacılık	0,2147	
11	Elektrik, gaz,buhar	0,1737	BYS makine teçh.	0,2103	
12	Elektrikli teçh.	0,1733	Diğer ulaşım ar.	0,1763	
13	BYS makine teçh.	0,1652	Basım ve kayıt	0,1710	
14	Kurulum, onarım	0,1570	Havayolu taşımacılığı	0,1559	
15	Metal eşya	0,1562	Metal eşya	0,1429	
16	Diğer ulaşım ar.	0,1340	Kanalizasyon	0,1395	
17	Bilimsel ARGE	0,1328	Kereste, ağaç ürün.	0,1380	
18	Tekstil, konfeksiyon	0,1274	Mobilya	0,1304	
19	Basım ve kayıt	0,1255	Kurulum, onarım	0,1263	
20	Yayıncılık	0,1181	Tekstil, konfeksiyon	0,1217	
21	Suyolu taşımacılığı	0,0971	Sigorta, emeklilik	0,1087	
22	Kanalizasyon	0,0956	Gıda, içecek, tütün	0,1049	
23	Ticaret ve taşıt onarım	0,0860	Bilgisayar vb onarım	0,1035	
24	Metaldışı mineral	0,0812	Metaldışı mineral	0,0990	
25	İnşaat	0,0669	Sinema, TV vb, yapımcılık	0,0919	Orta Dü- şük (5)
26	Sinema, TV vb, yapımcılık	0,0664	Suyolu taşımacılığı	0,0844	
27	Görsel sanat, müze, eğ- lence	0,0663	Diğer kişisel hizm.	0,0823	
28	Spor, dinlence hizmetleri	0,0663	Seyahat acentesi, tur op.	0,0803	
29	Havayolu taşımacılığı	0,0619	Ticaret ve taşıt onarım	0,0801	
30	Bilgisayar programlama	0,0563	Diğer hizmet, veterinerlik	0,0738	
31	Bilgisayar vb onarım	0,0555	Kara ve boru taşımacılığı	0,0714	
32	Perakende ticaret	0,0548	Madencilik	0,0705	
33	İnsan sağlığı	0,0500	İnşaat	0,0664	
34	Yatılı bakım ve sosyal hiz.	0,0500	Gayrimenkul	0,0596	
35	Toptan ticaret	0,0499	İnsan sağlığı	0,0561	
36	Madencilik	0,0497	Tarım	0,0515	

5 Çalışma kapsamındaki tüm sektörlerin isimleri, tabloda görülebilmesi için kısaltılmıştır (TÜİK,2019a).

6 Her iki yıl için de aynı kartilde (ithal bağımlılık düzeyi) yer alan sektörler gölgelendirilmiştir. “Düzyey” sütunu sektörlerin ithal bağımlılık düzeyini ve parantez içindeki sayılar da bu kartildeki her iki yılda da yer alan sektör sayısını göstermektedir.

37	Diğer kişisel hizm.	0,0496	Reklamcılık ve PİAR	0,0509	
38	Diğer hizmet, veterinerlik	0,0474	Yayıncılık	0,0497	
39	Gıda, içecek, tütün	0,0473	Konaklama ve yiyecek	0,0465	
Sıra No	Sektör Adı	2002 ΣA^m	Sektör Adı	2012 ΣA^m	Düzye
40	İstihdam hizmetleri	0,0463	Depolama ve destek	0,0450	
41	Mimarlık ve mühendislik	0,0463	Spor, dinlence hizmetleri	0,0400	
42	Reklamcılık ve PİAR	0,0463	Posta ve kurye	0,0400	
43	Hukuk ve muhasebe	0,0463	Yatılı bakım ve sosyal hiz.	0,0362	
44	Finansal yardımcı hizmetler	0,0421	Kamu yönetimi, savunma	0,0360	
45	Su, temini, arıtılması	0,0390	Güvenlik ve soruşturma	0,0357	
46	Kara ve boru taşımacılığı	0,0386	Toptan ticaret	0,0325	
47	Posta ve kurye	0,0383	Üye kuruluş hizmetleri	0,0311	
48	Telekomünikasyon	0,0383	Mimarlık ve mühendislik	0,0308	
49	Bahkçılık	0,0375	Kiralama ve leasing	0,0302	
50	Kiralama ve leasing	0,0359	Bahkçılık	0,0300	
51	Güvenlik ve soruşturma	0,0314	Perakende ticaret	0,0282	
52	Kamu yönetimi, savunma	0,0291	Su, temini, arıtılması	0,0250	
53	Seyahat acentesi, tur op.	0,0272	Bilimsel ARGE	0,0216	
54	Depolama ve destek	0,0269	Telekomünikasyon	0,0203	
55	Tarım	0,0229	Hukuk ve muhasebe	0,0181	
56	Konaklama ve yiyecek	0,0229	Finansal yardımcı hizmetler	0,0158	
57	Sigorta, emeklilik	0,0196	Bilgisayar programlama	0,0156	
58	Üye kuruluş hizmetleri	0,0188	Orman	0,0146	
59	Gayrimenkul	0,0181	Finansal hizmetler	0,0142	
60	Eğitim	0,0179	Görsel sanat, müze, eğlence	0,0124	
61	Finansal hizmetler	0,0150	Eğitim	0,0099	
62	Orman	0,0067	İstihdam hizmetleri	0,0092	

Kaynak: Güler, 2019 ve TÜİK, 2019a verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2’de kartillere göre bölümlendirme incelendiğinde; 2002 ve 2012 yıllarında en yüksek ithal bağımlılık düzeyine sahip sektörlerin çok benzediği görülmektedir. Yüksek ithal bağımlılık düzeyinde bulunan 16 sektörden 13’ü hem 2002 hem de 2012 yılında bu kategoride yer almaktadır. İmalat sanayinin en önemli sektörlerinden olan ana metal, kimyasallar, motorlu kara taşıtları, makine teçhizat üretimi, elektrikli makineler, kâğıt ve kâğıt ürünleri, metal eşya, elektronik, temel eczacılık sektörleri en yüksek ithal bağımlılığı gösteren grupta yer almaktadır. Bunların hem 2002 hem de 2012 yıllarında en yüksek ithal bağımlılığa sahip sektörler olması, imalat sanayi için yapısal bir dönüşümün bu sektörleri içerecek şekilde yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu anlamda; Ticaret Bakanlığı tarafından 29 Ağustos 2019’da açıklanan İhracat Ana Planı politika metninde yer alan “İhracatta Hedef Sektörler” yaklaşımında belirlenen beş hedef

sektörden (makine, otomotiv, kimya, elektrik elektronik ve gıda) gıda hariç hepsinin yüksek ithal bağımlılığa sektörler olması, bu sektörlerle yönelik desteklerin önemli olduğunu ortaya çıkarmaktadır. İhracat Ana Planı’nda hedef olarak belirlenen sektörlerin, analizimizde kullandığımız girdi-çıkıtı tablosundaki karşılığı Tablo 3’de gösterilmektedir:

Tablo 3: İhracat Ana Planı’nda Yer Alan Sektörlerin Girdi-Çıkıtı Tablosundaki Karşılığı

İhracat Ana Planı Hedef Sektör İsimleri	2012 Yılı Girdi-Çıkıtı Tablosunda Karşı Gelen Sektör ve NACE Rev 2 Kodu
Kimya	C20- Kimyasallar ve Kimyasal Ürünler
Gıda	C10-C12 Gıda, içecekler ve tütün ürünleri
Makine	C28- Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Ekipmanlar
Otomotiv	C29- Motorlu Kara Taşıtları, Treylar (Römork) ve Yarı Treylar (Yarı Römork)
Elektrik-Elektronik	C27- Elektrikli Teçhizat
	C26- Bilgisayarlar ile Elektronik ve optik ürünler

Kaynak: T.C.Ticaret Bakanlığı, 2019

Bu sektörlerin yüksek ithal bağımlılık oranları dikkate alındığında; teşvik edilecek, desteklenecek sektörler olarak seçilmesi yerindedir. Ancak, daha önce de belirtildiği gibi, hedefin sadece bu sektörlerin ihracatını artırmaya yönelik olarak belirlenmemesi gerekmektedir. Bu sektörlerdeki yerli girdi payını artıracak (ithal bağımlılığı azaltacak) bir destek mekanizmasının da tanımlanması gerekmektedir. İlgili planda, bu beş sektör için hedef, sadece Dünya ihracatında yüzde 0.76 olan payın yüzde 1’e çıkartılmasıdır. Bu sektörlerin seçim kriterleri; göreceli ihracat avantajı endeksi (revealed export advantage index) değerleri, orta yüksek-yüksek teknoloji grubunda olmaları, ülke ihracatında yüksek paya sahip olmaları ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından yürütülecek olan Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi programına uyumlu olmaları şeklinde sıralanmaktadır (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019a). Sektörlerin ithal bağımlılıklarında bir değişim olmaksızın ihracatının desteklenmesi, ithal bağımlılıklarının yüksekliği nedeniyle ülke ithalatının artmasına neden olacaktır. Ayrıca, bu sektörlerle girdi sağlayan sektörlerdeki ithal bağımlılıkları nedeniyle de desteklenecek sektörlerin ihracatın artması sağlansa bile tedarikçi sektörlerde beklenen üretim ve istihdam artışı da sağlanamayacaktır.

Tablo 2’deki sektörlerin 2002 ve 2012 yılları ithal bağımlılık oranlarını tekrar incelediğimizde, ithal bağımlılığı açısından ikinci grupta (orta-yüksek ithal bağımlılığı) yer alan 15 sektörün altı tanesinin her iki yılda da bu grupta yer aldığı görülmektedir. Tekstil ve konfeksiyon sektörü, bu anlamda en dikkat çekici özelliği göstermektedir. Birleşik olarak bakıldığında Türkiye’nin her dönemde en yüksek ihracat potansiyeline sahip olan bu sektör, kullandığı girdiler dikkate alındığında yüksek sayılabilecek bir ithal bağımlılığına sahiptir. Sektörlerin rekabetçilik ve yeterlilik düzeylerini ihracatın ithalatı karşılama (ya da sektörel dış ticaret dengesi) analizleri ile ölçmeye çalışılması ile girdi-çıkıtı tabloları yardımıyla üretimin ithal bağımlılığını irdelemek arasındaki ayırım da bu anlamda belirginleşmektedir.

Tekstil ve Konfeksiyon sektörü, en fazla dış ticaret fazlası veren sektör olmasına karşın, üretimdeki girdilerinin ithalata bağımlılığı anlamında ikinci en yüksek grupta yer almıştır. Üretimde kullandıkları girdilerin yüzde 12.2’si ithal olan bu sektörün ihracatını daha da artırmak için verilecek destekler/teşvikler neticesinde, ihracatı arttıkça sektörün girdi ithalatının da artacağı görülmektedir. Yurtiçi katma değer zincirinde ortaya çıkacak bu sızıntı nedeniyle, sadece nihai ürünün (tekstil ve konfeksiyon ürünleri) ihracatının desteklenmesine yönelik teşvikler, üretimin ithalata bağımlılığının bir fonksiyonu olarak katma değer zincirinde kopukluk yaratacaktır.

2012 yılında orta-yüksek ithal bağımlılığı gösteren sektörler içinde gıda ve içecek sektörünün yer alması da dikkat çekicidir. Temel girdisi tarımsal ürünler olan bu sektörün 2002 yılında ithal girdi oranının yüzde 4.7 ile orta-düşük grupta yer alıyor olmasına karşın aynı oranın 2012 yılında yüzde 10.5’e yükselmesi; bu dönemde gıda sektörünün kullandığı tarımsal girdilerin ithalatında çok belirgin bir artış olduğunun göstergesidir. Tekstil ve Konfeksiyon sektöründe olduğu gibi, geleneksel olarak yüksek ihracat potansiyeline sahip bu sektörde de yerli girdi ve yerli tarımsal ürün kullanımının önemli düzeyde azaldığını, girdi ithalatının ve üretimde dışa bağımlılığın dikkat çekecek oranda arttığını işaret etmektedir.

Tablo 2’de orta-düşük kategoride toplam üretim değerleri içinde %7 ve altında, düşük kategorideki sektörlerde ise %5 ve altında ithal girdi kullanmaktadır.

Bu anlamda, sektörlerin üretim değeri içinde ithal girdilerin payının ihmal edilebilecek düzeyde olduğu düşünülebilir.

Tablo 2 ile ilgili belirtilecek son husus, 2012 yılında, özellikle yüksek ithal bağımlılığına sahip grupta, bağımlılık oranının 2002’ye kıyasla dikkat çekecek ölçüde yükselmiş olmasıdır. Nitekim 2002 yılında yüksek grubundaki sektörlerin ithal girdi oranı ortalaması yüzde 21.79 iken 2012 yılında yüzde 25.72 düzeyine yükselmiştir. Geçen zaman içinde Türk imalat sanayinde önemli paya sahip sektörlerin ithal bağımlılığında belirgin bir artış görülmektedir. 2002 ve 2012 yıllarında en yüksek ithal bağımlılığı gösteren 16 sektörden 14’ü imalat sanayi alt sektörüdür. İmalat sanayinin toplam 19 sektörle yer aldığı 2002 ve 2012 girdi-çıkış tablolarında; 2002 yılında 17 sektör yüksek ve orta-yüksek grubunda yer alırken, 2012 yılında bu sayı 19’a ulaşmış, yani imalat sanayi sektörlerinin tamamı yüksek ve orta-yüksek ithal bağımlılığı sergileyen sektörler haline gelmişlerdir.

Tablo 2’de, sektörler ithal girdi kullanım oranlarına göre dört ayrı düzeydeki bağımlılık grubu bazında sıralanırken, 2002 ve 2012 yıllarındaki olası grup değişimlerini incelemek gerekmektedir. 2002 yılı için üretimin ithal bağımlılığı yüksek düzeyde olduğundan ilk grupta (yüksek ithal girdi kullanım oranı) yer alan sektörlerin bu eğilimlerinin istatistikî olarak 2012 yılında da devam edip etmedikleri, düşük ithal bağımlılığına sahip sektörlerinde yine istatistikî olarak bu eğilimlerinin değişip değişmediğini analiz etmek, ekonominin sektörel bazdaki ithal bağımlılığı eğilimlerinin durumunu ortaya koyacağından önemli bir bilgi sağlayacaktır.

Bu nedenle, iki farklı yöntem kullanılarak sektörlerin ithal bağımlılık yapısının 2002 ve 2012 yıllarındaki değişimi incelenmiştir. Seçilen yöntemler ise Leontief benzeşme testi ve her iki yıl için ithal bağımlılık oranlarına göre sıralanmış sektörlerin Spearman sıra korelasyon katsayısı olacaktır. Leontief yapısal benzeşme katsayısı sayesinde 2002 ve 2012 yıllarında sektörlerin ithal girdi katsayılarında önemli bir değişim olup olmadığı, Spearman sıra korelasyon katsayısı sayesinde de sektörlerin 2002 ve 2012 yılları için alt sektörlerden kullandıkları ithal girdi oranlarının sıralamasında istatistikî olarak anlamlı bir korelasyon olup olmadığı test edilmiş olacaktır.

Leontief testi, dönemsel olarak iki katsayı arasındaki değişimi ölçmektedir. Daha büyük test değeri, daha az benzerliği, daha küçük test değeri, daha büyük benzerliği gösterir, bu nedenle test sonuçları küçükten büyüğe sıralanmaktadır (kartillere ters olarak yerleştirilmektedir). Spearman sıra katsayısı ise bir korelasyon katsayısı olduğu için daha büyük değer, daha yüksek doğrusal benzerlik işaret eder. Dolayısı ile test sonuçları büyükten küçüğe doğru sıralanmaktadır. Bu sıralamaları Tablo 2’de elde edilen sonuçlar ile karşılaştırabilmek ve metodolojik tutarlılığı korumak amacıyla yine kartillerine bölünmüş ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 4: Leontief Benzeşme Testi ve Spearman Sıra Korelasyonu Katsayılarının Kartil Değerleri

	Testlerin Kartil Değerleri	
	Leontief Benzeşme Testi	Spearman Sıra Korelasyonu
Maximum	20.707	0.841
Q3 (3. Kartil)	15.870	0.750
Q2 (2. Kartil)	17.148	0.692
Q1 (1. Kartil)	17.828	0.639
Minimum	13.862	0.234

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Her iki test sonucuna ve kartil değerlerine göre sıralanmış sektörler Tablo 5’de verilmektedir.

Tablo 5’de 62 sektörün 2002 ve 2012 yılları için hesaplanan doğrudan ithal girdi katsayıları kullanılarak hesaplanan Leontief Benzeşme testi ve Spearman sıra korelasyonu sonuçları yer almaktadır. Tablo hazırlanırken her bir sektörün kendisi dâhil 62 sektörden kullandıkları ithal girdilere göre hesaplanan kısmî doğrudan ithal girdi katsayıları vektörleri kullanılmaktadır.

Tablo 5: Sektörlerin İthal Bağımlılıklarının Leontief Testi ve Spearman Sıra Korelasyonu

Sıra No	Sektör Adı	Leontief Testi	Sektör Adı	Spearman Katsayı	Düzey
1	Gıda, içecek, tütün	13,862	BYS makine teçh.	0,841	Yüksek (9)
2	Temel eczacılık	13,940	Madencilik	0,837	
3	Metaldışı mineral	14,357	Motorlu kara taş.	0,832	
4	BYS makine teçh.	14,411	Gıda, içecek, tütün	0,819	
5	Su, temini, artırılması	14,525	Metaldışı mineral	0,811	
6	Üye kuruluş hizmetleri	14,990	Tarım	0,808	
7	Motorlu kara taş.	15,030	Diğer ulaşım ar.	0,799	
8	Metal eşya	15,190	Temel eczacılık	0,797	
9	Madencilik	15,194	Mobilya	0,793	
10	İnsan sağlığı	15,452	Tekstil, konfeksiyon	0,790	
11	İnşaat	15,533	Kimyasallar	0,784	
12	Elektrikli teçh.	15,684	Eğitim	0,777	
13	Toptan ticaret	15,688	B.sayar, elekt., optik	0,758	
14	Tekstil, konfeksiyon	15,758	Elektrikli teçh.	0,751	
15	Diğer hizmet, veterinerlik	15,811	Kurulum, onarım	0,751	
16	Mimarlık ve mühendislik	15,834	Diğer hizmet, veterinerlik	0,750	
17	Kereste, ağaç ürün.	15,979	Metal eşya	0,748	Orta Yüksek (5)
18	B.sayar, elekt., optik	16,035	Kereste, ağaç ürün.	0,738	
19	Eğitim	16,078	Ticaret ve taşıt onarım	0,731	
20	Ana metal	16,197	Kağıt ve ürünleri	0,726	
21	Mobilya	16,456	Toptan ticaret	0,724	
22	Kanalizasyon	16,457	Basım ve kayıt	0,723	
23	Kamu yönetimi, savunma	16,487	Kauçuk ve plastik	0,722	
24	Balıkçılık	16,638	İnşaat	0,719	
25	Bilgisayar vb onarım	16,652	Su, temini, artırılması	0,713	
26	Orman	16,809	Elektrik, gaz,buhar	0,707	
27	Basım ve kayıt	16,809	Orman	0,701	
28	Telekomünikasyon	17,003	Üye kuruluş hizmetleri	0,701	
29	Diğer ulaşım ar.	17,020	Balıkçılık	0,698	
30	Hukuk ve muhasebe	17,142	Ana metal	0,694	
31	Spor, dinlenme hizmetleri	17,145	Konaklama ve yiyecek	0,692	
32	Depolama ve destek	17,151	Bilgisayar vb onarım	0,691	
33	Ticaret ve taşıt onarım	17,246	Kara ve boru taşımacılığı	0,691	Orta Düşük (6)
34	Tarım	17,279	Güvenlik ve soruşturma	0,690	
35	Kurulum, onarım	17,340	Kok ve rafine petrol ür.	0,687	
36	Güvenlik ve soruşturma	17,347	Perakende ticaret	0,686	
37	Perakende ticaret	17,357	Havayolu taşımacılığı	0,681	
38	Gayrimenkul	17,397	İnsan sağlığı	0,676	
39	Sinema, TV vb, yapımcılık	17,425	Gayrimenkul	0,674	
40	Konaklama ve yiyecek	17,428	Kamu yönetimi, savunma	0,674	
41	Kauçuk ve plastik	17,461	Yatılı bakım ve sosyal hiz.	0,674	
42	Kağıt ve ürünleri	17,507	Telekomünikasyon	0,659	
43	Yatılı bakım ve sosyal hiz.	17,558	Depolama ve destek	0,657	
44	Suyolu taşımacılığı	17,578	Bilimsel ARGE	0,655	
45	Finansal yardımcı hizmetler	17,607	Suyolu taşımacılığı	0,643	
46	Elektrik, gaz,buhar	17,630	Mimarlık ve mühendislik	0,640	
47	Reklamcılık ve PİAR	17,894	Kiralama ve leasing	0,638	Düşük (11)
48	Posta ve kurye	17,912	Kanalizasyon	0,632	
49	Bilimsel ARGE	18,201	Posta ve kurye	0,618	
50	Kimyasallar	18,201	Yayıncılık	0,618	
51	Yayıncılık	18,262	Finansal yardımcı hizmetler	0,591	
52	Diğer kişisel hizm.	18,270	Diğer kişisel hizm.	0,589	
53	Kara ve boru taşımacılığı	18,587	Reklamcılık ve PİAR	0,549	

Sıra No	Sektör Adı	Leontief Testi	Sektör Adı	Spearman Katsayı	Düzyey
54	Kok ve rafine petrol ür.	18,706	Spor, dinlence hizmetleri	0,515	
55	Finansal hizmetler	18,755	Seyahat acentesi, tur op.	0,514	
56	İstihdam hizmetleri	18,764	Sinema, TV vb, yapımcılık	0,509	
57	Havayolu taşımacılığı	18,821	Hukuk ve muhasebe	0,504	
58	Kiralama ve leasing	19,196	Görsel sanat, müze, eğlence	0,468	
59	Görsel sanat, müze, eğlence	19,315	Finansal hizmetler	0,461	
60	Seyahat acentesi, tur op.	19,788	Bilgisayar programlama	0,401	
61	Bilgisayar programlama	20,511	Sigorta, emeklilik	0,354	
62	Sigorta, emeklilik	20,707	İstihdam hizmetleri	0,234	

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur

Spearman sıra korelasyon katsayısı hesaplaması ile Tablo 2’de ithalat bağımlılığına göre sıralaması verilen sektörlerin bağımlılık düzeylerinin ve diğer sektörlerden kullandıkları ithal girdi oranlarının, 2002’den 2012’ye istatistiki olarak bir değişim gösterip göstermediği hesaplanabilmektedir. Sektörler, zaman içindeki ithal bağımlılığının değişimi açısından en az değişiklik gösteren sektörden (yüksek grubu) en fazla değişim gösteren (düşük grubu) sektöre göre sıralanmaktadır. Tablo 5’de ifade edilen yüksek, orta-yüksek, orta-düşük ve düşük nitelimelemlerin tablo 2’nin aksine sektörün bulunduğu grupta yer alma kuvvetini ifade ettiği belirtilebilir. Örneğin; yüksek grubunda yer alan bir sektör ithal bağımlılığı yüksek olduğu için değil her iki yılda da aynı (ya da çok benzer) nitelikte bir ithal bağımlılığı sergilediği için bu grupta yer almaktadır.

Her iki test için de ithal bağımlılık yapısı en az değişim göstererek yüksek grubunda yer alan 9 ortak sektör bulunmaktadır. Bu sektörler; makine teçhizat, madencilik, motorlu kara taşıtları, gıda, içecek ve tütün, metal dışı mineraller, temel eczacılık, tekstil ve konfeksiyon, elektrikli teçhizatlar, diğer hizmetler ve veterinerlik sektörleridir. Ortak 9 sektörün 7 tanesi imalat sanayi alt sektörüdür. Spearman testi sonuçlarına göre ilk kartilde (yüksek grubu) yer alan 16 sektörün 12’sinin imalat sanayi sektörü olması Tablo 2’de yer alan sonuçları destekler niteliktedir. Leontief benzeşme testine göre ise yüksek grupta yer alan 16 sektörden 8 tanesi imalat sanayi sektörüdür.

Bir alt grup olan orta-yüksek kartiline bakıldığında hem Leontief Benzeşme Testine hem de Spearman sıra korelasyonuna göre 6 imalat sanayi sektörünün yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla, 62 sektörlü 2012 Girdi Çıktı tablosunda yer alan 19 imalat sanayi sektörünün Spearman sıra korelasyonu katsayısına göre 18 tanesi, Leontief Benzeşme Testine göre de 14 tanesi yüksek ve orta-yüksek grupta

yer alarak, üretimdeki ithal yapısının çok az değiştiğini göstermişlerdir. İmalat sanayinin neredeyse tamamının üretimde kullanılan ithal girdilerin oransal olarak değişme göstermediği gruplarda yer alması, Türkiye ekonomisinde üretimin yüksek ithal bağımlılığının önemli bir sorun olmasının yanı sıra, sektörlerin ithal bağımlılıklarının da yapısal olarak “süreklilik gösteren” bir hale geldiğini ifade etmektedir.

Sektörlerin ithal bağımlılık düzeylerinin incelendiği Tablo 2 ve ithal bağımlılığının üretim yapısındaki süreklilik düzeyini ölçen Tablo 5’in sonuçlarını bir araya getirerek: “Yüksek ithal bağımlılığa sahip sektörlerde bu bağımlılık düzeyi 2002-2012 yılları arasında kalıcı bir nitelik göstermekte midir?” sorusuna cevap arayabiliriz.

Bu amaçla, 2012 yılında Türkiye’deki sektörlerin ithal bağımlılık düzeylerinin⁷ (A^m) sıralaması veri kabul edilerek, sektörlerin Leontief ve Spearman testlerinde yer aldıkları kartiller Tablo 6’da incelenmektedir. Tablo 6’da Yüksek ve Orta-Yüksek kartillerinin tamamının yüksek yapısal bağımlılık grubunda yer aldığı diğer bir ifadeyle, daha önce kartillerine göre dört gruba ayrılan sektörler, bu kez medyanın üstü yüksek, medyanın altı düşük olmak üzere iki tanımsal grup çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Tablo 6’da en yüksek ithal bağımlılığı ve en yüksek yapısal ithal girdi yapışkanlığını gösteren ilk kartilde yer alan 16 sektörden 9’u Leontief benzeşme testi ve Spearman korelasyon katsayısı hesaplamasında yüksek, orta-yüksek grubunda yer alan sektörler olup tamamı imalat sanayi alt sektörüdür. 2012 girdi çıktı tablosu verilerine göre imalat sanayi katma değerinin %30.3’ünü oluşturmaktadır.

7 Girdi-çıkıtı modeli varsayımları arasında, girdi, sermaye ve ithalat oranlarının sabit olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle TÜİK tarafından en son yayımlanan 2012 girdi-çıkıtı tablosunda elde edilen ithal girdi katsayıları, günümüzün ithalata bağımlılık düzeyini yorumlamak için kullanılmaktadır (Korum, 1963:9-13), (TÜİK,2019a).

Tablo 6: Yüksek İthal Bağımlılığı Gösteren Sektörlerin Bağımlılık Düzeyi

Sıra No	Sektör Adı	2012 ΣAm	Leontief	Spearman
1	Kok ve rafine petrol ür.	0,6823	Düşük	Orta-Düşük
2	Kimyasallar	0,3243	Düşük	Yüksek
3	Ana metal	0,3141	Orta-Yüksek	Orta-Yüksek
4	Motorlu kara taş.	0,2954	Yüksek	Yüksek
5	Kauçuk ve plastik	0,2864	Orta-Düşük	Orta-Yüksek
6	Kağıt ve ürünleri	0,2692	Orta-Düşük	Orta-Yüksek
7	B.sayar, elekt., optik	0,2642	Orta-Yüksek	Yüksek
8	Elektrikli teçh.	0,2434	Yüksek	Yüksek
9	Elektrik, gaz,buhar	0,2258	Orta-Düşük	Orta-Yüksek
10	Temel eczacılık	0,2147	Yüksek	Yüksek
11	BYS makine teçh.	0,2103	Yüksek	Yüksek
12	Diğer ulaşım ar.	0,1763	Orta-Yüksek	Yüksek
13	Basım ve kayıt	0,1710	Orta-Yüksek	Orta-Yüksek
14	Havayolu taşımacılığı	0,1559	Düşük	Orta-Düşük
15	Fabrikasyon Metal Eşya	0,1429	Yüksek	Orta-Yüksek
16	Kanalizasyon	0,1395	Orta-Yüksek	Düşük
17	Kereste, ağaç ürün.	0,1380	Orta-Yüksek	Orta-Yüksek
18	Mobilya	0,1304	Orta-Yüksek	Yüksek
19	Kurulum, onarım	0,1263	Orta-Düşük	Yüksek
20	Tekstil, konfeksiyon	0,1217	Yüksek	Yüksek
21	Sigorta, emeklilik	0,1087	Düşük	Düşük
22	Gıda, içecek, tütün	0,1049	Yüksek	Yüksek
23	Bilgisayar vb onarım	0,1035	Orta-Yüksek	Orta-Düşük
24	Metaldışı mineral	0,0990	Yüksek	Yüksek
25	Sinema, TV vb, yapımcılık	0,0919	Orta-Düşük	Düşük
26	Suyolu taşımacılığı	0,0844	Orta-Düşük	Orta-Düşük
27	Diğer kişisel hizm.	0,0823	Düşük	Düşük
28	Seyahat acentesi, tur op.	0,0803	Düşük	Düşük
29	Ticaret ve taşıt onarım	0,0801	Orta-Düşük	Orta-Yüksek
30	Diğer hizmet, veterinerlik	0,0738	Yüksek	Yüksek
31	Kara ve boru taşımacılığı	0,0714	Düşük	Orta-Düşük
32	Madencilik	0,0705	Yüksek	Yüksek
33	İnşaat	0,0664	Yüksek	Orta-Yüksek
34	Gayrimenkul	0,0596	Orta-Düşük	Orta-Düşük
35	İnsan sağlığı	0,0561	Yüksek	Orta-Düşük
36	Tarım	0,0515	Orta-Düşük	Yüksek
37	Reklamcılık ve PİAR	0,0509	Düşük	Düşük
38	Yayıncılık	0,0497	Düşük	Düşük
39	Konaklama ve yiyecek	0,0465	Orta-Düşük	Orta-Yüksek
40	Depolama ve destek	0,0450	Orta-Düşük	Orta-Düşük
41	Spor, dinlenme hizmetleri	0,0400	Orta-Yüksek	Düşük
42	Posta ve kurye	0,0400	Düşük	Düşük
43	Yatılı bakım ve sosyal hiz.	0,0362	Orta-Düşük	Orta-Düşük
44	Kamu yönetimi, savunma	0,0360	Orta-Yüksek	Orta-Düşük
45	Güvenlik ve soruşturma	0,0357	Orta-Düşük	Orta-Düşük
46	Toptan ticaret	0,0325	Yüksek	Orta-Yüksek
47	Üye kuruluş hizmetleri	0,0311	Yüksek	Orta-Yüksek
48	Mimarlık ve mühendislik	0,0308	Yüksek	Orta-Düşük
49	Kiralama ve leasing	0,0302	Düşük	Düşük

Sıra No	Sektör Adı	2012 ΣAm	Leontief	Spearman
50	Balıkçılık	0,0300	Orta-Yüksek	Orta-Yüksek
51	Perakende ticaret	0,0282	Orta-Düşük	Orta-Düşük
52	Su, temini, artırılması	0,0250	Yüksek	Orta-Yüksek
53	Bilimsel ARGE	0,0216	Düşük	Orta-Düşük
54	Telekomünikasyon	0,0203	Orta-Yüksek	Orta-Düşük
55	Hukuk ve muhasebe	0,0181	Orta-Yüksek	Düşük
56	Finansal yardımcı hizmetler	0,0158	Orta-Düşük	Düşük
57	Bilgisayar programlama	0,0156	Düşük	Düşük
58	Orman	0,0146	Orta-Yüksek	Orta-Yüksek
59	Finansal hizmetler	0,0142	Düşük	Düşük
60	Görsel sanat, müze, eğlence	0,0124	Düşük	Düşük
61	Eğitim	0,0099	Orta-Yüksek	Yüksek
62	İstihdam hizmetleri	0,0092	Düşük	Düşük

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Ana metal, motorlu kara taşıtları, bilgisayar, elektronik ve optik cihazlar, elektrikli teçhizat, temel eczacılık ürünleri, başka yerde sınıflandırılmamış makine teçhizat, diğer ulaşım araçları, basım ve kayıt ile metal eşya sektörleri ilk grupta yer almaktadır. Bu sektörler içerisinde gıda ve kimya sektörü hariç İhracat Ana Planı’nda yer alan sektörler yer almaktadır. İthal girdi payı yüksek olan bu sektörlerde yerli ve milli üretimin gerçekleştirilmesi için özel önem verilmesi ve ithalata bağımlılık azaltıldıktan sonra ihracata yönelik destekler sağlanması daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Aksi takdirde ilgili sektörlerin ihracatları artarken ara girdi vasıtası ile ithalatları da artacaktır.

5. TİCARET SAVAŞLARI EKSENİNDE TÜRKİYE’DE ÜRETİMİN İTHALATA BAĞIMLILIK DÜZEYİNİN DÖNEMLER ARASI BENZERLİĞİ

Gerçekleştirdiğimiz analizden elde edilen sonuçlar ışığında, Türkiye’de imalat sanayi alt sektörlerinin büyük çoğunluğunun üretimlerinin ithalata bağımlı olduğu ve bu bağımlılığın dönemler arasında devam ettiği görülmektedir. Bu nedenle ihracat ve ithalatın mal grupları bazında dağılımını gösteren aşağıdaki tablo analiz için yararlı olacaktır.

Tablo 7: Dönemler İtibarıyla Mal Gruplarına Göre Dış Ticaret

İhracat İçindeki Payı (%)				
Mal Grupları	1996-2002	2003-2010	2011-2018	2003-2018 Geneli
Yatırım (Sermaye) Malları	6.7	11.3	10.7	10.9
Hammadde (Ara Malları)	41.7	46.3	48.7	47.8
Tüketim Malları	51.5	42.0	40.1	40.8
Toplam	99.8	99.6	99.5	99.5
İthalat İçindeki Payı (%)				
Mal Grupları	1996-2002	2003-2010	2011-2018	2003-2018 Geneli
Yatırım (Sermaye) Malları	20.7	15.8	15.1	15.4
Hammadde (Ara Malları)	68.0	71.8	72.4	72.2
Tüketim Malları	10.6	12.0	12.2	12.1
Toplam	99.3	99.6	99.7	99.7
Dış Ticaret Dengesi (Mio USD)				
Mal Grupları	1996-2002	2003-2010	2011-2018	2003-2018 Geneli
Yatırım (Sermaye) Malları	-54,272	-96,127	-148,103	-244,229
Hammadde (Ara Malları)	-139,389	-469,330	-739,510	-1,208,839
Tüketim Malları	67,568	169,866	260,813	430,680
Toplam	-126,093	-395,590	-626,799	-1,022,389
İhracatın Karşılama Oranı (%)				
Mal Grupları	1996-2002	2003-2010	2011-2018	2003-2018 Geneli
Yatırım (Sermaye) Malları	19.5	45.9	46.6	46.3
Hammadde (Ara Malları)	37.2	41.7	44.3	43.3
Tüketim Malları	295.6	226.6	216.6	220.3
Toplam	60.8	64.6	65.9	65.4
İhracat Toplamı (Mio USD)				
Mal Grupları	1996-2002	2003-2010	2011-2018	2003-2018 Geneli
Yatırım (Sermaye) Malları	13,182,232	81,663,762	129,103,833	210,767,595
Hammadde (Ara Malları)	82,572,606	335,769,572	588,235,978	924,005,550
Tüketim Malları	102,106,087	304,079,418	484,526,562	788,605,981
Toplam	197,860,926	721,512,752	1,201,866,374	1,923,379,126
İthalat Toplamı (Mio USD)				
Mal Grupları	1996-2002	2003-2010	2011-2018	2003-2018 Geneli
Yatırım (Sermaye) Malları	67,454,367	177,790,288	277,206,714	454,997,002
Hammadde (Ara Malları)	221,961,231	805,099,119	1,327,745,685	2,132,844,803
Tüketim Malları	34,538,295	134,213,126	223,713,293	357,926,419
Toplam	323,953,894	1,117,102,533	1,828,665,694	2,945,768,224

Kaynak: Küçükkiremitçi, 2019.

Tablo 7’den açıkça görüldüğü gibi Türkiye’nin 1996 – 2002 dönemindeki 126 milyar USD’lik dış ticaret açığı 139 milyar USD’lik ara malları ve hammadde ithalatından kaynaklanmışken, 2003-2018 dönemindeki dış ticaret açığı 1 trilyon USD’nin üzerine çıkmış ve bunun da 1.2 trilyon USD’lik kısmı ara malı ve hammadde ithalatından kaynaklanmıştır. Üretimle ara malı ithalatı arasındaki yüksek bağıntı, bilhassa 2003 yılından sonra daha belirgin bir artış sergilemiş ve Türkiye “üretmek için ithalata mahkum bir yapı” ile karşı karşıya kalarak, ithalat ile üretim arasında yüksek bir senkronizasyon sergilemiştir (Şahinkaya, 2018)

İmalat sanayinin en çok girdi ithal ettiği 4 ülkenin, ticaret savaşlarından şu ana kadar ki ithalat verileri dolar cinsinden Tablo 8’de gösterilmektedir.

Tablo 8: İmalat Sanayinin En Çok Girdi İthal Ettiği 4 Ülkenin İthalat Verileri

İmalat Sanayi İthalatı	Çin	Almanya	Rusya	ABD
2018 Ocak	2.148.204.996	1.597.390.159	974.712.232	868.320.467
2018 Şubat	1.846.437.611	1.629.685.384	895.183.508	632.657.125
2018 Mart	1.981.097.976	2.061.381.061	1.180.591.721	762.802.201
2018 Nisan	1.754.507.367	1.948.035.059	1.075.903.446	731.618.379
2018 Mayıs	2.043.225.862	1.962.249.964	1.384.715.249	697.056.825
2018 Haziran	1.810.739.735	1.746.099.036	959.433.808	746.362.191
2018 Temmuz	1.947.296.624	1.667.488.979	976.243.401	826.555.276
2018 Ağustos	1.428.323.450	1.243.311.976	849.835.325	638.724.507
2018 Eylül	1.493.449.765	1.371.437.359	979.057.512	858.475.371
2018 Ekim	1.350.971.751	1.529.606.026	838.330.154	660.532.376
2018 Kasım	1.377.661.172	1.530.464.608	830.599.564	931.643.523
2018 Aralık	1.273.596.024	1.684.081.220	651.961.612	834.478.248
2019 Ocak	1.443.355.844	1.136.435.853	725.559.745	590.861.156
2019 Şubat	1.348.933.131	1.324.031.704	688.376.396	751.459.937
2019 Mart	1.382.751.518	1.599.345.747	800.851.179	755.701.914
2019 Nisan	1.430.436.098	1.408.586.703	850.348.731	696.853.696
2019 Mayıs	1.597.977.306	1.567.900.406	844.815.798	707.039.391
2019 Haziran	1.259.188.021	1.169.736.693	576.942.814	681.862.812
2019 Temmuz	1.643.514.500	1.688.296.617	819.556.977	1.066.942.877
2019 Ağustos	1.409.052.778	1.297.907.547	797.252.342	612.170.315
2019 Eylül	1.524.121.613	1.418.101.945	813.371.486	763.942.351
2019 Ekim	1.712.153.748	1.488.942.752	725.494.902	773.167.106
TOPLAM	35.206.996.890	34.070.516.798	19.239.137.902	16.589.228.044

Kaynak: TÜİK,2019c.

Tablo 8’den de görüldüğü gibi, Türkiye’nin imalat sanayi ürünlerini en çok ithal ettiği ülke, ticaret savaşının taraflarından Çin iken savaşın diğer tarafı olan ABD dördüncü sırada yer almaktadır. Bahsi geçen 4 ülkenin ihracat verileri ise Tablo 9’da gösterilmektedir.

Tablo 9’dan da görüldüğü gibi, Türkiye’nin imalat sanayi ürünlerini en çok ihraç ettiği ülke, Almanya iken; ikinci sıradaki ülke, ticaret savaşında Türkiye’ye yaptırım uygulayan ABD’dir. Bu bağlamda yaptırımlar uygulanan demir, çelik ve alüminyum ürünlerini kullanan ana metal sektörünün Türkiye’deki hangi sektörleri daha çok etkilediğinin görülmesi için doğrudan geri bağlantı katsayılarının (DGB) hesaplanması gerekmektedir (Öney,1980:114-115).

Tablo 9: İmalat Sanayinin En Çok Girdi İthal Ettiği 4 Ülkenin İhracat Verileri

İmalat Sanayi İhracatı	Almanya	ABD	Rusya	Çin
2018 Ocak	1.296.073.733	580.172.909	174.674.572	89.261.744
2018 Şubat	1.320.636.383	628.334.793	211.449.201	88.592.087
2018 Mart	1.463.042.691	679.111.852	224.362.366	173.144.582
2018 Nisan	1.330.599.693	618.539.596	202.631.955	105.558.224
2018 Mayıs	1.288.311.951	569.904.438	224.382.612	124.408.518
2018 Haziran	1.227.241.967	598.773.445	212.181.790	121.469.149
2018 Temmuz	1.248.450.282	831.314.900	232.251.972	154.428.286
2018 Ağustos	1.080.684.004	616.629.242	215.387.751	123.353.369
2018 Eylül	1.361.432.863	652.871.774	227.000.139	110.259.183
2018 Ekim	1.394.117.076	703.803.727	231.178.809	116.180.430
2018 Kasım	1.372.189.184	770.575.424	229.693.676	112.609.581
2018 Aralık	1.157.746.746	671.725.153	186.477.015	88.418.494
2019 Ocak	1.237.656.870	595.534.824	186.866.830	105.325.395
2019 Şubat	1.181.915.092	588.834.791	225.661.710	87.323.453
2019 Mart	1.363.519.364	670.238.024	234.944.249	96.387.245
2019 Nisan	1.205.805.745	721.022.979	219.393.205	110.727.954
2019 Mayıs	1.405.322.093	757.502.237	267.773.764	121.924.761
2019 Haziran	996.375.430	451.899.505	186.826.939	74.585.663
2019 Temmuz	1.322.860.048	712.285.481	286.411.617	103.463.234
2019 Ağustos	1.084.331.423	603.215.739	254.511.008	69.838.652
2019 Eylül	1.202.270.558	683.286.937	273.953.657	108.834.820
2019 Ekim	1.319.307.284	755.515.897	272.628.945	126.179.184
TOPLAM	27.859.890.480	14.461.093.667	4.980.643.782	2.412.274.008

Kaynak: TÜİK, 2019c.

2012 Girdi-Çıktı tablosunda tüm sektörler içerisinde ana metal sektörünün çıktıları ilk on sırada girdi olarak kullanan sektörler Tablo 10’da gösterilmektedir.

Tablo 10: İlk On Sektör Sırada Ana Metal Sektörünün Çıktılarını Girdi Olarak Kullanan Sektörler

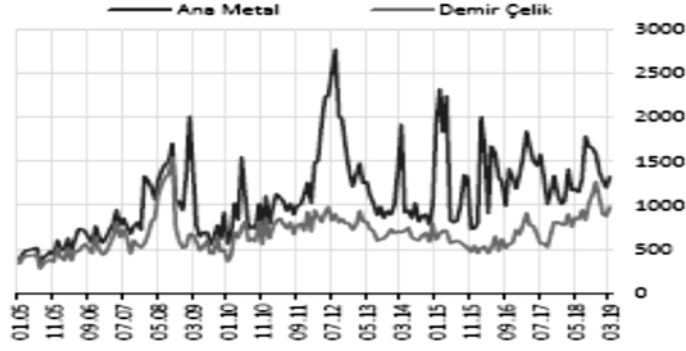
Sektör İsimleri	Ana Metal Sektörünün, İlgili Sektörler İçindeki DGB Katsayısı	Sırası
Makine ve ekipmanların kurulumu ve onarımı	0,0751	1
Mobilya ve diğer mamul eşyalar	0,0935	1
Diğer ulaşım araçları	0,1136	1
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipmanlar	0,2122	1
Elektrikli teçhizat	0,2357	1
Fabrikasyon metal ürünler, makine ve ekipmanlar hariç	0,3179	1
Ana metal	0,2282	2
Motorlu kara taşıtları, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork)	0,1347	2
Bilgisayarlar ile elektronik ve optik ürünler	0,0244	4
Kauçuk ve plastik ürünler	0,0124	6

Kaynak: Tarafımızca oluşturulmuştur.

Gerçekleştirilen analizde imalat sanayi sektörleri içerisinde çıktıları, girdi olarak, en çok kullanılan sektörün ana metal sektörü olduğu görülmektedir. Tablo 10’da görüldüğü gibi, koyu renk ile işaretlenmiş sektörler 11. Kalkınma Planının hedefleri dikkate alınarak hazırlanan İhracat Ana Planı kapsamında yer alan sektörler arasındadır (T. C. Ticaret Bakanlığı, 2019b). Tablo 6 incelendiğinde, Tablo 11’de yer alan sektörlerin aynı zamanda ithalata bağımlı olduğu ve bu bağımlılığın dönemler arası değişmediği görülmektedir. Dolayısı ile demir-çelik ve alüminyum ürünlerinin dış ticaret verilerini daha yakından incelemek gerekmektedir.

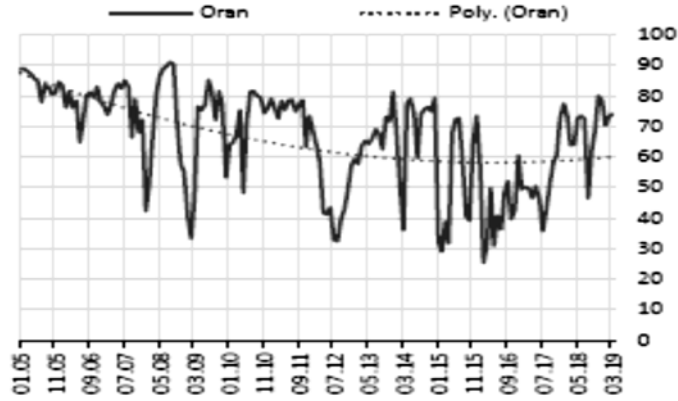
Şekil 1’de ana metal sektörü ve demir-çelik ürünleri ihracatı (milyon ABD doları cinsinden), Şekil 2’de ise toplam ana metal sektörü ihracatı içinde demir-çelik ihracatının payı (%) gösterilmektedir.

Şekil 1: Ana Metal Sektörü ve Demir-Çelik Ürünleri İhracatı

Kaynak: Akdoğan, Chadwick, Saygılı H., Saygılı Ş, 2019; TÜİK,2019c.

Şekil 2: Toplam ana metal sektörü ihracatı içinde demir-çelik ihracatının payı (%)

Kaynak: Akdoğan, Chadwick, Saygılı H., Saygılı Ş, 2019; TÜİK,2019c.

Türkiye'nin Çin ve ABD'den gerçekleştirdiği, demir, çelik ve alüminyum ürünlerinin ara malı ithalatı ile ana metal sektörünün, ihracat ve ithalat verileri Tablo 11'de gösterilmektedir⁸.

⁸ TÜİK tarafından yayımlanan ara malı ithalatı verileri içerisinde ticaret savaşlarını kapsayan dönemde sadece 2018 verileri yer almaktadır (TÜİK,2019d).

Tablo 11: ABD ve Çin’in demir, çelik, alüminyum ürünlerinin ara malı ithalatı (2018)

ÇİN	Demir Ara Malı İthalatı	529.242.308
	Çelik Ara Malı İthalatı	710.729.853
	Alüminyum Ara Malı İthalatı	321.065
	Demir, Çelik, Alüminyum Ürünlerinin Ara Malı İthalatı Toplamı	1.240.293.226
	Demir-Çelik Ana Sanayi İhracatı	8.929.948
	Demir-Çelik Ana Sanayi İthalatı	890.633.900
ABD	Demir Ara Malı İthalatı	1.402.561.780
	Çelik Ara Malı İthalatı	1.293.699.200
	Alüminyum Ara Malı İthalatı	12.560
	Demir, Çelik, Alüminyum Ürünlerinin Ara Malı İthalatı Toplamı	2.696.273.540
	Demir-Çelik Ana Sanayi İhracatı	819.211.501
	Demir-Çelik Ana Sanayi İthalatı	46.071.207

Kaynak: TÜİK, 2019d.

Şekil 1, Şekil 2 ve Tablo 11’de görüldüğü gibi, Türkiye’nin, ticaret savaşının tarafı olan ülkelerle gerçekleştirdiği demir, çelik ve alüminyum ürünlerine uygulanan yaptırımlar ülkemizi yakından ilgilendirmektedir. Bilindiği gibi ABD, başta Çin olmak üzere Türkiye’nin de aralarında olduğu pek çok ülkeye, imalat sanayinin temel girdisi olan demir-çelik ve alüminyum ürünleri için farklı zamanlarda farklı ülkelere ek vergiler vasıtasıyla yaptırımlar uygulamıştır. Bu durum ülkemizde dâhil olmak üzere pek çok ülkenin dış ticaretini etkilemiştir. 2017-2018 döneminde ABD’ye, Türkiye’nin ihracatında 893 bin tonluk, 319 milyon dolarlık düşüş gerçekleşmiştir. 13 Ağustos 2018’den itibaren Amerika Türkiye’den gerçekleştirdiği demir-çelik ithalatında vergi oranını %25’den %50’ye yükseltmiş, alüminyumda ise %20 vergi uygulamıştır. Türkiye ise 15 Ağustos 2018’de Amerikan menşeli bazı ürünlerin (Resmi Gazete, 2018) ithalatına getirilen ek vergi oranlarını %100 arttırmıştır. Bu ürünler Tablo 12’de gösterilmektedir.

Tablo 12: Amerika Birleşik Devletleri menşeli bazı ürünlerin ithalatında ek mali yükümlülük uygulanan ürünlerin listesi

Pozisyon No	Eşya Tanımı	Ek Mali Yükümlülük (%)
08.02	Diğer sert kabuklu meyvalar (taze veya kurutulmuş) (kabuğu çıkarılmış veya soyulmuş olsun olmasın)	20
10.06	Pirinç	50
2106.90	Diğerleri	20
22.08	Alkol derecesi hacim itibarıyla %80'den az olan tağyir (denatüre) edilmemiş etil alkol; damıtım yoluyla elde edilen alkollü içkiler, likörler ve diğer alkollü içecekler	140
24.01	Yaprak tütün ve tütün döküntüleri	60
27.01	Taşkömürü; taşkömüründen elde edilen briketler, topak ve benzeri katı yakıtlar	13,7
2704.00	Taşkömürü, linyit ve turbadan elde edilen kok ve semikok (aglomere edilmiş olsun olmasın; karni kömürü)	10
2713.11	Kalsine edilmemiş	4
33.04	Güzellik veya makyaj müstahzarları ve cilt bakımı için müstahzarlar (ilaçlar hariç) (güneş kremleri veya güneşlenme müstahzarları dahil); manikür ve pedikür müstahzarları	60
3904.10	Poli (vinil klorür) (diğer herhangi bir maddeyle karıştırılmamış) (PVC)	50
3908.10	Poliamid -6,-11,-12,-6,6,-6,-9,-6,10 veya -6,12	10
39.26	Plastikten diğer eşya ve 39.01 ila 39.14 pozisyonlarında belirtilen diğer maddelerden eşya	60
44.01	Yakmaya mahsus ağaçlar (kütük, odun, çalı-çırpı demetleri halinde veya benzeri şekillerde); ince dilimler veya yongalar halinde ağaç; testere talaşı ve odun, döküntü ve artıkları (kütük, briket, topak veya benzeri şekillerde aglomere edilmiş olsun olmasın)	10
48.02	Sıvanmamış kağıt ve karton (yazma, basma ve diğer grafik işlerinde kullanılan türden) ve her boyutta perfore edilmemiş delikli kart ve delikli şerit kağıt (rulo veya dikdörtgen (kare dahil) tabaka halinde) (48.01 ve 48.03 pozisyonundaki kağıt hariç); el yapısı kağıt ve karton	20
48.04	Birincil elyaf (kraft) kağıt ve kartonları (kuşe edilmemiş, sıvanmamış, rulo veya tabakalar halinde) (48.02 ve 48.03 pozisyonundakiler hariç)	20
48.11	Kağıt, karton, selüloz vatka ve selüloz liften tabakalar (sıvanmış, emdirilmiş, kaplanmış, yüzeyleri boyanmış, yüzeyleri dekore edilmiş veya baskı yapılmış) (her boyutta rulo veya dikdörtgen (kare dahil) tabaka halinde) (48.03,48.09,48.10 pozisyonundakiler hariç)	50
5502.10	Selüloz asetatdan olanlar	60
7308.90	Diğerleri	60
8413.70	Diğer santiruj pompalar	20
8479.89	Diğerleri	20
87.03	Binek otomobilleri ve esas itibarıyla insan taşımak üzere imal edilmiş diğer motorlu taşıtlar (87.02 pozisyonuna girenler hariç) (steysin vagonlar ve yarış arabaları dahil)	120
9022.19	Diğer amaçlarla kullanılanlar	10

Kaynak: Resmi Gazete,2018

Türkiye’nin ABD’ye tablo 12’deki ürünler için, uyguladığı ek vergiler sonucunda ABD, 16 Mayıs 2019’da Türkiye’den gerçekleştirilen demir-çelik ithalatına uygulanan ek vergiyi %50’den %25’e indirmiştir. 22 Mayıs 2019’da Türkiye’de Amerikan menşeli ürünlere getirdiği ek vergiyi eski düzeyine çekmiştir. 2018 Nisan ve 2019 Mart ayı verileri bir önceki yılın aynı dönemiyle karşılaştırıldığında, Türkiye 348 milyon dolar değerinde ihracat kaybına uğramıştır. Ancak Türkiye, ek vergi uygulanan ürünleri Avrupa Birliği ülkelerine ihraç ederek ABD’de kaybettiği ihracatı telafi edebilmiştir (Düşündere, Dündar, 2019). Buna karşılık, AB ülkelerinin, ABD’ye çelik ihraç eden ülkelerin ürünlerini AB ülkelerine yönlendirmesi sonucu Avrupa’nın çelik üretiminde ticari dengesizlik oluşmaması ve hali hazırda devam eden ticaret akışlarını sürdürmek için 4 Ocak 2019’da demir-çelik ithalatına, 2021 yılına kadar korunma önlemi almıştır. Bu kapsamda, Türkiye uzun ürünlerde ülke kotasına tabi iken yassı ürünlerde küresel kota kapsamına alınmıştır. AB’nin yassı demir-çelik ürünlerinde birçok ülkeye, ülke kotası koyarken, Türkiye’yi küresel kota kapsamında değerlendirmesi, Türkiye için önemli bir avantaj oluşturmuştur (Ec.Europa.Eu, 2019; Akdoğan, Chadwick, Saygılı H., Saygılı Ş, 2019). Buraya kadar yapılan açıklamalardan görüldüğü gibi, İhracat Ana Planı’nın öncelikli sektörleri olan makine, otomotiv, elektrik-elektronik, kimya, gıda başta olmak üzere imalat sanayi kapsamındaki sektörlerin üretimlerinin ithalata bağımlılığını azaltılıp yerli-millî üretimin gerçekleştirilmesi sonucunda olası bir ticaret savaşının lehimize sonuçlar doğurması beklenebilir.

Ülkelerin dış ticarete açık olması bir taraftan ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etki yaratırken diğer taraftan dış korumacı politikalar sonucu negatif bir etki yaratarak refah kaybına neden olmaktadır. Ülkemiz, savaşın tarafı olmaması şartı ile savaşın olumsuz etkilerinden en az hasarla kurtulabilir (Peksevim ve İlter, 2019: 59). Bu şartın gerçekleşmesi ve yerli-millî üretimle kalkınmasını gerçekleştiren bir Türkiye idealinin oluşması sonucu, ticaret savaşında, taraf olan ülkelerde (tarifeler sonucu) maliyetlerin artmasına bağlı olarak ülkemizde üretilen ürünlere talep artacağından, ticaret savaşından Türkiye’nin olumlu etkilenmesi söz konusu olabilir.

SONUÇ

Günümüz koşullarında dış ticarete oluşan entegrasyon çerçevesinde, ülkemiz gibi dış ticaretinin GSYH'ye oranı yüksek ve üretimi ithal girdiye bağımlı olan ülkeler, tedarik zincirinde yer alan ülkelerin uygulayacağı yaptırımlardan dolayı da olsa etkilenmektedir.

“Yüksek ithal bağımlılığa sahip sektörlerde bu bağımlılık düzeyi 2002-2012 yılları arasında kalıcı bir nitelik göstermekte midir?” sorusuna cevap aramak için gerçekleştirdiğimiz analiz sonucunda; ana metal, motorlu kara taşıtları, bilgisayar, elektronik ve optik cihazlar, elektrikli teçhizat, temel eczacılık ürünleri, başka yerde sınıflandırılmamış makine teçhizat, diğer ulaşım araçları, basım ve kayıt ile metal eşya sektörleri olmak üzere imalat sanayi kapsamındaki sektörlerin üretimlerinin ithalata bağımlı olduğu ve bu bağımlılığın yıllar içerisinde değişmediği görülmektedir. Bu sektörler içerisinde kimyasallar ve kimyasal ürünler ile gıda, içecekler ve tütün ürünleri sektörleri hariç 11. Kalkınma Planının hedefleri dikkate alınarak hazırlanan İhracat Ana Planı'nda belirlenen öncelikli sektörler de yer almaktadır.

İmalat sanayisi alt sektörlerinin büyük çoğunluğunun girdi sağladığı ana metal sektörü için, ABD'nin ülkemiz açısından uyguladığı en önemli yaptırım, demir-çelik ve alüminyum ürünlerinin gümrük vergilerinin artırılması şeklinde gerçekleşmiştir. Demir-çelik ve alüminyum ürünlerinin kapsamında yer aldığı ana metal sektörü; makine ve ekipmanların kurulumu ve onarımı, mobilya ve diğer mamul eşyalar, diğer ulaşım araçları, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipmanlar, elektrikli teçhizat, fabrikasyon metal ürünler, makine ve ekipmanlar hariç, ana metal, motorlu kara taşıtları, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork), bilgisayarlar ile elektronik ve optik ürünler, kauçuk ve plastik ürünler sektörlerinin temel girdisidir. Bu ürünlerle ilgili yaptırımların uygulandığı zamandan itibaren Türkiye'nin ABD'ye gerçekleştirdiği ihracatta azalma görülmüştür ancak Türkiye, ek vergi uygulanan ürünleri Avrupa Birliği ülkelerine ihraç ederek ABD'ye gerçekleştirdiği ihracattaki azalmayı telafi edebilmiştir. Buna karşılık, Avrupa Birliği ülkeleri oluşabilecek ticari dengesizliğin önüne geçmek için demir-çeliğe kota uygulama kararı almıştır. Tüm bu gelişmeler sonucunda, ülkemiz savaşın tarafı olmadığı halde savaşın olumsuzluklarından etkilenme riski artmıştır.

Türkiye’nin dış ticaret gerçekleştirdiği ve yoğun olarak girdi temin ettiği ülkelerde yaşanan ticaret savaşları, küresel riskler çerçevesinde ortaya çıkacak değişimler, döviz ve varlık piyasalarına yansımaları sonucu oluşabilecek dalgalanmalar itina ile izlenmelidir. Ülkemizin, bir taraftan ticaret savaşlarından korunması ve mahkûm bir şekilde etkilenmemesi diğer taraftan da yapısal cari açığın düşürülmesi ve enflasyonla mücadelede para politikasının etkinliğinin artırılması için, Türkiye’de üretimi ithalata daha az bağımlı hale getirecek politikalar ve stratejiler uygulanmalıdır. Bu bağlamda, girdilerin yurtiçinde yerli ve milli imkânlarla üretilmesi ve katma değer yurtiçinde kalması sağlanmalıdır. Böylece Dünya’da herhangi bir ülkede ortaya çıkacak ticaret savaşından en az hasarla kurtulmak mümkün olacaktır. Ülkemiz, gelecekte de savaşın tarafı olmadığı takdirde, taraf olan ülkelerde yaşanacak maliyet artışları ülkemizde üretilen ürünlere yönelik talebin artmasını sağlayacaktır. Bu sayede, Türkiye’nin ekonomik kalkınması için önemli ölçüde yol kat edilmiş olacaktır.

Ülkemizde üretimin yerli ve milli imkânlarla gerçekleştirilmesinin sağlayacağı bir diğer avantajı ise “Bir Kuşak Bir Yol” projesi ile Çin başta olmak üzere proje kapsamındaki ülkelere ihracatını arttırabilme fırsatının doğmasıdır. Proje sadece bir lojistik proje olmayıp Çin ve ilgili ülkelerin küresel iktisadi sisteme entegrasyonunu temel almaktadır. Türkiye, projede, tarihi İpek Yolunun canlandırılmasının hedeflendiği “orta koridorda” yer almaktadır. Ülkemiz, Avrupa’ya yakınlık, nitelikli işgücü, Kuzey Afrika ve Orta Doğu’ya ulaşımı kolaylaştıran jeopolitik konumu nedeni ile önemli avantajlara sahiptir (Ticaret Bakanlığı, 2019a: 3-4). Türkiye, bu avantajları, üretimde kullanılan girdileri yerli ve milli üretimle gerçekleştirmesi halinde ithalatçı ülke konumundan ihracatçı ülke konumuna gelerek lehine kullanabilecektir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, K., Chadwick, M. G., Saygılı, H. ve Saygılı, Ş. (2019). *Ana metal sanayi ihracatındaki eğilimler*. Ankara: Merkez Bankası Ekonomi Notları, No. 19/14.
- Altan, Ş (1996). *Girdi-çıkıtı analizinde girdi katsayılarının tahmininde değişik bir yöntem ve uygulaması*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Bezdek, R. H. (1984). Tests of three hypotheses relating to the leontief input-output model. *Journal of the Royal Statistical Society: Series A (General)*, 147(3), 499-509.
- Chenery, H. B. and Watanabe, T. (1958) International comparison of the structure of production. *Econometrica*, 26(4), 487-521.
- Dietzenbacher, E. and Los, B. (2000). Structural decomposition analyses with dependent determinants. *Economic Systems Research*, 12(4), 497-514.
- Dinçer, G., ve Çakmak, U. (2008) GATS Çerçevesinde “Gerçek Kişilerin Geçici Hareketliliğinin Liberalizasyonu” Üzerine Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(04), 135-154.
- Dinçer, G. (2014). Dış Ticaret Kuramında Çekim Modeli, *Ekonomik Yaklaşım*, 24(88), 1-34
- Duman, A. ve Özgüzer G. (2012). An input-output analysis of rising imports in Turkey. *Ekonomik Yaklaşım*, 23(84), 39-54.
- Erduman, Y. Eren, O., ve Gül, S. (2019). *Türkiye’de üretim ve ihracatın ithal girdi içeriğinin seyri: 2002-2017*. Ankara: TCMB Çalışma Tebliği 19/09.
- Ersungur, Ş. M., Ekinci, E. D. ve Takım, A. (2011). Türkiye ekonomisinde ithalata bağımlılıktaki değişme: girdi çıktı yaklaşımıyla bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı, 1-11.
- Güler, İ. (2019). *Önemli katsayılar yaklaşımı temelinde Türkiye’de gayrimenkul sektörünün konumu*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İnternet: Aran, B. (2019). ABD-Çin ticaret savaşında “birinci safha” anlaşması ne anlama geliyor? *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*. https://www.tepav.org.tr/upload/files/1572669161-3.ABD_CIN_Ticaret_Savasinda_Birinci_Safha_anlasmasi.pdf. Erişim Tarihi: 01.12.2019
- İnternet: Ekonomi Bakanlığı. (2017). *Girdi Tedarik Stratejisi Eylem Planı*. https://ticaret.gov.tr/data/5b92345f13b876136466595a/gites_raporu.pdf. Erişim Tarihi: 01.12.2019
- İnternet: European Commission. (2019). https://ec.europa.eu/info/news/commission-publishes-its-findings-steel-safeguard-investigation-2019-jan-04_en. Erişim Tarihi: 20.11.2019
- İnternet: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Dairesi Başkanlığı. (2013). *10. Kalkınma Planı (2014-2018)*. <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf>. Erişim Tarihi: 19.11.2019

- İnternet: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Dairesi Başkanlığı. (2019). *11. Kalkınma Planı (2019-2023)*. http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/ON_BIRINCI_KALKINMA-PLANI_2019-2023.pdf. Erişim Tarihi: 30.11.2019
- İnternet: T.C. Resmi Gazete. (2018). *Amerika Birleşik Devletleri Menşeli Bazı Ürünlerin İthalatında Ek Mali Yükümlülük Uygulanmasına Dair Kararda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Karar*. Resmi Gazete Sayı: 30510, 15.08.2018. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/08/20180815.pdf>. Erişim Tarihi: 01.12.2019
- İnternet: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2019a). *Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi*. <https://hamle.gov.tr/>. Erişim Tarihi: 15.11.2019
- İnternet: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2019b). <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/6489/kosgebden-yerli-ve-milli-uretime-bu-yuk-destek>. Erişim Tarihi: 15.11.2019
- İnternet: T.C. Ticaret Bakanlığı. (2019a). *Ekonomi, Ticaret ve Yatırım Gündemi, Sayı 361*. <https://ticaret.gov.tr/data/5b9621f213b8761ce82c5e1c/Ekonomi,%20Ticaret%20ve%20Yatirim%20Gundemi.pdf>. Erişim Tarihi:18.11.2019
- İnternet: T.C. Ticaret Bakanlığı. (2019b). *İhracat Ana Planı*. <https://www.ticaret.gov.tr/haberler/ticaret-bakani-ruhsar-pekcan-ihracat-ana-planini-acikladi>. Erişim Tarihi: 09 Aralık 2019.
- İnternet: T.C. Ticaret Bakanlığı (2019c). *Girdi Tedarik Stratejisi Eylem Planı*. <https://www.ticaret.gov.tr/ihracat/ihracata-donuk-uretim-stratejisi>. Erişim Tarihi: 07 Aralık 2019.
- İnternet: T.C. Ticaret Bakanlığı. (2019d). *Pekcan, Türk Eximbank’ın yeni faiz indirimini açıkladı*. <https://www.ticaret.gov.tr/haberler/ticaret-bakani-ruhsar-pekcan-ihracat-ana-planini-acikladi>. Erişim Tarihi: 18 Aralık 2019.
- İnternet: Taşöz-Düşündere, A. ve Dündar, M. (2019), Amerika’nın Demir-çelik, alüminyum, ithalatına getirdiği ek gümrük vergileri, Türkiye’yi ne kadar etkiledi?, *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*. https://www.tepav.org.tr/upload/files/1559112993-2.Amerika___nin_Demir_Celik_ve_Aluminyum_Ithalatina_Getirdigi_Ek_Gumruk_Vergileri__Turkiye___yi_Ne_Kadar_Etkiledi.pdf. Erişim Tarihi: 18.1.2019
- İnternet: Türkiye İstatistik Kurumu. (2016). *Türkiye Ulusal Hesaplar Sisteminde SNA-2008 ve ESA-2010’un uygulanması ve ana revizyon*. http://www.tuik.gov.tr/HbGetir.do?id=24919&tb_id=4. Erişim Tarihi: 10.11.2019

- İnternet: Türkiye İstatistik Kurumu. (2019a). *Girdi-çıkı tablolari*.
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1021. Erişim Tarihi: 01.11.2019
- İnternet: Türkiye İstatistik Kurumu. (2019b). *Ülkelere göre dış ticaret*.
<http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30662>. Erişim Tarihi: 05.11.2019
- İnternet: Türkiye İstatistik Kurumu. (2019c). *Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı, ISIC Rev3 sınıflamasına göre dış ticaret, ithalat ve ihracat verileri*.
<https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=2¶m2=4&sitcrev=0&isicrev=3&sayac=5804>. Erişim Tarihi: 28.11.2019
- İnternet: Türkiye İstatistik Kurumu. (2019d). *Dış Ticaret İstatistikleri Veri Tabanı, ISIC Rev3 sınıflamasına göre dış ticaret, ara malı ithalatı*.
<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=140&locale=tr>. Erişim Tarihi: 15.11.2019
- Küçükiremitçi, O. (2013). *Türkiye ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerin üretim yapılarının girdi-çıkı analizi ve benzeşme testleri yöntemiyle karşılaştırılması*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Küçükiremitçi, O. (2019). Türkiye’de sanayinin genel görünümü (Kriz, ekonomik yapı ve sanayi üzerine değerlendirmeler) sunumu, *TMMOB Makine Mühendisleri Odası Sanayi Kongresi 2019*, 13-14 Aralık 2019, Ankara
- Leontief, V. W. (1951). *The structure of the American economy*. New York: Oxford University Press.
- Peksevim, S. ve İlter, O. (2019). *Küreselleşme ve serbest ticaretten geri dönüş: Ticaret savaşlarının dünya ve Türkiye ekonomisi üzerindeki beklenen etkileri*. 2. Baskı. İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı.
- Şahinkaya, S. (2018). Sektörler, Kentler ve Anadolu’ya Yeniden Yerleşmek. *Enerji Görünümü 2018*. TMMOB-Makine Mühendisleri Odası. Yayın No: MMO/691 s. 545-565. Nisan. Ankara
- T.C. Resmi Gazete. (1989). *Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar*. Resmi Gazete Sayı: 20249, 11.08.1989.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2017). *Kalkınmada anahtar: Verimlilik*. IV. Sanayi Devrimi Ülke İncelemeleri No. 347.
- Tok, E. Ö. ve Sevinç, O. (2019). *Üretimin ithal girdi yoğunluğu: Girdi-çıkı analizi*. Ankara: Merkez Bankası Ekonomi Notları, No. 2019-06.
- Tüleykan, H. ve Bayramoğlu, S. (2016) Türkiye’de 24 Ocak kararları ile başlayan finansal serbestleşmenin günümüz iktisadi ve mali yapısına yansımaları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 44, 401-420.

5. BÖLÜM

KÜRESEL TİCARET SAVAŞININ BRICS ÜLKELERİ VE TÜRKİYE YEREL PARALARINA ETKİSİ

Turgay YAVUZARSLAN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
turgay.yavuzarslan@omu.edu.tr

Dr. Şerife Gamze ALBAYRAK
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
serife.albayrak@hbv.edu.tr

ÖZET

Seçim kampanyası süresince korumacı dış ticaret politikaları izleyeceğinin işaretlerini veren Donald Trump, başkan seçildikten sonra söylemlerini uygulamaya başlamıştır. 22 Mart 2018 tarihi itibarıyla ek gümrük vergilerini başta Çin olmak üzere Kanada, AB Ülkeleri, Hindistan, Meksika, Norveç ve Türkiye gibi ülkeleri de hedef alarak yürürlüğe koymuştur. Söz konusu ülkelerin de karşı gümrük tarifeleri uygulamasıyla ticaret savaşı başlamıştır. ABD'nin ek gümrük vergilerini uygulamasında temel nedenin, ülkenin dış ticaret açığı ile ilgili olduğu söylenebilir. Dünyanın en büyük iki ekonomisi arasındaki ticari gerilim, yalnızca gümrük tarifeleri ile sınırlı kalmamış, kur savaşı iddiaları da gündeme gelmiştir. Özellikle ABD, yuanın değerini düşürmek suretiyle adil olmayan dış ticaret avantajları elde etmekle Çin'i suçlamıştır. Çalışmada öncelikle BRICS ülkeleri ve Türkiye'nin ABD ile ikili ticaret verileri incelenmiştir. Ardından BRICS ülkeleri ve Türkiye'nin dış ticaret verileri incelenmiştir. Son olarak BRICS ülkeleri ve Türkiye para birimlerinin ticaret savaşı öncesi ve sonrası dönemlerde değer değişimleri incelenmiştir. ABD'nin uygulamaya koyduğu ek gümrük tarifelerinin, incelenen ülke para birimlerinin tamamında değer düşüklüğü yarattığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Ticaret Savaşları, Kur Savaşları, BRICS

ABSTRACT

Donald Trump, who signaled that he would follow protective foreign trade policies during his election campaign, started to fulfill his promises after being elected president. Starting from March 22, 2018, additional tariffs primarily targeting China, Canada, EU Countries, India, Mexico, Norway and Turkey have been implemented. The trade war started with the retaliation tariffs of these countries to the US. It can be said that the main reason of the US for raising tariffs is related to the foreign trade deficit of the country. The trade tension between the two largest economies of the world was not only contained to tariffs, but also the claims of currency war. The United States has accused China of gaining unfair foreign trade advantages by reducing the value of the Yuan. In our study, firstly bilateral trade data of BRICS countries and Turkey between the US have been examined. Then the BRICS countries and Turkey's foreign trade data have been analyzed. Finally, the changes in the exchange values of the currencies of the BRICS countries and Turkey before and after trade war were examined. It was observed that the additional

tariffs imposed by the USA caused depreciation in currencies of all the countries which were examined in this study.

Key Words: *Trade Wars, Currency Wars, BRICS*

GİRİŞ

“Amerika’yı Yeniden Harika Yap” (Make America Great Again) 2016 yılında Donald Trump’ın seçim kampanyasının temel sloganı olarak kullanılmıştır. 2017 yılında başkanlık görevine başlamasının ardından ilgili kampanya kapsamında ABD’nin son yıllarda azalan gücünü yeniden toparlamasını sağlamak amacıyla birtakım tedbirler almaya başlamıştır. Hem ulusal güvenlik hem de ekonomik kaygıları ön planda bulundurarak ABD dış ticaret açığını azaltmaya yönelik tedbirler alacağını ifade etmiş^{1,2} ve 2018 yılı başlarında bunu fiili olarak uygulamaya koymuştur. Öncelikle karşılıklı ticarete en yüksek açığı verdiği Çin olmak üzere bunun yanında Kanada, AB Ülkeleri, Hindistan, Meksika, Norveç ve Türkiye gibi ülkeleri de hedef alarak tek taraflı ek gümrük vergileri uygulamaya sokmuştur. Söz konusu ülkelerin de karşı ek gümrük tarifleri uygulamasıyla dünya ekonomisi küresel bir ticari savaşın içine sürüklenmiştir. Ülkeler arasındaki ticari gerginlik, yalnızca karşılıklı gümrük tarifeleri ile sınırlı kalmamış, özellikle ABD tarafından Çin’e yönelik kur manipülasyonu iddiaları yöneltilmiştir. Dış ticarete adil olmayan avantajlar sağlamak için Yuan’ın değerinin suni bir şekilde düşürüldüğü ifade edilmiş, Çin ise iddiaları reddetmiştir.

Çalışma kapsamında öncelikle ticari savaşın arka planı ve gelişimi ile dünya ekonomisine olası etkileri üzerinde durulmuştur. Ardından BRICS ülkeleri ve organizasyonları hakkında kısa bilgi verilmiştir. BRICS ülkeleri ve Türkiye’nin ABD ile dış ticaret pozisyonları, karşılıklı ticaretlerinin ABD dış ticaret açığına etkisi ve payı incelenmiştir. Son olarak ticari savaşın BRICS ülkeleri ve Türkiye yerel para birimlerine etkisi araştırılmıştır.

1. TİCARET SAVAŞININ ARKA PLANI VE GELİŞİMİ

22 Mart 2018 tarihinde ABD başkanı Trump’un Çin’in ekonomik saldırganlığını hedef alan bir kararnameyi imzalamasıyla Çin’den ithal edilen yaklaşık 50

¹ <https://twitter.com/realdonaldtrump/status/141623403621777410>

² <https://twitter.com/realdonaldtrump/status/969991653393039361>

Milyar USD tutarındaki ürünleri kapsayan ek gümrük tarifeleri devreye sokulmuş, 4 Nisan 2018 tarihinde ise Çin hükümeti benzer miktardaki ürünler için karşı gümrük tarifelerini yayınlamıştır. İki olay neticesinde dünyanın en büyük iki ekonomisi arasındaki ticari savaş başlamıştır (Lu, 2018). İki ekonomik devin ticaret savaşı bu yılın başlarında ortaya çıkmış ve özellikle ikinci yarısında yoğunlaşmıştır. Bu çarpışma yalnızca iki ülkeyi değil bunların ticari ortaklarını da etkilemiştir (Pencea, 2019). Çin ile ABD arasındaki ekonomik, teknolojik ve üretim alanlarındaki rekabet 21. Yüzyılın egemenlik mücadelesi olarak görülmektedir. Bu iki ülkenin dışındaki diğer ülkeleri de etkilemeye başlayan bu ticari savaşın kökeni olan rekabeti ABD-Çin ticari ilişkilerinin başlangıcıyla tarihlendirmek mümkündür (Hur, 2018). Dünyanın en büyük iki ekonomisinin karşı karşıya gelmesi ilk bakışta sadece bir ticaret savaşı olarak görünmesine rağmen aslında, iki farklı politik sistemin ve kalkınma modelinin, ekonomik, teknolojik ve askeri üstünlük kurma mücadelesidir (Pencea, 2019). Serbest piyasa ekonomisinin önemini benimsemiş ABD ile ekonomide devlet müdahalesinin önemini vurgulayan Çin arasındaki ekonomik liderlik yarışı, serbest piyasa ekonomisinin mi yoksa devlet merkezli kapitalizmin mi daha başarılı olduğunun mücadelesidir (Bergsten, 2018). Ticaret savaşlarının baş aktörü ve başlatıcısı olan ABD'nin şu anki politikalarının arka planında ekonomik sebeplerden ziyade, dünya ölçeğindeki hegemonik gücünü kaybetmeye başlaması ve yeniden tesis etme telaşı olduğu düşünülmektedir (Yılmaz ve Divani, 2018). Trump yönetiminin küreselleşme karşıtı ve muhafazakâr yaklaşımlarına olan destek ABD'de keskin bir şekilde yükselmeye devam etmektedir. Avrupa'da yükselen popülist hareketler, BREXIT oylaması, Çin, Rusya, Türkiye, Mısır gibi büyük ülkelerde merkezileşmiş politik rejimlerin güçlerini artırması da ekonomik işbirliklerini tehdit etmektedir (Bergsten, 2018).

ABD'yi Çin ile ticari savaşa üç önemli neden yönlendirmiştir. Bunlar; Çin ile olan ticari açığın ABD'deki istihdam alanlarını baskılaması, Çin'in ABD teknolojilerini elde etmek için adil ve yasal olmayan yöntemler kullanmasıyla ilgili endişeler, Çin'in ABD'nin ulusal güvenliğini ve uluslararası konumunu zayıflatma planlarına ilişkin endişelerdir (Liu ve Woo, 2018).

Öncelikle Ticaret Savaşının Trump'un şahsi düşmanlığı veya yeniden başkan seçilme stratejisi ile çok az ilgisinin olduğu, ABD'nin Çin ile dış ticaret açığı

artmaya devam ettikçe Oval Ofis'te kimin başkan olarak oturduğuna bakılmaksızın ticaret savaşının devam edeceği düşünülmektedir (Pettis, 2018). ABD'nin Çin'e karşı vermiş olduğu devasa dış ticaret açığı Çin'den ithal edilen ürünlerin azaltılmasını ABD için kaçınılmaz hale getirmiştir. ABD, Dış Ticaret açığını azaltmak için alacağı önlemlerin yasal altyapısını 2012 yılında hazırlamaya başlamıştır (Chow, 2012). Donald Trump'un başkanlığının henüz başlangıcında Çin'i ucuz mallarını ülkeye sokarak, ABD ekonomisini baltalamakla suçlaması bugün gelinen noktanın işareti olarak sunulabilir (Jaskula, 2019). Buna karşılık, ABD'nin dış ticaret açığı vermesi yeni bir durum değildir. ABD 1980 yılından itibaren kesintisiz olarak dış ticaret açığı vermektedir. Cari açıktan dolayı üst üste Almanya, Japonya ve Güney Asya ülkelerini suçlamaya devam etmiştir. Dolayısıyla söz konusu durumla ilgili olarak öncelikle Çin'i suçlamasına rağmen dış ticaret açığı sadece bu ülkeden ithalatın kısılmasıyla çözülebilecek bir problem değildir. Japonya, Güney Kore ve diğer Güney Asya ülkelerini de kapsamalıdır. Diğer bir deyişle ABD'nin dış ticaret açığı iki taraflı bir mesele olmaktan ziyade çok taraflı bir meseledir (Yu, 2018).

Dış ticaret açığının dışında ABD, Çin'i zorunlu teknoloji transferi, siber casusluk ve teknoloji şirketlerine doğrudan yabancı yatırımlar yoluyla ABD teknolojisine adil olmayan yöntemlerle ulaşmakla suçlamaktadır.

Eğer yabancı bir ülke ürünlerini Çin'de satmak isterse, Çin bazı durumlarda hükümet destekli büyük bir işletme ile ülkede yerleşik bir üretim tesisi kurma şartını getirebilmekte, sonuç olarak Çin yabancı şirketleri teknoloji transferine zorlamış olmaktadır. Bu durum ABD'nin Dünya Ticaret Örgütü'ne Çin ile ilgili yaptığı şikâyetlerden biridir (Liu ve Woo, 2018). ABD'nin teknoloji transferi konusunda yabancı yatırımcıları zorlama iddiasına karşılık, Çin bu transferlerin devlet müdahalesi ile olmadığını gönüllü transferler olduğunu iddia etmektedir (Yu, 2018).

ABD, Çin'i döviz kuru manipülasyonu, dumping ve sübvansiyonlar nedeniyle suçlamıştır (Chow, 2012). İhracatta üstünlük kurmak amacıyla döviz kuru bilinçli olarak düşük tuttuğunu, ABD'deki bazı üretim alanlarındaki ürünleri Çin'de sattığından daha ucuz fiyatlara ABD'de satarak bu sektörlere zarar vermeye çalıştığını, Çin hükümeti tarafından bizzat sübvansiyon edilen şirketlerin

ABD’de ucuz mal satma imkanı yakalayarak ABD ekonomisinin zarara uğratıldığını iddia etmektedir.

ABD, Çin’i ticari sırları, işletme bilgilerini, sunulan teklifleri, hassas iç yazışmaları elde etmek için siber casusluk faaliyetleri yürütmekle suçlamaktadır. Bununla birlikte Çin hükümetinin bu faaliyetleri gerçekleştirdiği ve bundan fayda sağladığıyla ilgili yeterli kanıt sunamamaktadır (Yu, 2018). Ticari ve askeri casusluk ile ilgili suçlamalar özellikle Çinli Telekomünikasyon ve teknoloji şirketlerine yönelik yaptırımları gündeme getirmiştir. ABD, İngiltere, Avustralya, Yeni Zelanda ve Kanada gibi ülkeler 5G teknoloji ekipmanlarının sağlanmasında Çinli teknoloji devi Huawei’nin yer almasını engellemişlerdir. Buna rağmen, Çinli şirketlere yönelik yasaklamalar, telekomünikasyon cihazlarının neredeyse bütün bileşenlerinin Çin’de üretilmesi nedeniyle, bu ülkelerin güvenlik sorunlarının çözüleceği anlamını gelmemektedir (Carataş ve Spätariu, 2019).

ABD, Çin’i endüstriyel amaçlarına ulaşmak için devlet müdahalesiyle ABD teknoloji firmalarına doğrudan yabancı yatırım yapmakla suçlamaktadır. Çin’in bu yatırımların adil olmayan ticari yöntem sayılamayacağını iddia etmiş, ABD ise tam olarak serbest piyasaya geçiş yapamamış bir ekonominin doğrudan yabancı yatırımlarla ilgilenmesinin normal karşılanamayacağını öne sürmüştür (Yu, 2018).

Tam olarak sağlanamamış olsa da Çin ekonomide serbestleşmeye devam etmektedir. Mevcut durumda yabancı yatırımcıların yerel firmaların ancak %51’ine kadar ortak olmasına izin verilirken, 2020’ye kadar bu sınırın da kaldırılacağı ifade edilmektedir (Carataş ve Spätariu, 2019).

Kuzey Amerika, Avrupa, Japonya ve Rusya’nın yanı sıra Çin ve Hindistan’ında ekonomik bir güç olarak ortaya çıkması ABD’nin ulusal güvenlik kaygılarını artırmaktadır (Liu ve Woo, 2018). Bu nedenle ABD’nin ticari savaşı sadece Çin ile sınırlı kalmamış ithalatta uygulamaya başladığı gümrük vergileriyle Kanada, Çin, Avrupa Birliği Ülkeleri, Hindistan, Norveç, Türkiye, Rusya, Meksika gibi birçok Dünya Ticaret Örgütü üyesi ülkeyi etkilemiştir (Petersmann, 2018). Ticaret savaşı çelik ve alüminyum ithalatında ek gümrük vergileri uygulanarak başlatılmıştır. Çelik ve alüminyumun ABD ulusal güvenliği için ne kadar

önemli olduğu bizzat Trump tarafından ‘‘Ülkemizi ve çalışanlarımızı korumalıyız. Çelik endüstrimiz kötü durumda. Eğer çeliğiniz yoksa ülkeniz de yoktur’’ sözleriyle ifade edilmiştir.³

2. TİCARET SAVAŞININ OLASI ETKİLERİ

Öncelikle, ABD ve Çin arasındaki ticaret savaşları Dünya Ticaret Örgütü’ne olan güveni sarsmıştır. Üyeleri kuruma yaptıkları başvurulardan sonuç alamaz durumda olduğundan, Dünya Ticaret Örgütü işlevsiz bir kurum olma eşiğine gelmiştir (Adekola, 2019).

Ticaret savaşında ABD, Çin’e göre daha zayıf taraf olarak görülmektedir. Trump yönetiminin uyguladığı korumacı önlemler yalnızca Amerikan halkının refah seviyesini düşürmekle kalmayıp, onları aynı zamanda bir enflasyon döngüsünün içine itecektir. Çin’in ABD tarım ürünlerine uygulayacağı karşı önlemler ise hem ABD halkının oy tercihlerini etkileyecek hem de ekonomik olarak onları zora sokacak olması nedeniyle ABD yönetimlerinin ticari savaşı yeniden gözden geçirmesi zorunlu olarak görülmektedir (Sengupta, Rastogi, 2018). Ticaret savaşlarının Çin’in ekonomik büyümesini yavaşlatması, 2018’de %6,6 olan büyümenin 2022’ye kadar %6’nın altına düşmesi beklenmektedir (Caratas ve Spătaru, 2019). ABD’ye en çok ihracat yapan ülke konumunda bulunan Çin’e yönelik uygulanan ek gümrük vergileri başta Şangay Borsası olmak üzere Çin ekonomisini olumsuz etkilemiştir (Öztürk ve Altınöz, 2019). ABD’nin uygulayacağı tek taraflı gümrük tarifeleri Çin’e üretim ve istihdam alanında ciddi zararlar verecektir. Uygulanan gümrük tariflerine Çin’in de karşılık vermesi durumunda ABD’nin Çin ile kıyaslandığında daha çok zarar göreceği tahmin edilmektedir. Tek taraflı önlemler ABD üretim sektörü için kazanım sağlayacak olmasına rağmen, yaptırımlara Çin’in karşılık vermesi ABD’yi olumsuz etkileyecektir (Li, He, Lin, 2018). Karşılıklı olarak %45 gümrük tarifeleri uyguladıkları bir senaryoda ABD ekonomisinin sosyal refah bakımından büyük çöküş yaşayacağı, Çin’in ise bu durumdan dış ticaret dengesi içindeki paya göre hafif bir kazancının veya kaybının olacağı öngörülmektedir. Küresel olarak bakıldığında bazı açık ekonomilerin

³ <https://twitter.com/realdonaldtrump/status/969558431802806272>

küçük faydalar sağlayacağı, diğer ülkelerin ise zarar göreceği tahmin edilmektedir (Guo vd. 2018).

Dünyanın en büyük iki ekonomisi arasındaki ticaret savaşı sadece bu iki ülkeye değil kırılğan dünya ekonomisine de ciddi zararlar verme potansiyeline sahiptir (Sun ve Payette, 2018). ABD'nin belli mallara karşı uygulamaya koyduğu gümrük tarifeleri ile Çin ve diğer ülkelerin bu tarifelere karşılık vermesi ile başlayan ticaret savaşları, uluslararası işbirliği arttırılarak çözülmeye çalışılmazsa, dünya ekonomisi yavaşlayacak, ticaret hacmi azalacak ve küresel ticari sistemin sürdürülebilirliği büyük oranda tehlikeye girecektir (Şahin, 2019). Ekonomik, politik sebeplerin ağır bastığı ticaret savaşlarının bir sonraki aşaması, ülkelerin gruplaşarak diğer ülkelere korumacılık politikalarını uygulaması ve küresel ticaretin yavaşlayıp dünya ölçeğinde durgunluğa gitmesi iken, ticaret savaşlarının normal savaşılar dönmesi ise en kötü senaryoların başında gelmektedir (Yılmaz ve Divani, 2018). Ticaret savaşlarının ekonomik hareketliliği azaltacağı, mal ve hizmet ihracatının azalacağı, ulusal para birimlerini istikrarsız hale getireceği, borçlanma maliyetlerini arttıracığı tahmin edilmektedir (Semin vd. 2019). Yüksek ithalat vergileri ABD dış ticaret açığını azaltacak, yerli üretimi arttıracaktır. Bununla birlikte iki ülkede de ve dünyada bir refah azalışı yaşanacaktır (Carvalho, Azevedo ve Massuquetti, 2019). Küresel bir ticaret savaşından tüm ülkeler zarar görecektir, ülkeler arası işbirliği dünya ticareti için en iyi çözüm olarak görülmektedir (Bouët ve Laborde, 2018). Gümrük vergilerinin karşılıklı artırılması durumunda bazı sektörler için olumlu etki sağlanması beklenirken, birçok sektör bu durumdan olumsuz etkilenecek ve ülke refahı ticari savaştan zarar görecektir (Bouët ve Laborde, 2018).

Gelişmekte olan ülkeler açısından bakıldığında ABD ve Çin'in karşılıklı gümrük tarifeleri uygulamaları durumunda bu ülkelerin farklı sektörlerde kazanımlar elde etmesi mümkündür (Carvalho, Azevedo ve Massuquetti, 2019). Çin'in tarım ürünleri talebini karşılaması bakımından Rusya bu alanda ticaret savaşlarından karlı çıkabilir. Hindistan da bu süreçte dünyanın en büyük ekonomileri arasında Japonya'yı geçmeye hazır durumdadır (Carataş ve Spătariu, 2019).

ABD-Çin arasındaki ticari savaşın Polonya, Rusya, Türkiye, Tayland, Tayvan ve Güney Afrika'nın sanayi üretimindeki artışın, yabancı yatırımlardaki artışın, ihracat artış oranını olumlu olarak etkileneceği, ithalattaki artışın ise azalacağı beklenmektedir. Bununla birlikte gümrük tarifelerindeki değişikliklerin Türkiye, Tayvan, Tayland ve Polonya'nın büyüme hızının yavaşlatacağı tahmin edilmektedir (Semin vd. 2019).

Gelişmekte olan ülkelerin dışında Avrupa ülkeleri de ABD-Çin arasındaki ticari savaş sonucunda iki ülke arasındaki ticaret hacminden pay almak suretiyle kazanç sağlayabilir. Bununla birlikte iki ülke arasındaki çatışma ekonomik belirsizlik yaratacak, yatırımlar olumsuz etkilenecek ve küresel ekonomik sistemin bütünlüğü ve işlerliği zarar görecektir (Plummer, 2019).

Çin, ABD ile arasındaki ticari savaşın etkilerini azaltmak için ABD dışındaki ülkeler ile ticaret hacmini artırmaya yönelik faaliyetlere odaklanmaya başlamıştır. Bir Kuşak Bir Yol (The Belt and Road Initiative) projesi bu çabaların bir parçasıdır (Guo vd. 2018). Bunun yanında 'Made in China 2025' projesi niteliksel ve niceliksel açıdan Çin'i bir üretim devi yapmayı amaçlamaktadır. Çin'de markalaşmayı oluşturabilmek için kaliteye özellikle odaklanılacaktır. Plan kapsamında üretimde yenilikçilik geliştirilmesi, iletişim teknolojileri ve endüstriyelleşmede derin işbirliği sağlanması, üretim endüstrisinin temellerinin güçlendirilmesi, Çinli markaların artırılması, çevre dostu üretimin yaygınlaşması, önemli sektörlerde girişimlerin desteklenmesi, üretim endüstrisinin yeniden yapılandırılması, hizmet odaklı üretimin teşvik edilmesi, üretimin çok uluslu hale getirilmesi planlanmaktadır (Liu, 2018). Pasifiğe kıyısı olan 12 ülkenin imzaladığı serbest ticaret anlaşması Trans Pasifik Ortaklığı'ndan ABD 2016'da ayrıldıktan sonra Endonezya, Kore, Filipinler, Tayland, Tayvan ve Çin birliğe katılmakla ilgilendiklerini ifade etmişlerdir. Aynı zamanda Avrupa ülkeleri de Asya-Pasifik ilişkilerinde aktif olmaya çalışmaktadır. Hali hazırda Kanada, Şili, Kolombiya, Japonya, Güney Kore, Meksika, Peru ve Singapur ile iki taraflı anlaşmalar yapmış olup, Hindistan, Yeni Zelanda, Filipinler, Taylan ve Vietnam ile görüşmelerini sürdürmektedirler (Plummer, 2019). Çin elinde bulundurduğu yaklaşık 1.8 trilyon dolarlık ABD borçlanma senetleriyle, ABD ve Dünya ekonomisine büyük

zararlar verme potansiyeline sahiptir. Çin hükümeti bu senetleri satma kararı verdiğiğinde faiz oranlarında büyük bir yükselişe ve tahvil fiyatlarında da büyük bir düşüşe neden olabilir (Carataş ve Spätariu, 2019).

Aldığı bu önlemlere karşılık yaşanan nüfus ve artan iş gücü maliyetleri sonucunda Çin'in ABD karşısındaki pozisyonu ilerleyen dönemlerde dış ticaret fazlası veren ülke konumundan, dış ticaret açığı veren ülke konumuna geçmesi muhtemeldir (Yu, 2018).

Çin ile ABD arasındaki mücadele günümüz çok kutuplu dünyasında, bugün kısmen iklim değişikliğiyle mücadelede Avrupa Birliği, Trans-Pasifik Ortaklığı'nda Japonya, Euro'nun ve Avrupa Birliği'nin korunmasında Almanya, devasa parasal rezervlerin yönetilmesinde Norveç'i öne çıkardığı gibi ileride farklı konularda farklı liderler çıkarabilir (Bergsten, 2018).

Sonuç olarak ABD ve Çin arasındaki ticari ilişki hem iki ülke için hem de diğer ülkeler için önemli bir etkiye sahiptir. Bu yüzden her ülke, bu sorunun çözümü için elinden geleni yapmalıdır. Dünya Ticaret Örgütü'nün ticari engellerin kaldırılması amacının hayata geçirilmesi için bu iş birliği son derece gereklidir (Loridas, 2011). Stratejik rekabet ile ekonomik rekabeti birbirinden ayrı tutmak ülkelerin yararına olacaktır. Stratejik rekabet sıfır toplam bir oyunken, ekonomik rekabet kısa vadede sıfır toplam bir oyun, uzun vadede ise iki tarafın da kazanacağı bir oyundur (Liu ve Woo, 2018). Uluslararası rekabet ülkelerin teknolojik gelişimini artıracaktır. Bunun için başka bir ülkenin teknolojik güç olmasının engellenmesi ABD'ye çıkar sağlamayacaktır (Liu ve Woo, 2018). ABD, Çin'e yüksek teknoloji ihracatına yönelik yasakları gevşetirse ikili ticaret açığını kapatabilir (Yu, 2018).

3. BRICS

BRIC terimi ilk olarak 30 Kasım 2001 tarihinde yayınlanan Goldman Sachs küresel ekonomik raporunda Jim O'Neill tarafından kullanılmıştır. Çalışmada Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin ekonomilerinin gösterdikleri ilerleme, gelişmiş ülkelerle kıyaslanmış, özellikle Çin'in gelecekte dünya ekonomisinden önemli pay alacağı vurgulanmıştır. BRIC ifadesi ülkelerin isimlerinin baş harflerinin (Brasil, Russia, Indian, China) kısaltmasıyla oluşturulmuştur. 2008 yılından bu

yana söz konusu ülke liderleri küresel ekonomik konuları görüşmek üzere yıllık olarak toplanmaktadırlar. 2011 yılında Çin’de gerçekleştirilen üçüncü buluşmada Güney Afrika (South Africa) lideri de davet edilmiş ve bu şekilde BRIC ifadesi BRICS’e dönüşmüştür. Görüşmelerde dış ilişkiler, finans ve ekonomi, ticaret, tarım ve sağlık konuları ele alınmaktadır. Organizasyonun başkanlığını ilk olarak Rusya üstlenmiş olup, başkanlık her yıl değişmektedir. 2019 yılı itibariyle organizasyon başkanlığı Brezilya’da bulunmaktadır.

Brezilya başkanlığı altında BRICS resmi sitesi ⁴verilerine göre organizasyon üyesi ülkeler dünya nüfusunun %42’sini, dünya gayri safi yurtiçi hasılasının %23’ünü, bölgesel olarak dünyanın %30’unu, küresel ticaretin %18’ini temsil etmektedir. İlk on yıl boyunca BRICS ülkeleri farklı alanlarda işbirlikleri geliştirmişlerdir. Bilim ve teknoloji, ticari ilişkilerin geliştirilmesi, enerji, sağlık, eğitim gibi farklı alanlarda işbirlikleri geliştirilmiştir. 2014 yılında Brezilya’da gerçekleştirilen toplantıda BRICS ülkeleri tarafından Yeni Kalkınma Bankası (New Development Bank) kurulmuş 2015 yılında faaliyete geçmiştir. Merkezi Çin’in Şangay kentinde olan banka birlik ülkelerinin ve diğer gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir kalkınmasını finanse etmek amacıyla kurulmuştur. Banka esas faaliyet amaçlarını, üye ülkelerin kalkınmasını güçlendirmek, ekonomik büyümeyi desteklemek, yeni iş alanlarını ve rekabetçiliği teşvik etmek, gelişmekte olan ülkeler arasında bir bilgi aktarımı platformu inşa etmek olarak ifade etmektedir. Bu amaçların gerçekleştirilmesi için NBD özel ve kamu projelerini farklı finansal araçlar ile desteklemektedir. Bankanın sermaye yapısında 5 ülkenin de payları eşittir ve her biri eşit oy hakkına sahiptir.

4. ABD İLE BRICS ÜLKELERİ VE TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARET POZİSYONU

ABD ticaret savaşını başlatmasının en önemli nedeni olarak hedef ülkelerle olan dış ticaret açığını göstermektedir. Bu iddia kapsamında en önemli hedef ülke konumunda bulunması açısından da Çin ve diğer BRICS ülkeleri ile Türkiye’nin dış ticaret pozisyonu incelenmiştir. ABD’nin Çin, Rusya, Brezilya, Hindistan ve

⁴ <http://brics2019.itamaraty.gov.br/en>

Güney Afrika ülkeleri ile ilgili dış ticaret verileri Birleşik Devletler İstatistik Bürosu'ndan (United States Census Bureau), Türkiye ile ilgili dış ticaret verileri Türkiye İstatistik Kurumu'ndan elde edilmiştir. Söz konusu veriler incelendiğinde ABD'nin incelenen ülkeler arasında yalnızca Brezilya ve Türkiye'ye karşı ticaret fazlası verdiği görülmüştür.

ABD – Çin Dış Ticaret Pozisyonu

Birleşik Devletler İstatistik Bürosu verilerine göre 2015 yılı ile 2019 yılı Ağustos ayını kapsayan dönemde ABD ile Çin arasındaki dış ticaret verileri ve ilgili dönemlerde ihracatın ithalatı karşılama oranı (İİKO) aşağıdaki gibidir:

Tablo 1: ABD-Çin Dış Ticaret Verileri (Milyon USD)

YIL	İHRACAT	İTHALAT	DENGE	İİKO (%)
2015	115.873,4	483.201,7	-367.328,3	24
2016	115.594,8	462.420,0	-346.825,2	25
2017	129.797,6	505.220,2	-375.422,6	26
2018	120.148,1	539.675,6	-419.527,5	22
2019/8	70.164,3	301.740,3	-231.576,0	23

Kaynak: United States Census Bureau verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablodaki veriler incelendiğinde ABD'nin Çin'e ihracatının 2017 yılında en yüksek seviyeye çıktığı görülmektedir. 2016 yılı ise ihracatın en düşük olduğu yıl olarak görülmektedir. Çin'den yapılan ithalatın en yüksek olduğu yılın 2018, en düşük olduğu yılın ise 2016 yılı olduğu tespit edilmiştir. ABD dış ticaret açığının en yüksek olduğu yıl ise 2018 yılıdır. İlgili yılda yaklaşık 419 milyar \$ ikili dış ticaret açığı ortaya çıkmıştır. Rakamsal büyüklüklerin etkisinden arındırılmış şekilde dış ticaret performansının analizinin yapılabilmesi için ihracatın ithalatı karşılama oranına (İİKO) bakıldığında 2018 yılı ABD'nin Çin'e karşı dış ticarete en kötü performansı gösterdiği yıl olarak karşımıza çıkmaktadır. İlgili yılda ABD ihracatı Çin'den yapılan ithalatın ancak %22'sini karşılamaktadır. 2017 yılında ise ihracat ithalatın %26'sını karşılayarak incelenen dönemler arasında en iyi performansın gösterildiği yıl olarak karşımıza çıkmaktadır. 2019 yılı ağustos ayı itibariyle ilgili oran, bir önceki yıllara kıyaslandığında bir puanlık bir artış göstermiş, dış ticaret performansı küçük bir iyileşme göstermiştir.

ABD – Hindistan Dış Ticaret Pozisyonu

Birleşik Devletler İstatistik Bürosu verilerine göre 2015 yılı ile 2019 yılı Ağustos ayını kapsayan dönemde ABD ile Hindistan arasındaki dış ticaret verileri ve ilgili dönemlerde ihracatın ithalatı karşılama oranı (İİKO) aşağıdaki gibidir:

Tablo 2: ABD-Hindistan Dış Ticaret Verileri (Milyon USD)

YIL	İHRACAT	İTHALAT	DENGE	İİKO (%)
2015	21.452,9	44.782,7	-23.329,8	48
2016	21.647,2	46.024,2	-24.377,0	47
2017	25.648,3	48.549,7	-22.901,4	53
2018	33.502,8	54.349,3	-20.846,5	62
2019/8	23.479,9	39.205,4	-15.725,5	60

Kaynak: United States Census Bureau verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

ABD-Hindistan dış ticaret verilerine göre Birleşik Devletlerin gerçekleştirdiği ihracatın ve ithalatın en yüksek olduğu yıl 2018 yılıdır. İlgili yılda yaklaşık 33,5 milyar \$'lık ihracat, 54,3 milyar \$'lık ithalat gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte Hindistan karşısında incelenen dönemler itibariyle ABD dış ticaret açığı veren ülke konumundan kurtulamamıştır. Dış ticaret açığı 2016 yılında yaklaşık 24,3 milyar \$'lık tutar ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Takip eden 2017, 2018 yıllarında açığın azaldığı görülmektedir. İhracatın ithalatı karşılama oranı incelendiğinde ABD'nin pozisyonunun iyileşme eğiliminde olduğunu söylemek mümkündür. 2015 yılında ithalat %48 oranında ihracat ile karşılanabiliyorken, bu oran 2018 yılı itibariyle %62'ye yükselmiştir. 2019 yılı ağustos ayı itibariyle ise bir önceki yıla göre bu karşılama oranının düştüğü görülmektedir.

ABD – Rusya Dış Ticaret Pozisyonu

Birleşik Devletler İstatistik Bürosu verilerine göre 2015 yılı ile 2019 yılı Ağustos ayını kapsayan dönemde ABD ile Rusya arasındaki dış ticaret verileri ve ilgili dönemlerde ihracatın ithalatı karşılama oranı (İİKO) aşağıdaki gibidir:

Tablo 3: ABD-Rusya Dış Ticaret Verileri (Milyon USD)

YIL	İHRACAT	İTHALAT	DENGE	İİKO (%)
2015	7086,5	16372,4	-9.285,9	43
2016	5.831,1	14.543,4	-8.712,3	40
2017	7.002,9	17.057,8	-10.054,9	41
2018	6.659,0	20.875,4	-14.216,4	32
2019/8	4.065,6	14.413,4	-10.347,8	28

Kaynak: United States Census Bureau verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

İki ülke arasındaki dış ticaret verilerine göre ABD, Rusya'ya karşı da dış ticaret açığı veren ülke konumundadır. İncelenen dönem içinde Rusya'ya yapılan ihracatın en yüksek olduğu yıl 2015 yılı olmuştur. Sonraki yıllarda sonraki dönemlerde dalgalı bir seyir izlemesine rağmen genel olarak düşüş eğiliminde olduğunu söylemek mümkündür. Benzer dalgalı seyir ABD'nin Rusya'dan yaptığı ithalatta da söz konusu olmakla birlikte ithalatın da artış eğiliminde olduğu ifade edilebilir. 2015 yılında yaklaşık 16,3 milyar \$ olan ithalat 2018 yılında 20,8 milyar \$'a ulaşmıştır. Bu iki kalemtedeki değişime paralel olarak dış ticaret dengesi 2015'te ABD aleyhine 9,2 milyar \$ iken 2018 yılında 14,2 milyar \$'a ulaşmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranına bakıldığında bu alandaki performansın ABD için kötüye gittiği görülmektedir. 2015 yılında ABD, Rusya'dan yaptığı ithalatı %43 oranında bu ülkeye yaptığı ihracatla karşılanabiliyorken, 2019 yılı ağustos ayı itibarıyla bu oran %28'e düşmüştür.

ABD – Güney Afrika Dış Ticaret Pozisyonu

Birleşik Devletler İstatistik Bürosu verilerine göre 2015 yılı ile 2019 yılı Ağustos ayını kapsayan dönemde ABD ile Güney Afrika arasındaki dış ticaret verileri ve ilgili dönemlerde ihracatın ithalatı karşılama oranı (İİKO) aşağıdaki gibidir:

Tablo 4: ABD-Güney Afrika Dış Ticaret Verileri (Milyon USD)

YIL	İHRACAT	İTHALAT	DENGE	İİKO (%)
2015	5.457,3	7.323	-1.865,7	75
2016	4.600,0	6.784,3	-2.184,3	68
2017	5.050,6	7.735,3	-2.684,7	65
2018	5.517,4	8.467,6	-2.950,2	65
2019/8	3.613,0	5.059,9	-1.446,9	71

Kaynak: United States Census Bureau verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

İncelenen dönemler itibariyle ABD, Güney Afrika karşısında dış ticaret açığı veren ülke pozisyonundadır. İki ülke arasındaki ticaret verilerinde büyük değişimler gözlenmemekle birlikte dış ticaret dengesinin ABD aleyhinde geliştiğini söylemek mümkündür. 2015 yılında 1,8 milyar \$'lık açık, 2018 yılında 2,95 milyar \$'a ulaşmıştır. ABD ihracatının Güney Afrika'dan yapılan ithalatı karşılama oranına bakıldığında 2015 yılından 2018 yılına kadar ABD aleyhinde devam eden durumun, 2019 yılı ağustos ayı itibariyle ABD lehine düzelmeye başladığı gözlemlenmektedir. 2015 yılında ithalat %75 oranında ihracatla karşılanabiliyorken 2018 yılında %65'e kadar düşmüştür. 2019 yılı 8. Ayı itibariyle oran %71'e yükselmiştir.

ABD – Brezilya Dış Ticaret Pozisyonu

Birleşik Devletler İstatistik Bürosu verilerine göre 2015 yılı ile 2019 yılı Ağustos ayını kapsayan dönemde ABD ile Brezilya arasındaki dış ticaret verileri ve ilgili dönemlerde ihracatın ithalatı karşılama oranı (İİKO) aşağıdaki gibidir:

Tablo 5: ABD-Brezilya Dış Ticaret Verileri (Milyon USD)

YIL	İHRACAT	İTHALAT	DENGE	İİKO (%)
2015	31.640,5	27.473,6	4.166,9	115
2016	30.193,3	26.043,4	4.149,9	116
2017	37.330,6	29.450,3	7.880,3	127
2018	39.559,8	31.104,2	8.455,6	127
2019/8	28.119,7	21.013,0	7.106,7	134

Kaynak: United States Census Bureau verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 5’teki veriler incelendiğinde ABD’nin BRICS ülkeleri arasında yalnızca Brezilya’ya karşı dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir. İncelenen dönemler itibariyle ABD, Brezilya’ya olan ihracatını artırma eğilimindedir. Aynı durum ithalatta da gözlemlenmekle birlikte, ABD’nin Brezilya’ya karşı olan dış ticaret fazlası artış eğilimindedir. Buna göre ihracatta meydana gelen artış ithalattaki artışa göre daha yüksektir. İhracatın ithalatı karşılama oranlarına bakıldığında 2015 yılında %115 olan oranın 2019 yılı ağustos ayı itibariyle %134’e yükseldiği görülmektedir. Buradan hareketle ABD’nin dış ticaret alanında Brezilya’ya karşı olumlu performans sergilediğini söylemek mümkündür.

ABD – Türkiye Dış Ticaret Pozisyonu

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2015 yılı ile 2019 yılı Ağustos ayını kapsayan dönemde ABD ile Türkiye arasındaki dış ticaret verileri ve ilgili dönemlerde ihracatın ithalatı karşılama oranı (İİKO) aşağıdaki gibidir:

Tablo 6: ABD-Türkiye Dış Ticaret Verileri (Milyon USD)

YIL	İHRACAT	İTHALAT	DENGE	İİKO (%)
2015	11.141,0	6.395,0	4.746,0	174
2016	10.868,0	6.623,0	4.245,0	164
2017	11.952,0	8.654,0	3.298,0	138
2018	12.378,0	8.305,0	4.073,0	149
2019/8	7.473,0	5.244,0	2.229,0	143

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 6’da ABD – Türkiye dış ticaret verileri incelendiğinde ABD’nin Türkiye’ye karşı dış ticaret fazlası verdiği fakat dış ticaret fazlasının azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. 2015 yılında yaklaşık 4,7 milyar \$ olan dış ticaret fazlası 2018 yılında yaklaşık 4 milyar \$’a düşmüştür. 2015 yılında Türkiye’den yaptığı ithalatın 1,7 kadar ihracat yapmaktayken, günümüzde 1,4 kata kadar düşmüştür. İki ülke arasındaki dış ticaret dengesinin ABD lehine olduğu fakat farkın kapanma eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir.

ABD – BRICS + Türkiye Dış Ticaret Pozisyonu

Birleşik Devletler İstatistik Bürosu ve Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2015 yılı ile 2019 yılı Ağustos ayını kapsayan dönemde ABD ile BRICS ülkeleri ve Türkiye'nin ticaret verilerinin toplamı ve ihracatın ithalatı karşılama oranı aşağıdaki gibidir:

Tablo 7: ABD-BRICS ve Türkiye Toplam Ticaret Verileri (Milyon USD)

YIL	İHRACAT	İTHALAT	DENGE	İİKO (%)
2015	192.651,6	585.548,4	-392.896,8	33
2016	188.734,4	562.438,3	-373.703,9	34
2017	216.782,0	616.667,3	-399.885,3	35
2018	217.765,1	662.777,1	-445.012,0	33
2019/8	136.915,5	386.676,0	-249.760,5	35

Kaynak: United States Census Bureau ve TÜİK verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

ABD 2015 yılında söz konusu ülkelere yaklaşık 192,5 milyar \$'lık ihracat yaparken bu değer 2018 yılında 217,7 milyar \$'a kadar ulaşmıştır. Benzer şekilde 2015 yılında 585,5 milyar dolar olan ithalat, 2018 yılında 662, 7 milyar \$'a yükselmiştir. İncelenen yıllar itibariyle aradan geçen zamanla dış ticaret dengesi ABD aleyhinde hareket etmiştir. 2015 yılında 392,8 milyar dolar olan açık, 2018'de 445 milyar \$'a yükselmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranının ise pek gelişim göstermediğini söylemek mümkündür. Yaklaşık %33-%35 aralığında değişmektedir.

İncelenen ülkeler arasında ABD'nin dış ticaret açığı verdiği ülkeler ve bunların ABD'nin toplam ticaret açığı içindeki payları ayrıca aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 8: ABD Toplam Ticaret Açığı ve Seçili Ülkelerin Payı

YILLAR	ABD TOP- LAM Tİ- CARET AÇIĞI	ABD-ÇİN Tİ- CARET AÇIĞI		ABD-HİNDİS- TAN TİCARET AÇIĞI		ABD-RUSYA TİCARET AÇIĞI		ABD-GÜNEY AFRİKA TİCA- RET AÇIĞI	
		Tutar (Mіл- yon \$)	Yüzde	Tutar (Mіл- yon \$)	Yüzde	Tutar (Mіл- yon \$)	Yüzde	Tutar (Mіл- yon \$)	Yüzde
2015	-761.868,0	-367.328,3	48,21	-23.329,8	3,06	-9.285,9	1,22	-1.865,7	0,24
2016	-749.801,0	-346.825,2	46,26	-24.377,0	3,25	-8.712,3	1,16	-2.184,3	0,29
2017	-805.200,0	-375.422,6	46,62	-22.901,4	2,84	-10.054,9	1,25	-2.684,7	0,33
2018	-887.338,0	-419.527,5	47,28	-20.846,5	2,35	-14.216,4	1,60	-2.950,2	0,33
2019/8	-588.083,0	-231.576,0	39,38	-15.725,5	2,67	-10.347,8	1,76	-1.446,9	0,25

Kaynak: United States Census Bureau verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 8’de görüldüğü üzere ABD’nin ticaret açığı incelenen yıllar itibariyle artış eğilimindedir. Ticaret açığı içindeki en büyük payın Çin’e ait olduğu görülmektedir. Bu durum aynı zamanda ticaret savaşında Çin’in neden bir numaralı hedef olduğunu da işaret etmektedir. 2018 yılında ABD dış ticaret açığının %47,28’i Çin ile olan ikili ticaretindeki açıktan kaynaklanmaktadır. 2019 yılı Ağustos ayı itibariyle meydana gelen açığın %39,38’i Çin ile olan ticaretle ilgilidir. ABD’nin ticaret açığı verdiği BRICS grubundaki diğer ülkeler Hindistan, Rusya ve Güney Afrika’nın paylarının Çin ile kıyaslandığında oldukça düşük olduğu görülmektedir.

5. BRICS ÜLKELERİ VE TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARET VERİLERİ

BRICS Ülkeleri ve Türkiye’nin ihracat, ithalat ve dış ticaret dengelerinin incelenmesi, söz konusu ülkelerin ekonomilerinin dışa bağımlılık derecelerinin tespiti için faydalı olacaktır. Söz konusu ülkelerin 2014-2018 yılları arasında gerçekleşen ihracat, ithalat verileri ve buna bağlı ortaya çıkan dış ticaret dengeleri ile dış ticaret dengelerinin GSYH’lerine oranları (D/GSYH) ve ihracatın ithalatı karşılama oranları (İİKO) incelenmiştir. Ülkelerin dış ticaret verileri Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir.

Çin Dış Ticaret Verileri

Dünya Bankası verilerine göre 2014-2018 yılları arasında Çin'in ihracat, ithalat, dış ticaret dengesi ve dış ticaret dengesinin GSYH'sine oranı (D/GSYH) ile ihracatın ithalatı karşılama oranı (İİKO) aşağıdaki gibidir:

Tablo 9: Çin Dış Ticaret Verileri

YIL	İHRACAT (\$)	İTHALAT (\$)	DENGE (\$)	İİKO (%)	D/GSYH (%)
2014	2.462.902.030.661	2.241.602.783.714	221.299.246.947	109,9	2,1
2015	2.360.152.452.309	2.002.281.688.028	357.870.764.281	117,9	3,2
2016	2.197.922.469.130	1.942.185.380.887	255.737.088.242	113,2	2,3
2017	2.429.277.356.205	2.212.267.456.271	217.009.899.934	109,8	1,8
2018	2.651.009.602.169	2.548.088.137.359	102.921.464.810	104,0	0,8

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Çin'in son 5 yıllık dış ticaret verileri incelendiğinde ekonomisinin dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir. 2015 yılında %117,9'a kadar yükselen ihracatın ithalatı karşılama oranı 2018 yılında %104 olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret fazlasının Çin GSYH'sinin oranına bakıldığında 2018 yılında gerçekleşen GSYH'nin %0,8'i oranında dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir. Bununla birlikte ülkenin dış ticaret fazlasının 2015 yılından itibaren azalmaya başladığı görülmektedir. Dış ticaret fazlasında meydana gelen azalışla birlikte ihracatın ithalatı karşılama oranının ve dış ticaret fazlasının GSYH'ye oranında da 2015 yılından sonra azalış eğilimi gözlenmektedir.

Hindistan Dış Ticaret Verileri

Dünya Bankası verilerine göre 2014-2018 yılları arasında Hindistan'ın ihracat, ithalat, dış ticaret dengesi ve dış ticaret dengesinin GSYH'sine oranı (D/GSYH) ile ihracatın ithalatı karşılama oranı (İİKO) aşağıdaki gibidir:

Tablo 10: Hindistan Dış Ticaret Verileri

YIL	İHRACAT (\$)	İTHALAT (\$)	DENGE (\$)	İİKO (%)	D/GSYH (%)
2014	485.583.046.458	553.552.854.081	-67.969.807.624	87,7	-3,3
2015	428.630.903.176	491.880.074.571	-63.249.171.395	87,1	-3,0
2016	430.433.487.928	472.012.694.193	-41.579.206.265	91,2	-1,8
2017	489.400.913.160	561.612.525.786	-72.211.612.625	87,1	-2,7
2018	537.042.432.147	642.960.117.088	-105.917.684.941	83,5	-3,9

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Hindistan dış ticaret verilerine bakıldığında 2015 yılından itibaren ihracat tutarının artmış olduğu görülmektedir. 2014-2016 yılları arasında azalan ithalat tutarının ise daha sonraki yıllarda artmaya başladığı gözlemlenmektedir. İthalat verilerine paralel olarak dış ticaret dengesi de 2016 yılına kadar azalmış sonrasında artış göstermeye başlamıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı 2016 yılında %91,2 ile en yüksek seviyeye çıkmış 2018 yılı itibariyle %83,5'e düşmüştür. İncelenen yıllar itibariyle Hindistan dış ticaret açığı veren ülke pozisyonundan kurtulamamıştır. 2016 yılında dış ticaret açığı GSYH'nin %1,8'ine kadar düşmüş 2018 yılında ise %3,9'a kadar yükselmiştir.

Rusya Dış Ticaret Verileri

Dünya Bankası verilerine göre 2014-2018 yılları arasında Rusya'nın ihracat, ithalat, dış ticaret dengesi ve dış ticaret dengesinin GSYH'sine oranı (D/GSYH) ile ihracatın ithalatı karşılama oranı (İİKO) aşağıdaki gibidir:

Tablo 11: Rusya Dış Ticaret Verileri

YIL	İHRACAT (\$)	İTHALAT (\$)	DENGE (\$)	İİKO (%)	D/GSYH (%)
2014	562.550.590.000	428.897.620.000	133.652.970.000	131,2	6,5
2015	393.034.910.000	281.789.010.000	111.245.900.000	139,5	8,2
2016	332.352.610.000	266.096.560.000	66.256.050.000	124,9	5,2
2017	410.733.770.000	327.248.060.000	83.485.710.000	125,5	5,3
2018	507.755.620.000	343.265.530.000	164.490.090.000	147,9	9,9

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Rusya dış ticaret verileri incelendiğinde ihracatın, ithalatın ve dış ticaret fazlasının 2016 yılına kadar azaldığı sonrasında yükselişe geçtiği görülmektedir. Ülke 2016 yılında GSYH'nin %5,2'si kadar dış ticaret fazlası verirken 2018 yılı itibarıyla bu oran %9,9'a ulaşmıştır. İncelenen ülkeler arasında ihracatın ithalatı karşılama oranının ve dış ticaret fazlasının GSYH'ye oranının en yüksek olduğu ülkenin Rusya olduğu gözlenmiştir.

Güney Afrika Dış Ticaret Verileri

Dünya Bankası verilerine göre 2014-2018 yılları arasında Güney Afrika'nın ihracat, ithalat, dış ticaret dengesi ve dış ticaret dengesinin GSYH'sine oranı (D/GSYH) ile ihracatın ithalatı karşılama oranı (İİKO) aşağıdaki gibidir:

Tablo 12: Güney Afrika Dış Ticaret Verileri

YIL	İHRACAT (\$)	İTHALAT (\$)	DENGE (\$)	İİKO (%)	D/GSYH (%)
2014	110.320.682.522	115.632.737.348	-5.312.054.825	95,4	-1,5
2015	96.038.279.946	100.158.960.376	-4.120.680.430	95,9	-1,3
2016	90.999.388.886	89.359.080.472	1.640.308.414	101,8	0,6
2017	103.369.318.285	98.916.580.431	4.452.737.854	104,5	1,3
2018	110.008.875.814	108.853.141.339	1.155.734.475	101,1	0,3

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Dünya Bankası verilerine göre Güney Afrika'nın ihracat ve ithalatı 2016 yılına kadar azalmaktadır. Takip eden yıllarda hem ihracat tutarının hem de ithalat tutarının arttığı görülmüştür. 2014 ve 2015 yıllarında dış ticaret açığı veren Güney Afrika sonraki yıllarda dış ticaret fazlası veren ülke konumuna geçmiştir. 2014 yılında GSYH'sinin %1,5'i oranında dış ticaret açığı vermekteyken 2018 yılı itibarıyla GSYH'nin %0,3'ü oranında dış ticaret fazlası vermiştir.

Brezilya Dış Ticaret Verileri

Dünya Bankası verilerine göre 2014-2018 yılları arasında Brezilya'nın ihracat, ithalat, dış ticaret dengesi ve dış ticaret dengesinin GSYH'sine oranı (D/GSYH) ile ihracatın ithalatı karşılama oranı (İİKO) aşağıdaki gibidir:

Tablo 13: Brezilya Dış Ticaret Verileri

YIL	İHRACAT (\$)	İTHALAT (\$)	DENGE (\$)	İİKO (%)	D/GSYH (%)
2014	264.063.098.515	318.799.145.128	-54.736.046.613	82,8	-2,2
2015	223.884.769.813	243.145.561.021	-19.260.791.207	92,1	-1,1
2016	217.753.196.280	203.163.012.496	14.590.183.784	107,2	0,8
2017	251.721.061.711	221.543.309.809	30.177.751.902	113,6	1,5
2018	272.640.194.600	253.459.908.957	19.180.285.643	107,6	1,0

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Brezilya ihracat ve ithalatın tutarlarının 2016 yılında kadar azaldığı, sonrasında artışa geçtiği görülmektedir. 2014 ve 2015 yıllarında Brezilya ekonomisi dış ticaret açığı vermiş sonraki yıllarda dış ticaret fazlası vermeye başlamıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı 2017 yılında %113,6'ya kadar yükselmiştir. Benzer şekilde dış ticaret fazlasının GSYH'ye oranı 2017 yılında %1,5'a kadar ulaşmış olup 2018 yılında GSYH'nin %1'i oranında dış ticaret fazlası gerçekleşmiştir.

Türkiye Dış Ticaret Verileri

Dünya Bankası verilerine göre 2014-2018 yılları arasında Türkiye'nin ihracat, ithalat, dış ticaret dengesi ve dış ticaret dengesinin GSYH'sine oranı (D/GSYH) ile ihracatın ithalatı karşılama oranı (İİKO) aşağıdaki gibidir:

Tablo 14: Türkiye Dış Ticaret Verileri

YIL	İHRACAT (\$)	İTHALAT (\$)	DENGE (\$)	İİKO (%)	D/GSYH (%)
2014	220.871.000.000	257.789.000.000	-36.918.000.000	85,7	-4,0
2015	199.010.000.000	222.910.000.000	-23.900.000.000	89,3	-2,8
2016	187.966.000.000	213.595.000.000	-25.629.000.000	88,0	-3,0
2017	210.153.000.000	249.170.000.000	-39.017.000.000	84,3	-4,6
2018	223.457.000.000	239.699.000.000	-16.242.000.000	93,2	-2,1

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Çin, Rusya, Brezilya ve Güney Afrika ile benzer olarak Türkiye'nin ihracat ve ithalatında da 2016 yılına kadar azalış, ardından artış gözlemlenmiştir. Bununla birlikte incelenen ülkeler arasında Hindistan ile birlikte dış ticaret açığı vermeye devam eden diğer ülke Türkiye olmuştur. 2018 yılı dış ticaret açığı tutarının en düşük seviyede gerçekleştiği yıl olmuştur. Aynı şekilde dış ticaret açığının GSYH'ye oranı da 2018 yılında en düşük oran olan %2,1 olarak gerçekleşmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde incelenen yıllar itibariyle Çin ve Rusya'nın daimi olarak dış ticaret fazlası verdiği gözlemlenmiştir. Bu alanda dış ticaret fazlasının GSYH'ye oranının ve ihracatın ithalatı karşılama oranının en yüksek olarak gerçekleştiği ülke Rusya olmuştur. Güney Afrika ve Brezilya 2014 ve 2015 yıllarında dış ticaret açığı vermekteyken sonraki yıllarda dış ticaret fazlası vermeye başlamışlardır. Hindistan ve Türkiye ise incelenen yılların tamamında dış ticaret açığı vermişlerdir. 2018 yılı itibariyle Rusya GSYH'sinin %9,9'u, Brezilya %1'i, Çin %0,8'i, Güney Afrika ise %0,3'ü oranında dış ticaret fazlası vermektedir. Aynı yılda Hindistan GSYH'sinin %3,9'u, Türkiye ise %2,1'i oranında dış ticaret açığı vermiştir.

6. KUR SAVAŞI KAVRAMI VE GÜNÜMÜZDEKİ İDDİALAR

Kur savaşları, ülkelerin ithalatlarını sınırlandırarak kendi paralarının değerini yabancı para karşısında düşük tutmak ve uluslararası ticarete üstünlük sağlamak için yapmış oldukları bir uygulamadır. Dalgalı-kur politikasının uygulanması ve yaygın hale gelmesi ile birlikte, ülkeler rekabetçi devalüasyonlar yoluyla avantaj elde etme arayışına girmiştir (Coşmuş, 2019). Eğer bir ekonomi kendi parasını ticaret ortaklarının paralarına göre olması gereken düzeyin altında tutarak onlara daha fazla mal satıyor ve onlardan daha az mal almayı hedefliyorsa bu durum kur savaşı olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram devalüasyonun, ülkelerin uluslararası ticari rekabette avantaj sağlamak üzere karşılıklı ataklar olarak gerçekleştirilmesi olarak da tanımlanabilir. Dünyadaki büyük ekonomiler, uluslararası alanda rekabet üstünlüğü sağlamak amacıyla zaman içinde kurlara müdahale ettikleri için kur savaşları kavramı günümüzde oldukça sık gündeme gelmektedir (Göktaş, 2019).

Son yıllarda kur savaşı iddialarıyla ilgili olarak 2015 yılı ortalarında Birleşik Devletler Hazine Bakanlığı yetkilileri Çin'i döviz kuru manipülatörü olarak adlandırmış ve kendisine adil olmayan avantajlar sağladığı gerekçesiyle IMF'ye şikayet etmiştir. Buna karşılık Çin hükümeti Yuan'ın değerinde meydana gelen düşüşün, Çin'in ekonomide serbestleşme çalışmalarından kaynaklandığını iddia etmiştir. Çin'in serbestleşme iddiasına karşılık, ekonomisi büyük ölçüde ihracata dayalı olan Çin'e yönelik, döviz kurunu düşürmek suretiyle uluslararası pazarlarda kendine rekabet avantajı sağlama iddiaları devam etmektedir. Dönemsel olarak ülke ekonomilerini desteklemek amacıyla, Avrupa Birliği ülkeleri ve gelişmekte olan ülkeler dahil olmak üzere birçok ülke döviz kurunda devalüasyon yapmaktadırlar. Fakat, dünyanın en büyük ihracatçısı ve en büyük ikinci ekonomisi olarak, Çin Yuan'ında sıklıkla meydana gelen devalüasyon şüpheleri artırmaktadır. Yuan'ın değerinde meydana gelen düşüş, ayrıca Hindistan Rupisinin volatilitesini de artırmakta, onun da değerini düşürmektedir. Rupinin değerinde meydana gelen düşüş, birçok sektörde Çin'in rakibi olan Hindistan'a da ihracatta aynı avantajları sağlamasına rağmen, Hintli üreticilerin kar marjlarını daraltmaktadır.⁵

2019 yılı ortalarına gelindiğinde ABD tekrar döviz kurunda manipülasyon iddialarını gündeme getirdiğinde, Çin Merkez Bankası, Yuandaki değer kaybının, tek taraflı korunmacı ticaret önlemlerinin ve Çin'in üzerinde artan gümrük tarifeleri baskısından kaynaklandığını, ifade etmiştir. Diğer merkez bankalarından farklı olarak, bağımsız bir yapıya sahip olmayan Çin Merkez Bankası, Amerikan doları karşısında değeri hükümet tarafından belirlenen ölçülerde sınırlandırılan Yuanın değerini önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Uzmanlar, gümrük tariflerine karşı, Çin Merkez Bankasının döviz kurunu, etkili bir silah olarak, doğrudan müdahalede kullandığını ifade etmektedirler. Tüm bu iddialara rağmen, Çin Merkez Bankası Başkanı Yi Gang, devalüasyonun dış ticarete rekabet sağlamak amacıyla yapıldığını, ifade etmiştir.⁶ Buna karşılık IMF'nin Çin daimi temsil-

⁵ <https://www.investopedia.com/trading/chinese-devaluation-yuan/>

⁶ <https://www.bbc.com/news/business-49245654>

cisi Alfred Schipke, ticaret savaşının daha da tırmanması, örneğin, tüm Çin mallarına %25 gümrük tarifesi getirilmesi durumunda, döviz kurunda devalüasyonun, Çin için bir politika araca olacağını, ifade etmiştir.⁷

2019 yılı Ağustos ayının sonunda, Yuan'ın 11 yılın en düşük seviyesine gelmesi, yükselen ticaret savaşı kaygılarının ortasında, küresel bir resesyon tehdidini ortaya çıkarmıştır.⁸ Analistler, ABD ile Çin arasında bir yıldan daha uzun zaman önce başlayan ticaret savaşının, patlamaya hazır bir kur savaşına dönüşmeye başladığını, ifade etmektedir. Bank of America (BofA) Merrill Lynch Küresel Araştırma Raporu tahmininde, Yuan'ın değerinde neler olabileceği ile ilgili 3 senaryo üzerinde durmuştur. 1. Senaryoda, Çin mallarına %10 gümrük vergisi getirilmesi durumunda, gümrük vergisinin etkisinin ortadan kalkması için Yuan'ın değerinde %10 devalüasyon beklenmektedir. 2. Senaryoda, uzun süren bir ticaret görüşmesi çıkmazında Yuan'ın değerinin sabit kalacağı, 3. Senaryoda, muhtemel bir ticaret anlaşması durumunda Yuan'ın mütevazı bir ölçüde değer kazanacağı beklenmektedir.⁹

Çin'in Yuan'ı zayıflatması uluslararası rekabet açısından yalnızca ABD'yi değil, Avrupa Birliği ve Japonya'yı da zora sokmaktadır. Bununla birlikte ABD de, faiz oranlarını düşürerek doları zayıflatmak suretiyle, Çin karşısında dış ticaret avantajı sağlamaya çalışmaktadır. Buna karşılık, halihazırda negatif reel faiz uygulamakta olan Avrupa Birliği ve Japonya'nın ise faiz oranlarını düşürmek gibi bir şansı bulunmamaktadır.¹⁰ ABD Başkanı Trump, Zayıf bir yerli paranın, ihracatı ve üretimi artırıp, yeni istihdam fırsatları sunabileceğini, güçlü dolar kuruunun, ABD sanayinin ve tarım sektörünün uluslararası pazarlarda rekabet gücünü zayıflattığını belirtmiştir.¹¹

⁷ <https://www.scmp.com/economy/china-economy/article/3024921/imf-china-could-depreciate-yuan-further-if-trade-war>

⁸ <https://www.dw.com/en/chinas-yuan-falls-to-lowest-level-in-11-years/a-50161211>

⁹ <https://www.cnbc.com/2019/08/16/rmb-how-the-chinese-yuan-might-perform-in-us-china-trade-war.html>

¹⁰ <https://www.marketwatch.com/story/the-big-reason-china-wont-let-the-yuan-go-into-free-fall-against-the-dollar-has-to-do-with-japan-and-europe-2019-08-08>

¹¹ https://www.flossbachvonstorch-researchinstitute.com/fileadmin/user_upload/RI/Presse/pdf-dateien/190901_international-economy_currency-war-symp.pdf

Gelişmekte olan ülkeler açısından bakıldığında Brezilya Real’inde 2019 yılında önemli değer kayıpları yaşanması, enerji fiyatlarının artmasıyla enflasyonda artış meydana geleceği endişesini yaratmıştır. Buna karşılık Brezilya Ekonomi Bakanı Paulo Guedes ve onunla aynı görüşü paylaşan Merkez Bankası Başkanı Roberto Campos Neto, düşük değerli Real’in bir problem olmadığını, ifade etmişlerdir.¹² Rupide meydana gelecek değer kaybı normal koşullarda Hindistan ihracat mallarını daha ucuz hale getirecek ve buna bağlı olarak Hindistan’ın ihracatta rekabet gücünü artıracaktır. Buna karşılık küresel ekonomik durgunluk nedeniyle, Nisan-Eylül 2019 döneminde, Hindistan ihracatının 2018 yılında aynı döneme göre %2,4 düştüğü görülmektedir.¹³ Rupi’nin değerinde meydana gelen düşüş, petrol ve altın ithalatının maliyetini artırması nedeniyle dış ticaret açığını artırması, bununla birlikte ihracatı da artırabileceği beklenmektedir.¹⁴

ABD gümrük tarifeleri ve yaptırım tehditleri 2018 yılında Ruble ve diğer gelişmekte olan ülkelerin para birimlerinde de baskı yaratmıştır. Trump’ın Türkiye’den yapılan çelik ve alüminyum ithalatına ek gümrük vergileri getiren düzenlemeyi onaylamasıyla Türk Lirası tarihin en düşük seviyesine ulaşmıştır.¹⁵ Gümrük tarifesi konusunun yanı sıra Rahip Brunson Krizi, Türkiye’nin Rus yapımı S 400 füzelerine satın alması nedeniyle ABD’nin yaptırım tehditleri, Merkez Bankası Başkanının görevden alınmasıyla Merkez Bankasına olan güvenin azalması, yerel seçimler gibi iç ve dış politikayı etkileyen bir çok olay Türk Lirasının değerini etkilemiştir.¹⁶

Görüldüğü üzere günümüzde kur savaşı suçlamaları özellikle Çin’e yöneltilmektedir. Yüksek miktarlarda dış ticaret fazlası veren bir ülke olmasına rağmen Yuan’ın değer kaybetmesi, bağımsız bir merkez bankasına sahip olmaması gibi

¹² <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-11-26/bolsonaro-expresses-concern-about-record-low-brazil-currency>

¹³ <https://www.thehindubusinessline.com/opinion/rupee-depreciation-could-aggravate-the-current-slowdown/article29760481.ece>

¹⁴ <http://prsindia.org/theprsblog/government-and-rbi-response-contain-depreciating-rupee>

¹⁵ <https://www.themoscowtimes.com/2018/08/14/russias-ruble-is-sliding-pulled-down-by-the-collapse-of-the-turkish-lira-a62521>

¹⁶ <https://www.reuters.com/article/uk-turkey-economy-lira-analysis/with-some-luck-turkish-lira-defies-doubters-for-now-idUSKCN1UW1E9>

nedenler ise bu iddialara kanıt olarak gösterilmektedir. Çin'e yöneltilen suçlamalara karşılık, özellikle sanayi ve tarım ürünlerinin dış ticaretinde avantaj elde etmek için ABD'nin de doların değerini düşürmeye yönelik çabaları, iki ülke arasındaki kur savaşı iddialarını güçlendirmektedir. İki ülke arasındaki mücadelenin diğer gelişmekte olan ülkelere etkisine bakıldığında Brezilya, Güney Afrika ve Hindistan yetkililerinin ifadelerinden kendi ülke para değerlerinin düşmesiyle dış ticarete avantaj elde etme beklentisi içinde oldukları görülmektedir. Buna karşılık, para birimlerinin değerini kaybetmesi ile petrol ithalatının pahalıya mal olmasının, ülkelerin istikrarını bozabileceğinden ve enflasyonu yükseltebileceğinden endişe edilmektedir. Rusya açısından durum değerlendirildiğinde özellikle 2018 yılında, ABD yaptırım tehditlerinin Ruble üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Türkiye'deki durum ise diğer gelişmekte olan ülkelere göre oldukça karmaşık bir yapıdadır. ABD gümrük tarifeleri ve yaptırım tehditleri, küresel ticaret savaşı, merkez bankasının bağımsızlığının sorgulanması, yerel seçim süreci gibi birçok faktör Türk Lirasının değerini olumsuz etkilemiştir.

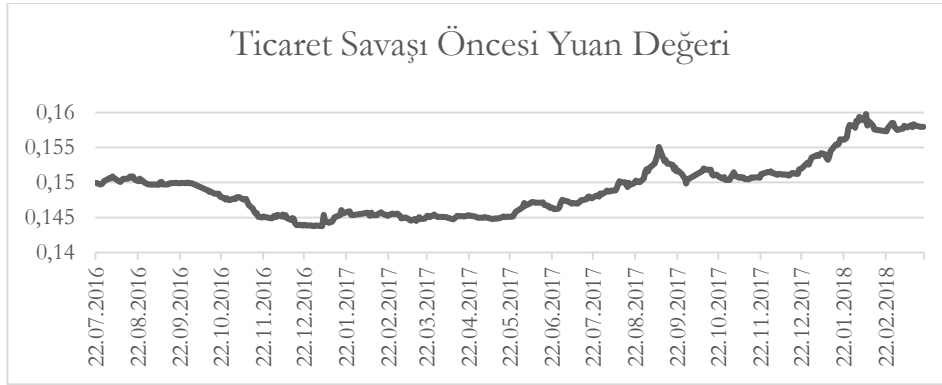
7. TİCARET SAVAŞININ BRICS VE TÜRKİYE YERLİ PARALARINA ETKİSİ

Bu bölümde, 22 Mart 2018 tarihinde ABD'nin uygulamaya koyduğu ek gümrük tarifeleri ile birlikte diğer ülkelerin buna karşılık vermesiyle başlayan ticaret savaşının BRICS ülkeleri ve Türkiye'nin yerel para birimlerine etkisi incelenmiştir. Ticaret savaşının etkisinin gözlemlenebilmesi için ticaret savaşının başlangıcından çalışmanın yapıldığı tarihe kadar geçen 20 aylık süre (22 Mart 2018 ile 21 Kasım 2019) esas alınmıştır. Karşılaştırmanın yapılabilmesi için ise ticaret savaşından önceki 20 aylık dönem de (22 Temmuz 2016 ile 21 Mart 2018) dikkate alınmıştır. Yerel para birimlerinin durumu ticaret savaşından önceki dönem ve sonraki dönem olmak üzere karşılaştırmalı incelenmiştir. Öncelikle ilgili para birimlerinde meydana gelen değer değişimleri incelenmiş, ardından para birimlerinin volatiliteleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Kur analizlerinde yerel paraların bir biriminin Amerikan doları karşılığı (Örneğin: 1 Yuan = 0,15 \$) esas alınmıştır. Döviz kurlarına ilişkin veriler IMF veri tabanından elde edilmiştir. Türk Lirasına ilişkin veriler ise Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası veri tabanından elde edilmiştir.

Ticaret Savaşının Çin Yerel Parası Yuan'a Etkisi

IMF verilerine göre ticaret savaşı başlangıcı olarak kabul edilen 22 Mart 2018 tarihinde 1 Yuan, 0,1582\$'a eşit iken, 21 Kasım 2019 tarihi itibarıyla 1 Yuan'ın değeri 0,1420'ye düşmüştür. Buna göre ticaret savaşının başlangıcından bu yana Yuan yaklaşık %10 değer kaybetmiştir. Söz konusu olayın para birimi üzerine etkisinin daha iyi anlaşılabilmesi için ticaret savaşı öncesi ve sonrası dönemde Yuan'ın değerindeki değişimi gösteren grafiklerin incelenmesi faydalı olacaktır. Ticaret savaşı öncesi 20 aylık dönemde Yuan'ın değer değişimlerine ilişkin grafik aşağıdaki gibidir:

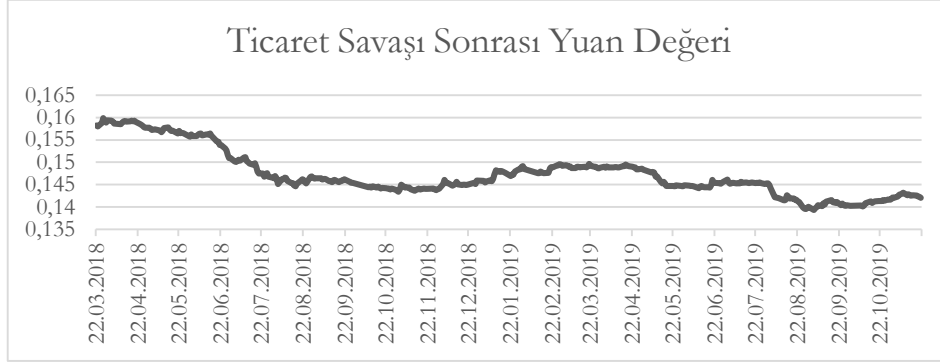
Grafik 1: Ticaret Savaşı Öncesi Yuan'ın Değeri

Kaynak: IMF verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Yukarıda görüldüğü üzere ticaret savaşı öncesi dönemde Yuan değeri genel olarak artış eğilimindedir. 2016 yılı sonunda 0,145\$'a kadar düşen Yuan, ticaret savaşı öncesi 0,16\$'a kadar yükselmiştir. 22 Mart 2018 tarihinde uygulamaya konulan ek gümrük tarifeleri sonrasında ise Yuan'ın değerindeki değişime ilişkin grafik ise aşağıdaki gibidir:

Grafik 2: Ticaret Savaşı Sonrası Yuan'ın Değeri

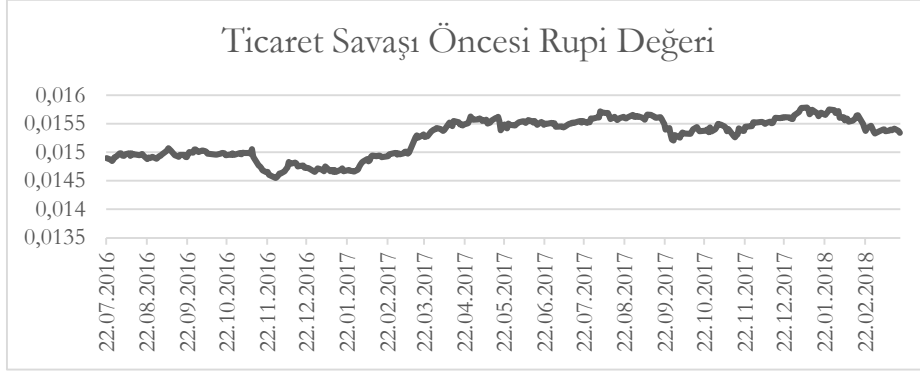

Kaynak: IMF verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Yukarıdaki grafiğe göre, ticaret savaşı öncesi Yuan'ın görünümü, uygulamaya konulan ek gümrük tarifeleri ile birlikte ters yönde değişmiştir. Dolar karşısında değerini artırmakta olan Yuan'ın değeri düşmeye başlamıştır. 22 Mart 2018 tarihinde Yuan'ın değeri 0,16\$ iken, 2019 yılı Eylül ayında 0,14\$'a kadar düşmüştür. Grafiklerden açıkça görülmektedir ki iki ülke arasında başlayan ticaret savaşı Yuan'ın değerini olumsuz etkilemiştir. Ticaret savaşı öncesi yükseliş eğiliminde olan Yuan'ın değeri sonrasında düşüşe geçmiştir.

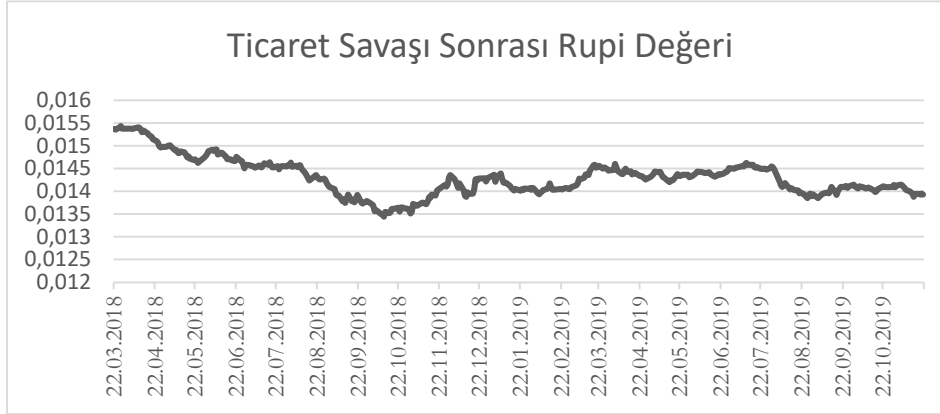
Ticaret Savaşının Hindistan Yerel Parası Rupi'ye Etkisi

ABD'nin ek gümrük tarifelerini uygulamaya başladığı tarihte 1 Rupi, 0,0153\$'a eşittir. 21 Kasım 2019 tarihi itibarıyla ise 1 Rupi'nin değeri 0,0139\$'a düşmüştür. Buna göre ticaret savaşının başlangıcından sonra Rupi yaklaşık %9 değer kaybetmiştir. Karşılaştırma yapılabilmesi açısından ticaret savaşı öncesi 20 aylık dönemde Rupi'nin değerini gösteren grafik aşağıdaki gibidir:

Grafik 3: Ticaret Savaşı Öncesi Rupî'nin Değeri

Kaynak: IMF verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Yukarıda görüldüğü üzere ticaret savaşı öncesi Rupî'nin değeri artış eğilimindedir. 2016 yılı Kasım ayında 1 rupî, 0,146\$ iken ticaret savaşı öncesi 0,158\$'a kadar yükselmiştir. 22 Mart 2018'de ABD'nin uygulamaya başladığı ek gümrük tarifeleri sonrasında Rupî'nin değerine ilişkin grafik aşağıdaki gibidir:

Grafik 4: Ticaret Savaşı Sonrası Rupî'nin Değeri

Kaynak: IMF verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

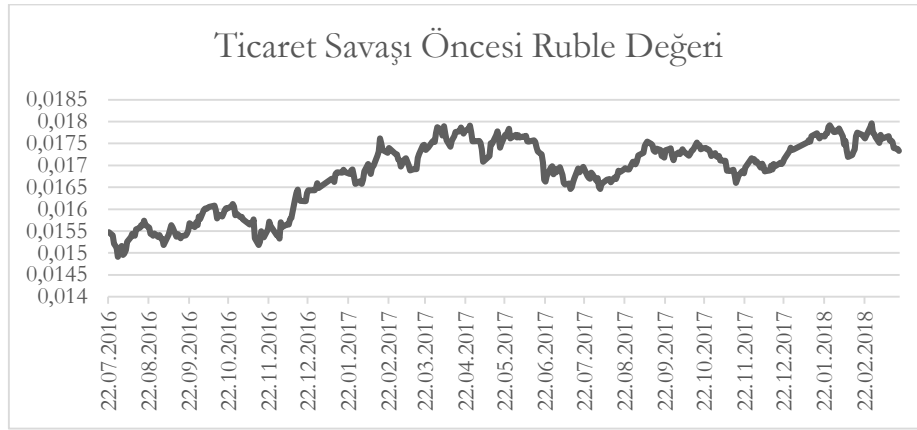
Grafikte görüldüğü üzere ticaret savaşının başlaması Rupî'nin görünümünü ters yönde değiştirmiştir. Başlangıçta 0,0155\$ olan Rupî 2018 yılı Kasım ayında 0,0135\$'a kadar düşmüştür. 2019 yılı Kasım ayı itibarıyla ise yaklaşık olarak

0,14\$'a eşittir. Genel olarak değerlendirildiğinde Yuan'da meydana gelen durumun benzerinin Rupi'de de yaşandığını söylemek mümkündür. Ticaret savaşı öncesi ABD doları karşısında değer kazanma eğiliminde olan Rupi, ticaret savaşının başlangıcıyla birlikte değer kaybetmeye başlamıştır.

Ticaret Savaşının Rusya'nın Yerel Parası Ruble'ye Etkisi

Ticaret savaşı başlangıcında 0,0175\$'a eşit olan ruble, 21 Kasım 2019 itibarıyla 0,0156\$'a düşmüştür. Buna göre ek gümrük tarifeleri Ruble üzerinde %10,8 değer kaybı yaratmıştır. Grafik 5, ticaret savaşı öncesinde Ruble'nin eğilimini göstermektedir.

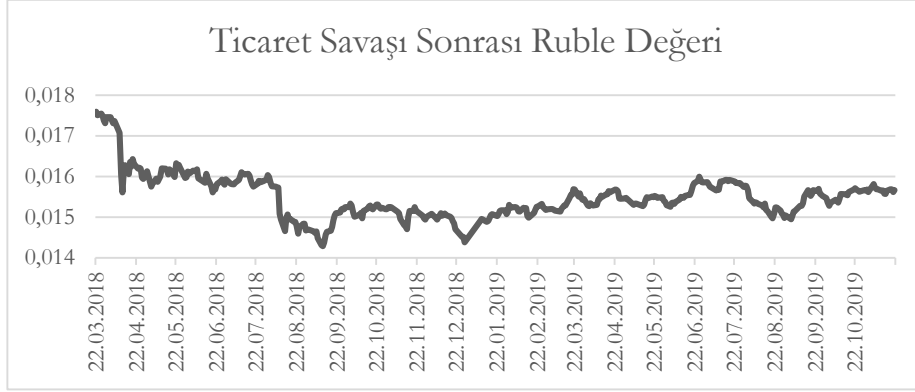
Grafik 5: Ticaret Savaşı Öncesi Ruble'nin Değeri

Kaynak: IMF verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Grafikten anlaşılacağı üzere ticaret savaşı öncesi Ruble'nin genel eğilimi değer kazanma yönündedir. İncelenen dönemin başlangıcında 1 Ruble yaklaşık 0,015\$ iken, ticaret savaşı başlamadan 0,018\$'a kadar yükselmiştir.

Grafik 6: Ticaret Savaşı Sonrası Ruble'nin Değeri

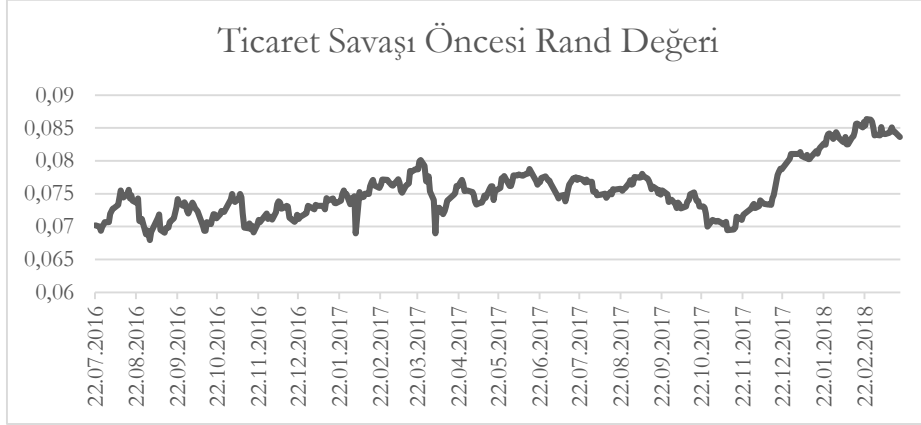
Kaynak: IMF verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Grafik 6'da ticaret savaşı sonrası dönemde Ruble'nin eğilimi izlendiğinde, Yuan ve Rupi'de olduğu gibi ticaret savaşının başlamasıyla birlikte Ruble'nin de, ABD doları karşısında değer kaybetmeye başladığı görülmektedir. Grafikte de görüldüğü üzere ticaret savaşı öncesindeki değer artış trendi tersine dönmüş, Ruble'nin değeri 0,0175\$'dan 0,0155\$'a düşmüştür.

Ticaret Savaşının Güney Afrika Yerel Parası Rand'a Etkisi

22 Mart 2018 tarihinde 0,0847\$'a eşit olan Rand'ın değeri, 21 Kasım 2019 tarihinde 0,0679\$'a düşmüştür. Ticaret savaşının başlamasından günümüze Güney Afrika para birimi Rand %19,8 değer kaybetmiştir.

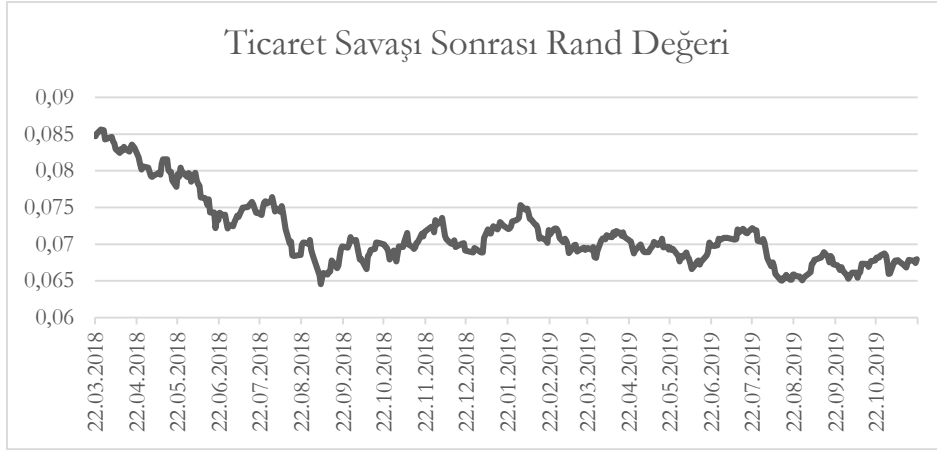
Grafik 7: Ticaret Savaşı Öncesi Rand'ın Değeri

Kaynak: IMF verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Grafik 7 incelendiğinde ticaret savaşı öncesi dönemde Rand'ın dalgalı bir görünüm sergilediği görülmektedir. 2017 yılının son çeyreğinde ise Rand'ın değer kazanma eğilimine girdiği, 0,07\$'dan 0,085\$'a yükseldiği görülmektedir.

Grafik 8: Ticaret Savaşı Sonrası Rand'ın Değeri

Kaynak: IMF verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Grafik 8'den Ticaret savaşının başlamasıyla birlikte Rand'ın değer kaybetme trendine girdiği açık bir şekilde görülmektedir. Ticaret savaşı başladığında 0,085\$'a eşit olan Rand'ın değeri, 2019 yılı ağustos ayında 0,065\$'a kadar düşmüştür. Ticaret savaşı öncesinde net bir değer artışı içinde olmayan Güney Afrika

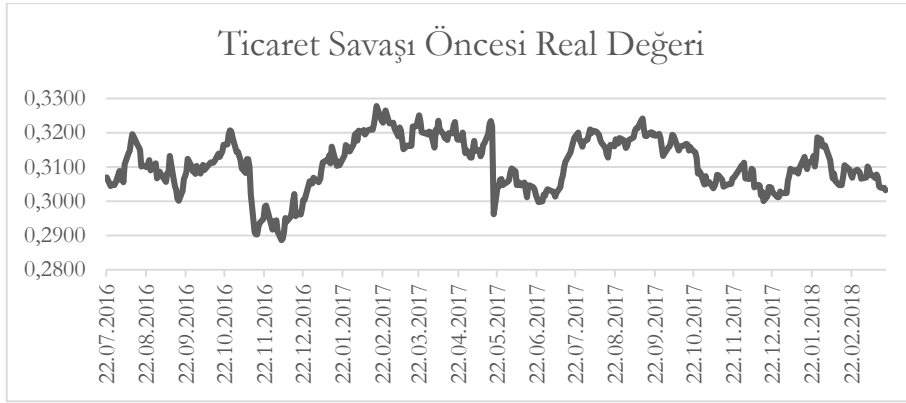
Rand'ı ticaret savaşının başlamasıyla birlikte açık bir şekilde değer kaybetmeye başlamıştır.

Ticaret Savaşının Brezilya Yerel Parası Real'e Etkisi

ABD başkanı Donald Trump'ın ek gümrük tarifelerini onayladığı tarihte Brezilya Realinin değeri 0,3028\$'a eşittir. 21 Kasım 2019 tarihinde Real'in değeri 0,2381\$'a düşmüş, ticaret savaşı sonrasında Real %23,8 değer kaybetmiştir.

Ticaret savaşı öncesi 20 aylık dönemde Real'in dolar cinsinden değerini gösteren grafik aşağıdaki gibidir:

Grafik 9: Ticaret Savaşı Öncesi Real'in Değeri

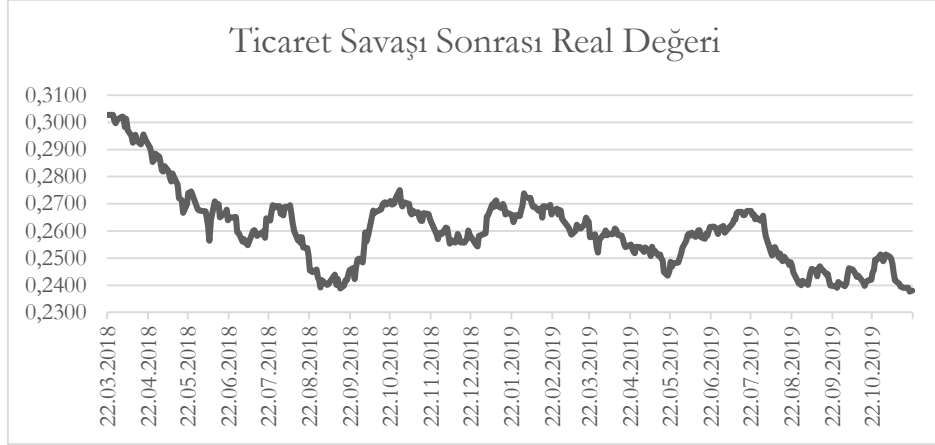

Kaynak: IMF verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Grafik 9'dan görüleceği üzere ticaret savaşı öncesi Real'inde Güney Afrika Randı gibi dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. 2016 yılı Kasım ayında 0,29\$'a kadar düşmüş, 2017 Şubat ayında ise 0,33\$'a kadar yükselmiştir. Ticaret savaşı başlamadan önce Real'in değerinin 0,30\$'ın biraz üzerinde olduğu görülmektedir.

22 Mart 2019'da ek gümrük tarifelerinin uygulamaya konulmasıyla Real'in değerinde meydana gelen değişimleri gösteren grafik aşağıdaki gibidir:

Grafik 10: Ticaret Savaşı Sonrası Real'in Değeri

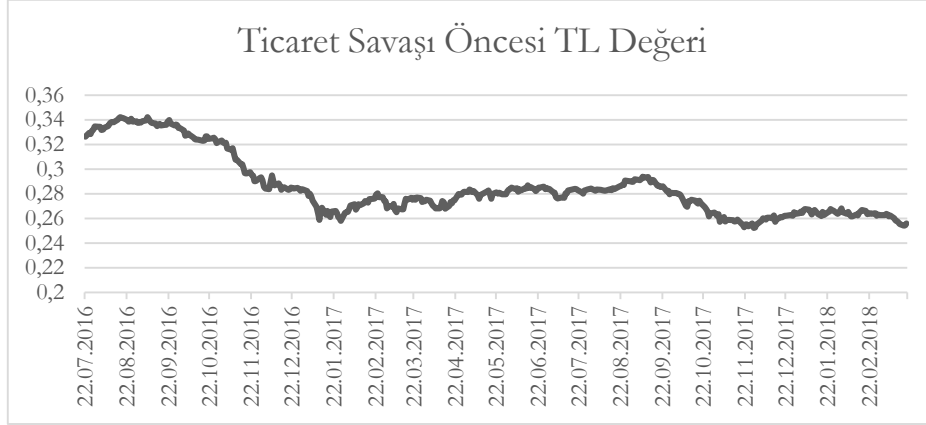
Kaynak: IMF verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Brezilya Real'inin değeri ticaret savaşı öncesi dalgalı bir görünüm sergilemekteyken, ilan edilen ek gümrük tarifeleriyle birlikte değer kaybetmeye başlamıştır. Başlangıçta Real'in değeri 0,30\$ iken, 2018 yılı Eylül ayında 0,24\$'a kadar düşmüştür. 2018 yılı Kasım ayında kısa süreli değer kazanmaya başlamış olup bir yıl sonra tekrar 0,24\$'a kadar düşmüştür.

Ticaret Savaşının Türk Lirasına Etkisi

Ticaret savaşının başlangıcı olarak kabul edilen 22 Mart 2018 tarihinde 1 Türk Lirası 0,2542\$'a eşittir. 21 Kasım 2019 tarihi itibarıyla ise Türk Lirasının değeri 0,1753\$'a düşmüştür. Buna göre Türk Lirası ticaret savaşından sonra yaklaşık %31 değer kaybetmiştir.

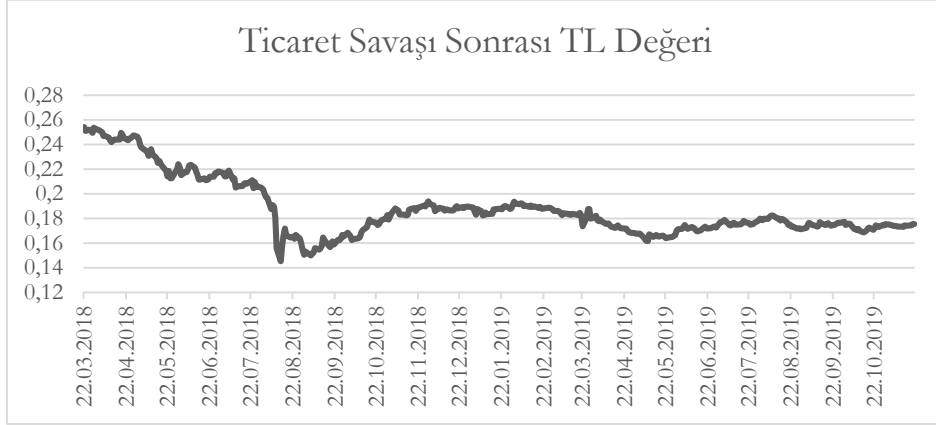
Ticaret savaşının başlamasından önceki 20 aylık dönemde TL'nin değerini gösteren grafik aşağıdaki gibidir:

Grafik 11: Ticaret Savaşı Öncesi TL'nin Değeri

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Çalışmada incelenen diğer ülke paralarıyla karşılaştırıldığında, ticaret savaşı öncesi değer kaybetme eğiliminde olan tek ülke parasının Türk Lirası olduğu görülmektedir. 2016 yılı Ağustos ayında yaklaşık 0,35\$ olan TL, ticaret savaşı öncesi yaklaşık 0,25\$'a kadar düşmüştür. Buna göre yaklaşık %28 değer kaybı meydana gelmiştir. Ticaret savaşı sonrasında da 0,17\$'a kadar düştüğü de göz önünde bulundurulduğunda TL'deki değer kaybının yaklaşık %51 olduğu görülmektedir. Ticaret Savaşı sonrası 20 aylık dönemde TL'nin dolar cinsinden karşılığını gösteren grafik aşağıdaki gibidir:

Grafik 12: Ticaret Savaşı Sonrası TL'nin Değeri

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Ticaret savaşı öncesinde TL'nin değerinde meydana gelen düşüşün, ticaret savaşı sonrasında da devam ettiği grafikten görülmektedir. Ticaret savaşı öncesi Türk Lirası yaklaşık 0,25\$'a eşitken, 2019 yılı Kasım ayı itibariyle yaklaşık 0,18\$'a kadar düşmüştür.

İncelenen ülke paraları genel olarak değerlendirildiğinde hepsinde ticaret savaşı sonrası değer kaybı görülmektedir. Ticaret savaşı öncesi Çin, Rusya, Hindistan ve Güney Afrika para birimleri değer kazanmaktayken, ticaret savaşı sonrası değer kaybetmeye başlamıştır. Brezilya para birimi Real ticaret savaşı öncesi net bir görünüm sergilememekteyken, ticaret savaşı sonrası değer kaybetmeye başlamıştır. Türk Lirası ise ticaret savaşı öncesi ve sonrasında da değer kaybetmeye devam etmiştir. Ticaret savaşı sonrasındaki 20 aylık dönemde, Hindistan Rupisi %9, Çin Yuan'ı %10, Rus Rublesi %10,8, Güney Afrika Randı %19,8, Brezilya Real'i %23,8, Türk Lirası ise %31 değer kaybetmiştir.

BRICS Ülkeleri ve Türkiye Yerel Paralarının Volatiliteleri

İncelenen ülkelerin para birimleri üzerinde ticaret savaşının yarattığı etkinin gözlemlenmesi için ticaret savaşı öncesindeki 20 aylık dönem ile ticaret savaşı sonrasındaki 20 aylık dönem karşılaştırmalı olarak ele alınarak söz konusu dönemlerde ülke paralarının volatiliteleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun için

ticaret savaşı öncesi 20 aylık dönemin ve sonraki 20 aylık dönemin standart sapmaları hesaplanmıştır.

İncelenen ülkelerin ticaret savaşı öncesinde ve sonrasında yerel para birimlerinin günlük kur verileri üzerinden hesaplanmış standart sapmaları aşağıdaki gibidir:

Tablo 15: Para Birimlerinin Volatiliteleri (Standart Sapma)

Ülke (Para Birimi)	Önce	Sonra
Hindistan (Rupi)	0,000334	0,000411
Rusya (Ruble)	0,000795	0,000540
Çin (Yuan)	0,004025	0,005096
Güney Afrika (Rand)	0,004061	0,004619
Brezilya (Real)	0,007702	0,013835
Türkiye (TL)	0,024651	0,023529

Kaynak: IMF ve TCMB verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo incelendiğinde Hindistan Rupisinin, Çin Yuanının, Güney Afrika Randının ve Brezilya Realinin standart sapmalarının ticaret savaşı sonrasında arttığı görülmektedir. Buna göre ticaret savaşının, yukarıda ifade edilen para birimleri üzerindeki risk ve belirsizliği artırdığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte ticaret savaşından sonra Rus Rublesinin ve Türk Lirasının standart sapmasının azaldığı görülmektedir. Bu azalışa rağmen incelenen para birimleri arasında belirsizliğin en yüksek olduğu para biriminin Türk Lirası olduğu görülmektedir. Ticaret savaşı sonrasında belirsizliğin en yüksek olduğu diğer para birimleri sırasıyla Brezilya Real ve Çin Yuanı olmuştur. Bu belirsizliklere paralel olarak, ticaret savaşı sonrası en yüksek değer kaybı, belirsizliğin en yüksek olduğu para birimi Türk Lirasında %31 oranında gerçekleşmiştir. Belirsizliğin yüksek olduğu ikinci para birimi Brezilya Real'i de %23,8 değer kaybederek, en çok değer kaybeden ikinci para birimi olmuştur. İncelenen ülkeler arasında standart sapmanın en düşük olduğu Hindistan Rupisi %9 değer kaybederek, en az değer kaybeden yerel para birimi olmuştur.

SONUÇ

Seçim kampanyası süresince korumacı dış ticaret politikaları izleyeceğinin işaretlerini veren Donald Trump, başkan seçildikten sonra söylemlerini uygulamaya başlamıştır. 22 Mart 2018 tarihi itibarıyla ek gümrük vergilerini başta Çin olmak üzere Kanada, AB Ülkeleri, Hindistan, Meksika, Norveç ve Türkiye gibi ülkeleri de hedef alarak yürürlüğe koymuştur. Söz konusu ülkelerin de karşı gümrük tarifeleri uygulamasıyla ticaret savaşı başlamıştır. ABD'nin ek gümrük vergilerini uygulamasında temel nedenin, ülkenin dış ticaret açığı ile ilgili olduğu söylenebilir. ABD dış ticaret açığının 2018 yılında %47'si, 2019 yılı Ağustos ayı itibarıyla ise %39'u Çin ile olan ticaret açığından kaynaklanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında uygulanan ek gümrük tarifelerinin başkan Donald Trump'ın kişisel tercihlerinden kaynaklanmadığını, ABD ekonomisinin dış ticaret pozisyonu ile ilgili olduğunu söylemek mümkündür.

İki ülke arasındaki ticari gerginlik, yalnızca karşılıklı uygulanan gümrük tarifeleri ile sınırlı kalmamış, ABD'nin uyguladığı gümrük tarifelerinin ardından, Yuan'ın değer kaybetmesi, kur savaşı iddialarını da gündeme getirmiştir. ABD, birçok kez Çin'i dış ticarete adil olmayan avantajlar sağlamak için Yuan'ın değerini olmasa gerekenin altında tutmakla suçlamıştır. Çin ise iddiaları reddetmiş, Yuan'ın değer değişimlerinin manipülasyon olmadığını ifade etmiştir. Buna karşılık ABD'de doların değerini düşürerek sanayi ve tarım ürünlerinin ihracatında avantaj elde etmeye çalışmıştır.

BRICS ülkeleri ve Türkiye ekonomilerinin dışa bağımlılıklarının incelenmesi için dış ticaret verilerine bakıldığında, Çin ve Rusya'nın dış ticarete fazla veren ülke konumunda oldukları görülmektedir. İhracatın ithalatı karşılama oranının ve dış ticaret fazlasının GSYH'ye oranının en yüksek olduğu ülkenin Rusya, ardından Çin olduğu tespit edilmiştir. Brezilya ve Güney Afrika'nın ise 2016 yılından itibaren dış ticaret fazlası vermeye başladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Hindistan ve Türkiye ise incelenen yıllar itibarıyla dış ticaret açığı veren ülkeler olarak kalmışlardır. 2018 yılında Hindistan ithalatının %83,5'ini, Türkiye ise %93,2'sini ihracat ile karşılayabilmektedir. Dış ticaret açığının GSYH'ye oranı 2018 yılında Hindistan için %3,9, Türkiye için %2,1 olarak gerçekleşmiştir.

Ticaret savaşının ülke paralarına etkisi ticaret savaşı öncesi ve sonrası olmak üzere 20'şer aylık iki eşit dönemde incelendiğinde, ticaret savaşı öncesinde Yuan, Ruble, Rand ve Rupi'nin değer kazanma eğilimindeyken, ticaret savaşı sonrası değer kaybetmeye başladığı görülmüştür. Ticaret savaşı öncesi dalgalı bir görünüme sahip olan Real'in ticaret savaşı sonrası değer kaybetmeye başladığı tespit edilmiştir. Türk Lirası ise ticaret savaşı öncesindeki görünümünü ticaret savaşı sonrasında da sürdürmüştür. Araştırmanın zaman aralığı olan 2016 yılı Temmuz ayından, 2019 yılı Kasım ayına kadar değer kaybetmeye devam etmiştir. Ticaret savaşının incelenen ülkelerin tamamının para birimlerinde değer kaybına neden olduğunu söylemek mümkündür. Ticaret savaşından sonraki dönemde Hindistan Rupisi %9, Çin Yuanı %10,2, Rus Rublesi %10,8, Güney Afrika Randı %19,8, Brezilya Reali %23,8, Türk Lirası ise %31 değer kaybetmiştir. En az değer kaybı en yüksek dış ticaret açığını veren ülke Hindistan para biriminde, en yüksek değer kaybı ise en yüksek dış ticaret açığına sahip ikinci ülke Türkiye para biriminde yaşanmıştır.

Para birimlerinin volatiliteleri incelendiğinde Türk lirası ve Rublede ticaret savaşı sonrasında belirsizliğin azaldığı, Real, Rupi, Yuan ve Randa ise arttığı görülmüştür. Bununla birlikte Türk Lirasının belirsizliğin en yüksek olduğu para birimi, Hindistan Rupisinin ise en düşük olduğu para birimi olduğu tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak belirsizliğin en yüksek oldu TL en çok değer kaybeden para birimi, TL'den sonra belirsizliği yüksek olan Brezilya Reali ve Güney Afrika Randı sırasıyla en çok değer kaybeden para birimleri olmuştur. Belirsizliğin en düşük olduğu Hindistan Rupisi ise en az değer kaybeden para birimi olmuştur.

KAYNAKÇA

- Adekola, T.A. (2019). US–China trade war and the WTO dispute settlement mechanism. *Journal of International Trade Law and Policy*. 18 (3), 125-135.
- Bergsten, F. (2018). China and the United States: The Contest for Global Economic Leadership. *China & World Economy*; Sep-Oct 2018, 12-37.
- Bouët, A. & Laborde, D. (2018). US Trade Wars In The Twenty-First Century With Emerging Countries: Make America And Its Partners Lose Again. *The World Economy*,18(41), 2276–2319.
- Carataş, M.A. & Spătariu, E.C. (2019). Global Economy Under Trade War, *Ovidius University Annals: Economic Sciences Series*, 19 (1), 63-66.

- Carvalho, M. & Azevedo, A. & Massuquetti, A. (2019). Emerging Countries and the Effects of the Trade War between US and China. *Economies*, 7 (2), 1 – 21.
- Chow, D. (2012). China's Coming Trade War with the United States. *UMKC Law Review*, 81 (2) , 257-276.
- Coşmuş, B. (2019). Döviz Kuru Rejimleri Ve Kur Savaşları: Türkiye İle Seçilmiş Ülke Karşılaştırmaları, Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Göktaş Ö. (2019). Kur savaşları çerçevesinde döviz kurları arasındaki volatilité etkileşimi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(3), 627-638.
- Guo, M. & Lu, L. & Liugang S. & Shatin, N.T. & Yu, M. (2018). The Day After Tomorrow: Evaluating the Burden of Trump's TradeWar. *Asian Economic Papers* 17 (1), 101-120.
- Hur, N. (2018). Historical and Strategic Concern over the US-China Trade War: Will They Be within the WTO?, *Journal of East Asia & International Law*, 11(2), 393-411.
- <https://www.bbc.com/news/business-49245654>
- <https://biruni.tuik.gov.tr>
- <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-11-26/bolsonaro-expresses-concern-about-record-low-brazil-currency>
- <http://brics2019.itamaraty.gov.br/en>
- <https://www.census.gov/data.html>
- <https://www.cnn.com/2019/08/16/rmb-how-the-chinese-yuan-might-perform-in-us-china-trade-war.html>
- <https://www.dw.com/en/chinas-yuan-falls-to-lowest-level-in-11-years/a-50161211>
- https://www.flossbachvonstorck-researchinstitute.com/fileadmin/user_upload/RI/Presse/pdf-dateien/190901_international-economy_currency-war-symp.pdf
- <https://www.investopedia.com/trading/chinese-devaluation-yuan/>
- <https://www.marketwatch.com/story/the-big-reason-china-wont-let-the-yuan-go-into-free-fall-against-the-dollar-has-to-do-with-japan-and-europe-2019-08-08>

<http://prsindia.org/theprsblog/government-and-rbi-response-contain-depreciating-rupee>

<https://www.reuters.com/article/uk-turkey-economy-lira-analysis/with-some-luck-turkish-lira-defies-doubters-for-now-idUSKCN1UW1E9>

<https://www.scmp.com/economy/china-economy/article/3024921/imf-china-could-depreciate-yuan-further-if-trade-war>

<https://www.thehindubusinessline.com/opinion/rupee-depreciation-could-aggravate-the-current-slowdown/article29760481.ece>

<https://www.themoscowtimes.com/2018/08/14/russias-ruble-is-sliding-pulled-down-by-the-collapse-of-the-turkish-lira-a62521>

<https://twitter.com/realdonaldtrump/status/141623403621777410>

<https://twitter.com/realdonaldtrump/status/969991653393039361>

<https://twitter.com/realdonaldtrump/status/969558431802806272>

Jaskała, P. (2019). The Redefinition of Foreign Policy of the United States since Trump's Election: The Case of Trade War with China, *International Studies. Interdisciplinary Political and Cultural Journal*, 23 (1), 161–182.

Kara, L. (2011). United States-China Trade War: Signs of Protectionism in a Globalized Economy. *Suffolk Transnational Law Review*, 34, (2), 403-428.

Li, C. & He, C. & Lin, C. (2018). Economic Impacts of the Possible China-US Trade War. *Emerging Markets Finance & Trade*, 54 (1), 1557–1577.

Liu, K. (2018). Chinese Manufacturing In The Shadow Of The China-US Trade War. *Economic Affairs*, 38(3), 307-324.

Liu, T. & Woo, W.T. (2018). Understanding the U.S.-China Trade War. *China Economic Journal*, 11(3), 319-340.

Lu, F. (2018). China-US Trade Disputes in 2018: An Overview. *China & World Economy*; Sep-Oct 2018, 83-105.

Mahadevan, R. Nugroho, (2019). A. Can the Regional Comprehensive Economic Partnership minimise the harm from the United States-China trade war? *World Economy*, 42 (11), 3148-3167.

O'Neill, Jim. Building Better Global Economic BRICs. *Global Economic Paper* No: 66. Goldman Sachs 2001.

Oraham, B. & Dzene, R. (2019). Globalisation and the Recent Trade Wars: Linkages and Lessons. *Global Policy*, 10 (3), 401-404.

Öztürk, S., & Altınöz, B. (2019). The effect of US-China trade wars on Shanghai stock exchange composite index. *KOCATEPEİİBF Dergisi*, 21(1), 59-69.

- Pencea, S. (2019). The Looming USA-China Trade War and Its Consequences. *Global Economic Observer*, 7 (1), 283-298.
- Petersmann, E.U. (2018). The 2018 Trade Wars as a Threat to the World Trading System and Constitutional Democracies. *Trade, Law and Development*, 10 (2), 179-190.
- Pettis, M. (2019). Why Trade Wars Are Inevitable. *Foreign Policy*, 1 September 2019
- Plummer, Michael G. (2019). The US-China Trade War and Its Implications for Europe. *Intereconomics: Review of European Economic Policy*. 54(3), 195-196.
- Posen, Adam S. Economics-based Principles for a Post-conflict China–US Commercial Regime. *China & World Economy*; Sep-Oct 2018, 2-11.
- Semin, A. N. & Kostyaev, A. I. & Truba, A. S. & Ponkratov, V. V. & Gagarina, M. V. (2019). Economic ramifications of China–United States trade war for the Russian Federation. *China Economic Journal*. 12 (3), 316-335.
- Sengupta, A. & Rastogi, S. K. (2018). US–China Trade War Data: Truth and Post-Truth. *World Economics*, 19 (4), 189-211.
- Sun, G. & Payette, A. (2018). The Sino-US Trade War: Survival, Domestic Reforms and the Belt and Road Initiative. *Contemporary Chinese Political Economy and Strategic Relations: An International Journal*, 4 (3), 781-819 (2018).
- Şahin, M. (2019). Günümüz Ticaret Savaşlarında Gümrük Vergilerinin Yeri ve Önemi. *Mali Çözüm Dergisi*, 29(152), 91 – 114.
- Yu, Y. (2018). A Trade War That is Unwarranted. *China & World Economy*, 26 (5), 38-61.
- Yılmaz, M. & Divani, E. (2018). Ticaret Savaşları, Ekonomik Milliyetçilik, Yeni Merkantilizm ve Dünya Ticaret Örgütünün İşlevsizliği. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 10-24.

6. BÖLÜM

ULUSLARARASI EKONOMİ POLİTİĞİ ÖZELİNDE TİCARET SAVAŞLARI: MERKANTİLİZM, LİBERALİZM, MARKSİZM TEORİLERİ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Zeynep KARAÇOR
Selçuk Üniversitesi
zkaracor@selcuk.edu.tr

Prof. Dr. Fatih MANGIR
Selçuk Üniversitesi
fmangir@selcuk.edu.tr

Doç. Dr. Burcu GÜVENEK
Selçuk Üniversitesi
burcuguenek@selcuk.edu.tr

Emel MİRZA
Selçuk Üniversitesi
esalcuk@hotmail.com

ÖZET

Ticaret savaşı, iki veya daha fazla devletin stratejik ürünlerin pazar rekabetinden, cari dengelerin sağlanmasına kadar değişen farklı sebeplerle, karşılıklı olarak ticaret engellerine karşı misilleme uygulamaları sonucunda ülkeler arası ilişkilerin ciddi zararlarına uğramasıdır. Tarih boyunca uluslararası ticari ilişkiler serbestlik ve korumacılık arasında devamlı gidip gelmiştir ve kimi dönemlerde korumacılık uygulamaları karşılıklı misillemeler yoluyla ticaret savaşlarına dönüşmüştür. Uluslararası ticaretin bir konusu olarak uluslararası politik ekonominin inceleme alanına giren ticaret savaşları, bu bağlamda farklı teoriler açısından değerlendirilebilir. Merkantilizm, Liberalizm ve Marksizm uluslararası politik ekonomideki temel teoriler olarak ticaret savaşlarının nedenleri, ortaya çıkışı ve tarihi gelişimi açısından farklı yaklaşımlar sunmaktadır. Merkantilizm ticareti sıfır toplamlı bir oyun olarak görüp korumacılığı savunarak ticaret savaşlarının ortaya çıkışına zemin hazırlarken, Liberalizm tüm ülkelerin refahını artıracak şekilde serbest ticareti desteklemektedir. Marksizm’de ise dış ticaret de ülke içinde olduğu gibi belli sınıfların çıkarlarını yansıttığı ve uluslararası ticarete kurallar geliştiren ülkeler tarafından belirlendiği için serbestleşme az gelişmiş ülkelerin yararına olmayabilir denmektedir.

Anahtar Sözcükler: *Ticaret Savaşları, Uluslararası Politik Ekonomi, Merkantilizm, Liberalizm, Marksizm*

ABSTRACT

The trade war is the serious damage of relations between countries as a result of retaliation against trade barriers that arise for different reasons, ranging from market competition of strategic products to the achievement of current balances. Throughout history, international trade relations have been constantly shifting between free trade and protectionism, and in some periods protectionism practices have evolved into trade wars through mutual retaliation. As a subject of international trade, trade wars, which fall within the field of international political economy, can be evaluated in terms of different theories. Mercantilism, Liberalism and Marxism as the main theories in international political economy offer different approaches to the causes, emergence and historical development of trade wars. While mercantilism sees trade as a zero-sum game and advocates protectionism, paves the way for the emergence of trade wars, while liberalism sup-

ports free trade on the grounds that it will improve the welfare of all countries. In Marxism, it is said that liberalization may not be in the best interest of less developed countries since foreign trade reflects the interests of certain classes as well as in the country and the rules in international trade are determined by developed countries.

Key Words: Trade Wars, International Political Economy, Mercantilism, Liberalism, Marxism

GİRİŞ

Uluslararası ticaret 5000 yıldan uzun süredir insanlık için büyük önem taşıyan bir olgudur. Tarihte rastlanılan ilk yazılı belgelerin bir kısmının uluslararası ticaret ile ilgili anlaşma ve kayıtlar olması da bunu göstermektedir. O dönemden günümüze dek ülkelerarası ticari ilişkiler serbestlik ve korumacılık arasında devamlı gidip gelmiştir. Merkantilist dönemin korumacılık politikaları sanayi devrimi ile yerini serbestliğe bırakmış ve bu durum yirminci yüzyılın ilk yarısına dek sürmüştür. Ancak Birinci ve İkinci Dünya Savaşları (1914-1918 ve 1939-1945) ile Büyük Bunalım (1929) serbest ticareti sekteye uğratmış, bu dönemde gelen geniş çaplı korumacılık uygulamaları dünya ticaret hacminin yarı yarıya daralmasına neden olmuştur (Şahin, 2019, s.92). İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, ticaret politikasının ana aracı olan gümrük vergileri gelişmiş sanayi ülkeleri arasında oldukça düşük seviyelere indirilmiştir. En son uluslararası ticaret müzakerelerinin ardından, 1994 yılında tamamlanan Uruguay görüşmeleriyle, gelişmiş ülkeler için ortalama tarifeler %6,3'ten %3,8'e düşürülmüştür (WTO, 1996, s.31). 1980'den bu yana dünya ekonomisindeki en göze çarpan değişikliklerden biri, dünya genelinde ülkeler arasında daha serbest ticarete doğru geçiş olmuştur. Meksika, Hindistan, Polonya, Türkiye, Gana, Fas ve İspanya gibi farklı gelişmekte olan ülkelerin tümü, daha büyük ekonomik reform paketleri bağlamında, ticaret politikalarını tek taraflı olarak serbestleştirmeyi seçmişlerdir (Milner, 1999, s.91).

Her ne kadar iktisat teorisinde neo-klasik paradigma hâkim olsa da, ticaret yapan devletler, tarihsel olarak, içsel hedeflerin peşinde çeşitli müdahaleci ticaret politikaları uygulama eğiliminde olmuşlardır. Serbest ticaret görüşünün egemenliği göz önüne alındığında, devletlerin yine de bu tür korumacı uygulamalara geri dönme konusunda neden ısrarcı olduğu sorusu sorulabilir. Bunun iki olası cevabı

vardır. Birincisi, serbest ticaret bir ülke içindeki bazı grupların çıkarlarına olabirirken, diğerleri böyle bir düzenleme nedeniyle zarar görüyor olabilir. İkincisi, serbest ticaretin en iyi ilk çözüm olması mantıklıdır, ancak pratikte uygulamak zordur çünkü bir mahkûm ikilemi göz önüne alındığında hile yapmak her zaman bir ülkenin çıkarına olabilir (Kitson ve Michie, 1995, s.641). Günümüzde yaşanan tarife artışları ile birlikte korumacılığın uluslararası ticari ilişkilerdeki rolü yeniden öne çıkmaya başlamıştır (Şahin, 2019, s.96). ABD'nin bazı mallara yönelik korumacılık tedbirleri ile başlayan ve Çin başta olmak üzere diğer ülkelerin buna karşılık vermesi ile de yayılma riski bulunan ticaret savaşları böylece yeniden gündeme gelmiştir.

Ticaret savaşları, iki veya daha fazla devletin stratejik ürünlerin pazar rekabetinden, cari dengelerin sağlanmasına kadar değişen farklı sebeplerle, karşılıklarına çıkmakta olan ticaret engellerine yanıt vermeleri ve misilleme yapmaları amacıyla tek yönlü ya da karşılıklı olarak yeni ticaret engelleri ve tarifeler uygulaması şeklinde tanımlanabilir (Karayel, 2019, s.426). Ticaret savaşı bir ülke kendisine karşı gümrük vergilerini yükselten veya ithalatına başka kısıtlamalar getiren bir diğer ülkeye misilleme yaptığında ortaya çıkar. Bir ticaret savaşı, ithalat ve ihracatın kontrol altına alınması için yapılan yaptırımlar gibi diğer eylemlerden farklıdır. Bunun yerine, savaşın iki ülke arasındaki özellikle ticaret ilişkisine zararlı etkileri vardır. “Ticaret savaşı” ile demek istediğimiz: ülkeler arasındaki işbirliğine dayalı ticaret ilişkilerinde veya ülke koalisyonlarında meydana gelen ciddi bir bozulmadır. Tek taraflı çıkarların peşinden koşmanın, artan bir tarife savaşına yol açabileceğini ve sonuçta ortaya çıkan ikilemden kaçma girişiminde icra mekanizmalarının gerekliliğini ilk vurgulayanlardan biri Scitovszky (1942)'dir. Tek bir ülkenin, ulusal refahını en üst seviyeye çıkarmaya çalışan rasyonel davranışı ile tetiklenen ilk tarife misilleme hareketi, tüm ülkeler tarafından sürdürüldüğü takdirde, her bir ülkenin daha kötü duruma düştüğü mahkûm ikilemine benzer bir duruma yol açması mümkündür.

Küresel bir ekonomide, bir ticaret savaşı her iki ülkenin tüketicilerine ve işletmelerine büyük zarar verebilir ve bu durumun yayılması her iki ekonominin birçok yönünü etkileyecek şekilde büyüyebilir. Bir sektörde başlayan bir ticaret savaşı, diğer sektörleri etkileyecek biçimde büyüyebilir. Aynı şekilde, iki ülke arasında başlayan bir ticaret savaşı, başlangıçta ticaret savaşına dâhil olmayan

diğer ölkelere de yayılabilir. Ticaret savaşlarıyla ilgili modern bir tecrübemiz yoktur, bu yüzden ticaret savaşlarının potansiyel etkileri konusunda savaş sonrası tarihsel verilerden rehberlik sağlanamamaktadır. 1930'larda yaşananlar bir fikir verebilir, ancak o dönem de birçok ekonomik ve politik şokun yaşandığı kaotik bir dönemdir. Bu nedenle muhtemel ticaret savaşlarının etkilerini anlamak için senaryo analizlerinden yararlanılmaktadır (Robinson ve Thierfelder, 2019, s.527).

Ticaret savaşları modern zamanlara özgü bir kavram değildir. Bu tür savaşlar uluslar birbirleriyle ticaret yaptıklarından beri süregelmektedir. Tarihsel olarak, ticaret savaşları oldukça yaygın görölmektedir. Rekabetçi geçiş ücreti, ortaçağ ticaretini sınırlayan bir faktördü ve bazı ticari rekabetler uzun ve acıydı. Örneğin, on beşinci yüzyılın Anglo-Hanse ticaret savaşları 75 yıl sürmüştür. Fransa-İtalya, Fransa-İsviçre ve Almanya ile Rusya arasındaki dönemin diğer tarife savaşları da ticaret savaşı olarak adlandırılabilir (Conybeare, 1985, s.159). Emperyalist güçler, 17. yüzyılda denizaşırı sömürgelerle ticaret yapma hakları konusunda birbirleriyle savaşmışlardır.

Britanya İmparatorluğu'nun bu ticaret savaşları konusunda uzun bir geçmişı vardır. Çin ile 19. yüzyılda gerçekleşen afyon savaşları da bir örnek olarak görülebilir. İngilizler, Çin imparatorunun yasadışı olduğuna karar verdiği Hindistan'da üretilen afyonları Çin'e göndermektedir. Çatışmayı çözme girişimleri başarısız olmuş ve imparator sonunda uyuşturuculara el koymasını için birlikler göndermiştir. Bununla birlikte, İngiliz donanması üstün gelmiş ve Çin dış ticarete İngiltere'ye daha fazla serbestlik tanımak zorunda kalmıştır.

1930'da ABD, Amerikalı çiftçileri Avrupa tarım ürünlerinden korumak için tarifeleri artırarak Smoot-Hawley Tarife Yasasını yürürlüğe koymuştur. Bu Kanun hâlihazırda ağır olan ithalat vergilerini neredeyse %40'a yükseltmiştir. Buna cevaben, birçok ülke ABD'ye kendi yüksek tarifelerini uygulayarak misilleme yapmış ve küresel ticaret dünya çapında gerilemiştir. Bu dönemdeki korumacılık tedbirlerinin özünü gümrük vergisi (tarife) artışları oluşturmuştur. Kriz süresince gümrük vergileri dünya genelinde ortalama iki kat artarken, ad valorem vergilerdeki artışlar ise Almanya, Fransa ve İtalya gibi gelişmiş Avrupa ekonomilerinde üç kata yaklaşmıştır (Şahin, 2019, s.94). Amerika Büyük Buhran'a girerken,

Cumhurbaşkanı Roosevelt, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) da dâhil olmak üzere ticaret engellerini azaltmak için eylemlerde bulunmuştur.

Ticaret savaşları, uluslararası ticareti kısıtlayan devlet eylemleri ve politikaları olan korumacılığın yan etkisidir. Bir ülke genellikle yerel işletmeleri ve meslekleri dış rekabetten korumak amacıyla korumacı eylemlerde bulunmaktadır. Korumacılık aynı zamanda ticaret açığını dengelemek için de kullanılan bir yöntemdir. Savunucuları ticaret savaşlarının ulusal çıkarları koruduğunu ve yerel işletmelere avantajlar sağladığını söylerken, eleştirenler sonuçta yerel şirketlere, tüketicilere ve ekonomiye zarar verdiklerini iddia etmektedir. Tarifelerin yanı sıra, ithalat kotalarına sınırlama getirmek, kesin ürün standartları belirlemek veya dış kaynak kullanımını engellemek için devlet sübvansiyonları uygulamak yoluyla korumacı politikalar uygulanabilir.

Bu çalışmada genellikle korumacı politikaların bir sonucu olan ticaret savaşlarının uluslararası politik ekonomi bağlamında merkantilizm, liberalizm ve Marksizm yaklaşımlarıyla karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bunun için ikinci bölümde uluslararası politik ekonomi yaklaşımı genel olarak gözden geçirilmiş olup, ticaret savaşları merkantilizm, liberalizm ve Marksizm açısından irdelenmiş ve üçüncü bölümde farklı yaklaşımlar kıyaslanarak ülkelerin serbest ticaret ve korumacı politika uygulamaları açıklanmaya çalışılmıştır.

1. ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ YAKLAŞIMI

Uluslararası ticaret, ulusal-uluslararası ekonomi ile ulusal-uluslararası politika alanlarının bir arada incelendiği bir saha olarak uluslararası politik ekonominin inceleme alanına girmektedir. Uluslararası Politik Ekonomi (UPE) 1970'lerde özerk bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Uluslararası politik ekonomi, ulusal ve uluslararası politika ve ekonomi disiplinlerini kapsayan ortak bir alan yaratmaktadır. Uluslararası politik ekonomiye göre her siyasal çabanın bir ekonomik gerekçesi bulunabileceği gibi, her ekonomik girişimin de bir siyasal yansıması olabilecektir (Arzu, 2015, s.144). Politik-ekonomi modelleri, politikanın olası sonuçlarını daha eksiksiz bir şekilde açıklayarak, ekonomik analizin açıklayıcılığını gerçekten artırabilir. Ayrıca, ticaret politikası alanındaki uygun kurumların ve rejimlerin tasarımında önemli bir girdi olabilirler (Rodrik, 1995, s.1487).

Ticaret politikasını açıklayan en eski modellerden bazıları “baskı grubu siyasetine” odaklanmıştır. Yani, yerel grupların taleplerinin bir fonksiyonu olarak hükümetlerin korumacılık uygulamalarına olan talebi açıklamaktadırlar. Yerli gruplar koruma veya serbestleştirme arayışı içindedir çünkü bu tür politikalar gelirlerini arttırmaktadır (Milner, 1999, s.95). Böylece ticaret politikasının sonuçları sebeplerinin bir açıklaması haline gelmiştir. Yerel sendikalar veya endüstri temsilcileri, ithal edilen malları tüketiciler için daha az çekici hale getirmek üzere politikacılara baskı uygulayarak uluslararası politikayı bir ticaret savaşına doğru zorlayabilir.

Ticaret savaşları teorisi, daha genel interaktif ticaret teorisinin bir dalıdır. İnteraktif ticaret teorisinin “modern” dönemi olarak adlandırdığımız şey, Bickerdike’nin (1906) ve Edgeworth’un (1925) optimal tarife analiziyle ortaya çıkmıştır (Francois vd, 2019, s.1). Özellikle, Kaldor (1971), Scitovsky (1942) ve Johnson (1953), ticaret savaşlarının sistematik çalışmasını başlatmıştır. Johnson (1953), bir ticaret savaşını, her bir ülkenin diğerinin pasif olduğunu varsayarak optimum tarife uyguladığı ve ülkelerin ta ki bir tarife değişikliğinden kazanamayacağı bir noktaya gelinceye kadar birbirlerine misilleme yaptığı bir süreç olarak görmektedir (Francois vd, 2019, s.2). Ancak Scitovsky’nin (1942) aksine Johnson (1953) bir ülkenin belli şartlar altında ticaret savaşını kazanabileceğini iddia etmiştir. Johnson (1953), optimum denge argümanına dayanan ticaret savaşları örneğini incelemiş ve büyük ülkelerin bir ticaret savaşından fayda sağlayabilmesinin mümkün olduğunu fakat gelişmekte olan ya da küçük ülkelerin ticaret savaşlarında daima kaybeden taraf olduğunu açıkça gösteren ilk araştırmacı olmuştur (Karayel, 2019, s.426). Buradaki fikir, bir ülkenin politikasının, ticaret ortaklarının politika tercihleri üzerinde bir etkisi olduğu yönündedir. Bu genellikle söz konusu ülkelerin “büyük” olduğu ve politikalarının işlem yaptıkları fiyatları ve dolayısıyla ticaret ortaklarının refahını etkiledikleri anlamına gelir. Günümüz ticaret savaşları teorisinin tanımlayıcı özelliklerinden biri, analizde modern oyun teorisi araçlarının kullanılmasıdır. Çağdaş araştırmalar için Nash dengesi, ticaret savaşını tanımlar ve özellikle günümüzdeki durumu karakterize eden küresel olarak düşük tarifeler düşünüldüğünde, ülkelerin ticaret savaşlarından nasıl uzaklaştığını açıklamak için kullanılır.

Ticaret politikasına oyun teorisi yaklaşımında, bir hükümet, kendi ülkesinin refahını en üst düzeye çıkarmak için misilleme yapabilir, serbestleşmeye gidebilir ya da karışık bir strateji izler. Ancak hükümetler asıl kendi siyasi desteklerini en üst düzeye çıkarma amacındadırlar ve bunu yaparken en etkili ve en çok sesini duyurabilen grupların çıkarlarını yansıtan politikalar uygulamaktadır (Gould ve Woolbridge, 1998, s.116). Politik ekonomi literatüründe, ticaret politikası oluşumunda ideolojinin ve eşitsizliğin oynadığı hayati rol konusunda çok büyük bir fikir birliği vardır. Heckscher-Ohlin çerçevesi içinde, ideoloji hipotezi, kapitalist yanlısı (işçi yanlısı) bir hükümetin sermaye yoğun ülkelerde ticaret yanlısı (ticaret karşıtı) politikalar uygularken, kapitalist yanlısı (işçi yanlısı) bir hükümetin, emek yoğun ülkede ticaret karşıtı (ticaret yanlısı) politikalar izleyeceğini öne sürer (Djerdjian, 2010, s.223).

Uluslararası politik ekonomiyi üç ana teori ile açıklayabiliriz ki bunlar; Realist Teori ya da Merkantilizm, Liberalizm ve Marksizm (Eleştirel-Radikal yaklaşım)'dir. Kısaca Realist yaklaşım ulus devletleri, Liberal yaklaşım bireyi ve son olarak Eleştirel-Radikal yaklaşım ise sınıf kavramını ön plana çıkarmaktadır (Arzu, 2015, s.148). Liberal (veya neo-liberal) bakış açısı, küresel ekonomik düzeni, rasyonel bireysel politika yapıcılar tarafından yönlendirilen, pazarların göreceli olarak sınırsız işleyişinin bir sonucu olarak görmektedir. Merkantilistler dünya ekonomisini devletlerarası iktidar rekabeti için bir arena olarak tanımlarlar. Marksist analizler ise, dünya kapitalist ekonomisinin yapısına odaklanır, devlet ve hükümet seçimlerinin basitçe üretim araçlarına sahip olanların tercihlerini yansıttığını öne sürerler. Üç geleneksel bakış açısı, uluslararası politik ekonomi çalışmasında farklı aktörleri, farklı süreçleri ve farklı “analiz seviyelerini” vurgulamaktadır.

Tablo 1: Uluslararası Politik Ekonomide Geleneksel Perspektifler

	Dünya Ekonomisi Görüşü	Başlıca Aktörler	Temel İtici Güçler	Düzenin Şartları
Merkantilizm	Devletlerarası rekabet arenası	Devletler	Devlet zenginliğini ve bağımsızlığı diğer ülkeler pahasına maksimize etmek	Güç dengesi veya hegemonya
Liberalizm	Potansiyel olarak kesintisiz bir küresel pazar	Hükümetler ve ekonomik aktörler	Serbest ticaret ve sermayenin serbest dolaşımı (hükümetlerce bozulmadıkça)	Rekabetin görünmez eli (devlet politikaları ile kolaylaştırılmıştır)
Marksizm	Kapitalist rekabet arenası	Sınıflar (kapitalistler ve işçiler) ve sosyal gruplar	Kar arayışı ve sınıflar arasında ortaya çıkan mücadele	Kapitalist olmayanların düzene teslim edilmesi

Kaynak: Woods, 2001, s.10

19. yüzyılda Almanya'nın ve Amerika Birleşik Devletleri'nin başarıyla uyguladığı, özellikle Alexander Hamilton (1757-1804) ve Friedrich List'in (1789-1846) öncülüğünü yaptığı ve devlete ekonomide etkin roller biçen merkantilizmin kökleri 16. yüzyıl Avrupa'sına dayanmaktadır. Merkantilizm eleştirisi olarak ortaya çıkan ve gelişimine Adam Smith, David Ricardo, John Maynard Keynes, Friedrich Hayek ve Milton Friedman gibi birçok düşünürün katkıda bulunduğu ekonomik liberalizm, içerisinde farklı uluslararası düzenleri öngören yaklaşımlarıyla yüzyılları temsil eden bir ekoldür. Yoğun olarak Karl Marx'ın analizlerine ve fikirlerine dayanan yapısalcılık ise, sınıf, sömürü ve eşitsizlik vurgularıyla 'bağımlılık okulu' ve 'dünya sistemi kuramı' gibi gelişmişlik ve gelişmemişliğin sistemsiz analizini yapmaktadır (Karaoğuz, 2018).

2. MERKANTİLİZM

Merkantilistler, uluslararası ilişkilerde realistlerin görüşlerini paylaşırlar. Bireysel politika belirleyiciler ve politika seçimlerine odaklanmak yerine, dünya ekonomisinin göreceli gücü ve güçlerini en üst düzeye çıkarmak isteyen ülkeler

arasında bir rekabet alanı olduğunu varsaymaktadırlar (Woods, 2001, s.9). Korumacılığın ilk olarak Merkantilizm (15-18. yy) ile ortaya çıktığı bilinmektedir. Bunun nedeni, Merkantilist düşüncenin temelinde yatan, ülkelerin zenginleşmesi için gereken dış ticaret fazlasının, devletin çıkarları lehine olduğu düşüncesidir (Özkaya vd, 2019, s.420). Basitçe söylemek gerekirse, uluslararası sistem, her bir devletin hayatta kalmak için elinden geleni yapması gerektiği bir orman gibidir. Bu nedenle, her devletin amacı, servetini ve bağımsızlığını arttırmak olmalıdır. Devletler, kilit stratejik endüstrilerde ve ürünlerde kendi yeterliliklerini sağlayarak ve ticari korumacılığı (ihracat ve ithalat üzerindeki tarifeler ve diğer sınırlamalar) kullanarak bunu yapmaya çalışacaklardır (Woods, 2001, s.9).

Bu yaklaşım 16-18. yüzyıllar arasında Batı Avrupa politikalarında etkili olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nda ve sonrasında sanayileşme yarışı ve Büyük Buhran'ın etkisiyle Merkantilizm, ülke politikalarındaki önemini korumuştur. Merkantilizm dış ticaret fazlasını servet olarak gören ulusalcı, korumacı bir yaklaşım olup, İspanya ve Portekiz'de olduğu gibi devlet merkezli veya Hollanda ve İngiltere'de olduğu gibi ticaret burjuvazisi merkezli olarak iki farklı şekilde uygulanmıştır (Arzu, 2015, s.148). Hâkim merkantilizm doktrinleri, ticareti işbirliğinin kazanç sağlamadığı sıfır toplamlı bir oyun olarak görmekteydi (Conybeare, 1985, s.158). Açıkçası, bu sistem içerisinde bazı devletler diğerlerinden daha fazla güce ve kabiliyete sahip olur ve en güçlü devletler sistemin kurallarını ve sınırlarını tanımlamaktadır (Woods, 2001, s.9). Buna göre eksik rekabetten kaynaklanan önemli rantlar, uluslararası ticaretin önde gelen bir özelliği olup, yerli firmaların bu rantları kendi ülkesi için rakiplerinin pahasına çekmesi veya rakipleri piyasadan uzaklaştırarak elde etmesi gerekmektedir. Bu görevde, uluslararası rekabete karışmış yerli firmaları aktif olarak teşvik ederek hükümetlerin onlara yardım edebileceği öne sürülmekteydi (Irwin, 1992, s.135).

List (1904) özellikle tarımsal ülkelerin serbest ticaret dünyasında sanayileşmiş ülkelere tabi olacağından endişe duyuyor ve bu ülkeler için 'bebek endüstri tarifeleri' ile devlet liderliğindeki bir sanayileşme stratejisini savunuyordu. Bu milliyetçi mesaj, ABD, Almanya ve Japonya gibi yeni sanayileşen ülkelerde, on dokuzuncu yüzyıl boyunca alıcı bir kitle buldu (Helleiner, 2003, s.687). Bugün de uygulanan, gümrük tarifelerinin temelleri merkantilizm devrinde atılmıştır. Gümrük uygulamaları, ihracat yasaklamaları, ihracat primleri, devletin ekonomik

teşekküller kurması, devlet tekelleri v.b. ekonomik tedbir ve kurumlar yine merkantilistlerin ekonomi politikasına katkılarıdır. Ayrıca merkantilizm, iç gümrükleri kaldırarak, bir bütün olarak düşünülen modern milli ekonomi kavramının gelişmesine yardımcı olmuştur (Aydemir ve Güneş, 2006, s.156).

1980'lerin başında, James Brander ve Barbara Spencer (1983, 1985) eksik rekabet koşullarında ticaret politikasının analizi ile kayda değer bir etki yarattı. Ticarete yönelik ölçek ekonomileri, uzmanlaşma ve teknolojiyi yeni unsurlar olarak tanıttılar. Bu yeni teori Stratejik Ticaret politikası olarak adlandırıldı (Örgün, 2012, s.1284). O dönemde Avrupa'dan uzun mesafeli ticaret, özellikle bazı gelişmiş ülkelerde kurulan devlet destekli tekel ticaret şirketleri tarafından gerçekleştirilmekteydi. Stratejik ticaret politikası teorisi, merkantilizmin klasik dönemi olan 17. yüzyıldaki ticari rekabetçiliğe ışık tutabilir. Stratejik ticaret politikası, fiili veya potansiyel bir uluslararası oligopolde firmalar arasındaki stratejik etkileşimlerin sonucunu etkileyen ticaret politikasını ifade eder. Oligopolistik yapılar genel olarak ulusal refah için zararlı olarak görülmekle birlikte, uluslararası bağlamda, piyasada karlılık için rekabette ulusal refahın politik bir aracı olarak görülmüştür. (Örgün, 2012, s.1284). Merkantilizm (devletçilik) o sırada birçok hükümetin ortak uygulamasıydı. Ticaretin amacı, devletin gücünü artırmak için ekonomik zenginlik inşa etmektir. Jean-Baptiste Colbert (1617-83), devletlerin güçlü bir merkezi hükümet kurmanın yanı sıra altın ve gümüş biriktirmeleri gerektiğini savunmuştur. Alexander Hamilton da (1757-1804), Amerika Birleşik Devletleri'nde benzer tartışmalarda bulunmuştur. Hamilton'un, "Report on the Subject of Manufacture" isimli raporunda; yeni gelişmekte olan yerli üretimin ve sanayisinin korunması için yabancı malların ithalatının sınırlandırılması gerektiği görüşünü savunmuş ve bu görüş, ABD tarafından benimsenerek uzun yıllar korumacılık politikası uygulamasına devam edilmiştir (Arzu, 2015, s.149).

Merkantilistlere göre ekonomik faktörlerin çoğu durumda güç faktörünü tamamlayıcı niteliğe sahip olabildiği belirtilirken, gücün ekonomik faktör üzerinde etkili ve buna göre daha önemli olduğu öne sürülmektedir. Realistler ulus devletlerin rakiplerini zayıflatmak ve kendilerini askeri veya diplomatik alanlarda güçlendirmek için ekonomik çıkarlarından taviz verebildikleri savını hesaba katmaktadırlar. Bu yüzden ticari korumacılık politikası, genel anlamda ülkenin elde et-

tiği gelirlerin azalmasına sebep olabilse de, ulusal politik gücün artırılmasına hizmet ettiği gerekçesiyle benimsenebilir (Sandıklı, 2008). Ayrıca, bebek endüstri argümanı tarafından vurgulandığı gibi, korumacılık ekonomik gelişmenin erken aşamalarını teşvik etmek için önemli bir araç olabilir. Ek olarak, ekonomiler sürekli olarak büyük sosyal ve ekonomik maliyetlerle işsizlik yaratan uluslararası ve ulusal nitelikteki şoklarla karşı karşıya kalmaktadır ve geçici bir şokun bile kalıcı etkileri olabilir. Politika yapımcılar bu tür maliyetleri en aza indirmekle ilgilieniyorlarsa, endüstrilere karşılaştırmalı üstünlük koşullarına veya uluslararası iş döngüsünün durumuna uyum sağlamak için gerekli zamanı vererek, beşeri ve fiziksel sermayenin tahrip edilmesini en aza indirmesinde ticari korunmacılık önemli bir rol oynayabilir (Kitson ve Michie, 1995, s.642).

Bu şekilde merkantilizm öğretileri, serbest ticaret on dokuzuncu yüzyılda gerçekleşmeye başlayana kadar ticaret savaşlarını teşvik etmiştir. O zamandan sonra bile tarife savaşları, I. Dünya Savaşı'ndan önceki son on yılda ve yine 1930'larda gerçekleşmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan bu yana ticari rekabet genellikle ticaret savaşlarına yol açmamaktadır (Conybeare, 1984, s.13). Merkantilist dönemin korumacılık politikaları sanayi devrimi sonrasında yerini serbestliğe bırakmış ve bunun uluslararası ticarete getirdiği dinamizm yirminci yüzyılın ilk yarısına kadar varlığını korumayı başarmıştır. Ancak bu yıllarda yaşanan Dünya Savaşları (1914-1918 ve 1939-1945) ile Büyük Bunalım (1929) küresel ticareti büyük ölçüde sekteye uğratmış ve dünya ticareti yeniden daralmıştır (Şahin, 2019, s.92).

Günümüzde yapılan çalışmalar da merkantilist ya da milliyetçi yaklaşımların halen zaman zaman etkili olabildiğini göstermektedir. Acemoğlu ve Yared (2010) çalışması milliyetçilik ve militarizm için bir gösterge olarak kullandıkları askeri harcamaların ticaretle olumsuz yönde ilişkili olduğunu kanıtlamıştır. 1985 ve 2005 yılları arasında, askeri harcamalarda daha fazla artış yaşayan ülkelerin ticaret hacminde göreceli bir düşüş olduğunu bulmuşlardır. Listian ekonomik milliyetçiliği, bugün neoliberalizm eleştirmenleri arasında öne çıkan bir ideolojidir. Neoliberal reformların vaat edilen sonuçları üretmediği bağlamlarda, özellikle bazı Güney Asya ülkelerinde önemli bir geri dönüş yaşanmıştır. İlginçtir ki, ekonomik milliyetçilik, Soğuk Savaşın sona ermesi ve uluslararası ekonomik rekabetin yoğunlaşması bağlamında birçok varlıklı ülkede yeni destekçiler kazanmış-

tır. Örneğın, sanayi ülkeleri arasında yeni bir tür "jeoekonomik" rekabetten bahsedilebilir (Helleiner, 2003, s.689). Bu görüşün savunucuları genellikle Listian tarzı seçici korumacılık ve hedeflenen devlet müdahalesinin savunucularıdır. Stratejik ticaret politikası teorisi de bir tür neo-merkantilizm için en azından sınırlı bir destek sağlamıştır; hükümetlerin uluslararası rekabette ulusal firmaları destekleyerek aslında diğer ülkelerin pahasına milli geliri artırabileceğı anlamına gelmektedir (Örgün, 2012, s.1286).

3. LIBERALİZM

Liberalizm, "serbest piyasa"nın gönüllü ticaret ve piyasaların rolünün hem verimli hem de ahlaki ideal olarak vurgulandığı anlayıştır. İktisadi liberalizmin temel prensibi serbest ticaret İngiltere'nin korumacılık uygulamalarıyla tanımladığı merkantilizme tepki olarak ortaya çıkmıştır (Ünay ve Dilek, 2018, s.8). Buradaki varsayım, serbest ticaret ve sermayenin serbest dolaşımının, yatırımların en karlı olduğu yere akmasını sağlayacağıdır (Woods, 2001, s.9). 1776'da Adam Smith'in Ulusların Zenginliği kitabının basımıyla birlikte entelektüel ve siyasi hava merkantilizmden ekonomik liberalizme doğru kaymaya başlamıştır. Liberalizm günümüze kadar Batı dünyasında mevcut küresel ekonomi politikasını belirleyici paradigma olma özelliğini korumuştur (Ünay ve Dilek, 2018, s.9). 1846'da Corn Yasalarının yürürlükten kaldırılması politikada merkantilizmden serbest ticarete geçişi sembolize etmektedir.

"Liberal", "Marksist" ve "Merkantilist" perspektifleri arasında küresel ekonomik düzene ilişkin ayırım yapan uluslararası politik iktisatçılar, "açıklığı" liberal bakış açısının temel özelliğı olarak ve dolaylı olarak hegemonyayı da açıklıkla bağlantılı kilit bir operasyonel ilişki olarak tanımlamaktadır (Conybeare, 1984, s.13). İngiltere 17. ve 18. Yüzyıllarda daha barışçıl bir dünya düzenini teşvik eden bir hegemon olarak hareket etmiştir. Bu açıdan "Pax Britanica", hegemonik istikrar teorisinin bir örneğidir. Liberalizm de yine bu dönemde gelişmiştir. Liberal bakış açısı Ricardo ve Heckscher-Ohlin'in klasik ve neo-klasik ticaret teorileri ışığında kurulmuştur. David Ricardo (1772-1823), devletlerin karşılaştırmalı üstünlüklerine göre uluslararası ticarete girdiklerini ileri süren bir teori geliştirmiştir. Diğer bir deyişle, devletler diğer devletlere göre en verimli şekilde üretebilecekleri (uzmanlaşabilecekleri) bu ürünleri üretmeli ve ihraç etmelidir. Uluslararası ticaretin serbestleşmesi, emeğı en verimli kullanımlarına tahsis eden ve dolayısıyla böyle bir sistemin yokluğında mümkün olacağından çok daha fazla mal tüketimine izin veren

yararlı bir mekanizma olarak görülmüştür (Mc Glinchey, 2016, s.89). Çünkü gümrük vergilerinin uygulanması, kaynakların en uygun şekilde tahsis edilmesini bozar, tarife uygulayan ülke üzerinde refah kaybı yaratır ve fiyat mekanizmasında çarpıklıklar yaratarak dünya ekonomisinin dengesini bozar (Kitson ve Michie, 1995, s.633). Keza uluslararası iktisat teorisinde de açıklandığı üzere, gümrük vergisinden sonraki üretici ve tüketici rantları vergi öncesine göre daha düşük bir düzeyde kalacaktır. Bu kayıpların bir kısmı devlete kamu geliri olarak yansıyacak olsa da bir kısmı tüm toplum için kayıp olacaktır (Şahin, 2019, s.97).

Serbest ticaret, ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüklerinden yararlanmalarına izin vermesi açısından çok önemlidir. Başka bir deyişle, her ülke kendi doğal avantajlarından, kaynaklarından ve donanımlarından yararlanabilir ve uzmanlaşmadan fayda sağlayabilir (Woods, 2001, s.9). Böylece, ticaretten elde edilen kazançlar herkes için en üst seviyeye çıkar, çünkü her ülke kendi fırsat maliyetini en aza indirir. Liberal ekonomi, devletlerin kaynaklarının farklılık gösterdiğinin tanınmasına dayanmaktadır. Böylece ülkeler uluslararası ticaretle uğraşırsa dünya çapında servet maksimize edilir.

Uluslararası ekonomi düzeyinde liberaller, tıpkı devlet içinde olduğu gibi, devletlerarasında da çıkar uyumunun olduğunu savunmaktadırlar. Karşılıklı çıkarlar temelinde mal ve hizmetlerin ülkeler arasında serbest dolaşımından bütün ülkeler kazançlı çıkacaktır. Eğer uluslararası ticaret tam anlamıyla serbest olursa, bütün ülkeler bundan maksimum fayda sağlayacak ve ekonomik faktör, savaşlar ve diğer uluslararası çatışmaların sebebi olmaktan çıkacaktır (Arzu, 2015, s.151). Liberaller hükümetlerin uluslararası ekonomiyi de, ulusal ekonomileri yönettikleri gibi yönetebileceklerine inanmaktadırlar (Sandıklı, 2008).

Devletler kendi içlerinde piyasanın olabildiğince serbestleşmesini sağlarken, uluslararası ortamda rekabeti önlemek için uluslararası kurallar ve düzenlemeler yapmalıdır. Ancak, devletler bu uluslararası kural ve düzenlemelerin işleyişini sağlamanın dışında bir müdahalede bulunmamalıdır (Arzu, 2015, s.151). Ekonomi, serbestçe değiştirilebilen para birimleri ve açık piyasalar sayesinde, görünmez bir el gibi dünya ekonomisinde mal ve hizmetlerin etkin ve eşit bir şekilde dağıtılmasını sağlayan küresel bir fiyat sistemi oluşturmaktadır (Woods, 2001, s.9).

1980'lerde ve 1990'larda neoliberal hareketin politik başarısı, klasik ekonomik liberal fikirlerin aynı zamanda tüm dünyaya yayıldığı 1850'ler ve 1860'lara

benzemektedir. Her iki çağ da, uluslararası ekonomik bütünleşmeyi çarpıcı biçimde yoğunlaştıran teknolojik devrimlerle karakterize edilebilir. Liberal ekonomik fikirler de her iki dönemde savunucuları tarafından bir tür tartışılmaz gerçek olarak öne sürülmüştür (Helleiner, 2003, s.686-687). Klasik Liberal düşüncenin savunduğu serbest ticaret anlayışı, ulaşım teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte belirleyici olmuş, ABD ve birçok Batı Avrupa ülkesinde dış ticaret hacmi on dokuzuncu yüzyıl boyunca önemli ölçüde artmıştır (Şahin, 2019, s.94).

Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta liberallerin yalnızca serbest ticaretin dünya çapında optimal olduğunu söyledikleridir. Bu serbestleşmenin herhangi bir ülke için her zaman optimal olduğu anlamına gelmez, özellikle de büyük bir ülke için (Conybeare, 1984, s.10). İlk başta, serbest piyasa ilkeleri egemendir ve liberal ekonomik politikalarından kazananlar daha fazla politik değişim için etkide bulunurlar. Ancak zaman içinde, yaratılan politik baskılar kaçınılmaz olarak reformun karşı yönünde bir hareket yaratır (McGlinchey, 2016, s.88). Böylece devlet müdahalesine olan talep karşılık bulur ve korumacı politikalar devreye girer. “Büyük” bir ülke için, tarifelerdeki artış dünya pazarlarındaki ithalatın fiyatını düşürür ve bir ticaret haddi kazancı sağlar. Bu fayda, üretim ve tüketimdeki bozulmaların neden olduğu zararları aşabilir. Buna optimum tarife argümanı denmektedir. Bu şekilde küçük bir tarife, büyük bir ülke için ulusal refahta bir artışa yol açabilir. Ancak bazı tarife oranlarında, ekonomik verimlilik kaybı ticaret kazancı koşullarını aştığı için ulusal refah azalmaya başlayacaktır.

Piyasalar her zaman sabit getiri ve mükemmel rekabet varsayımlarını karşılamaz. Artan getiri ve eksik rekabetin varlığı, fiyatın marjinal maliyetin üzerinde olduğunu ve refah artırıcı müdahalelerin mümkün olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, korumacılık refahı arttırmak için 'ikinci bir en iyi' araç olarak görülebilir. Yeni ticaret teorisi içerisinde tarifelerin etkisi, incelenen piyasanın yapısına (mükemmel rekabet, tekel, tekelci rekabet veya oligopol olmasına) bağlıdır. Bu nedenle Marshal yaklaşımı, teknolojik yayılmalar gibi büyük pozitif dışsallıklar üreten sektörleri korumak veya desteklemek için bir imkan yaratır. Alternatif piyasa yapılarında, korumacılık yalnızca dışsallıklar için değil aynı zamanda rantı yerli üreticilere kaydırma potansiyeline sahip durumlar için de geçerlidir (Kitson ve Michie, 1995, s.636). Oligopolistik koşullar altında yabancı firmalar iç pazarda aşırı kar elde etmektedirler. Tarifeler, hem gelir getirici etkisi hem de kârları yabancılardan yerel şirketlere devretmek suretiyle, bir rant kaydırma yöntemi olarak kullanılabilir.

4. MARKSİZM

Marksizm düşüncesi XIX. yüzyılda yaşamış ve kapitalizmle onun savunucusu olan liberalleri çok sert şekilde eleştiren Karl Marks'ın çalışmalarına dayanmaktadır. Bu yaklaşım ondokuzuncu yüzyılda sanayi devriminin zirvesinde yaşayan Karl Marx'ın fikirlerine dayanmaktadır. “Marksist” terimi, Marks'ın görüşlerini benimsemiş ve toplumun iki sınıfa ayrıldığına inanan bireyleri ifade eder - yönetici sınıfı (burjuvazi) ve işçi sınıfı (proletarya) (Mcglinchey, 2016, s.51). Marksist gelenek de merkantilistler gibi dünya ekonomisini bir rekabet alanı olarak görmektedir, ancak devletler arasında değil. Onlara göre kapitalizm, dünya ekonomisindeki itici güçtür.

Marksistlere göre, toplumsal sınıflar ekonomi politiğin başlıca aktörleridir. Bu çerçevede toplum ekonomik koşullara göre tanımlanan başlıca iki gruba veya sınıfa ayrılmaktadır: üretim araçlarının sahibi olan sermaye sınıfı ve işçilerin temsil ettiği emekçi sınıf. Bu Marks'ın dilini kullanarak, dünya ekonomik ilişkilerinin en iyi şekilde 'ezen ve ezilen' arasındaki bir sınıf mücadelesi olarak algılandığı anlamına gelir. Kapitalistler “üretim araçlarına” (ticaret ve sanayi) sahip olanlardır. Ezilenler ise işçi sınıfıdır. İkisi arasındaki mücadele, kapitalistlerin karlarını artırmaya çalışmalarından ve bu da işçi sınıfından daha sert bir şekilde istifade etmelerini gerektirdiği için ortaya çıkmaktadır (Woods, 2001, s.10). Sınıfların kendi ekonomik çıkarlarına uygun şekilde davrandığını varsayan Marksistlere göre, bu davranışlar tüm toplumun değil, belli bir sınıfın refahını artıracaktır. List tarımsal ülkelerin sanayi ülkeleri tarafından sömürüleceğinden endişe ederken, Marks ise ekonomik liberalizmi, kapitalist sistemle birlikte daha derin bir sınıf temelli sömürüyü teşvik etmekle itham etmiştir. Başka deyişle, kapitalist ekonominin temelinde emeğin sermaye tarafından sömürülmesi yatmakta ve kapitalizmin doğası gereği, emekçi sınıfı çabalarının karşılığını tam olarak alamamaktadır. Bireyler arasındaki mücadelenin tüm toplumun refahını artıracığı iddiası Marks tarafından reddedilmiştir.

Marksistlere göre yönetici sınıflar, sadece kendi çıkarlarını düşündüklerinden ülke ekonomisini geri planda tutarak, ekonomik kalkınmayı da engellemektedirler. Uluslararası Politik Ekonomi ile ilgilenen ve Marksizm teorisini savunanlar, iki konu

üzerinde özellikle durmaktadır. Birincisi, sermayenin giderek uluslararası hale geldiği bir dünyada emeğin geleceği ve ikincisi ise üçüncü dünya ülkelerindeki fakirlik ve geri kalmışlıktır. Uluslararası ilişkilerde, “çekirdek” (sanayileşmiş ülkeler) ve “çevre” (gelişmekte olan ülkeler) arasındaki ilişkiyi ve bu ikisi arasında meydana gelen eşitsiz değişimi tanımlamak için kapitalist sistemdeki “sınıf ilişkilerinin” tanımı uygulanmıştır (Woods, 2001, s.10). Uluslararası ekonomi düzeyinde sistem iki kısımdan oluşmaktadır: merkez veya birinci dünya olarak da adlandırılan refah bölgesi, üçüncü dünya olarak adlandırılan zulüm bölgesi (Arzu, 2015, s.153). Pek çok ülkede azgelişmişlik ve yoksulluk, ülkelerindeki uluslararası ekonomik ilişkilerinden derinden etkilenen ekonomik, sosyal ve politik yapıların bir sonucu olarak açıklanmaktadır. Sonuçta, bu toplumların ortaya çıktığı küresel kapitalist düzen, üretim araçlarına sahip olanların çıkarlarını yansıtan küresel bir kapitalist düzendir (Woods, 2001, s.10). Marksist ve eleştirel teoriye dayalı analizlerde ekonomik bütünleşme ve ticari bağımlılığın devletleri küresel politik güçler ve uluslar üstü sınıfların manipülasyonları karşısında hassas ve savunmasız bırakarak ulusal egemenlik alanlarını ciddi oranda daraltıcı bir etki yaptıkları vurgulanmaktadır (Ünay ve Dilek, 2018, s.9).

SONUÇ

Merkantilist gelenek liberalizmin tam tersini savunmaktadır. Liberalizm serbest ticaretin tüm ülkelerin faydasına olacağını iddia ederken, merkantilizm her ülkenin kendi çıkarını savunurken korumacılık uygulaması gerektiğini öne sürmektedir. Liberal iktisadi düşünce korumacılığı geçici ve serbest ticarete uzanan bir adım olduğu sürece gerekli görürken ekonomik milliyetçiler korumacılığı başlı başına bir hedef şeklinde algılamaktadır. (Ünay ve Dilek, 2018, s.9). Adam Smith'ten bu yana pek çok iktisatçı, merkantilistlerin uluslararası ticaretin yerel firmalar adına devlet müdahalesi gerektiren sıfır toplamlı bir oyun olarak görülmesi gerektiği görüşünü eleştirmiştir. Yine de firmalar arasındaki stratejik etkileşimlerle eksik rekabet koşullarının geçerli olduğu 17. yüzyıl ticareti düşünüldüğünde, son bulgular, merkantilist yazarların savunduğu politikaların kendi ülkeleri için faydalı olma şansı bulduğunu ortaya koymaktadır (Irwin, 1992, s.135). Bu da ticareti serbestleştirmek adına yapılan onca çalışmaya rağmen neden hala ticaret savaşları ortaya çıkarma potansiyeline sahip korumacılık uygulamalarının devam ettiğini açıklamaktadır. Küresel anlamda büyük bir güç olan herhangi bir

ülkenin gümrük tarifesi koyarak uyguladığı korumacı politikalar ülke refahı açısından birbiriyle ters iki etki doğurmaktadır. İlk olarak korumacı ülkenin dış ticaret hadlerinde iyileşme görülse de bu durum aynı zamanda dış ticaret hacminin daralmasına neden olmaktadır. Diğer ülkelerin buna karşılık olarak tarifelerin yükseltilmesi ile bu daralma kendini göstermektedir. Ülkeler misilleme yaparak bunu bir ticaret savaşına dönüştürmektedir (Özkaya vd, 2019, s.426).

Serbest ticaret küresel ekonomik verimliliği en üst düzeye çıkarsa da, bireysel olarak ülkelerin 'refah, medeniyet ve güç' elde etmek gibi milliyetçi hedeflerini baltalayabilir (List, 1904, s. 97). Özellikle ekonomik kriz sonrası ortaya çıkan durgunluğa yakalanmamak için hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler ithal ürünlere karşı yerli ürün ve sanayilerini koruma politikalarına başvurmaktadır. Bazı ülkelerin devreye soktukları korumacı önlemlere karşı rakiplerinin de benzer korumacılık politikalarına başvurmaları ticareti kısıtlayıcı tedbirlerin yaygınlaşmasını tetiklemektedir (Ünay ve Dilek, 2018, s.21).

Merkantilist görüş açısından da devletin serveti ve zenginliği o devlet halkının refahına, işçilerin de faydasına olan bir durum değildi. Çünkü bu yaklaşımda ne kadar düşük ücretle işçi çalıştırılırsa, hedeflenen ihracat fazlası da o kadar artar ve sonuçta dünya piyasaları ile rekabette de o kadar güçlü olunur düşüncesi hâkimdi (Kazgan, 2012, s.183). Öte yandan Marks da korumacılığın, belirli koşullar altında, örneğin 1847 Almanya'sında, imalat sektöründeki sermayedarlar için avantajlı olabileceğini kabul ederken; Serbest Ticaret'in işçi sınıfını için her derde deva olmadığını ve hatta bazı sorunları ağırlaştırabileceğini kabul etmiştir.

Merkantilist anlayışla başlayan dünya ticaret sistemindeki ulusal politika yapımı devam eden tarihsel süreçte yerini ticari liberalizme bırakmıştır. Ticari liberalizmin tıkandığı noktalarda ve kriz dönemlerinde ise tekrardan korumacı önlemler alınmış ve ekonomik yapılar canlandırılmaya çalışılmıştır (Ünay ve Dilek, 2018, s.25). Sonuç olarak merkantilist bakış açısı devletleri dış ticarete korumacılığa iterek ticaret savaşlarını körüklerken, liberal yaklaşım serbest ticareti desteklemekte ve bu şekilde uygulandığında ticaret savaşlarını sona erdirmektedir. Marksist bakış açısına göreyse dış ticaret de ülke içinde olduğu gibi belli sınıfların çıkarlarını yansıttığından serbestleşme tüm toplumun ve az gelişmiş ülkelerin yararına olmayabilir denmektedir.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, D. & Yared, P. (2010). Political limits to globalization. *American Economic Review*, 100(2), 83-88.
- Arzu, A. L. (2015). Politika-Ekonomi Kesişmesi: Yeni Bir Bilim Dalı Olarak Uluslararası Politik Ekonomi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 143-159.
- Aydemir, C. & Güneş, H. H. (2006). Merkantilizmin Ortaya Çıkışı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(15), 1-23.
- Bickerdike, C. F. (1906). The theory of incipient taxes. *The Economic Journal*, 16(64), 529-535.
- Conybeare, J. A. (1984). Public goods, prisoners' dilemmas and the international political economy. *International Studies Quarterly*, 28(1), 5-22.
- Conybeare, J. (1985). Trade wars: a comparative study of Anglo-Hanse, Franco-Italian, and Hawley-Smoot conflicts. *World Politics*, 38(1), 147-172.
- Edgeworth, F. Y. (1925). The Pure Theory of International Trade, in Papers Relating to Political Economy, Vol. 2. London: Macmillan & Co., 3-60.
- Francois, J., Nelson, D., & Rojas-Romagosa, H. (2019). Trade Wars and Trade Disputes: The Role of Equity and Political Support.
- Gould, D. M., & Woodbridge, G. L. (1998). The political economy of retaliation, liberalization and trade wars. *European Journal of Political Economy*, 14(1), 115-137.
- Helleiner, E. (2003). Economic liberalism and its critics: the past as prologue? *Review of International Political Economy*, 10(4), 685-696.
- Irwin, D. A. (1992). Strategic trade policy and mercantilist trade rivalries. *The American Economic Review*, 82(2), 134-139.
- Johnson, H. G. (1953-4). Optimum Tariffs and Retaliation. *Review of Economic Studies*, V.21-#2, 142-53.
- Kaldor, N. (1971). Conflicts in national economic objectives. *The Economic Journal*, 81(321), 1-16.
- Karaoğuz, H. E. (2018). Uluslararası Politik Ekonomi ve Uluslararası İlişkiler. Erişim Adresi: <https://kureselcalismalar.com/uluslararasi-politik-ekonomi-ve-uluslararasi-iliskiler/>
- Karayel, İ. (2019). "Ticaret Savaşları ve Makroekonomik Etkileri", *International Social Sciences Studies Journal*, 5(29): 425-440.

- Kazgan, G. 2012. İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, 18. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kitson, M., & Michie, J. (1995). Conflict, cooperation and change: the political economy of trade and trade policy. *Review of International Political Economy*, 2(4), 632-657.
- List, F. (1904) *The National System of Political Economy*, translated by S. Lloyd, London: Longmans, Green and Co.
- McGlinchey, Stephen. (2016). *International Relations*.
- Örgün, B. O. (2012). Strategic trade policy versus free trade. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 58, 1283-1292.
- Özkaya, M. H., Bozduman, E. T., & Yılmaz, H. Küresel Ticarete Yeni Korumacılık: Ticaret Savaşlarının Dünya ve Türkiye Ekonomisine Olası Yansımaları.
- Postan, M. M. (1973) *Medieval Trade and Finance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Robinson, S., & Thierfelder, K. (2019). Global adjustment to US disengagement from the world trading system. *Journal of Policy Modeling*.
- Rodrik, D. (1995). Political economy of trade policy. *Handbook of international economics*, 3, 1457-1494.
- Sandıklı, A. (2008). Uluslararası Ekonomi Politik. Erişim Adresi: <http://www.bilgesam.org/incele/255/-uluslararasi-ekonomi-politik/#.Xc6adN1zaUk>
- Scitovszky, T. (1942), "A reconsideration of the theory of tariffs", *Review of Economic Studies* 9. [Reprinted as Chapter 16 of *Readings in the theory of international trade* (George Allen and Unwin, London) 1950.]
- Şahin, M. (2019). Günümüz Ticaret Savaşlarında Gümrük Vergilerinin Yeri ve Önemi. *Mali Cozum Dergisi/Financial Analysis*, 29(152).
- Ünay, S., & Dilek, Ş. (2018). Yeni korumacılık ve ticaret savaşları. *SETA Analiz Yayınları*, 228, 1-25.
- Woods, N. (2001). International political economy in an age of globalization. *The globalization of world politics*, 2.
- WTO. (1996). "Annual Report 1996: Trade and Foreign Direct Investment." Vol. 1. Geneva: World Trade Organ.

7. BÖLÜM

SÜRDÜRÜLEMİYEN CARİ AÇIKTAN TİCARET SAVAŞLARINA: E7- G7 ÜLKELERİ KARŞILAŞTIRMASI

Dr. Demet YAMAN
Dicle Üniversitesi
demet.yaman@dicle.edu.tr

Doç. Dr. Pelin KARATAY GÖGÜL
Dicle Üniversitesi
pelinkaratay@hotmail.com

ÖZET

Dünya genelinde uygulanan sıkı devlet politikaları, yüksek gümrük vergileri ve tarifelerle yaygınlaşan korumacılık uygulamaları ile başlayan ticaret savaşları dünya ticaretinin azalması ve dünya ekonomisinin küçülmesi gibi sonuçlara yol açmıştır. Bu durumdan en çok gelişmekte olan ve dışa bağımlı ekonomiler etkilenmiş, ciddi cari açık sorunu yaşayarak üretim, istihdam, yüksek enflasyon, yüksek faiz sorunları ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu nedenle son zamanlarda uluslararası finans alanında en çok tartışılan konulardan biri ülkelerin cari hesap dengesizliğinin sürdürülebilirliği ve buna bağlı olarak ticaret savaşlarının kaynağı olup olmadığı olmuştur. Bu bağlamda bu çalışmada E7 ve G7 ülkelerinde cari açığın sürdürülebilir olup olmadığı, 1996-2018 dönemi için yıllık veriler kullanılarak, Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CADF ve Carrion-i-Silvestre vd. (2005) tarafından geliştirilen ve yapısal kırılmaları dikkate alan panel KPSS (PANKPSS) birim kök testleri ile ampirik olarak test edilmiştir. Bu amaçla cari açık göstergesi olarak her bir ülke için cari açığın GSYH'ye oranı kullanılmıştır. Yapılan analizlerden elde edilen bulgularda incelenen dönemde, CADF birim kök testi sonuçlarına göre E7 ve G7 ülkelerinde cari açık serisinin durağan olmadığı ve dolayısıyla cari açığın sürdürülemez olduğu sonucuna ulaşılmıştır. PANKPSS sonuçları ise yapısal kırılmaların varlığı altında, Rusya dışındaki E7 ülkelerinde ve Almanya dışındaki G7 ülkelerinde cari açık serisinin durağan olduğu, dolayısıyla cari açığın Rusya ve Almanya dışındaki ülkelerde sürdürülebilir olduğuna işaret etmektedir.

Anahtar Sözcükler: *Sürdürülebilir Cari Açık, Ticaret Savaşları, Panel Birim Kök Testi*

ABSTRACT

The trade wars that started with the strict state policies, high customs duties and tariffs, and the protectionism practices that were spread throughout the world, led to the decline of World Trade and the shrinking of the world economy. The most developed and export-dependent economies were affected by this situation and faced with serious current account deficit problems such as production, employment, high inflation and high interest rates. Therefore, one of the most discussed issues in international finance in recent times has been the sustainability of the current account imbalance of countries and, accordingly, whether they are the source of trade wars. In this study, whether the current account deficit is sustainable in E7 and G7 countries is tested by using annual data for

1996-2018 period. The panel was empirically tested with KPSS (PANKPSS) and CADF unit root tests, and in this purpose, the ratio of the current account deficit to GDP was used as the current account deficit indicator for each country. The results of the CADF unit root test showed that the current account deficit in E7 and G7 countries is not stable and therefore the current account deficit is unsustainable. PANKPSS results indicate that the current account deficit series is stable in the E7 countries except Russia and in the G7 countries except Germany, and therefore the current account deficit is sustainable in the countries except Russia and Germany, under the presence of structural breakdowns.

Key Words: Sustainability Current Deficit, Trade War, Panel Unit Root Tests

GİRİŞ

Cari açığın sürdürülebilirliği tartışması esas olarak ABD'nin GSYH'sinin yaklaşık yüzde 6'sına karşılık gelen cari işlemler açığının dünya ekonomisine yapacağı etkilerin ne olacağı endişesi ile başlamıştır. Bir başka açıdan da dünya genelinde ABD gibi birçok gelişmiş ülkede cari açıkların yüksek seyretmesi, bu sorunun ne zaman ve hangi şartlarda olumsuz etkilere yol açacağı merak konusu olmuştur.

Ülkelerin dış ticaretteki başarıları sahip olacakları dış fazla ile ölçülmektedir. Bu nedenle özellikle sanayileşmiş ülkeler ulusal paranın değerini yabancı paralar karşısında düşük tutmak suretiyle, rekabet avantajı sağlamak ve ticaretteki pazar paylarını artırmak düşüncesiyle, korumacı hamleler gerçekleştirmişlerdir. Bu eğilim “kur savaşları” tartışmalarını ortaya çıkarmıştır. “Kur Savaşı” kavramı ilk kez iktisatçı John Robinson'un 1930'lu yıllarda buna benzer durumları açıklamak için o sırada uygulanan politikaları “beggar-thy-neighbour” (komşudan dilenme politikası) olarak adlandırması ile ortaya çıkmıştır. Robinson bu kavramı. Bir oyuncunun diğer oyuncuyu eleyerek onun aleyhine gelir elde etmesi üzerine kurulanmış İngiltere'de oynanan bir kart oyunundan esinlenerek bulmuştur. Bu tür oyunlara günümüzde “sıfır toplamı oyun” (zero-sum game) denilmektedir. Kur savaşı politikasını uygulayan ülke açısından döviz kuru düşük tutularak ihracat artışı, üretim, istihdam ve gelir artışı yaratırken; parası değer kazanan ülkenin ise, parasının değeri düşen ülkedeki malların fiyatı artık daha ucuz hale geldiği için ithalatı artmakta ve bu durum üretim azalması, işsizlik ve dış ticaret açığıyla so-

nuçlanmaktadır. Kur üzerinde gerçekleşen hamleler, gümrük vergileri ve ambargo gibi uygulamaların eşlik ettiği ticaret savaşına dönüşme sürecini de beraberinde getirir. Yerli sanayiye geliştirmek, dış ticaret açığını azaltmak, yeni sektörler oluşturmak amaçlı gerçekleşen ve ülkelerin karşılıklı misilleme yapmasıyla devam eden bu süreç geniş alana yayılan birtakım yaptırımları içererek dünya ekonomisi açısından riskleri de barındırmaktadır.

Ülkelerin üreticilerini, sanayisini ve özellikle kritik sektörlerini dış rekabette koruması şeklinde ortaya çıkan korumacılık tarihsel süreçte neredeyse tüm gelişmiş ülkelerin başvurdukları bir yöntem olmuştur. Her ne kadar liberal sistemin İkinci Dünya Savaşından sonra özellikle Bretton Woods sistemiyle kurumsal bir yapıya dönüşmesi serbest ticaret anlayışına ivme kazandırmıştır. Ancak ABD, İngiltere, Almanya, Japonya gibi ülkeler liberal sistemin en büyük savunucusu iken dahi kalkınma hamlelerinin en kritik dönemlerinde korumacı politikaları örtülü olarak uygulamışlardır.

Bugün dünyanın en gelişmiş ülkeleri arasında yer alan Kanada, ABD, İtalya, Almanya, Fransa, İngiltere ve Japonya'nın oluşturduğu G7 yapısı, ticaret savaşlarının başlaması ve özellikle Kanada ve Avrupa Birliği ülkelerine uygulanan ek gümrük tarifeleriyle sorgulanmaya başlanmıştır. Dünya GSMH'nin yaklaşık yarısına sahip G7 ülkeleri için, ticaret açıklarının büyümesi riskine ticaret hadlerindeki değişme ihtimalinin de eklenmesi, dünya genelinde artan belirsizlik, kaynak kısıtı, borç stoku artışı gibi sorunlarla birleşerek mevcut yapının değişeceği sinyali vermektedir. Dolayısıyla ticaret savaşlarının dünya ekonomisine verdiği ve vereceği zarardan endişe edilmektedir.

Giderek güçlenen ekonomileri, askeri ve siyasi gücü ile Çin, Hindistan, Rusya, Brezilya, Endonezya, Meksika ve Türkiye'nin yer aldığı E7 ülkeleri açısından da ticaret savaşlarının yol açacağı kayıplar karşılıklı misillemeler ile cari açık sorunu üzerinden ortaya çıkacaktır. Bu ülkelere ait dünya ticaret hacminin artması, ekonomik büyüme ve kalkınma hamleleri ABD tarafından başlatılan ticaret savaşlarının bir hegemonya savaşı kaynaklı olduğunu ortaya koymaktadır.

Cari işlem açıklarının sürdürülebilir olup olmadığını belirleyecek temel bir kural yoktur. Bununla birlikte literatürde cari işlem dengesizliklerini değerlendirmede kullanılabilecek birkaç kriter geliştirilmiştir. Cari açığın GSYH'ye oranı bu

göstergelerin en başında gelmektedir. Cari açığın sürdürülebilirliğini ölçmek için tek bir yöntem olmamakla birlikte, farklı kriterler kullanılabilir. Zaman serisi tekniklerindeki gelişmeler, özellikle durağanlık testleri, sürdürülebilirlik hipotezinin ekonometrik olarak test edilmesine izin vermektedir. Cari hesap durağanlığı sorunu, en az iki nedenden dolayı önemlidir. İlki durağanlık olması halinde bir ülkede cari dengesizlikten kaynaklı bir krize dönük koşulların oluşmamasını gösterir. Ayrıca sürdürülebilir, istikrarlı bir cari işlemler dengesinin varlığı ülkenin dış borçlarını ödeyememe gibi bir durumu ortadan kaldırır. İkinci olarak, cari hesabın durağanlığı, cari işlemler dengesini ileriye dönük dinamik tasarruf ve yatırım kararlarının sonucu olduğunu savunan dönemler arası cari hesap yaklaşımının geçerliliğini destekler (Obstfeld ve Rogoff, 1996: 90).

Bu bağlamda bu çalışmada E7 ve G7 ülkelerinde cari açığın sürdürülebilir olup olmadığı, ampirik olarak test edilmiştir. Bu amaçla cari açık göstergesi olarak her bir ülke için cari açığın, GSYH'ye oranı kullanılmıştır. Çalışmanın devam eden bölümleri şu şekilde planlanmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde cari açık sorunu ve ticaret savaşlarına ilişkin teorik altyapıya değinilmiştir. İkinci bölümde cari açığın sürdürülebilirliğini inceleyen ampirik literatüre yer verilmiştir. Üçüncü bölümde E7 ve G7 ülkelerinde cari açığın sürdürülebilirliği, panel birim kök testleri kullanılarak, 1996-2018 dönemi için test edilmiş ve bulgular değerlendirilmiştir, son bölümde değerlendirme kısmına yer verilmiştir.

1. CARİ AÇIK SORUNU VE TİCARET SAVAŞLARI

ABD Başkanı ticaret savaşının başlamasının temel nedeni olan ikili ticaret açıklarının, ABD açısından önemli olduğunu vurgulayarak, karşılıklı ticaretin hacmine ve bu ticaretin sonucu olan cari açığın boyutuna dikkat çekmiştir. Cari açık ülkeler için borçlanma politikasının bir yansıması olması açısından da ABD için ticaret savaşlarının başlaması noktasında itici bir güç olmuştur. Artan ABD dış borç stoku paralelinde giderek artan ABD cari açığı borçların ödenebilme kabiliyeti açısından tehdit oluşturmaktadır. Nitekim Milessi-Ferretti ve Razin'e (1996) göre borç ödenebilirlik, teorik olarak ekonominin söz konusu dönemdeki bütçe kısıtı ile cari işlemler açığının sürdürülebilirliği ise ülkenin dış borçlarını ödeme kabiliyeti ile ilişkilidir.

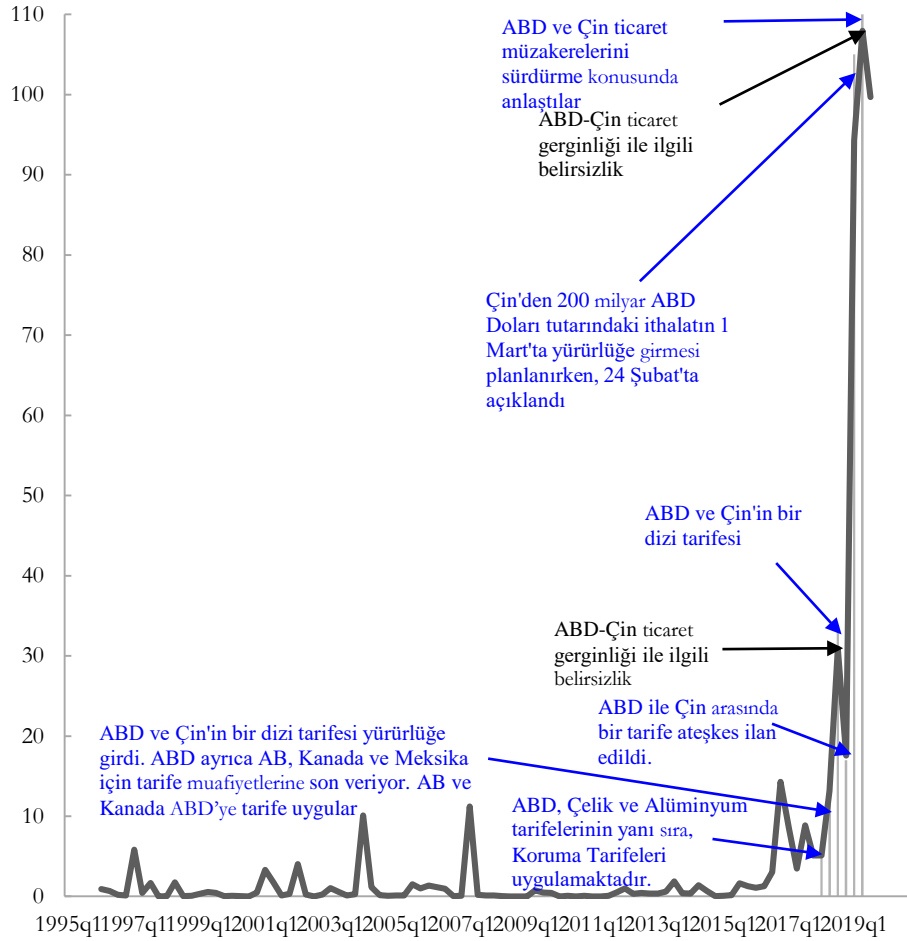
Bir ülkenin cari açığı ithalatın karşılanması gerekliliğine bağlı olarak sermaye hesabı tarafından dengelenir. Bir diğer ifadeyle negatif cari denge veya pozitif sermaye hesabı dengesinin iki nedeni söz konusudur. Birincisi ithalatın borçlanma yoluyla finanse edilmesi; bu da mevcut herhangi bir ticaret açığının gelecekteki bir ticaret fazlasıyla dengelenmesi gerektiği anlamına gelir. Bunun anlamı yarın ihracat yapma koşuluyla bugünkü tüketimin ithalat ile karşılanması olmaktadır. ABD için borçlanma yoluyla finansman kolaylığı ABD dolarının bugün dünyada en önemli rezerv para birimi olması ayrıcalığı üzerinden ortaya çıkmaktadır. Başta Çin olmak üzere birçok ülke ABD hazine kağıtlarını rezervlerine eklemek üzere talep oluşturmaktadır. İkincisi ise finansal hareketlerin sadece hazine kağıtları üzerinden değil, hisse senedi yatırımları üzerinden de gerçekleşmiş olmasıdır. Dolayısıyla, ABD'nin dünyanın en önemli finans merkezlerinden biri olmasıyla, yabancılar bu borsada yatırımcı olduğu sürece, ticaret açığı sorunuyla karşı karşıya kalacaktır (Dirkmaat, 2018) .

Ticaret açığının varlığından çok oranı ve bu açığın ne kadar sürdüğü açığın sürdürülebilirliği noktasında önem kazanmaktadır. Hatta kalıcı ve yapısal açıkların ülkeler için ciddi etkileri olmakta ve cari açıkların sürdürülebilirliğinin önüne geçmektedir. Kısa süreli açıkların yabancı sermayenin tahsisi ve bu sermayenin katma değer yaratacak, verimli alanlarda kullanılması ile ortadan kalkabilmesi mümkündür. Politika yapımcılar ve akademisyenler cari işlemler açığının GSYH'nin yüzde 5'ini geçmemesi durumunda, cari açığın sürdürülebilir olduğu konusunda ve cari açığın uluslararası borçlanmadaki değişmelerin bir aynası olduğu konusunda ortak bir görüşe sahip olmuştur (Schwartz, 2003; Holman, 2001; Mann, 2002). Bu çerçevede cari açığı kapatmanın bir yolu olarak yabancı sermayeyi çekmek üzere başvurulmuş faiz arttırma seçeneği bir yandan daha fazla dış borç faiz yükü anlamına gelecek ve gelecek nesillere borç yükü yükleyecektir. Dolayısıyla sürdürülebilirliğin en önemli ayağı borç politikasını doğru yönetmekten geçmektedir.

Bugün özellikle Avrupa Birliği ve ABD başta olmak üzere dünya genelinde artan borç stoku, dünya ekonomik büyüme hızındaki düşme, talepteki daralma, finansal kırılganlık, politik riskler, göç, adaletsiz gelir dağılımı dünya ticaretinde belirsizliği arttıran en önemli sebepler olmuştur. 2010 yılında ilk hamlesinin gerçekleştiği ticaret savaşları dünya ticaret belirsizliğini arttırmıştır. Grafik 1'den

görüldüğü üzere Dünya ticareti belirsizlik endeksi ticaret savaşları eksenindeki her hamlede artış göstermiş ve bu durum ülkeler için borçlanma politikalarını yönetmeyi zorlaştırmıştır.

Grafik 1: Dünya Ticareti Belirsizlik Endeksi

Kaynak: EPU (Economic Policy Uncertainty)

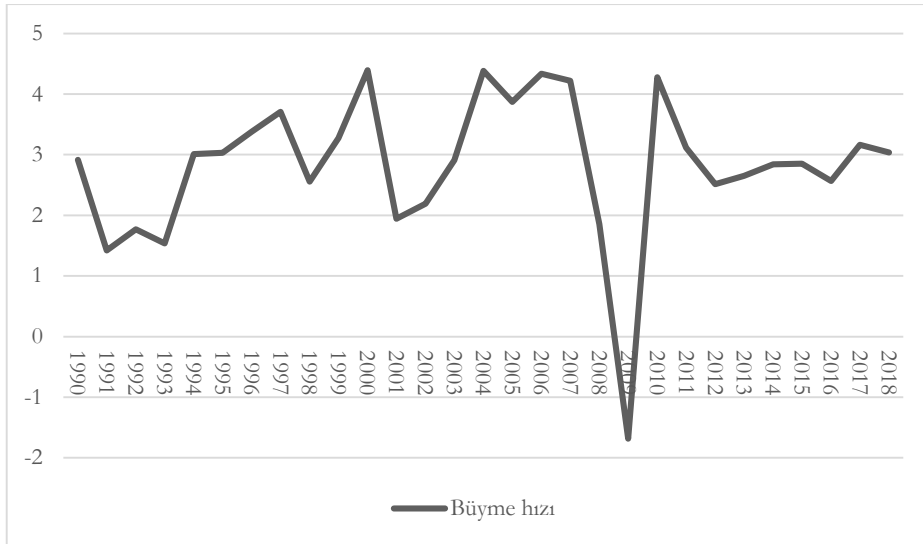
Grafikten görüldüğü üzere zirvelerin çoğu, ticaret politikası gelişmelerine doğrudan tepkiler olarak ortaya çıkmaktadır. ABD'nin Ocak 2017'de Trans-Pasifik Ortaklığı'ndan (TPP) çekilme kararı, Mart 2018'de ABD'nin çelik ve alüminyum ithalatında tarife artışı, sürmekte olan Brexit belirsizliği ve ABD'nin ar-

tan gümrük tarifeleri ABD-Çin ticaretini etkileyerek 2017'den bu yana dünya ticaretindeki belirsizlikleri çarpıcı şekilde arttırmıştır (EPU, 2019). Ticaretle ilgili endişeler oyundaki tek güç olmasa da, ABD-Çin ticaret ilişkisi açıkça daha belirsiz ve korumacı hale gelmiştir. ABD'nin uyguladığı Çin ithalatındaki ticaret ağırlıklı ortalama tarifesi, 2017'de% 3,1'den Mayıs 2019'da% 18,3'e yükselmiştir (Brown ve Zhang 2019).

Ticaret politikası belirsizliğinin ilk etkileri tahvil ve hisse senedi piyasasında oldukça belirgindir. Belirsizlik kişileri riskin en az olduğu tasarruf araçlarına yönelerek doğrudan yatırımları azaltmaktadır. Bu da dünya ekonomisinde daralan talep ve artan tasarruf anlamına gelerek borç yönetimini zorlaştırmakta ve dünya ekonomisinin daralmasına yol açmaktadır.

Grafik 2'den görüldüğü üzere 1998, 2001 ve özellikle 2008 küresel finansal kriz sırasında büyüme oranındaki artış hızını kaybetmiş ve 2008'de küçülme etkisi ortaya çıkmıştır. Özellikle küresel kriz sonrası dünyada başlayan ticaret savaşlarının hasıla artışı üzerinde olumsuz etkisi %3 seviyelerinde seyretmiş. Özellikle 2019 yılı sonrası büyüme beklentilerini de düşürmüştür.

Grafik 2: Dünya Ekonomik Büyüme Hızının Yıllar İtibariyle Değişimi

Kaynak: World Bank

Sürdürülemeyen cari açık sorununun ticaret savaşlarını başlatıcı etkisinin, ticaretin dünya dengelerini değiştirerek dünyada yol açtığı yapısal dönüşüm açısından E7 ve G7 ülkeleri ayrımında incelenmesi bu noktada önem kazanmaktadır. Tablo 1, E7 ve G7 ülkeleri ayrımında Cari Denge/GSYH oranlarını göstermektedir. G7 ülkeleri açısından cari açık sorunu tablodan da görüldüğü gibi özellikle ABD ve İngiltere açısından ortaya çıkmaktadır. Küresel Finans krizi sonrasında ise İtalya, Almanya ve kısmen Japonya dışındaki ülkeler için mevcut sorunlarla birleşen bir cari açık sorunu başlamıştır. E7 ülkelerinde ise durum Türkiye, Meksika, Hindistan ve kısmen Brezilya için cari açığın var olduğudur. Çin, Endonezya ve Rusya ise cari fazla vermekle birlikte tüm E7 ülkelerinin 2010 sonrasında ticaret savaşından etkilendiği görülmektedir.

Tablo 1: E7 ve G7 Ülkelerine Ait Cari Denge/GSYH Oranları

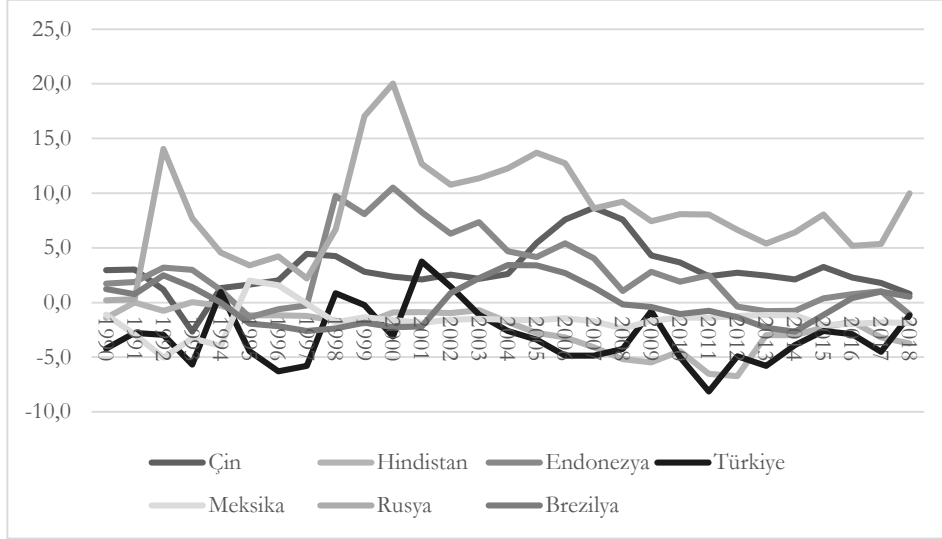
E7 Ülkeleri	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Kanada	0.6	0.7	0.4	0.9	0.4	0.9	0.7	0.2	0.8	0.4	0.9	0.2	0.9	0.6	-0.9	-2.5	2.4	2.3	2.1
Japonya	0.4	0.7	0.4	0.7	0.0	0.5	0.4	0.9	0.4	0.6	0.5	0.5	0.3	0.3	-2.5	-0.4	1.0	0.9	
Almanya	0.8	0.3	0.7	0.5	0.6	0.1	0.8	0.4	0.8	0.7	2.0	0.6	0.3	0.3	2.9	2.9	3.2	2.9	2.5
Amerika	0.7	0.5	0.9	0.4	0.1	0.5	0.6	0.0	0.9	2.7	0.4	0.7	0.5	0.9	2.9	-2.9	2.8	3.0	
İngiltere	0.9	2.4	2.8	2.4	2.6	2.5	2.3	2.3	2.5	0.8	2.2	0.1	0.5	0.6	-1.6	-1.4	1.6	1.2	1.5
Fransa	0.3	0.6	0.0	0.4	0.0	0.1	0.2	0.7	0.2	0.8	0.3	0.9	0.3	0.0	-1.1	-0.6	0.6	1.1	0.8
Almanya	0.3	0.8	0.4	0.7	0.0	0.1	0.3	0.6	0.0	0.9	0.2	0.9	0.1	0.0	0.9	8.0	7.8	7.6	7.8
G7 Ülkeleri	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Çin	0.4	2.1	0.5	0.2	0.6	0.5	0.6	0.7	0.6	0.3	0.7	0.4	0.7	0.5	2.1	3.3	2.3	0.8	0.8
Hindistan	0.9	0.9	1.0	0.7	0.8	2.8	0.2	0.1	0.2	0.5	0.5	0.5	0.7	0.0	3.0	-2.3	1.8	3.2	3.7
Endonezya	0.5	0.3	0.3	0.3	0.7	0.1	0.4	0.0	0.1	0.8	0.9	0.5	0.4	0.8	-0.7	0.4	0.8	0.0	1.1
Türkiye	0.1	0.8	0.5	0.1	2.6	0.4	0.9	0.8	0.3	0.8	0.0	0.1	0.9	0.8	3.9	-2.6	2.9	4.5	1.2
Meksika	0.6	1.8	1.6	1.5	0.6	0.6	1.4	0.7	2.4	0.7	0.4	0.4	0.2	0.2	-1.2	-2.0	2.0	1.8	1.9
Rusya	0.0	2.7	0.8	1.4	2.3	3.7	2.7	0.6	0.2	0.4	0.1	0.1	0.7	0.4	0.4	8.1	0.2	0.3	0.0
Brezilya	2.3	2.2	0.8	0.2	0.4	0.4	0.7	0.4	0.2	0.4	0.0	0.8	0.4	0.3	-2.7	-1.2	0.4	0.0	0.5

Kaynak: World Bank

E7ve G7 ülkelerine ait Cari Denge/GSYH oranlarının yıllar itibariyle değişimini gösteren Grafik 3 ve Grafik 4 2008 küresel kriz sonrası gerek cari açık, gerekse cari fazla veren ülkeler açısından ticaret haminde daralma olduğunu göstermektedir. Bu durum dünya ticaretinin korumacı politikalarla zayıfladığının bir göstergesi olarak düşünülebilir. Ticaret savaşının önemli iki aktörü olan ABD ve Çin açısından bakıldığında ABD cari açığının düşmesi daralan ticaret hacminden, azalan ihracat ile birlikte daha fazla azalan ithalat hacminden kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilir. Yeni tarifelerin ticaret hacmi üzerindeki daraltıcı etkisi de hissedilmektedir. ABD'nin ithal Çin malları üzerindeki tarifesinin üretim maliyetlerine etkisi düşünüldüğünde maliyet enflasyonu kaynaklı ABD mallarındaki fiyat artışının ihracatı kısıcıcı etkisinin görülmesi ilerleyen dönemlerde muhtemeldir.

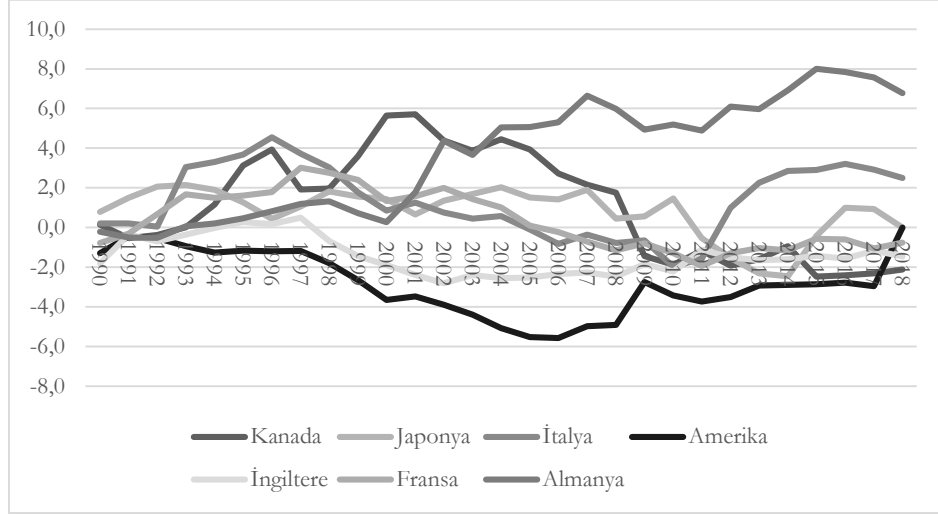
Son dönemlerde artan ABD bütçe açıklarının yaklaşan seçimler dolayısıyla vergilerle finanse edilmesi yolunun popülist politikalarca engellenmesi, hükümetin borçlanma gereğini arttırmaktadır. Tarife gelirleriyle hazinenin finansmanının ilerleyen dönemlerde refah maliyetlerinden mahsup edilme olasılığı yüksek görünmektedir. Fiyat enflasyonu artmaya başlayacaktır. Ancak ortalama Amerikan tüketicisinin borçluluğu göz önüne alındığında, daha yüksek fiyatlar ödeyebilme kabiliyeti sınırlı olacaktır. Bu, yalnızca ithal Çin malları için değil, aynı zamanda yerel olarak üretilen mallar için de toplam talebin zarar görmesi gerektiğini göstermektedir. Bu nedenle, fiyat enflasyonu üzerinde bir etki ve tüketici talebinde bir düşüş beklenebilir (Macleod, 2009).

Grafik 3: E7 Ülkelerine Ait Cari Denge/GSYH Oranının Yıllar İtibariyle Değişimi

Kaynak: World Bank

E7 ülkeleri içerisinde Rusya, Çin, Endonezya cari fazla veren ülkeler iken 2008 küresel krizi ile birlikte Rusya dışında bu ülkelerin cari fazlaları oranları azalma göstermiştir. Grafik 3'ten görüldüğü üzere E7 yapısı içerisinde küresel kriz sonrası dönemde, Rusya ortalama %5-10 cari fazla/GSYH oranı ile diğer ülkelerden ayrılmaktadır. Grafik 4'ten de görüldüğü gibi G7 ülkelerinde ABD ve İngiltere cari açık sorunu yaşayan ülkeler iken, 2008 finansal kriz sonrası Fransa, Kanada ve kısmen Japonya bu ülkelere katılmıştır. Ancak Almanya, İtalya ve 2014 sonrası Japonya cari fazla oranlarını muhafaza etmekle beraber 2016 sonrası dönemde – açık ticaret savaşının başladığı dönemler- bu ülkelerdeki cari fazla oranları düşme eğilimine girmiştir. Cari hesap göstergelerindeki bu değişimlerin borçlanma politikası ile karşılaştırılması halinde sürdürülemeyen cari açıkların sürdürülemeyen borçlanma politikası üzerinden ticaret savaşlarını tetiklediği tahmin edilebilmektedir.

Grafik 4: G7 Ülkelerine Ait Cari Denge/GSYH Oranının Yıllar İtibariyle Değişimi

Kaynak: World Bank

2. LİTERATÜR

Wu, Chen ve Lee (2001) G-7 ülkelerinin 1973:2-1998:4 dönemindeki üçer aylık verilerini kullanarak, bu ekonomilerin cari açıklarının sürdürülebilirliğini incelemişlerdir. Yazarlar tarafından kullanılan yaklaşım, cari işlemler dengesinin sürdürülebilirliği ile ilgili olarak; mal ve hizmet ihracatı ile mal ve hizmet ithalatı, net faiz ödemeleri ve net transfer ödemeleri toplamından oluşan özel ithalat değeri arasında istikrarlı bir eş bütünleşme ilişkisi bulunmasını gerektirmektedir. Baharumshah, Lau ve Fountas (2003), Endonezya, Filipinler, Malezya ve Tayland gibi ülkelerin 1961-1999 dönemindeki verilerini kullanarak, cari açıkların sürdürülebilirliğini birim kök ve eş bütünleşme yöntemleriyle test etmişlerdir. Obstfeld ve Rogoff (1996), çalışmalarında orta ve uzun dönemde cari açığın sürdürülebilirliğinin mümkün olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Togan ve Ersel (2005), bazı varsayımlar altında, t+n dönemde beklenen dış borcun bugünkü değerinin aynı dönemde beklenen GSYH'nin bugünkü değerine oranının, t dönemindeki dış borcun GSYH'ye oranını aşmaması gerektiğini öngören bir yaklaşım kullanarak, Türkiye'de cari işlemler dengesinin sürdürülebilir olup olmadığına işaret eden bir öncü gösterge geliştirmişlerdir. Yücel ve Yanar (2005) 1964-2003 yıllarına ait ithalat, ihracat, yurtdışı transferler ve yurt dışı faiz ödemeleri verileri

ile cari açığın sürdürülebilirliğini araştırdığı çalışmada, Husted'ın dinamik modelini kullanmış ve Engle-Granger Eş bütünleşme testi uygulamıştır. Ekonometrik bulgulara göre cari açığın Türkiye için sürdürülemez bir sorun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yamak ve Korkmaz (2005) Türkiye'de cari açığın sürdürülebilirliğini incelemek üzere, 2001-2005 yılları arası aylık ihracat ve ithalat verilerini kullanarak eş bütünleşme analizi yapmıştır. Ampirik bulgular neticesinde cari açığın zayıf formda sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşmıştır. Peker (2009) Türkiye'de cari işlemler açığının sürdürülebilir olup olmadığını 1992-2007 yıllarına ait aylık verilerle eş bütünleşme testleri ile araştırmıştır. Elde edilen sonuçlara göre ithalatın uzun dönem katsayısının 1'den küçük olması Türkiye'de cari açığın zayıf olmakla birlikte sürdürülebilirdir. Takeuchi (2010), ABD'de cari açıkların sürdürülebilirliğini 1961-2008 dönemi için, MarkowSwitching birim kök testi ve Monte Carlo yöntemi ile temel değişken olarak cari işlemler dengesi açıklarının GSYH'ye oranını kullanarak incelemiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular ABD ekonomisinde cari işlemler açıklarının yüksek olduğunu, ancak ulusal paranın değerinin düşürülmesi durumunda cari işlemler dengesi açığının sürdürülebilir hale geleceğini ifade etmiştir. Göçer (2011) Türkiye'nin 1992-2010 yılları arası ödemeler dengesi gelir ve gider kalemlerine ait aylık verilerini kullanarak ödemeler dengesinin sürdürülebilirliği, sınır testi ve ARDL yöntemi ile araştırmış, cari açığın sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Holmes vd. (2011) Hindistan'ın cari açığının sürdürülebilirliği üzerine 1950-2011 yıllarına ait ihracat ve ithalat verilerini kullanarak yapısal kırılmalı eş bütünleşme testleriyle analiz yapmışlardır. Apergis vd (2011) Yunanistan'ın cari açığının sürdürülebilirliği ile ilgili uzun dönem katsayısını 1'e çok yakın bir değer bulmuş ve devalüasyonu önermişlerdir. Chen (2011), OECD ülkelerinde cari işlemler dengesi açıklarının sürdürülebilir olup olmadığını 1970-2009 dönemi verilerini kullanarak, GLS ve Markow Switching birim kök testleri ile araştırmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, İspanya, Avustralya, Çek Cumhuriyeti, Finlandiya ve Macaristan gibi ülkelerde cari açıkların sürdürülemez olduğunu göstermiştir. Çil (2015), Türkiye ekonomisi için cari işlemler açığının sürdürülebilirliğini 1984:Q1-2015:Q2 dönemi için çoklu yapısal kırılmaları dikkate alan Maki (2012) eşbütünleşme testi ile incelemiştir. Bulgular, Türkiye ekonomisinde cari işlemler açığının sürdürü-

lebilirliğinin zayıf formunun geçerli olduğuna yönelik sonuçlar ortaya koymuştur. Chen-Yin (2016), 6 Asya ülkesinde (Kore, Tayvan, Japonya, Singapur, Filipinler, Tayland) cari işlemler dengesi açıklarının sürdürülebilirliğini, 1976:Q1-2013:Q1 dönemi için Quantile birim kök testleri ile incelemiştir. Sonuçlar, cari işlemler dengesi açığının davranışında simetrik ve asimetrik eğilimlerin olduğunu ortaya koymuştur. Andre vd. (2018), G7 ve Brics’de cari hesap dengesinin sürdürülebilirliğini, 1955:Q1-2016:Q1 dönemi için uzun hafızaya dayanan ve yapısal kırılmaları dikkate alan dinamik modellerle test etmişlerdir. Analizlerden elde edilen sonuçlar, her iki grupta yer alan ülke de cari hesap dengesinin sürdürülebilir olduğunu ve ayrıca G7 ve Güney Afrika ülkelerinin uzun hafıza davranışı sergilediğini ortaya koymuştur. Ceylan vd. (2018), doğrusal olmayan alternatif birim kök testlerini kullanarak, cari açıkların sürdürülebilirliği sorununu kırılgan beşli ülkeleri (Brezilya, Endonezya, Güney Afrika, Türkiye, Hindistan) için analiz etmektedir. Çalışmada KSS ve AESTAR testleri kullanılmış bulgular, Brezilya dışındaki diğer ülkelerde cari açıkların sürdürülebilir olduğunu ortaya koymuştur. Yalçınkaya vd. (2018) Türkiye ekonomisinde, cari işlemler açıklarının sürdürülebilirlik düzeyi 1984:Q1-2001:Q4, 2002:Q1-2017:Q4 ve 1984:Q1-2017:Q4 dönemleri için yapısal kırılmalı zaman serisi analizi ile dönemsel açıdan karşılaştırma yapılarak incelenmektedir. Çalışma bulguları, Türkiye ekonomisinde cari işlemler açıklarının 1984:Q1-2001:Q4 döneminde güçlü bir düzeyde sürdürülebilir olduğuna, 2002:Q1-2017:Q4 ve 1984:Q1-2017:Q4 dönemlerinde ise sürdürülemez veya zayıf bir düzeyde sürdürülebilir olduğuna işaret etmektedir. Demir (2019), Türkiye de cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliğini 1998:Q1-2018:Q2 dönemi için yapısal kırılmalı birim kök testi yöntemleri ile incelenmiştir ve Türkiye’de cari açıkların sürdürülemez olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Literatür incelendiğinde yapılan çalışmalarda cari açığın sürdürülebilirliğinin tespitinde genel olarak birim kök testlerinin kullanıldığı ve cari açık göstergesi olarak da cari hesap dengesinin, gayri safi yurtiçi hasılaya oranının alındığı görülmüştür. Analizlerden elde edilen sonuçlar doğrultusunda bu konuda halen bir görüş birliğinin olmadığı söylenebilir. Dolayısıyla konu halen araştırmacıların ilgisini çekmeye devam etmektedir. Gelişen yöntem ve tekniklerle farklı ülkeler ve dönemler için incelenmeye devam edilmektedir.

3. YÖNTEM VE BULGULAR

3.1. Veri Seti ve Model

Bu çalışmada 1996-2018 dönemini kapsayan yıllık veriler yardımıyla E7 ve G7 ülkelerinde cari açığın sürdürülebilir olup olmadığı panel birim kök analizi ile test edilmiştir. Bu amaçla analize dahil olan her bir ülke için cari açık göstergesi olarak, cari açığın gayri safi yurtiçi hasılaya oranı (cab/gdp) alınmıştır. Tüm veriler World Bank Indicators veri tabanından elde edilmiştir. Analizler Gauss 19 paket programı ile gerçekleştirilmiştir.

3.2. Yatay Kesit Bağımlılığı Testleri

Panel veri analizlerinde birimler arasında bir ilişkinin var olup olmaması önemlidir. Bu ilişkinin varlığının tespitinde yatay kesit bağımlılığı testlerinden yararlanılmaktadır. Bu çalışmada her bir ülkenin cari açık/GDP serisinde yatay kesit bağımlılığının varlığı araştırılmıştır. Bu çerçevede çalışmada Breusch-Pagan (1980) tarafından geliştirilen CD_{BP} testi, Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD_{LM1} testi ve Pesaran, Ullah ve Yagamata (2008) tarafından geliştirilen $CDLM_{adj}$ testi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. E7 ve G7 Ülkeleri için Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

	CD_{BP}	CD_{LM1}	CD_{adj}
$E7\ cab/gdp$	35.456(0.025)**	2.231(0.013)**	22.427(0.000)***
G7 cab/gdp	50.668(0.000)***	4.578(0.000)***	16.389(0.000)***

Not: Parantez içerisindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir. ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Bulgular ele alınan ülkelerde yatay kesit bağımlılığı olduğunu göstermektedir. Bu durumda yatay kesit bağımlılığını dikkate alan testler kullanılacaktır.

3.3. Birim Kök Testleri

Çalışmada cari açığın sürdürülebilirliği yatay kesit bağımlılığını dikkate alan, yapısal kırılmaları dikkate almayan CADF birim kök testi çerçevesinde incelenmiştir. Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CADF birim kök testi (1) numaralı modelin sınamasına dayanmaktadır.

$$\Delta y_{it} = a_i + b_i y_{it-1} + c_i \bar{y}_{t-1} + d_i \Delta \bar{y}_t + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Yukarıdaki modelde, birim kök sınaması yapılacak seri için \bar{y}_t , yatay kesit ortalamasını; ($\bar{y}_{t-1}, \bar{y}_{t-2}, \dots$), yatay kesit ortalamasının gecikmeli değerlerini ve $\Delta \bar{y}_t$, genel faktör yapısına bağlı olarak yatay kesit bağımlılığının dikkate alınmasını sağlayan bir kukla (dummy) olarak modele dahil edilmiştir (Pesaran, 2007: 269). Pesaran (2007)'in CADF panel birim kök testinde yokluk hipotezi, “paneli oluşturan her bir yatay kesite ait serinin birim kök içerdiği” önermesini, alternatif hipotez ise “paneli oluşturan yatay kesitlerin belirli bir bölümünün birim kök içermediği” önermesini sınamaktadır (Pesaran, 2007: 267-269). (1) numaralı modelde yer alan b_i katsayıları CADF istatistiğidir. Buradan elde edilen t-istatistikleri Pesaran (2007) tarafından sunulan kritik değerler ile karşılaştırılarak her bir yatay kesite ait serinin birim kök içerip içermediğine karar verilir. Panel veri setinin durağan olup olmadığını test etmek için CADF istatistiklerinin ortalaması (2)'deki eşitlik gibi alınır. Elde edilen değer, kesit açısından genişletilmiş IPS (Cross-sectionally augmented IPS-CIPS) test istatistiğidir.

$$CIPS = N^{-1} \sum_{i=1}^N CADF_i \sim N(0,1) \quad (2)$$

Elde edilen bu CIPS değerleri Pesaran (2007)'de verilen kritik değerlerle karşılaştırılarak panel veri setinde durağanlık sınaması yapılmaktadır. Tablo 3'te E7 ve G7 ülkelerinin cari açık serisine ait birim kök sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3. CADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Test İstatistiği	Kritik Değerler		
		%10	%5	%1
E7_cab/gdp	-2.23	-4.35	-3.43	-3.00
G7_cab/gdp	-1.501	-4.35	-3.43	-3.00

Not: Gecikme uzunlukları maksimum 4 olarak alınmıştır. ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Bulgular, cari açık serisinin E7 ve G7 ülkelerinde durağan olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla bu sonuç incelenen dönemde E7 ve G7 ülkelerinde cari açığın sürdürülemez olduğu şeklinde yorumlanabilir. Çalışmada hem yapısal kırılmaları hem de yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Panel KPSS (PANKPSS) birim kök testinden de yararlanılmıştır. Bu test ele alınan değişkenlerde çoklu kırılmaya izin vermektedir. Bu sayede her bir birim için farklı tarihlerde ve farklı sayılarda yapısal kırılma tespit edilebilmektedir. Bu testte yokluk hipotezi durağanlığı sınanmaktadır. PANKPSS testinde dikkate alınan model aşağıdaki gibidir:

$$y_{it} = \beta_{it} + \delta_{it} + u_{it} \quad (3)$$

Burada,

$$\beta_{it} = \sum_{k=1}^{m_i} \varphi_{ik} D(T_{bk}^i)_t + \sum_{k=1}^{m_i} \theta_{ik} DU_{ikt} + \beta_{it-1} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

$\varepsilon_{it} \sim i.i.d. (0, \sigma_{\varepsilon_i}^2)$ ve $\beta_{i0} = \beta_i$ olup bir sabittir. (4) numaralı denklemin kukla değişkenleri ise T_{bk}^i i'nci birim için k'nci kırılma tarihi olmak üzere şu şekilde tanımlanmaktadır:

$$D(T_{bk}^i)_t = \begin{cases} 1, & t = T_{bk}^i + 1 \\ 0, & \text{diğer} \end{cases} \quad (5)$$

$$DU_{ikt} = \begin{cases} 1, & t > T_{bk}^i \\ 0, & \text{diğer} \end{cases} \quad (6)$$

Modelde k kırılma sayısıdır. $k = 1, 2, \dots, m$ olup maksimum 5 kırılmaya izin verilmektedir. Ancak bu çalışmada maksimum 2 kırılmaya izin verilmiştir. Testin yokluk hipotezi “seri durağandır [$H_0: \sigma_{\varepsilon_i}^2 = 0$]” iken alternatif hipotez “seri durağan değildir [$H_A: \sigma_{\varepsilon_i}^2 > 0$]” şeklindedir. Bu hipotezler altında (3) numaralı denklem (7) numaralı denklemdeki gibi yeniden yazılabilir:

$$y_{it} = \beta + \sum_{k=1}^{m_i} \varphi_{ik} DU_{ikt} + \sum_{k=1}^{m_i} \theta_{ik} DT_{ikt}^* + \delta_i t + u_{it} \quad (7)$$

Burada $t > T_{bk}^i$ için $DT_{ikt}^* = t - T_{bk}^i$ iken, diğer durumlar için 0 değerini almaktadır. Modeldeki φ_i ve θ_i ise, yapısal kırılmaların her bir seri üzerindeki etkilerini ölçmektedir. $H_0: \sigma_{\varepsilon_i}^2 = 0$ şeklinde temsil edilen durağanlık hipotezi, LM istatistiği ile sınanmaktadır.

$$LM_{hom}(\lambda) = N^{-1} \sum_{i=1}^N \left(\hat{\omega}^{-2} T^{-2} \sum_{t=1}^T S_{it}^2 \right) \quad (8)$$

Uzun dönem varyansın sabit kabul edildiği varsayımı altında denklemde yer alan $\hat{\omega}_i^2$, u_{it} 'nin uzun dönem varyansının tutarlı bir tahmincisidir. Ayrıca $S_{it} = \sum_{j=1}^t \hat{u}_{ij}$ ve $N^{-1} \sum_{i=1}^N \hat{\omega}_i^2$, $\hat{\omega}_i^2 = \lim_{T \rightarrow \infty} T^{-1} S_{i,T}^2$ 'dir. LM istatistiğinin kırılma tarihlerine bağlı olduğunu ifade eden λ ise, her bir yatay kesit birimi için şöyle tanımlanmaktadır:

$$\lambda_i = (\lambda_{i,1}, \dots, \lambda_{i,m_i})^t = (T_{b,1}^i/T, \dots, T_{b,m_i}^i/T)' \quad (9)$$

Uzun dönem varyansın yatay kesit birimleri arasında değişmesine izin verilmesi durumunda ise LM istatistiği aşağıdaki gibi olacaktır.

$$LM_{het}(\lambda) = N^{-1} \sum_{i=1}^N \left(\hat{\omega}_i^{-2} T^{-2} \sum_{t=1}^T S_{it}^2 \right) \quad (10)$$

LM istatistiklerini standartlaştırırsak:

$$Z(\lambda) = \frac{\sqrt{N}(LM(\lambda) - \bar{\xi})}{\bar{\zeta}} \sim N(0,1) \quad (11)$$

LM testi, zaman ve kesit boyutu sonsuza gittiği için standart normal dağılım göstermektedir. Denklemde yer alan $\bar{\xi}$ ve $\bar{\zeta}$ ise, beklenen değer ve varyansların her bir yatay kesit için aritmetik ortalamasıdır.

PANKPSS birim kök testinden elde edilen bulgular Tablo 4’te özetlenmiştir. Tablonun E7 Panel bölümündeki sonuçlar, sabit terimli model için yapısal kırılmaları dikkate alan bireysel PANKPSS test sonuçlarını göstermektedir. Elde edilen bulgular, her bir ülke için bireysel durağanlık hipotezinin yani yokluk hipotezinin reddedilemeyeceğini göstermektedir.

Tablo 4: E7 Ülkelerinde PANKPSS Birim Kök Testi Sonuçları

E7 Panel: Yapısal Kırılma Tarihleri ve Bireysel KPSS Sınaması Sonuçları							
Ülkeler	KPSS Test İstatistiği	M	TB1	TB2	Kritik değerler (%)		
					90	95	99
Brezilya	0.063	2	2002	2007	0.251	0.281	0.400
Çin	0.104	2	2004	2008	0.169	0.205	0.394
Endonezya	0.457	2	1998	2011	0.661	1.006	2.018
Meksika	0.218	2	2002	2011	0.422	0.582	0.996
Rusya	0.991***	2	1998	2006	0.548	0.708	1.153
Türkiye	0.066	2	2002	2005	0.550	0.873	1.922
Hindistan	0.299	2	2007	2013	0.574	0.815	1.521
E7 panel: Panel Birim Kök Sınaması Sonuçları ve Bootstrapt Kritik Değerleri							
Model		Test İstatistiği	Boostrapt Kritik Değerler (%)				
			90	95	99		
LM(λ)(hom)		6.636	7.673	8.794	11.511		
LM(λ)(het)		12.458	14.896	18.623	29.606		

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. Bootstrap kritik değerleri 10000 tekrarlı bootstrap dağılımından elde edilmiştir.

Tablo 3’de E7 ülkeleri için oluşturulan panel veri seti için elde edilen bulgular sunulmaktadır. PANKPSS testinden elde edilen test istatistiği Bootstrapt kritik değerleri ile karşılaştırılmıştır. Bu çerçevede, hem homojen hem de heterojen panelden elde edilen bulgular, E7 ülkelerinde cari açık serisinin durağan olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla yapısal kırılmalar altında ilgili ülkelerde cari açığın sürdürülebilir olduğu söylenebilir. Bireysel PANKPSS sonuçlarına bakıldığında

ise elde edilen bulgular, Rusya dışındaki diğer E7 ülkelerinde cari açık serisinin durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 5: G7 ülkelerinde PANKPSS Birim Kök Testi Sonuçları

G7 Panel: Yapısal Kırılma Tarihleri ve Bireysel KPSS Sınaması Sonuçları							
Ülkeler	KPSS Test İstatistiği	B	TB1	TB2	Kritik değerler (%)		
					90	95	99
Almanya	2.705***	2	2003	2011	0.780	1.130	2.214
Japonya	0.281	2	2011	2014	0.662	0.933	1.631
İtalya	0.123	2	2001	2012	0.636	0.952	1.963
Fransa	0.123	2	1999	2004	0.543	0.827	1.675
Kanada	0.174	2	1999	2008	0.556	0.856	1.638
ABD	0.299	2	1999	2008	0.563	0.826	1.621
İngiltere	0.073	2	1998	2011	0.546	0.817	1.621
E7 panel: Panel Birim Kök Sınaması Sonuçları ve Bootstrap Kritik Değerleri							
Model		Test İstatistiği	Bootstrap Kritik Değerler (%)				
			90	95	99		
<i>LM</i>(λ)(<i>hom</i>)		5.654	7.928	9.478	13.827		
<i>LM</i>(λ)(<i>het</i>)		26.361***	20.834	26.181	39.968		

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. Bootstrap kritik değerleri 10000 tekrarlı bootstrap dağılımından elde edilmiştir.

Tablo 5’te G7 ülkeleri için oluşturulan panel veri seti için elde edilen bulgular sunulmaktadır. PANKPSS testinden elde edilen test istatistiği Bootstrap kritik değerleri ile karşılaştırılmıştır. Bu çerçevede, hem homojen hem de heterojen pannelen elde edilen bulgular, G7 ülkelerinde cari açık serisinin durağan olduğunu göstermektedir. Bireysel PANKPSS sonuçlarına bakıldığında ise elde edilen bulgular, Almanya dışındaki diğer G7 ülkelerinde cari açık serisinin durağan olduğunu dolayısıyla cari açığın sürdürülebilir olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Bugün özellikle Avrupa Birliği ve ABD başta olmak üzere dünya genelinde artan borç stoku, dünya ekonomik büyüme hızındaki düşme, talepteki daralma, finansal kırılganlık, politik riskler, göç, adaletsiz gelir dağılımı dünya ticaretinde belirsizliği arttıran en önemli sebepler olmuştur. 2010 yılında ilk hamlesinin gerçekleştiği ticaret savaşları dünya ticaret belirsizliğini arttırmıştır. Cari açık sorununun gümrük tarifelerini arttırmak, ambargo koymak gibi korumacı politikalarla

çözümlemeye çalışmak küresel ticaretin belirsizleşmesine yol açarak, dünya ekonomisinin büyümesinin önünde bir engel oluşturmaktadır. Sürdürülemeyen cari açık sorununun ticaret savaşlarını başlatıcı etkisinin, ticaretin dünya dengelerini değiştirerek dünyada yol açtığı yapısal dönüşüm açısından bu soruna yaklaşma gereği ortaya çıkmıştır. ABD ve Çin arasında ticaret üzerinden karşılıklı meydan okuma şeklinde başlayan ticaret savaşları giderek çemberini genişleterek Meksika, Kanada ve bazı AB ülkelerine de kapsayınca küresel kurallı ticaret düzeni zarar görmüştür. Özellikle dünyada oluşan E7 ve G7 yapısı ticaret savaşının neresinde ve bu savaşın hangi aktörü olduğu önem kazanmıştır.

Sürdürülemeyen cari açık sorunu sürdürülemeyen borçlanma politikasının yansımaları olması açısından, ABD için artan dış borç stoku paralelinde giderek artan cari açık borçların ödenebilme kabiliyeti açısından tehdit oluşturarak ticaret savaşını başlatan itici güç olmuştur. Bu bağlamda bu çalışmada E7 ve G7 ülkelerinde cari açığın sürdürülebilir olup olmadığı araştırılarak ticaret savaşlarını başlatıcı etkisine dikkat çekmek istenmiştir.

Çalışmada cari açıkların sürdürülebilirliği 1996-2018 dönemi için yıllık veriler kullanılarak, Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CADF ve Carrion-i-Silvestre vd. (2005) tarafından geliştirilen ve yapısal kırılmaları dikkate alan panel KPSS (PANKPSS) birim kök testleri ile ampirik olarak test edilmiştir. Bu amaçla cari açık göstergesi olarak her bir ülke için cari açığın, GSYH'ye oranı kullanılmıştır. Yapılan analizlerden elde edilen bulgularda incelenen dönemde, CADF birim kök testi sonuçlarına göre E7 ve G7 ülkelerinde cari açık serisinin durağan olmadığı ve dolayısıyla cari açığın sürdürülemez olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç ticaret savaşlarını başlatan sürdürülemeyen cari açık sorununa işaret etmektedir. PANKPSS sonuçları ise yapısal kırılmaların varlığı altında, Rusya dışındaki E7 ülkelerinde ve Almanya dışındaki G7 ülkelerinde cari açık serisinin durağan olduğu, dolayısıyla cari açığın Rusya ve Almanya dışındaki ülkelerde sürdürülebilir olduğuna işaret etmektedir. Bu sonuca göre ekonomik krizler, olağanüstü durumlar vs. dikkate alan yapısal kırılmalar altında sürdürülebilirlik göstergesinin varlığı krizlerin cari açıkların sürdürülebilirliğini olumsuz etkilediğini düşündürmektedir. Bu durum krizlerin ticareti zayıflatarak cari açık sorunu üzerinden ticaret savaşlarını başlatıcı etkiyi ortaya çıkardığı şeklinde yorumlanabilir.

KAYNAKÇA

- Andre, C., Balcilar, M., Chang, T., Gil-Alana, L. A., & Gupta, R. (2018). “Current account sustainability in G7 and BRICS: Evidence from a long-memory model with structural breaks.” *The Journal of International Trade & Economic Development*, 27(6), 638-654.
- Apergis, N., Katrakilidis, K.P. & Tabakis, N.M. (2000) “Current account deficit sustainability: The case of Greece”, *Applied Economics Letters*, 7:9.
- Baharumshah, Ahmad Zubaidi, Evan Lau and Stilianos Fountas (2003), “On The Sustainability Of Current Account Deficits: Evidence From Four ASEAN Countries”, *Journal Of Asian Economics*,14, 465-48.
- Breusch, Trevor, S. ve Pagan, Adrian, R. (1980), “The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics,” *The Review of Economic*.
- Brown, C P and E Y Zhang (2019), “Trump’s Latest Trade War Escalation Will Push Average Tariffs Above 20 Percent,” Peterson Institute, 6 August.
- Ceylan, R. (2018). “Kırılgan Beşlide Cari Açıkların Sürdürülebilirliği: Doğrusal Olmayan Birim Kök Testleri İle Kanıtlar. *Ege Akademik Bakis*, 18(1), 121-134.
- Chen, S., (2011a). “Current Account Deficits and Sustainability: Evidence from The OECD Countries”, *Economic Modelling*, Vol:28, p.1455-1464.
- Chen-Yin K., (2016). “Sustainability of Current Accounts: evidence from the quantile unit-root test”, *Applied Economics Letters*, 23:10, 747-755.
- Çil, A. B. (2015). “Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliğinin Çoklu Yapısal Kırılgan Eşbütünleşme Yöntemi ile Sınanması”. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 135-149.
- Demir, M. A. (2019). “Yapısal Kırılgan Birim Kök Testleri Çerçevesinde Türkiye İçin Cari Açık Sürdürülebilirliği.” *Third Sector Social Economic Review*, 54(1), 261-273.
- Drikmaat Olav (2018) The Real Reason Behind the U.S. Trade Deficit (and Why Trump’s Trade War Is Insane). *Mises Institute Researches*. <https://mises.org/wire/real-reason-behind-us-trade-deficit-and-why-trump%E2%80%99s-trade-war-insane>.
- Göçer, İ. (2011) “Türkiye Ödemeler Bilançosu Dengesinin Sürdürülebilirliği: Sınır Testi Yaklaşımı” *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:29.

- Holmes, M.J., Panagiotidis, T. & Sharma, A. (2011) "The Sustainability Of India's Current Account" *Applied Economics*, 43, 219–229.
- Husted, S. (1992) The Emerging U.S. Current Account Deficit in the 1980s: A Cointegration Analysis, *The Review of Economics and Statistics*, 74, 159-166.
- Macleod Alasdair (2009) The Risk of Trump's Trade War Is More Than Just Higher Prices. *Mises Institute Researches*. <https://mises.org/wire/risk-trumps-trade-war-more-just-higher-prices>
- Mann, C., (2002) Perspectives on the US current account deficit and sustainability, *Journal of Economic Perspectives*, 16, 131-152.
- Milesi-Ferretti, G. M. ve Razin, A. (1996). "Sustainability Of Persistent Current Account Deficits", www.nber.org/papers/w5467 (E.T. 16.06.2012).
- Obstfeld, Maurice and Kenneth Rogoff (1996), *Foundations Of International Macroeconomics*, MIT Press.
- Peker, O. (2009), "Türkiye'deki Cari Açık Sürdürülebilir mi? Ekonometrik Bir Analiz", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 164-174.
- Pesaran Hashem, M. (2004), "General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels," *Cambridge Working Papers in Economics*, No 435.
- Pesaran, M. Hashem (2007), "A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence," *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), s. 265-312.
- Pesaran, M. Hashem., Ullah, Aman., ve Yamagata, Takashi (2008), "A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence," *The Econometrics Journal*, 11(1), s. 105-127.
- Schwartz, A. (2003) Interpreting the US current account deficit, manuscript prepared for the Shadow, Open Market Committee meeting, November 9-10.
- Takeuchi, F. (2010). "US external debt sustainability revisited: Bayesian analysis of extended Markov switching unit root test". *Japan and the World Economy*, 22(2), 98-106.
- Togan, S. Ve H. Ersel (2005), "Current Account Sustainability: The Case of Turkey", *AB'ye Katılım Sürecinde Makroekonomik Politikalar Konferansı*, Ankara, 6-7 Mayıs 2005.

- Wu, Jyh-Lin, Show-Lin Chen and Hsiu-Yun Lee (2001), “Are Current Account Deficits Sustainable? Evidence From Panel Cointegration”, *Economic Letters*, 72, 219-224.
- Yalçınkaya, Ö., Daştan, M., & Karabulut, K. “Türkiye Ekonomisinde Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği: Dönemsel ve Yapısal Kırılmalı Bir Zaman Serisi Analizi (1984Q1-2017Q4)”. *Journal of Life Economics*, 5(4), 1-22.
- Yamak, R. Ve Korkmaz, A. (2007) “Türk Cari İşlemler Açığı Sürdürülebilir mi? Ekonometrik Bir Yaklaşım” *Bankacılar Dergisi*, Sayı 60.
- Yücel, F., ve Yanar, R. (2005). “Türkiye’de Cari İşlem Açıkları Sürdürülebilir Mi? Zaman Serileri Perspektifinden Bir Bakış”. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 14, Sayı 2, s.483-492.

8. BÖLÜM

KÜRESEL TİCARET SAVAŞLARI VE ÇOK ULUSLU FİRMALAR

Prof. Dr. Fatih MANGIR
Selçuk Üniversitesi
fmangir@selcuk.edu.tr

Doç. Dr. Burcu GÜVENEK
Selçuk Üniversitesi
burcuguenek@selcuk.edu.tr

Prof. Dr. Zeynep KARAÇOR
Selçuk Üniversitesi
zkaracor@selcuk.edu.tr

Zehra Feryal ALLAHVERDİ
feryalallahverdi@gmail.com

ÖZET

Merkantilizmden bu yana ülkeler korumacılık politikalarına yer vermiş, bazı dönemlerde serbestleşme politikaları uygulansa da genel olarak ticaret savaşlarını başlatan korumacılık önlemleri ekonomide önemli bir yer almıştır. Özellikle savaş ve kriz dönemlerinde ülkelerin korumacı politikalar uygulama eğilimini arttırdıkları görülmektedir. Bununla birlikte savaş ve kriz dönemlerinden sonra yavaşlayan dünya ticaretini hızlandırmak ve ülkelerin refahlarını sağlamak için serbestleşme politikalarına yer verilmiştir. Küresel akımlarla oluşan küresel piyasalarda önemli bir yer edinen çok uluslu firmaların ise karşılıklı korumacılık önlemleriyle oluşan ticaret savaşlarındaki önemi büyüktür. Ülkeler çok uluslu firmaların pazar payını arttırmak için destekleyici ve koruyucu önlemler alır. Çok uluslu firmaların pazar payını arttırmak ve yeni ekonomide rekabet üstünlüğü sağlamak için daha fazla AR-GE yatırımı yapmaları zorunluluk haline gelmiştir. Dünya genelinde en çok gelir elde eden firmalara bakıldığında bu firmaların aynı zamanda AR-GE harcamalarına en çok yatırım yapan firmalardan oluştuğunu görülmektedir. Mutlak ve Karşılaştırmalı Üstünlüklerin bahsettiği ülkelerin sahip olduğu faktörler, verimlilik ve teknolojiadaki farklılıklar yerine yeni ekonomide yaratılmış faktörler söz konusudur. Bilgi ve teknolojinin ön planda olduğu yeni ekonomide başarılı olabilmek için firmalar faaliyetlerinin her alanında yenilik yaparak rekabet avantajı sağlamaktadır. Küreselleşme olgusu ve bilgi teknolojileri ile artan uluslararası rekabet çokuluslu firmaları stratejik ticaret savaşlarına yöneltmiştir.

Anahtar Sözcükler: Ticaret Savaşları, Korumacılık, Çok Uluslu Firmalar

ABSTRACT

Since Mercantilism, countries have included protectionism policies, and although liberalization policies have been implemented in some periods, protectionist measures that start trade wars, in general, have taken an important place in the economy. Especially in times of war and crisis, countries seem to have increased their tendency to implement protectionist policies. However, liberalization policies have been included to accelerate world trade, which has slowed after periods of war and crisis and to ensure the welfare of countries. Multinational companies, which have an important place in global markets formed by global flows, have great importance in trade battles with mutual protectionism measures. Countries take supportive and protective measures to increase the market share of multinational companies. It has become imperative for multinational

companies to invest more R&D to increase their market share and gain a competitive advantage in the new economy. Looking at the companies that generate the most revenue sourcing in the world, it is seen that these firms are also the companies that invest the most in R&D expenditures. Instead of the factors that the countries mentioned by absolute and comparative advantage, differences in productivity and technology, there are factors created in the new economy. To be successful in the new economy where knowledge and technology are at the forefront, companies provide a competitive advantage by innovating in all areas of their activities. The phenomenon of globalization and the increasing international competition with information technologies have led multinationals to strategic trade wars.

Key Words: Trade Wars, Trade Protectionism, Multinational Companies

GİRİŞ

Ticaret savaşlarının hız kazandığı dönemlerden biri de 1929 Büyük Buhran yıllarıdır. Büyük Buhranla birlikte ülkeler tekrardan, kendi üreticilerini her türlü dış rekabetten korumak için yoğun korumacılık önlemleri almıştır. Geleneksel korumacılık ve yeni ekonomi ile birlikte ortaya çıkan modern korumacılık yöntemleriyle ülkeler birbirine karşı korumacı önlemler uygulamışlar ve bu önlemler diğer ülkenin karşılık vermesiyle ticaret savaşlarına dönüşmüştür. Ekonomi tarihine bakıldığında ülkelerin bazı dönemlerde korumacı bazı dönemlerde serbestleşme yanlısı tutumlar sergiledikleri görülmektedir. Özellikle savaş dönemlerinde hükümetler yoğun korumacı politikalar izlemişler ve bu korumacı politikalar dünya ticaretini yavaşlatmıştır.

Yukarıda bahsedilenlerin tersine, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrasında özellikle sanayileşmiş ülkelerin daha çok serbestleşme politikaları izledikleri de görülmektedir. Nitekim ABD İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra serbestleşme politikalarına ağırlık vermiş, IMF, Dünya Bankası ve GATT gibi oluşumlarda öncü rol oynamıştır. GATT ve sonrasında kapsamı genişletilerek kurulan Dünya Ticaret Örgütü uluslararası ticareti kısıtlayan önlemleri ortadan kaldırarak küresel ticaret hacminde artışı sağlamayı amaç edinmişse de alternatif koruma önlemleri alan ülkeler olmuştur. 2008 küresel finans krizinden sonra ABD'nin başlattığı korumacılık politikaları diğer ülkelerde de etkisini göstermiştir. G-20 ülkeleri arasında aldığı önlemlerle ilk sırayı yine ABD almıştır. Küreselleşmenin

etkisiyle çok uluslu firmaların ekonomideki rolü ve ağırlığı da artmıştır. Değişen ekonomi yapısı ile birlikte rekabet avantajına dönüşen yeni ekonomide bilgi, ürün farklılaştırması ve bunun sağlanabilmesi için yapılan AR-GE çalışmalarının oldukça büyük bir öneme sahip olması nedeniyle hükümetler ve firmalar küresel piyasalarda tutunabilmek ve gelişebilmek adına yeni düzene ayak uydurmak zorundadır. Dolayısıyla yapacakları AR-GE ve inovasyon çalışmaları, rekabet avantajını elinde tutmak isteyen çok uluslu firmalar ve hükümetler için büyük önem taşımaktadır. Dünyada en yüksek gelir elde eden firmalara bakıldığında bu firmaların AR-GE'ye yatırım yapan, patent başvurularında başı çeken ülkeler olduğunu görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, ticaret savaşlarına tarihsel bir bakış açısıyla yaklaşarak çok uluslu firmaların bu savaşlarda ne kadar etkin olduğunu göstermek ve böylece rekabet avantajı sağlamak isteyen firmaların AR-GE ve inovasyon yatırımlarına önem verdikleri takdirde uluslararası piyasalarda önemli bir paya sahip olabilmelerini göstermektir.

Bu çalışmada ilk bölümde Korumacılık ve Tarihsel Gelişimi anlatılacak, Merkantilizmden başlayarak korumacılık yöntemleri ve küreselleşmenin getirdiği serbestleşme hareketleri GATT ve Dünya Ticaret Örgütü çerçevesinde aktarılacaktır. İkinci bölüm Ticaret Savaşları'nın anlatıldığı bölümdür ve bu bölümde ticaret savaşı kavramına yer verilerek ülkelerin birbirine karşılıklı olarak uyguladıkları korumacı önlemler alındıkları dönem itibarıyla açıklanacaktır. Üçüncü bölümde mutlak ve karşılaştırmalı üstünlükten rekabet avantajına geçiş süreci ve çok uluslu firmaların rolü anlatılacaktır.

1. KORUMACILIK VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Geçmiş 16. yüzyıl merkantilizme dayanan korumacılık uygulamaları dünyada dönem dönem başvurulan iktisat politikası tercihidir. Merkantilizm uluslararası ticarete devlet kontrolünün olması gerektiğini, bir ülkenin zenginliğinin kaynağını o ülkenin sahip olduğu kıymetli madenlerin belirlediğini ve bunu sağlamak için ihracatın teşvik edilirken ithalatın kısıtlanması gerektiğini savunan bir görüştür. Dolayısıyla bir ülke bu zenginliğe sahip olmak istiyorsa, kıymetli madenlerini arttırmak istiyorsa sürekli dış ticaret fazlası vermeli ve devlet bunun için gerekli tedbirleri almak suretiyle ekonomiye müdahale etmelidir. Merkantilistler

serbest ticarete karşı korumacılığı şiddetli bir şekilde savundukları için merkantilizmi uygulayan ülkelerde kullanılan uluslararası ticaret politikaları araçlarından olan gümrük vergileri gibi araçlar korumacı bir nitelik kazanmıştır. Avrupa'da Fransa 1567'de Lyon tekstilde, dış rekabete karşı korumak ve kalkındırmak için gümrük vergisi uygulamasına gitmiştir ve bu anlamda Fransa ilk korumacı gümrük vergisi uygulayan ülke olarak korumacılık tarihinde yerini almıştır (Tuncer, 1994: 244).

1929 Büyük Buhran yılları da yoğun olarak korumacılık politikalarının uygulandığı yıllardır. 1. Dünya Savaşı dünyadaki ekonomik sistemin sarsılmasına sebep olmuş ekonomik kriz ve bu krizin etkileri uzun süreli ve derinden hissedilmiştir. Tüm ekonomileri etkileyen ağır bir kriz sürecine giren ülkeler tekrar korumacılık politikalarına yönelerek kriz sürecinde ekonomilerini korumaya almaya çalışmıştır. 1930 yılında Smoot-Hawley Tarif Anlaşması ABD tarafından kullanılan ilk korumacı harekettir ve bu anlaşma ile tarife oranları ortalama %52 artarak 20000 tane ithal mal fiyatı yükselmiştir (Mangır, 2012:103).

Bu dönemlerde korumacılıkta kullanılan yöntemler klasik-geleneksel olarak adlandırılan gümrük tarifeleri, kotalar, ithalat yasakları gibi yöntemlerden oluşmaktaydı. Daha sonra geleneksel yöntemlere yenileri eklenerek yeni korumacılık yöntemleri olarak adlandırılmış böylece kullanılan korumacı politikalar geleneksel ve yeni-modern olarak iki yapıda değerlendirilmiştir.

1970'lere kadar kullanılan geleneksel yöntemlere yenileri eklenerek yeni korumacı yöntemler oluşturulmuş ve kullanılmıştır. Geleneksel olarak dış ticarete kullanılan korumacılık; ulusal savunma, genç endüstrilerin korunması, dampainge karşı korunma gibi sebeplerden oluşurken yeni korumacılıkta ticarete yapısal değişiklikler, istihdamı koruma, bazı grupların gelirlerini korumak (özellikle sanayileşmiş ülkelerdeki tarım sektörlerini korumak için yapılır), anahtar endüstrileri korumak, ileri teknoloji endüstrilerini korumak, yabancı pazarları açmak için korumacılığı kullanmak gibi sebepler söz konusudur (Eker, 1993: 34-39).

Tablo 1: Korumacılık Politika ve Yöntemleri

Geleneksel - Klasik Yöntemler	Yeni - Modern Yöntemler
1. Gümrük Vergileri a) İthalat Vergileri b) İhracat Vergileri 2. Eş Etkili Vergiler (Gümrük vergilerine benzer veya değişen vergiler şeklinde) 3. Miktar Kısıtlamaları (Kotalar) a) İthal Kotaları b) İhracat Kotaları 4. İthalat Yasakları 5. Dış Ticaretin Devletleştirilmesi	1. Yardımlar (Sübvansiyonlar) 2. Tarife Dışı Engeller (Non –tariff barriers) a) Standartlar Koyma b) İhale Kuralları c) İdari Tedbirler 3. Gönüllü İhracat Kısıtlaması 4. İthalatın Gönüllü Arttırılması 5. Anti-Damping Uygulama 6. Anti-Sübvansiyon Uygulama 7. AR-GE: Araştırma – geliştirme 8. Gümrük Birliği

Kaynak: Tuncer, 1994: 244-245.

Geleneksel korumacılık politika ve yöntemleri vergileri temel politika olarak alırken, yeni-modern yöntemler ise sübvansiyon, tarife dışı engeller, kısıtlamalar, anti-damping, AR-GE ve gümrük birliği politikalarından oluşmaktadır. Özellikle yeni ekonomi politikaların belirlenmesinde küreselleşme ve bilgi ekonomisinin getirdiği artan rekabet şartlarının etkisi görülmektedir.

1929 Büyük Buhran yıllarında yoğun olarak uygulanan korumacılık politikaları, ikinci dünya savaşı sonrasında yerini serbestleşmeye bırakmış, küreselleşmenin getirdiği yoğun rekabet ortamında firmalar dışa açılmayla birlikte pazar payını koruyabilmek ve değişen dünya şartlarına uymak zorunda kalmıştır. Adam Smith ve David Ricardo'nun merkantilizmin temellerine meydan okuyuşundan itibaren ticari politika teorileri, serbest ticaret ve korumacılık esasları tartışmalarına neden olmuştur (Milner and Yoffie, 1989: 239). Merkantilizmden başlayarak korumacılığı savunan ve eleştiren düşünceler olduğu gibi serbest ticareti savunan ve eleştiren düşüncelerde ekonomi tarihinde yerini almıştır.

İkinci dünya savaşından sonra serbestleşmeyle arka plana itilen korumacı politikalar 1970'te tekrar kullanılmaya başlanmış, 1970-1980 arası yeni korumacılık şeklinde kendini gösterirken 1980 sonrası küreselleşmenin etkisiyle 2008 küresel finans krizine kadar serbestleşme politikaları uygulanmıştır.

İki dünya savaşı arasında ülkeler yaşadıkları işsizlik, ödemeler dengesi gibi sorunlarla korumacılık yöntemleri altında mücadele etmeye çalıştıkları için yapılan önlemler sadece kendi ülkelerini içine alan ve dünya ticaretini sınırlayan bir şekilde gerçekleşmiştir. Ancak bu, ülkeler arasında ticaret işbirliğinin azalmasına sebep olmuş ve dünya refahına olumsuz etkilerde bulunan bir seçim olmuştur. Ayrıca sanayide gelişmiş batılı ülkeler, özellikle savaştan çokta etkilenmeyen ABD, ürettikleri ürünlerin dışa satışını gerçekleştirmek istediklerinden ve ekonomilerindeki gelişmeyi uluslararası ticaretle sağlayacaklarını düşündüklerinden bu korumacılık politikalarına değil serbestleşme politikalarına geçişin savunucusu olmuştur. Bu dönemde 1944 yılında Bretton Woods'ta yapılan konferans sonucunda IMF ve Dünya Bankası kurulmuştur. IMF ve Dünya Bankası finansal yapıdan dünya entegrasyonunu kapsarken GATT ise entegrasyonun ticari serbestleşme ayağını oluşturmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ticaretin serbestleştirilmesi için 30 Ekim 1947'de imzalanıp 1948'de yürürlüğe giren Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ve 1 Ocak 1995'te kurulan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) uluslararası ticaretin serbestleşmesi ile ilgili atılan en önemli adımlar olmuştur. 1947 yılından başlayarak gerçekleştirilen sekiz tur sonrasında dünya ticaretindeki tarife engelleri büyük ölçüde azaltılmıştır (Özer, 2001: 66).

1995'te Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulmasına kadar faaliyet gösteren GATT'ın benimsediği bazı temel ilkeler bulunmaktadır. Bu ilkeler dünya ticaretinin önündeki engelleri kaldırmaya ve düzenlemeye yönelik olarak alınmıştır.

- En Çok Kayırılan Ülke Kuralı: Bir ülkenin uyguladığı herhangi bir tarife indiriminden birliğe bağlı tüm ülkelerin faydalanmasından bahseder. Üye ülkeler arasında ticaret ayırımı yapmadan bir ülkeye uygulanan avantajdan diğer üye ülkeler de şartsız olarak faydalanmalıdır (Oğuz, 2004: 27).
- Koruma aracı olarak kotalardan ziyade gümrük tarifelerinin kullanılması: Tarifelerin daha şeffaf ve piyasa işleyişine daha uygun araçlar olarak sayılmasından dolayı eğer bir koruma aracı kullanılacaksa kota yerine gümrük tarifesi kullanılmalıdır (Eker, 1993: 10).
- Ulusal Muamele Kuralı: İç pazara yönelik uygulanan düzenlemelerden yerli mal ve ithal mal açısından herhangi bir ayırım yapılmamasını yani

yerli mallara uygulanacak düzenlemelerin ithal mallarına da uygulanması gerekliliğini ortaya koymaktadır (GİB, 2009: 6).

- Üye ülkeler arasındaki ticaret anlaşmazlıklarında arabuluculuk görevi: Üyeler arasındaki anlaşmazlıklara, bu anlaşmazlıklar dünya ticaretini olumsuz etkilemeden GATT'ın arabuluculuk göreviyle müdahale etmesi ve böylece anlaşmazlıkların giderilmesi hedeflenmektedir

1 Ocak 1995'te kurulan Dünya Ticaret Örgütü ise GATT'ın kapsamına almayarak istisna tuttuğu hizmet ticareti, tarımda tarife alma ve fikri mülkiyet korumasını da sisteme dahil etmiş ve GATT'tan daha kapsayıcı bir yapı oluşturmuştur. Dünya Ticaret Örgütü'nde Anlaşmazlıkların Halli Mekanizmasının işleyişi GATT'ın çözüm mekanizmasından daha hızlı ve daha etkin bir çözüm oluşturmaktadır. Bunun sebebi GATT döneminde bir üyenin kararı bloke etme hakkı bulunurken DTÖ'de bu kararların oybirliği ile reddetme gerekliliğidir (GİB, 2009: 10). Ayrıca Dünya Ticaret Örgütü'nün ülkeleri birbirlerine ve kendilerine zarar verecek ticaret politikalarını engellemek gibi kurumsal bir rolü vardır (Deardorff and Stern, 2000: 23).

Dünya Ticaret Örgütü ve GATT'ın amacı, uluslararası ticareti kısıtlayan önlemlerin ortadan kaldırılarak küresel ticaret hacminde artışın sağlanması ve serbest ticareti ülkelere benimsetmek olmuştur ancak dış ticarete korumacı politikaları benimseyen ülkeler tarife dışı önlemler gibi alternatif korunma önlemleri almak istemişlerdir (Elitaş ve Şeker, 2017: 52). İkinci dünya savaşından sonra serbestleşmenin hızla gerçekleşmesi için IMF, Dünya Bankası ve GATT gibi kuruluşların oluşumuna katkı sağlayan ABD bu kez 2008 küresel finans kriziyle korumacılığın öncüsü olmuştur. 2008, küresel finans krizinin, kur savaşlarının ve yeni korumacılığın görüldüğü yıllardır. ABD'nin başlattığı korumacı politikalar karşılıklı misillemeyle ticaret savaşlarına dönmüştür.

2. TİCARET SAVAŞLARI

Stratejik ticaret savaşı terimi, içerisinde hem geleneksel hem de yeni korumacılık yöntemlerini barındıran, dolayısıyla rekabet avantajının içinde yoğun olarak bulunduğu ve bu avantajların yeri geldiğinde ülkenin üreticilerinin, sanayisinin, finans sisteminin korunması ve daha pek çok ekonomik, siyasi, sosyal

sebepler gösterilerek ülkelerin karşılıklı misillemelerine dayanan ekonomik bir savaşa dönüşebilen bir terimdir.

Kalaycıoğlu'na (2017) göre ticaret savaşı dar anlamda; iki veya daha fazla ülkenin birbirlerine karşı uyguladıkları ticari tarifeler nedeni ile ortaya çıkan anlaşmazlık olarak tanımlanırken Ateş vd. (2018: 8) geniş anlamda ticaret savaşını; uygulanan tarifelerin artırılmasına ek olarak tarife dışı engeller, hatta ekonomik yaptırım ve ekonomik ambargoları içine alan bir kavram olarak tanımlamaktadır.

Ticaret savaşlarının geçmişi 1929 Büyük Buhran yıllarına dayanmaktadır. Büyük buhranla birlikte ülkeler, kendi üreticilerini her türlü dış rekabetten korumak için yoğun korumacılık önlemleri almıştır.

Ulusal hükümetler, uyguladıkları politikaların, diğer ülkelerdeki bireyler ve gruplar üzerindeki etkilerini önemsemediklerinde ticaret savaşları ortaya çıkar ve hükümetler tek taraflı ticari faaliyetlerde bulduklarında, bu önlemler ticari ortaklara zarar veriyorsa o zaman misillemeye de çağrıda bulunmuş olmaktadır (Grossman and Helpman, 1993: 1).

Uluslararası ticaretin günümüzde oligopolistik firmalar tarafından yönlendirilmesi korumacılık teorilerinde devlet müdahalesinin ne kadar önemli olduğunu gösterir, bu teorilerde devlet ülkedeki oligopolistik firmaların uluslararası piyasalarda payını artırmak için destek verir (Kalaycıoğlu, 1991: 19-21). Böylelikle firmaların uluslararası pazarda avantajlı konuma geçmesi sağlanmaktadır. Bu durum devletlerin yoğun korumacı önlemler almasına neden olmaktadır. Özellikle 2008 küresel krizi ve sonrası bu uygulamaların arttığı görülmüştür.

2008'de ABD'de başlayan finansal kriz, dünya çapında finansal kurum ve piyasalara olan güveni sarsarak küresel bir kriz halini almıştır (Çetinkaya, 2011). Dolayısıyla krizin sebebi olarak görülen serbestleşme hareketlerine karşı ABD'nin başlattığı devlet müdahalesi içeren korumacılık müdahaleleri ile diğer ülkelerde de benzer tepkilere sebep olmuştur. ABD Şubat 2009'da İyileşme ve Yeniden Yatırım Kanunu'nu yürürlüğe koymuştur. Bu kanunla birlikte kullanılan Amerika mallarının satın alınması ile ilgili sloganlar iktisadi milliyetçilik kavramını çağrıştırmaktadır. ABD Amerikan tüketicilerine araba almayı düşünüyorlarsa bunun ABD arabası olmasını umduğunu belirtmiştir (Workman, 2009: 22).

Bu çağrı Endonezya’da ‘Endonezya malı satın al’, Avusturya’da ‘Viktorya malı satın al’ ve Hindistan’da ‘Hindistan’da üret’ sloganlarıyla yerli malı kullanılmasıyla ilgili söylemlerle karşılığını bulmuş; Almanya, Fransa ve İngiltere ise otomotiv endüstrisini korumaya yönelik önlemlerini ilan ederek karşılık vermiştir (Ünay ve Dilek, 2018: 21). 2008 krizi sonrası söylenen ‘ABD malı alın’ söylemleri ABD’nin Huawei’ye karşı uyguladığı yaptırımlardan sonra Çin’de yayılan “iPhone alma Huawei al” sloganları ile karşılık bulmuş ve stratejik ticaret savaşları dünya ekonomilerinin gündemini belirler hale gelmiştir.

Dolayısıyla bu dönemde tüm dünyada özellikle otomotiv sektöründe devletlerin yoğun korumacı önlemlerini ve desteklerini görmekteyiz. ABD hükümeti küresel krizden etkilenen ve iflasın eşiğine gelen üç büyük otomotiv üreticisi General Motors, Ford ve Chrysler’i iflastan kurtarmak için General Motors’un %60’ına ortak olmuş, 1 Mayıs 2009’da ABD, General Motors’a 50 milyar dolar destek vermiştir (Yiğenoğlu, 2016: 34). Almanya, Fransa ve İngiltere otomotiv endüstrileri için kurtarma önlemlerini sıralarken; Arjantin, Hindistan ve Endonezya yeni ithalat lisanslama (import licensing) sistemleri başlatmıştır (Yiğenoğlu, 2016: 34). 2018 yılının Ağustos ayında ABD Başkanı Donald Trump Türkiye’den satın alınan çelik ve alüminyumda gümrük vergisinin iki katına çıkarılmasına onay verdiğini açıklamış, gümrük vergisi alüminyumda %20; çelikte de %50’ye çıkartılmış, Türkiye ise; 15 Ağustos 2018 tarihinde yayınlanan Resmi Gazete de ABD menşeli bazı ithal ürünlere %50 ve %100’ den daha fazla ek gümrük vergisi ile yanıt vermiştir (Aytekin ve Uçan, 2018: 858). ABD 23 Mart 2018 tarihinde demir-çelik ithalatına %25, alüminyum ithalatına %10 gümrük vergisi koymuş, bu karara misilleme olarak Çin ve Meksika, Amerikan ürünleri ithalatına 3 milyar dolar, Avrupa Birliği 3.3 milyar dolar, Kanada 12.8 milyar dolar vergi koymuştur (Özkaya vd.,2019: 421-422). Çelik ihracatında 2000 yılından itibaren büyük bir artış kaydeden Çin, 2000 yılında %3.7 olan çelik ihracatını 2016 yılında %17.5’e çıkarmış aynı şekilde % 42’lik bir payla en büyük alüminyum tedarikçisi olan Kanada’dan sonra ikinci sırada yer alarak küresel pazarda alüminyum ihracatında 2000 yılında %1.3’lük bir paya sahipken 2016’da bu payı %12.8’e çıkarmıştır. (Sposi & Viridi, 2018: 2).

Tablo 2: G-20 Ülkelerinde Korumacılık Politikaları (2009-2019)

SIRA	ÜLKE	ALINAN ÖNLEM SAYISI
1	ABD	1765
2	Almanya	1541
3	Hindistan	959
4	Rusya	751
5	Kanada	734
6	Arjantin	731
7	İngiltere	717
8	Brezilya	688
9	İtalya	668
10	Fransa	660
11	Çin	546
12	Japonya	544
13	Endonezya	382
14	Avustralya	331
15	Suudi Arabistan	276
16	Türkiye	239
17	Güney Kore	196
18	Meksika	165

Kaynak: Evenett, S. J. and Fritz, J. (2019). Jaw Jaw not War War Prioritising WTO Reform Options - The 24th Global Trade Alert Report, CEPR Press, Access: <https://www.globaltradealert.org/reports/47>, Date of Access: 20.10.2019

G-20 ülkelerinin 2009-2019 yılları arasında aldıkları korumacı önlemler yukarıdaki tabloda verilmiştir. Aldığı 1765 önlemlerle ABD listede ilk sırada yer almaktadır. Almanya toplamda 1541 önlemlerle 2. sırada, Hindistan 959 önlemlerle 3. sırada yer almıştır. G-20 ülkeleri arasında aldığı önlemlerle ilk sırada yer alan ABD'nin sık sık korumacı politikalara başvurduğunu ve ticaret savaşlarının baş aktörü olduğunu görmekteyiz. Türkiye 2009-2019 yılları arasında 239 önlemlerle 16. sıraya yerleşmiştir.

3. MUTLAK VE KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKTEN REKABET AVANTAJINA GEÇİŞ VE ÇOK ULUSLU FİRMALARIN ROLÜ

Adam Smith 1776 yılında yayınladığı Ulusların Zenginliği kitabı ile Merkantilizmin savunduğu düşünceleri eleştirmiş, dış ticarete serbestleşmeyi savunmuş ve ülkeler arasında yapılan ticaretten her iki ülkenin de kazanacağını

Mutlak Üstünlükler Teorisi ile açıklamıştır. Adam Smith Merkantilistlerin savunduğu gibi uluslararası ticaretten sadece tek bir ülkenin kazançlı çıkmayacağı, ticareti yapan her iki ülkenin de kazanç elde edeceğini savunmuştur. Mutlak Üstünlükler Teorisi, temelinde her ülkenin mutlak olarak üstünlüğe sahip olduğu malları üretilip bu malların üretiminde uzmanlaşmasını ve üstünlüğe sahip olduğu malları bu üstünlüğe sahip olmayan diğer ülkeye satması gerektiğini anlatmaktadır. Bir ülkenin ürettiği malı diğer ülkeden daha az maliyetle ürettiği olması sebebiyle ülke bu malı satarak kazanç sağlayacak kendisi de maliyeti çok olan malı ithal ederek kazanç sağlayacaktır. Dolayısıyla yapılan ticaretten her iki ülkede kazançlı çıkacaktır. Adam Smith devletin iktisadi alan dışındaki işlerle ilgilenmesi gerektiğini, iktisadi hayatı kişilerin eline bırakıp müdahale etmediğinde görünmez el aracılığıyla kendiliğinden düzeleceğini savunmaktadır (Ertürk, 1996: 5).

Adam Smith'in Mutlak Üstünlükler Teorisi bir ülkenin diğer ülkeye göre mutlak olarak sahip olduğu bir üstünlükten bahsederken David Ricardo bu teoriyi geliştirerek Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'ni oluşturmuş, burada mutlak değil karşılaştırmalı bir üstünlükten bahsetmiştir. Bir ülke her iki malın üretiminde de üstünlüğe sahip olabilir, önemli olan diğer ülkeye göre karşılaştırmalı olarak sahip olduğu üstünlüktür. Deardorff (1998: 6) karşılaştırmalı üstünlüğü diğer ülkelere kıyasla bir malın düşük nispi maliyeti olarak tanımlar. Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi değer yaratan tek faktörün emek olduğu, üretim faktörlerinin ülke içinde tam hareketli ülkeler arasında tam hareketsiz olduğu, tam rekabet şartlarına sahip olduğu, taşıma maliyetlerinin sıfır olduğu, ekonominin tam istihdamda olduğu varsayımlarına dayanır (Ertürk, 1996: 20).

Adam Smith'in Mutlak Üstünlükler Teorisi ve David Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi ülkelerin sahip olduğu faktörler, verimlilik ve teknolojiye ki farklılıklardan bahsederken küreselleşmenin getirdiği yeni ekonomide rekabet avantajı 'Yaratılmış Faktörler', üründe yaratılmış talep ve inovasyon yoluyla elde edilen iç ekonomiler gibi firmaya özgü faktörlere dayanmaktadır (Gupta, 2015: 19). Yeni ekonomide artık önemli olan ve rekabet avantajı sağlayan faktör bilgidir. Dolayısıyla yeni ekonominin temel üretim faktörünün bilgi olması ülkeler ve firmaları bilgiyi üretmeye zorlamış, bilgiyi üretmek ve üretilen bilgiyi ürüne dönüştürebilmek, temel hedef haline gelmiştir.

Küreselleşme kavramının ortaya çıkması ile beraber ticaret yapan ülkelerde ekonomik bağımsızlık faktörü ortaya çıkmıştır. Ülke ekonomilerini dünyaya açmayı ve dışa açık ekonomilerinde yeni dış ticaret ortakları bulmalarını amaçlayan ülkelerin piyasalaşma sürecine bağlıdır. Piyasalaşma sürecini tamamlayan ekonomiler küresel sistemle entegre olup, küreselleşmenin avantajlarından faydalanmaktadır (Karaçor, Konya ve Tunçsiper, 2017: 260-261).

Firmalar tedarik faktörlerinde ve destekleyici endüstrilerde AR-GE ve inovasyon stratejisi geliştirdiklerinde, ürün farklılaşmasına gittiklerinde, firma düzeyinden ülke düzeyine verdikleri geri bildirimleri o derece güçlü olacaktır (Gupta, 2015: 19).

Bu nedenle rekabet avantajı elde etmek isteyen firma ve ülkeler AR-GE araştırmalarına yatırım yapmak zorundadır. Piyasada ilk ürün avantajı sağlamak ve ilk başlarda AR-GE harcamaları maliyetli olsa da daha sonraki üretim aşamasında elde edecekleri düşük maliyetlerden faydalanmak için AR-GE'ye yapılacak yatırım miktarlarını arttırmak firmaların ulusal ve uluslararası piyasada güç kazanmalarını sağlayacaktır. Nitekim ülkelerin performanslarını gösterme ve bilim ve teknoloji alanında rekabet edebilme noktasında rekabet avantajını elde etmek için yaptıkları AR-GE çalışmaları ve patent başvuruları önemli bir gösterge olarak kullanılabilir (Bayraktar ve Kaya, 2016: 98-99).

Aşağıda en çok patent başvurusu yapan ilk on ülke bir önceki yıla göre büyüme oranları da verilerek gösterilmiştir. Ayrıca yine en çok patent başvurusu yapan on çok uluslu firma 2013-2015 yılları arasında toplam başvuru sayılarına göre sıralanmıştır. Rekabet avantajının önemli göstergelerinden sayılabilecek AR-GE yatırımlarının GSYİH oranı da ülkeler bazında verilmiştir. Çin'in 1,38 milyon başvuruyla ikinci sırada yer alan ABD'nin iki katından fazla bir patent başvurusuyla dikkat çekmesiyle birlikte tabloların tamamından gördüğümüz önemli bir ayrıntı daha vardır. Bu da patent başvurusu yapan ve AR-GE harcamalarına yatırım yapan çok uluslu firmaların en çok gelir elde eden firmalar arasında yer almasıdır.

Tablo 3: 2017 Yılı On Ofis İçin Patent Başvuruları

	Başvuru	Artış Oranı
Çin	1,38 milyon	n.a.
ABD	606,956	0,2%
Japonya	318,479	0,0%
Güney Kore	204,775	-1,9%
EPO	166,585	4,5%
Almanya	67,712	-0,3%
Hindistan	46,582	3,4%
Rusya Federasyonu	36,883	-11,3%
Kanada	35,022	0,8%
Avustralya	28,906	1,8%

n.a. mevcut olmadığını gösterir.

Çin'in 2017 verileri, bu ofisinin aldığı uygulamaları sayma şeklindeki değişiklik nedeniyle önceki yılın verileriyle karşılaştırılmaz. Bu nedenle, Çin'in 2017'nin 2017 büyüme oranını bildirmek mümkün değil.

EPO: Avrupa Patent Ofisi

Kaynak: WIPO'dan alınan verilerle tarafımızdan oluşturulmuştur.

Tabloda 2017'de en çok patent başvurusu yapan ilk on ofis ve başvuru sayıları 2016 yılına göre gerçekleştirdikleri büyüme oranları ile birlikte verilmiştir. Çin 2017'de yaptığı toplam 1,38 milyon patent başvurusuyla ABD'nin başvuru sayısının iki katından fazlasını gerçekleştirmiştir. ABD, 606.956 başvuruyla ikinci sırada yer alırken Japonya 318.479 patent başvurusuyla üçüncü sıradaki yerini almıştır. Burada dikkat çeken bir diğer veride ilk onda yer alan Hindistan'ın önceki yıla göre % 3,4 ve EPO (Avrupa Patent Ofisi)'nin %4,7 gibi güçlü bir büyüme kaydetmesidir. WIPO'nun aldığı başvuruları sayma şeklindeki değişiklikler nedeniyle Çin'in 2016'ya göre gerçekleştirdiği büyüme oranları verilememiştir.

Tablo 4: Toplam Patent Ailesi Sayısına Göre Dünya Çapında En İyi 50 Patent Başvurusu, 2013-2015

	Ülke	2013	2014	2015	Toplam Patent 2013-2015
CANON INC.	Japonya	7.834	8.316	7.856	24.006
SAMSUNG ELECTRONİCS CO, LTD.	Güney Kore	7.642	7.608	6.586	21.836
STATE GRID CORPORATION OF CHINA	Çin	6.875	9.491	5.269	21.635
MITSUBISHI ELECTRIC CORP.	Japonya	5.415	5.095	4.767	15.277
INTERNATIONAL BUSINESS MACHINES CORP.	ABD	4.611	4.487	5.874	14.972
TOYOTA JIDOSHA KABUSHIKI KAISHA	Japonya	4.826	4.905	5.109	14.840
HUAWEI TECH. CO., LTD.	Çin	5.383	4.753	4.469	14.605
TOSHIBA KK.	Japonya	5.540	4.813	4.214	14.567
LG ELECTRONICS INC.	Güney Kore	4.329	4.988	5.244	14.561
ROBERT BOSCH GMBH	Almanya	4.434	4.156	4.008	12.598

Not: Bir patent ailesi, aşağıdakilerden biri veya birkaçı ile birbirine bağlanmış patent başvuruları olarak tanımlanır: öncelikli talep, Patent İşbirliği Antlaşması ulusal faz girişi, devam, bölüm içi devam, iç öncelik ve ekleme veya bölme.

Buradaki patent aileleri, sadece buluşlar için patent başvuruları ile bağlantılı olanları içerir ve faydalı model başvuruları ile bağlantılı patent ailelerini hariç tutar.

Kaynak: WIPO (2018). WIPO IP Facts and Figures 2018, WIPO Publication No. 943E/18, Access: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_943_2018.pdf, Date of Access: 24.11.2019

Dünya çapında en iyi 50 patent başvurusunun bulunduğu listenin ilk on sırası yukarıdaki tabloda verilmiştir. İlk sırayı Japon firması Canon INC. almıştır. Listenin ilk on sıralamasında 4 adet Japon firmasının olması da Japonya'nın yeni ekonomide sürdürebilir rekabet avantajını sağlamak için sürdürülebilir rekabetin en önemli göstergelerinden sayılan AR-GE harcamaları ve patent sayıları konusunda ne kadar güçlü olduğunun bir göstergesidir. AR-GE harcamalarının GSYİH içindeki paya göre Japonya ülkeler arasındaki sıralamada 6. sırada yer almaktadır. Ayrıca ilk 50'nin sıralandığı listede ilk onda Japonya, Çin, ABD, Kore, Almanya göze çarpmaktadır. Listenin tamamında Çin 13 firmasıyla 2013-2015 yılları arasında toplam 112,279 patent başvurusunda bulunmuştur. Japonya 20 firmasıyla toplamda 197,269 patent başvurusunda bulunmuştur. Çin ekonomisi 2013-2015 yılları arasındaki başvurularda her ne kadar Japonya'dan geride

kalmışsa da 2018’de WIPO’dan alınan verilere göre 2017 yılında yaptıkları çok sayıda başvuruyla ilk sırada yer almıştır.

Tablo 5: Toplam Ar-Ge Harcamalarının GSYH’ye Oranına Göre İlk 10 Ülke (% , 2017)

SIRA	ÜLKE	ORAN
1	Güney Kore	4,55
2	İsrail	4,54
3	İsveç	3,40
4	İsviçre	3,37
5	Çin (Taipei)	3,30
6	Japonya	3,21
7	Avusturya	3,16
8	Danimarka	3,05
9	Almanya	3,04
10	ABD	2,79

Kaynak: OECD verileri kullanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Toplam AR-GE harcamalarının GSYH’ye oranına göre ilk on ülke tabloda verilmiştir. Bu veriler OECD’den alınan 2017 yılına ait verilerdir. Tabloya göre Güney Kore 4,55’lik oranıyla listede ilk sırada yer almıştır. Bunda Güney Kore’nin tam da yeni ekonominin güçlü sektörlerini yansıtan Samsung ve LG gibi iki büyük firmaya sahip olması etkindir (Bayraktar ve Kaya, 2016: 98). Samsung Electronics, Capital 500 ‘ün verdiği 2018’nin en çok gelir kazanan 500’ünde 221,570 milyon dolar gelire 15. Sırada yer almıştır. Bununla birlikte, Güney Kore teknoloji devinin 2018 geliri 2017 yılına göre%4,5 artarken, kârı %9,1 artmıştır. Yine en çok patent başvurusu yapan Japonya, Amerika ve Çin listede yerini almaktadır. Türkiye’nin toplam AR-GE harcamalarının GSYH’ye oranı %0,96’dır ve Türkiye OECD’nin oluşturduğu listede 36.sırada yer almıştır.

Tablo 6: Dünyada En Yüksek Gelir Elde Eden İlk 20 Şirket (Milyon dolar)

SIRA	ŞİRKET	GELİR	KÂR	İSTİHDAM	MERKEZ ÜLKE
1	Walmart	\$514,405	\$6,670	2,200,000	ABD
2	Sinopec Group	\$414,649	\$5,845	619,151	Çin
3	Royal Dutch Shell	\$396,556	\$23,352	81,000	Hollanda
4	China National Petroleum	\$392,976	\$2,270	1,382,401	Çin
5	State Grid	\$387,056	\$8,174	917,717	Çin
6	Saudi Aramco	\$355,905	\$110,974	76,418	Suudi Arabistan
7	BP	\$303,738	\$9,383	73,000	İngiltere
8	Exxon Mobil	\$290,212	\$20,840	71,000	ABD
9	Volkswagen	\$278,341	\$14,322	664,496	Almanya
10	Toyota Motor	\$272,612	\$16,982	370,870	Japonya
11	Apple	\$265,595	\$59,531	132,000	ABD
12	Berkshire Hathaway	\$247,837	\$4,021	389,000	ABD
13	Amazon.com	\$232,887	\$10,073	647,500	ABD
14	UnitedHealth Group	\$226,247	\$11,986	300,000	ABD
15	Samsung Electronics	\$221,579	\$39,895	309,630	Güney Kore
16	Glencore	\$219,754	\$3,408	85,504	İsviçre
17	McKesson	\$214,319	\$34	70,000	ABD
18	Daimler	\$197,515	\$8,555	298,683	Almanya
19	CVS Health	\$194,579	\$-594	295,000	ABD
20	Total	\$184,106	\$11,446	104,460	Fransa

Kaynak: Fortune Global 500'den alınan verilerle tarafımızdan oluşturulmuştur.

Dünyanın en büyük 500 şirketi 2018'de 32.7 trilyon dolar gelir (2017 yılında 30 trilyon dolardı) ve 2.15 trilyon dolar kâr (2017'de 1,9) elde etmiştir. Bu yılki Fortune Global 500 şirketleri dünya genelinde 69.3 milyon kişiyi istihdam etmektedir ve 34 ülke tarafından temsil edilmektedir (Global 500). Bu tablo 2018 yılında en yüksek gelir elde eden 500 çok uluslu şirketin ilk 20'sinin gelir, kâr ve istihdam bilgilerine yer vermektedir. Buna göre ilk sırada 514,405 milyon dolarlık geliriyle ve 6,670 milyon dolar karlılıkla Walmart yer almaktadır. Market satın almak için binlerce mağaza kurmak, Walmart'ın ABD'deki çevrimiçi satışlarının %40 artırımına yardımcı olmuştur. Walmart'ın kurucusu Sam Walton'un

adını taşıyan, Walmart Inc.'in sahibi olduğu ve işlettiği, yalnızca üyelere özel perakende depo kulüpleri zinciri olan Sam's Club'ın iş dünyasına ve uluslararası pazarlara açılarak, birkaç önemli pazara odaklanmaya karar vermesiyle, tüm şirket satışlarını %3'lük bir büyümeye ve 500 milyar doların üzerinde bir değere yükseltmiştir (Global 500). ABD menşeli bu şirket 2018 yılı itibariyle 2.200.000 işçi istihdam etmektedir.

Listenin ikinci sırasında Çin'in en büyük petrol ve doğalgaz firması Sinopec Group yer almaktadır. 2008 yılı itibariyle 619.151 kişi istihdam eden firma 414.649 milyon dolar gelir sağlamıştır. Listede ilk yirmideki tek Hollanda şirketi olan Royal Dutch Shell 396.556 milyon dolarlık gelire üçüncü sıraya yerleşmiştir. Listedeki 8 firma ABD menşeli olup, üç firmasıyla Çin en yüksek gelirli ilk beş firma arasında yer almıştır.

Apple ise listede 11.sırada yerini almış ve 2018'de 265,595 milyon dolarlık gelir elde etmiştir. Apple Music, iCloud ve popüler App Store'undaki satış payından satışta milyarlarca dolar kazanmaktadır (Global 500).

15. sırada yer alan Güney Kore teknoloji devi Samsung 2018 gelirini 2017 yılına göre %4,5 arttırmış, kârı da %9,1 artmıştır.

Listede göze çarpan bir detayda bir Suudi Arabistan firması olan Saudi Aramco'nun 110.974 milyon dolarlık bir kâr elde etmiş olmasıdır. Firmanın geliri ise 355,905 milyon dolardır.

Capital 500'de yer alan tek Türk firması ise 29.592 milyon dolar gelire Koç Holding'tir. 18 yıldır Capital 500 listesinde yer alan Koç Holding 2018 yılında 1,143 milyon dolar kârla listenin 423. sırasında yerini almıştır. Koç Holding'in 2018 de istihdam ettiği işçi sayısı 92.631'dir. Bir önceki yıl 27,108 milyon dolar gelire listenin 435.sırasında yer almıştır.

D. Trump'ın Amerika'nın başına gelmesiyle ticaret savaşlarında çok uluslu firmalar üzerinden Çin ile teknoloji özelinde rekabet önlemleri gündemin yeniden liberalleşme aleyhine değişmesine neden olmuştur. Özellikle iletişim sektöründe yaşanan rekabette Çin firması Huawei' nin önlenemez yükselişi ABD'nin uluslararası boyutta bu firmayı baskıya almasına yol açmıştır. ABD, Huawei'nin yeni modellerinin güvenlik gerekçesiyle piyasasında satışa çıkmasını yasaklamış ve vergi oranlarını arttırmışlardır. ABD'nin Çin'e Huawei firması üzerinden açtığı

ticaret savaşı tersine bir durum yaratarak Çinli tüketicilerin, ABD Apple firmasının iPhone'nunu kullanması yerine, Huawei markasını tercih etmesine sebep olmuştur.

Tablo 7: Son Kullanıcılara Dünya Çapında Akıllı Telefon Satışı (2019)

Firma	2019(adet)	2019 Pazar Payı (%)	2018 (adet)	2018 Pazar Payı (%)
Samsung	75,111.8	20.4	72,336.4	19.3
Huawei	58,055.7	15.8	49,846.5	13.3
Apple	38,522.9	10.5	44,715.1	11.9
Xiaomi	33,191.5	9.0	32,825.5	8.8
OPPO	28,112.2	7.6	28,511.1	7.6
Diğerleri	134,913.9	36.7	146,096.1	39.0
Toplam	367,908.1	100.0	374,330.6	100.0

Kaynak: Gartner (2019), <https://www.gartner.com/en/newsroom/press-releases/2019-08-27-gartner-says-global-smartphone-sales-continued-to-dec>, (24.11.2019)

SONUÇ

Merkantilizmden başlayarak günümüze kadar ülkeler uluslararası ticarete kullandıkları politikaları dönemin şartlarına göre değiştirmişlerdir. Merkantilizm ülkelerin zenginliğini sahip olduğu kıymetli madenlerle ilişkilendirdiği için dış ticarete devlet müdahalesinin olması gerektiğini vurgulamıştır. Korumacı politikaları savunmuş, ihracatı teşvik edip ithalatın kısıtlanması gerektiğini söylemiştir. Mutlak ve Karşılaştırmalı Üstünlük Teorilerine kadar dünya ekonomisinde korumacı merkantilist politikalar yer almış, Adam Smith ve David Ricardo ise merkantilizmi eleştirerek serbest ticareti savunmuştur.

Ülkelerin bu anlamda izledikleri politikalar ise genellikle savaş ve kriz dönemlerinde korumacılığı, savaş sonrası daralan dünya ticaretini arttırmak için de serbestleşme politikalarını tercih etme yönünde olmuştur. Özellikle sanayileşmiş ülkeler bu akımların öncülüğünü yapmıştır. Serbest ticaretin uygulandığı dönemlerde bile korumacı önlemlere rastlanmaktadır. Korumacı önlemler merkanti-

lizmden itibaren kullanılsa da yeni ekonomi ile birlikte şekil değiştirmiş, kullanılan geleneksel yöntemlerle birlikte modern yöntemler de kullanılmaya başlanmıştır. Bunda GATT ve Dünya Ticaret Örgütü'nün uluslararası ticareti kısıtlayan engelleri ortadan kaldırmak amacıyla hareket etmesinin de etkisi vardır.

1929 Büyük Buhrana kadar dayanan ticaret savaşları, bir ülke korumacı bir önlem alırken diğer bir ülkenin zarar gördüğünü düşünmesiyle misilleme yapması sonucu oluşmaktadır. Özellikle 2008 küresel finans krizinden sonra ABD'nin başlattığı korumacı önlemler karşılıklı misillemelerle ticaret savaşlarına dönüşmüştür. ABD'nin özellikle Çin'e karşı uyguladığı korumacı önlemler dikkat çekmektedir. Çin'in çelik ihracatındaki payını arttırması ve uluslararası piyasalardaki artan rolü ABD'de Çin'in gelecekte dünyanın en büyük ekonomisi haline geleceği ihtimalini uyandırması ABD'nin Çin'e karşı aldığı korumacı önlemlerdeki temel nedenler olarak ortaya çıkmaktadır.

Çok uluslu firmaların uluslararası piyasalarda payını arttırmak için devlet desteği gerçekleştirilmektedir. Ülkeler firmaların sahip olduğu pazar payını kaybetmemeleri için koruyucu önlemler alarak firmaları destekleyebilir. Ayrıca firmalar bu pazar payını korumak için yeni ekonomide ürün farklılaştırması ve yeniliklere açık olmalıdır. Mutlak ve Karşılaştırmalı Üstünlükten rekabet avantajına geçişle birlikte yeni ekonomi bilgi ve teknolojiyi ön plana çıkaran ve ülkelerin sadece sahip olduğu kaynaklarla rekabet gücü kazanamayacağı bir duruma gelmiştir. Küresel piyasada payını arttırmak isteyen firmalar rekabet avantajından faydalanmak için AR-GE yatırımlarına önem vermeleri gerektiğinin farkına varmışlardır. Artık küreselleşmenin getirdiği yeni ekonomide rekabet avantajı 'Yaratılmış Faktörler', üründe yaratılmış talep ve inovasyon yoluyla elde edilen iç ekonomiler gibi firmaya özgü faktörlere dayanmaktadır.

Firmaların gücünü arttıran bu politikalar, ülkelerin ve firmaların yaptığı patent başvuruları ve AR-GE'ye ayırdıkları paylar göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. 2013-2015 yılları arasında yapılan patent başvurularında Japonya, Güney Kore, Çin ve ABD'ye ait firmalar ilk sıralarda yer almıştır. Aynı şekilde AR-GE harcamalarının GSYİH oranına bakıldığında bu ülkelerin yanı sıra İsrail, İsveç, Almanya, Avusturya, İsviçre, Danimarka'nın da bu listeye dahil olduğu görülmektedir. Capital 500'ün ilk yirmisinde yine Japonya, Güney Kore,

Çin ve ABD'ye ait firmalar yer almaktadır. Bu durum 'Yaratılmış Faktörler'in bir ülkedeki firmaların rekabet gücünü arttırmada ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. AR-GE çalışmalarına yatırım yapan, patent başvurularıyla yeniliği yakalamaya çalışan firmalar aynı zamanda dünyada en çok gelir elde eden firmalar arasında yer almaktadır. Bu firmalar hem ülke ekonomileri hem de uluslararası ticarete belirleyici durumdadır. Özellikle 2008 küresel finansal krizi ve dünya ekonomisinde yaşanan daralma eğilimi artan işsizlik olgusu çok uluslu firmaların önemini daha da ortaya koymuştur. Dünya ekonomileri, içinde bulunduğu bu olumsuz konjonktür çok uluslu firmaların ekonomi politikalarında önemli aktörlerden biri olduğunu göstermiş ve stratejik ticaret savaşları devletleri bu firmalar aracılığıyla korumacı önlemler alıp desteklediği görülmüştür. Stratejik ticaret savaşları bu ekseninde devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ateş, E., Dilekoğlu, S. ve Seymen, D. (2018). Ticaret Savaşlarına Oyun Teorik Bir Yaklaşım: Türkiye-ABD Örneği, *UEK-TEK 2018 İçinde*, Antalya.
- Aytekin, İ. ve Okyay U. (2018). Ticaret Savaşları ve Korumacı Politikalar: Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye İlişkileri Bakımından Bir İnceleme, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 851-862.
- Bayraktar, Y. ve Kaya, H. İ. (2016). Yeni Ekonomi ve Değişen Rekabet Anlayışı: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi*, 11(1), 89-106.
- Çetinkaya, M. (2011). *Küresel Ekonomik ve Finansal Kriz: Türkiye Ekseninde Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Ankara: Nobel Yayın.
- Deardorff, A. V. (1998). Benefits and costs of following comparative advantage. In *University of Michigan, School of Public Policy, Research Seminar in International Economics Discussion Paper* (No. 423).
- Deardorff, A. V. and Stern, R. M. (2000). What the Public should know about Globalization and the World Trade Organization. In *Paper for the conference "Globalization: Trade, Financial, and Political Economy Aspects"*, Delphi, Greece.
- Eker, M. M. (1993). *Çok Taraflı Ticaret Sistemi - Yeni Korumacılık ve Türkiye*, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara
- Elitaş, B. L. ve Şeker, A. (2017). Uluslararası Ticarete Tarife Dışı Önlemlerin Rolü: Türkiye Tekstil Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (74), 51-74.

- Ertürk, E. (1996). Uluslararası İktisat: Teori-Politika İktisadi Birleşme-Uluslararası Parasal İlişkiler. İstanbul: Ekin
- Evenett, S. J. and Fritz, J. (2019). Jaw Jaw not War War Prioritising WTO Reform Options - The 24th Global Trade Alert Report, CEPR Press, Access: <https://www.globaltradealert.org/reports/47>, Date of Access: 20.10.2019
- Fortune Global 500, Access: <https://fortune.com/global500/2019/>, Date of Access: 12.12.2019
- Gartner (2019), Access: <https://www.gartner.com/en/newsroom/press-releases/2019-08-27-gartner-says-global-smartphone-sales-continued-to-dec>, Date of Access: 12.11.2019
- GİB (2009). GATT Bilgilendirme Rehberi, Gelir İdaresi Başkanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı GATT Müdürlüğü, Yayın No: 95, Erişim Adresi: https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/uluslararası_mevzuat/gatt95.pdf
- Grossman, G. M. and Helpman, R. (1993). *Trade Wars and Trade Talks*, Working Paper No. 4280, National Bureau of Economic Research.
- Gupta, S. D. (2015). Comparative Advantage and Competitive Advantage: An Economics Perspective and A Synthesis. *Athens Journal of Business and Economics*, 1(1), 9-22.
- Kalaycıoğlu, S. (1991). Dış Ticarete Korumacılık ve Liberasyon: Teori ve Dünyadaki Uygulamalar. İstanbul: Beta
- Kalaycıoğlu, S. (2017). *Korumacılığın Çirkin Yüzü: Ticaret Savaşları*, Erişim Adresi: http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/45086/korumaciligin_cirkin_yuzu_ticaret_savaslari, Erişim Tarihi: 22.11.2019.
- Karaçor, Z., Konya, S. & Tunçsiper, B. (2017). Globalization, Financial Crisis and the Turkish Economy: The Case of the 2001 Crisis. (Different Aspects of Globalization içinde) Editör: Bünyamin Ayhan, Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main, 251-263.
- Mangır, F. (2012). Dış Ticarete Denge Oyunu. Ankara: Orion
- Milner, H. V., & Yoffie, D. B. (1989). Between free trade and protectionism: strategic trade policy and a theory of corporate trade demands. *International Organization*, 43(2), 239-272.
- OECD, Gross domestic spending on R&D, Access: <https://data.oecd.org/rd/gross-domestic-spending-on-r-d.htm>, Date of Access: 12.12.2019

- Oğuz, B. (2004). *Uluslararası Ticarete Korumacılığın Kaldırılmasının İç ve Dış Piyasalarda Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri*. İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2004-46, İstanbul.
- Özer, I. (2001). *Stratejik Ticaret Politikaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özkaya, M. H., Bozduman, E. T. ve Yılmaz, H. (2019). Küresel Ticarete Yeni Korumacılık: Ticaret Savaşlarının Dünya ve Türkiye Ekonomisine Olası Yansımaları, *7 th SCF International Conference on "The Future of the European Union and Turkey-European Union Relations İçinde*, Uşak, 420-431.
- Sposi, M. and Viridi, K. (2018). Stealing the US Economy for the Impacts of Tariffs. *Economic Letter*, 13(5), 1-4.
- Tuncer, S. (1994). Korumacılık Teori ve Uygulama, *Maliye Araştırma Merkezi Dergisi*, 10(36), 237-267.
- Ünay, S. ve Dilek, Ş. (2018). Yeni Korumacılık ve Ticaret Savaşları, *SETA Analiz Yayınları*, 228, 1-26.
- WIPO (2018). World Intellectual Property Indicators 2018, WIPO Publication No. 941E/18, Access: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_941_2018.pdf, Date of Access: 26.11.2019
- WIPO (2018). WIPO IP Facts and Figures 2018, WIPO Publication No. 943E/18, Access: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_943_2018.pdf, Date of Access: 24.11.2019
- Workman, G. (2009). *Economic Nationalism: Transatlantic Responses to the Financial Crisis in Comparative Perspective*, PhD Thesis. The University of North Carolina at Chapel Hill.
- Yiğenoğlu, K. (2016). İktisadi Milliyetçilik ve Artan Korumacılık Eğilimleri: ABD Otomotiv Sektöründe Korumacılığın Ekonomi Politikası, *JOMELIPS*, 1(2), 17-37.

9. BÖLÜM

TİCARET SAVAŞLARININ İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ÇİN-ABD TİCARET SAVAŞI

Dr. Selin ZENGİN TAŞDEMİR
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
szengin@nevsehir.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmada, ABD ve Çin arasında yaşanan ticaret savaşının istihdam üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu amaçla, ABD'nin Çin ithalatına uyguladığı ek tarifelere tabi olan ürünlerin listeleri oluşturulmuş ve bu sektörlerin istihdam yapıları değerlendirilmiştir. Uluslararası ticaret teorilerinin öngördüğü gibi ticaret savaşlarının istihdam üzerindeki etkisi, değerlendirmelerimizi destekler niteliktedir. Çalışmanın sonuçları, ticaret savaşlarının küresel ticaretin istihdam üzerindeki olumlu etkilerini yok ettiğini göstermektedir. Bu çatışma, Çin'in ABD'ye göre daha emek-yoğun üretimde uzmanlaşması nedeniyle, Çin'in daha fazla istihdam kaybı yaşamasına sebep olmuştur. Çin'de tarife tehdidinin arttığı endüstrilerin istihdam bakımından daha fazla etkilendiği görülmüştür. ABD'nin Çin'e yönelik bu yaptırımları, Çin'in özellikle makine ve elektrikli ekipmanlar, giysi, mobilya, oyuncak ve ayakkabı ve deri gibi işgücü-yoğun sektörlerde istihdamını etkilemektedir. Söz konusu ticari gerginlikten ABD tarım ihracatı doğrudan etkilenmesine rağmen, ABD'de istihdamdaki düşüş daha azdır. Ancak, ABD-Çin ticaret savaşının uzun vadedeki belirsizleri, hem ABD-Çin piyasalarında hem de küresel işgücü piyasalarında daha fazla kayıpların yaşanacağına işaret etmektedir.

Anahtar Sözcükler: Küresel Ticaret, ABD-Çin Ticaret Savaşı, İstihdam

ABSTRACT

This study investigates impact of trade war between USA and China on employment. For this purpose, I examine list of product subject to the additional tariffs imposed by USA on Chinese imports and evaluate employment structures of these sectors. The impact of trade wars on employment supports our assessments proposed by international trade theories. The results of the study show that trade wars eliminate the positive effects of global trade on employment. Because of China specializes in relatively more labor-intensive production than the United States, it has caused China to suffer more employment losses in this conflict. In China, it is observed that the industries where the tariff threat is increasing are affected more in terms of employment. These US sanctions on China affect China's employment in labor-intensive sectors, particularly in machinery and electrical equipment, clothing, furniture, toys and footwear and leather. Although US agricultural exports are directly affected by the trade tension, the decline in employment in the US is

less. However, the long-term uncertainties of the US-China trade war point to further losses in both the US-China markets and the global labor markets.

Key Words: *Global Trade, USA-China Trade Wars, Employment*

GİRİŞ

Çin ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD), dünyadaki en önemli iki ekonomik güçtür. Bu iki büyük ekonomi birlikte küresel gayri safi yurtiçi hasılanın (GSYH) beşte ikisini ve küresel ticaretin yaklaşık dörtte birini oluşturmaktadır. Küreselleşme sürecinde Çin ve ABD partner oldukları gibi rakiptirler. Bu ilişkinin ekonomik boyutlarına bakıldığında, ABD-Çin ekonomik ilişkisinin istikrarlı olması, sağlıklı bir küresel ekonomik düzenin temelini oluşturmaktadır (Xia, vd., 2019). Dolayısıyla, Çin ve ABD arasında gerçekleşen küresel ticaretin istihdam yaratan etkileri kritik önem taşımaktadır.

Serbest ticaretin uzunca bir süre kademeli ilerleyişinin ardından, ABD Başkanı Trump, Çin'den yapılan ithalatlara çok yüksek tarifeler uygulayarak küresel ticaret sisteminin temellerini sarsmıştır. ABD-Çin ticaret çatışması derinleşmeye devam ederken, en büyük iki dünya ekonomisi arasındaki artan ticaret savaşının, hem her iki ülke için hem de küresel anlamda istihdam üzerinde olumsuz etkilerinin olacağı yönünde yaygın bir endişe bulunmaktadır (Bolt, vd., 2019). Bu çerçevede, küresel değer zincirinde, tarihsel sorunlar ve doğal donanımlar nedeniyle Çin, düşük maliyetli işgücü gerektiren üretimlerde konumlanmaktadır. Buna karşılık, ABD, küresel değer zincirinde lider konumda yer almaktadır ve bu nedenle, ülke yüksek katma değer, nitelikli işgücü gerektiren üretimlerde ticaret avantajları bulunmaktadır. Çin-ABD ticaret çatışmalarının ekonomi ve istihdam üzerindeki etkilerini inceleyen Tian, Zhu ve Yang (2017), iki ülke arasındaki bu çatışmanın istihdam kayıplarına sebep olacağını ve Çin'in çok daha fazla etkilenileceğini öngörmektedirler.

Bu ikili ilişki yalnızca Çin ekonomisinin değil, küresel ekonomik kalkınmanın da önünde en büyük engellerden biri haline gelmiştir. Çin ve ABD arasındaki bu ilişki, küresel ekonominin tüm yönleri üzerinde derin etkilere sahiptir ve iki dev arasındaki ticaret çekişmesi, küresel işgücü piyasalarını negatif yönde etkileyebilecektir. Çin-ABD ticaret çekişmesinin etkileri dolaylı olarak diğer ülkelere

yansıyacak ve ticari bir ekonomik durgunluğa sebep verebilecektir. Bu durgunluk işgücü piyasalarında olumsuz etkiler doğurabilecektir.

Bu çalışmada, güncel literatür çerçevesinde, Çin ile ABD arasındaki ticari anlaşmazlığın istihdam üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın amacı, Çin-ABD ticaret savaşı kapsamında, uluslararası ticaret ve istihdam ilişkisinin dinamikleri bakımından öngörülerin değerlendirilmesini sağlamaktadır.

Çalışmanın geri kalan bölümleri şu şekilde oluşturulmuştur: İlk bölümde, küresel ticaretin istihdam üzerindeki etkisinin teorik temelleri değerlendirilmekte ve Çin-ABD ticaret anlaşmazlığının işgücü piyasalarına etkilerini anlamak için, ticaret çatışmasının nedeni, ekonomik etkileri ve istihdam üzerindeki etkilerini inceleyen yazına yeri verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde, yaşanan Çin-ABD ticaret savaşının istihdam etkilerinin şekilsel analizler yardımı ile bulguları sunulmaktadır. Son bölümde ise, çalışmanın genel değerlendirmeleri ele alınmaktadır.

1. LİTERATÜR İNCELEMESİ

1.1 KÜRESEL TİCARET VE İSTİHDAM: TEORİK ÇERÇEVE

Küresel ticaretin istihdam üzerindeki etkilerini inceleyen teorik literatür, ticaret serbestleşmesi sonucunda istihdam yaratımına ve yıkımına ilişkin olarak oldukça çeşitli görüşler ortaya koymaktadır. 1990'ların sonuna kadar, küresel ticaretin istihdam yaratan etkileri, geleneksel dış ticaret teorileri Ricardo ve Heckscher-Ohlin'in "karşılaştırmalı üstünlükler modeli" çerçevesinde açıklanmıştır (Bernard, vd., 2007). Ricardo ve Heckscher-Ohlin'nin karşılaştırmalı üstünlük modellerinde, dış ticaretin korumacı politikaların aksine, küresel verimliliği artırdığı görülmektedir. Bu teoriler, ihracat artışının, iç piyasalardaki kısıtlamaları kaldırarak, yeni veya mevcut ürünlere yönelik talebi tetiklediği, ölçek ekonomilerini en üst düzeye çıkarmak için şartlar yarattığı ve yeni üretim tekniklerinin benimsenmesini kolaylaştırdığını ifade etmektedirler (Krugman ve Obstfeld, 2003). Ülkeler arasındaki faktör yoğunluk farklılıkları ticaretin temelini oluşturmakta; böylece dış ticaretin istihdam üzerindeki etkileri açığa çıkmaktadır. Bu durumda geleneksel ticaret teorileri, dış ticaretin, işgücü fazlası olan gelişmekte

olan ülkelerde işgücü yoğun ürünlerin talebinde artış sağlayacağını savunmaktadırlar (Krugman ve Lawrence, 1993). Son yirmi yılda küresel anlamda yaşanan hızlı değişim ile birlikte, küresel ticaretin odak noktası firmalara kaymıştır. “Yeni” yeni uluslararası ticaret teorileri olarak adlandırılan bu modeller de dış ticaretin istihdamı olumlu yönde etkilediğini ileri sürmektedirler (Melitz, 2003; Bernard, vd, 2003). Artan ölçek getirileri, farklılaştırılmış ürünler ve farklı teknoloji düzeylerine sahip heterojen firmaların varlığı varsayımları altında, yeni yeni dış ticaret teorileri uluslararası ticaret yapan firmaların dış ticaret yapmayan firmalara göre daha fazla çalışana istihdam sağladığını öngörmektedirler. Bu bağlamda, küresel ticaretin istihdam üzerindeki etkisi firmaların verimlilik farklarına dayanmaktadır. Daha verimli firmalar uluslararası piyasada daha karlı hale gelmekte, düşük verimli firmaların ise karları azalmakta ya da piyasadan çıkmak zorunda kalmaktadır (Melitz, 2003). Dolayısıyla, bu teorilere göre, ihracat yapan firmaların daha verimli oldukları ve daha fazla nitelikli işgücüne sahip oldukları kanıtlanmıştır (Bernard ve Jensen, 1995; Aw ve Hwang, 1995; Roberts ve Tybout, 1997; Melitz, 2003; Bernard vd., 2003; Greenaway ve Yu, 2004; Van Beiseroeck, 2005; De Loecler, 2007; Bernard, vd., 2007; Isgut ve Fernandes, 2007).

Ülkeler arasındaki faktör donanımları farklılıklarına dayanan geleneksel dış ticaret teorileri ve firma verimliliklerindeki farklılıkları temel alan yeni yeni dış ticaret teorilerinin öngörülleri çerçevesinde, Çin-ABD ticaret partnerliği literatürde oldukça ilgi çekici hale gelmektedir. Heckscher-Ohlin modeli, Çin’in düşük nitelikli işgücü yoğun olması, nispeten daha yüksek nitelikli işgücü yoğun bir ülke olan ABD’ye göre, Çin’in daha düşük maliyetle üretilen mallarda uzmanlaşacağını savunmaktadır. Bu çerçevede bir ülkenin sahip olduğu kıt faktör istihdamının daha pahalı olacağı, daha bol faktörün ise daha ucuz olacağı anlamına gelmektedir (Marrewijk, 2017). Bu nedenle, Çin’de ucuz düşük-nitelikli işgücünün bol olması, ABD’den daha düşük bir maliyetle imalat mallarını üretebilmesini sağlamaktadır. Bu durum Çin’e uluslararası pazarda üstünlük sağlamaktadır (Jin Xu, 2012).

Çin’in üretim verimliliği nedeniyle, Çin ithalat yoğunluğu olan ABD piyasalarında yerli üreticileri daha verimli firmalarla rekabet etmeye zorlayacak ve bu durum bazı firmaların piyasadan çıkmasına ya da bu firmaların çalışanlarını işten çıkarmasına sebep olacaktır (Autor, vd., 2013). Bu nedenle, ABD’deki daha az

verimli olan endüstriler, karşılaştırmalı üstünlüklerinin ve verimliliklerinin yüksek olduğu bir sektöre taşınmaya zorlanacak ve böylece genel bir refah iyileşmesi sağlanacaktır (Marrewijk, 2017). Bununla birlikte, ABD'deki endüstrilerin, karşılaştırmalı üstünlüklerinin daha yüksek olduğu sektörlerle doğru konumlandırılması, düşük nitelikli imalat işçilerine fayda sağlayamayacaktır, çünkü bu endüstriler daha yüksek nitelikli işgücü istihdamı ile karakterize edilmektedir (Sachs ve Shatz, 1996). Bu nedenle, Çin'den yapılan büyük çaplı ucuz imalat ithalatı, ABD'de yurt içinde üretilen ürünlerin fiyatlarını düşmeye zorlayacak ve düşük nitelikli işçiler için düşük istihdama ve düşük ücretlere sebep olacaktır. Aynı zamanda, yüksek nitelikli işgücüne olan talep, ABD'de de daha yüksek nitelik yoğunluğu olan malların üretimine odaklanmaları nedeniyle artacaktır (Marrewijk, 2017).

Autor vd. (2012) çalışmasında, 1992-2007 dönemleri için ABD imalat sanayinin Çin ithalatına oldukça maruz kaldığını belirtmekte ve bu durumun istihdam üzerinde olumsuz etkilerinin olduğunu tespit etmektedir. Aynı zamanda bu etkilerin oldukça büyük ve uzun ömürlü olduklarını ortaya koymaktadırlar. ABD imalat sanayii iş kayıplarının yaklaşık dörtte biri, Çin'den yapılan ithalat yoğunluğu ile ilişkilendirilmektedir. Benzer sonuçları elde eden, Bernard vd. (2006), ABD'nin düşük-ücretli ülkelerle yoğun ithalat ilişkisinin, yüksek oranda firmaların piyasadan çekilmesine; piyasada kalan firmaların ise istihdam oranlarında daha büyük düşüşler yaşamasına sebep olduğunu tespit etmektedirler. Acemoğlu vd. (2015) ise endüstri düzeyinde yaptıkları çalışma ile bu çalışmalarını desteklemekte, ABD için artan ithalat oranının imalat sanayii istihdamını azalttığını savunmaktadır. Bu çalışmaların aksine Edwards ve Lawrence (2013), ABD imalat sanayii istihdamının yaşanan düşüşün, hızlı verimlilik artışı ve kısmen iç talepteki mal tüketiminden uzaklaşmasına dayandırmaktadır. Yazarlar, ABD ticaret dengesi ile imalat istihdamı arasındaki ilişkiyi incelerken, Çin ile olan ticaret ilişkisi boyunca dengeli bir ticaret yapılırsa dahi, imalat sanayii istihdamında hala önemli bir düşüşün olacağını sonucuna varmaktadırlar. İthalatın bazı çalışanlar için yıkıcı bir etkiye sahip olduğunu kabul etmelerine rağmen, imalat sanayii istihdamında yaşanan düşüşün ithalatla ilişkilendirilmesinin oldukça abartılı olduğunu vurgulamaktadırlar.

Küresel ticaretin istihdam üzerindeki oldukça önemli etkilerini savunan çalışmalarını özetledikten sonra, bundan sonraki bölümde uluslararası ticaret için bir engel oluşturan, ülkeler arasında yaşanan ticaret çatışmalarının/ticaret savaşlarının istihdamı nasıl ve hangi yönde etkilediğine dair teorik literatüre yer verilecektir.

2.2 TİCARET SAVAŞLARI VE İSTİHDAM: TEORİK LİTERATÜR

Çin ve ABD arasındaki ticaret ilişkisi, özellikle Trump yönetimi iktidara geldiğinden beri, literatürde her zaman sıcak bir konu olmuştur (Lin ve Wang, 2018). Çin-ABD ticaret anlaşmazlığının derin kökenlerini ve işgücü piyasalarına etkilerini anlamak için, bu bölümde, ilgili literatürü üç farklı bakış açısıyla kısaca gözden geçiriyoruz: ticaret çatışmasının nedeni, ekonomik etkileri ve son olarak istihdam üzerindeki etkileri. Yukarıda bahsetmiş olduğumuz bütün çalışmaların desteklediği üzere, uluslararası ticaret teorilerinin temel motivasyonu dış ticaretin küresel refahı arttırdığı yönündedir. Ülkenin uluslararası ticarete ve rekabete kapanmasının söz konusu ülkeye kısa dönemde bir fayda sağlaması mümkün olabileceği ancak ülkelerin karşılıklı olarak korumacılık önlemlerine başvurması küresel anlamda oldukça ciddi zararları da beraberinde getirebileceği tartışılmaktadır. Ticaret teorileri, ticaret savaşlarının nedenleri ve ekonomik etkileri üzerinde uzunca yıllar tartışmışlardır (Bolt, 2019). Geleneksel görüş, bir ülkenin ticaret ortağına misilleme yapmadığı sürece, tarifeleri arttırarak ticaretten kazanım elde edebileceği fikrini savunmaktadır. Bu noktada “optimal tarife” argümanı önem kazanmaktadır (Johnson, 1953). Bu argüman Ossa (2014) tarafından ampirik analizlerle desteklenmektedir. Caliendo ve Parro (2015) ise çalışmalarında, üretim bağlantıları ve ara mallar göz önüne alındığında optimal tarifenin negatif etkilerinin olabileceğini göstermektedir. Johnson’ın (1953) bu bakımdan son derece etkili olan çalışması, “komşuyu zarara sokma politikasının” (beggar-thy-neighbor) ticaret tarifelerinin arttırılmasını teşvik ettiğini analiz etmiştir. Ossa (2014), karşılıklı misilleme sonunda ortaya çıkan tarife savaşlarında hem küresel hem de ülke bazında önemli boyutlarda kayıplar yaşanacağını belirtmektedir. Kutlina, Dimitrova ve Lakatos (2017)’de benzer şekilde ticaret savaşlarının olumsuz etkilerini açıkça ifade etmektedir.

Çin ile ABD arasındaki ekonomik ilişkiyi ilk bakışta incelediğimizde, ABD tarafındaki endişenin en belirgin nedeni, ABD için büyük bir ticaret açığının ortaya çıkmasıdır (Rondinelli, 1993). Bown ve Crowley (2007) ve Grinold ve Perrelli (2002), ticari çatışmaların stokastik süreçler olabileceği vurgulamakta, ancak ikili ticaret hacmi arttıkça bu çatışmalar net bir biçimde artmaktadır. Sturm (2006), ithalatçıların yerli endüstrileri korumak amacıyla teknolojik standart sınırını yükseltme eğiliminde olduklarını; ihracatçıların ise standartlarını gevşetme eğiliminde olduklarını belirtmektedir. Dong ve Whalley (2012), iki ülke arasındaki misillemenin ABD için refah-arttırıcı etkisinin olabileceğini ileri sürmektedir. Misillemenin ABD harcamalarını kendi-malları ile ikame etmesini sağlayacağını ve bu bakımdan ticaretinin gelişebileceğini savunmaktadırlar. Çin'in ise bu durumdan olumsuz etkilenebileceği fikrini öne sürmektedirler. Ancak ikili tarifelerin çok yüksek olması durumunda, eğer ithalatın ikame esneklikleri yüksekse, ticarete-yön değiştirme etkisinin ortaya çıkması olasıdır. Bu durumdan Japonya ve Avrupa Birliği fayda sağlayacaktır. İhracatın azalması, ticaret anlamında kayıplar ve yurtdışındaki maliyetlerin tekrar düzenlenmesi gibi oluşan maliyetler ABD ve Çin tarafından karşılanacaktır (Xia, vd., 2019). Wang, Li, Xie ve Hou (2013), ABD'nin Çin'e yönelik ticaret politikalarının hükümet ve özel çıkar grupları arasındaki etkileşime dayanan bir denge oluşturduğunu göstermektedirler.

Ekonomistler, ticaret çatışmalarının toplam ticaret hacmini azaltma ve iki ülke arasındaki ticaret yapılarını yok etme eğiliminde olduğuna inanmaktadır. Örneğin Elms (2004), ticaret çatışmalarının yüksek maliyetlere neden olduğunu ve ihracatçıların karlarını azalttığını ifade etmekte; bu arada, ticaret çatışmalarının ithalatçılara da zarar verdiği ve her iki taraf için de kayıp senaryolarına neden olduğunu belirtmektedirler. Bir ülkenin ticaret savaşı başlatmasındaki motivasyon, doğrudan ekonomik kazanım arzusu olabilmekte, ancak genel olarak kilit motivasyon müzakere sürecinde karşı tarafın taviz vereceği ve dolayısıyla çok daha büyük dolaylı faydaların elde edileceği beklentisidir. Bütün bu sürecin sonunda ise, her iki tarafın da kaybetme olasılığı yüksektir (Xia, vd., 2019). Bagwell ve Staiger (2001) bir kısmi denge modeli oluşturarak, ticaret savaşları ile ilgili başka bir bakış açısı önermektedir. Ticaret çatışmalarının genel refahı

azaltabileceği, ancak ticaret çatışmalarının uzun vadede belirli grup veya endüstrilere stratejik faydalar sağlayabileceği savunmaktadır. Baron (1997), ticaret çatışmalarının başlamasını motive eden olası faktörlerden birinin endüstriyel gelişim stratejileri olduğunu öne sürmektedir. Bu çalışmaya göre, yerli firmaların, ticaret partneri bir ülkenin pazarlarına daha kolay girebilmesini sağlamak için, ticaret partnerinin giriş engellerini kaldırmasını talep edebilir ve dolayısıyla, ticari çatışmalar potansiyel olarak daha büyük endüstriyel faydalar sağlayabilecektir. Bernstein ve Skully (2003) ise, ticaret çatışmalarıyla ilgili daha karamsar bir bakış açısı, bir ülkenin ihracatına, yatırımına ve tüketimine zarar vermekle kalmayıp aynı zamanda küresel kaynak dağılımlarını etkilediklerinden, küresel olarak da ekonomik zarar yarattığını göstermektedir.

Serbest ticaret koşulları altında dahi, her ülke ithalat vergilerini yükseltme girişiminde bulunabilmekte, ancak ithalat tarifelerini uygulamalarını önleyici bir takım nedenler bulunmaktadır. İthalatın daha pahalı hale gelmesi ekonomide birçok olumsuz etki yaratabilmektedir. Ülkelerin ticaret ortakları ile karşılıklı misilleme yapması sonucu, ithalat tarifelerinin yükseltilmesi, ticaret koşullarını etkisiz hale getirmektedir. Bu tarz “ticaret savaşı” senaryosunda, ilgili tüm ülkelerde düşük üretkenlik ve yüksek tüketici fiyatları gözlemlenecektir. İthalat tarifelerinin yükseltilmesi, ithalatı daha pahalı hale getirmekle kalmamakta, aynı zamanda ekonomik yapılanmayı da beraberinde getirmektedir. Çünkü uzmanlaşma teşviklerini azaltacaktır. İthal-rekabetçi sektörler yurtdışından daha az rekabetle karşı karşıya kalmakta ve böylece bu sektörler daha fazla genişleyebilmektedir. Aynı zamanda, nominal döviz kurundaki ve dolayısıyla sözleşmedeki düzenlemeler nedeniyle ihracat yapan sektörler yurtdışında daha az rekabetçi hale gelmektedir. Dolayısıyla, ithalat tarifelerindeki bir artış, üretimin ihracatçı sektörlerden ithal rekabetçi sektörlerle kayacağı anlamına gelmektedir. Üretimdeki bu değişim, çalışanların daralan ihracatçı sektörlerden genişleyen ithal rekabetçi sektörlerle yeniden dağılımına neden olacaktır. Bu tahsis zaman alacağı gibi çok maliyetlidir ve farklı nitelikteki işgücünü farklı şekillerde etkileyecektir (Lechthaler ve Milleva, 2017).

Uluslararası ticarete korumacılığın istihdam üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmaların bir kısmı, korumacılığın istihdam üzerinde olumlu etkilerini ifade ederken; bir grup diğer çalışmalar ise küreselleşmenin istihdam yaratan etkileri

üzerinde durmaktadır. Belirli sektördeki firmaların tarife veya kota artışlarıyla korunması, istihdam üzerinde olumlu etkiler sağladığı ifade edilmektedir (Caves, Frankel ve Jones, 2002). Ekonomistler uluslararası ticaretin faydalarını vurgulamaya devam etseler de, birçok sanayileşmiş ülkede korumacılık uygulamaları artmaktadır. Araştırmacılar, korumacılık olgusunun ithalat tarifelerinin kısa vadede dağılımsal etkilerinin olabileceğini belirtmektedirler: korumacılığın ekonomiyi toplam bakış açısıyla olumsuz etkilerken (örneğin, GSYH azalacaktır), ithal rekabetçi sektörlerdeki düşük-nitelikli işgücü için kısa vadede fayda sağlayacağını ifade etmektedirler. Bu sebeple korumacılık siyasi anlamda da destek görmektedir (Ituh, 2016). Lechthaler ve Mileva (2018), her ne kadar ticaret savaşı beklentileri endişe verici olsa da düşük-nitelik yoğun endüstrilerde düşük-nitelikli işçilerin bir ticaret savaşından bile faydalanabileceğini göstermektedir.

Ekonominin ticari bir savaş ile yeniden yapılandırılmasının, nitelikli işgücü talebini de etkilediği görülmektedir. İhracat sektörlerinde nitelikli işgücü talebi daha fazla iken; ithalat sektörlerinde niteliksiz işgücü talebi daha fazladır. Bu nedenle, ithalat tarifelerindeki bir artış, nitelikli işgücüne olan talebi azalttığı ve aynı zamanda nitelikli işçilere ödenen ücreti de düşürdüğü ifade edilmektedir (Hallak, 2006; Matsuyama, 2007; Bustos, 2011 ve Kugler ve Verhoogen, 2012). İşgücü niteliğindeki farklılıklar nedeniyle, ithalat tarifelerindeki artışın istihdam üzerindeki etkisi de farklılaşmaktadır. Çalışanların nitelik farklılıkları, istihdam edilen sektörler ve yapılanma süreçlerinin aşamalarına bağlı olarak tarifelerdeki değişim etkileri de farklılaşmaktadır. Dolayısıyla, ithal- rekabetçi sektörlerde çalışan düşük-nitelikli işçiler ithalat tarifelerindeki artış tercih ederken, ihracat sektörlerinde istihdam edilen işçiler ise tarifelerin tamamen ortadan kaldırılmasını tercih edeceklerdir. Diğer tüm işçilerin olumsuz etkileneceği böyle bir ticaret savaşı senaryosunda, ithal-rekabetçi sektörlerde istihdam edilen düşük-nitelikli işgücünün faydalanabileceği tahmin edilmektedir. Bu açıdan, bu işçi grubunun güçlü bir siyasi destek bulması, bütün olarak ekonomi olumsuz etkilense bile, ticaret savaşının politik olarak mümkün olabileceği tartışılmaktadır (Lechthaler ve Mileva, 2018).

Tarife artışlarından çalışanlar çok farklı şekilde etkilenmektedir. Kısa dönemde, nitelik yoğun sektörlerde istihdam edilen işçiler olumsuz etkilenmekte,

çünkü tarifedeki artışlar ekonominin karşılaştırmalı üstünlük sağladığı uzmanlaşmasında kısmen kısıtlamakta ve dolayısıyla daha niteliksiz yoğun sektörlerde istihdam edilen işçiler bu durumdan faydalanmaktadır (Amerika Çin'e göre nispeten daha nitelikli işgücüne sahiptir ve dolayısıyla nitelik-yoğun üretimde karşılaştırmalı üstünlüğü bulunmaktadır. Uzun dönemde, nitelikli işgücü tarife artışlardan olumsuz etkilenirken, niteliksiz işgücü ise yararlanacaktır. Uzmanlaşma kategorilerinin ortadan kalkması nitelikli işgücüne olan talebi azaltacaktır (Lechthaler ve Mileva, 2017). Tarifelerin yükselmesi nitelik-yoğun olmayan sektörlerde istihdam edilen düşük-nitelikli işgücü bakımından olumlu karşılanmaktadır. İlginçtir ki, düşük-nitelikli işgücünün sadece yurtiçinde tarifelerin arttırılması değil aynı zamanda ticaret ortağı ülkenin de tarifeyi yükselterek misilleme yaptığı bir ticaret savaşında kazanç elde edebileceklerdir (Autor, vd., 2013).

Küresel değer zincirinde, tarihsel sorunlar ve doğal donanımlar nedeniyle Çin, düşük maliyetli işgücü gerektiren üretimlerde konumlanmaktadır. Buna karşılık, ABD, küresel değer zincirinde lider konumda yer almaktadır ve bu nedenle, ülke yüksek katma değer, nitelikli işgücü gerektiren üretimlerde ticaret avantajları bulunmaktadır. Tian, Zhu ve Yang (2017), Çin-ABD ticaret çatışmalarının ekonomi ve istihdam üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla çok-ülkeli girdi-çıkı modelleri kullanmaktadır. Yazarlar, iki ülke arasındaki bu çatışmanın refah kayıplarına sebep olacağını ve Çin'in çok daha fazla etkilenebileceğini öngörmektedirler. Bu bağlamda, üçüncü bölümde ABD-Çin ticaret savaşının istihdam açısından dinamikleri değerlendirilecektir.

2. ABD-ÇİN TİCARET ÇATIŞMASI: İSTİHDAM ETKİLERİ

Çin ekonomisinin 1978'de dışa açılmasıyla beraber ülkenin ekonomik büyümesi (GSYH ile) 1978-2017 yılları arasında yüzde 9.6 artış göstermiştir (Dünya Bankası). Çin, siyasi etkililiği, askeri anlamda ve teknolojik gücüyle birlikte gözle görülür bir büyüme ile dünyanın en büyük ikinci ekonomisine sahiptir. Marsheimer (2014) ve Allison (2017) gibi birçok araştırmacı Çin'in bu yükselişinin ABD'nin baskın gücüne meydan okuyacağını ve bu iki büyük güç arasında çatışmanın kaçınılmaz olduğunu belirtmektedirler.

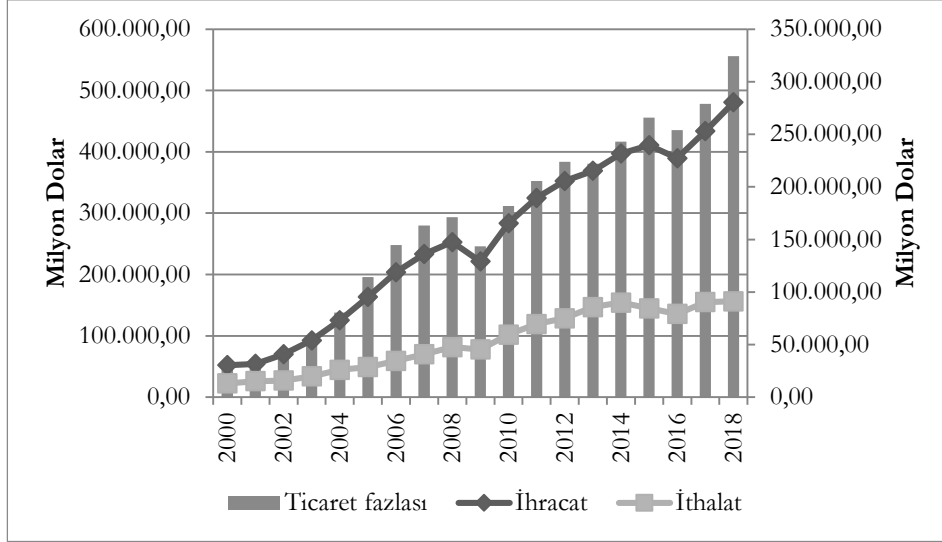
Küreselleşme sürecinde Çin ve ABD partner oldukları gibi rakiptirler. Bu ilişkinin ekonomik boyutlarına bakıldığında, ABD-Çin ekonomik ilişkisinin istikrarlı olması, sağlıklı bir küresel ekonomik düzenin temelini oluşturmaktadır. Son yıllarda, özellikle Başkan Trump'ın göreve başlamasıyla birlikte, bu iki ülke arasındaki gerginlikler artmıştır. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) istatistiklerine göre, Amerika Birleşik Devletleri, dünyadaki diğer ülkelere karşı, ABD'de en fazla yasal işlem yapılan ülke olan Çin'e karşı 23 kez olmak üzere, toplam 131 kez ticari ihtilaf davaları başlatmıştır (3 Eylül 2018 itibariyle). Trump'ın Çin'e karşı eyleminin nedenlerinden en önemlisi, ABD'nin Çin'le çok büyük bir ticaret açığı vermesidir (Autor, Dorn ve Hanson 2013). Sadece 2017'yi baz alarak, bu ticaret açığı 275,8 milyar ABD dolarına ulaşmış ve Çin ile ABD arasındaki toplam ticaret hacminin %47'sini (Çin Gümrükleri) oluşturmaktadır. Haziran ve Temmuz 2018'de, ABD hükümeti, sırasıyla, 50 milyar Dolar ve 200 milyar Dolar tutarındaki ithal Çin mal listesine karşı iki kez tarifeleri yükselteceğini açıklamıştır.

Ocak 2018'de ABD, dört yıl sonra %15'e düşürülmek üzere yabancı güneş panellerine %30 tarife uygulamıştır. Güneş paneli üretiminde dünya lideri olan Çin'in ise tarifeleri düşürmesi, ABD ile Çin arasındaki ticaret çatışmasının başladığının bir göstergesidir. Şu ana kadar, kapsanan toplam ticaret hacmi sınırlı kalırken, ABD, Çin, Kanada, Meksika ve Avrupa Birliği (AB) tarafından ABD'de kabul edilen yeni ithalat vergileri Eylül 2018'de küresel ithalatın yaklaşık %3'ünü oluşturmaktadır. Çin'in Çin mallarına uygulanan ABD tarifelerine karşı misilleme kararının ardından ABD, yaz aylarında Çin'den 200 milyar dolarlık ithalatı kapsayan ek tarifeler açıklamıştır. Bu ilave önlemler Eylül 2018'de uygulanmıştır. Bu devam eden ticaret savaşının bir parçası olan sözlü borsalarda ABD, Çin'den yapılan tüm ABD'ye yapılan ithalatta %25'e varan tarifeler koymakla tehdit etmiştir. Aynı zamanda, ABD yönetimi tarafından tüm otomobil ve otomobil ithalatı aleyhine yeni koruma önlemleri göz önünde bulundurulmuştur. Bu, doğrudan etkilenen ek bölgeler - Avrupa gibi - aynı zamanda misilleme yapmaya başlayacağı için ticaret savaşının coğrafi yayılma riskini de artırmaktadır. Bu kadar kapsamlı bir ticaret savaşının ciddi makroekonomik sonuçları olacağı konusunda çok az şüphe olabilmektedir (Bolt, vd., 2019).

ABD ve Çin arasındaki ticaret çatışmasının temel nedenlerinden biri, Zhang (2019), Lawrence (2018), Rodrik (2018), Zhao ve Sheng (2018) ve Stiglitz (2018) gibi birçok çalışmanın savunduğu gibi, bu ülkelerin küresel dengesizlik paylarıdır. Örneğin 2018 yılında, ABD küresel ticaret açığının yaklaşık yüzde 45'ini oluştururken; Çin ticaret fazlasının yaklaşık yüzde 25'ini oluşturmaktadır (De Mello ve Padoan, 2010). Son dönemlerde, ABD ve Çin'in son büyüme yörüngelerinin birbirine ters yönlerde geliştiği gözlemlenmektedir. ABD'de GSYH'nin bir payı olarak tüketim artarken; Çin'de düşmektedir. Çin'de yatırımlar çarpıcı bir biçimde artarken, ABD için yatırımların önemi azalmaktadır. Bunun yanı sıra, Çin'in ticaret fazlası ABD'nin önemli derecedeki ticaret açığı ile çelişmektedir. ABD'de cari-işlemler açığı ile birlikte düşük ulusal tasarruf oranı ve bunu takip eden GSYH oranında artan özel tüketim payı meydana gelmektedir. Çin'de ise cari işlemler fazlası yüksek oranda ulusal tasarruf oranı ve GSYH'de çok düşük hane halkı tüketim payı ile ilişkilendirilmektedir (Bkz. Çin'in 11. Beş Yıllık Planı, 2006).

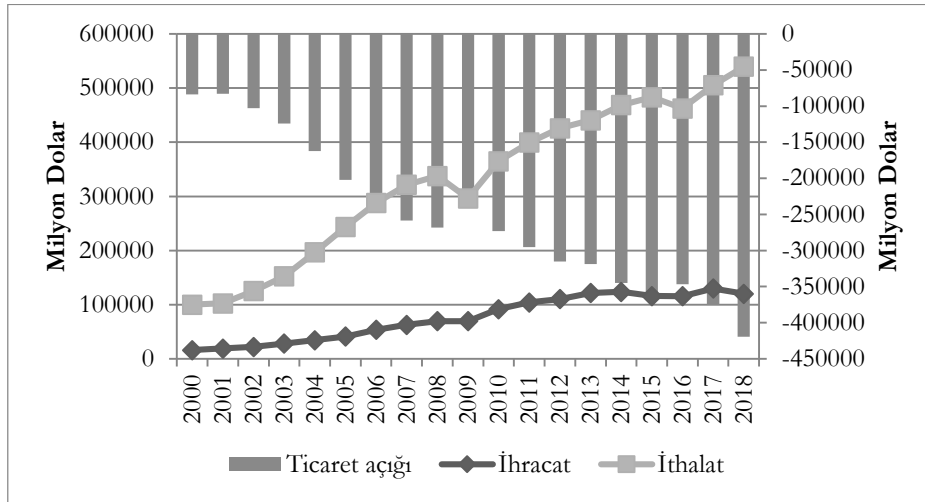
ABD-Çin ticaret dengesizliği, 2015'teki seçim kampanyasından bu yana Başkan Trump'ın en büyük endişe kaynağı olmuştur (Lin ve Wang, 2018). Küreselleşme sürecinde en büyük aktör olan Çin, 1984'ten bu yana ABD ile ticaret fazlası sağlamaktadır (ABD Census Bureau). Şekil 3.1'de görüldüğü gibi, Çin'in ABD ile olan ticaret dengesi 2000'de 29.823 milyon dolarlık ticaret fazlasından, 2018'de 324.429 milyon dolarlık ticaret fazlasına yükselmiştir. Bu o yıl için, ABD ticaret açığının yüzde 44'ünü temsil etmektedir. ABD'nin ise Çin olan ticaret açığı 2000 yılında yaklaşık 83.000 milyon Dolardan, 2018'de 419.527 milyon Dolara çıkmıştır (Bkz. Şekil 3.2).

Şekil 3.1. Çin'in ABD ile olan Ticaret Dengesizliği, 2000-18

Kaynak: Uluslararası Finansal İstatistikler (IFS veritabanı)

Şekil 3.2. ABD'nin Çin ile olan Ticaret Dengesizliği, 2000-18

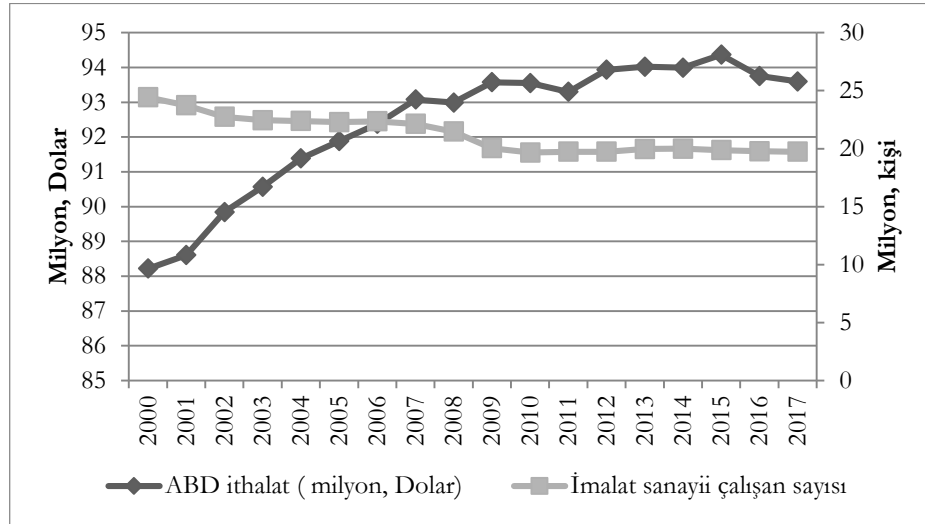

Kaynak: Uluslararası Finansal İstatistikler (IFS veritabanı)

Bu büyük dengesizlik ABD-Çin ticaret ilişkileri üzerinde önemli bir baskı yaratmaktadır. En büyük endişelerden biri de, Çin'den yapılan ithalatın ABD'nin

imalat sanayii istihdamı üzerindeki etkileridir. Şekil 3.4’de ABD’nin Çin ithalatının yıllar itibariyle artması ile ABD imalat sanayii çalışanlarının düşüş seyrini ilişkilendirmektedir. Autor vd. (2013) çalışmasında da, Çin’den yapılan ithalata maruz kalmanın ABD’nin imalat istihdamı üzerinde olumsuz etkileri olduğunu göstermektedir. Cumhurbaşkanı Trump’ın, seçim kampanyasında Çin’den yapılan ithalata yüzde 45 sınır vergisi koyma sözünün altında yatan temel sebebin de, ABD-Çin ticaret dengesizliklerini azaltmaya ve ABD’deki istihdamı kaybetmeye yönelik bir önlem olduğu düşünülmektedir (Lin ve Wang, 2018). Ancak sonuç olarak, bu sürecin sonunda ülkelerin ticari misillemeleri hem ABD-Çin için hem de küresel istihdam açısından çok daha fazla kayıplara sebep olacaktır (Zhao ve Sheng, 2018).

Şekil 3.4 ABD İmalat Sanayii Çin İthalatı ve ABD İmalat Sanayii İstihdamı

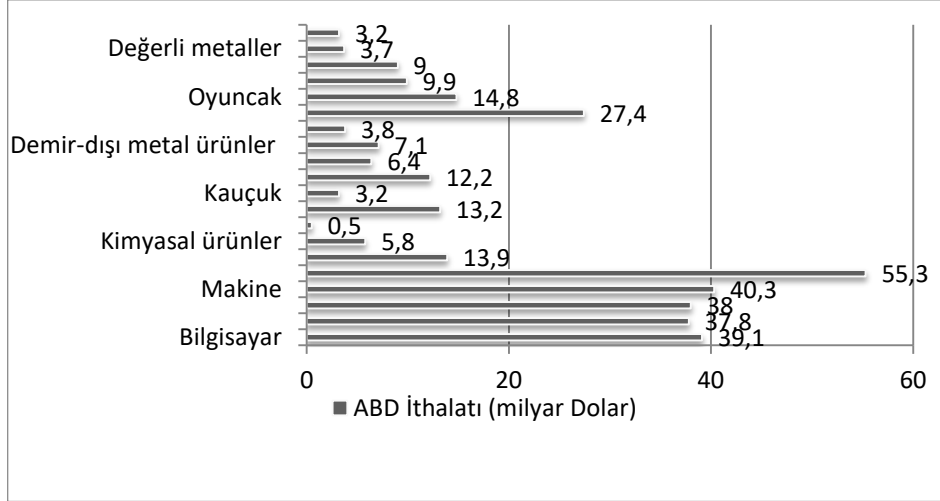
Kaynak: CENSUS Veritabanı

Mart 2018’de başlayan ABD-Çin arasındaki ticaret savaşının birçok tehlikeli sonuçlara yol açacağı da ortadır. Bunlardan biri de büyük bir işsizlik yaratacağı şüphesizdir. Yaşanan bu ticari çatışmanın ilk değerlendirmelerine bakıldığında, ilk göze çarpan tarifelerin doğrudan ekonomik maliyetleridir. Zhao ve Sheng (2018), Çin makina imalat firmalarının yaklaşık 15 milyar dolarlık bir zarara uğrayacağını tahmin etmektedirler. Muro, Whiton ve Maxim (2018), ABD’de 40

farklı endüstride 2,1 milyon işçinin bu durumdan etkilenebileceğini öngörmektedirler.

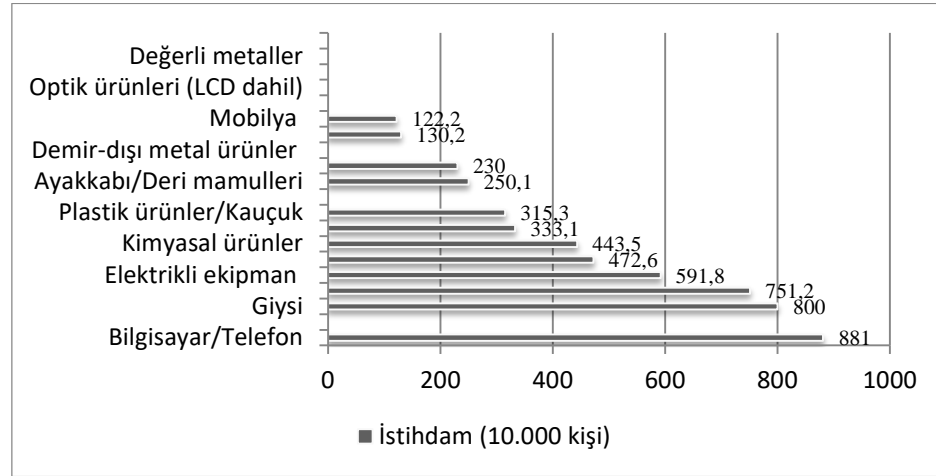
ABD'nin Çin'e karşı uyguladığı ticari yaptırımların, Çin'i ABD ekonomisinden çok daha fazla etkileyeceği düşünülmektedir (Zhang, 2019). Çünkü Çin'in ABD'ye ihracatı, toplam ihracatının yüzde 20'sini (GSYH'nin yüzde 4.1'i), ABD'nin Çin'e yaptığı ihracat ise toplam ihracatının sadece yüzde 8.4'ünü (GSYH'nin yüzde 0.6'sı) oluşturmaktadır. Ayrıca, ABD'nin Çin'den yaptığı ithalat (çoğunlukla tüketim ürünleri) çok kolay ikame edilebilecektir. Ancak Çin'in ABD'den yaptığı ithalat (soya fasulyesi, makine, yüksek-kaliteli bileşenler) daha zor ikame edilebilir özelliktedir. Çin ve ABD ticaret partnerliği yapısına bakıldığında, Çin ve ABD birbirinden elektrikli ve mekanik ekipman ithal etmektedir. Çin'in ithalatının çoğu parçalar ve bileşenler (entegre devre, transistör ve diyot gibi ürünler) iken, ABD daha fazla nihai ürün (elektrikli ürünler, özellikle cep telefonu) ithal etmektedir (Jiming ve Yangmei, 2019). Çin'in ABD'ye olan ihracatı, bilgisayar, makine, elektronik eşya, giyim, mobilya, oyuncak, ayakkabı ve plastik ürünlere yoğunlaşmaktadır (Bkz. Şekil 3.5). Çin'in ABD'den yaptığı en önemli ithalatı ise uçak, otomobil, tarım ürünleri ve kereste ve odun hamuru ürünlerini içermektedir (Bkz. Şekil 3.7). Şekil 3.6, Çin'in ABD'ye yaptığı ihracatın ürün bazında istihdam dağılımlarını göstermektedir. Çin, bilgisayar, iletişim ve diğer elektronik ekipmanlarda yaklaşık 8.8 milyon kişiyi; giysi ve tekstil sektöründe 8 milyon kişi; plastik ve kauçuk ürünlerinde 3.2 milyon ve deri ürünleri ve ayakkabı ürünlerinde 2.5 milyon kişi istihdam etmektedir. ABD hükümetinin Çin'e karşı başlattığı tarife artışları genel olarak, beş ana ürün türünü içermektedir: elektrik iletim ekipmanları, metal ürünler, elektrikli makine, bilgisayar ve plastik ürünler (Athukorala, 2017). İlginçtir ki, bu ürün kategorileri en fazla çalışan sayısına sahip sektörler içindedir. Çin'in ABD'den yaptığı ithalat ürünlerinin yarattığı istihdamı gösteren Şekli 3.8'de görüldüğü üzere otomotiv ve uçak endüstrisi en fazla istihdam sağlayan sektördür.

Şekil 3.5. Çin'in ABD'ye İhracatı, ürün bazında, 2016

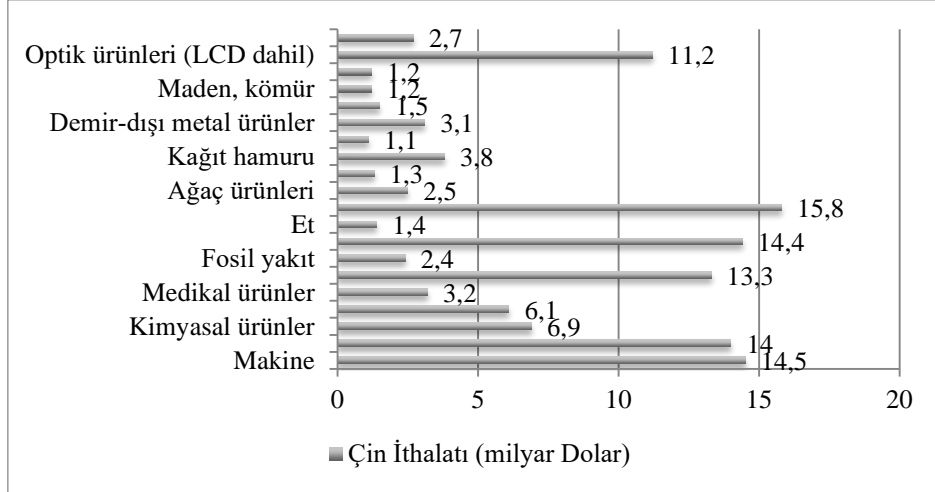
Kaynak: CEIC Veritabanı

Şekil 3.6. Çin'in ABD'ye İhracatı, istihdam, 2016

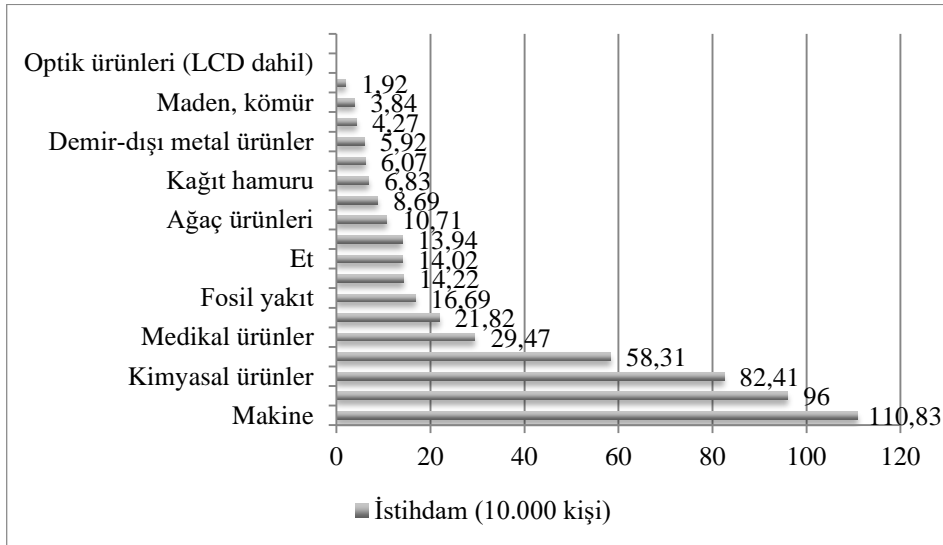
Kaynak: CEIC Veritabanı

Şekil 3.7 Çin'in ABD'den İthalatı, ürün bazında, 2016

Kaynak: CEIC Veritabanı

Şekil 3.8 Çin'in ABD'den İthalatı, istihdam, 2016

Kaynak: CEIC Veritabanı

Not: Tohum ve meyve kategorisindeki istihdam değeri, meyve, sebze, tahıl ve soya fasulyesi alt sektörlerindeki istihdamı içermektedir. Tahıl ürünlerindeki istihdam değeri ise, tahıl ve soya fasulyesi alt sektörlerindeki istihdamı kapsamaktadır.

Jiming ve Yangmei (2019), çeliğe yüzde 25 ve alüminyuma yüzde 10'luk bir tarife getirilmesinin, Çin'in ihracatını ve ekonomisi üzerinde çok etkisi olacağını öngörmekte, bu ürünlerin Çin'in toplam ihracatının yüzde 0.2 ve yüzde 0.5'ini oluşturduğunu belirtmektedir. Bu oranların Çin'in GSYH büyümesine etkisinin ihmal edilebilir düzeyde olduğunu savunmaktadırlar. Ancak, 50 milyar dolarlık ürünlere uygulanan yüzde 25'lik bir tarifenin Çin ekonomisi üzerinde önemli bir etkisinin olacağını tahmin etmektedirler. Çünkü 12,5 milyar dolarlık tarife tutarı, Çin'in ABD'ye yaptığı toplam mal ihracatının yüzde 2.5'liğini oluşturmaktadır. Jiming ve Yangmei (2019) kısmi denge analizlerinde, uygulanan tarifelerin kısa vadede Çin'in GSYH büyümesinin yüzde 0.1'ine mal olacağını tahmin etmektedirler. Çin-ABD yaşanan bu ticari çatışmanın Çin bakımından en kötü senaryosu, Çin'in ABD ile olan ticaret fazlasında 100 milyar dolarlık bir düşüş yaşamasıdır. Bu, Çin'in GSYH büyüme oranının yüzde 0.8 oranına mal olacağı tahmin edilmektedir. ABD'nin Çin'e yönelik bu yaptırımları, Çin'in özellikle makine ve elektrikli ekipmanlar, giysi, mobilya, oyuncak ve ayakkabı ve deri gibi işgücü-yoğun sektörlerde istihdam ve tüketimi etkileyecektir.

Yaşanan bu ticaret savaşının mevcut senaryo altında, küresel GSYH zayıflığı ve düşük ticaret nedeniyle küresel istihdam üzerindeki etkisi olumsuz olacaktır. Ticaret savaşının istihdam sonuçları, her ülke bakımından büyük farklılıklar göstermektedir. Mevcut senaryodaki ilk etkileri bakıldığında, Çin'de 3,5 milyon iş kaybına neden olabilirken, ABD'de ise yaklaşık 180.000 iş kaybı tahmin edilmektedir. Çin'de tarım, kamu, sosyal ve kişisel hizmetler, perakende ticaret, tekstil ve giyim ve elektronik gibi sektörler toplam istihdamın %60'ını oluşturmaktadır ki, bu sektörlerin üretimi işgücü-yoğun olması da önemli bir göstergedir. İstihdamdaki düşüşün daha az olduğu ABD'de, özellikle ticaret dışı bir hizmet sektörü olmasına rağmen işletme faaliyetleri en büyük işgücü kaybına sahiptir. Sektörün işgücü yoğunluğu ve sektörler arası bağlantılardaki önemi nedeniyle ABD'de en çok etkilenen sektördür. Söz konusu ticari gerginlikten ABD tarım ihracatı doğrudan etkilenmesine rağmen, sadece 53.000 iş kaybı yaşanması sektörün yüksek sermaye yoğun olduğunun bir yansımasıdır. Bunun yanı sıra, pek çok yerli otomobil ve parça üreticisinin aksine, ABD'de nakliye ekipmanları sektöründe çok az da olsa istihdamında artış gözlemlenmektedir (Abiad, vd., 2018).

SONUÇ

Çin-ABD ticaret çekişmesiyle ticari ekonomik durgunluk işgücü piyasalarında olumsuz etkiler doğurmaktadır. Çin, dünyanın en büyük ihracatçısı ve ABD dünyanın en büyük tüketicisi; bu iki ülke birlikte dünya ekonomisinin yüzde 40'ını oluşturmaktadır. Bu anlamda bu iki büyük ülkenin arasındaki bir ticaret savaşının küresel ekonomi üzerindeki etkisi hafife alınamayacak ölçüdedir. Birçok ülkenin endişesi bu çekişmenin küresel ekonomiyi durgunluğa sürüklemeye potansiyelinin olmasıdır.

Bu çalışmada, Çin ile ABD arasındaki ticari anlaşmazlığın istihdam üzerindeki etkileri incelenmiş ve Çin-ABD ticaret savaşı kapsamında, uluslararası ticaret ve istihdam ilişkisinin dinamikleri bakımından öngörüler değerlendirilmiştir. Çin ve ABD arasındaki bu ilişki, küresel ekonominin tüm yönleri üzerinde derin etkilere sahiptir ve iki dev arasındaki ticaret çekişmesi, küresel işgücü piyasalarını da etkilemektedir. Uluslararası ticaret teorilerinin öngördüğü gibi ticaret savaşlarının istihdam üzerindeki etkisi, değerlendirmelerimizi destekler niteliktedir. Çalışmanın sonuçları, ticaret savaşlarının küresel ticaretin istihdam üzerindeki olumlu etkilerini yok ettiğini göstermektedir. Çin'in nispeten ABD'ye göre daha emek-yoğun üretimde uzmanlaşması nedeniyle, Çin'in bu çatışmada daha fazla istihdam kaybı yaşamasına sebep olmuştur. Çin'de tarife tehdidinin arttığı endüstrilerin istihdam bakımından daha fazla etkilendiği görülmüştür. ABD'nin Çin'e yönelik bu yaptırımları, Çin'in özellikle makine ve elektrikli ekipmanlar, giysi, mobilya, oyuncak ve ayakkabı ve deri gibi işgücü-yoğun sektörlerde istihdamını etkilemektedir. Söz konusu ticari gerginlikten ABD tarım ihracatı doğrudan etkilenmesine rağmen, ABD'de istihdamdaki düşüş daha azdır. Ancak, ABD-Çin ticaret savaşının uzun vadedeki belirsizleri, hem ABD-Çin piyasalarında hem de küresel işgücü piyasalarında daha fazla kayıpların yaşanacağına işaret etmektedir.

Mevcut istatistikler, ne Çin'in ne de ABD'nin yaşanan bu ticari çatışmadan fayda elde edemeyeceğini göstermektedir. Ticaret savaşı, Çin ekonomisini basılamakta, ancak ABD için de belirgin bir fayda sağlamamaktadır (Zhang, Lei, Ji ve Kutan, 2019). Küresel ağdaki bazı ülkeler ve sektörler fayda sağlayabil-

mekte; fakat genel küresel ekonomik etkiler olumsuz görünmektedir. Bu iki ekonomik süper güç arasındaki çatışmanın yol açtığı belirsizlikler küresel ekonomide daha fazla düşüşe sebep olacaktır. Çin'deki politika yapıcılar için, belirli endüstriler üzerindeki olumsuz etkilerle başa çıkmak için politika yanıtlarını dikkate almaları gerekmektedir. ABD hükümetinin ticari anlaşmazlıkları başlatması için teşvikler sadece ekonomik değil aynı zamanda daha derin politik nedenler ve diğer uzun vadeli hedefleri de içermektedir. Politika yapıcıların ticaret çatışmasının olası olumsuz etkileri için özellikle istihdam kayıplarına hazırlıklı olmaları ve buna göre yanıt verecek politikalar geliştirmeleri gerekmektedir. Bu çerçevede, kuşkusuz bu çalışmanın da bazı kısıtları bulunmakta olup; iki ülke arasındaki ticari çekişmenin uzun vadede istihdam üzerindeki etkisinin ampirik analizlerle incelenmesi, araştırmacılara daha doğru tespitler sunulmasını sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

- Abiad, A., Baris, K., Bernabe, J. A., Bertulfo, D. J., Camingue, S., Feliciano, P. N. ve Mercer-Blackman, V. (2018). The Impact of Trade Conflict on Developing Asia. *Asian Development Bank Economics W. Paper Series*, (566).
- Acemoglu, D., D. Autor, D. Dorn, G. Hanson ve B. Price (2015). Import Competition and the Great US Employment Sag of the 2000s. *Journal of Labor Economics*, 34, 2.
- Allison, G. (2017). *Destined for War: Can America and China Escape Thucydide's Trap?*. New York: Houghton Mifflin Harcourt, 185-231.
- Auer, R. ve M. F. Andreas (2010). The Effect of Low-Wage Import Competition on U.S. Inflationary Pressure. *Journal of Monetary Economics*, 57 (4), 491–503.
- Autor, D. H., D. Dorn ve G. H. Hanson (2013). The China Syndrome: Local Labor Market Effects of Import Competition in the United States. *American Economic Review*, 103 (6), 2121-2168.
- Aw, B. ve A. Hwang (1995). Productivity and The Export Market: A Firm-Level Analysis, *Journal of Development Economics*, 47 (2), 313-332.
- Athukorala, P. C. (2017). China's Evolving Role in Global Production Networks: Implications for Trump's Trade War. *China's New Sources of Economic Growth: Human Capital, Innovation and Technological Change*, 2, 363-388.
- Bagwell, K. ve R.W. Staiger (2001). Strategic Trade, Competitive Industries and Agricultural Trade Disputes. *Economics and Politics*, 13(2), 113–128.

- Baron, D. P. (1997). Integrated Strategy and International Trade Dispute: The Kodak-Fujifilm Case. *Journal of Economics and Management Strategy*, 6(2), 291–346.
- Bernard, A.B., J.B. Jensen ve P. K. Schott (2006). Survival of the Best Fit: Exposure to Low-Wage Countries and the (uneven) growth of U.S. manufacturing plants. *Journal of International Economics*, 68 (1), 219–37.
- Bernard, A. B., J. B. Jensen, S. J. Redding ve P. K. Schott (2007). Firms in international Trade. *Journal of Economic Perspectives*, 21(3), 105-130.
- Bernard, A. ve J. Jensen (1995). Exporters, Jobs, And Wages in U.S. Manufacturing: 1976-1987. *Brookings Papers on Economic Activity, Microeconomics Annual*. Brookings Institution, Washington, D.C.
- Bernard, A. ve J. Jensen (1997). Exporters, Skill Upgrading and The Wage Gap. *Journal of International Economics* 42, 3-31.
- Bernard, A. ve J. Wagner (1997). Exports and Success in German Manufacturing. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 133, 134–157.
- Bernard, A., J. Eaton, J. Jensen ve S. Kortum (2003). Plants and Productivity in International Trade. *American Economic Review*, 93 (4), 1268-1290.
- Bernstein, J. ve D. Skully (2003). Calculating Trade Damages in the Context of the World Trade Organization's Dispute Settlement Process. *Review of Agricultural Economics*, 25(2), 385–398.
- Bolt W. K. Mavromatis ve S. Wijnbergen (2019). The Global Macroeconomics of a Trade War: The EAGLE model on the US-China Trade Conflict, *DeNederlandscheBank, Working Paper*, 623.
- Bown, C. P. ve M. A. Crowley (2007). Trade Deflection and Trade Depression. *Journal of International Economics*, 72(1), 176–201.
- Bustos, P. (2011). Trade Liberalization, Exports and Technology Upgrading: Evidence on the Impact of MERCOSUR on Argentinean Firms. *American Economic Review*, 101(1), 304–340.
- Caliendo, L., F. Parro (2015). Estimates of the Trade and Welfare Effects of NAFTA. *Review of Economic Studies*, 82 (1), 1–44.
- De Loecker, J. (2007). Do Exports Generate Higher Productivity? Evidence from Slovenia, *Journal of International Economics*, 73 (1), 69–98.
- Dong, Y. ve J. Whalley (2012). Gains and Losses from Potential Bilateral US–China Trade Retaliation. *Economic Modelling*, 29(6), 2226–2236.
- Edwards, L. ve Z. R. Lawrence (2013). Rising Tide: Is Growth in Emerging Economies Good for the United States? *Peterson institute for International Economics, Washington D.C.*

- Elms, D. K. (2004). Large Cost Small Benefits Explaining Trade Dispute Outcomes. *Political Psychology*, 25(2), 241–270.
- Greenaway, D. ve Z. Yu (2004). Firm-Level Interactions Between Exporting and Productivity: Industry-Specific Evidence, *Review of World Economics/Weltwirtschaftliches Archiv*, 140, 376–392.
- Grinol, E. ve R. Perrelli (2002). Politics the WTO and Trade Disputes: Evidence from US Cases. *Pacific Economic Review*, 7(2), 335–357.
- Hallak, J. C. (2006). Product Quality and The Direction of Trade. *Journal of International Economics*, 68(1), 238–65.
- Isgut, A. ve A. Fernandes (2007). Learning-By-Exporting Effects: Are They For Real?. *MPRA Working Paper 3121, Munich Personal Repec Archive*, University Library of Munich, Germany.
- Jeuel John Ituh, N., (2006). Is Trade Protectionism a threat to Labour, Employment and Competitiveness in United States?. Robert Gordon University Yüksek Lisans Tezi, 1-95.
- Jiming, H. ve Yangmei, D. (2019). The China-US Trade Conflict and Its Impact. *US-China Economic Relations: From Conflict to Solutions*.
- Johnson, H. (1953). Optimum Tariffs and Retaliation. *Review of Economic Studies*, 21 (2), 142–153.
- Krugman, P. ve M. Obstfeld (2003). *International Economics: Theory And Policy*, 6.Ed., Addison-Wesley.
- Krugman, P. ve R. Lawrence (1993). Trade, Jobs and Wages. *The National Bureau of Economics*, 4478.
- Kugler, M. ve E. Verhoogen (2012). Prices, Plant Size, And Product Quality. *Review of Economic Studies*, 79 (1), 307–339.
- Kutlina-Dimitrova, Z. ve C. Lakatos, C. (2017). The Global Costs of Protectionism. *Policy Research Working Paper Series 8277*, The World Bank.
- Lechthaler, W. ve M. Mileva (2017). The Dynamic and Distributional Aspects of Imports Tariffs. *Kiel Institute for the World Economy*, 2082, 2-36.
- Lin, J. Y. ve X. Wang (2018). Trump Economics and China–US Trade Imbalances. *Journal of Policy Modeling*, 40(3), 579–600.
- Matsuyama, K. (2007). Beyond Icebergs: Towards A Theory of Biased Globalization. *The Review of Economic Studies*, 74, 237–253.
- Mearsheimer, J.J. (2014). Can China Rise Peacefully?. *The National Interest*, <https://nationalinterest.org/commentary/can-china-rise-peacefully-10204>.
- Melitz, M. J. (2003). The Impact Of Trade On Intra-Industry Reallocations And Aggregate Industry Productivity. *Econometrica*, 71(6), 1695-1725.

- Mark M., J. Whiton ve R. Maxim (2018). How China's Proposed Tariffs Could Affect U.S. Workers and Industries. *The Brookings Institution*.
- Ossa, R., 2014. Trade Wars and Trade Talks with Data. *American Economic Review*, 104 (12), 4104–46.
- Roberts, M. J. ve J.R. Tybout (1997). Producer Turnover and Productivity Growth in Developing Countries. *The World Bank Research Observer*, 12(1), 1-18.
- Rondinelli, D. A. (1993). Resolving US-China Trade Conflicts: Conditions for trade and investment expansion in the 1990s. *The Columbia Journal of World Business*, 28(2), 66–81.
- Sachs, J. ve H. Shatz (1996). U.S. Trade with Developing Countries and Wage Inequality. *American Economic Review*, 86 (2), 234-239.
- Sturm, D. M. (2006). Product Standards Trade Disputes and Protection. *Canadian Economics Association*, 39(2), 564–581.
- Tian, K., K. Zhu ve C. Yang (2017). Re-estimate Revealed Comparative Advantage Based on Value Added Exports and Trade Heterogeneity: An analysis for China. *Chinese Journal of Management Science*, 9(25), 1–10.
- Van Biesebroeck, J. (2005). Exporting Raises Productivity in Sub-Saharan Manufacturing Plants. *Journal of International Economics*, 67(2), 373–391.
- Wang, X., K. Li, S. Xie ve Hou, J. (2013). How is US Trade Policy Towards China Determined? A Political Economic Analysis Illustrated by Voting Outcome of the PNTR Bill. *China Economic Review*, 27, 25–36.
- Xia, Y., Y. Kong, Q. Ji ve D. Zhang (2019). Impacts of China-US Trade Conflicts on the Energy Sector. *China Economic Review*, 58 (101360), 2-22.
- Xu, J. (2012). Profitability and Capital Structure: Evidence from Import Penetration. *Journal of Financial Economics*, 106, 427-446.
- Zhao H. ve L. Sheng (2018). Quantitative Analysis: How Much is the Impact of the U.S. Tariffs on \$200 Billion Chinese Imports?. *Financial Times Chinese*.
- Zhang, Y. (2018). The US–China Trade War. *Indian Journal of Asian Affairs*, 31(1/2), 53-74.
- Zhang, D., Lei, L., Ji, Q., ve Kutan, A. M. (2019). Economic Policy Uncertainty in the US and China and Their Impact on the Global Markets. *Economic Modelling*, 79, 47-56.

10. BÖLÜM

KRİPTO PARALAR TİCARET SAVAŞLARINDA KORUYUCU BİR ALTERNATİF OLABİLİR Mİ?

Dr. Orhon Can DAĞTEKİN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
d.orhon@hbv.edu.tr

ÖZET

Kripto paraların mevcut sistemde kullanılıp kullanılmayacağına dair tartışmalar uzun süredir devam etmektedir. Mevcut parasal sistemden farklı olarak daha şeffaf, otoriteye bağımlı olmayan bir yapıya sahip kripto paralar bu özellikleri sayesinde dünyanın birçok yerinde, özellikle siyasi veya ekonomik baskı gören ülkelerde talep görmektedir. Başkanlık koltuğuna oturduğundan beri agresif bir şekilde korumacı ticaret politikaları izleyen Trump yönetimi de siyasi ve ekonomik gücü arkasına alarak otoriter ve toplam refahı azaltıcı politikalar izlemektedir. Kripto paralar henüz yaygın olarak kullanılmaya çok uzak olsa da yasaklı olmasına rağmen özellikle Çin’de talep görmekte, adeta bir güvenli liman benzeri işlev yerine getirmektedir. Bu noktada kripto paraların veya onlardan esinlenen sistemlerin ticaret savaşları gibi olumsuz ekonomik gelişmeler karşısında riski dağıtma özelliği önem kazanmaktadır. Tüm bunlara ek olarak, kripto paraların özgürlükçü ideolojik temellerinin politika yapımcılar tarafından benimsenmesi benzer ekonomik dalgalanmalarda oluşacak zararı azaltacaktır.

Anahtar Sözcükler: *Korumacılık, Kripto Para, Bitcoin, Serbest Ticaret*

ABSTRACT

The debate over whether cryptocurrencies can be utilized in the current system has been going on for a long time. Unlike the current monetary system, cryptocurrencies, which are more transparent and not dependent on any authority are in demand in many parts of the world, especially in countries that are under political or economic pressure. The Trump administration, which has aggressively pursued protectionist trade policies since its inauguration, has pursued authoritarian and total welfare decreasing policies, with the country’s political and economic power behind it. Although cryptocurrencies are far from becoming mainstream, they are in demand especially in countries like China although they are banned, since they perform a safe harbor-like function. At this point, the ability of cryptocurrencies or systems inspired by them to distribute risk in the face of negative economic developments such as trade wars gains importance. In addition, the adoption of the libertarian ideological foundations of cryptocurrencies by policy makers will reduce the damage to similar economic fluctuations.

Key Words: *Protectionism, Cryptocurrency, Bitcoin, Free Trade*

GİRİŞ

“Geleneksel para birimleriyle ilgili sorun sistemi çalıştırmak için gerekli güvendir. Merkez bankasının paranın değerini düşürmeyeceğine güvenilmelidir, fakat itibari paranın tarihi bu güvenin çiğnendiği ihlaller ile doludur.”

Nakamoto (2008) tarafından öne sürülen bu sav, günümüz küresel ekonomik yapısında son dönemde çok daha fazla dikkat çekici hale gelmiştir. Çin’le yaşanan ticaret savaşını ve yavaşlamayı öne sürerek Eylül ayında faiz indirmeye giden FED, Trump tarafından “cesaretsiz, sağduyusuz ve vizyonsuz” olarak nitelendirilmiştir (Amerika'nın Sesi, 2019). Trump’ın açıklamalarından sonra FED başkanı Jerome Powell’in iktisadi göstergelere göre hareket edildiğine dair açıklaması izlenen para politikası açısından önemli bir noktayı vurgulamaktadır. Benzer gelişmelerle beraber Merkez bankalarının bağımsızlığı birçok ülkede tartışma konusu olmaya hâlen devam etmektedir. (Nakamoto, 2008)

Tüm bu gelişmelerin yanı sıra, benzer siyasi ve ekonomik gelişmelerin sonucunda kripto paralar son yıllarda çok daha fazla dikkat çekerken, kökenleri ve ortaya çıkışları 2009 yılına dayanmaktadır. 2009 yılında yaşanan küresel kriz sonucunda bir tepki olarak görülebilecek olmakla beraber, bu tür iktisadi/teknolojik sıçramaların zorlu ekonomik dönemler sonra ortaya çıkmasını tesadüfi olarak değerlendirmek çok doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

Bu çalışmada kripto paraların ve ideolojilerinin doğurduğu politikalar ticaret savaşları ekseninde incelenmektedir. Kripto paraların tarafsız, şeffaf, merkezizyetten uzak ve özgürlükçü yapısının ticaret savaşları ve korumacı politikalarla taban tabana zıt olduğu vurgulanırken önce kripto paranın temelleri ve sahip olduğu avantajlar ile dezavantajlar sunulmakta, daha sonra ise ticaret savaşlarının kısa bir geçmişi ele alınarak kripto para ideolojisinin benimsenmesinin mevcut politik düzene dair olası etkileri tartışılmaktadır. Son olarak kripto para politikalarının ticaret savaşları benzeri olgulardan nasıl etkilendiği, zarar gören toplumları koruyup koruyamayacağı ve bu politikalardan çıkartılabilecek olası çözüm önerileri sunulmaktadır.

1. KRİPTO PARALARIN KISA TARİHİ VE YAPISI

Satoshi Nakamoto mahlaslı kişi veya kişilerce geliştirilen Bitcoin, kripto paraların öncülüdür. 2008 yılında white-paper adı verilen ve günümüzde atıf sayısı beş bini geçen makale ile ortaya çıkan bu ilk kripto para özellikleri, yapısı ve kullanım hedefleri göz önüne alındığında mevcut finansal sistemin içindeki paralardan keskin bir şekilde ayrılmakta ve çeşitli alternatif yaklaşımlar sunmaktadır. Mevcut sisteme olan güvenin yitirilmiş olması, para politikalarının etkisizliği gibi birçok konuya değinen Nakamoto (2008), kriptografik ve değiştirilemez bir yapının mevcut sisteme en iyi alternatif olacağını savunmaktadır. Nakamoto'ya göre bankalar gibi üçüncü taraflar riskler taşımaktadır ve sistemde bulunmaları gerekir.

Günümüze bakıldığında Merkez Bankalarının ve siyasilerin tarafsızlığı, şeffaflığı ve aldıkları kararlar tartışılırken kripto paraların arkasında yatan ideolojik yapının da çeşitli katkılar sunabileceği düşünülebilir. Değiştirilemez, şeffaf, doğrulanabilir bir parasal sistem hedefleyen kripto para piyasası aynı zamanda kodlanmış bir para politikasına sahiptir. Bitcoin özelinde arz artış hızı, toplam arz gibi faktörler önceden kesin bir biçimde belirlenmiş olup, değiştirilmesi için bazı çok zor şartların (piyasadaki işlemci gücüne sahip olanların yarısından fazlasının anlaşmaya varması gibi) yerine getirilmesi gerekmektedir.

Kısaca özetlemek gerekirse, blok zincir adı verilen ve bilgilerin piyasadaki her bir eşte saklandığı, değiştirilemez olduğu bir yapıdan gücünü alan kripto paralar, sürdürülebilir ve şeffaf yapısıyla mevcut parasal sisteme ve parasal otoriteye alternatif olarak gelişmeye devam etmektedir. Her bir eş tarafından saklanan ve eş zamanlı olarak güncellenen, herkese açık bir şekilde var olan ve tek bir merkezde değil, dağıtık şekilde saklanan bu sistemde bilgi asimetrisinin de önüne geçilmektedir.

Tamamen şeffaf olan bu süreçte bir işlem gerçekleştiği zaman "blok" adı verilen paketler içerisinde ağa yayınlanır ve madenciler tarafından işleme konulmayı bekler. Bu işlemin sağlanması yapıldıktan sonra transfer gerçekleşir ve değiştirilemez kaydı oluşur. Bu sağlamayı yapmaya olanak kılan madencilik aktivitesi sistem için kritik bir role sahiptir ve çeşitli bilgisayarların matematiksel bir

algoritmayı çözmesi anlamına gelir. Kripto para sistemi bir nevi içindeki madenciler kadar güçlüdür denebilir.

Tüm bu sistem kripto paraya belli başlı avantajlar sağlar; sansüre dayanıklıdır, otoriteye bağlı değildir, çok daha hızlı çalışır, düşük işlem maliyetleri ve gizliliğe sahiptir. Bunun yanında en büyük dezavantajları olarak yüksek oynaklık, yüksek enerji tüketimi ve suç gelirlerinin aklanmasında kullanılması gösterilebilir.

Bir bütün olarak en önemli avantajlarını özetlemek gerekirse;

- Hızlı ve güvenli: Bitcoin özelinde 10 dakikaya varan sürelerde işlemler gerçekleştirilmektedir. İşlem ücreti, ağ yoğunluğu, madenci sayısı gibi faktörler bu süreyi birkaç saate kadar çıkarabilmektedir.
- Şeffaf: Yapılan bütün işlemler herkes tarafından görülebilir. Kimin yaptığı ise görülemez.
- Düşük işlem maliyeti: Ağın yoğunluğuna göre değişse de uluslararası (SWIFT vb.) para transferlerine kıyasla çok daha düşük işlem ücretleriyle çok daha yüksek miktarlarda varlık transferi yapılabilir.
- Anonim: Ağda eşler birbirini görebilmesine rağmen işlem yapanların kim olduklarını göremez, sadece cüzdanına ait kodu görür.
- Üçüncü tarafların bulunmaması: Bankalar gibi aracılara bu sistemde ihtiyaç duyulmaz. Bu da onların beraberinde getirdikleri riskleri ortadan kaldırır.
- Vergilendirme şartları: Kripto paralar konusunda farklı ülkelerde farklı vergi politikaları olmasına rağmen vergiler daha düşüktür.
- Çalınmasının güç olması: Özel anahtar adı verilen ve cüzdandaki varlığa ulaşmayı sağlayan kriptografik dizi başkasının eline geçmediği sürece kişi kendi cüzdanında (donanım cüzdanı gibi) varlığını güvenle saklayabilir.
- Gizlilik: Yapılan işlemlerin kimler tarafından yapıldığı tamamen takip edilemediği için kullananların alışkanlıkları, varlıkları, giderleri gibi günümüzde değerli sayılan birçok bilgi kullanıcının kendisinden başka kimsenin eline geçmez.

Dezavantajları ise aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- **Düşük konvertibilite:** Bitcoin diğer kripto paralara göre daha kolay itibari paraya dönüştürülebilse de tüm kripto paraları başka bir paraya çevirmek için borsalara ihtiyaç vardır. Mevcut sistem hâlâ bu üçüncü taraflara ihtiyaç duyar. Başka bir paraya çevrilme süreci zahmetlidir.
- **Yüksek volatilité:** Kripto paraların geneline bakıldığında kısa süreler içerisinde ve bazen açıklanamayacak şekilde keskin yükseliş ile keskin düşüşlere maruz kaldığı görülebilir. Bu da kripto paraların bir değer saklama aracı olma özelliğini olumsuz etkiler.
- **Suç gelirlerini aklama amacıyla kullanılması:** Her ne kadar itibari para ile aklanan kara para miktarı daha fazla olsa da darknet aracılığı ile yasadışı alım satım yapıldığı, kripto paraların suç gelirlerini aklamada kullanıldığı bilinmektedir. Bu miktar Foley (2018)'e göre yıllık 76 milyar dolar civarındadır.
- **Enerji tüketimi:** Kripto para ağının işlemlerini sağlayan madencilik aktiviteleri yüksek miktarda bilgisayar gücüne ve donanıma ihtiyaç duymaktadır. Enerji tüketimleri birçok paranın üretimi ile kıyaslanamayacak miktardadır. Farklı ülkeler çeşitli indirim veya teşviklerle özellikle fiyatının yüksek olduğu dönemlerde Bitcoin üretimini kendi topraklarına çekmek istemişlerdir.
- **Giriş bariyerleri:** Piyasaya girmek için teknik bilginin yanı sıra bilgisayar donanımı gerekmektedir. Özellikle finansal olarak dışlanmışlığı giderme hedefinde olan bir sistem olmasına rağmen Internet ağına erişim, cüzdanı vb. çalıştıracak bir bilgisayar gibi donanım gerekliliği Bitcoin veya diğer kripto paralara erişimi kısıtlar.
- **Manipülasyon ve spekülasyon:** Kripto para piyasalarında “pump and dump” adı verilen fiyatları şişirip kâr elde etme çabaları gibi hareketler sık sık görülmektedir. Hem varlığını kripto parada saklayanlar hem de küçük yatırımcı için risk taşımaktadır. Oynaklığın önemli sebeplerinden biri budur.

- İşlemlerin geri döndürülemez olması: Her ne kadar bu güvenlik açısından düşünülse de yanlış yapılan işlemler geri alınamadığı gibi bir anlaşmanın şartları yerine getirilmediğinde de işlem iptal edilemez.
- Yoğunlaşma (madencilik aktivitesi): Madencilik aktivitesinden belirli ülkeler çok daha fazla gelir elde etmektedir. Kripto para kullanımını kanunen yasaklı olmasına rağmen Çin yoğunlaşmanın olduğu çok önemli bir aktördür.

Aşağıdaki tablolarda kripto paraların karakteristik özellikleri ve altın/itibari para ile karşılaştırmalarına kısaca yer verilmiştir.

Tablo 1: Bitcoin, altın ve itibari para karşılaştırması

Özellik	Bitcoin	Altın	İtibari Para
Doğrulanabilirlik	Yüksek	Orta	Orta
Değiştirilebilirlik	Yüksek	Yüksek	Yüksek
Taşınabilirlik	Yüksek	Düşük	Yüksek
Dayanıklılık	Orta	Yüksek	Düşük
Bölünebilirlik	Yüksek	Düşük	Orta
Kıtlık	Yüksek	Orta	Düşük
Köklü Geçmiş	Düşük	Yüksek	Orta
Yasaklamaya/Engellemeye Karşı Dayanıklılık	Yüksek	Orta	Düşük
Herkese Açık Programlanabilirlik	Yüksek	Düşük	Düşük
Merkeziyetçiliğe Uzaklık	Yüksek	Orta	Düşük
Taklit Maliyeti	Yüksek	Yüksek	Düşük

Kaynak: Hedl'dan (2019) aktaran Dağtekin, 2019.

Bitcoin'in itibari paradan en keskin biçimde ayrıldığı özellikleri yasaklamaya karşı dayanıklılığı ve merkeziyetçiliğe uzaklığı olarak değerlendirilebilir. Trump'ın ABD dolarının dünya ticaretindeki rolünü ve ABD'nin ekonomik gücünü Türkiye dahil birçok ülke karşısında tehdit unsuru olarak kullanmasının yanı sıra, bu karar sadece tek bir otorite tarafından verilmekte gibi gözükmektedir. Bu tip kararların varlığı, nedenleri ve sonuçları farklı kesimlerin temsil edildiği bir süreç sonrası anlam kazanacakken, mevcut merkezi yapı hem yasakların kolayca uygulanmasına hem de tek noktadan karar vermeye fırsat tanımaktadır. Bitcoin

benzeri kripto paralar bir konsensüs yapısı üzerinden var olduğu için çok daha demokratik, bu konsensüs yine bu sistemin işlemci gücünü elinde tutan parçaları tarafından oluşturulduğu için merkezizetçilikten şimdiki yapıya kıyasla daha uzaktır.

Tablo 2: Bitcoin, altın ve itibari para karşılaştırması

Özellik	Bitcoin	Altın	İtibari Para
Üretim Mekanizması	Ekran kartı vb. ile kripto para madenciliği. Elektrik enerjisi girdisi ile dijital varlık çıktısı elde ediliyor.	Mineral madenciliği. Elektrik enerjisi girdisi ile fiziksel varlık çıktısı elde ediliyor.	Fiziki olarak basılsa da çoğu elektronik üretim olmakla beraber, ülke merkez bankaları tarafından üretiliyor.
Arz Sınırı	Sınırlı ve biliniyor. Artış hızı gitgide düşüyor ve 2140'da sıfır olacak.	Sınırlı fakat bilinmiyor. Arz istikrarlı şekilde artış gösteriyor.	Teorik olarak sınırsız.
Kaynak Yapısı	Dinamik bir yapıya sahip, madencilik gücüne bağlı ve her 2016 blokta güncelleniyor.	Coğrafi özelliklere göre değişiyor. Madencilik gücünden bağımsız.	Dinamik, devlet ve MB politikalarına bağlı.
Saklama Koşulları	Ucuz. Çevrimiçi veya çevrimdışı saklama alanı gerektiriyor.	Pahalı, fiziki bir mekân gerektiriyor.	Genellikle ucuz. Fiziki olarak güvenli bir saklama alanı veya banka hesabı vb. gerektiriyor.
Değişim Birimi	BTC cinsinden fiyatlanıyor. Yüz milyonda bir BTC olan Satoshi'ye kadar inebiliyor.	ONS başına fiyatlanıyor. 0,5g ile 1kg arasında miktarlarda fiyatlanabiliyor.	USD, EUR, GBP, TRY vb. Kendi içlerinde bölünüyorlar. (Lira, kuruş vb.)
Üretim İzni	İhtiyaç yok, ticari aktiviteye konu olamazsa gerekebiliyor.	Genellikle devlet tarafından verilen izin gerekiyor.	Sadece devlete ait.
Oynaklık	Çok yüksek.	Orta seviyede.	Devlete ve para birimine göre değişiyor.
Çevreye Etkisi	Genellikle olumsuz görülüyor.	Genellikle olumsuz görülüyor.	Nötr

Kaynak: Knottenbelt ve Gürgüç'ten (2018) aktaran Dağtekin, 2019

Houben ve Snyers (2018) çalışmalarında kripto paranın tam olarak nasıl sınıflandırılacağı konusunda fikir birliği olmadığına değinmişlerdir. Ne var ki Avrupa Merkez Bankası, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası gibi kurumlar kripto parayı bir çeşit dijital para olarak değerlendirmektedir. İlerleyen dönemlerde yaşanacak gelişmeler kripto paranın başta yasal durumu olmak üzere birçok açıdan geleceğini belirleyecektir.

2. BLOK ZİNCİR

Sadece kripto paralara değil, ticaretten finans sektörüne birçok alanda kısa sürede popülerite kazanmış blok zinciri teknolojisi eşten eşe, dağıtık, değiştirilemez ve şeffaf bir defter-i kebir olarak nitelendirilebilir. Bilginin bu zincirdeki her eşe (her bir bilgisayar, kullanıcı, üye vb.) dağıldığı ve doğruluğu kontrol edilebilen bu sistemin her geçen gün yeni kullanım alanları ortaya çıkmaktadır. Mevcut tek merkezli karar alıcıların olduğu sistemlerden farklı olarak her bir eşin sisteme dahil olduğu ve üçüncü tarafların olmadığı blok zincir teknolojisi tamamen farklı bir yapı sunmaktadır. Bilgileri içeren (Bitcoin özelinde yapılan işlemler) her bir blok zaman damgasıyla etiketlenir ve bir değerine kriptografik olarak bağlanarak zinciri oluşturur. Bunu yaparken özellikle istenmedikçe (blok zincir herke açık veya kapalı, izin gerektiren veya gerektirmeyen şekillerde de var olabilir) herhangi bir üçüncü karar alıcıya ihtiyaç duyulmaz. Bu sistem diğerlerine kıyasla blok zincir yapısına daha demokratik olma özelliğini de katar. Nitekim Bitcoin'in doğuşuna yol açan en önemli faktörlerden biri mevcut merkezi otoritelere bağlı parasal sistem ve gelir adaletsizliği, finansal dışlama gibi kavramlar ile demokratik bir yapı bulunmadığı görüşüdür.

Blok zincir de yeni bir teknoloji olarak gelişmelerin yanında riskler de taşımaktadır. Ne var ki gümrük işlemlerinde, taşımacılıkta, ticari malların durumlarının kontrollerinde yavaş yavaş kullanılmaya başlanmıştır. Amazon, Facebook, Google, IBM, Intel, Microsoft gibi teknoloji devlerinin de bu teknolojiye yüksek miktarlarda yatırım yaptığı bilinmektedir. Kuşkusuz ileriki yıllarda kripto paralardan bağımsız olarak adından çok daha fazla söz ettirecektir.

3. KRİPTO PARANIN İDEOLOJİK ALTYAPISI

Mevcut yapı toplumun otoritenin kararlarına güvenmesini zorunlu kılar. Bu durumda ekonomik kararlar alacak bireyler otoritenin hem karar vereceği konular hakkında yetkin, hem de gerekeni yapacak kadar istekli ve tarafsız olduğuna inanmak zorundadır. Ne var ki hem siyasi hem de parasal sistem özelinde duyulan bu güven daha önce defalarca çığnenmiştir. Bu noktada kripto para getirdiği yenilikler ile otorite karşıtlığı temelinde hem iktisadi hem de siyasi yapılara bir alternatif olarak değerlendirilebilir.

Kriptografik kanıtlara dayanan bir yapı, Nakamoto'nun getirdiği en büyük yenilik ve mevcut sisteme en büyük eleştiridir. Bu kıvılcımı ortaya çıkaran olay ise 2009 küresel finans krizi olarak görülebilir. NINJA (no income, no job, no asset) adıyla anılan ve geliri, işi vb. olmayan, bir diğer deyişle gelecekte kredileri geri ödeyecek ekonomik gücü olmayan bireylere verilen krediler ve çarpık gayrimenkul değerlendirme sistemi sonucu ABD'den dünyaya yayılan bu krizin olumsuz etkileri günümüzde hâlen kendisini hissettirmekle beraber, Bitcoin'in doğuşu için de önyak olmuştur. Bu kriz ve öncülleri sonucunda otoriteye güvenin azalması ve sosyal adalet arayışı gibi birçok faktör kripto para destekleyicileri tarafından benimsenmiş ve kripto paralar bu kavramlar üzerinden tanıtılmaya çalışılmış ve kısmi de olsa başarılı olunmuştur. Nitekim Yermack'a (2013) göre devletten kopuk yapıyı tercih eden özgürlükçü politik görüş sahipleri kripto para piyasalarında önemli aktörlerdir.

Kripto paraların dayandığı bazı olgular aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- **Bireycilik:** Bireyler asimetric bilgi olmadığında en doğru kararı verme ve en iyi parayı seçebilme yetisine sahiptir. Harcamaları devlet gibi bir otorite tarafından izlenmemeli veya kontrol altında tutulmamalıdır.
- **Serbest Piyasa:** Piyasalara müdahale sistemin etkin işlemlerini engeller. Tek bir otorite asla piyasa hakkında tüm gerekli bilgiye sahip olamayacağından piyasayı etkin bir şekilde yönlendirmesi imkansızdır.

- Devlet Müdahalesine Karşıtlık: Piyasanın para olarak seçtiği araç, devlet müdahalesinden ve etkilerinden bağımsız olarak en etkin işleyendir ve birey tarafından kontrol edilmelidir.
- Üretime Daha Fazla Önem: Asimetrinin olmadığı piyasalarda bireyler rahatça karşılaştırma yapabilecek, değer biçebilecek ve kendi ürettiklerinin değerini tarafsız olarak bilip üretime daha fazla teşvik edilmiş olacaktırlar.

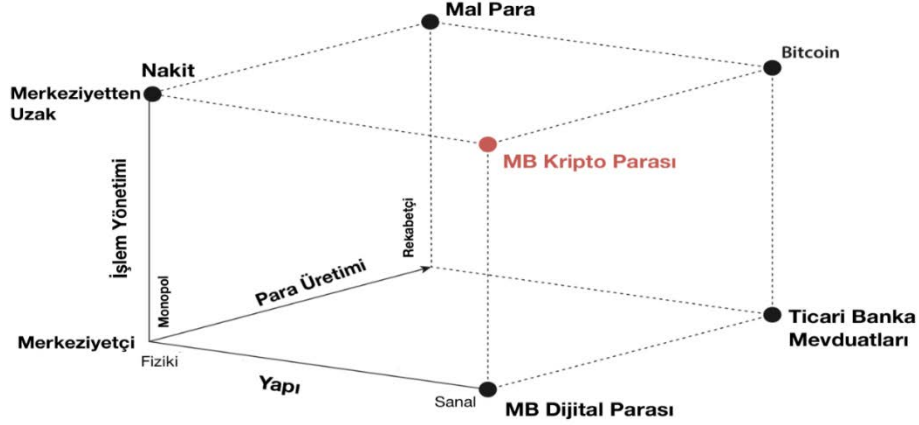
Trump'ın gerçekleştirmek istediği korumacı yapı, doların değerinin kasıtlı olarak düşürülerek ticari avantaj elde edilmesi, gümrük vergisi vb. uygulamalar kripto para destekçilerinin bakış açısıyla bakıldığında açıkça devletin sisteme gereğinden fazla dahil olması, serbest piyasaya müdahale etmesi ve fevri kararların güncel sistemde kolayca hayata geçebileceği anlamına gelmektedir. Bu bakış açısıyla bu tür politikaların hem uluslararası ticaret hem de toplam refah üzerinde olumsuz etkileri vardır.

4. MERKEZ BANKASI DİJİTAL PARASI

Kripto paraların geleceğine dair tartışmaların devam etmesiyle beraber sürdürülebilir ve sabit değerli bir dijital paranın sadece Merkez Bankaları vasıtasıyla var olabileceği popüler bir görüştür (Eichengreen, 2019). Konu edilen dijital/kripto para sisteme en kolay ve çabuk şekilde yine bu bankalar aracılığıyla enjekte edilebilir. Bu araçlara örnek olarak ise bireysel hesaplar, dijital cüzdanlar gösterilebilir.

Merkez Bankası dijital parasına en büyük eleştiri ise bankacılık sistemine böyle bir kuruluşun dahil olması ve haksız rekabete yol açabilecek olmasıdır. Benzer şekilde tüm sistem üzerinde kontrol sağlayabilecek tek bir kuruluş kripto paranın ideolojik yaklaşımıyla farklılık göstermektedir. Ne var ki tüm bu farklılıklara rağmen Bank of International Settlements (BIS) yayınladığı raporda ödemelerin, finansal istikrarın ve para politikalarının dijital paraların gelişiminden etkileneceğini öne sürmüştür (BIS, 2018).

Şekil 1: Arzı, merkezîyetçiliği ve dijital yapısına göre farklı para çeşitleri

Kaynak: Berentsen ve Schar'dan (2018) aktaran Dağtekin, 2019

Mevcut yapısıyla şeffaf, merkezîyetçi olmayan kripto paralar sistem ile uyumlu değildir. Nakamoto'ya (2008) göre bu sistemdeki otoriter kurumlar rollerinde yeterli ve yetkin değildir. Bununla beraber para otoritelerinin ve siyasilerin merkezi kontrol güçlerinden vazgeçmeleri ve şeffaf bir politikaya geçiş yapmaları da olası gözükmemektedir. Kişisel veya politik çıkarlar zaman zaman bu merkezi güçlerin olması gerekenden farklı şekillerde kullanılmasına neden olabilmektedir. Yaşanan ticaret savaşlarının da bu çerçevede değerlendirilmesi mümkündür. Bitcoin gibi kripto paralar tam olarak benimsenmese bile çok daha uygulanabilir gibi görünen Merkez Bankası dijital parası sistemi az da olsa ileriye götürebilecektir.

5. GÜNCEL TİCARET SAVAŞLARININ KISA BİR GEÇMİŞİ

Küreselleşmenin ivme kazanmasında etkili rol oynayan ticaret anlaşmaları ve uluslararası ticaret, son dönemde Trump'ın hedef tahtasına oturmuştur. Uluslararası ticaretin refahı artırdığı bilinse de Trump yönetimi ABD'nin bu anlaşmalardan zararlı çıktığını savunmakta ve daha korumacı bir politika izlemek istemektedir.

Donald Trump başkanlık seçimleri boyunca uluslararası ticaretteki haksız rekabeti ve Çin'in bu alandaki uygulamalarını gündeme taşımıştır. Henüz başkanlık yarışı sürerken, Haziran 2016'daki bir konuşmasında, ticaret kanununun 201 ve

301'nci bölümlerine dayanarak gümrük vergisi politikasının değişeceğine dair ipuçları verirken, Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne dahil olmasını ABD tarihindeki en büyük iş hırsızlığına yol açan faktör olarak nitelemiştir (Time, 2019).

Başkan seçildikten sonra ise Mart 2017'de iki karara imza atmıştır. Kararlardan biri sübvansiyonlara ve anti-damping uygulamalarına daha sıkı vergi uygulaması öngörürken, diğeri ABD'deki ticaret açığı ve nedenlerinin saptanmasıyla ilgilidir (White House, 2019).

Çok fazla zaman geçmeden Nisan ayında ticarete dair bir diyalog kurmak üzere Xi Jinping ile Donald Trump 100 gün sürecek bir süreci başlatmış, bu süreç herhangi bir olumlu sonuç vermemiştir. İlerleyen aylarda Trump ticaret savaşının ilk adımı olarak sayılabilecek şekilde Çin'i fikri mülkiyet hırsızlığı ile suçlamış, daha sonra büyük bir yaptırım ile karşı karşıya kalabilecekleri iddiasında bulunmuştur (Reuters, 2019).

İlerleyen dönemlerde Donald Trump sadece Çin'i hedef almadan tüm ülkeleri kapsayacak şekilde çeşitli ürün ve hammaddelere ek gümrük vergileri getirirken, Nisan 2018'te Çin 128 ABD ürününe %25'e varan vergiler getirmiştir (CNBC, 2019).

Tüm bu ticaret savaşlarını ülkelerin karşılıklı olarak yeni vergi planlarını açıklaması, bir kısmının uygulanması ve yüksek miktarda vergi artışları izlemiştir. 2019'daki G20 zirvesinde görüşmek üzere anlaşılan iki ülkenin liderleri, yine bir sonuca ulaşamazken Trump yönetimi yine bir vergi artışına gitmiştir. Dört gün sonra, 5 Ağustos 2019 tarihinde yuan hızla değer kaybederek piyasaları aşağı çekmiştir. ABD Hazine Bakanlığı Çin'in kurda manipülasyon yaptığı, doları değersizleştirdiği ve altın fiyatlarını arttırdığı açıklamasında bulunmuştur (BBC, 2019).

Bundan sonra günümüze uzanan süreçte çeşitli görüşmeler yapılmış ve bazı ürünlerin ticaret hacminde artış olsa da henüz tam anlamıyla olumlu denebilecek bir sonuç ortaya çıkmamıştır. Ne var ki Aralık ayında bazı ürünlerin vergiden muaf olması konusunda iki ülke arasında anlaşmaya varılmıştır. ABD teknolojik ürünler başta olmak üzere birçok ürüne uygulayacağı vergiyi ertelerken, Çin de ABD'den belirli tarımsal ürünleri almayı kabul etmiştir.

6. KRİPTO PARALAR VE TİCARET SAVAŞLARI

Trump'ın seçildikten bu yana “Amerika her şeyden önce gelir” yaklaşımıyla hareket ettiği ve kademe kademe gümrük vergilerini artırdığı bilinmektedir. Bununla beraber Çin'in fikri mülkiyet haklarını da ihlal ettiği iddiası Amerika'nın ticaret savaşlarında aldığı kararlara dair önemli argümanlardan biridir. Uygulanan gümrük vergisi politikaları ile Çin'in iktisadi politikalarını tekrar gözden geçirmesi ve Çinli teknolojik şirketlerin (ör. Huawei) bazı sektörlerdeki (ör. telekomünikasyon) üstünlüklerinin elinden alınmasının hedeflendiği bilinmektedir. Çin ise ABD'nin öne sürdüğü şekilde bir politikayı benimseyerek hareket etmeyi reddetmektedir.

Benzer gelişmelere paralel olarak ekonomik olarak zor şartlarda kripto paralara olan talebin arttığı da bilinen bir olgudur. Yuan devalüe edildiğinde veya Brexit süreci başladığında ilgili ülkelerde artan Bitcoin talebi bu duruma örnek gösterilebilir. Tıpkı bu gelişmeler gibi ticaret savaşları ulusal paraların değerini düşüreceğinden kripto paralar yatırımcılar için dikkate değer bir alternatif sunmaktadır. Bu talebin büyük kısmı da Bitcoin'e olmaktadır. Özellikle 13 Mayıs, 25 Haziran ve 13 Ağustos tarihlerinde Bitcoin'in işlem hacmi yaklaşık iki katına çıkmıştır. 13 Mayıs Çin'in ABD'ye karşı önlemler alacağını belirttiği, 25 Haziran ABD'nin gümrük vergilerini erteleyebileceğini açıkladığı, 13 Ağustos ise ABD'nin gümrük vergilerini erteleme kararları aldığı önemli dönüm noktalarıdır. Ticaret savaşları sürecinde altına olan talep de artış göstermekle birlikte Bitcoin'in işlem hacmi bireylerin Bitcoin'i bir hedge aracı olarak kullandığı hakkında ipucu vermektedir.

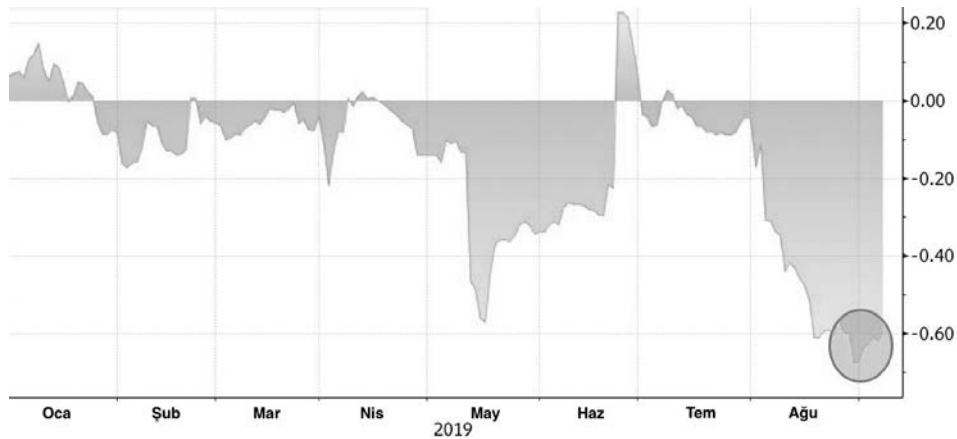
Literatürde daha öncesinde Bitcoin ile birçok farklı değişken arasındaki ilişki incelemelere konu olmuştur. Bunlara örnek olarak twitter ilgisi (Kaminski, 2014), Google ve Wikipedia aramaları (Kristoufek, 2013), iktisadi politika belirsizliği (Demir vd., 2018) gösterilebilir. Son dönemlerde ise Bitcoin'in ekonomik dalgalanmalara karşı koruma sağlayıp sağlayamayacağı tartışmaları yoğunlaşmıştır. Bunun en önemli sebeplerinden biri Bitcoin'in mevcut ekonomik yapıdan kopuk sayılabilecek bir şekilde mevcudiyetini sürdürmesidir.

Bu kopuk yapıda varlığını sürdürmesine ek olarak, ekonomik daralmalarda bir kaçış aracı olup olmadığı da tartışmalıdır. Klein vd. (2018) Bitcoin'in güvenli

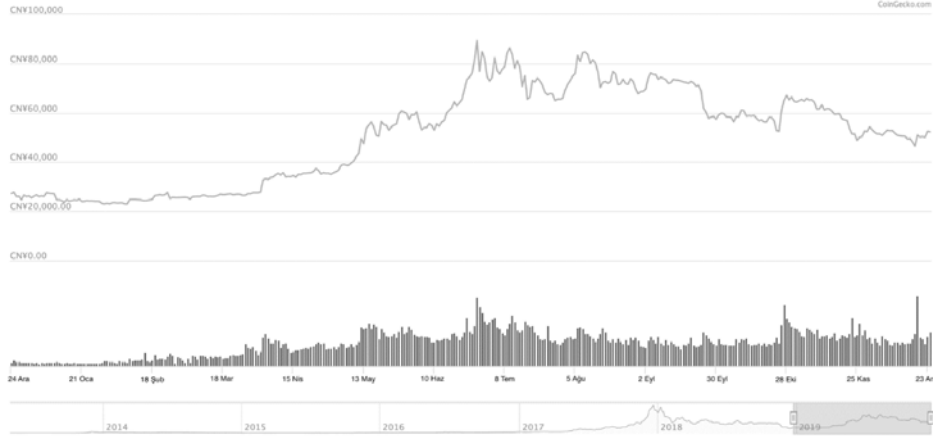
bir liman olmadığını ileri sürerken, Selmi vd. (2018) Bitcoin'in belirli şartlarda altın benzeri bir güvenli liman olarak değerlendirilebileceği sonucuna ulaşmışlardır. Uruqhart ve Zhang (2019) ise Bitcoin'in bazı para birimlerine karşı güvenli liman özelliği gösterirken bazılarına karşı göstermediğini öne sürmüştür. Bitcoin ile ilgili bu alanda yapılan çalışmalar genellikle birbiriyle çelişkili sonuçlara ulaşmıştır. Ne var ki Arjantin, Türkiye gibi örneklere bakıldığında ufak çaplı kur krizleri yaşanırken yaklaşık kripto paralara ait hacmi ölçen veri tabanları incelendiğinde Bitcoin işlem hacminin bu ülkelerde artış gösterdiği görülmüştür.

Bitcoin'in ticaret savaşları sırasında hareketleri izlendiğinde, Bloomberg tarafından gerçekleştirilen analiz yuan karşısında ayrılarak en yüksek değerine ulaştığı ve bir kaçış aracı olarak kullanıldığı izlenimini vermektedir. Bununla beraber Mayıs ayındaki hareket de oldukça dikkat çekicidir, nitekim bu dönem Çin'in ABD'nin vergilerine karşılık ek vergi uygulayacağını açıkladığı zaman dilimidir. Benzer şekilde izleyen grafikte ticaret savaşlarının en yoğun olduğu dönemlerde Bitcoin'in Çin yuanı karşısında adeta bir "dijital altın" gibi artış trendinde olduğu görülmektedir. Tüm bu göstergelerle birlikte Huobi gibi Çinli kullanıcıların yoğun olarak kullandığı kripto para borsalarında kullanıcıların Bitcoin almak için daha fazla para ödemeyi göze alması da dikkat çekicidir. Ne var ki Bitcoin'in anonim yapısı gereği bu etkileri tamamen ayrıştırmak mümkün değildir (Bloomberg, 2019).

Şekil 2: BTC ve CNY arasındaki ayrışma eğilimi

Kaynak: Bloomberg, 2019

Şekil 3: CNY cinsinden BTC'nin bir yıllık fiyat hareketleri

Kaynak: Coingecko, 2019

Mevcut kısıtlı literatür göz önüne alındığında, Bitcoin ile ticaret savaşları arasında herhangi bir korelasyon olduğuna dair bir bulguya rastlanmamıştır (Plakandaras ve Bouri, 2019). Bu da Bitcoin'in güvenli liman olarak değerlendirilebileceği sonucuna yol açmakla beraber, Bitcoin'in yüksek oynaklığı ve yasal olarak belirsizlik durumu gibi faktörler dünya çapında talebi olumsuz etkilemektedir.

SONUÇ

Hiç kuşku yok ki Trump'ın izlediği politikalar kripto paraların ortaya çıkış felsefesiyle örtüşmemektedir. Daha da ileri gidilecek olursa, mevcut ekonomik şartlara benzer şartların Bitcoin'in ortaya çıkışını sağladığı düşünüldüğünde Bitcoin'in kısmen de olsa güvenli liman olarak değerlendirilmesi mümkündür. Bu bakış açısıyla mevcut durumun Bitcoin açısından olumlu olduğu dahi söylenebilir.

Son dönemde Trump'ın dış ticaret hadlerini iyileştirme çabası ağırlıklı olarak serbest piyasalara bağlı politikardan bir kopuş ve mevcut işleyişe bir müdahale olarak görülebilir. Böyle bir durumda yatırımcıların "tarafsız" olarak nitelendirilebilecek Bitcoin'i daha çok talep etmesi ve buna bağlı olarak Bitcoin'in değer kazanması beklenen bir sonuçtur. Nitekim Bitcoin yasaklı olmasına rağmen Çin başta olmak üzere ABD dahil birçok ülkede Bitcoin'e olan talep son yıllarda

yükselen bir seyir göstermiştir. Bu bakış açısıyla bakıldığında Trump'ın Bitcoin için sarf ettiği olumsuz sözler (TRT Haber, 2019) kendisi açısından akla yatkın hale gelmektedir.

Bitcoin yapısı gereği sansürlenemediği, engellenemediği veya politik olarak manipüle edilemediğinden ticaret savaşları gibi olumsuz gelişmelere karşı dayanıklıdır. Kendi içerisinde büyük bir oynaklık sorunuyla mücadele etmesine rağmen, dünyada yaşanan ekonomik belirsizliklerde riski dağıtma açısından rol oynadığını gösteren çalışmalar (Demir vd., 2018, Bouri vd., 2017) mevcuttur.

Bitcoin ve diğer kripto paraların bu denli dikkat çekmesini sağlayan unsurlardan biri kuşkusuz yıllar boyunca yaşanan ekonomik dalgalanmalar ve olumsuz ekonomik gelişmelerdir. Kripto paralar tamamen benimsenmese bile daha şeffaf ve daha eşitlikçi, manipüle edilemeyen bir ekonomik düzen dünya çapında toplumsal refahı artıracak, son yıllarda yaşanan ticaret savaşları gibi olumsuz gelişmelerin önüne geçecektir. Bu tür girişimlere örnek olarak Venezuela'nın petrole çıpalı olarak geliştirdiği Petro veya İran Merkez bankasının kripto para atılımları gösterilebilir. Böyle girişimlere dair çok tartışılacak noktalardan biri ise kuşkusuz yasa dışı aktivitelerin fonlanması olacaktır. Dijitalleşmenin hızı ve niteliği kadar hukukun üstünlüğü ve doğru yasama sisteminin bu evrimleşme sürecinde büyük önem kazanmaktadır.

Tüm bu gelişmeler arasında dikkat edilmesi gereken noktalardan biri bu dijitalleşme sürecinin daha da kutuplaştırıcı bir araca dönmemesidir. Facebook gibi şirketlerin bir araya gelerek ortaya çıkartmak istediği Libra adlı kripto para bu konuda örnek gösterilebilir. Ulusların parasal bağımsızlığının özel şirketlere devredilmesi kabul edilemez olduğu gibi, birçok ülkenin planlama aşamasında olduğu dijital para aracılığıyla devletlerin vatandaşları üstünde kontrol elde etme çabası da kuşkusuz istenmeyen bir durum olacaktır.

Bunlara ek olarak belki de kripto paraların sahip olduğu en büyük avantajlardan biri mevcut politikaların uygulandığı parasal sistemin aksine, Bitcoin gibi itici gücü teknolojik gelişmeler olan paraların evrimsel bir sürece sahip olmalarıdır. Sürekli olarak eksiklerini kapatma, daha verimli çalışma ve eşitsizliği giderme konusunda kuşkusuz güçlü alternatifler olarak karşımıza çıkmaktadır. Halkın aleyhine uygulamaya konulan para politikaları, ticaret savaşları gibi siyasi

boyutu olan kararlar, çeşitli ülkelerde uygulanan sermaye kontrolü benzeri kısıtlayıcı politikalar ve her türlü baskıya direnme potansiyeline sahip bu para birimleri, doğru amaçlar için doğru şekilde kullanıldıkları takdirde ileride kendilerinden çok daha fazla söz ettireceklerdir. Sansürlenemeyen ve manipüle edilemeyen bir para birimi geliştirmekte olan birçok ülke için daha adil bir düzene çıkış kapısı olabilecektir.

KAYNAKÇA

- BIS. (2018). V. "Cryptocurrencies : looking beyond the hype". *Annual Economic Report*, 91–114.
- Bouri, E., Gupta, R., Tiwari, A. K., ve Roubaud, D. (2017). Does Bitcoin hedge global uncertainty? Evidence from wavelet-based quantile-in-quantile regressions. *Finance Research Letters*, 23, 87-95.
- Demir, E., Gozgor, G., Lau, C. K. M., ve Vigne, S. A. (2018). Does economic policy uncertainty predict the Bitcoin returns? An empirical investigation. *Finance Research Letters*, 26, 145-149.
- Dağtekin, O. C. (2019) *Makroekonomide Güven Kavramı Ve Bu Kavrama Davranışsal İktisat Çerçevesinde Yaklaşım: Kripto Para Örneği*, Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi
- Eichengreen, B. (2019). *From Commodity to Fiat and Now to Crypto: What Does History Tell Us?* (No. w25426). National Bureau of Economic Research.
- Foley, S., Karlsten, J. R., & Putniņš, T. J. (2019). Sex, drugs, and bitcoin: How much illegal activity is financed through cryptocurrencies?. *The Review of Financial Studies*, 32(5), 1798-1853.
- Houben, R., ve Snyers, A. (2018). Cryptocurrencies and blockchain: Legal context and implications for financial crime, money laundering and tax evasion.
- Kaminski, J. (2014). Nowcasting the bitcoin market with twitter signals. *arXiv preprint arXiv:1406.7577*.
- Klein, T., Thu, H. P., & Walther, T. (2018). Bitcoin is not the New Gold—A comparison of volatility, correlation, and portfolio performance. *International Review of Financial Analysis*, 59, 105-116.
- Kristoufek, L. (2013). BitCoin meets Google Trends and Wikipedia: Quantifying the relationship between phenomena of the Internet era. *Scientific reports*, 3, 3415.
- Plakandaras, V., Bouri, E., ve Gupta, R. (2019). *Forecasting Bitcoin Returns: Is there a Role for the US–China Trade War?*(No. 201980).

- Satoshi, N. (2008). Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system.
- Selmi, R., Mensi, W., Hammoudeh, S., & Bouoiyour, J. (2018). Is Bitcoin a hedge, a safe haven or a diversifier for oil price movements? A comparison with gold. *Energy Economics*, 74, 787-801.
- Urquhart, A., & Zhang, H. (2019). Is Bitcoin a hedge or safe haven for currencies? An intraday analysis. *International Review of Financial Analysis*, 63, 49-57.
- Yermack, D. (2013). Is Bitcoin a real currency? An economic appraisal (No. w19747). *National Bureau of Economic Research*.
- Internet: Amerika'nın Sesi. Trump'tan FED Başkanı'na: 'Ne Cesaret Var Ne De Vizyon'. <https://www.amerikaninsesi.com/a/abd-merkez-bankasi-fed-ne-ya-piyor/5088685.html> adresinden 25.10.2019 tarihinde alındı
- Internet: BBC. US officially labels China a 'currency manipulator'. <https://www.bbc.com/news/business-49244702> adresinden 27.11.2019 tarihinde alındı
- Internet: Bloomberg. Record Bitcoin-Yuan Divergence Suggests New Trade-War Fallout. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-09-06/record-bitcoin-yuan-divergence-suggests-new-trade-war-fallout> adresinden 27.11.2019 tarihinde alındı
- Internet: CNBC.. China announces it's imposing new tariffs on 128 US products. <https://www.cnbc.com/2018/04/01/china-announces-new-tariffs-on-us-meat-and-fruit-amid-trade-war-fears.html> adresinden 27.11.2019 tarihinde alındı
- Internet: Coingecko. BTCCNY Chart. <https://www.coingecko.com/en/coins/bitcoin/cny> adresinden 15.12.2019 tarihinde alındı
- Internet: Reuters. Exclusive: Trump considers big 'fine' over China intellectual property theft. <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-trade-exclusive/exclusive-trump-considers-big-fine-over-china-intellectual-property-theft-idUSKBN1F62SR> adresinden 25.10.2019 tarihinde alındı
- Internet: Time. Donald Trump's Speech on Trade. <https://time.com/4386335/donald-trump-trade-speech-transcript/> adresinden 27.11.2019 tarihinde alındı
- Internet: TRT Haber. Trump'tan Bitcoin ve diğer kripto para birimlerine tepki. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/trumpan-bitcoin-ve-diger-kripto-para-birimlerine-tepki-422864.html> adresinden 27.11.2019 tarihinde alındı
- Internet: White House. Remarks by President Trump et al. at Signing of Trade Executive Orders. <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-et-al-signing-trade-executive-orders/> adresinden 25.10.2019 tarihinde alındı.

11. BÖLÜM

TİCARET SAVAŞLARI: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Işın KORTAN SARAÇOĞLU
Ordu Üniversitesi
isinkortan@odu.edu.tr

ÖZET

Küreselleşmeyle birlikte teknolojinin de ilerlemesiyle ülkeler arası ilişkiler sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik olmak üzere birçok farklı boyutta tartışılmaktadır. Özellikle küreselleşme sonrasında uluslararası ticaretin gelişmesi, ülkelerin birbirlerine olan bağımlılıklarını güçlendirmekte, dolayısıyla bu durum ülkelerin birbirlerinden daha fazla etkilenmelerine neden olmaktadır. Başlangıçta ülkeler arasında fiziki çatışmalar söz konusu iken günümüzde ülkeler arasında ekonomik çatışmalar ortaya çıkmaktadır. Bu ekonomik çatışmaların temelinde ise ülkelerin kendi ekonomik çıkarlarını korumak için uyguladığı korumacı politikalar yer almaktadır. Özellikle küresel kriz sonrası dönemlerde ülkelerin uyguladıkları korumacılık politikaları ülkeler arası ekonomik çatışmaları ortaya çıkararak ticaret savaşlarına neden olmaktadır. Son yıllarda ABD ve Çin arasında yaşanan ticaret savaşları ve bu ticaret savaşlarının diğer ülkelere de yayılabileceğine ilişkin tartışmalar gündemdeki yerini korumaktadır. 2018 yılında ABD'nin Türkiye'ye yönelik korumacı politikalar uygulaması ve Türkiye'nin de bu politikalara karşılık vermesi Türkiye'nin ticaret savaşlarındaki konumunun ne olduğunu gündeme getirmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmada 2008 Küresel Krizinden sonra Türkiye'nin uyguladığı korumacı politikalar ve ticaret savaşlarındaki durumu üzerine bir değerlendirmenin yapılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: *Uluslararası Ticaret, Korumacı Politikalar, Ticaret Savaşları*

ABSTRACT

The relations between countries are discussed in many different dimensions such as social, cultural, political and economic, with the advancement of technology along with globalization. Especially after the globalization, the development of international trade strengthens the interdependence of the countries, thus causes the countries to be more affected than each other. Initially, while there were physical conflicts between countries, economic conflicts emerge between countries today. There are the protectionist policies implemented by countries to protect their economic interests at the basis of these economic conflicts. Especially in the post-crisis periods, the protectionist policies implemented by the countries lead to economic conflicts and that cause trade wars. In recent years, the trade wars between USA and China and the debate about the spread of these trade wars to other countries remain on the agenda. In 2018, the USA implements protectionist

policies towards Turkey and Turkey's response to this policy reveals that what is the position in Turkey's trade war. In this context, this study aims to evaluate the protectionist policies implemented by Turkey after the 2008 global financial crisis and the situation of Turkey in that trade war.

Key Words: *International Trade, Protective Policies, Trade Wars*

GİRİŞ

Günümüzde küreselleşmeyle birlikte teknolojiye gerçekleşen ilerlemeler ülkeleri sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik olmak üzere birçok açıdan etkilemektedir. Dünya tarihi ele alındığında ülkelerin birçok gelişme, teknoloji ve yenilikler ile birlikte ilerlerken diğer taraftan da birbirleriyle karşı karşıya gelerek mücadele içinde oldukları görülmektedir. Bu mücadeleler başlangıçta daha çok fiziki mücadele süreçleri olarak kendini gösterirken teknolojik değişimlerle birlikte artık yerini ekonomik ve kültürel mücadelelere bırakmıştır (Ertürk, 2018). Bu bağlamda ekonomik mücadele biçimi ekonomik birimler üzerinden yürütülen ülkelerin kendi ekonomik çıkarlarını koruması olarak tanımlanabilmektedir (Erim, 2018). Son zamanlarda bu ekonomik mücadelelerden biri olan ve en çok dikkatleri çeken ticaret savaşları olmaktadır. Ülkelerin kriz dönemleri sonrasında ekonomilerini korumak adına uyguladıkları korumacı politikaların kur savaşlarını ortaya çıkarması ve kur savaşlarının da ticaret savaşlarını da beraberinde getirebildiği görülmektedir (Ertürk, 2018). Korumacılık bir ülkenin uluslararası ticarete kendi üreticilerini ve çalışanlarını dış rekabetten korumak amacıyla çeşitli kısıtlamalar getirmesidir (Eğilmez, 2018b). Ticaret savaşları ise korumacı ekonomik politikaların aşırılışmasının bir sonucu olarak dünya gündemine gelmekle birlikte, bir ülkenin ithal ettiği ham maddelere yüksek oranda kota ve/veya vergi koymasıyla birlikte gümrük duvarlarını yükseltmesi olarak tanımlanmaktadır (Asomedia, 2018).

Küreselleşmeyle birlikte özellikle ekonomik ilişkiler anlamında ülkelerin ticari ilişkileri ön plana çıkmakta olup uluslararası ticaret hacmi artış göstermektedir. Uluslararası ticarete yaşanan bu artış bazı ülkelerin kalkınmasına katkı sağlarken bazı ülkeleri de olumsuz biçimde etkileyerek bu ülkeleri ürün ithal ettikleri ülkelere bağımlı hale getirebilmektedir. Bu bağlamda ihracat oranlarının artma-

sıyla birlikte ülkelerin refah seviyesi artarken ithalat oranlarının artmasıyla birlikte ise ülkeler diğer ülkelere bağımlı hale gelmektedir. Bu bağımlılık nedeniyle ülkeler kriz dönemlerinde birbirlerinden daha çok etkilenmektedir (Asomedia, 2018). Aynı zamanda ülkeler arası oluşan bağımlılık, ülkelerin başta ekonomik krizler olmak üzere farklı nedenlerden dolayı ülkelerin karşı karşıya kalmaları durumunda güç unsuru olarak da kullanılmaktadır. Böyle bir karşı karşıya kalma durumunda ülkeler ilk olarak kendilerini korumak adına korumacı politikalara başvurmakta ve bu politikaları kullanarak birbirlerine karşı üstünlük sağlamaya çalışmaktadır. Özellikle kriz dönemlerinden sonra ülkeler kendilerini korumak ve ekonomilerini toparlayabilmek adına ilk olarak korumacı politikalara başvurmaktadır.

İlk küresel kriz olarak adlandırabileceğimiz 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı sonrasında görülen korumacı politikalar 2008 küresel krizi sonrasında da gündeme gelmektedir. Bu korumacı politikalar, ticaret savaşlarında hem en büyük saldırı aracı hem de savunma aracıdır (Yılmaz ve Divani, 2018). Türkiye ve birçok ülke bu küresel krizin etkilerini hafifletebilmek ve kriz dönemini atlatabilmek için farklı korumacı politikalar uygulamıştır. Uygulanan bu korumacı politikalar ülkeler arasında kur savaşlarını başlatarak sonrasında bu kur savaşları ticaret savaşlarını ortaya çıkarabilmektedir. Kur savaşı bir ülkenin kendi parasının değerini düşürüp ihracatını arttırıp ithalatını azaltmayı hedeflemesidir. Bu bağlamda bir ülkenin diğer ülkelere karşı rekabetçi devalüasyonlar yürütmesiyle ortaya çıkan kur savaşları uluslararası ekonomideki en yıkıcı ve korkulan sonuçlardan birisidir (Rickards, 2011). Kur savaşlarının, Türkiye gibi ithalatta dışa bağımlı ülkelerde neden olduğu problemlerin başında dış ticaret açığının çözümünün zorlaştırılması gelmektedir. Öte taraftan ticaret savaşları ise ülkelerin korumacı politikalar uygulayarak ithalatlarına kısıtlama getirmesiyle birlikte diğer ülkelerin de bu duruma misilleme yapmasıyla ortaya çıkan bir süreçtir.

Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin ticaret savaşlarında hangi konumda olduğunu değerlendirmektir. Bu bağlamda çalışmanın ikinci bölümünde 2008 Küresel Krizinden sonra Türkiye'nin ticaret göstergeleri ve hangi korumacı politikaları uyguladığı açıklanmakta iken çalışmanın üçüncü bölümünde ise Türkiye'nin ticaret savaşlarının neresinde yer aldığı ve mevcut ticaret savaşından minimum ölçüde etkilenmek için uygulanabilecek politikalar tartışılmaktadır.

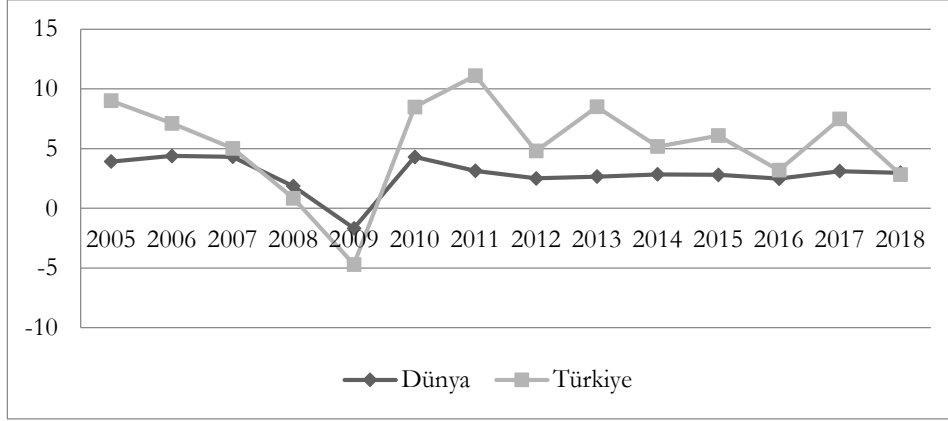
1. KORUMACI POLİTİKALAR VE TİCARET SAVAŞLARI

1.1. 2008 KRİZİ VE TÜRKİYE

Küreselleşme süreciyle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ticaret yapabilirliklerinin artmasıyla birlikte küresel çapta yaşanan krizlerin tüm ülke ekonomilerini etkileyen değişikliklere neden olduğu görülmektedir. 2008 küresel krizi 1929 küresel krizinden sonra en etkili kriz olarak gösterilmekle birlikte, birçok ülkeyi etkileyen ve ülkeler arası dengeleri değiştiren bir dönemin de başlamasına neden olmuştur. 2008 küresel krizi konut fiyatlarının aşırı şekilde artarak piyasada balon oluşturması ve sonrasında geri ödeme yapamayacak kesimlerin almış oldukları kredilerin geri ödenememesi sebebiyle balonun patlaması ve bunun sonucunda konut fiyatlarının da çökmesiyle gerçekleşmiştir (Atasever, 2018, 33). 2008 küresel krizi, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) kaynaklı olup finans sektöründe başlamış ve sonrasında diğer ülkelere de yayılarak küresel bir kriz haline gelmiştir (Asomedy,2018). Krizin etkileri tüm ülkelerde ekonomik göstergeleri olumsuz olarak etkilemiştir (Ceylan, 2015). Bu krizle birlikte küresel ticaret yavaşlamış, finans koşulları bozulmuş ve toplam talepte gerileme yaşanmıştır (Ertürk, 2017).

Ülkelerin 2005-2018 yılları arasında krizin tüm dünya üzerinde büyüme oranlarını olumsuz etkilediği ve ülkelerin büyüme oranlarını düşürdüğü açıkça görülmektedir. 2008 yılında yaşanan krizin etkisiyle Türkiye’de ve dünyada büyüme oranlarının 2005-2018 yılları arasında en düşük seviyede olduğu şekil 1’de açıkça görülmektedir.

Şekil 1: Dünya ve Türkiye GSYH Büyüme Oranları (%) (2005-2018)

Kaynak: Yazar tarafından Dünya Bankası verileriyle oluşturulmuştur.

2005 yılından sonra Türkiye'nin büyüme oranları azalmaya başlamıştır ve 2009 yılında en düşük seviyesine ulaşmıştır. 2010 yılı ve 2011 yılında hızlı bir şekilde büyüme oranlarının artmasıyla birlikte 2012 yılında tekrar büyüme oranlarında düşüş yaşanmıştır. 2012 ve 2018 yılları arasında ise büyüme oranları azalan bir trende sahiptir. Dünya ekonomisinde büyüme oranlarına bakıldığı zaman 2007 yılından sonra düşüş eğiliminde olduğu ve 2009 yılında belirlenen dönem aralığındaki en düşük seviyesine düştüğü görülmektedir. 2009 yılından sonra büyüme oranlarının arttığı ve 2010- 2018 yılları arasında büyüme oranlarının çok az değişiklik gösterdiği görülmektedir. Ancak 2016 ve 2018 yıllarında büyüme oranları 2009 yılından sonraki en düşük seviyededir.

2008 krizi büyüme oranlarının yanında uluslararası ticareti de etkilemektedir. 2008 krizinden sonra Türkiye'ye ait olan ticaret verileri incelenecek olursa, öncelikle Tablo 1'de görüldüğü üzere Türkiye'nin toplam GSYH değerlerinin 2007 -2018 yılları arasında 2009 yılında düşüş yaşandığı ve sonrasında artış kaydettiği görülmektedir. Ülkenin ithalat oranlarına bakıldığı zaman Türkiye için ithalat oranının 2009 yılında düştüğü fakat 2010 yılından 2014 yılına kadar artan bir seyir izlediği görülmektedir. 2015 yılında ithalat oranlarında büyük bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Bu düşüş ithalat değişim oranlarında da açıkça görülmektedir. İthalat değişim oranlarına bakıldığı zaman ülke ithalatında en büyük düşüşün 2009 yılında yaşandığı sonrasında

ise 2015 yılında yaşandığı görülmektedir. İhracat oranları değerlendirildiği zaman 2009 yılında 2007-2018 döneminde en düşük düzeyde olduğu görülmektedir. 2009 yılından sonra 2015 yılına kadar artan bir trende sahipken 2015 yılında ve 2016 yıllarında ihracatın azaldığı görülmektedir. 2017 ve 2018 yıllarında ise ihracat artmaktadır. Bununla birlikte ithalat değişiminde olduğu gibi ihracat değişim oranı da 2009 yılında ve 2015 yılında belirlenen dönem içerisinde en yüksek negatif değişim oranına sahiptir. Buna göre 2009 yılı ihracat değişim oranı %-22,6 iken 2015 yılında gözlenen değişim oranı ise %-8,7'dir. 2008 krizinin etkisi ile birlikte ithalat ve ihracatta yaşanan daralma 2009 verilerinde açıkça görülmektedir. Ayrıca 2015 -2016 yılları arasında da meydana gelen düşüşler dikkat çekmektedir.

Tablo 1: Türkiye Dış Ticaret Göstergeleri

Yıl	Toplam GSYH*	İthalat (Bin \$)	İthalat (Değişim %)	İhracat (Bin \$)	İhracat (Değişim %)	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2007	740380283698,40	170 062 715	21,8	107 271 750	25,4	-62 790 965	277 334 464
2008	746638358808,73	201 963 574	18,8	132 027 196	23,1	-69 936 378	333 990 770
2009	711513011743,93	140 928 421	-30,2	102 142 613	-22,6	-38 785 809	243 071 034
2010	771901768870,08	185 544 332	31,7	113 883 219	11,5	- 71 661 113	299 427 551
2011	857687037778,01	240 841 676	29,8	134 906 869	18,5	- 105 934807	375 748 545
2012	898769734684,89	236 545 141	-1,8	152 461 737	13,0	- 84 083 404	389 006 877
2013	975087052739,96	251 661 250	6,4	151 802 637	-0,4	- 99 858 613	403 463 887
2014	1025466784990,27	242 177 117	-3,8	157 610 158	3,8	- 84 566 959	399 787 275
2015	1087875530811,52	207 234 359	-14,4	143 838 871	-8,7	- 63 395 487	351 073 230
2016	1122511655154,63	198 618 235	-4,2	142 529 584	-0,9	- 56 088 651	341 147 819
2017	1206039917132,00	233 799 651	17,7	156 992 940	10,1	- 76 806 711	390 792 592
2018	1236994415484,57	223 047 094	-4,6	167 920 613	7,0	- 55 126 481	390 967 708

Kaynak: TÜİK, Dünya Bankası

Türkiye ekonomisinin 2008 krizi sonrasında 2007-2018 yılları arasında dış ticaret dengesine bakıldığı zaman Türkiye'nin dış ticaret açığı verdiği tablo 1'den görülmektedir. Eğilmez (2018a) dış ticaret açığı vermenin Türkiye için artık geleneksel bir durum olduğunu belirtmiştir. Türkiye ekonomisinde büyümenin olduğu dönemlerde dış ticaret açığının arttığını, tersi durumlarda ise azaldığını belirtmektedir. Bu durum tablo 1'de verilen dış ticaret dengesinden de açıkça görülmektedir. Bunun nedeni de Türkiye'de üretimde kullanılan girdilerin yaklaşık %65'inin ithal mallardan oluşmasıdır. Türkiye ekonomik olarak büyüdükçe üretimi artacak ve üretim arttıkça da ithal edilen mallar artacaktır. Dolayısıyla da dış ticaret açığı artmış olacaktır. Bu durumda Türkiye'nin 2018 yılında dış ticaret

açığının azalıyor olması aslında Türkiye ekonomisinde büyümenin yaşanmadığını göstermektedir. Bununla birlikte 2007-2018 yılları arasında dış ticaret hacmi 2009 yılında minimum düzeydedir. Tablo 1’de de görüldüğü gibi dış ticaret hacmi 2009 sonrasında artış göstermekle birlikte 2016 yılında azalmaktadır. 2017 ve 2018 yıllarında ise tekrar artmaya devam etmektedir. 2008 krizinin büyüme ve dış ticaret üzerindeki etkileri Türkiye üzerinde açıkça görülmektedir. 2009 yılından sonra Türkiye hem büyüme hem de dış ticaret hacmi bakımından artan bir trende sahiptir. Ancak 2016 yılında hem ekonomik büyüme hem de dış ticaret oranları azalmaktadır. Bu durumda Türkiye’nin 2008 krizinden sonra uyguladığı korumacı politikalar ile toparlanmaya başladığı sonrasında 2016 yılında ise ticaret savaşlarının da etkisiyle tekrar bir daralma yaşadığı görülmektedir.

1.2. KORUMACI POLİTİKALAR

2008 küresel krizi ile birlikte ülkeler, krizin negatif etkilerinden kurtulmak amacıyla çeşitli korumacılık politikaları uygulamaya başlamışlardır. Dünya ekonomisinde serbest ticaret ve korumacılık alt dönemlerine bakıldığında zaman zaman 2008 yılından itibaren yeni korumacılık dönemi başlamıştır. Yeni korumacılık dönemiyle birlikte de ekonomilerde finansal kriz ve kur savaşları dönemi görülmektedir (Ünay ve Dilek, 2018). Korumacılık politikalarının uygulanmasında 1930’lu yıllarda uygulanan politikalar “eski korumacılık anlayışı” olarak bilinirken İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan kurumlarla birlikte 1970’lerden sonra uygulanan korumacılık politikaları “yeni korumacılık anlayışı” olarak bilinmektedir. Eski korumacılık anlayışında ülkeye gelen mallara uygulanan vergilerden oluşan gümrük tarifeleri ön plandayken yeni korumacılık anlayışıyla birlikte kur politikaları, ithalat kotaları ve yasakları, misilleme vergileri, gönüllü ihracat kotaları gibi tarife dışı engeller uygulanmaya başlamıştır (Atasever, 2018).

Korumacılık politikası küreselleşme karşıtı politikalarla yakından ilişkili olmakla birlikte korumacılık; yabancı ülkeler arasındaki ticareti kısıtlayarak veya düzenleyerek, bir ülkedeki işletmeleri ve “geçim ücretlerini” “koruyan” politikalar veya doktrinler anlamına gelmektedir (Fouda, 2012). Kısaca korumacılık, ülkelerin ekonomilerini uluslararası ticaretin olası tehlikelerinden korumak ama-

cıyla bir takım ticaret engelleri yaratmalarıdır. Ülkelerin ekonomik refahını korumak amacıyla uyguladıkları kotalar, tarifeler, sübvansiyonlar, anti-damping politikaları ve döviz kuru kontrolleri gibi çeşitli ticaret korumacılık yöntemleri vardır (Guarino, 2018). Korumacılık, ülkeler arasındaki ticareti kısıtlayan ekonomik bir politikadır. Ticaret, ithal veya ihraç edilen mallar üzerindeki yüksek tarifeler, kısıtlayıcı kotalar, ithalatı caydırmak için tasarlanmış çeşitli kısıtlayıcı devlet düzenlemeleri ve yerel sanayileri yabancıların devralması veya rekabetten korumak için tasarlanmış dumping karşıtı yasalarla sınırlandırılabilir. Söz konusu uygulamalar, genellikle diğer ülkelerden iç piyasaya yabancı malların girişini sınırlamaya ve bu malların yerine yerli malların tercih edilmesini sağlamaya yönelik uygulamalardır (Ertürk, 2018). Bu uygulamaların amacı, ithalatı düşürerek yerli üreticiyi korumak ve bu şekilde dışa olan bağımlılığı azaltmaktır. Bununla birlikte ticaretin korunmasına yönelik politikalar uygulanırken bu politikaların iç ekonomide ve küresel anlamda sahip olabileceği yansımaların dikkate alınması gerekmektedir (Guarino, 2018).

2008 küresel krizi sonrasında uygulanan korumacı politikalar tarife dışı araçların kullanılması bakımından diğer korumacı politikalarından farklılık göstermektedir (Alagöz ve Ceylan, 2015). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler korumacı ticaret politikalarını uygularken rekabet avantajlarını koruyabilmeyi, krizin etkilerini hızlı bir şekilde atlatmayı ve kriz sonrası ortaya çıkacak olan ekonomik durgunluğa yakalanmamayı amaçlamaktadırlar. Bununla birlikte ithal ürünlere karşı yerli ürün ve yerli sanayilerini korumaya yönelik politikalara da ağırlık vermişlerdir (Ünay ve Dilek, 2018, Alagöz ve Ceylan, 2015).

Türkiye, 2008-2011 döneminde uyguladığı ticaret politikasında ekonomik açıdan önemli miktarda ithalatı etkileyen güçlü ve önemli değişiklikler yapmıştır. Türkiye'nin politika yapıcıları, en çok gözetilen ulus (MFN) ve tercihli ticaret anlaşması (PTA) tarifelerinde değişiklik yaparak 2008-2011 döneminde esneklikleri kullanmışlardır (Brown, 2013). Diğer bir deyişle Türkiye'nin 2008 küresel krizinin ardından uygulamış olduğu korumacı politikaların büyük bir kısmını ithalata karşı savunma önlemleri oluşturmaktadır. Bu önlemler, anti-damping ve anti sübvansiyon vergileri, ile ithalatın artmasıyla birlikte yerli sanayi üzerindeki etkisini gidermeye yönelik korunma önlemleridir (Akman, 2015, Aytakin ve Uçan, 2018). DTÖ'nün 2015 yılında yayınlamış olduğu raporda Türkiye'nin

2012 yılından 2015 yılına kadar anti-damping soruşturmalarını başlatma durumu iki katına çıktığı görülmektedir. Bununla birlikte uygulanan anti-damping yöntemi daha çok Asya ülkelerine karşı uygulanmıştır (Akman, 2015).

Dünya geneline bakıldığında ise, 2016 yılı anti-damping vergisinin en çok uygulandığı yıl olmuştur. ABD 2016 yılında 287 düzenleme ve 362 kalem mal için anti-damping uygulayarak Dünya’da en çok anti-damping uygulayan ülke olmuştur. Öte taraftan ihracatta ise Çin, 559 düzenleme ve 972 kalem mal için anti-damping vergilendirmesi ile karşılaşarak 2016 yılında ihraç ettiği ürünlere diğer ülkeler tarafından en çok anti-damping vergilendirilmesi yapılmış ülke konumundadır. Türkiye ise 2016 yılında 156 düzenleme ve bunların kapsadığı 232 kalem mal için önlem olarak bu vergilendirme politikasını Dünya’da en çok kullanan üçüncü ülke olmuştur. İhracatta ise 22 düzenleme ve bunların kapsadığı 72 kalem mal için alınmış önlemlerle karşılaşmıştır.(DTÖ, 2017). 2017 yılında ise Türkiye’nin ithalatçı olarak anti-damping uyguladığı mal sayıları artarak 166 düzenleme ve 232 kalem mala anti-damping ile önlem almış olduğu görülmektedir. ABD için de artış söz konusudur ve 324 düzenleme ile 393 kalem ürün için anti-damping tedbiri alınmıştır. Türkiye ihracatta ise 2017 yılında 26 düzenleme ve 90 kalem mal için alınmış önlemlerle karşılaşmıştır. Çin için de ihracat alanında karşılaştığı anti-damping oranları artarak 603 düzenleme ve 1006 kalem mala ulaşmıştır (DTÖ, 2018). 2018 yılında Türkiye’nin ithalatçı olarak anti-damping uyguladığı düzenlemeler 2017 yılına göre azalarak 141 düzenleme ve alt kalem mal sayıları da artarak 246 kalem mala ulaşmıştır. ABD için ise 2018 yılında da artış söz konusudur ve 361 düzenleme ile 425 kalem ürün için anti-damping tedbiri alınmıştır. Türkiye ihracatta ise 2018 yılında 30 düzenleme ve 93 kalem mal için alınmış önlemlerle karşılaşmıştır. Çin için de 2018 yılı için ihracat alanında karşılaştığı anti-damping oranları artarak 629 düzenleme ve 1080 kalem mala ulaşmıştır. Ürün gruplarına göre anti-damping önlemleri ele alındığında, söz konusu önlemlerin mineraller ve metal ürünlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Mineraller ve metalleri ise kimyasal maddeler ile tekstil ürünleri takip etmektedir (DTÖ, 2018). Bu veriler ışığında ülkelerin uygulamakta olduğu korumacı politikaların hızlı bir şekilde arttığını söylemek mümkündür. Bu artışlarda özellikle ABD ve Çin arasında devam eden ticaret savaşlarının etkisi olduğu açıkça görül-

mektedir. Türkiye'nin de özellikle son yıllarda ABD tarafından uygulanan politikalar ve bu politikalara karşılık vermesi ticaret savaşından etkilendiğini göstermektedir. Ülkelerin karşılıklı olarak korumacı politikalar uygulaması ve misilleme yapması var olan küresel gerilimi daha da arttırmaktadır.

Ülkelerin ticarete üstünlük kazanmak adına uyguladıkları bir diğer korumacı yöntem de devalüasyondur. Devalüasyon bir ülkede ulusal paranın değerinin düşürülmesidir (Ertürk, 2017). Başka bir ifadeyle kur savaşı olarak bilinen bu durum korumacı politikaların bir çeşididir ve kısaca ülkelerin ekonomik büyümeyi dış ticaret aracılığıyla desteklemek için para birimlerinin değerini düşürmesidir. Bu politikaya göre ülkeler paralarının değerini düşürerek ihracat oranlarını arttırmaya çalışmaktadır (Gür, 2016). Devalüasyon etkili kur politikaları, ihracat aracılığıyla uluslararası rekabetçi pozisyonlarını korumak ve güçlendirmek, ithalat aracılığıyla ise daralmayı sağlamak diğer taraftan da yabancı sermaye çekmek için uygulanan politikalarının başında yer almaktadır (Yücel, 2018). Günümüz koşullarında Türkiye'nin para biriminin değerini düşük tutarak rekabet gücünü artırması olası bir politika değildir. Bunun nedeni ise Türkiye'nin ihraç ettiği ürünlerin ham maddelerinin yüzde 70'inin ithal ürünlerden oluşmasıdır. Türkiye için paranın değer kaybetmesi demek üretim maliyetlerinin artması anlamına gelmektedir. Ancak üretimde tamamen yerli hammaddenin kullanılmasıyla birlikte diğer ülkelerin ekonomik anlamda başlattığı savaşlardan etkilenme durumu minimum düzeyde olacaktır (Özdebir, 2018). Ayrıca ülke parasının değerinin düşürülmesini engellemek üzere yapılabilecek müdahalelerin hem ithal girdilerin kullanılması nedeniyle üretim maliyetini artırma, hem de enflasyonla mücadeleyi zorlaştırarak büyümeyi yavaşlatma riski içerdiği belirtilmektedir. Türkiye'nin ancak ihracat gelirlerini arttırarak ve cari açığını azaltarak büyüyebileceği vurgulanırken küresel koşullar, ihracatın ithalata bağımlı olması ve enflasyonun görece yüksek seviyede olması bu politikanın uygulanmasını zayıflatmaktadır (Ertürk, 2018)

2008 Küresel Krizi sonrasında ortaya çıkan bu korumacı politikaların yarattığı ekonomik çatışmalar, 2016 yılında ABD başkanı olan Donald Trump tarafından uygulanan politikalar ile küresel bir ticaret savaşına dönüşmüştür. Bu kapsamda ABD tarafından birçok ülke ve Türkiye için ticari yaptırımlar ve korumacı politikalar hayata geçirilmiştir.

2. TÜRKİYE VE TİCARET SAVAŞLARI

Ticaret savaşları, ülkelerin birbirine yönelik uyguladıkları koruma politikaları nedeniyle ortaya çıkan çatışmalar veya anlaşmazlıklar olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik ilişkilerdeki bu anlaşmazlıklar ile başlayan gerilimler, ileri aşamalara taşındığında ise siyasi bir probleme ve ülkeler arasında çok taraflı çıkmazlara neden olabilmektedir (Erim, 2018). Korumacı politikaların uygulanması sonucunda ticaret savaşına giren ülkeler karşılıklı olarak yaptıkları ithalatı kısıtlamaya yönelmektedir ve bu da uluslararası ticaret hacminin daralmasına neden olmaktadır. Diğer bir deyişle ticaret savaşı, korumacı politikalar uygulayarak ithalatına kısıtlamalar getirmiş olan bir ülkeye karşı diğer ülkelerin de benzer uygulamalarla misilleme yapmaları halinde ortaya çıkan bir durumdur (Eğilmez, 2018b). Ülkelerin birbirine misilleme yapması ülkeler arası gerilimlerin artmasına neden olmakla birlikte bu şekilde başlayarak kötüye giden bir ekonomideki en tehlikeli durumdur (Bussiere vd., 2010).

Günümüzde dünya ekonomisine bakıldığı zaman ülkelerin misilleme yaparak karşılıklı politikalar uyguladıkları görülmektedir. Bu ülkelerin başında da ABD ve Çin gelmektedir. ABD'nin en yüksek ticaret açığı verdiği ülke olan Çin'e karşı korumacılık önlemleri başlatması ve kısıtlayıcı politikalar uygulaması ve Çin'in de bu duruma karşılık vermesi iki ülke arasında ticaret savaşlarının başlamasına neden olmuştur. ABD bu önlemleri sadece Çin ile sınırlı tutmayarak, ticaret açığı verdiği diğer ülkelere yönelik de uygulamaya başlamasıyla birlikte ticaret savaşı yayılmaya başlamıştır (Eğilmez, 2018b).

Ticaret savaşlarının süresi ve etkisi değişken olmakla birlikte küreselleşmenin de etkisiyle yalnızca savaşı başlatan ülkelerle sınırlı kalmayıp diğer ülkelere de yayılmaktadır. Günümüzde dünya ticaretinde önemli bir yere sahip iki ülke olan ABD ve Çin arasında yaşanan ticaret savaşının diğer ülkelere de yayılmaya başlamış olması bu durumu doğrular niteliktedir. Bu bağlamda son zamanlarda ABD'nin Türkiye'ye yönelik korumacı politikalar uygulamaya başlaması Türkiye'nin de bu savaşa dahil olup olmadığı tartışmalarını da beraberinde getirmektedir. Özellikle 2018 yılında ABD'nin Türkiye'den ithal etmekte olduğu demir çelik ve alüminyum sektörlerine uygulamakta olduğu gümrük vergilerini iki katına arttırmış olması Türkiye'ye yönelik bir hamle olarak algılanmaktadır

(Taşöz Düşündere ve Dündar, 2019). Mart 2018'de ABD, NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması) ülkeleri ve AB (Avrupa Birliği) ülkeleri de dahil olmak üzere tüm ülkelere çelik ve alüminyum ithalatına yönelik tarifelerin artırılacağını açıklamıştır. Bu tedbirler bazı ülkeler (örneğin Kanada, Meksika ve AB) için geçici olarak ertelenmiştir ancak 1 Haziran'da belirlenen bütün ülkelere için uygulanmıştır. Bu duyurudan sonra diğer ülkeler kendi misilleme tarifelerini açıklayarak ABD'nin uygulamalarına tepki göstermiştir. Bu ülkeler AB ülkeleri, Kanada ve Meksika olmakla birlikte Türkiye'de tepki gösteren ülkeler arasındadır (Bollen ve Rojas-Romagosa, 2018).

Öncelikle 2017 yılında ABD alüminyum ve demir çelik sektörlerini kapsayan bir soruşturma başlatmıştır ve bu soruşturmanın neticesinde 2018 Mart ayında bu ürün gruplarına ek vergi uygulanacağı açıklanmıştır (Taşöz Düşündere ve Dündar, 2019). Başlatılan soruşturmanın sonucunda alüminyum ithalatının mevcut miktarlarının ve koşullarının “iç ekonomiyi zayıflattığı” ve ulusal güvenliği tehdit ettiği sonucuna varılmıştır. Yerli endüstrilerin büyük miktarda alüminyuma bağlı olduğu ve ABD'de var olan son ithal trendlerin ABD'yi neredeyse tamamen birincil alüminyum üreticilerine bağımlı bıraktığı belirtilmiştir. Rapora göre yerli alüminyum endüstrisi, mevcut ulusal güvenlik ihtiyaçlarını karşılayamama veya yerli üretimde büyük bir artış gerektiren bir ulusal güvenlik acil durumuna cevap verememe riski altındadır (ABD Ticaret Bakanlığı Sanayi ve Güvenlik Bürosu Teknoloji Değerlendirme Ofisi, 2018). Bunun üzerine 8 Mart 2018 tarihinde yapılan düzenlemeler ile demir çelik ithalatında %25 ve alüminyum ithalatında ise %10 olarak belirlenen ek vergilerin Kanada ve Meksika dışındaki diğer tüm ülkelere uygulanacağı belirtilmiştir. Sonrasında yapılan görüşmelerde Kanada ve Meksika'ya sağlanan vergi muafiyeti Arjantin, Avustralya, Güney Kore, Brezilya, ve Avrupa Birliği (AB) üye ülkelerine de sağlanmaya başlayacağı belirtilmiştir.

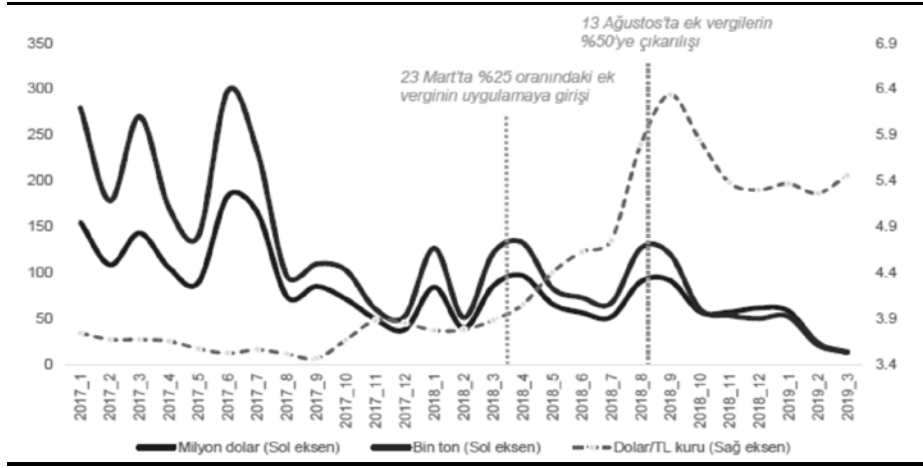
2018 Ağustos ayına gelindiğinde uygulanan ek vergilere rağmen demir çelik sektöründe ithalatın yeteri kadar düşmediği görülmektedir (Taşöz Düşündere ve Dündar, 2019). Bunun üzerine Başkanlık belgeleri (2008)'de yer alan ABD başkanının açıklamalarında çelik ithalatını daha da azaltmak ve yurt içi kapasiteyi artırmak için, 13 Ağustos 2018 tarihinden itibaren Türkiye'den ithal edilen çelik

ürünlere % 50 ad valorem tarifesi uygulanmasının gerekliliği açıklanmıştır. Ayrıca bu ayarlamaların, yerli çelik endüstrisinin yaşayabilirliğinin sağlanmasına yönelik önemli bir adım olacağı da belirtilmiştir. Bu durum Türkiye’de alüminyum sektörünü olduğu gibi demir çelik sektörünü de olumsuz etkilemiştir. Türkiye ABD’nin en büyük çelik ihracatçıları arasında yer almaktadır. 2017 yılı ihracat verilerine bakıldığında toplam 9,5 milyar dolarlık demir çelik ihracatının 1 milyar doları ve toplam 18 milyon dolar olan alüminyum ürünlerinin ise 3 milyon doları ABD’ye gerçekleştirilmiştir (BBC, 11 Ağustos, 2018). 2018 yılında ABD’nin ek vergi üzerine açıklamalarının da etkisiyle Türkiye’nin çelik ihracatında ciddi bir düşüş görülmüştür. 2018 yılında Türkiye, ABD çelik ithalatının yaklaşık olarak % 2,6’sını karşılayarak ABD’nin 13. en büyük tedarikçi konumundadır. ABD’nin Türkiye’den çelik ithalatı, tarifelerin yürürlüğe girdiği 2017’den 2018’e kadar % 35 oranında (- 413 milyon \$) azalmıştır (CRS Report, 2019). ABD’nin demir çelik sektörü ve alüminyum sektöründe gerçekleştirdiği bu vergi değişiklikleri sonucunda Türkiye en çok etkilenen ülkelerden biri olarak görülmektedir.

ABD tarafından uygulanan vergilendirme politikasına karşılık ise Türkiye de misilleme olarak ABD’ye yönelik gümrük vergisi uygulayacağını duyurmuştur. Bununla birlikte Türkiye Haziran 2018 itibarıyla ABD’den ithal edilen 22 çeşit ürüne ek gümrük vergisi getirildiğini açıklamıştır (Resmi Gazete, 25.06.2018). ABD’den ithal edilen ürünlerden en yüksek vergilendirme %70 oranında alkollü içkilere ve % 60 oranında otomobillere getirilmiştir. Bununla birlikte güzellik ve cilt bakımı ürünlerine, tütün ürünlerine, plastikten diğer eşyalara ve selüloz asetat ürünlerine %30 oranında vergi uygulanırken bu ürünleri pirinç, kâğıt, PVC, sert kabuklu meyveler, taş kömür ve türevleri ile petrokimya ürünleri takip etmektedir. Ağustos 2018 tarihinde ise ABD’nin çelik ürünlerine uygulanacak olan vergileri arttırmasına karşılık Türkiye de 15 Ağustos 2018 tarihinde seçili ürün gruplarına getirilen ek vergileri %100 oranında yükseltmiştir (Resmi Gazete, 15.08.2018). Bundan sonraki süreçte ise 2019 Mayıs tarihinde ABD, Türkiye’ye yönelik demir çelik ithalatında gerçekleştirdiği vergi oranlarını %50’den %25 düzeyine düşürmüştür. Türkiye de buna karşılık olarak 22 Mayıs 2019 tarihinde daha önce %100 oranında ek vergi getirmiş olduğu ürün gruplarına getirdiği ek vergi oranlarını ilk düzeyine düşürmüştür (Resmi Gazete, 22.06.2019).

Ülkeler arası çatışma karşılıklı koruma önlemleriyle devam ederken bu durumdan aynı zamanda döviz piyasaları da etkilenmektedir. Ülkelerin dış ticaretini etkileyen en önemli etkenlerden birisi de döviz kurudur. ABD'nin Türkiye'ye yönelik bu ek vergileri getirmesiyle birlikte Türk lirası değer kaybetmiş ve tüm zamanlarının en düşük düzeyine inmiştir (BBC, 11.08.2018). Türk lirası karşısında dolar hızlı bir şekilde artış göstermektedir.

Şekil 2: Türkiye'nin Amerika'ya Demir-Çelik İhracatı ve Dolar Kuru İlişkisi

Kaynak: Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Ticaret Komisyonu, IMF Uluslararası Finans İstatistikleri TEPAV hesaplamalarından aktaran Taşöz Düşündere ve Dündar, 2019.

Taşöz Düşündere ve Dündar (2019) çalışmalarında Ocak 2017 ve Mart 2019 tarihleri arasında dolar kurundaki değişiklikler ile demir çelik sektöründeki ihracat oranlarının değişimini Şekil 2'de görülen grafik yardımı ile açıklamışlardır. Buna göre 2018 Ağustos ayında demir çelik sektörüne yönelik gümrük vergilerinin artmasıyla birlikte demir çelik sektöründe listelenmiş ürünlerde ihracat oranı düşerken dolar kurunda hızlı bir artış yaşanmıştır. Döviz kurunun artışıyla birlikte Türk Lirası Euro ve Dolar'a karşı değer kaybedeceğinden ithal ürünlerin fiyatları artmıştır. Bu durum Türkiye'nin ithalatını olumsuz olarak etkilemiş ancak aynı zamanda ihracat oranlarını da arttırmıştır.

Bunlarla birlikte dış ticarete başlayan karşılıklı misillemeler ABD ile anlaşmaların olduğu diğer sektörlerde de kendisini göstermeye başlamıştır. 2018

Ağustos ayında ABD Başkanı 2019 yılı savunma bütçesinde Türkiye'ye F-35 savaş uçaklarının teslimatının geçici olarak durdurulması ile ilgili maddenin de yer almasını onaylamıştır. Buna neden olarak ise Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava savunma sistemi satın alması gösterilmiştir (BBC,02.08.2018).

2019 Mart ayına gelindiğinde ise ABD, Türkiye'yi "Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS)" programı kapsamında çıkarmayı planladığını belirtmiştir. ABD, Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS) programı ile belirli kriterler koymaktadır ve koymuş olduğu bu kriterleri sağlayan ülkelere birçok üründe gümrüksüz geçiş imkânı sağlamaktadır. Türkiye bu programa 1975 yılında dâhil olmuştur. Bu programdan Türkiye'nin çıkartılmasına gerekçe olarak ise Türkiye'nin kalkınmada yüksek seviyelere erişmiş olması gösterilmektedir (BBC, 05.03.2019). Bu program ile toplam 120 ülkeden 3500 ürün ABD pazarına gümrüksüz olarak girmekte olup 2017 yılında bu program kapsamında sadece Türkiye'den yapılan ithalat oranı 1,66 milyar dolar tutarındadır. Bu da ABD'nin Türkiye'den yapmış olduğu ithalatın %17'sine karşılık gelmektedir. Bu açıklama sonrasında 2019 Mayıs ayında Türkiye GTS programından çıkartılmıştır. Bununla birlikte Türkiye'den ithal edilen çelik ürünlerinden alınan gümrük oranlarının da azaltılacağı açıklanmıştır. Çünkü ABD'nin bir önceki yıla göre ithal ettiği çelik oranlarında %50'ye yakın bir oranda azalma yaşandığı gözlemlenmiştir (Haber Türk, 17.05.2019). Çelik ithalatına uygulanan %50 gümrük vergisinin %25'e indirilmesine karşılık Türkiye'de daha önce ek vergi getirmiş olduğu 22 üründe getirilen ek vergileri yarı yarıya indirme kararı almıştır (Ateş, 23.05.2019).

ABD ve Türkiye arasında karşılıklı olarak korumacı politikaların uygulanması ve ülkelerin birbirlerine yönelik misilleme yapmaları ile Türkiye ve ABD arasında bir ticaret savaşının olup olmadığı tartışmaları gündeme gelmektedir. 2018 yılında Amerika ile olan ilişkiler doğrultusunda Türkiye'nin bir ticaret savaşında olup olmadığı gündeme gelmesiyle birlikte bu durumun nedenleri de tartışılmaya başlanmıştır. Ticaret savaşlarına yol açan nedenler arasında ekonomik nedenler olduğu kadar siyasal nedenler de yer almaktadır. Bu bağlamda Türkiye ve ABD arasında gelişen ticari savaşın ekonomik nedenlerin yanı sıra siyasal nedenlerden de kaynaklanmış olabileceği gündemdedir. Türkiye ve ABD'nin dış ticaret verileri incelendiği zaman Türkiye'nin ABD'ye ihracatının

artış gösterdiği ve ithalat oranlarının ise azalmaya başladığı görülmektedir. Eğilmez (2018b)'e göre bu durum, Türkiye'ye karşı ABD tarafından bir savaş açılabilmesinin gerekçesi olarak gösterilmesine rağmen bir ticaret savaşının başlatılması için yeterli değildir. Bu nedenle Türkiye ve ABD arasında başlayan ticaret savaşında siyasi nedenlerin de etkisi olduğu belirtilmektedir.

SONUÇ

Ticaret savaşlarından sadece aralarında ticaret savaşı bulunan ülkeler değil bu ülkelerle ticari ilişkiler içerisinde olan diğer ülkeler de etkilenmektedir. Küreselleşmenin de etkisiyle birlikte ticaret savaşlarının yayılması beklenen bir sonuçtur. ABD ve Çin arasında başlayan ticaret savaşı diğer ülkelere yayılmış, ABD'nin Türkiye'ye yönelik almış olduğu korumacı politikalarla birlikte Türkiye de bu savaşa dâhil edilmiştir. Ticaret savaşlarının bu şekilde diğer ülkelere de yayılarak devam etmesi, yeni bir küresel kriz çıkması olasılığını beraberinde getirmektedir. Bu olasılık gerçekleşirse de ABD'nin bu dönemde almış olduğu kararlar neticesinde bütün dünya ekonomisinin bunlardan olumsuz olarak etkilendiği görülmektedir (Eğilmez, 2018b).

Bu çalışmada öncelikle 2008 yılında yaşanan küresel krizin etkilerini azaltmak için uygulanan korumacı politikaların neler olduğu ve Türkiye'de hangi korumacı politikaların uygulandığı vurgulanmıştır. Sonrasında ise dünya ticaretinde ABD ile Çin arasında var olan ticaret savaşı içerisinde Türkiye'nin konumunun ne olduğu tartışılmaktadır. Uygulanan koruyucu politikalar küresel krizlerin etkilerinin yok edilmesi için uygulamaya koyulmasına rağmen, aynı zaman da ticaret savaşlarının da ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bir ülke, ekonomisini örneğin tarifeler ve tarife dışı engeller gibi dış ticaret politikaları ile diğer ekonomilere karşı aşırı derecede koruduğunda bir ticaret savaşı yaratılmaktadır. Yabancı ülkeler de bu duruma benzer ticaret politikaları uygulayarak tepki verirse, o zaman dünya ekonomileri arasında bir ticaret savaşı başlamakta ve bu da domino etkisi yaratmaktadır (Yılmaz, 2019).

Türkiye ve ABD arasında iki ülkenin misilleme yaparak birbirlerine karşı koruyucu politikalar uygulaması Türkiye'nin de ticaret savaşlarına dahil edildiğini göstermektedir. Bu süreç öncelikle ABD'nin alüminyum ve demir çelik ürünlerine Türkiye'ye yönelik ek vergiler koymasıyla başlamıştır. ABD, kendi

üreticisinin korumaya yönelik dış ticaret açığı verdiği ülkelere karşı ithalatı kısıtlayıcı politikalar uyguladığını ve bu ülkeler arasında Türkiye'nin de olduğunu belirtmiştir. Türkiye'ye ek vergi uygulamasının gerekçesi olarak da bu durumu göstermektedir. Ancak bu durum iki ülke arasındaki ticaret savaşının açılabilmesi için yeterli, bir sebep değildir. İki ülke arasındaki var olan siyasi problemler de ticaret savaşını şiddetlendirmektedir. ABD'nin alüminyum ve çelikteki ek vergi artışlarına Türkiye'de ABD'ye yönelik ithalatı kısıtlayıcı politikalar uygulamaya başlayarak karşılık vermiştir. Bu şekilde ülkelerin iç ekonomisini korumaya yönelik uygulamalar kısa vadede ülkeler için yararlı olmakla birlikte uzun vadede tüm ülkeleri baskılamaktadır. Uygulanan ek tarifeler ithalat fiyatlarını arttırdığı için enflasyonu da tetiklemektedir (Amadeo, 2019). Ayrıca ticaret savaşları bir kez başladığında açık uçlu olduğu için belirli bir sınırlama stratejisi olmamakta ve ilk aşamada ticaret ortaklarının misilleme tarifeleri ile ABD'yi zorlaması ve kendi savunma tedbirlerini alması beklenmektedir (Ciuriak ve Xiao, 2018). Nitekim Türkiye de ABD karşısında misilleme yaparak kendisini savunmaya çalışmaktadır.

Ticaret savaşları ülke ekonomilerini olumsuz olarak etkileyen bir süreç olmakla birlikte Türkiye gibi ithalatta dışa bağımlı ülkeler ticaret savaşının etkilerini daha çok yaşamaktadır. Özellikle bu ülkelerin ticaret savaşlarından korunabilmesi için uluslararası ticaretin serbest bırakılıp ülkelerin korumacı politikalarından ve devalüasyondan kaçınmaları gereklidir. Türkiye ve ABD arasında gelişen ticaret savaşı sürecinde de Türkiye'nin dış ticareti olumsuz olarak etkilenmektedir.

KAYNAKÇA

- Akman, S. (2015). Ticarete “korunma önlemleri” ve korumacılık: Ek vergi yoluyla ithalatın kısılanması hedefe ulaştırır mı?. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
- Alagöz, M. & Ceylan O. (2015). Dünya Ticaretinde Tarife Dışı Engeller: 2008 Krizi Sonrası Yaşanan Gelişmeler, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi (The Journal of Social Economic Research) (15, 30).

- Amedeo, K. (2019). Trade Wars and their Effect on the Economy and You, Why Trade Wars Are Bad and Nobody Wins. <https://www.thebalance.com/trade-wars-definition-how-it-affects-you-4159973>
- Asomedy (2018). Yükselen Çin Ekonomisine Karşı Ticaret Savaşları. Kasım-Aralık. <https://www.aso.org.tr/site/files/pdf/asomedy/2018kasimaralik.pdf>
- Atasever, G. (2018). 2008 Küresel Krizinin Ardından Korumacılık Önlemlerindeki Değişim Ve Ticaret Savaşları. Sosyal, Beşeri Ve İdari Bilimler Alanında Yenilikçi Yaklaşımlar, (2), Gece Akademi.
- Ateş, H. (2019, 23 Mayıs). ABD menşeli 22 ürüne vergi indirimi. Sabah Gazetesi. <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2019/05/23/abd-menseli-22-urune-vergi-indirimi>
- Aytekin, İ. & Uçan, O. (2018). Ticaret Savaşları ve Korumacı Politikalar: Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye İlişkileri Bakımından Bir İnceleme. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(2), ss. 851-862.
- Başkanlık belgeleri (2018). Adjusting Imports of Aluminum Into the United States, Federal Register, 158(83).
- BBC, (02.08.2018). Türkiye'ye F-35 satışının geçici durdurulmasını da içeren yasa tasarısı Senato'dan da geçti. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45040388>
- BBC (11.08.2018). ABD'den Türkiye'ye yeni yaptırımlar: Çelikte gümrük vergisi artışı 13 Ağustos'ta yürürlüğe giriyor. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45154717>
- BBC, (05.03.2019). ABD Türkiye'yi vergi avantajı sağladığı gelişmekte olan ülkeler arasından çıkarıyor. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-47450979>
- Bollen, J. & Rojas-Romagosa, H. (2018). Trade Wars: Economic impacts of US tariff increases and retaliations An international perspective. CPB Background Document.
- Bussiere, M., E. P. Barreiro, Strauband, R. & Taglioni, D. (2010). Protectionist Responses to the Crisis: Global Trends and Implications. European Central Bank, No.110., pp.5-52.
- Ciuriak, D. & Xiao, J. (2018). Quantifying the Impacts of the US Section 232 Steel and Aluminum Tariffs. C.D. Howe Institute Working Paper. https://www.cdhowe.org/sites/default/files/attachments/research_papers/mixed/Working%20Paper%200612web.pdf.

- CRS Report. (2019). Section 232 Investigations: Overview and Issues for Congress, Congressional Research Service. R45249. <https://crsreports.congress.gov>
- DTÖ (2017). World Tariff Profiles 2017. https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/world_tariff_profiles17_e.htm
- DTÖ (2018). World Tariff Profiles 2018. https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/world_tariff_profiles18_e.htm
- DTÖ (2019). World Tariff Profiles 2019. https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/world_tariff_profiles19_e.htm
- Eğilmez, M. (2018a). Dış ticaret açığı ne pahasına azalıyor?, BBC New. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46177853>
- Eğilmez, M. (2018b). Korumacılık, Ticaret Savaşı ve ABD Türkiye Ticaret İlişkileri, Kendime Yazılar. <http://www.mahfiegilmez.com/2018/08/korumacilk-ticaret-savas-ve-abd-turkiye.html>
- Erim, G. (2018). Değişen Aktörlerle Bir Varoluş Mücadelesi: Ticaret Savaşları. Konya Ticaret Odası
- Fouda, R. A. N. (2012). Protectionism and Free Trade: A Country's Glory or Doom?. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 3(5).
- Guarino, A. (01.03.2018). The Economic Effects of Trade Protectionism. *Focus Economics*. <https://www.focus-economics.com/blog/effects-of-trade-protectionism-on-economy>
- Gür, N. (01.10.2016). Küresel Ekonomide Korumacılık Savaşı. <https://www.se-tav.org/kuresel-ekonomide-korumacilik-savasi/>
- Haber Türk (17.05.2019). ABD, Türkiye'yi GTS'den çıkardı, çelik ithalatı vergisini indirdi. <https://www.haberturk.com/abd-turkiye-yi-gts-den-cikardi-celik-ithalati-vergisini-indirdi-2466892-ekonomi>
- Resmi Gazete. (25.06. 2018). Amerika Birleşik Devletleri Menşeli Bazı Ürünlerin İthalatında Ek Mali Yükümlülük Uygulanmasına Dair Karar. Sayı: 30459. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/06/20180625M1.pdf>
- Resmi Gazete. (15.08.2018). Amerika Birleşik Devletleri Menşeli Bazı Ürünlerin İthalatında Ek Mali Yükümlülük Uygulanmasına Dair Kararda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Karar. Sayı: 30510. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/08/20180815.pdf>
- Resmi Gazete. (22.06. 2019). Amerika Birleşik Devletleri Menşeli Bazı Ürünlerin İthalatında Ek Mali Yükümlülük Uygulanmasına Dair Kararda Değişiklik

- Yapılmasına İlişkin Karar. Sayı: 30781. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/05/20190522-22.pdf>
- Rickards, J. (2011) . *Currency Wars The Making of the next Global Crisis*, Penguin Books Ltd.
- Öz, S. (2009). *Kriz ve Korumacılık: Tarih Tekerrür Edecek mi?*, TÜSİAD-KOÇ ÜNİVERSİTESİ Ekonomik Araştırma Forum Çalışma Raporu Serisi, 0904.
- Özdebir, N (2018). *Ticaret Savaşları*. Asomedia.
- Taşöz Düşündere, A. & Dündar, M. (2019). *Araştırmacı Amerika'nın Demir-Çelik Ve Alüminyum İthalatına Getirdiği Ek Gümrük Vergileri, Türkiye'yi Ne Kadar Etkiledi?*, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.
- U.S. Department of Commerce Bureau of Industry and Security Office of Technology Evaluation (2018). *The Effect of Imports of Aluminum on the National Security: An Investigation Conducted Under Section 232 of the Trade Expansion Act of 1962*. <https://www.bis.doc.gov/index.php/documents/aluminum/2223-the-effect-of-imports-of-aluminum-on-the-national-security-with-redactions-20180117/file>
- Ünay, S. & Dilek, Ş. (2018). *Yeni Korumacılık ve Ticaret Savaşları*. SETA Analiz Yayınları. 228, 1-25.
- Yılmaz, B. (2019). *The Us-China "Trade War": The War Nobody Can Win*. Koç University-Tüsiad Economic Research Forum Working Paper Series.
- Yılmaz, M. & Divani, E. (2018). *Ticaret Savaşları, Ekonomik Milliyetçilik, Yeni Merkantilizm Ve Dünya Ticaret Örgütünün İşlevsizliği*. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(1), ss. 10-24.
- Yücel, F. (2018). *Uluslararası Stratejik Ekonominin Akıl Oyunları: Kur Savaşları ve Stratagemler*. *Fiscaoeconomia* 2018, Vol.2(2) 37-49

12. BÖLÜM

TİCARET SAVAŞLARININ GÖLGESİNDE TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ GÜMRÜK BİRLİĞİNİN GÜNCELLENMESİ: NEDENLERİ, İÇERİĞİ VE YÖNTEMİ

Arş. Gör. Mert AKYÜZ
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
makyuz@ybu.edu.tr

Doç. Dr. Abdülkadir DEVELİ
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
adeveli@ybu.edu.tr

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı sonrasında savaşın yıkıcı etkilerini ortadan kaldırmak, refahı yükseltmek ve ticareti artırmak amaçlarıyla Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade-GATT), Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund-IMF), Dünya Bankası (DB) (World Bank-WB) gibi uluslararası kuruluşlar oluşturulmuştur. Savaşın yıkıcı etkilerinin ancak ülkeler arasında ticaretin serbestleşmesi ve ülkelerin ticaret hacminin artması ile mümkün olacağı düşünülmüştür. Zaman içerisinde ülkelerin korumacı politikalarından vazgeçmeleri ve uluslararası ticaretin önündeki engelleri kademeli olarak kaldırmaları dünya ticaretini ve refahını artırmıştır. Serbest ticaret ve ekonomik entegrasyonun en iyi örneklerinden biri Avrupa Birliğidir (AB). Üye devletler arasında serbest ticaret ile birlikte refah düzeyi artmıştır. Türkiye 1999'da AB'ye aday ülke statüsünü elde etmiştir. Türkiye AB ile Gümrük Birliğini (GB) 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren hayata geçirmiştir. Fakat küresel gelişmeler, bölgesel değişimler ve ülkelerin değişen dinamikleri Türkiye-AB GB'nin güncellenmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. GB'nin güncellenmesiyle AB ve Türkiye arasındaki ticari ilişkilerin artması beklenmektedir. Türkiye ile AB arasındaki artan ticari işbirliği aynı zamanda küresel ticarete de katkıda bulunacaktır.

Öte yandan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Çin arasında yaşanan ticaret savaşı küresel ticareti tehdit etmektedir. Dünyanın en büyük iki ekonomisinin karşılıklı ticaret politikası hamleleri küresel ekonomik büyüme beklentilerini baskılamaktadır. 2008 Küresel Ekonomik Krizi sonrası ticaretin küresel düzeyde yatay seyrettiği ve ülke ekonomilerinin çok yavaş toparlandığı dönemde, ABD-Çin arasındaki ticaret savaşı diğer bölgeler ve ülkeler arasındaki ticari ilişkileri de derinden etkilemektedir. ABD-Çin ekonomilerinin karşılıklı ticaret savaşı Türkiye-AB GB'yi de etkilemektedir. Türkiye-AB GB'nin ticaret savaşlarının arttığı dönemde güncellenmesi, taraflar açısından ticareti serbestleştirici beklentileri doğurmaktadır. Ticaret savaşlarının yükseldiği son dönemde Türkiye-AB GB'nin güncellenmesinin nedenleri, içeriği ve yöntemlerinin tartışılması literatüre önemli katkılar sunacaktır. Türkiye-AB GB'nin güncellenmesinin ticaret savaşları ile küresel ticaretin daraldığı dönemde ticaret arttırıcı etkiler ortaya çıkarması beklenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Gümrük Birliği, Ticaret Savaşları, Ticaretin Serbestleşmesi

ABSTRACT

After the Second World War, to eliminate the destructive effects of the war, increase prosperity and rise trade volume across the globe international organizations such as General Agreement on Trade and Tariffs, International Monetary Fund and World Bank were established. Especially, it was thought that the destructive economic impacts of the war could be removed through the liberalization of trade between countries. Over time, the abandonment of protective measures in country's trade regimes and the removal of barriers to international trade gradually have increased trade volume in the worldwide. One of the best examples of economic integration over the world is the European Union (EU). The economic welfare has increased with achievement of steps taken towards full economic integration among EU member states. Turkey was officially recognised as a candidate country for full EU membership in 1999. Customs Union between Turkey and the EU was implemented on January 1, 1996. Fluctuations in global economy, changing dynamics in regional trade and country-specific developments have revealed the need to update the EU-Turkey Custom Union. Within this context, the modernisation of Custom Union will not only increase the volume of trade between EU and Turkey but also enhance trade globally.

On the other hand, trade war between the United States and China threatens global trade. Trade policies between world's two largest economies also suppress growth expectations in global economy. Trade wars between the US and China have a profound impact on trade relations among other regions and countries in the period of slow recovery after the 2008 Global Economic Crisis. It has also adverse impact on Turkey-EU Custom Union. Updating the Turkey-EU Custom Union in the times of increased trade conflicts raises expectations of trade liberalization globally. The discussion of reasons, content and methods of modernisation of Turkey-EU Custom Union will make an important contribution to the trade literature in the period of trade wars. It is expected that reforming Turkey-EU Custom Union increases the global trade in the era of US-China trade wars.

Key Words: *Customs Union, Trade Wars, Trade Liberalization*

GİRİŞ

Ticaret günümüz ekonomileri içerisinde çok önemli bir paya sahiptir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ekonomik büyüme, sanayi üretimindeki yükseliş, işsiz-

liğin azalması ve ülkelerin farklı faktör donatılarına sahip olması ülkelerin karşılıklı ticaret yapmalarını kolaylaştırmıştır. Ticaret üretilen mal ve hizmetlerin ülkeler, firmalar ve bireyler arasında karşılıklı alınıp satılmasıdır (Krugman vd. 2018:26). Yurtiçinde üretilip yabancı ülkelerdeki hanehalklarına, firmalara ve hükümetlere satılan malların ve hizmetlerin piyasa değerine ihracat; yabancı ülkede üretilip yurtiçindeki hanehalklarına, firmalara, hükümetlere satılan malların ve hizmetlerin piyasa değerine ithalat denilmektedir. İhracattan ithalatın çıkarılması ticaret dengesini verir, ticaret dengesi aynı zamanda net ihracat olarak bilinmektedir. Ülkede yapılan ihracat ithalattan fazlaysa ticaret fazlası, ithalat ihracattan fazlaysa ticaret açığı oluşmaktadır (Acemoğlu vd. 2017:365). Serbest ticaret ticaretin önündeki görünen ve görünmeyen engellerin kaldırılmasıdır; ithalat kotalarının, ihracat sübvansiyonlarının ve gümrük vergilerinin düşürülmesi veya tamamıyla kaldırılması serbest ticarete doğru atılan adımlardır. Ülkelerin, firmaların ve bireylerin serbest ticaret yapmasının getirdiği faydalar şunlardır: yüksek kaliteli ve düşük fiyatlı mal ve hizmetlerin tüketilmesini sağlar; üretim maliyetlerini düşürüp gayrisafi yurtiçi hasılanın (GSYH) büyümesine katkı sunar; yeni işlerin yaratılmasına ve işsizliğin azalmasına yardımcı olur; verimliliği ve inovasyonu artırır; rekabeti daha yüksek seviyelere çıkarır (Boudreaux ve Ghei, 2017); kişi başına düşen geliri yükselterek sağlık koşullarının-temiz suya ulaşım, sağlık harcamalarının artması ve sağlığa yönelik eğitimin yükselmesi- gelişmesine yardımcı olur; doğumda yaşam beklentisinin yükselmesi ve çocuk ölüm oranlarının azalmasına katkı sunar; yoksulluğu azaltır ve gelir dağılımında adaleti sağlamaya yardımcı olur (Herzer, 2017). Ticaretin önündeki görünen ve görünmeyen engellerin kaldırılması; gümrük tarifelerinin düşürülmesi, ithalat kotalarının kaldırılması, ihracat sübvansiyonlarının azaltılması, ülkeler arasında ticaret hacminin artışına imkan sağlamıştır (Krugman vd. 2018). Son yıllarda teknolojinin çok hızlı şekilde gelişmesi ve yayılması dış ticareti de olumlu etkilemiş ve teknolojik yenilikler sayesinde dış ticaretin artması refahın yükselmesine, ekonomik büyümeye, verimlilik artışına imkan tanımıştır (Plikas vd. 2017).

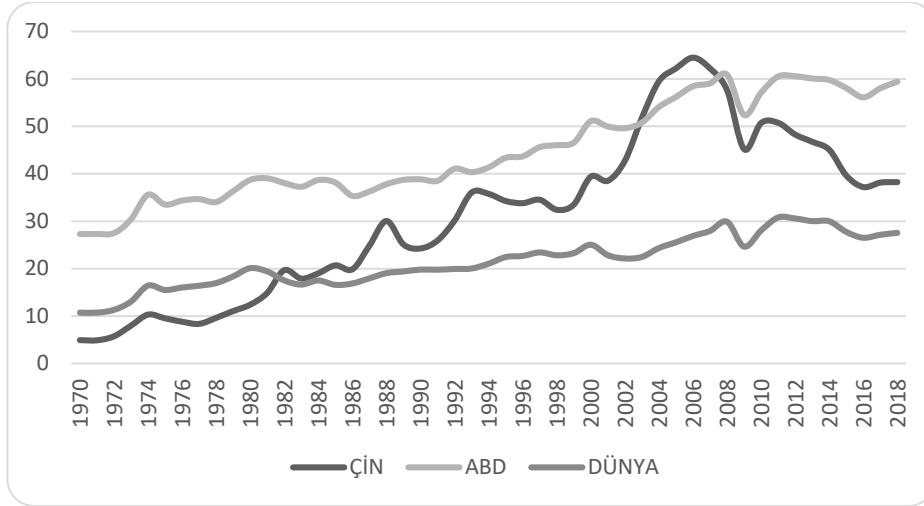
Ticaretin serbestleşmesi süreci içerisinde bazı ülkeler dış ticaret açığı verirken bazı ülkeler dış ticaret fazlası vermişlerdir. Küresel düzeyde 2008 Ekonomik Krizi sonrasında ticaretteki dengesizlikler yönetimlerin koruyucu ticaret politikalarına eğilmelerine yol açmıştır. Donald Trump'ın 8 Kasım 2016'da ABD'nin 45.

başkanı olarak seçilmesinden sonra ticaret politikaları daha fazla tartışılmaya başlanmıştır. Başkanlığının ilk günlerinden itibaren Donald Trump hızlıca harekete geçmiştir: Birincisi, ABD'nin Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliğinin askıya alınmasını, ikincisi, Kuzey Atlantik Serbest Ticaret Anlaşması'nın (NAFTA) yeniden ABD lehine müzakere edilmesini; üçüncüsü, dünya ticaretine yeni bir yön vermek amacıyla ABD ve AB arasında imzalanması planlanan Trans-Atlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşmasına yönelik gerçekleştirilen müzakerelerin askıya alınmasını; dördüncüsü, 22 Mart 2018'de Çin'den yapılan ithalata yönelik 50 milyar ABD Doları ek tarifeler getirilmesini önermiştir. ABD'nin ticaret ortaklarına yönelik doğrudan bu adımları atmasının ve Trump yönetiminin liberal olmayan önlemler almayı planlamasının temel nedenleri olarak şunlar ileri sürülmektedir: birincisi, bazı sanayi sektörlerinde ABD için dış ticaret açığı çok hızlı ve yüksek oranlarda artmakta; ikincisi, ithal edilen ürünler yurtiçi üretime yönelik yeni fabrikaların kurulmasını engellemekte; üçüncüsü, vasıfsız işgücü arasında işsizlik oranı artmakta; dördüncüsü, bireyler arasındaki gelir eşitsizliği dış ticarete bağlı olarak artmaktadır (Liu ve Woo, 2018; Huangvd, 2018; Rashish, 2017). Bu nedenlere bağlı olarak ABD'nin en büyük ticaret partneri olan Çin'e karşı belirli sektörlerde ve ürünlerde gümrük tarifelerinin arttırılması gündeme gelmiş ve sonrasında Çin yönetimi ile müzakereler başlamıştır.

Tarifeler ve tarife dışı engeller önemli ticaret politikası araçlarıdır. Tarifeler ithal edilen mal ve hizmetlerden alınan vergiler; tarife dışı engeller ithalat kotaları, ihracat kısıtlamaları ve sübvansiyonlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern ekonominin gelişmesi ve ülkelerin ekonomilerinin dışa açılmasıyla beraber tarifeler zaman içerisinde düşüş göstermiştir. Bununla beraber ülkeler belirli yerli sektörleri korumak amacıyla tarife dışı engelleri kullanmaktadırlar (Krugman vd. 2014: 206-207). Ancak Donald Trump'ın başkan seçilmesiyle beraber tarifeler üzerinden korumacılık politikalarının önemi son dönemde yükselmiştir. Ancak tarifelerin yükselmesi ekonomiler üzerinde olumsuz etkiler bulunmaktadır. Tarifelerin artması ithalat yapan ülkede malların ve hizmetlerin fiyatlarının yükselmesine, ihracat yapan ülkede fiyatların düşmesine, dolayısıyla ithalat yapan ülkede tüketici refahının azalmasına ihracat yapan ülkede tüketici refahının artmasına neden olarak dengesizliklere yol açmaktadır (Krugman vd. 2014:212).

ABD-Çin arasındaki ticaret savaşları ülke ekonomilerinde ticaretin payının daha fazla tartışılmasına yol açmıştır. Grafik-1 Ticaretin GSYH içerisindeki payını ABD, Çin ve Dünya ekonomileri için göstermektedir. ABD’de ticaretin GSYH’deki payı 1970’te %27’den 1990’da %38’e 2006’da %58’e yükselmiş; aynı dönem içerisinde Çin’de ticaretin GSYH’deki payı 1970’te %5’ten 1990’da %24’e 2006’da %65’e yükselmiştir. 2008 Küresel Ekonomik Krizi sonrasında ABD’de ticarete azalma meydana gelirken kriz sonrasında ticaret yatay bir seyir izlemektedir; fakat Çin’de ticaretin GSYH’deki payı kriz sonrasında çok sert bir şekilde düşüş göstermiş ve 2018’de %38’e gerilemiştir. Ticaretin GSYH’deki payı Dünya ortalaması için 1970’den 2008 Küresel Ekonomik Krize kadar olan dönemde yükseliş göstermiş ancak krizin getirdiği yavaşlama neticesinde ticaret küresel düzeyde yatay seyretilmiştir. Ticaret savaşlarının getirdiği korumacılık ve ekonomideki belirsizlikler ticaret üzerinde negatif etkide bulunarak son dönemde ülkeler arasında ticaretin yavaşlamasına dolayısıyla dünya ticaretinin yatay seyretilmesine neden olmuştur (Boz vd. 2015:66-68; Bloom, 2014:168)

Grafik-1: Ticaretin GSYH İçerisindeki Payı, 1970-2018

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri, 2019

Küresel ticaretin gelişmesi ile birlikte dünya refahında da artış meydana gelmiştir. ABD ve Çin ekonomisi gelişen küresel ticaret ile birlikte büyümüştür.

ABD ve Çin dünyanın en büyük iki ekonomisidir. Bu iki ülkenin ekonomik büyümesinin küresel ölçekte bir etkisi vardır. Özellikle Çin ekonomisinin %6'lara düşen büyüme oranı gelecek on yıl için küresel büyüme hızını baskılamaktadır. ABD ve Çin arasında yaşanan ticaret savaşlarının iki ülke arasında ticareti sınırlandırması aynı zamanda küresel büyümenin de daha çok sınırlanacağı anlamına gelmektedir.

ABD ve Çin'in ardından AB dünya ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. AB serbest ticaret ile gelişen bir entegrasyon sürecidir. Ekonomik entegrasyonun en güzel örneği olan AB, serbest ticaret ile refah düzeyini artırmıştır. Zaten hâlihazırda dünya 1940'lı yıllardan beri serbest ticaretin yaygınlaştırılması amacıyla GATT, DB ve IMF gibi uluslararası örgütler ile küresel ekonomik refahı artırma çabası içerisinde. Ticaret savaşlarının küresel ölçekte önemli negatif etkisine karşılık gelişmekte olan ülke konumunda bulunan Türkiye'nin küresel ölçekte ticaretin gelişmesi merkezinde AB ile GB'nin güncellenmesi oldukça önemlidir. Değişen şartlar ve zaman içerisinde Türkiye ekonomisinin küresel ticarete etkinliğinin artması küresel serbestleşme dinamiklerine olumlu etkide bulunmuştur.

Bu çalışmanın devamı şu şekilde organize edilmiştir: Birinci bölümde Türkiye-AB GB'nin güncellenme süreci anlatılmıştır; ikinci bölümde GB'nin güncellenmesinin nedenleri incelenmiştir; üçüncü bölümde GB'nin içeriği ele alınmıştır; dördüncü bölümde GB'nin güncellenmesine yönelik etki analizleri incelenmiştir; son bölümde ise ticaret savaşları gölgesinde GB'nin güncellenmesinin AB, Türkiye ve küresel ekonomi üzerindeki muhtemel etkileri değerlendirilmiştir.

1. TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ GÜMRÜK BİRLİĞİNİN GÜNCELLENMESİ SÜRECİ

AB Soğuk Savaş bitimi ve Berlin Duvarının yıkılması sonrasında gelişmekte olan ülkeler ile ticari ve ekonomik ilişkilerini daha fazla geliştirmeye önem vermiştir. Özellikle üçüncü ülkeler ile AB arasında ticaret anlaşmaları imzalanmıştır. 1996 yılında da Türkiye ile AB arasında kurulan Gümrük Birliği de bu yakınlaşmanın ileri boyutlara taşınmasına örnek gösterilebilir (EC, 2019b). Türkiye ile AB arasındaki Ortaklık İlişkisini başlatan 1963 Ankara Anlaşması ve sonrasında

1973 Katma Protokol Gümrük Birliğinin kurulmasını öngörüyordu. 1/95 sayılı Ortaklık Komitesi kararıyla bu öngörü hayata geçirilmiş oldu.

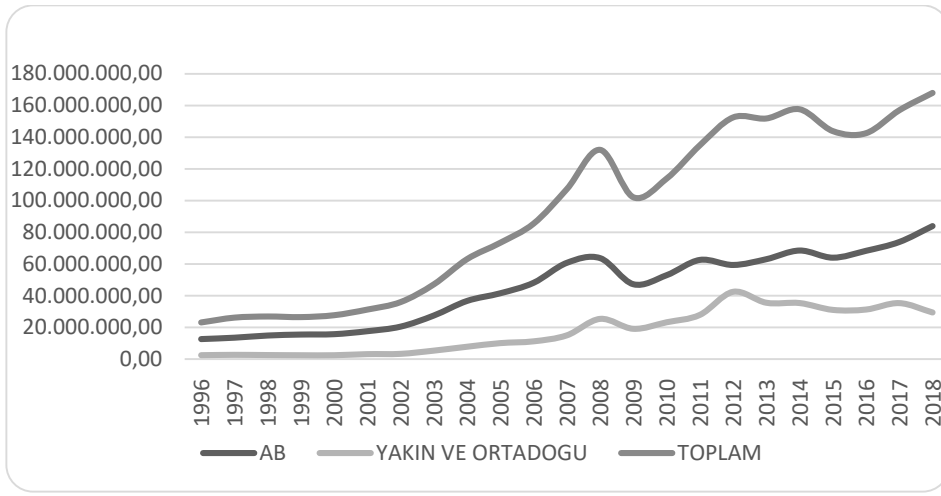
Ekonomik bütünleşme ülkeler arasında malların, hizmetlerin ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımını sağlamaya yönelik kısıtlamaların kaldırılmasıdır. Bela Balassa'ya göre ekonomik bütünleşmeler 4 grupta incelenebilir: Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA), Gümrük Birliği (GB), Ortak Pazar, Ekonomik ve Parasal Birlik. STA'lar ülkeler arasında gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarını kaldırıp ülkelerin üçüncü taraflara yönelik dış ticaret politikalarında kendilerinin oluşturduğu en basit ekonomik bütünleşme türüken GB'de üye ülkeler gümrük vergilerini ve miktar kısıtlamalarını kaldırıp üçüncü ülkelere karşı üye ülkelerin ortaklaşa belirlediği dış ticaret rejimini uyguladılar. Ortak Pazar GB'nin bir sonraki aşaması olup GB'deki uygulamaların yanında üretim faktörlerinin serbest dolaşımının önündeki engeller kaldırılıp Tek Pazar yaratılmaktadır. Ekonomik ve Parasal Birlikte üye ülkeler Ortak Pazardaki uygulamalara ek olarak ortak para birimine geçip ekonomi politikalarını koordine ederler (Karluk, 2013:284). Türkiye ile AB arasındaki GB sanayi malları ile işlenmiş tarım ürünlerinde gümrük vergilerinin ve gümrük vergilerine eş etkili tedbirlerin kaldırılmasını içermektedir (ABB, 2015).

Türkiye ekonomisi 1980 sonrası dönemde çok önemli dönüşümler tecrübe etti. Tarıma dayalı ekonomiden sanayi ve hizmetler sektörüne dayalı ekonomiye dönüştü. Özellikle 2005 sonrasında sanayinin ekonomi içerisindeki ağırlığı giderek azalmaya başladı ve hizmetler sektörü Türkiye ekonomisinin temel lokomotif oldu. Türkiye ekonomisi 24 Ocak 1980 kararları ve 11 Ağustos 1989 32 No'lu Kararname sonrasında çok hızlı liberalleşme sürecine girdi. Bu süreç içerisinde GB özellikle ihracata dayalı ekonomi modelinde kritik dönüm noktalarından birini temsil etmektedir. Türkiye'de dış ticaretin giderek hız kazanmasında GB'nin çok önemli rolü vardır.

Grafik-2 Türkiye'nin Toplam ihracatını ve AB'ye ihracatını göstermektedir. Türkiye'nin toplam ihracatı 1996'da 23 milyar ABD Dolarından 2016 yılında 142 milyar ABD Dolarına erişmiş; AB'ye toplam ihracatı 1996'da 12 milyar ABD Dolarından 2016 yılında 68 Milyar Dolarına ulaşmıştır. Her ne kadar 2009 Küresel Finans Krizinden sonra 63 milyar dolardan 47 milyar dolara düşse de zaman

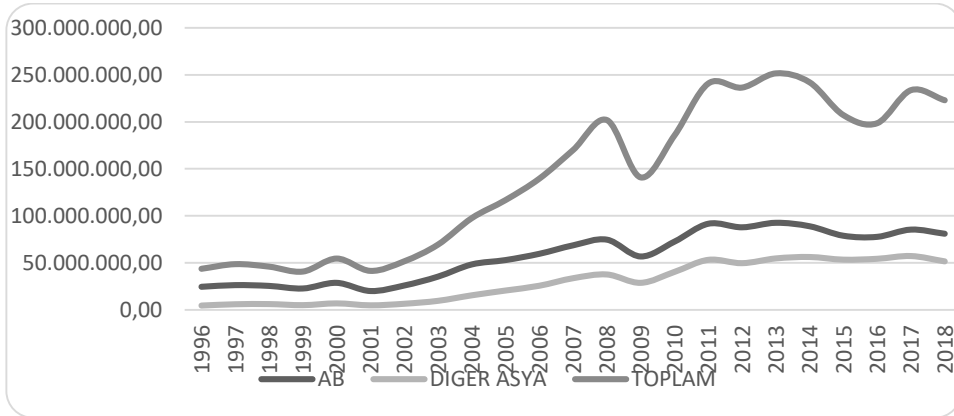
içerisinde daha yüksek seviyelere gelmiştir. Ayrıca AB'nin toplam ihracat içindeki payı 1996'da yüzde 54'ten 2016'da yüzde 47 seviyesine gerilemesi AB'nin öneminin azaldığına işaret etmemekte çünkü Türkiye diğer bölgelere de ihracatını arttırdığını göstermektedir. Özellikle 2009 krizi sonrasında dış ticarete alternatifler ülkelere yönelen Türkiye Ortadoğu'ya ihracatını artırmıştır.

Grafik-2: Türkiye'nin İhracatı, 1996-2018 (ABD Doları)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret Verileri

Grafik-3: Türkiye'nin İthalatı, 1996-2018 (ABD Doları)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret Verileri

Grafik-3 Türkiye'nin toplam ithalatını ve AB'den ithalatını göstermektedir. Türkiye'nin toplam ithalatı 1996'da 43 milyar ABD dolarından 2016'da 198 milyar ABD Dolarına çıkmıştır. AB'den ithalat 1996'da 24 milyar ABD Dolarından 2016'da 77 milyar ABD Dolarına yükselmiştir. Türkiye ekonomisinin dışa açılması giderek artmakta dolayısıyla özellikle Asya ülkelerinden ithalat yıllar itibarıyla 4 milyar ABD Dolarından 54 milyar ABD Dolarına çıkmıştır. AB'nin toplam ithalattaki payı yüzde 55'ten yüzde 39'a inerken Asya'nın payı yüzde 10'dan yüzde 27'ye yükselmiştir. Yine de diğer bölgelerin Türkiye'nin ihracat ve ithalat tutarındaki payı artarken en önemli ticaret ortağı AB olmuştur. Dolayısıyla AB ile kurulan GB Türkiye'nin dış ticareti üzerinde çok önemli bir rol oynamıştır.

2000 yılından sonra AB gelişmekte olan ülkelerle STA imzalamaya başladı. AB, Meksika ile 2000'de, Güney Afrika Cumhuriyeti ile 2004'te, Cezayir ile 2005 yılında STA imzaladı ancak bu ülkeler AB ile imzaladıkları STA'lara benzer STA Türkiye ile imzaladı. Dolayısıyla bu durum Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemeye başladı. Çünkü bu ülkeler ekonomik büyüklük ve ekonomik yapı olarak (ihracata dayalı ekonomiler) Türkiye ekonomisine benzer ekonomilerdir. 2008-2009 Küresel Ekonomik krizinden çıkış yolları arayan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler yeni nesil STA'lar imzalamaya başladılar. Yeni nesil STA'lar sadece ülkeler arasındaki malların serbest dolaşımını değil aynı zamanda tarım, hizmetler sektörleri ile kamu alımlarını da içermektedir. AB Güney Kore ile 2011 yılında yeni nesil STA imzaladı ve Hindistan ile yeni nesil STA müzakerelerini devam ettirmektedir. Türkiye Hindistan, Güney Kore vb. yükselen ve gelişmekte olan ekonomiler ile rekabet edebilmek için GB'nin gözden geçirilmesine ihtiyaç duymaktadır (EC, 2019a).

AB ile ABD arasında Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı'na ilişkin karşılıklı görüşmeler 2013 yılında başlamıştır. Türkiye-AB GB'nin özelliklerinden birisi de Türkiye'nin AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA'ları da imzalamasıdır. Eğer AB ile ABD arasında Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı imzalanması durumunda bu anlaşma Türkiye ile imzalanmasa da Türkiye GB'den doğan yükümlülüklerini yerine getirmek durumunda olduğundan ABD mallarının gümrüksüz girişine izin vermek zorunda kalacaktır. Her ne kadar Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı rafa kaldırılmış olsa da son yıllarda AB'nin üçüncü taraflarla imzaladığı STA'ların Türkiye açısından olumsuzluklar

yaratması neticesinde Türkiye GB'nin yenilenmesine ilişkin görüşlerini uluslararası arenada yüksek sesle dile getirmeye başlamıştır. AB ile Türkiye arasında 2013'ün ikinci yarısında üst düzey yetkililerden oluşan teknik çalışma grubu oluşturuldu ve GB'nin güncellenmesine dair teknik detaylar görüşülmeye başlandı. Avrupa Komisyonu (AK) tarafından DB'ye AB-Türkiye GB'nin değerlendirilmesine yönelik rapor hazırlattırıldı ve 28 Mart 2014 tarihinde bu rapor yayınlandı (WB, 2014). Bu tarihten sonra GB'nin modernizasyonu akademik çevreler ile politika yapımcılar tarafından daha sık dile getirilmeye başlandı. 12 Mayıs 2015 tarihinde Brüksel'de Türkiye tarafından Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi ile AB tarafından AK Ticaretten sorumlu Komiseri Cecillia Malström arasında GB güncellenmesine ilişkin karar alındı (EC, 2015; EC, 2016a).

AK için hazırlanan AB Türkiye Karşılıklı Tercihli Ticaret Analizi raporu 26 Ekim 2016 tarihinde kamuoyu ile paylaşılmıştır. Bu rapor sadece GB modernizasyonunun tarafların ekonomilerine etkisini değerlendirmekle yetinmemiş aynı zamanda yapılacak kapsamlı ticaret anlaşmasının taraflar üzerindeki kurumsal ve sosyal etkilerini ele alıp çevre ile insan haklarına üzerindeki olası etkilerini de değerlendirmiştir (EC, 2016b). GB güncellenmesine yönelik Türkiye'de Ticaret Bakanlığı tarafından etki analizi çalışması yapılmış fakat sadece basın bildirisi ile bitirildiği duyurulmuş, herhangi bir şekilde rapor yayınlanmamıştır (TB, 2019). Görüşmelerin 2016 yılında başlaması planlanmıştır ancak Türkiye'de 15 Temmuz 2016 darbe girişimi nedeniyle başlayamamıştır.

2. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN GÜNCELLENMESİNİN NEDENLERİ

GB'nin güncellenmesinin nedenleri GB'ye ilişkin yapısal sorunlar, GB'nin uygulanmasına ilişkin sorunlar, GB'nin genişletilmesine (kapsamına) ilişkin sorunlardır. GB'ye ilişkin yapısal sorunlar danışma mekanizmasının işlevsizliği ve ihtilafların çözümü mekanizmasının işlevsizliklerini kapsamaktadır. Danışma mekanizmasında, GB'nin 54.-60.maddelerine göre GB ile ilgili alanlarda AB herhangi bir düzenleme yaparken Türkiye'den o düzenleme ile ilgili görüş alması gerekmektedir. Ancak var olan yapıda, GB Ortaklık Komitesi düzenlemelerle ilgili AB üyesi devletlerin önerilerini ve isteklerini dikkate alırken Türkiye'den uzmanların görüş ve önerilerini talep etmemektedir (Erhan ve Gürbüz, 2013:59).

Bu durum danışma mekanizmasının işlemediğini ortaya çıkarmaktadır. Özellikle 2000 yılından sonra AB'nin üçüncü ülkelerle yeni nesil STA'lar imzalarken bu mekanizma işletilmemiştir. Buna karşılık danışma mekanizması işlemediği takdirde Türkiye koruyucu önlemler alabilir (Göral ve Dartan, 2016:14) fakat bu durum malların serbest dolaşımına aykırılık gösterdiği için Türkiye hiçbir zaman koruyucu önlemler uygulamamıştır.

İhtilafların çözümü mekanizmasında, GB'nin 61. ve 62. Maddeleri kapsamında himaye önlemlerine, korunma önlemlerine ve dengeleyici önlemlere ilişkin ortaya herhangi bir uyuşmazlık çıktığında uyuşmazlık Ortaklık Konseyi tarafından altı ay içerisinde çözülmeye çalışılır eğer çözülemezse taraflar uyuşmazlığı hakeme götürebilirler. Bu süreçte tarafların üç hakem belirlemeleri gerekmektedir: hakemler, tarafların belirleyeceği birer hakem ile tarafların vatandaşı olmayan ve tarafların onayı ile belirlenen üçüncü hakemden oluşması gerekir (ABB, 2019). Ancak Ortaklık Konseyi karar alırken oybirliğine ihtiyaç duyduğu için bu mekanizma da işletilememektedir. Oybirliği ile karar alınmadığı durumda taraflar ihtilafın çözümünü hakeme götürebilmeleri için de mutabakata varmaları gerekmektedir ancak bunu da yapamadıklarından dolayı uyuşmazlıkların halli mekanizması işletilememektedir (Erhan ve Gürbüz, 2013:59-60).

GB'nin uygulanmasına ilişkin problemler vize sorunu ve taşıma kotaları sorunudur. Vize sorununda asıl mesele AB'nin Türkiye'ye yönelik uyguladığı vize rejimidir. AB yıllar içerisinde Türk vatandaşlarına yönelik vize uygulamasını zorlaştırmıştır. Bu durum özellikle Türk İş Adamlarının ürünlerini AB pazarlarında kolayca pazarlayabilmesini engellemektedir (Göral ve Dartan, 2016:20). Dünya Bankası'nın hazırladığı raporda özellikle Türk İş Dünyasındaki girişimcilerden ve yöneticilerden yüksek vize ücretleri alındığı, vize sürelerinin kısa olduğu, vize alma sürecinde belirsizliklerin arttığı ve vize almaya yönelik bürokratik işlemlerin çok olduğu vurgulanmıştır (WB, 2014:86). Türkiye'de 2009 ile 2011 yılları arasında AB ülkelerine ziyaretler için yapılan vize başvurularına ödenen toplam miktar 100 milyon Avrodur; 2010 yılında 625.000 Türk vatandaşı seyahat vizesi için başvurmuştur; C vize türüne çok yoğun talep bulunmakta ve bu vizenin süresi 6 ay olup vize sahiplerinin AB ülkelerinde bir seferde 3 aydan fazla kalma şansı yoktur. Dolayısıyla en fazla 2 veya 3 defa giriş çıkış yapılabilmektedir (WB,

2014:77, 78). Aynı zamanda iş adamlarının vizeye ilişkin sorunları GB'nin malların serbest dolaşımı ilkesine aykırılık teşkil etmektedir. 2009 yılında Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD)'nın Ankara Anlaşması (1963)'nin Ek Protokol 41. Maddesine gönderme yaparak aldığı Soysal Kararına göre Katma Protokol'ün uygulanmaya başladığı veya daha sonra üye olan ülkeler için Katma Protokolü iç hukuklarına aktardıkları tarihten sonra iş kurmak veya hizmet sunmak isteyen Türk vatandaşlarına vize almayı zorlaştırıcı şartların getirilmesinin hukuka aykırı olduğu tespit edilmiştir (Erhan ve Gürbüz, 2013:63; Göral ve Dartan, 2016:21). Yani Ek Protokol yürürlüğe girdiği tarihten itibaren AB üyesi devletler yerleşme serbestisi ve hizmet sunmaya yönelik Türk vatandaşları için yeni kurallar getiremezler. Vize sorunundan dolayı taraflar arasında ticareti geliştirmeye yönelik GB'nin modernizasyonuna ihtiyaç duyulmaktadır.

GB'nin uygulanmasına ilişkin ikinci sorun taşıma kotaları sorunudur. Türkiye'den AB üyesi ülkelere karayolu ile taşımacılığa yönelik kotalar getirilmiştir. Ayrıca kamyon ve tır şoförlerine de vize uygulanmaktadır. Taşıma kotaları ve sürücülere vize uygulanması malların serbest dolaşımının ihlali anlamına gelmektedir ve GB'nin bu konuda yeni düzenleme yapması beklenmektedir. Taraflar bu konuda farklı bakış açılarına sahiptir. Türkiye yukarıda belirtilen tezi ileri sürerken AB tarafı karayolu ile ürünlerin taşınmasının malların serbest dolaşımı kapsamında olmadığını, karayolu taşımacılığının hizmetlerin serbest dolaşımı içerisinde yer aldığını öne sürmektedir. GB'nin 5. ve 6. Maddelerine göre taraflar arasındaki ticarete gümrük vergileri ile gümrük vergilerine eş etkili vergiler ve miktar kısıtlamaları ve miktar kısıtlamalarına eş etkili tedbirlerin uygulanması yasaktır. Dolayısıyla AB'nin taşımacılık faaliyetlerinde Türk şirketlerine uyguladığı kota ve vizeler bu kapsamda değerlendirilip GB'ye aykırılık tesis etmektedir (Erhan ve Gürbüz, 2013:64; Göral ve Dartan, 2016:24-25).

Dünya Bankası'nın raporunda AB üyesi ülkelerin Türk şirketlerine uyguladığı kota sınırlamalarına ilişkin rakamlar sunulmaktadır. Yunanistan transit geçiş için Türkiye'ye 35.000 doğrudan geçiş izni verirken her giriş ve çıkıştan 100 Avro almaktadır. Bulgaristan yıllık 250.000 transit geçiş izni verirken transit geçiş ücreti olarak 86 Avro almaktadır. Türk taşımacılık şirketlerine ait araçlar İtalya'dan her yıl ortalama 100.000 transit geçiş yapmaktadır. Eğer Türk Kamyon ve Tırları Trieste'ye Ro-Ro gemileri ile geçer ve kuzeye doğru hareket ederse

herhangi bir kısıtlama ile karşılaşmamaktadır ancak batıya doğru devam ederse izin alması gerekmektedir. İtalya yıllık 6000 transit geçiş izni vermektedir. Türk tır ve kamyonları geçiş izninin alınmasında yaşanan gecikmelerden dolayı günlük 250 Avro zarara uğramaktadır (WB, 2014:54). Malların taraflar arasındaki taşımacılığına ilişkin AB ülkelerinin uyguladığı bu kotalar GB etkin ve adil bir şekilde işlemesine engel teşkil etmektedir.

ABAD'ın 1974/Dassonville Kararı'nda tarafların iç pazarda ticareti doğrudan veya dolaylı engelleyecek ticari düzenlemelerinin miktar kısıtlamasına eş etkili önlem niteliğinde değerlendirileceği belirtilmektedir. Topluluğa üye devletler tarafından alınan topluluk içi ticarete yönelik potansiyel veya var olan ya da doğrudan veya dolaylı ticareti engellemeye yönelik kurallar miktar kısıtlamasına eş etkili kısıtlama olarak değerlendirilmektedir. Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın 1981/SIOT Kararında GB'nin tam anlamıyla uygulanabilmesi için malların serbest dolaşımı gerektirdiği ve üye devletlerin topraklarından geçen mallara herhangi bir transit vergi ya da transit geçiş ücreti alınmayacağı veya zorluk çıkarılmayacağı belirtilmiştir. GB her türlü durumda malların serbest dolaşımını içermektedir. Bu özgürlük malların taşımacılığı sınırlansa bile veya herhangi bir şekilde sınırlama tehdidi olsa bile engellenemez. Dolayısıyla üye devletten geçen malların taşımacılığına yönelik engeller arttırılamaz veya taşımacılık vergisi koyulamaz. Türk taşımacılık sektörüne yönelik yukarıda açıklanan kotalar gümrük tarifesi veya miktar kısıtlamalarına eş etkili kısıtlama olarak karşımıza çıkmaktadır (Erhan ve Gürbüz, 2013:64; Göral ve Dartan, 2016:25).

GB'nin kapsamına (genişletilmesine) ilişkin iki önemli sorun bulunmaktadır. Birincisi, üçüncü tarafların AB ile imzaladığı STA'lar yoluyla elde ettiği avantajlar, ikincisi yeni nesil STA'ların GB üzerindeki etkileridir.

Üçüncü tarafların AB ile imzaladığı STA'lar yoluyla elde ettiği avantajlarda temel mesele Türkiye'nin GB kapsamında AB'nin STA imzaladığı üçüncü ülkeler STA imzalamaması veya STA'yı geç imzalamasıdır. Türkiye ile AB arasındaki GB 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girdi ve Türkiye AB'ye üye olmadan AB ile GB kuran bir ülke pozisyonuna geldi. Türkiye AB'nin ortak dış ticaret politikasına yön veren 133 No'lu komitesinde yer almamaktadır (Gürlesel ve Al-

kin, 2010:31,83). Ancak GB'nin 16. Maddesine göre AB'nin ortak dış ticaret politikasına, gümrük politikalarına ve rekabet politikalarına uyum sağlayacağına yönelik taahhüt altına girmiştir (ABB, 2019). Türkiye AB'nin ortak dış ticaret politikasına yön veren 133 no'lu komitede yer alamazken GB'den doğan yükümlülükleri yerine getirmek zorundadır; bu durum AB ile Türkiye arasında asimetrik ilişki doğurmaktadır. Türkiye, AB'nin özellikle 2000 sonrasında üçüncü taraflarla imzaladığı yeni nesil STA'ların müzakerelerine katılmamakta ve resmi görüşlerini, isteklerini ve ihtiyaçlarını açık bir şekilde dile getirememektedir. Türkiye, GATT 24. Madde gereğince AB ile müzakereler tamamlandıktan sonra AB ile imzalanan STA bağlı olarak üçüncü taraflarla müzakerelere başlaması gerekmektedir. Ancak üçüncü ülkeler Türkiye ile AB'yle imzaladıkları STA'yı müzakere etmek istememekte, müzakerelerin süresini uzatmakta veya Türkiye'den çok fazla taviz verilmesini istemektedirler. Her ne kadar AB son yıllarda imzaladığı STA'lar içerisinde "Türkiye Hükümü" koydursa da bu hükmün üçüncü taraflar nezdinde herhangi bir bağlayıcılığı yoktur ve yaptırım söz konusu değildir (Damlacı, 2008:28; Erhan ve Gürbüz, 2013:60). Neticede GB'nin kapsamının yarattığı bu fiili durum, AB'nin STA imzaladığı üçüncü ülkelerin mallarının AB ile Türkiye arasındaki GB kapsamında Türkiye'ye sıfır vergi ile girmesine ve ticaret sapmasına yol açmaktadır. Örneğin, 2008 yılında Türkiye'nin Meksika'dan ithal ettiği 380 Milyon ABD Doları değerindeki malın %60'ı AB üzerinden Türkiye'ye sıfır vergiyle girmiştir; 2008 yılında Güney Kore'den ithal edilen 100 Milyon ABD Doları değerindeki televizyonun %99'u AB üzerinden Türkiye'ye sıfır vergi ile girmiştir. Ticaret sapması durumunda veya bu risk ile karşılaşıldığında GB'nin 58. Maddesine dayanarak Türkiye'nin GB Ortak Komitesine durumu iletmesi ve gerekli tedbirlerin alınmasını isteme hakkı vardır. Gerekli tedbirler Telafi Edici Vergi ya da bir başka korunma önlemi alınmasıdır (Damlacı, 2009) ancak GB açısından bakıldığında malların serbest dolaşımı ilkesi bağlamında Türkiye tarafından telafi edici vergi konulması arzu edilen bir durum değildir. AB'deki üreticiler ve ihracatçı birlikleri üçüncü ülkeler nezdinde Türkiye'den STA'lara dayanan tavizleri elde etmektedir dolayısıyla bu durum AB ile Türkiye arasındaki GB'de haksız rekabet koşullarını oluşturmaktadır.

GB'nin kapsamına (genişletilmesine) ilişkin ikinci sorun yeni nesil STA'ların GB'ye etkisidir. AB'nin imzaladığı STA'lar günümüzde iki farklı kategoriye

ayrılabilir. Birinci kategorideki STA'lar 1973-2009 dönemini kapsayan birinci nesil STA'lar. Bunların temel özellikleri şunlardır: AB'ye coğrafi olarak yakın ülkelerle imzalanmıştır; sadece malların serbest dolaşımını kapsamaktadır; kademeli olarak tarife ve miktar kısıtlamalarını kaldırmaktadır. İkinci kategorideki STA'lar 2009 sonrası dönemi imzalanmıştır. 2009 sonrası imzalanan STA'ların başlıca özellikleri şunlardır: AB'ye coğrafi olarak uzak ülkeleri de kapsamaktadır; ülke bazında olmayıp bölge bazında da yapılmaktadır; ticaretin tam olarak serbestleşmesini amaçlamaktadır; sadece malların değil hizmetler, tarım sektörü, fikri mülkiyet hakları ve kamu alımlarını da içermektedir; görece AB ile rekabet edebilen "yükselen ekonomiler" kategorisinde yer alan ülkeler ile imzalanmıştır (Gürlesel ve Alkin, 2010). GATT 24. Madde üye ülkelerin bölgesel ekonomik bütünleşme anlaşmaları yapabileceğini ve STA imzalayabileceğini belirtmektedir. Bu maddeye göre bölgesel bütünleşme anlaşmalarında mümkün olduğunca fazla malın veya malların tamamının anlaşma içerisine dahil edilmesini öngörmektedir. Yani bir anlaşmanın STA olarak kabul edilebilmesi için mümkün olan çok sayıda ürün ve ürün grubunu kapsamaması gerekmektedir. Bu bağlamda AB ile Türkiye arasındaki GB halen tamamlanmamış bir anlaşma olarak karşımıza çıkmaktadır; çünkü sadece sanayi ürünlerinde ve işlenmiş tarım ürünlerinde tarife ve kotaların kaldırılmasını içermektedir. Hizmetler sektörünü, tarım sektörünü ve kamu alımlarını kapsamamaktadır. Yeni nesil STA'larda tam serbestleşme için sadece sanayi ürünleri değil GB içerisinde tarım ürünleri, hizmetler sektörü ve kamu alımları da dahil edilmelidir. Dolayısıyla GB'nin modernizasyonu yeni nesil STA kapsamında genişletilmelidir (Gürlesel ve Alkin, 2010; Damlacı, 2014).

3. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN GÜNCELLENMESİ-İÇERİĞİ

Türkiye ile AB arasında Ortaklık Komitesininin 1/95 sayılı kararı ile GB kurulmuş ve 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. GB Türkiye ile AB arasında sanayi ürünleri ile işlenmiş tarım ürünlerinde gümrük vergileri ve gümrük vergilerine eş etkili vergiler ile miktar kısıtlamaları ve miktar kısıtlamalarına eş etkili kısıtlamaların kaldırılmasını içermektedir (ABB, 2015). Türkiye AB'ye üye olmadan AB ile GB kuran ülkelerden biridir. GB sayesinde Türkiye

ile AB arasındaki ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımları artmıştır. Ayrıca Türkiye kurulan GB ile ticaret politikalarını AB ticaret politikalarına ve rekabet politikalarını AB rekabet politikalarına yakınlaştırmıştır.

Dünya ekonomisi özellikle son 20 yılda çok hızlı bir büyüme kaydetmiştir. Dünya ekonomisi büyürken ticaretin hacmi artmış, doğrudan yabancı yatırımlar hızla yükselmiş ve ülkeler arasındaki karşılıklı etkileşim en üst noktaya ulaşmıştır. Türkiye ekonomisi de 1980 sonrasında ithal ikameci büyüme modelinden ihracata dayalı büyüme modeline geçmiş, ekonomisini dışa açmış, zaman içerisinde gümrük tarifelerini ve miktar kısıtlamalarını kademeli olarak düşürmüştür. Özellikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılması sonrasında Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin kapitalist sisteme geçmeleri, dünya finansal piyasalarına hızla entegre olması ve demokratik kurumların inşa edilmesi neticesinde dünya ekonomisinde giderek daha fazla öneme sahip olmuşlardır. AB gelişmekte olan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerini kendi içerisine dahil ederken Türkiye bu ülkelerden geri kalmamak, rekabet seviyesini yükseltmek ve daha hızlı büyüebilmesi için GB'nin son gelişmelere ayak uyduracak şekilde yenilenmesine ihtiyaç duymaktadır (WB, 2014).

GB'nin güncellenmesine ilişkin AK tarafından yaptırılan araştırmalara dayalı iki temel rapor, Alman vakfının talebiyle hazırlanan bir rapor ve Türkiye'nin bağımsız araştırma kuruluşuna yaptırdığı araştırma olmak üzere dört etki analizi bulunmaktadır. Bu raporlar AB ile Türkiye arasındaki ticari ilişkileri analiz edip GB'nin güncellenmesine ilişkin çeşitli senaryolar ortaya koyarak GB'nin modernizasyonunun tarafların ekonomilerini nasıl etkileyeceğini analiz etmeye çalışmışlardır. Birinci etki analizi DB tarafından 2014 yılında yayımlanan "AB Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi"dir. Bu rapor ışığında DB'nin değerlendirmeleri iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde GB'nin ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar ve refah üzerindeki etkisi çeşitli senaryolarla açıklanırken ikinci bölümde mevcut ticari düzenlemelerin sınırları belirlenmekte ve bu sorunlar ortadan kaldırıldığında potansiyel kazançların neler olabileceği sunulmaktadır.

Türkiye ile AB arasındaki GB'nin 1996 yılında hayata geçirmeyip bunun yerine 1995 yılında Türkiye ile AB arasında STA kurulmuş olsaydı varsayımı

altındaki senaryolara göre Türkiye'nin ihracatı %3 - %7.2 aralığında ve ithalatı %1 - %3 aralığında düşüş gösterecekti (WB, 2014:22).

Türkiye ile AB arasındaki GB'ye tarım sektörünün de dahil edilerek genişletildiği varsayımı altındaki senaryolara göre Türkiye'nin reel geliri ortalama 500 milyon ABD Doları ile 843 Milyon ABD Doları artış gösterecektir. Ayrıca yine bütün senaryolar dahilinde Türkiye'nin tarım ürünlerine yönelik çok yüksek olan gümrük vergilerini (ortalama %41) düşürerek rekabetin artmasıyla beraber tüketici açısından tarım ürünlerinin fiyatlarında düşüş gerçekleşecektir. Ancak tarımın dışa açılmasıyla beraber Türkiye'de tarım sektöründeki işgücü bundan negatif etkilenecek ve işgücünde düşüş meydana gelecektir (WB, 2014:64-67).

AB ile Türkiye arasındaki GB'nin hizmetler sektörünü içerecek şekilde yenilenmesi durumunda iki taraf arasında ticaret artacaktır. Türkiye'nin GSYH'sinde hizmetler sektörü yüzde 60'lık paya sahip ve katma değer açısından bakıldığında toplam ihracata katkısı yüzde 42'dir. Hizmetler sektörü Türkiye'nin temel girdilerini sağlayarak rekabetçiliğini belirlemektedir. Hizmetler sektörünün liberalizasyonu yani dışa açıklığı Türkiye'ye ekonomik yönden benzeyen ülkelerle kıyaslandığında yüksek seviyededir. Türkiye'nin hizmetler ihracında AB ülkeleri arasında birinci sırada Almanya gelmekte ardından İngiltere, Fransa ve İtalya yer almaktadır. Eğer Türkiye ile AB arasında GB'ne bağlı olarak hizmetler sektöründe kapsamlı bir anlaşma yapılırsa Türkiye'nin refahına 1.1 milyar ABD Doları artış sağlayacaktır. Hem hizmetler sektörü hem de tarım sektörü GB'ye bağlı olarak anlaşmaya dahil edilirse Türkiye ekonomisi 2018 yılında ilave yüzde 0.37 büyüyebileceği hesaplanmıştır (WB, 2014:69,73,125).

İkinci etki analizi AK tarafından yayımlanan "Gümrük Birliğinin İçerildiği Avrupa Birliği Türkiye Tercihli Ticaret Anlaşmasının İncelenmesi ve Olası Gelişmelerin Değerlendirilmesi"dir. Rapor 26 Ekim 2016 tarihinde kamuoyuyla paylaşılmıştır. Rapora göre, Türkiye ile AB arasında kurulan GB Türkiye ekonomisinin dışa açılmasına yardımcı olmuş, rekabet düzeyini yükseltmiş, AB'nin ortak dış ticaret politikasına yakınlaştırmış, AB müktesebatının Türk hukuk sistemi içerisine adapte edilmesine olanak tanımış ve adaylık sürecinde Türkiye'nin yönetim yapısına yardımcı olmuştur. Çalışmada Türkiye ile AB arasındaki mevcut

karşılıklı ticaret yapısının bugüne kadar sağladığı kolaylıklar ile imkanlar değerlendirilmiş ve aralarındaki ticari ilişkinin geliştirilmesine yönelik çeşitli senaryolar üzerinden etki analizleri yapılmıştır. Türkiye-AB arasında kurulan GB'nin üzerine inşa edilecek olan Geliştirilmiş Ticari Yapı (GTY) ile GB'nin yerine geçecek olan Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması (DKSTA)'nın AB ve Türkiye'ye muhtemel etkilerini simülasyonlarla hesaplamışlardır. Bunun yanında AB ile Türkiye arasındaki muhtemel ticaret anlaşmasının sosyal, kurumsal, insan hakları yönlerinden etkileri ile düzenleyici kurallara yönelik etkileri de analiz edilmiştir. Raporu göre iki farklı senaryo söz konusudur: Birinci senaryo GB'nin üzerine inşa edilecek olan GTY. Sanayi ürünleri ile işlenmiş tarım ürünlerini kapsayan mevcut GB'ye ek olarak tarım ve balıkçılık ürünleri, hizmetler sektörü, kamu alımları ticaretini kapsayan STA imzalanacaktır. İkinci senaryo DKSTA'dır. DKSTA GB'nin yerine geçecek ancak sanayi ürünleri, tarım ve hizmetler sektörleri, kamu alımlarını kapsayacaktır. Her ne kadar kapsamı GTY ile aynı olsa da burada serbestleşmenin derinliği daha az gerçekleşecek ve GB'nin kalkmasıyla beraber menşei kuralı uygulanmaya başlayacaktır (EC, 2016b:182).

Birinci senaryoda (GTY) tarafların her ikisi de bu yapıdan belirli kazanımlar sağlamaktadır. AB'de GSYH artışı 5.4 milyar Avro olacaktır. AB'nin Türkiye'ye ihracatı 27.1 milyar Avro artış gösterecektir. Türkiye açısından bakıldığında Türkiye'nin mevcut GSYH'si yüzde 1.46 büyüyecek ve GSYH 12.5 milyar Avro artacaktır. Ayrıca Türkiye'nin AB'ye ihracatı 5 Milyar Avro artış gösterecektir. Bu senaryo altında en önemli faktör, Türkiye'nin küresel olarak rekabet edebilirliği maliyetlerin azalmasına bağlı olarak artacaktır (EC, 2016b:183,184,185).

İkinci senaryonun (DKSTA) gerçekleşmesi durumunda tarafların bazı kayıplarından bahsetmek mümkündür. AB'nin Türkiye'ye ihracatı 8 milyar Avro artarken Türkiye'nin AB'ye ihracatı 4.32 milyar Avro azalacaktır. AB'de GSYH artışı 1 milyar 150 milyon Avro olurken Türkiye'de GSYH 144 milyon Avro azalacaktır. Ayrıca DB'nin 2014 raporu ile kıyaslandığında bu raporda tarım ürünleri ticaretinde tarifelerin düşmesine bağlı olarak Türkiye'nin bu senaryoda GSYH'nin %0.11 artacağı belirtilmiştir. DB raporunda tarım ürünlerinde tarifelerin düşmesiyle beraber Türkiye'nin GSYH'nin 0.05 artacağı öngörülmüştü. Hanehalkı gelir düzeyi bakımından DB raporuna göre Türkiye 74.5 milyon Avro

kazanım elde ederken bu araştırmaya göre hanehalkı gelir düzeyinde 741 milyon Avro azalış olacağı hesaplanmıştır (EC, 2016b:191,192,193).

Üçüncü etki analizi Bertelsmann Vakfı Tarafından 2016 yılında yayımlanan “Türkiye’nin AB Bütünleşmesi Yol Ayrımında, Küresel Ekonomik Dinamikler”dir. AB kurumları (Komisyon, Konsey, Parlamento) tarafından talep edilmeden ilgili vakıf tarafından kamuoyuna sunulmuştur. Raporun en önemli özelliği farklı senaryolarla AB’nin ve Türkiye’nin muhtemel ticaret anlaşmasından nasıl etkileneceği analiz edilirken bazı senaryolarda Almanya’nın elde edeceği muhtemel kazançların ve kayıpların neler olabileceği ortaya konmuştur. Çünkü Almanya, AB içerisinde Türkiye’nin en büyük ticaret ortağıdır. Almanya’nın ihracatının yaklaşık yüzde 10’u Türkiye’ye yapılırken Türkiye’nin ihracatının yüzde 10’u Almanya’ya yapılmaktadır.

Rapor üç farklı senaryoya ve bunların alt senaryolarına dayanarak Türkiye ile AB arasındaki ekonomik ilişkinin önümüzdeki dönemlerde nasıl olabileceğini analiz etmeye çalışmıştır. Üç ana senaryo şunlardır: birincisi, GB’nin aynı şekilde devam ettirilmesi; ikincisi, GB’nin kapsamının genişletilmesi ve derinleştirilmesi; üçüncüsü, GB’nin STA’ya çevrilmesidir. Bu üç senaryonun çeşitli alt senaryoları da bulunmaktadır (Yalcin vd. 2016:39).

Birinci senaryoya göre AB ile GB’nin aynı şekilde devam ettirilip (GB’nin sanayi ürünlerini ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsaması) sadece tarifeler düşürüldüğünde Türkiye’nin AB’ye ihracatı çok az artarken AB’den ithalatında düşme yaşanacaktır. Eğer AB üçüncü taraflarla (6 farklı bölge ve ülkeyle) STA imzalarsa bu STA üzerinden Türkiye’nin hem GSYH’si 220 Milyon ABD Doları hem de kişi başına düşen geliri 2.79 ABD Doları düşüş gösterecektir. Bu senaryoda tarifelerin yanında görünmeyen engeller de kaldırılırsa Türkiye’nin AB’ye ihracatı artarken AB’den ithalatı azalacaktır (Yalcin vd. 2016:45).

İkinci senaryoda GB’ye tarım ve hizmetler sektörleri dahil edilmektedir. Bu senaryoda sadece tarım ve hizmetler sektörleri dahil edilirse Türkiye’nin AB’ye ihracatı %69.86 artacak, diğer ülkelere ihracatı %7.83 düşecek, ayrıca Türkiye’nin GSYH’si 13.3 milyar ABD Doları ve kişi başına düşen geliri 171.1 ABD Doları artacaktır. Türkiye’nin refah artışı %1.84 olacak ve ortalama ücretler %2.4 artış gösterecektir. Eğer GB’ye tarım ve hizmetler sektörleri dahil edilip Türkiye

AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA'ları imzalayıp tarifeleri kaldırırsa o zaman Türkiye'nin AB'den ithalatı %5.6 ve Türkiye'nin AB'ye ihracatı %70 artacaktır. Ancak Türkiye bu 6 farklı grup ve ülkeyle tek tek ve kapsamlı STA imzalarsa o zaman Türkiye'nin GSYH'si 15.6 Milyar ABD Doları artış gösterecektir. Özellikle ihracattaki artış tarım sektörü için %95 olurken hizmetler sektörü için %430 olacağı tahmin edilmiştir. Ancak sanayi ürünleri ihracatında görece düşme yaşanacağı ve kaynakların dağılımında sanayi sektöründen hizmetler sektörüne doğru yüksek bir kayış olacağı öngörülmüştür (Yalcin vd. 2016:49-51).

Üçüncü senaryo, GB'nin STA'ya dönüştürülmesini içermektedir. Bu durumda AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA'lardan bağımsız olarak Türkiye kendi gümrük tarife oranlarını belirleyecek ve böylece GB'nin yarattığı asimetrik ilişki ortadan kalkacaktır. Türkiye'nin bu durumda refah kaybı %0.81 olacaktır. Daha da ötesinde GB'nin STA'ya çevrilip tarım ve hizmetler sektörlerinin bu STA'ya dahil edilip AB'nin üçüncü ülkelerle kapsamlı STA'lar imzalaması ve Türkiye'nin bu ülke veya gruplarla STA imzalamadığı varsayımında refah kaybı %0.91 olacaktır (Yalcin vd. 2016:69).

Rapordaki farklı senaryolar ışığında Türkiye için en iyi seçeneğin AB ile GB'nin kapsamının genişletilmesi ve derinleştirilmesi olacağı tahmin edilmiştir (tarım ve hizmetler sektörlerinin GB'ye dahil edilmesi). Bu senaryonun varsayımları altında Türkiye'nin refah artışı %0.68 - %2.47 gerçekleşecektir. GB'nin aynı şekilde devam ettirilmesi durumunda Türkiye'nin refah kaybı %0.03 olacaktır. Türkiye için en kötü senaryo GB'nin STA'ya çevrilmesidir ve bu senaryoda refah kaybı %1.21 - %0.96 arasında gerçekleşecektir (Yalcin vd. 2016:71).

Dördüncü etki analizi Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı tarafından bağımsız araştırma kuruluşuna yaptırılan "Gümrük Birliğinin Güncellenmesi Etki Analizi Çalışması"dır. Fakat etki analiz raporu yayımlanmamıştır sadece çalışmaya dair basın bildirisini Ticaret Bakanlığı'nın internet sitesinde yer almaktadır.

Etki analizi dört farklı senaryo içermektedir. Birinci senaryo, GB yukarıda anlatılan yapısal problemlerinin çözüldüğü, tarım ürünlerinde gümrük vergilerinin yarı yarıya düşürüldüğü ve hizmetler sektörü ile kamu alımlarının taraflar arasında karşılıklı açıldığı varsayımlarına dayanmıştır. İkinci senaryo, ilk senaryodaki varsayımların tümünü kapsayıp onların yanında tarım ürünlerinde gümrük

vergilerinin tümüyle kaldırılacağı ve Türkiye'nin diğer ülkelerle daha fazla STA yapacağını içermiştir. Üçüncü senaryo, GB'nin STA dönüştürülmesi ve sanayi ürünlerini kapsadığını varsaymıştır. Dördüncü senaryo, GB'nin STA anlaşmasına dönüştürüldüğü fakat sanayi ürünlerinin yanında tarım, hizmetler ve kamu ihalelerini de içererek derinleştirildiği ve genişletildiği varsayılmıştır (TB, 2019).

Birinci senaryoya göre Türkiye'nin GSYH'sinin %1 artacağı; ikinci senaryoda GSYH'nin %1.9, AB'ye ihracatının %24, AB'den ithalatının %15 artacağı ancak tüketici fiyatlarının %1.5 düşeceği ve hanehalkı tüketiminin %1.6 artması durumunda tüketici refahının artacağı öngörülmüştür. Üçüncü senaryoda, Türkiye'nin GSYH'sinin %0.4 ve AB'ye ihracatının %16 düşeceği; dördüncü senaryoda GSYH'nin %0.16 artacağı hesaplanmıştır (TB, 2019).

4. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN GÜNCELLENMESİNİN YÖNTEMLERİ

GB'nin güncellenmesi iki farklı yöntemler gerçekleştirilebilecektir. Birincisi Ortaklık Konseyi Kararı ikincisi Uluslararası Anlaşmadır. 1963 Ankara Anlaşması ile kurulmuş olan Ortaklık Konseyinin temel görevi ortaklık ilişkisinin gelişmesini sağlayarak alınan kararların uygulanmasını ve denetimini gerçekleştirmektir. Ankara Anlaşması Ortaklık Konseyine iki farklı yetki sunmuştur: birincisi dar yetki, ikincisi geniş yetki. Dar Yetki Ankara Anlaşmasına bağlı olarak anlaşmanın izin verdiği durumlarda karar alabilmektir. Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'ün içerisinde bulunmayan yetki konsey tarafından kullanılamaz. Geniş Yetki Ankara Anlaşmasının içerisinde açıkça bulunmayan yetkinin ortaklık ilişkisine bağlı olarak belirli hedeflere erişebilmek adına tarafların ortak hareketi gerekli gördüğü durumda kullanılabilir. GB'nin yenilenmesi bağlamında Ankara Anlaşması ve Katma Protokol hükümleri GB'nin genişletilmesi yani Tarım ve Hizmetler sektörlerinin GB'ye dahil edilmesinde Konsey açıkça yetkilendirilmiştir. Kamu İhalelerinin içerilmesinde geniş yetkiye dayanarak yani belirli amaçlara ulaşabilmek için tarafların ortak davranışını gerekli gördüğü durumda karar alınabilmektedir (Göçmen, 2016:90,91,96). Ortaklık Konseyi'nde kararlar oybirliği ile alınmaktadır. Ortaklık Konseyi kararı ile GB'nin yenilenmesi durumunda usul açısından önemli iki unsurdan birincisi yetki nereden alınacaktır ikincisi onaylama nasıl olacaktır. Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkında Anlaşmanın

(ABİHA) 217. maddeye göre “Birlik, bir veya birden çok üçüncü ülke veya uluslararası örgütle, karşılıklı hak ve yükümlülükler, ortak eylemler ve özel usuller içeren bir ortaklık kurulmasına ilişkin ortaklık anlaşmaları akdedebilir”. Bu maddeye göre AB ile Türkiye arasındaki ticaretin ve yatırım derinleştirildiğinden ve genişletildiğinden AB kendi tüzel kişiliği ile ortaklık anlaşması yapabilir. Konseyin nitelikli çoğunluğuna ve Avrupa Parlamentosunun onayı olmadan AB ile Türkiye arasında GB yenilenebilir (ABİHA, 2011).

Uluslararası Anlaşma yönteminde Ankara Anlaşması ve Katma Protokol gibi taraflar uluslararası anlaşma imzalayarak da GB’yi güncelleyebilirler. Uluslararası anlaşma ile GB’nin yenilenebilmesi için tarafların mutabakata varmaları ve anayasalarına göre onaylamaları gerekmektedir. AB için AB Hukukunun ayrılmaz bir parçası halini alırken Türkiye için 1982 Anayasasına göre anlaşma kanun hükmünde olmaktadır ve Türk hukuk sisteminde doğrudan etki doğuracaktır. Uluslararası Anlaşma ile GB güncellenirken usulün nasıl olacağı önem kazanmaktadır. Burada en önemli soru yetki nereden alınacaktır? ABİHA 207. ve 217. Maddelerine göre belirlenecektir. 207. madde ortak ticaret politikasına atıf yapmakta ve GB’ye tarım ve hizmetler sektörleri dahil edilmesinde AB’ye açık yetki verilip kamu ihaleleri için ortak ticaret rejimine bağlı olarak zımnî yetki verilebilmektedir. Tarım sektörü, hizmetler sektörü ve kamu ihaleleri ortak ticaret rejimi içinde yer almaktadır. 217. madde taraflar arasında GB’nin güncellenmesi için ortaklık anlaşmasını yapılabileceğini belirtmektedir. AB ile Türkiye arasındaki ortaklık ilişkisinin derinleştirileceğinden ortaklık anlaşması AB tüzel kişiliği ile bunu yapabilir. ABİHA 217.madde hukuki dayanak olarak alınacaksa Konsey oybirliği ile hareket etmek ve Avrupa Parlamentosunun onayı gerekecektir. 207. Madde dayanak olacaksa 218.madde dikkate alınacaktır (Göçmen, 2016; ABİHA, 2011).

Her iki yöntem karşılaştırıldığında Ortaklık Konseyi kararı oybirliği ile alınmak zorunda ancak uluslararası anlaşmada da mutabakata varılması gerekecektir. Konsey kararı hemen yürürlüğe girerken anlaşma ancak taraflar onayladıktan sonra devreye girecektir. Uluslararası anlaşmada usul boyunca kararlar oy birliği ile alınırken konsey kararında usul boyunca nitelikli çoğunluk istenecektir (Göçmen, 2016:109). Burada en önemli sorun konsey kararına göre güncellenmenin karma anlaşma olup olmayacağıdır.

SONUÇ

GB'nin tarım ve hizmetler sektörleri ile kamu alımlarını içerecek şekilde genişletilmesi ve Türkiye'nin AB'nin üçüncü taraflarla yaptığı STA'ları imzalaması veya içinde yer alması Türkiye'nin ithalat ve ihracatını artırmanın ötesinde Türkiye'nin ekonomik yapısını kurumsal açıdan daha ileri seviyeye taşıyacaktır. Hizmetler sektörünün GB içinde yer alması Türkiye ekonomisinin temel dinamiklerinde değişimlere yol açacaktır. Özellikle hizmetler sektöründe bankacılık, sigortacılık ve diğer finansal hizmetler ile iletişim ve ulaşım sektörlerinin GB içerisine dahil edilmesi ve bu sektörlerin serbestleştirilmesi AB mevzuatına uyumu artıracaktır. GB'nin kapsamının genişletilmesi aynı zamanda Türkiye'de piyasaların şeffaflığının artmasına, hesap verilebilirliğin yükselmesine ve öngörülebilirliğin artmasına katkı sağlayacaktır. Yatırımcılar şeffaflık ve öngörülebilirliğin artması durumunda daha fazla doğrudan yabancı yatırımı Türkiye ekonomisine kanalize edeceklerdir. Ayrıca GB revizyonuyla beraber uyuşmazlıkların halli mekanizmasına işlerlik kazandırılacak böylece bireyler, firmalar, sivil toplum kuruluşları şikayetlerini yargıya taşıyabilecekler ve sorunların çözüm süreci hızlanıp işlem maliyetleri düşürülecektir.

Kamunun belirli sektörlerde firmalara sundukları yardımlar ve sübvansiyonlar rekabeti bozucu etki doğurmaktadır. Uyuşmazlıkların halli mekanizmasının GB kapsamında yenilenmesi ve daha uygulanabilir hale getirilmesiyle haksız rekabetten olumsuz etkilenen taraflar uyuşmazlıkları yargıya taşıyabilecekler ve kamunun kaynakların etkinsiz dağılımına yol açan uygulamaları ortadan kaldırılabilecektir (Ülgen, 2015:74). Dolayısıyla GB'nin kapsamının genişletilmesi ve derinleştirilmesi Türkiye'nin rekabet politikalarını AB rekabet politikalarına yakınlaştıracak, böylece Türkiye ekonomisinin dış ticareti miktar olarak artarken aynı zamanda ticarete kaliteli, yüksek teknolojiye sahip, dış pazarlarda rekabet gücü yüksek ürün ve hizmetlerin payı artacaktır.

GB'nin yenilenmesi aynı zamanda Türkiye'nin ticaret politikaları, rekabet politikaları, hukuki düzenlemelerde (regülasyonlarda) AB müktesebatına yakınlaşmasına olanak sağlayacaktır. Bu sayede Türkiye AB'ye daha fazla yakınlaşacak ve ekonomik bütünleşmede GB aşamasından Ortak Pazar aşamasına geçiş ihtimali yükselecektir. Türkiye ile AB arasındaki GB'nin yenilenmesine ilişkin

nedenler arasında uzun zamandır Türk iş adamlarına uygulanan vize kısıtlamaları bulunmaktaydı. Vize sorunu çözülmesi veya Türkiye ile AB arasında Vize Muafiyeti gerçekleştirilmesi durumunda sadece malların ve hizmetlerin serbest dolaşımı değil üretim faktörlerinin de (emek, sermaye) serbest dolaşımına izin veren ekonomik bütünleşme aşamalarından Ortak Pazara geçiş ihtimali doğacaktır (Balkır, 2010:30). Uluslararası bütünleşme kuramları açısından Mitrany'nin fonksiyonel yaklaşımı, daha sonra Haas tarafından ortaya konulan Yeni Fonksiyonel yaklaşım veya Moravcsik tarafından sunulan liberal hükümetler arası yaklaşım Türkiye ile AB arasındaki son dönem yaşanan gerginlikleri ve işbirliği yerine anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmada GB'nin önemine vurgu yapmaktadır. Yeni fonksiyonel yaklaşımdaki yayılma (taşma) etkisi bütünleşmenin bir sektörden diğer sektöre kaymasını sağlayacaktır. 1996'da başlayan GB'de sadece sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünleri yer alırken yeni oluşturulacak yapı ile tarım ve hizmetler sektörleri ile kamu alımları dahil edilmiş olacaktır. Ekonomi ve hukuk alanındaki yakınlaşma siyasi yakınlaşmanın da yolunu açabilecek böylece önümüzdeki yıllarda ekonomik bütünleşmenin siyasi bütünleşmeye evrilebilme ihtimali ortaya çıkacaktır. Siyasi bütünleşme olmasa bile liberal hükümetler arası yaklaşıma göre Türkiye ile AB politik uzlaşılarda ulusal çıkarların dengelenmesini ve ekonomik karşılıklı bağımlılığı yönetmek durumunda kalacaklardır (Balkır, 2010:6-16).

ABD-Çin arasında yaşanan ticaret savaşı Türkiye ve AB ekonomilerini de olumsuz etkilemiştir. Son dönemde ABD Türkiye'ye yönelik demir çelik sektöründe gümrük tarifelerini artırmış ve Türkiye buna karşılık vermiştir. Öte yandan küresel ekonominin ticaret savaşlarından olumsuz etkilenmesi ile birlikte küresel büyüme hızının yavaşlaması Türkiye'de üretilen mal ve hizmetlere yönelik talebi de düşürmektedir. Bundan dolayı Türkiye ekonomisi ticaret savaşlarından olumsuz etkilenmektedir.

Öte yandan Türkiye ve AB arasındaki GB'nin güncellenmesi ile birlikte ticareti kısıtlayıcı engellerin ortadan kaldırılması AB-Türkiye ticaretini geliştirecektir. Dünyanın iktisadi açıdan en büyük gelişmiş bölgesi olan AB ile gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye'nin ticaretinin genişlemesi ile birlikte küresel ekonomi olumlu yönde etkilenecektir. Bir yanda ABD-Çin ticaret savaşına karşın diğer yanda GB'nin güncellenmesi ile AB ile Türkiye arasındaki ticaretin

olası artışı ön plana çıkmaktadır. Tam bu noktada AB-Türkiye ekonomik entegrasyonunun artırılması AB, Türkiye ve küresel ekonomi açısından, ABD-Çin arasında yaşanan ticaret savaşlarının gölgesinde küresel ekonomi açısından umut verici bir gelişme olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D., Laibson, D. V & List, J. (2017). *Macroeconomics*. Pearson, Second Edition, 448 pages.
- Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkında Antlaşma (ABİHA) (2011). Avrupa Birliği Başkanlığı, TC Dış İşleri Bakanlığı Web Sitesi: <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, Erişim Tarihi: 5 Aralık 2019
- Avrupa Birliği Başkanlığı (ABB) (2015). Türkiye-AB İlişkileri. TC Dış İşleri Bakanlığı Web Sitesi: http://www.ab.gov.tr/files/rehber/03_rehber.pdf Erişim Tarihi: 2 Aralık 2019
- Avrupa Birliği Başkanlığı (ABB) (2019). AB-Türkiye Ortaklık Konseyi 1/95 sayılı Kararı, TC Dış İşleri Bakanlığı Web Sitesi: <http://www.mfa.gov.tr/1-95-sayili-ortaklik-konseyi-karari-gumruk-birliigi-karari.tr.mfa>, Erişim tarihi: 15 Kasım 2019
- Balkır, C. (2010), *Uluslararası Ekonomik Bütünleşme Kuram, Politika ve Uygulama AB ve Dünya Örnekleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 598.
- Bloom, N. (2014). Fluctuations in uncertainty. *Journal of Economic Perspectives*, 28(2), 153-76.
- Boudreaux, D. & Ghei, N (2017). The Benefits of Free Trade: Addressing Key Myths. Mercatus Center, Policy Brief, George Mason University. https://www.mercatus.org/system/files/boudreaux_and_ghei_-_policy_brief_the_benefits_of_free_trade_addressing_key_myths_-_v2.pdf Erişim tarihi: 30 Ekim 2019
- Boz, E., Bussière, M., & Marsilli, C. (2015). Recent slowdown in global trade: Cyclical or structural. *The global trade slowdown: A new normal*, 55-70. https://voxeu.org/sites/default/files/file/Glo-bal%20Trade%20Slowdown_nocover.pdf Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2019
- Damlacı, C. (2008). Gümrük Birliği Çerçevesinde AB'nin Üçüncü Ülkelerle Yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının Avrupa ve Türk İş Dünyasına Etki-

leri, Yayın No: TÜSİAD-T/2008-06-467. <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/9233-gumruk-birligi-cercevesinde-ab-nin-ucuncu-ulkelerle-yaptigi-serbest-ticaret-anlasmalarinin-avrupa-ve-turk-is-dunyasin-etkileri> Erişim Tarihi: 3 Aralık 2019

Damlacı, C. (2009). AB'nin Üçüncü Ülkelerle Yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye-AB Ekonomik İlişkilerine Etkisi. 26. Türkiye-AB Karma İstişare Komitesi Toplantısı, 27-28 Nisan 2009, İstanbul. <http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/cemallettin-damlaci-tr.pdf>. Erişim Tarihi: 19 Aralık 2019

Damlacı, C. (2014). Yeni Nesil Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye-AB Gümrük Birliği İlişkisine Etkisi, (içinde) *Türkiye ve AB İlişkileri ve Yeni Gündem*, (editör) Belgin Akçay, Ekim 2014, s.195.

Dünya Bankası. (2019). Dünya Kalkınma Göstergeleri, Ticaretin GSYH İçindeki Payı, Dünya Bankası. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#> Erişim Tarihi: 25 Kasım 2019

Erhan, Ç., ve Gürbüz, A. (2013). Türkiye'nin AB ile İlişkilerinde Alternatif Model Arayışı: "Kapsamlı Ekonomik Entegrasyon Anlaşması". *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 12(1), 47-78.

European Commission (EC) (2015). Trade, Policy, Countries and Regions, Turkey, <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1307>, erişim tarihi: 26 Aralık 2019

European Commission (EC) (2016a). Press Corner, Commission proposes to modernize the Customs Union with Turkey, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_16_4468, Erişim tarihi: 27 Aralık 2019

European Commission (EC) (2016b). Study of the EU-Turkey Bilateral Preferential Trade Framework, Including the Custom Union, and an Assessment of Its Possible Enhancement, Final Report, 310 pages, https://ec.europa.eu/smart-regulation/impact/ia_carried_out/docs/ia_2016/turkey_anx6_en.pdfErişim Tarihi: 30 Kasım 2019

European Commission (EC) (2019a). Trade, Policy, Countries and Regions, Negotiations and agreements. http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/agreements/#_europe Erişim tarihi: 27 Aralık 2019

European Commission (EC) (2019b). Trade, Policy, Countries and Regions, Turkey <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/turkey/>, Erişim tarihi: 26 Aralık 2019

- Göçmen, İ. (2016). Avrupa Birliği ile Türkiye Arasındaki Gümrük Birliğinin Güncellenmesinin Yöntemi ve Usulü: Avrupa Birliği Açısından Bir Bakış. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 15(1), 85-115.
- Göral, E. ve Dartan, M. (2016). The Customs Union in the Context of EU-Turkey Relations: An Evolution of Current Debates, *Marmara Journal of European Studies*, 24(2), pp. 1-31
- Gürlelel, C. F. ve Alkin, K. (2010). *Avrupa Birliği'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarına Türkiye'nin de Dahil Edilmesi*. İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No:2010-18,
- Herzer, D. (2017). The Long-run Relationship Between Trade and Population Health: Evidence from Five Decades. *The World Economy*, 40(2), 462-487.
- Huang, Y., Lin, C., Liu, S., & Tang, H. (2018). Trade Linkages and Firm Value: Evidence from the 2018 US-China 'Trade War'. CTEI Working Papers, CTEI-2018-04, The Graduate Institute Geneva. <https://repository.graduate-institute.ch/record/296196/files/CTEI%202018-04.pdf> Erişim Tarihi: 29 Kasım 2019
- Karlık, S. R. (2013). *Uluslararası Ekonomi: Teori ve Politika*. BETA Basım Yayım Dağıtım AŞ. 10.Baskı. 908 sayfa.
- Krugman, P. Obstfeld, M. & Melitz, M (2014). *International economics: Theory and policy*. Pearson, 10th Edition, 792 pages.
- Krugman, P. Obstfeld, M. & Melitz, M (2018). *International Trade: Theory and Policy*. Eleventh Edition, Global Edition, Pearson. 366 pages.
- Liu, T., & Woo, W. T. (2018). Understanding the US-China Trade War. *China Economic Journal*, 11(3), 319-340.
- Plikas, J. H., Dimitrios, N. K., Glynou, E. K., Sakas, D. P., ve Vlachos, D. S. (2017). Businesses: The Association Between Their Export Performance and Information and Communication Technology Adoption. In *Strategic Innovative Marketing* (pp. 375-381). Springer, Cham.
- Rashish, P. S. (2017). US trade policy in the age of Trump: What role for Europe in the "New Nationalism. *European Policy Centre*, 13. <https://core.ac.uk/download/pdf/148918169.pdf> Erişim Tarihi: 29 Kasım 2019
- Ticaret Bakanlığı (TB) (2019). *Gümrük Birliği'nin Güncellenmesi Etki Analizi Çalışması*, Basın Bildirisi. <https://ticaret.gov.tr/data/5b87239113b8761450e18ee6/Etki%20Analizi%20-%20Bas%C4%B1n%20Bildirisi.pdf> Erişim Tarihi: 1 Aralık 2019

- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2017), Dış Ticaret İstatistikleri, İstatiksel Tablolar ve Dinamik Sorgulama, http://www.tuik.gov.tr/Pre-Tablo.do?alt_id=1046, erişim tarihi: 6 Aralık 2019
- Ülgen, S. (2015). Gümrük Birliğinin Derinleştirilmesi: Türkiye'nin Ekonomik Dönüşüm Programı, *İşveren, Türkiye-AB İlişkilerinin Bugünkü Görünümü*, 53(6), Kasım-Aralık 2015, ss. 72-74
- World Bank (WB) (2014). Evaluation of the EU-Turkey Customs Union, Report No. 85830-TR. <https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/turkey/tr-eu-customs-union-eng.pdf> erişim tarihi: 15 Aralık 2019
- Yalcin, E., Aichele, R., & Felbermayr, G. (2016). Turkey's EU integration at a crossroads (GED Study). BertelsmannStiftung. https://www.bertelsmannstiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/NW_Turkey_s_EU_integration.pdf Erişim Tarihi: 27 Kasım 2019